

ОДЕСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

**СУЧАСНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ
СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ
ТА КРИМІНАЛІСТИКИ**

*Всеукраїнська науково-практична конференція
з нагоди 110-річчя діяльності
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

м. Одеса, 5 вересня 2024 року

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК [343.98+340.6]-043.86"313"(062.552)
С 91

DOI 10.61563/978-617-8182-52-6

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
04.09.2024 року, протокол № 5*

Члени організаційного комітету:

Дмитро Кішко – директор Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України; **Маргарита Журавльова** – кандидат психологічних наук, заступник директора з експертної роботи Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України; **Антоніна Черемнова** – кандидат юридичних наук, доцент, вчений секретар Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України; **Віктор Бесчастний** – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, керівник секретаріату Конституційного суду України; **Альберт Єзеров** – кандидат юридичних наук, доцент, суддя Верховного Суду; **Катерина Головка** – доктор юридичних наук, професор, директор Видавництва «Юридика»; **Валерій Бужор** – доктор юридичних наук, професор, почесний президент Інституту кримінального права та прикладної кримінології; **Маріус Дунда** – радник-посланник Посольства Литовської Республіки в Україні; **Олег Дубинський** – доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова; **Тетяна Коломосьц** – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету; **Максим Корнієнко** – доктор юридичних наук, професор, полковник поліції, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; **Олексій Кот** – доктор юридичних наук, професор, директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України; **Ярослав Лазур** – доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Ужгородського національного університету; **Наталія Мішина** – доктор юридичних наук, професор, запрошений професор Університету Страсбурга; **Єгор Назимко** – доктор юридичних наук, професор, перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ; **Володимир Цилипенко** – доктор юридичних наук, директор, доцент кафедри міжнародних відносин Навчально-наукового інституту міжнародного права, інновацій і проектної діяльності Львівського університету бізнесу і права, Почесний консул Литовської Республіки; **Василь Попович** – доктор технічних наук, професор, начальник навчально-наукового інституту цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності; **Олександра Смірнова** – кандидат економічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Державного податкового університету; **Вячеслав Тильчик** – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Дмитро Швець** – доктор юридичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України, полковник поліції, ректор Одеського державного університету внутрішніх справ.

С 91 Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики : збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 5 вересня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 536 с.

ISBN 978-617-8182-52-6

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, здобувачам вищої освіти, докторантам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями розвитку судової експертизи та криміналістики.

УДК [343.98+340.6]-043.86"313"(062.552)

© Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України, 2024

© Видавництво «Юридика», 2024

ISBN 978-617-8182-52-6

© Автори, 2024

ЗМІСТ

Tools for solving problems related to writing conditions in graphic forensics Olga Cataraga, Piotr Petcovici, Victoria Prisacaru	14
Principles of justice digitalization Sapunji Irina I., Florea Lilia N., Cataraga Olga S.	18
Сучасні напрямки та перспективи використання інформаційних технологій в розслідуванні кримінальних правопорушень Александренко Олена	22
Порушення в оформленні висновку експерта як підстава притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності (практичні питання) Алкссейчук Вікторія	26
Проблеми відбору проб атмосферного повітря, води, ґрунту в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення Андрусович Олександр	33
Сучасний стан формування криміналістичної термінології Антонюк Поліна, Сорока Ірина	36
Фактори та інструменти впливу на безпеку харчових продуктів: криміналістичний аспект Арістова Оксана	40
Порівняльний аналіз законодавства з трансплантації в рамках кримінального права Баганець Ольга	44
Роль дизайнерських рішень при експертизі бурштину Баранов Петро, Сливна Олена	47
Перспективи впровадження програмного забезпечення на основі штучного інтелекту для ідентифікації підписів та почерку виконавця Бараш Леонід	51
Межі компетенції експерта-економіста: сучасний стан та перспективи розширення Бачило Тетяна	53
Напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики у дослідженні обігу цивільної вогнепальної зброї Баштова Ольга	57
Особливості та проблеми ретроспективної оцінки у судовій товарознавчій експертизі Беднарчук Микола, Долинський Сергій, Яровий Олександр	60

Актуальні питання проведення молекулярно-генетичних досліджень військовослужбовців в умовах воєнного стану в Україні Бернадська Оксана, Сич Ігор	64
Молекулярно-генетичні експертизи в криміналістиці: новітні досягнення та їх практичне застосування Бичкова Ольга	67
Зарубіжний науковий досвід вивчення незаконного збагачення: криміналістичний та судово-експертний вимір Білокін Руслан	70
Судово-експертна діяльність під час дії правового режиму воєнного стану Бондаренко-Берегович Валерія	76
Скринінг та визначення наркотичних і психотропних речовин в матеріалах природного та синтетичного походження хроматографічними методами Бохан Юлія, Тимкович Карина	79
Проблеми навчально-методичного забезпечення підготовки / стажування судових експертів у галузі лінгвістики Брайко Юлія, Кисла Наталія	83
Вплив інтелектуального потенціалу на ефективність судової експертизи Бринзело Дмитро	86
Роль цифрового підпису в електронному документообігу Будзієвський Максим	90
Особливості проведення комплексних судових оціночно-будівельних та економічних експертиз з питань проведення ретроспективної оцінки нежитлових приміщень, що були приватизовані шляхом викупу, та встановлення завданої матеріальної шкоди (збитків) Буколова Вікторія, Любченко Володимир	94
Деякі питання захисту права військовослужбовців та членів їх сімей на захист персональних даних Бурчак Леся	99
Обґрунтування посилення майнової відповідальності порушника права інтелектуальної власності Бутнік-Сіверський Олександр	104
Еколого-криміналістична безпека та якість продуктів харчування під час воєнного стану Буц Іван	108
Актуальні питання розвитку криміналістичної лінгвістики Василенко Олена	112

Окремі аспекти інформаційних процесів в досудовому розслідуванні: виклики та рішення	
Вахненко Тетяна	116
Взаємодія судових експертів та журналістів: реалії та можливості 2024 року	
Ващук Олеся	119
Оцінка індивідуального характеру оспорюваного промислового зразка. Європейський досвід	
Воліков Володимир	123
Напрями підвищення ефективності законодавства у сфері судово-експертної діяльності в Україні	
Волохов Олексій	127
Про можливість використання штучного інтелекту в криміналістичній практиці	
Гайдук Олег	131
Використання спеціальних психологічних знань при розслідуванні групових злочинів за участю неповнолітніх	
Герасименко Ольга, Лиманська Анна	135
Можливості та обмеження методу UV-Vis спектроскопії при дослідженні штрихів кулькових ручок	
Герасімов Віктор	138
Використання сучасного методу ДНК-профілювання у практиці боротьби зі злочинністю	
Гресь Юлія	142
Судово-медичне дослідження випадків отруєння промисловими відходами	
Груздова Валерія	145
Особливості судово-медичної експертизи у будівельній галузі	
Груздова Валерія	147
Судово-медичне дослідження випадків захворювання, викликаних цвіллю в Україні та в світі	
Груздова Валерія	150
Проблеми в інформаційному просторі	
Губарькова Катерина	153
Дослідження рослин роду коноплі (Cannabis) методом газорідинної хроматографії	
Гуржій Ольга, Родигін Олександр	155

Проблемні питання атестації наукових кадрів вищої кваліфікації за судово-експертним профілем	
Давиденко Дар'я, Костенко Юлія	158
Штучний інтелект у судово-експертній діяльності: потенціал та етичні проблеми	
Дзюбак Катерина	160
Інформаційна безпека в умовах воєнного стану	
Долженко Любов	164
Експертиза екологічної безпеки товарів	
Дудла Іраїда, Голодюк Галина	166
Специфіка принципів судово-психологічної експертної діяльності	
Євсюков Олександр	170
Особливості проведення будівельно-технічної експертизи (експертного дослідження) з визначення технічної можливості поділу (виділу частки) нерухомого майна	
Єзута Олександр	173
Доцільність використання БПЛА у діяльності Національної поліції України під час проведення оперативно-розшукових заходів та криміналістичних досліджень	
Єфімова Інна, Розгон Олександр	177
Види експертизи зброї та слідів її використання	
Жеребко Олександр	180
Інформаційне забезпечення судово-бухгалтерської експертизи	
Живко Михайло, Живко Зінаїда	184
Проблемне питання повернення грошових коштів за непроведену судову експертизу	
Журавльова Маргарита, Бойміструк Андрій	189
Актуальні проблеми, що виникають під час проведення комплексних психолого-лінгвістичних експертиз, призначених у кримінальних провадженнях за ст. 436-2 ККУ	
Зайчик Кристина	193
Методологічні підходи судової економічної експертизи з питань документального підтвердження витрат підприємств (установ, організацій), що формують собівартість товарів, робіт та послуг	
Ількова Ніка	195
Роль ШІ в забезпеченні діяльності правоохоронних органів	
Іщук Андрій	199

Основні напрями міжнародного співробітництва СБ України у галузі судово-експертної діяльності	
Капелюха Артемій	202
Функції інформаційних систем органів кримінальної юстиції	
Капустіна Марієтта	205
До питання про експертизу в медіації	
Карацук Катерина	209
Визначення професійних компетентностей судових експертів з мистецтвознавства	
Кісіль Наталія, Пукліч Ольга	211
До питання стандартизації судово-економічних експертиз	
Кішко Дмитро, Дзюбак Катерина	216
Про можливість фахівців ДСНС проводити пожежно-технічні експертизи	
Климась Руслан	220
Сучасний стан використання графічної форми фіксації доказової інформації у кримінальному провадженні	
Коваленко Артем	224
Фахівець як суб'єкт експертизи у сфері інтелектуальної власності	
Ковальов Костянтин	228
Судово-психіатрична оцінка психічних порушень у потерпілих осіб внаслідок кримінальних сексуальних правопорушень	
Козерацька Олена	230
Актуалізація судово-експертних досліджень щодо впливу управлінських рішень на рівень обороноздатності України (1991–2014)	
Козлов Олександр, Момот Роман, Полуянов Сергій	236
Щодо використання спеціальних медичних знань при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів	
Колодіна Анна, Фалінський Павло	240
Судово-медична експертиза у випадках отруєння харчовими продуктами	
Колошко Ювіта	243
Порівняльний аналіз судово-медичної експертизи в Україні та закордоном	
Колошко Ювіта	245
Особливості проведення судової медичної експертизи у цивільних справах	
Колошко Ювіта	247
Основні вимоги щодо безпеки харчових продуктів	
Комаров Володимир	249

Мовленнєвий акт образи за національною належністю в лінгвістичній семантико-текстуальній експертизі Кондратенко Наталія	252
Значення митної експертизи для наповнення дохідної частини державного бюджету України в умовах воєнного стану Корнева Тетяна, Сірчук Ірина	255
Розвиток балістичних обліків та їх значення для судово-балістичної експертизи Коробка Ігор	258
Виклики збереження доказової бази для судово-медичної експертизи в умовах екстреної медичної допомоги Коротасв Володимир, Сухацька Ірина	261
Використання спеціальних знань під час ідентифікації особи за ознаками зовнішності в період воєнного стану Коршун Антон	265
Значення експериментальних зразків почерку при проведенні судово-почеркознавчої експертизи Косигіна Наталія, Сакалюк Віта	267
Вплив воєнного стану на формування окремих елементів криміналістичної характеристики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною Кривопуск Олександр	270
Тактика захисту під час допиту підозрюваного у кримінальному провадженні про зайняття гральним бізнесом Криштафович Орест, Топорецька Зоряна	274
Роль прокурора при проведенні слідчих (розшукових) дій в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довікля Крігер Лілія	278
Важливі напрями розвитку сучасної криміналістики через міждисциплінарну парадигму Кріцак Іван	283
Проблема електронних доказів у кримінальному провадженні/electronic evidence in criminal proceedings: наукометричний зріз Кріцак Іван, Рось Анна	290
Акредитація державних спеціалізованих експертних установ як поступовий крок інтеграції України до ЄС Кузнецова Галина	295

Експертиза слідів ніг і взуття при розслідуванні злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань)	
Ларкін Михайло	298
Актуальні питання при проведенні судово-товарознавчих експертиз по визначенню ринкової вартості майна в минулому часі (ретроспективна оцінка)	
Левінцова Тетяна	300
Судова експертиза як інструмент обґрунтування аномально низької ціни тендерної пропозиції	
Лежнін Володимир	304
Особливості психологічного обстеження підекспертної особи – військовослужбовців учасників бойових дій	
Литвиненко Едуард, Стрмило Анна	308
Методичні підходи в судовій експертизі з безпеки життєдіяльності	
Лісовицька Ірина, Муха Олег	312
Окремі питання організаційно-технічного та інформаційного забезпечення ситуаційної експертизи під час досудового розслідування	
Мазниченко Юрій, Баулін Олег	315
Визначення залишкової несучої здатності та технічного стану пошкоджених залізобетонних конструкцій внаслідок бойових дій	
Максюта Олена	319
Особливості використання криміналістичних обліків в діяльності підрозділів внутрішньої безпеки Національної поліції України	
Мельковський Олександр	322
Роль мухи мертвих у судово-ентомологічній практиці	
Милостива Дар'я, Бабченко Анна	326
Сучасні лабораторні методи визначення якості та безпеки харчових продуктів	
Милостива Дар'я	328
Поняття «каліцтво статевих органів» в судовій медицині	
Митрофанов Ігор	330
Новації правничої мови чи нехтування усталеними поняттями	
Мінченко Раїса	334
Aspects of modern it project and team management – relevant basis for the forensics investigators	
Molozhanov Oleksii, Svetlichnyi Igor	338
Особливості проведення судової експертизи безпеки життєдіяльності, за умови якщо потерпілий працював за цивільно-правовим договором	
Неділько Денис	342

Актуальні питання міжнародного співробітництва в галузі судово-експертної діяльності Нестор Наталія, Баулін Олег, Кальной Дмитро	346
Інноваційні підходи в криміналістиці при розслідуванні злочинів, пов'язаних з криптовалютою Нечепурук Оксана	351
Щодо деяких проблемних питань при проведенні судових експертиз з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей Овсянникова Інесса	354
Межі кваліфікації експерта під час проведення судової економічної експертизи з питань визначення розміру шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації у кримінальному провадженні Окуневич Ірина	357
Особливості дослідження пожежі за фактом вибуху Остапов Сергій, Павленко Андрій	361
Новітні методи фіксації воєнних злочинів через електромагнітні сліди в електроенергетичних системах України Папаїка Юрій	365
Особливості проведення судової експертизи з питань землеустрою щодо земель, які займало каховське водосховище Песков Ігор	369
Судова експертиза у сфері дорожньої інфраструктури: проблеми визначення шкоди та збитків внаслідок збройної агресії російської федерації Півньов Євген	371
Сучасне нормативне регулювання судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні: міжнародний досвід Полтавський Андрій, Нечеснюк Михайло	377
Наукові та етичні аспекти впровадження нових технологій у судовій експертизі Полякова Світлана	382
Стандарти Міжнародної організації зі стандартизації для судової експертизи Полянський Антон, Лущик Ігор	386
Функціонування дактилоскопічних обліків в сучасних умовах Попович Марія	390

Проведення судових експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності	
Пчолкін Валерій	393
Сучасний вектор розвитку судової експертизи та криміналістики	
Розумний Сергій	397
Виконання та перевірка будівельних робіт із зведення фортифікаційних споруд	
Салтиков Олександр	400
Напрями використання криміналістичних експертиз у доказуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством	
Сальнікова Ангеліна	403
Окремі питання охорони та захисту державної таємниці	
Самойленко Олена	407
До питання визначення відстаней між мимобіжними прямими у судовій будівельно-технічній експертизі	
Светлічний Ігор, Светлічна Дар'я	410
Some issues of restorative justice in eastern countries through the prism of forensic psychological examination	
Svietlichnyi Igor, Ahmadi Ali Reza, Svetlichna Mariia	413
Захист персональних даних при судовій експертизі та наданні безоплатної правничої допомоги військовослужбовцям	
Бурчак Леся, Светлічний Ігор	416
Нормативно-правові засади реалізації реформи у сфері експертного забезпечення правосуддя	
Свінцицький Андрій	420
Висококонфліктне розлучення та феномен домашнього насилля: психологічний аспект	
Сліпець Олена	424
Про застосування висновків фахівців у процедурах банкрутства	
Слюсаренко Вікторія	428
Актуальні питання криміналістичного дослідження особи неповнолітнього злочинця через призму кримінології в умовах нинішньої російсько-української війни	
Сокурєнко Віталій	433
Дослідження проблем забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження	
Соловйова Олена	439

Алгоритм дослідження потенційного шкідливого програмного забезпечення для операційної системи Android	
Старенький Іван, Донченко Олександра	441
Деякі аспекти забезпечення державної реєстрації геномної інформації людини на стадії досудового розслідування	
Степанюк Руслан, Іонова Вікторія	445
Проблемні питання проведення судових трасологічних експертиз у ході розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконною порубкою лісу	
Стрілець Сергій	449
Життєва криза як одиниця психологічного аналізу в межах судової психологічної експертизи суїцидальної та парасуїцидальної поведінки	
Тамакова Тетяна, Невах Євгенія	452
Розвиток правового інституту судової експертизи	
Тертишник Володимир, Батраченко Тетяна	455
Щодо збирання доказів стороною захисту шляхом залучення експерта у кримінальному провадженні	
Тіщенко Валерій	459
Місце і значення економічних експертиз у кримінальних провадженнях щодо розслідування рейдерства	
Тюленєв Сергій	462
Інновації у методах судової експертизи та криміналістики	
Хамініч Світлана	465
Постановка питань, які вирішуватимуться експертами психологом та мистецтвознавцем у рамках «Розробки методики проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії»	
Хамула Дмитро	469
Роль судової товарознавчої експертизи у визначенні розміру матеріальної шкоди, нанесеної власникам пошкодженого (знищеного) майна внаслідок незаконного відключення об'єкта від електропостачання	
Холодова Ольга	473
Типові проблеми проведення експертних досліджень та судових експертиз на первинному етапі в межах досудового розслідування та судового процесу	
Хоменко Владислав	478

Аналіз змін законодавства у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху України щодо осіб, які керують мікромобільними транспортними засобами Хоробрих Павло	484
До питання перспектив використання психологічних портретів у розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи Хорошун Дар'я	487
Феномен безправного горя Царьова Катерина	491
Напрями обліку та експертизи операцій розрахунків з працівниками Чабанюк Одарка, Лобода Наталія	494
До історії заснування, становлення та розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України Чермнова Антоніна	501
Роль новітніх цифрових технологій в документуванні та розслідуванні воєнних злочинів в Україні Шевчук Віктор	510
Судово-медична експертиза професійних правопорушень під час надання медичних послуг: організаційно-правовий аспект Шевчук Олександр	513
До питання про створення системи професійної взаємодії лінгвістів-експертів Широков Володимир, Ющенко Світлана	517
Проблеми, пов'язані з проведенням дактилоскопічних експертиз на сучасному етапі Шульженко Ассоль	521
До питання про доцільність обов'язкового проведення судової експертизи при розслідуванні сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом Шуневич Катерина	524
Проблемні питання, що виникають при проведенні судових експертиз з оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення Юрець Олена, Мазченко Вадим	530
Формування криміналістичних знань у світі Яремчук Вікторія	534

TOOLS FOR SOLVING PROBLEMS RELATED TO WRITING CONDITIONS IN GRAPHIC FORENSICS

Olga Cataraga,

*Doctor of Legal Sciences, judicial expert,
Director of the National Centre for Judicial Expertise Ministry of Justice,
Mun. Chisinau, Republic of Moldova*

Piotr Petcovici,

*Judicial expert,
Deputy director of the National Centre
for Judicial Expertise Ministry of Justice,
Mun. Chisinau, Republic of Moldova*

Victoria Prisacaru,

*Judicial expert,
National Anticorruption Centre for Republic of Moldova, Mun. Chisinau*

Introduction. Regarding the conditions of writing/signing, the traditional methods of graphic expertise, unlike the provisions of graphology and graphopathology, differentiate between two large groups: ordinary and unusual conditions, which the expert must be able to reveal right from the beginning of the analysis on the graphic objects [2, p. 199]. Respectively, the graphoscopic examinations, in the vast majority of them, imply solutions regarding the establishment of the conditions of execution of the investigated objects. Taking into account the multitude of factors of internal and external origin, which influence the usual writing/signing process, forensic experts specializing in graphics, they need to have sound scientific tools in this regard.

We consider further to present some reasoning regarding the use of the tools applied in the traditional forensic expertise of writing and signature for revealing the diagnostic indices of the writing/writing conditions/signing and possibilities of using elements of graphology for this purpose.

Results obtained, discussions. Indeed, at the moment, including in Romania and the Republic of Moldova, to the discussed aspect, the methods approved in the judicial expertise institutions, they do not recognize graphology and graphopathology as working tools within the forensic expertise of writing, although they put the beginnings of identifying the person after writing, scientifically demonstrating the connection between the graphic gesture and the personal manifestation, as well as the dependence of the modifications of the individual graphism on the external and internal factors [3, pag. 78].

In this respect, the judicial practice of the Republic of Moldova registers a considerable increase in the number of situations, when the graphic judicial expert is faced with the needs to solve diagnostic problems: identification of conditions for writing/signing documents.

Knowing the indices denoting writing/signing under unusual conditions is important, including in order to identify the causes that influence writing/signing. Confused factors acting on the usual writing/signing process, according to existing practice in traditional graphoscopic expertise, from the point of view of genesis, are divided into «natural» and «non-natural». A separate category is the phenomena that reflect the inner state of the writer, because they, in certain situations, are, have a rather specific mechanism and can not be categorized as confused factors «natural» [2, page 124, translation of the authors].

In this respect, in the scientific literature, we find a classification unanimously accepted by several researchers of the confused factors, which determine certain changes in the indices of the writing /the signature and can be revealed in the examined graphic objects. In the table below, we will represent this classification, including our contribution, in order to facilitate the understanding of the following reports.

Table 1

Classification of confused factors influencing the writing/signing

	group		
	Change of external conditions	Unintentional alteration of the writer's inner state	Intentional modification of the writer's inner state
Nr.	Examples of confusing factors within the group		
1	Unusual position	Changes in age	Non-disguise
2	Unusual scriptural tool	Excitation or inhibition	disguise
3	Mdofification of lighting conditions	Drunkeness/consumption of drugs, drugs (substances with an effect on the central nervous system – CNS)	
4	Unusual support	Worsening or loss of vision	
5		Disease status, especially neurological and mental illness	

The confused factors mentioned exert different influences on the writing/signing process, respectively in mauscris and signatures will reveal distinct changes by volume and manifestation.

We want to present an example of changing the writing mechanism under the influence of external confused factors, to come up with some recommendations in a methodical sense. Thus, for the execution of a text/signatures in unusual external codes, an essential reconstruction of the writing mechanism, its adaptation, is required, having the task of preserving the visual-motor characteristics proper to the appearance of the graphic sign, which is achieved through an increase of the conscious visual control over the movements, thus enhancing the role of the visual organ. These circumstances lead to the disorder of the usual coordination of different muscle groups, which manifest in writing/signature by reducing the accuracy (finiteness) of the movements. In the manuscripts appear indications of reduction of coordination of movements: the inclination becomes uneven, as well as the expansion of movements vertically and horizontally, the graphisms are arranged chaotically vertically and horizontally, there are fractures and corrugations in the rectilinear paths, angularities of the ovals. At the same time in certain fragments of the manuscript or graphisms, signs of increased coordination of movements, characteristic of the writer, are observed. The usual correspondence of the components of automatism and awareness in the process of writing under unusual external conditions, changes in favor of increasing control when performing fragments and decreasing automatism, etc., scripior proceeding to an unusual increase or slowdown in writing speed.

We note that the degree of action of various confused factors on the mechanism of writing/signing may be different and in connection with it, the volume of indices changed in manuscripts/signatures executed under unusual conditions, and, it will be smaller or bigger.

Similarly the degree of influence of confused factors on writing/signature differs from person to person, to some having a greater weight, to others – less.

The different influence of confusing factors on the writing/signature of different people, often creates difficulties when performing the dispatches. For these reasons, the solution of the expertise problems will be correct, but when the expert will know suffocatively the expertise methodology for establishing the conditions for writing/signing and the changes in the characteristics of the writing/signing/signature generated by confused factors, denoting deviations from the norm.

An absolutely necessary condition for the successful resolution of issues related to the conditions of execution of manuscript texts or signatures is to submit to the judicial expert sufficient reference material executed under ordinary conditions (normal). Knowledge by the expert of the characteristic indices for certain unusual conditions will allow to identify them. Modern literature provides forensic experts with valuable scientific data [2, p. 128–175, 4, etc.], which practitioners use successfully in their daily work, by addressing the objectives put forward by the authorising officers on

the conditions for the execution of graphic objects. At the same time, it is well known that the strict differentiation of the modifications of the usual writing according to the confusing conditions in the practice of traditional graphic expertise is in difficulty, the expert having the opportunity to identify, more often, the group of factors, under the influence of which the writer executed the manuscript/signature, a definite conclusion in this regard is quite rare [5].

We are of the opinion that it would be welcome to complete the classic methodical instructions for forensic examination of the writing/signatures for solving problems that relate to the unusual states of the executors, the, conditioned by external and internal factors with elements from the sciences: graphology and graphopathologia. The scientific achievements of Italian school scholars (Girolamo Moretti and Marco Marchesan) at the current stage are valuable reserves for the modernization of expert technologies, as these schools have a solid academic foundation graphopsychological, graphological, based on the complex interpretation of the human personality, analyzing the writing, signatures, but also the drawings, scribbles understood as indicators of the psychic states [2, p. 83], the graphic gesture being perceived, on right, by right, as a product of the physiological impulse from the creer to the effector organ [2, p. 81]. In this way, we will have to gain both in theory and park, or, the Italian graphological school enjoys a good reputation in the world.

Conclusion. In conclusion, we consogerate the following:

1. The inclusion in the training program of graphic judicial experts with the necessary elements from the sciences of graphology and graphopathology.
2. Modernization of the methods of performing graphic expertise by supplementing with the scientific provisions developed by graphology and graphopathology, the veracity of which is permanently proven in daily judicial practice in Italy and other states.

References:

1. Nomenclatorul expertizelor judiciare aprobat prin Hotărârea Guvernului Republicii Moldova dnr.195 din 24 martie 2017.
2. Alămoreanu Sorin, Teorie și practică în expertizele grafice. Note de curs pentru master, ed. Hamangiu, București, 2023.
3. Rapoartele de bilanț ale Centrului Național de Expertize Judiciare a Ministerului Justiției din Republica Moldova, pentru anii 2016-2022.
4. Lipovskii V.V., Criminalisticeskoe issledovanie podpisov, vipolnennih ot imeni lič pojilogo i starcesckogo vozrasta. (Instrucțiune metodică pentru experti), – Moscova, 1983.

5. Balance sheet reports of the National Centre for Judicial Expertise of the Ministry of Justice and the National Anticorruption Centre of the Republic of Moldova, for the years 2016-2023.

PRINCIPLES OF JUSTICE DIGITALIZATION

Sapunji Irina I.,

Trainee expert, National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova

Florea Lilia N.,

Judicial expert higher category, National Center of Judicial Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Moldova

Cataraga Olga S.,

PhD in Law, Doctor of Legal Sciences, judicial expert Director of the National Centre for Judicial Expertise Ministry of Justice of the Republic of Moldova

Introduction. The digitalization of the judicial system is a current phenomenon that was significantly accelerated by the COVID-19 pandemic of 2020–2021. Even before 2020, many countries were already extensively implementing information technologies in public institutions to provide a range of automated services to citizens. International [1] and regional [2] recommendations support these trends. The need for social distancing and travel restrictions, which made physical attendance of parties at court hearings impossible, facilitated the rapid integration and expansion of technologies in the judicial sector across many countries, including Moldova [3]. As a result, litigants could obtain information about court activities, hearing schedules, and judicial decisions through the electronic portal of Moldovan courts [4]. During the state of emergency, courts used videoconferencing to review criminal cases [5], which enabled access to justice and helped protect the rights of detainees. Increasingly, legal and judicial professionals are discussing the need to expand the use of videoconferencing to more types of cases, including civil ones, and to various stages of legal proceedings, as permitted by procedural legislation [6], [7]. Thus, the law provides for the possibility of organizing court hearings via videoconferencing for the participation of certain categories of participants: experts in civil cases (Article 154(4) CPC); witnesses in civil cases (Article 216(11) CPC); witnesses in criminal cases (Article 90(12)(5),

Article 110 CPP); and participants in civil proceedings who cannot attend the hearing due to being outside Moldova, serving a sentence in Moldovan prisons, being hospitalized, or having mobility disabilities (Article 213(3) CPC). At the same time, the digitalization of the judicial system must be carried out with caution, ensuring compliance with legislative norms and fundamental principles of the rule of law, as well as fundamental human rights and freedoms. It is also essential to adhere to international and regional principles regarding the integration of new technologies.

Given the multifaceted nature of digitalization, we will continue to advocate the idea that modernization of judicial services through the implementation of technologies should be undertaken in a manner that does not undermine the guarantees established by the fundamental principles of state organization, the judiciary, and democratic society. Similarly, in the context of developing principles for modernizing judicial services through technology, attention must be paid to the rights guaranteed to litigants and the protections afforded to those involved in the administration of justice.

On the other hand, considering that the creation of technology-based realities involves adherence to technical operating principles, we will identify and promote for implementation within the modernization process the principles that underpin the digitalization of justice.

Fundamental principles of state and law:

We have identified the following principles of law to be applied to the process of digitization of judicial services [8]:

- Ensuring the legal framework for the functioning of the state;
- Guaranteeing the freedom and equality of individuals;
- Principle of social responsibility of individuals;
- The principle of equity and justice.

The rule of law principles that must be considered in the process of modernizing judicial services are:

- The state is based on the supremacy of the Constitution and guarantees the safety and constitutional rights of its citizens;
- Civil society is an equal partner with the state;
- The separation of state powers into different branches (legislative, executive, and judicial) with distinct and independent powers and responsibilities;
- Both the legislative power and democracy itself are linked to constitutional rights and principles.

Principles of justice

According to Prof. Alexandru Arseni [9], the fundamental principles that underpin justice include: 1) The principle of legality; 2) The independence of the judge; 3) The non-retroactivity of the law; 4) The presumption of innocence; 5) The right to access to justice; 6) The guarantee of the right to

defense; 7) Justice is uniform and equal for all; 8) The use of the official language and the right to interpretation; 9) The public nature of judicial proceedings; 10) The availability of appeals.

In line with this, it is important to note that the recent surge in digitalization trends within the justice sector has been accompanied by an increase in documents that institutionalize guarantees and protect rights and freedoms. These documents are intended to mitigate potential risks and establish a proper framework for the operation of justice. Among these, several key documents stand out. For instance, at the international level, the UN Strategy on New Technologies, developed and approved in 2018, aims “to outline how the UN will support the deployment of technologies and ensure their alignment with the values enshrined in the UN Charter, the Universal Declaration of Human Rights, and international legal standards.» The Strategy sets forth principles of global relevance:

- Protecting and promoting global values;
- Promoting inclusion and transparency;
- Building partnerships;
- Utilizing existing capacities;
- Continuous study and interaction.

At the regional level, the CEPEJ working group, which developed the European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and approved by CEPEJ in 2018, sought to “offer a framework and assurances to member states and legal professionals interested in developing or utilizing information and communication technologies and/or artificial intelligence systems in the judiciary to improve the effectiveness and quality of justice.» The Charter outlines the following principles:

- The principle of respecting fundamental rights;
- The principle of non-discrimination;
- The principle of quality and security;
- The principle of transparency, impartiality, and fairness;
- The principle of informed choices «under user control».

Conclusions

– Digitalization in the judiciary must align with the fundamental principles of the rule of law, including legality, independence, and fairness. Ensuring that technological advancements do not compromise established legal principles or individual rights is crucial.

– As judicial systems incorporate new technologies, it is essential to uphold and protect the rights and freedoms guaranteed by constitutional and international standards. This includes ensuring fair access to justice, safeguarding privacy, and maintaining the presumption of innocence.

– The digitalization process should enhance transparency in judicial proceedings and ensure accountability. Clear protocols and guidelines for the

use of technology can help maintain public trust and ensure that judicial decisions are made fairly and transparently.

– Technological solutions should be designed to be inclusive and accessible to all individuals, regardless of their socioeconomic status or physical abilities. Ensuring that all parties can participate in the judicial process, even remotely, is a key aspect of digital equity.

– The implementation of digital technologies in the judiciary should be continuously monitored and evaluated. Regular updates and adaptations are necessary to address emerging challenges and ensure that technological tools effectively support judicial functions.

– Digitalization efforts should be guided by international and regional principles and standards. Documents such as the UN Strategy on New Technologies and the CEPEJ Charter provide valuable frameworks for integrating technology in ways that respect global values and ethical norms.

– Adequate training and capacity building for judicial professionals are essential to the successful integration of digital technologies. Ensuring that all users are proficient in new tools and understand their implications is vital for effective implementation.

– The digitalization of justice requires robust measures to protect sensitive data and ensure cybersecurity. Implementing strong data protection protocols is crucial to maintaining the integrity and confidentiality of judicial information.

In summary, while digitalization presents significant opportunities for enhancing the efficiency and accessibility of judicial systems, it must be pursued with careful consideration of legal principles, rights, and ethical standards. A balanced approach that integrates technology while preserving core judicial values will contribute to a more effective and equitable justice system.

References:

1. UN Secretary-General's strategy on new technologies. <https://www.un.org/en/newtechnologies/images/pdf/SGsStrategy-on-New-Technologies.pdf>

2. Consultative Council of European Judges, Opinion No. (2011)14 of the CCJE on Justice and Information Technology. <https://rm.coe.int/1680748207>

3. Emma van Gelder, Xandra Kramer and Erlis Themeli. Access to justice in times of corona. <https://conflictoflaws.net/2020/access-to-justice-in-times-of-corona/>

4. National Court Portal. <https://instante.justice.md>

5. Order No.3 of the Commission for Emergency Situations of the Republic of Moldova dated April 15, 2021. https://gov.md/sites/default/files/dispozitia_cse_nr3_15.04.2021_r_.pdf

6. Civil Procedure Code of the Republic of Moldova. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129218&lang=ro

7. Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova. https://legis.md/cautare/getResults?doc_id=96049&lang=ro

8. Baran N. General Theory of Law, Chapter 3: Fundamental Principles of Law. Notion. <https://cis01.central.ucv.ro/csv/curs/tgd/c3.html>

9. Arseni A. Judicial Authority – A Genuine Institution for Implementing the Branch of State Power in the Context of Building the Rule of Law. In: National Law Review, 2013, No. 11.

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Александренко Олена,

кандидат юридичних наук, доцент,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології

Національної академії внутрішніх справ

Питання активного використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, як важливої складової ефективного виконання завдань останнього, завжди перебували в центрі уваги криміналістів, як науковців, так і практиків. Тим більшої вагомості вони набувають у час протистояння Україною агресії з боку рф. Коли йдеться про розслідування воєнних злочинів, немає інших цілком схожих випадків, подібних до тих, що вчиняються агресором в Україні. Тут український досвід є унікальним, бо жодна з країн, де вчинялися військові та злочини проти людяності (колишня Югославія, Руанда та ін.), не знала таких масштабів та різновидів злочинів. На фоні зазначеного, значну допомогу у збиранні слідів злочинів і створенні доказової бази для Міжнародного кримінального суду має активне використання спеціальних знань і сучасних технологій.

Сучасні досягнення інформаційних технологій (ІТ), цифровізація все активніше завойовують життєвий простір: впроваджуються у виробництво в різних галузях економіки, стають основою для різноманітних наукових проєктів, використовуються широкими

верствами населення. Технічний прогрес має також зворотній бік, коли широке використання його досягнень є доступним і для злочинців. Останні так само використовують широкодоступні соціальні мережі (Viber, Messenger, WhatsApp та ін.) і програми (Skype, Zoom) для спілкування поміж собою, розробки і впровадження злочинних планів, вчинення злочинів (наприклад, вербування і керування колаборантами, отримання від них інформації про пересування та плани ЗСУ), здійснення впливу на свідків і потерпілих, дискредитації працівників правоохоронних органів та ін. Так само використання можливостей вказаних технологій дає змогу слідчим і працівникам оперативних підрозділів застосовувати їх для вирішення задач розкриття і розслідування злочинів, для здійснення правосуддя. Для успішного і швидкого встановлення усіх обставин злочинів і всіх причетних до них осіб правоохоронні органи мають випереджати злочинців у використанні новітніх науково-технічних засобів і технологій і пов'язаних з ними можливостей. Зокрема, одним із напрямів вказаної діяльності може бути створення і застосування криміналістичних інноваційних засобів і технологій виключно з метою розкриття та розслідування злочинів. Як правильно зазначається, історія виникнення, розвитку та формування криміналістичних знань свідчить про те, що криміналістика завжди була інноваційною наукою, їй притаманний інноваційний характер, вона постійно розвивалася за інноваційним сценарієм [1; 2]. Тому створення (розроблення) та впровадження інноваційних криміналістичних продуктів завжди було, і залишається сьогодні одним з пріоритетних завдань криміналістики [3; 4].

Інноваційні технології та їх впровадження в правоохоронну практику стосуються судово-експертної діяльності як додатковий інструментарій і розширення можливостей досліджень різноманітних об'єктів з метою отримання доказової інформації в інтересах розслідування. Перспективними вказані технології представляються і для криміналістики: для розширення арсеналу і можливостей застосування криміналістичної техніки, криміналістичної тактики і методики (нові способи збирання і перевірки доказової інформації; використання спеціальних знань, сучасних можливостей судових експертів).

В інтересах правосуддя наразі активно використовуються віртуальні технології. VR-технології (віртуальна реальність (Virtual Reality) – це створене комп'ютером тривимірне середовище, з яким може взаємодіяти людина шляхом використання спеціального шолому чи окулярів через свої відчуття (зір, слух, дотик тощо) [5, с. 318]. Найбільше вони застосовуються в судово-експертній діяльності, зокрема, в судовій медицині: методика створення 3D-моделей ушкоджень, слідів, травмуючих предметів для ідентифікації. З їх

допомогою може проводитися портретна експертиза за метричними і описовими ознаками зовнішності. Метод «Vyrtopsy» (віртуальна аутопсія) дозволяє отримати необхідну інформацію про травми кісток і м'яких тканин, не вдаючись до механічного розтину тіла. Він дає змогу отримати 3D зображення з можливістю поглянути на подію у віртуальній реальності [6]. За певних обставин розслідування значні переваги має розроблений у 2016 році Ральфом Брекером (Німеччина) метод VR-моделювання (відомий як «Віртуальний Аушвіц») [7]. Він представляє собою створення за документами (проектами будівель, які були знищені, але збереглися в архівах) їх точних віртуальних образів. На думку розробника, протягом найближчих 5-10 років віртуальна реальність стане стандартним інструментом поліцейського розслідування не лише в Німеччині, а й у всьому світу, тому що за допомогою цього методу вдається відтворити місце і обставини злочину через багато років після його вчинення [7]. Прикладів застосування саме розглядуваного методу у вітчизняній правоохоронній практиці нам знайти не вдалося. Проте, як ми раніше вже зазначали в своїх публікаціях, враховуючи тривалий час окупації частини території Донецької та Луганської областей і вчинені там окупантами воєнні злочини, знищення ними населених пунктів, цивільної інфраструктури і населення для приховування слідів своїх злочинів (знищення майже усього м. Маріуполь та ін.), створення катівень для придушення опору та залякування населення (сумнозвісна «Ізоляція» та ін.), вказаний метод може стати чи не єдиним можливим способом відтворення подій [8]. Вказаний метод, на нашу думку, є перспективним і для використання в розслідуванні інших злочинів, особливо пов'язаних із необхідністю відтворення (віртуально) і дослідження обстановки місця події, яке через плин часу зазнало суттєвих змін або взагалі перестало існувати; на яке неможливо потрапити за певних причин (через біологічне/хімічне зараження, тимчасово окуповану територію тощо) або яке неможливо відтворити в інший спосіб. Значні можливості має використання такого методу VR-моделювання для перевірки показань, даних, зокрема, при проведенні слідчого експерименту для перевірки можливості особи бачити щось або когось на певному місці, й наскільки точно, чи не заважаю огляду/обзору (й наскільки) наявність чогось, враховуючи ландшафт, рельєф, наявність рослинності. Або для перевірки показань особи, отриманих дистанційно (у режимі відеоконференції), чи за наявності лише її усного або письмового свідчення та неможливості проведення допиту та/або слідчого експерименту з вказаною особою через її хворобу, смерть, відмову від спілкування зі слідчим/прокурором тощо. В подальшому створення віртуальної моделі певного об'єкту може бути використане при проведенні судових експертиз для вирішення питань, які постали перед слідством після проведення вказаних слідчих

(розшукових) дій. Значною перевагою даного методу, порівняно з фотофіксацією чи відеозйомкою, є також його наочність та можливість демонстрації в судовому засіданні «ефекту присутності» (на конкретному місці і в різних проекціях).

Серед методів, які достатньо давно використовуються у правоохоронній практиці зарубіжних країн, але є новими для нас, вирізняється метод «екологічного профілювання». Його використання при розслідуванні воєнних злочинів (масових поховань в Сребрениці, 1995) дозволило скласти «профіль навколишнього середовища» вихідного місця, де були взяті зразки, та використовувати його для зіставлення переміщених тіл з первісними братськими могилами. Це було частиною завершення ланцюжка доказів, надання доказів масштабу та організації первинних злочинів та подальших спроб приховати пов'язані з ними докази. Докази були використані в суді і наразі знаходяться у відкритому доступі. Вважається, що це перший випадок, коли методи екологічного профілювання систематично використовувалися при розслідуванні військових злочинів [9]. За обмеженого обсягу публікації не видається можливим надалі наводити напрями і приклади використання інноваційних методів на практиці:

Література:

1. Шевчук В. М. Інноваційні напрями розвитку криміналістики. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С. 142–147.

2. Шепітько В. Ю. Інновації в криміналістиці як віддзеркалення розвитку науки. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків, 2019. С. 147–150.

3. Шепітько В. Ю. Сучасний стан та розвиток криміналістики. *Правова доктрина України: у 5 т. Х.*: Право, 2013. Т. 5: Кримінально правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. 1240 с.

4. Шевчук В. М. Інноваційні засади криміналістичного забезпечення діяльності органів правопорядку : постановка проблеми. *Paradigmatic view on the concept of world science: Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), August 21, 2020. Toronto, Canada: European Scientific Platform, 2020. Pp. 139–144.*

5. Матюшкова Т. П. Технології віртуальної та доповненої реальності у криміналістиці: переваги запровадження в навчальний процес // *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ)* : зб. тез доп. на міжнар.

наук.-практ. конф. – МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 318–320.

6. Александренко О. В. Ще раз до питання про інновації в криміналістиці та судовій експертизі: проблеми та шляхи вирішення // *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 81–82.

7. Віртуальний Освенцім допомагає судити нацистів. URL: <http://patrioty.org.ua/blogs/virtualnyi-osventsim-dopomahaie-sudyty-natsystiv-142883.html> (дата звернення 27.07.2024)

8. Александренко О.В., Охріменко С.С. Інноваційні інформаційні технології в криміналістиці та судовій експертизі: перспективи, напрями, проблеми використання. *Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності* : збірн. матер. засідання № 6 постійно діючої Міжн. наук.-практ. конференція (м. Кропивницький, 12 жовтня 2023 р.). Кропивницький: ТОВ «Централно-Українське видавництво», 2023. С. 422.

9. Brown A. G. The use of forensic botany and geology in war crimes investigations in NE Bosnia. *Forensic science international*. 2006. No 163.3. P. 204–210. / DOI: 10.1016/j.forsciint.2006.05.025.

ПОРУШЕННЯ В ОФОРМЛЕННІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ПІДСТАВА ПРИТЯГНЕННЯ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ)

Алексейчук Вікторія,

кандидат юридичних наук, доцент,

*заступник завідувача відділення з науково-методичної роботи
та післядипломної освіти Київського відділення*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

Міністерства юстиції України

Практика застосування нових правових норм завжди виступає відображенням ступеню їх ефективності та дозволяє виявити неповноту, неточність правових конструкцій, наявність колізій, а також зрозуміти їх здатність у реалізації мети їх впровадження.

Інститут спеціальної дисциплінарної відповідальності судових експертів в Україні перебуває в постійному стані змін, починаючи з часів прийняття Закону України «Про судову експертизу» від

25.02.1994 № № 4038-ХІІ (далі – Закон) [1] й до сьогодні – у вигляді змін до цього закону та підзаконних нормативно-правових актів, проєктів нового профільного закону про судово-експертну діяльність.

Негативним явищем правозастосовчої практики є інколи перекручування мети запроваджених прогресивних норм, у зв'язку з чим в суспільстві формується неприйняття таких норм, ставлення до них як несправедливих, дискримінаційних і навіть шкідливих.

Ні в кого не викликає заперечень, що висновок експерта, як важливе джерело доказів, має бути результатом повного, неупередженого, обґрунтованого дослідження, проведеного з дотриманням вимог законодавства щодо проведення експертизи та складання висновку. Інститут дисциплінарної відповідальності судового експерта покликаний виступати інструментом контролю за якістю діяльності судових експертів, зокрема під час проведення судових експертиз.

На сьогодні серед представників професійної спільноти судових експертів, що відчули на собі дію нової норми Закону, якою були визначені чіткі підстави притягнення судових експертів до дисциплінарної відповідальності (нова редакція ст. 14 Закону) [2], сформувалось неоднозначне ставлення з приводу досконалості цього інституту й спроможності досягати поставлених перед ним завдань. Окремі проблемні питання правового регулювання інституту дисциплінарної відповідальності ми вже висвітлювали раніше під час наукових заходів та у публікаціях. У цій доповіді хотіли звернути увагу науковців та практиків, не лише судових експертів, а й слідчих, суддів, адвокатів, і бажано – представників законодавчого органу, на дискусійність такого виду дисциплінарного проступку як «порушення вимог законодавства щодо оформлення висновку судового експерта» (передбачений п. 11 ч. 3 ст. 14 Закону) [1].

До набуття чинності новою редакцією ст. 14 Закону (01.01.2023 р.) під час дисциплінарних проваджень розглядали питання порушення судовим експертом вимог законодавства України про судову експертизу та/або методичних вимог під час проведення досліджень [3-5 та ін.], у зв'язку з чим практика оскаржень дій судових експертів під час проведення судових експертиз стосувалася здебільшого суттєвих порушень, які здатні впливати на результати дослідження (вихід за межі спеціальних знань, вирішення питань права, порушення методик проведення судових експертиз тощо). В умовах сьогоденної редакції Закону в числі дисциплінарних проступків взагалі відсутні «порушення методичних вимог проведення досліджень» (які на практиці зустрічаються нерідко, але, на жаль, залишені поза увагою законодавця, в той час як наслідки таких порушень можуть суттєво впливати на результат експертизи і призводити до судових помилок під

час проваджень). Водночас, конкретизація в Законі видів порушень судовим експертом вимог законодавства України про судову експертизу, які віднесено до дисциплінарних проступків, зорієнтувало учасників судових проваджень (фактичних і потенційних скаржників на дії судових експертів) на ретельний аналіз змісту висновку, зокрема, з позиції дотримання формальних вимог, частина яких по суті не впливає на результати дослідження та процес оцінювання висновку експерта, але є підставою притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності.

Ситуація, яка склалася із збільшенням випадків надходження скарг на дії судових експертів у зв'язку з порушеннями в оформленні висновку експерта (так, на сьогодні майже кожна скарга, яка надходить до Міністерства юстиції України, містить зауваження до оформлення висновку), пов'язана, окрім зазначених обставин, з розгалуженістю вимог щодо оформлення висновку експерта: 1) в кожному процесуальному кодексі встановлено вимоги до змісту висновку експерта у відповідному виді провадження; 2) в кожному відомстві, у підпорядкуванні якого діють експертні установи, мають силу відомчі інструкції, якими встановлено вимоги щодо порядку організації та проведення судових експертиз та оформлення висновку експерта; 3) в профільному Законі взагалі відсутні вимоги до оформлення висновку експерта як результату проведення судової експертизи, що є нелогічним, виходячи з предмету регулювання цього Закону.

Так, вимоги до змісту висновку експерта у кримінальному провадженні визначені у ст. 102 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), відповідно до ч. 1 якої у висновку експерта повинно бути зазначено:

- 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; 2) місце і час проведення експертизи; 3) хто був присутній при проведенні експертизи; 4) перелік питань, що були поставлені експертіві; 5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; 6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; 7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання [6].

Для порівняння в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, (далі – Інструкція 53/5), інших відомчих інструкціях з питань проведення судових експертиз перелік інформації, яка має бути викладена у

висновку експерта, є набагато ширшим і змістовно не в повній мірі співпадає з вимогами процесуального закону. Наприклад, на відміну від положень КПК, відповідно до абз. 18 п. 4.12 розділу IV Інструкції 53/5, у вступній частині висновку експерта мають бути зазначені не лише самі особи, які були присутні при проведенні експертизи, а й *відомості про підстави їх присутності* [7].

Відомості, які мають бути зазначені у висновку експерта про особу, яка провела експертизу:

– відповідно до положень ч. 1 ст. 102 КПК: «ім'я, освіта, *спеціальність*, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта» [6];

– відповідно до положень ч. 6 ст. 102 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) (також ч. 6 ст. 98 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), ч. 6 ст. 101 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС)): «ім'я, освіта, *спеціальність*, а також, *за наявності*, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта» [8–10];

– а згідно абз. 13 п. 4.12 розділу IV Інструкції 53/5 – «дані про експерта (експертів): прізвище, ім'я та по батькові, посада, *клас судового експерта*, науковий ступінь та вчене звання, освіта, *освітньо-кваліфікаційний рівень, експертна спеціальність*, стаж експертної роботи, дата та номер видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, ким видано та строк дії» [7]. У зв'язку з чим є незрозумілим, яку спеціальність – «освітню» чи «експертну» потрібно зазначати у висновку експерта (враховуючи, що зазначені поняття не є тотожними).

Інші положення відомчих актів, навпаки, суперечать нормам закону: в той час як п. 6 ч. 1 ст. 102 КПК вимагає докладного опису проведених досліджень, у тому числі методів, застосованих у дослідженні, отриманих результатів та їх експертної оцінки, у п. 4.13 розділу IV Інструкції 53/5 передбачено, що «опис процесу застосування інструментальних методів дослідження та проведення експертних експериментів *можуть обмежуватись викладенням кінцевих результатів*. У зазначених випадках графіки, діаграми, таблиці, матеріали експертних експериментів мають зберігатись у наглядних експертних провадженнях і на вимогу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), можуть надаватись їм для ознайомлення. ... Узагальнення та оцінка результатів окремих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, *можуть викладатися* у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку

експерта», що демонструє неузгодженість норм закону та підзаконних актів [6, 7].

Або: відповідно до ч. 7 ст. 102 ЦПК (ч. 7 ст. 98 ГПК, ч. 7 ст. 101 КАС), «у висновку експерта має бути зазначено, що він попереджений (обізнаний) про відповідальність за завідомо неправдивий висновок, а у випадку призначення експертизи судом – також про відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків», згідно ч. 5 ст. 106 ЦПК (ч. 5 ст. 101 ГПК, ч. 6 ст. 104 КАС), а саме у разі проведення експертизи на замовлення учасників справи, «у висновку експерта зазначається, що висновок підготовлено для подання до суду, та що експерт обізнаний про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок», натомість в абз. 14 п. 4.12 розділу IV Інструкції 53/5 йдеться про обов'язковість зазначення у змісті висновку експерта інформації про «відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на експерта обов'язків» в усіх випадках (в тому числі у разі самостійного залучення експерта стороною провадження у цивільній, господарській, адміністративній справі) [7–10].

Таким чином, оформлення висновку експерта залежить від комплексу обставин:

а) в якому виді провадження він проводить судову експертизу (норми щодо змісту висновку є відмінними; у КПК, наприклад, взагалі відсутнє визначення додаткової, повторної, комісійної та комплексної експертизи, що викликає дискусію серед практикуючих експертів стосовно необхідності застосування відповідних положень відомчих інструкцій, які встановлюють особливості оформлення висновків експерта за кожним з цих видів, які по суті є нормами підзаконного нормативно-правового акту і мають відповідати закону) (*наприклад, у кримінальному провадженні слідчий призначив експертизу матеріалів і речовин, проведення якої керівник експертної установи доручив декільком експертам з різними експертними спеціальностями в межах експертизи матеріалів і речовин, яка охоплює декілька видів експертиз. Виникає питання, чи потрібно вказувати у висновку експерта, що проведена експертиза є комісійною (або комплексною), з дотриманням відповідних вимог до оформлення висновку? Позиції практиків щодо цього відмінні*);

б) в експертній установі якого відомства працює судовий експерт (норми відомчих інструкцій більше деталізують оформлення висновку експерта; судові експерти різних відомств оформлюють висновки експерта за своїм «відомчим стандартом»);

в) який вид експертизи та в якій ситуації проводиться (*деякі вимоги до оформлення висновку експерта мають неоднакове значення при*

проведенні різних видів експертиз: так, при направленні на дослідження речових доказів має значення характер упакування, в якому надійшли ці об'єкти, а при направленні матеріалів, таких як фінансові документи, характер упакування не є важливим і не впливає на процес дослідження та подальшу оцінку його результатів);

г) деякі вимоги до оформлення висновку експерта по суті не узгоджуються з процедурами документообігу в експертних установах, або залежать від дій інших суб'єктів (керівника установи, керівника структурного підрозділу, замовника експертизи) *(наприклад, спосіб доставки та вид упакування досліджуваних об'єктів відомий службі діловодства (канцелярії) експертної установи, яка також при реєстрації отриманих документів перевіряє відповідність матеріалів та об'єктів, що надійшли до експертної установи (експерта), матеріалам, зазначеним у документі про призначення експертизи (залучення експерта); відомості про наслідки розгляду клопотання експерта взагалі можуть не надійти від замовника експертизи; визначення провідного підрозділу при проведенні комісійних і комплексних експертиз здійснює керівник експертної установи, призначення складу комісії експертів і голови комісії здійснює керівник установи (керівник провідного підрозділу), п. 4.4, 4.8 розділу IV Інструкції 53/5; висновок експерта може не передбачати складання ілюстрацій і додатків, вимога посилання на які у дослідницькій частині висновку експерта міститься у п. 4.13 розділу IV Інструкції 53/5) [7].*

Вказані обставини не сприяють однозначному розумінню судовими експертами, який порядок оформлення висновку має бути ними дотриманий в кожній ситуації. Зважаючи на наявність різних ситуацій проведення судових експертиз, в яких окремі вимоги до висновку експерта взагалі є неактуальними, та з огляду на різну значущість інформації, яка відображається у змісті висновку експерта, під час його подальшої оцінки, доцільним вбачається:

1) визначення в профільному Законі єдиних для всіх судових експертів вимог до оформлення висновку експерта;

2) узгодження таких вимог з нормами відповідного змісту процесуальних кодексів (в тому числі, щодо застосування у кримінальному провадженні таких видів експертиз як додаткова, повторна, комісійна, комплексна);

3) скорочення числа обов'язкових складових змісту висновку експерта шляхом виключення тих відомостей, відсутність яких не є суттєвою під час оцінки висновку, за недотримання яких на сьогодні судового експерта може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності;

4) відповідне уточнення формулювання дефініції дисциплінарного проступку, передбаченого п. 11 ч. 3 ст. 14 Закону, шляхом відсилки до конкретного переліку вимог, визначеного Законом.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № № 4038-XII // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

2. Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо удосконалення організаційно-управлінського забезпечення судово-експертної діяльності: Закон України від 03.11.2022 № 2716-IX // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2716-20#n5> (дата звернення: 10.08.2024).

3. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів й на забезпечення його реалізації: наказ Міністерства юстиції України від 15.07.97 № 285/7-А // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0283-97#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

4. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 07.11.2007 № 1054/5 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1250-07#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

5. Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 (в редакції, що діяла до прийняття наказу від 02.02.2023 № 451/5) // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15/ed20220916#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

7. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/ed20230217#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20191018#n2265> (дата звернення: 10.08.2024).

9. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон № 8073-X від 07.12.1984 // Законодавство України: Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

ПРОБЛЕМИ ВІДБОРУ ПРОБ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ, ВОДИ, ҐРУНТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Андрусович Олександр,

аспірант кафедри криміналістики

*Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Повномасштабна агресія російської федерації проти України поклала початок екоциду – масштабному злочину проти довкілля України. Країна-агресор, завдає непоправної шкоди навколишньому природному середовищу. Спалені ліси, забруднені та отруєні важкими металами ріки, озера та ґрунти, тисячі вбитих тварин та знищених рослин, заміновані та окуповані території природно-заповідного фонду – це результат збройної російської агресії, від якої страждає довкілля України.

Так, згідно даних з офіційного ресурсу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Екозагроза» станом на початок серпня 2024 року всього задокументовано та зафіксовано 5498 наслідків воєнних дій та впливу на довкілля. Одним з масштабних актів екоциду є підриг дамби Каховської ГЕС вночі 6 червня 2023 року. Наслідками цього акту екоциду є: підтоплені ліси площею 63447 га; постраждалі домогосподарства – 1144 шт.; зменшення об'єму води на 14, 395 куб.км.; сума збитків завданих довкіллю 146, 4 млрд. грн.

За категоріями впливу на довкілля, то завдані збитки склали: 1) забруднення атмосферного повітря – а) внаслідок лісових пожеж та

інших насаджень – площа згорілих лісів та інших насаджень 75 938 га; викиди в атмосферне повітря –79 190 443 тонн; шкода – 565,21 млрд. грн.; б) внаслідок горіння нафти – кількість згорівших нафти, нафтопродуктів та газу 3 067 015 тонн; викиди в атмосферне повітря – 56 690 612 тонн; шкода – 138,15 млрд. грн.; в) внаслідок викидів забруднюючих речовин у повітря – маса неорганізованого викиду інших забруднюючої речовини або суміші таких речовин – 8 310 тонн; шкода – 31,94 млн. грн.; 2) забруднення земельних ресурсів – а) внаслідок засмічення земель – площа засмічених земель 19 751 351 м²; шкода – 1,12 трлн. грн.; б) внаслідок забруднення ґрунтів – площа забруднених ґрунтів 858 818 м²; шкода 16,52 – млрд. грн.; 3) забруднення водних ресурсів – а) внаслідок засмічення водних об'єктів – маса сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин у водних об'єктах 37 280 704 кг.; шкода – 8,99 млрд. грн.; б) внаслідок забруднення водних об'єктів – маса забруднюючих речовин, що потрапили у водні об'єкти 2 016 тонн; шкода – 40,85 млрд. грн.; в) внаслідок забруднення морських вод – маса забруднюючих речовин, що потрапили у морські води – 66 802 кг.; шкода – 8,03 млрд. грн.; г) внаслідок самовільного забирання та/або використання води – обсяг забраної/використаної води самовільно – 20 937 563 991 м³; шкода – 26,77 млрд. грн. Окрім, завданих збитків атмосферному повітрю, земельним ресурсам, водним ресурсам, ще й значними є збитки природно-заповідного фонду (даної ПЗФ). Так, щодо ПЗФ то завдані збитки становлять: а) внаслідок забруднення ґрунтів – площа забруднених ґрунтів 10 000 м²; шкода – 489,38 млн. грн.; б) внаслідок засмічення земель – площа засмічених земель 1 076 м²; шкода – 181,84 млн. грн.; в) внаслідок лісових пожеж та насаджень – площа згорілих лісів та інших насаджень 773 га; шкода – 26,75 млрд. грн.; г) внаслідок знищення та пошкодження дерев і рослин – кількість знищених та пошкоджених дерев та рослин – 9 685 804 шт.; шкода – 506,52 млрд. грн.; г) внаслідок знищення об'єктів тваринного світу – знищено об'єктів – 74 926 шт.; шкода – 160,65 млн. грн.; д) внаслідок пошкодження рослинного світу – площа пошкодженого рослинного світу 21 051 га; шкода – 94,21 млрд. грн.; е) внаслідок побутового засмічення територій – засмічено територій 68 га; шкода – 37,88 тис. грн. Крім того, знищена техніка окупанта також наносить збитки довкіллю. Так, за станом на початок серпня знищено – 77 085 шт. техніки, що складає 1 250 720 тонн відходів та 114 016 тонн викидів в атмосферу [1].

3 наведених даних вбачається масштабність нанесеної шкоди навколишньому середовищу та наявність великої кількості такого кримінального правопорушення як екоцид. При розслідуванні екоциду завжди виникає необхідність у використанні спеціальних знань в різних

формах. Слушною, на наш погляд, є позиція О. В. Одерія, який вважає, що судова експертиза є найефективнішою формою виконання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти довкілля за умов неухильного дотримання вимог кримінального процесуального законодавства щодо залучення експертів та проведення судово-експертних досліджень [2, с. 335]. При розслідуванні екоциду та інших кримінальних правопорушень проти довкілля найчастіше призначаються та проводяться наступні види судових експертиз: судово-медична, судово-ветеринарна, іхтіологічна, судово-хімічна, токсикологічна, радіологічна, судово-технічна, судово-технологічна, гідротехнічна, будівельно-технічна, агротехнічна, зоотехнічна, гідрометеорологічна, рибогосподарська, біологічна [3, с. 25]. Вивчення та аналіз нормативно-правових актів, що регламентують порядок призначення та проведення судових експертиз й експертної практики надає можливість стверджувати, що окрім окреслених судових експертиз призначається ще й інженерно-екологічна експертиза (10.19 – Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля), яка встановлює обставини і факти негативного антропогенного впливу на конкретні (локальні) об'єкти навколишнього середовища, пов'язані з порушенням екологічного законодавства [4].

Для проведення цих експертиз надається значна кількість об'єктів різних категорій. Однією з них є проби атмосферного повітря, води, ґрунту відібрані в межах антропогенного забруднення навколишнього середовища. Надані на дослідження проби є ідентифікуючим об'єктом процесу ідентифікації невідомої, небезпечної речовини – забруднювача.

В сьогоденних умовах ідентифікація забруднювачів та оцінка воєнного впливу на довкілля є складним завданням. Це пояснюється тим, що відсутність повноцінного фізичного доступу до територій воєнного впливу обмежує відбір проб атмосферного повітря, води, ґрунту, що репрезентують фонове та воєнно-техногенне навантаження [5, с. 4]. Окрім, цього суттєво ускладнює відбір проб і динамічність, швидкоплинність, масштабність події, що відбулася.

Одержання якісних зразків для будь якого дослідження потребує відповідних розробок алгоритмів, запропонування рекомендацій щодо їхнього відбору, і проби і цьому випадку не є виключенням. Більш того, процедури відбору різних типів проб, їх пакування і транспортування потребує чітких правил та методик. Застосування уніфікованих рекомендацій та алгоритмів з відбору проб забезпечить їх однорідність та знизить ризик помилок під час їх відбору.

Література:

1. Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України «Екозагроза» URL: <https://ecozagroza.gov.ua/>
2. Одерій О.В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля: дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.09/ Донецький юридичний інститут. Кривий ріг, 2015. 499 с.
3. Одерій О.В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 42 с.
4. Судова інженерно-екологічна експертиза 10.19 – Дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля. URL: <http://ndekc.lviv.ua/10.19.html>
5. Сплодитель А. О. Методичні рекомендації з відбору проб ґрунту в зонах бойових дій. Київ – Чернівці: Друк Арт, 2023. 40 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Антонюк Поліна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

Сорока Ірина,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

Для будь-якої галузі науки термінологічний апарат є важливим інструментарієм, через який не лише здійснюється пізнання предмету наукового вивчення, але й забезпечується можливість сприйняття результатів розвитку наукових знань іншими людьми, в тому числі шляхом адаптації термінології для перекладу на інші мови, її узгодженості з термінами суміжних галузей наук тощо.

Особливої значущості в аспекті впливу на суспільні відносини, на наше переконання, набуває термінологія юридичних наук, зокрема наук кримінально-процесуального циклу. Оскільки терміни таких галузей наукових знань у вигляді сталих дефініцій закріплюються у правових нормах, в тому числі загальнообов'язкового характеру, а також трансформуються в професійний лексикон працівників

правоохоронної, правозастосовної, правотворчої сфер та через визначені законом процедури набувають доказового значення у всіх видах проваджень.

Так, наприклад, ст. 358 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачена відповідальність за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут чи використання, а ст. 366 КК України визначена відповідальність за службове підроблення [1]. При цьому, привертає увагу той факт, що судові експерти та вчені, характеризуючи способи внесення змін в зміст документів, використовують конструкції «підробка» та «підроблення» як синонімічні (тотожні) терміни [2; 3; 4]. Беручи до уваги історичні умови становлення сучасної Української держави, розуміємо, що певні юридичні та криміналістичні дефініції утворюються нерідко шляхом перекладу з російської мови на українську відповідних термінів та конструкцій, що сформувалися під час існування Радянського Союзу. Таким чином, необхідно розуміти, що термін «підроблення» (з російської мови «подлог») має суто правове (юридичне) значення (що, власне, й закладено законодавцем у юридичну кваліфікацію відповідних протиправних діянь); в той час як термін «підробка» (з російської мови «подделка») має виключно прикладне (діяльнісне) значення і характеризує спосіб дій конкретної особи, направлених на підроблення офіційного документу чи печатної форми. Тобто, в криміналістичному аспекті, підробка є лише одним із способів підроблення, але ніяк не тотожним йому по змісту. І, характеризуючи способи внесення змін в первісний зміст документа, вести мову можна виключно про *підробку* документа. В той час як, надаючи юридичну оцінку діям особи, суб'єкт доказування або суд визначають наявність (чи відсутність) факту *підроблення*.

Іншим прикладом слугує використання в різного роду наукових та науково-методичних розробках таких термінологічних конструкцій як: «об'єкти дактилоскопічного походження» [5; 6; 7; 11, с. 18], «дактилоскопічна інформація» [8], «об'єкти балістичного походження» [9; 10, с. 125], «об'єкти трасологічного походження» [11, с. 18; 12, с. 5] тощо.

Як ми вже зазначали раніше, виходячи з лексико-семантичного значення таких словосполучень як «об'єкти балістичного походження», «об'єкти трасологічного походження», «об'єкти дактилоскопічного походження» тощо, які вживаються науковцями та практиками у формалізованих результатах їх діяльності логічним вбачається умовивід, що нібито дактилоскопія та трасологія як галузі криміналістичної техніки утворили певні об'єкти, які потрапили в поле нашої уваги [13, с. 75].

В той час як мова йде про зовсім інші об'єкти, а саме: певні об'єкти матеріального середовища у різних станах (об'єкти-предмети, об'єкти-сліди як результат механічної взаємодії), що є носіями інформації про подію правопорушення, які в подальшому можуть бути об'єктами експертного дослідження при проведенні відповідних судових експертиз (експертизи зброї, обставин її застосування і слідів пострілу – балістичної експертизи; експертизи слідів рук людини – дактилоскопічної експертизи; експертизи слідів, що утворилися в результаті контактної взаємодії – трасологічної експертизи тощо) [13, с. 75–76].

На думку Гапонової Л., терміни криміналістики – слова або словосполучення, що співвідносяться з криміналістичними поняттями, мають наукові визначення і вступають у системні відношення з іншими подібними одиницями мови, утворюючи разом з ними особливу систему – термінологію [14, с. 32].

В той же час Ковкіна Є.В. зазначає, що «важливу роль у вивченні предмета криміналістики відіграє правильне викладання фахової термінології із використанням наукового професійного мовлення. Для майбутніх фахівців знання мови є основою оволодіння спеціальністю, за допомогою якої вони зможуть розв'язувати складні завдання, проводити дослідження [15, с. 71]. Дослідниця додає, що «...ефективність професійної комунікації криміналістів залежить від багатьох чинників, серед них і уміння правильно організувати процес спілкування й обґрунтування своїх думок, спираючись на знання ситуації, мотиву, мети, на правильне розуміння фахових термінів, уникання помилок, неточностей, а також невластивих українській мові термінів» [15, с. 71].

За результатами аналізу наукових та методичних розробок в галузі криміналістики та судової експертизи вимушені констатувати, що випадки неналежного використання криміналістичних категорій набувають ознак системності. В результаті такого явища відбувається формування некоректних термінів криміналістики та судової експертизи, що є загрозою для системного, логічного та закономірного становлення їх термінологічних систем як органічних складників національної наукової мови.

Для викоренення такого явища вважаємо за необхідне:

- на державному та відомчому рівнях запровадити та здійснювати комплексну системну роботу щодо розроблення та уніфікації криміналістичної термінології української мови;

- підвищити якість наукової діяльності в галузі криміналістики та судової експертології;

– повернутися до практики здорового конструктивного рецензування наукових та методичних розробок в галузі криміналістики та судової експертології.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Тальянчук Л. Підробка документів у сфері земельних відносин: аналіз експертної практики. *Підприємство, господарство і право*. 2019 (12). С. 319-323.
3. Науменко С.М. Стосовно питання підробки документів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. (63 (1)). С. 278-285.
4. Пелюшок В.Г. Розмежування понять «додрукування» і «технічний монтаж» на сучасному етапі розвитку судової технічної експертизи документів. *Криміналістичний вісник*. 2021. 35(1). С. 48-57.
5. Тимченко О.В., Чихун В.І. Удосконалення тактики негласного отримання порівняльних зразків дактилоскопічного та біологічного походження. *Вісник ОНДІСЕ*. 2018 (4). С. 59-67.
6. Троцюк В.М. Проблемні питання, що виникають у процесі вилучення та упакування слідової інформації дактилоскопічного походження. *Криміналістичний вісник*. 2017. 2 (28). С. 107-111.
7. Нізовцев Ю.Ю. Окремі проблемні питання методичного забезпечення судово-експертних досліджень зображень тильної сторони кистей рук. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. / редкол.: О.М. Ключев, В.Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2021. Вип. 23. С. 167-174.
8. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кофанова О.С., Ергард Н.М. Криміналістичні та правові аспекти сучасного стану та перспектив обробки біометричних даних людини на прикладі дактилоскопічної інформації. *Dictum Factum*. 2020. 3 (8). С. 107-119.
9. Матвієнко С.А. Особливості використання спеціальних знань про криміналістичні містки на об'єктах балістичного походження при проведенні огляду місця події. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 2016. С. 282-284.
10. Ковальова О.В. Праксеологія сучасного інформаційного забезпечення досудового розслідування. *Juris Europensis Scientia*. 2022. (1). С. 121-126.
11. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О., Кікінчук В. В., Щербаковський М. Г., Малярєва В. О., Арешонков В. В., ... & Савчук Т. І. (2023). Криміналістика: криміналістична техніка: навчальний посібник.

12. Словник термінів: термінологічний словник судово-трасологічної експертизи / Мазниченко Ю.О., Садченко О.О., Юсупов В.В. – К.: Талком, 2018. – 132 с.

13. Антонюк П., Сорока І. Питання належного використання криміналістичної термінології. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. 2023. С. 74-77.

14. Гапонова Л. Лексико-тематичні групи української криміналістичної термінології. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. «Лінгвістика» : зб. наук. праць. 2011. (14). С. 32-35.

15. Ковкіна Є.В. Оволодіння термінологічною лексикою як умова успішного вивчення криміналістики. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: Тези XIX Міжнародної науково-практичної конференції*. 2015. С. 71-73.

ФАКТОРИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА БЕЗПЕКУ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Арістова Оксана,

старший судовий експерт

відділу товарознавчих та гемологічних досліджень

Чернігівського науково-дослідного

експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

Активний розвиток торгівлі харчовими продуктами, їх участь у зовнішньоекономічних операціях у певних випадках, зумовлюють необхідність призначення судових експертиз за цією групою товарів.

З розвитком ринкових відносин асортимент харчової продукції на території України значно розширився та постійно оновлюється, у зв'язку з чим у судово-слідчій практиці формуються категорії справ щодо правопорушень і злочинів у сфері економіки, включаючи порушення митних правил, фальсифікацію сировини й готової продукції тощо

У сучасному світі, попри значний прогрес у сфері харчового виробництва, технологій та стандартів контролю якості, проблема безпеки сировини та продуктів харчування залишається однією з найбільш актуальних та важливих для суспільства. З кожним роком зростає увага до якості та безпеки сировини та харчових продуктів,

оскільки це безпосередньо стосується здоров'я та благополуччя кожного з нас.

Фактори, які безпосередньо впливають на цю проблему:

По-перше, зростання масштабів харчової промисловості та глобалізація торгівлі призводять до того, що продукти подорожують тисячі кілометрів, проходять через безліч посередників і часто мають складну ланцюгову структуру виробництва. Це ускладнює контроль за якістю та безпекою кожного окремого продукту.

По-друге, нові технології виробництва та обробки продуктів, хоча й принесли значний прогрес, також можуть створювати нові ризики для безпеки харчових продуктів. Наприклад, використання генетично модифікованих організмів або хімічних добрив може мати непередбачені наслідки для здоров'я.

По-третє, зростання свідомості споживачів та їх вимоги до якості і безпеки також ставлять певний тиск на виробників та регулюючі органи. Споживачі все більше усвідомлюють важливість обрання здорових і безпечних продуктів, і вони очікують від виробників відповідальності та прозорості у питаннях безпеки.

Проблема безпеки продукції харчування включає три основні аспекти:

1. Якість сировини:

– Хімічний склад: Визначення і контроль хімічного складу сировини для переконання в відповідності до стандартів та уникнення забруднень.

– Фізичні властивості: Можливість визначення та контролю фізичних параметрів сировини, таких як розмір, форма, текстура і т.д.

– Органолептичні характеристики: Оцінка смаку, запаху, кольору та інших органолептичних характеристик сировини.

2. Безпечність харчових продуктів:

– Мікробіологічна безпека: Контроль за мікробіологічним станом продукції для попередження розмноження шкідливих мікроорганізмів.

– Хімічна безпека: Перевірка на наявність шкідливих хімічних речовин, токсинів та інших забруднювачів.

3. Екологічна стійкість:

– Споживання ресурсів: Використання ефективних та стійких методів виробництва для зменшення споживання води, енергії та інших ресурсів.

– Управління відходами: Мінімізація відходів та впровадження систем переробки для зменшення впливу на навколишнє середовище.

Безпека продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечується захистом харчових продуктів і сировини від попадання в них токсинів, що виробляються мікроорганізмами, антибіотиків, пестицидів, нітратів,

нітритів, діоксинів і діоксіноподібних з'єднань, оксидів та солей важких металів, поліциклічних ароматичних вуглеводнів, радіонуклідів, не дозволених в установленому порядку харчових добавок [3, с. 44].

Для запобігання цим несприятливим наслідкам у кожній державі здійснюються певні засади державної політики щодо забезпечення якості та безпеки харчових продуктів і продовольчої сировини, які визначаються Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Цей Закон регулює відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів і визначає порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України та/або вивозяться (пересилаються) з неї [1].

З розвитком харчової технології, хімії, мікробіології та біотехнології з'явилася величезна кількість нових харчових добавок, а також почала зростати забруднення навколишнього середовища, що викликало необхідність створення міжнародного харчового законодавства, що посилює вимоги до безпеки продуктів харчування. В даний час діє Кодекс Аліментаріус, що представляє собою комплекс законодавчих актів про склад, властивості та якість харчових продуктів. Він містить положення щодо гігієни харчових продуктів, харчових добавок, залишків пестицидів та інших контамінантів (англ. contamination – забруднення), маркування і подання продуктів, методів аналізу та відбирання проб, а також рекомендації, яких має дотримуватися міжнародна спільнота для захисту здоров'я споживачів і забезпечення однакових торговельних методів у вигляді правил, норм, настанов та інших документів.

Вимоги Кодексу Аліментаріус ґрунтуються на тому, що всі споживачі мають рівні права на одержання безпечних продуктів, а також на захист від несумлінного ведення торгівлі. До міжнародного продажу не допускаються продукти, що містять отруйні речовини, непридатні для споживання продукти розпаду, хвороботворні речовини і ксенобіотики, фальсифіковані і не відповідні етикетці продукти, а також продукти, що були приготовлені, упаковані та зберігалися або транспортувалися з порушенням санітарних правил чи іншим способом становлять загрозу здоров'ю людини [2, с. 80].

Для забезпечення гарантованої безпеки продуктів харчування створена і діє на переробних підприємствах промислово розвинених країн система НАССР, яка є дієвим важелем управління безпечністю харчових продуктів, в основі якого лежить аналіз небезпечних чинників та контроль у критичних точках. Ця система ідентифікує, оцінює і

контролює небезпечні чинники, що є визначальними для безпеки харчових продуктів. Вона використовується для забезпечення безпеки харчових продуктів протягом усього ланцюга виробництва й реалізації харчового продукту.

Україна також використовує систему НАССР як важливий інструмент для забезпечення безпеки харчових продуктів. Впровадження НАССР в Україні регулюється законодавством та вимогами відповідних органів державної влади, зокрема Державною службою України з безпеки харчових продуктів та захисту споживачів. Отже, система НАССР повинна бути впроваджена й у закладах громадського харчування, і в закладах роздрібно́ї чи гуртової торгівлі, на виробничих потужностях, щодо зберігання чи транспортування харчових продуктів тощо [3, с. 56].

Таким чином, проблема безпеки продовольчої сировини та продуктів харчування залишається актуальною і вимагає постійного уваги, інноваційних підходів до контролю якості, а також ефективного співробітництва між виробниками, регулюючими органами та споживачами для забезпечення безпеки та якості харчових продуктів. Виявлення чинників, які обумовлюють небезпечне харчування сприятиме підвищенню ефективності протидії правопорушенням та злочинам у сфері економіки, вимагає значного поліпшення організації цієї роботи у системі судово-експертних установ шляхом здійснення експертної профілактики із застосуванням спеціальних знань.

Література:

1. Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. Дата оновлення: 30.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 09.08.24).
2. Безпека продовольчої сировини і харчових продуктів: навч. посіб.-прак. / за ред. В.В. Євлаш, Л.В. Газзаві-Рогозіна, І.С. Пілюгіна, Л.І. Сєногонова. Харків: Світ Книг, 2021. 120 с.
3. Безпека продовольчої сировини і продуктів харчування: науково-допоміжний бібліографічний покажчик /упоряд. О. В. Олабоді. Нац. ун-т харч. технологій. Наук.-техн. б-ка; Київ, 2018. 96 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА З ТРАНСПЛАНТАЦІЇ В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Баганець Ольга,

*аспірант кафедри кримінального права за спеціальністю 081 «Право»
Національної академії внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0002-9592-0370>*

Трансплантація органів є важливою медичною процедурою, яка рятує життя, але водночас викликає серйозні етичні та правові питання. Правове регулювання цієї сфери є ключовим для забезпечення законності та захисту прав донорів і реципієнтів. У різних країнах підходи до трансплантації та її кримінально-правового регулювання суттєво відрізняються. Цей есе має на меті порівняти законодавство двох країн у контексті трансплантації органів, аналізуючи основні правові положення, кримінальні санкції та відповідність міжнародним стандартам.

Відомо, що покарання, передбачене кримінальним законом, відображає ступінь громадської загрози та серйозність здійсненого правопорушення. Така санкція слугує не лише відображенням тяжкості злочину, але й засобом ефективного попередження майбутніх правопорушень.

У сфері кримінального права ведуться наукові пошуки щодо створення методології формування санкцій за специфічні кримінальні правопорушення [1, с. 85]. Проте, станом на сьогодні, не було розроблено уніфікованої системи визначення покарань, які б відповідали рівню суспільної небезпеки вчинених злочинів. Оцінка адекватності санкцій проводиться, зазвичай, через аналіз та порівняння покарань за подібні злочини, як у межах країни, так і в законодавствах інших держав.

Законодавчі рамки країн світу у контексті кримінальної відповідальності за порушення процедур трансплантації органів відіграють ключову роль у формуванні вітчизняних підходів до регулювання цієї сфери. Важливість аналізу та адаптації міжнародного досвіду в цій області для України не може бути переоцінена. У міжнародному контексті, підходи до кримінального регулювання порушень у сфері трансплантації анатомічних матеріалів відзначаються розширеним охопленням, на відміну від внутрішнього законодавства. Цей «екстенсивний» метод передбачає одночасне розглядання актів отримання та/або використання донорських матеріалів як незалежних правопорушень, а також включає їх як кваліфікуючі ознаки у складах

злочинів, які часто супроводжуються такими діяннями як убивство, завдання тілесних ушкоджень, торгівля людьми тощо.

Група юридичних науковців, зокрема С. В. Бородин, П. А. Кабанов, Г. М. Красновський, С. Ф. Мілюков та А. І. Стрельников, висунула пропозицію щодо модифікації підходів до кваліфікації умисних вбивств, пов'язаних із незаконним вилученням органів. Вони рекомендували не включати мотив використання тілесних матеріалів жертви безпосередньо до складу умисного вбивства, а розглядати його як обтяжуючу обставину в загальній частині Кримінального кодексу. Таке нововведення дозволило би підкреслити суспільну небезпеку таких дій та забезпечити більшу гнучкість у визначенні покарання за подібні злочини [2].

Юридична практика країн світу демонструє, що основною причиною злочинів, пов'язаних із вилученням органів або тканин, є користь [4, с. 112–116]. Таким чином, ухвалене українським законодавством рішення про кваліфікацію умисних вбивств з метою вилучення анатомічних матеріалів жертви як злочину, що вчинено з корисливих мотивів (згідно з п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України), є цілком обґрунтованим. Водночас, для ефективнішої індивідуалізації покарань за протиправні дії в області трансплантації, пропонується доповнити ч. 1 ст. 67 КК України положенням про врахування як обтяжуючої обставини спеціальної мети: «Злочин, вчинений з метою добування та/або використання матеріалів донора» [2]. Це дозволить охопити значну частину злочинів, пов'язаних з експлуатацією людини як донора при призначенні покарання та сприятиме уніфікації використання термінології у кримінальному законодавстві.

Важливим аспектом є виділення у кримінальних кодексах спеціальних норм, що стосуються використання людей як донорів у рамках злочинних діянь, пов'язаних з трансплантацією. Такий підхід сприяє більш точній криміналізації таких діянь, що є основою для розробки уніфікованої моделі злочинів, пов'язаних з трансплантацією, зокрема, у статті 143 Кримінального кодексу України [2]. Законодавчі норми іноземних держав, які стосуються кримінальної відповідальності за недотримання законом визначених процедур трансплантації органів людини, передбачають значно строгіші заходи, ніж аналогічні норми в Україні. У багатьох країнах світу за дії, що призвели до неумисного нанесення тілесних ушкоджень через порушення процедур трансплантації, передбачено покарання у вигляді тюремного ув'язнення, що суттєво перевершує за тяжкістю обмеження волі, яке застосовується в Україні.

Аналіз законодавства іноземних країн показує відсутність прямої кримінальної відповідальності за порушення законодавчо

встановленого порядку трансплантації органів та тканин людини. Замість цього, акцент робиться на відповідальності за примус до донорства у живих людей та незаконне вилучення органів у померлих. Отже, підхід до регулювання трансплантації органів та тканин значно відрізняється в різних країнах, особливо з огляду на стадію, на якій діяння вважається закінченим злочином, та на жорсткість передбачуваних санкцій. У цьому контексті, Україна демонструє порівняно суворий підхід, надаючи вагоме покарання за примусове донорство або обман з метою трансплантації.

Вивчення міжнародного досвіду у сфері кримінальної відповідальності за неправомірне здобуття трансплантатів виявляє відсутність уніфікованого підходу до визначення кваліфікуючих ознак даного злочину. У багатьох країнах в якості основних агравуючих обставин виступають експлуатація залежності потерпілого від винного, у тому числі матеріальної чи службової, використання безпорадного стану потерпілого. Рідше зустрічаються кваліфікуючі ознаки, такі як малоліття жертви, її вагітність, або наявність декількох потерпілих.

Так, в міжнародних та національних правових документах є підтримка ідеї легалізації евтаназії, як це видно з Лісабонської декларації Всесвітньої медичної асоціації та інших документів, що підкреслюють право пацієнта на гуманне завершення життя [6; 7].

Проте, Всесвітня організація охорони здоров'я та інші міжнародні ініціативи залишаються проти легалізації евтаназії, вважаючи такі практики неетичними [5]. Це суперечливе ставлення відображається і в українському законодавстві, яке виступає проти будь-якої форми евтаназії.

Переосмислення існуючих підходів до евтаназії та асистованого самогубства, з урахуванням зарубіжного досвіду та поточних гуманітарних концепцій прав людини, може бути кроком до розвитку нових правових рамок. Це дозволить забезпечити більшу автономію та гідність для осіб у термінальних станах або з невиліковними захворюваннями, водночас зберігаючи необхідні заходи контролю та захисту.

Література:

1. Горох О. П. Про правила конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм. Актуальні проблеми кримінального права та кримінології: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Донецьк, 24 квітня 2009 р.) / ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. Донецьк: Норд комп'ютер, 2009. С. 85–86.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року №2341-III. (Редакція від 08.08.2021, підстава – 1684-IX, 1685-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

3. Олійниченко В.В Звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) за законодавством зарубіжних країн. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 49. Том 2. 2018, С. 112–116.

4. Триньова О.Я. Кримінально-правова оцінка позбавлення життя іншої людини з жалю до неї: монографія. «Регіональної організації в підтримку права людини на гідну смерть». Київ. 2008. 230 с.

5. Denmark Criminal Code. URL: http://europam.eu/data/mechanisms/PF/PF%20Laws/Denmark/Denmark_Criminal_Code_2005_am2015.pdf (дата звернення 18.07.2024).

6. Swiss Criminal Code. URL: http://www.legislationline.org/download/id/8296/file/Swiss_CC_1937_am2019_en.pdf. (дата звернення 18.07.2024)

7. Swiss organ transplant register shuts down after scandal. URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/swiss-organ-transplant-register-shuts-down-after-scandal/47993728> (дата звернення 18.07.2024)

РОЛЬ ДИЗАЙНЕРСЬКИХ РІШЕНЬ ПРИ ЕКСПЕРТИЗИ БУРШТИНУ

Баранов Петро,

*доктор геологічних наук, професор гемології,
старший судовий експерт
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Сливна Олена,

*кандидат геологічних наук, судовий експерт
Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Дизайн та експертиза бурштину мають один предмет вивчення: вартість сировини та виробів із бурштину.

Дизайн бурштину. Відомо, що дизайн вдосконалює споживчі властивості виробів і, створюючи нові естетичні ефекти, формує цінову політику на сировину і вироби.

Як приклад розглянемо ціноутворення бурштину різного кольору в умовах сучасного ринку. Є загальноприйнятим вважати, що вартість непрозорого пейзажного бурштину є значно вищою за вартість прозорого (лимонний, коньячний з різними відтінками). Як продемонстрував ринок, намісто з бурштину медового і пейзажного кольорів (поєднання жовтих і білих відтінків) було найдорожчим, що пояснювало високі ціни на непрозорі різновиди бурштину-сирцю. Висока споживча спроможність такого намиста досягається за рахунок благородного кольору та естетичного ефекту (наскрізні отвори та нитка, на якій тримаються всі намистини невидимі). Усе це створює шляхетність і високовартісність виробу, а тому він має комерційну назву «Королівське намисто».

Результати маркетингових досліджень показали, що останнім часом на ринку бурштину з'явився новий вид намиста, виготовлений з прозорого бурштину, з комерційною назвою «Алмазна грань». По суті, воно складене з намистин, які мають численні грані, що надає бурштину діамантового блиску, (при інших формах і необроблених зразки бурштину мають скляний блиск).

Такі намиста з огранованого лимонного (жовтого), коньячного (світло-коричневого) прозорого бурштину створюють особливий естетичний ефект, в наслідок чого різко піднявся попит на них, а отже, піднялися й ціни на прозорий бурштин у сировині (лимонний, коньячний і навіть на темно-сірий з жовтуватим відтінком).

Результати аналізу вартості перелічених вище намист і розрахунок вартості сировини за 1 г бурштину показав, що вартість сировини для намиста «Алмазна грань» сьогодні перевищує вартість сировини для намиста кульок із пейзажного бурштину. Середня вартість прозорого бурштину у сировині становить 0,631 \$/г, а непрозорого – 0,096 \$/г.

Таким чином, для проведення об'єктивної експертизи бурштину, експерту потрібно розуміти кон'юнктуру ринку сировини і бути готовим надати всі результати досліджень з його прогнозною вартістю і сферою застосування.

Експертиза. Якщо дизайнерські рішення створюють динаміку ринку, який постійно розвивається, то, природно, їхня досконалість і різноманіття позначається на коливанні вартості сировини та виробів з бурштину. Водночас експертиза перебуває в пошуку об'єктивних методик визначення вартості виробів і сировини, преїскурантів, прайс-листів.

Під час експертизи бурштину-сирцю та виробів із нього експерти керуються двома законодавчими документами: Національний стандарт ДСТУ 8847:2019 «Бурштин-сировина. Загальні технічні умови» [1]; Прейскурантами на сировину і прайс-листами на вироби (що

публікуються в журналах Гемологічного центру [2]), розробленими ДГЦУ при Міністерстві фінансів.

Ці документи, вочевидь, розроблено як торговий інструмент для проведення торгових операцій, складання договорів, проведення аукціонів тощо. Однак, серед підприємців бурштинового бізнесу зростає невдоволення через невідповідність українських прейскурантів (прайс-листів) закордонним і світовим цінам, про що свідчать публікації комерційних організацій бурштинового бізнесу України [3].

Звідси виникає резонне запитання, а чи задовольняють ці документи вимогам, що висуваються до судової експертизи, де об'єктивність і повнота досліджень повинні бездоганно виконуватися експертом, тому що вони є основою для складання експертного висновку.

Перший документ – ДСТУ має суто технічний характер і визначає правила поставки та приймання, методи контролю, способи транспортування, зберігання та експлуатації бурштину-сирцю.

Другий документ – прейскурант ДГЦУ, який має безпосередній і прямий стосунок до експертизи бурштину-сирцю та виробів з нього. Головним недоліком цього прейскуранта, на наш погляд, слід визнати відсутність зв'язку з гірничодобувними підприємствами та прив'язки до конкретних українських родовищ.

Крім того, цей прейскурант рясніє термінологією, яка має двояке значення або специфічно трактується, що є абсолютно неприпустимим при проведенні експертизи.

Усе вищевикладене чітко показує, що наявні прейскуранти на бурштин-сирець не можуть бути офіційним документом при експертизі бурштину.

Наступний документ, який використовується при проведенні експертизи бурштину, – прайс-листи на вироби з бурштину.

Прейскурант «Бурштин і бурштин пресований у декоративних елементах» [3, с. 9] (ціни на бурштин і бурштин пресований у декоративних елементах подано в доларах США за 1 грам без урахування ПДВ) вирізняється цілковитою недолугістю та викликає здивування, оскільки ціни на бурштин і бурштин пресований у виробах – однакові. Це абсолютно невірне твердження, оскільки одним із цінних критеріїв бурштину є його генетичний аспект – натуральний, пресований, облагороджений. Використовуючи ціни цього прейскуранта, експерт неправильно оцінить вартість виробу і дасть невірний висновок.

Сама побудова таблиці також викликає певні незручності: розмір кулі наведено в мм, а ціна \$/г, тобто для того, щоб визначити вартість кулі, треба визначити її об'єм, потім вагу кулі, і тільки після цього можна визначити вартість кулі.

Розглянутий документ (прайс-листи на вироби) має низку неприпустимих неточностей (помилки), які в кінцевому підсумку вплинуть на результати експертизи.

Класичним прикладом складання прейскурантом можуть бути схеми, що існують на підприємствах, які мають замкнений цикл виробництва від видобутку до виготовлення продукції.

Перший фактор (видобуток) є величиною постійною, оскільки способи видобутку бурштину мало як змінилися за останні кілька десятків років і навіть століть (збір бурштину в прибережній зоні, кар'єрний спосіб видобутку, підземний). Другий фактор (сфера застосування) поділяється на використання бурштину в промисловості та в декоративно-прикладному мистецтві. Перше, як правило, не має вимог до якості, а головним критерієм виступає природний бурштин. Для цього використовують відходи від виробництва виробів і некондиційний бурштин.

Зрозуміло, що другий фактор, а саме застосування бурштину в ювелірній та сувенірній галузях, є більш креативним, творчим і залежить від виду виробів, художності, якості обробки тощо. Він включає в себе кілька етапів: класифікацію сировини на якісні групи; проектування (дизайн) виробів з якісних груп і складання технологічних карт; виробництво виробів за розробленою технологією; ринок бурштину, де уточнюються і формуються ціни на запропоновані вироби та сировину. Якщо вироби не влаштовують споживача, вони просто зникають, а залишаються тільки ті вироби, які мають естетичний вигляд з високими споживчими властивостями; – аналіз всієї виробничої схеми від видобутку до аналізу ринку дає змогу провести розрахунки і скласти прайс-листи на сировину і вироби.

Такий алгоритм є об'єктивно-правильним і логічним. Він легко піддається перевірці і може розглядатися в динаміці.

Описаний вище механізм формування прейскурантів є логічним і, можна сказати, класичним, що зовсім не характерно для вітчизняного ринку бурштину.

Підсумовуючи вищевикладене, автори пропонують такі способи визначення вартості бурштину та виробів з нього: витратний спосіб з визначення вартості виробу (знаючи ціни на сировину і витрати на виготовлення можна визначити вартість виробів); витратний спосіб з визначення вартості сировини (знаючи ціни на вироби і витрати на виготовлення можна визначити вартість сировини); ринковий спосіб (збір та створення бази даних із подальшим аналізом, що включає побудову графіків, таблиць, визначення максимальних, мінімальних і середніх значень вартості).

Таким чином, проведений аналіз ринку бурштину показав, що сьогодні необхідно створювати свої логічно зрозумілі внутрішньовідомчі прайс-листи як на сировину, так і на виробі. Наразі, у зв'язку з необхідністю наявності чітких і об'єктивних преїскурантів для проведення судових гемологічних експертиз, співробітники Дніпропетровського НДЕКЦ займаються розробкою програмного продукту, який здатний вирішити всі вищеописані завдання.

Література:

1. ДСТУ 8847:2019 Бурштин-сировина. Загальні технічні умови. 2019.
2. Міністерство фінансів України. Державний гемологічний центр України. Довідник цін коштовного та декоративного каміння. 2024. № 1(60).
3. Асоціація бурштинового бізнесу України. <https://uaamber.com/>

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДПИСІВ ТА ПОЧЕРКУ ВИКОНАВЦЯ

Бараш Леонід,

*доктор філософії у галузі права, судовий експерт
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

В умовах сучасного світу штучний інтелект (далі – ШІ) відкриває нові перспективні можливості для найрізноманітніших сфер діяльності і сучасна криміналістика не стала виключенням. Однією з найбільш перспективних сфер застосування програмних забезпечень (далі – ПЗ) на основі ШІ – є ідентифікація підписів та почерку. Автоматизовані системи з ШІ, які вже використовуються у декількох країнах світу мають велике значення для підтвердження автентичності документів, розслідування кримінальних проваджень та для боротьби з підробками.

На сьогоднішній день в Україні відсутні програмні рішення на базі ШІ для автоматизованої ідентифікації, які б могли суттєво вдосконалити існуючі методи та засоби криміналістичного аналізу почерку та підписів. Класичні підходи дослідження мають обмеження, які в першу чергу полягають в точності, швидкості обробки даних та наявності людського фактору. В даному контексті використання ПЗ,

заснованих на алгоритмах ШІ, може радикально змінити підходи до розслідування, запобігти людським помилкам і підвищити ефективність роботи.

Незважаючи на те, що початкове впровадження автоматизованих програмних рішень із ШІ може потребувати великого обсягу часу та коштів на створення баз даних із вже існуючих в державі експертних справ, написання програмного коду та тренування моделей ШІ, з часом подібні програмні рішення знизять загальні витрати на аналіз документів, скоротять час на ручний аналіз і зменшать потребу в додаткових ресурсах для перевірки і підтвердження.

Перспективи впровадження ШІ в галузі почеркознавства мають суттєві переваги у порівнянні з традиційними підходами до досліджень. Так, під час здійснення своєї діяльності, на експерта впливають такі фактори як, великий обсяг експертиз та об'єктів які підлягають дослідженню, порівняльний матеріал, перевтома, моральні фактори та також можливі суб'єктивні упередження (однобічність в дослідженні). Використання ШІ дозволить розвантажити діяльність судового експерта прискорити його роботу та стане допоміжним інструментом у вирішенні складних завдань.

Такі розвинені країни, як США, Японія, Німеччина вже повною мірою користуються перевагами ШІ під час вирішення криміналістичних завдань (використовують алгоритми машинного навчання для виявлення фальсифікацій і перевірки автентичності підписів, автоматизації процесу перевірки почерку у кримінальних справах, порівняння підписів на документах і виявлення можливих фальсифікацій) та здійснення правоохоронної діяльності. Україна в свою чергу має великий потенціал для розробки такого програмного забезпечення завдяки активному розвитку ІТ галузі в сфері ШІ та всебічній підтримці з боку держави та міжнародних партнерів.

Якщо розглядати загальний розвиток досліджень з використання ШІ у криміналістиці, то в Україні цей процес перебуває ще на етапі формування але, вже є конкретні приклади впровадження таких систем в правоохоронну діяльність. Так за підтримки Європейського Союзу в Україні вже діють Мобільні криміналістичні лабораторії, 3D сканери для документування місць злочинів, автоматизовані системи з аналізу відео та аудіоматеріалів, в основу роботи яких покладено саме спеціально розроблені програмні інструменти на основі ШІ, які завдяки швидкості збору, аналізу та обробки отриманих даних підвищують точність, прискорюють отримання результатів, що у свою чергу підвищує ефективність проведення експертиз.

Аналізуючи світову криміналістичну практику, можна дійти висновку, що криміналістична наука вже досягла достатнього

глибинного вивчення тематики ідентифікації в галузі почеркознавства. Вважаємо, що в реаліях сучасності настав час діджиталізації та впровадження новітніх сучасних технологій в судовій експертизі для прискорення проведення досліджень і зменшення впливу зовнішніх факторів у цій сфері. Саме використання автоматизованих систем на базі ШІ є прогресивним рішенням, яке б могло вирішити значну кількість проблем що наразі постають перед експертом, та обґрунтовано становлять предмет дослідження науковців та практикуючих судових експертів різних галузевих напрямів.

Література:

1. Бізніук В. Можливості використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні в Україні. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2023. Вип. 36. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/22344>

2. Гаркуша А.О., Гаркуша Є.О. Кримінально-правові засади правосуб'єктності штучного інтелекту. Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листопа. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 20. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/bitstreams/d8085fa9-cde9-4b85-8c7f-f0913af495ae/download>

3. Матуелене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2022. Вип. 4 (29). С. 12–46. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/download/547/617>

МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЕКСПЕРТА-ЕКОНОМІСТА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ

Бачило Тетяна,

*старший судовий експерт Миколаївського відділення
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Економічна експертиза є одним з основних видів судових експертиз. Експерти-економісти вирішують широке коло питань під час проведення експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності, документів про економічну діяльність

підприємств й організацій, фінансово-кредитних операцій. При цьому коло цих питань та шляхи їх вирішення не повинні виходити за межі компетенції експерта-економіста.

В загальному значенні, згідно із словником української мови, «компетенція» – це добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи [1]. Більш емне тлумачення викладене у «Літературознавчій енциклопедії»: «Компетенція (лат. *competentia*, від *competere* – досягати, відповідати, прагнути) – це коло повноважень певної організації, установи, що керуються відповідними знаннями, досвідом при розгляді конкретних питань» [2, с. 510].

Таким чином, компетенція судового експерта-економіста визначається законодавчо встановленими правами, обов'язками, завданнями та переліком питань, що можуть вирішуватись при проведенні судово-економічної експертизи, а також практичними вміннями за допомогою певних методичних прийомів застосувати свої знання у галузі обліку та економіки для вирішення поставлених питань.

Основні завдання судово-економічної експертизи та орієнтовний перелік вирішуваних питань, наведені в Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки і призначення судових експертів та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5).

Розглянемо окремі аспекти обмеження компетенції експерта-економіста, відповідно до вказаних Науково-методичних рекомендацій, та пов'язані з цим проблеми.

Вирішення питань, що належать до компетенції органів державного фінансового та податкового контролю (здійснення експертами-економістами перевірки певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності установ, організацій, підприємств з метою виявлення наявних фактів порушення законодавства, фактів порушення податкового законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб), не належить до завдань економічної експертизи [3].

Вказане не викликає суперечок, коли йдеться саме про комплексну перевірку фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій. З іншого боку, враховуючи реалії сьогодення та введений у нашій державі правовий режим воєнного стану, та, як наслідок, накладення мораторію на проведення окремих видів перевірок, постає питання: «Як забезпечити виявлення та розкриття економічних злочинів, якщо перевірка не може бути проведена, а експерт-економіст не може вийти за межі своєї компетенції?».

У разі виявлення органами досудового розслідування окремого факту порушення під час здійснення суб'єктами господарювання окремої господарської операції, правоохоронці залучають фахівця у галузі державного фінансового та/або податкового контролю з метою встановлення відповідності чинному законодавству здійснення, документального оформлення та відображення в обліку цієї господарської операції. При цьому перед залученим фахівцем ставиться певний перелік питань, а для вирішення поставлених питань залученому фахівцю надаються відповідні документи, що містять відомості про здійснену господарську операцію.

В свою чергу, під час вирішення питань щодо документальної обґрунтованості висновків, викладених в актах перевірки та довідках залучених фахівців, експерт-економіст використовує методи документальної перевірки, одним з яких є нормативна перевірка, що полягає у дослідженні тих самих документів та встановленні відповідності задокументованих операцій чинним нормативно-правовим актам у сфері бухгалтерського обліку та оподаткування, правильності відображення задокументованих операцій на рахунках бухгалтерського обліку, в облікових регістрах та у фінансовій звітності. Тобто, фактично експерт-економіст виконує ті ж самі дії, що й залучений слідчими органами фахівець.

Таким чином, надання експерту-економісту права на вирішення окремих питань, що не потребують комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, за наданими органами досудового розслідування документами не порушуватиме законодавчо встановленої в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень заборони самостійно збирати матеріали, що підлягають дослідженню, а також самостійно вибирати вихідні дані для проведення експертизи, та не суперечитиме методології проведення судово-економічної експертизи.

Відповідно до статті 242 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [4].

Водночас, відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, одним із завдань експертизи документів про економічну діяльність підприємств й організацій є визначення документальної обґрунтованості розрахунків економічного показника майнової шкоди (збитки, втрачена вигода), проведених суб'єктами фінансово-

господарського контролю, органами досудового розслідування або заявлених у позовних вимогах [3].

Тобто, вбачається неузгодженість законодавчих положень, оскільки представник органів досудового розслідування зобов'язаний звернутися за визначенням розміру шкоди до експерта, а експерт-економіст в межах своєї компетенції не має права самостійно здійснити розрахунок. Які ж у такому випадку подальші дії слідчого? Зокрема, при визначенні шкоди, заподіяної державі внаслідок порушення природоохоронного законодавства, слідчі органи звертаються до Держекоінспекції, що є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Державний інспектор здійснює розрахунок, а слідчий звертається до експертної установи з метою перевірки та підтвердження виконаного розрахунку. Але ж експерт-економіст достатньо володіє спеціальними знаннями та здібностями для здійснення розрахунку за наданими задокументованими вихідними даними, при цьому не потрібно витрачати час на виявлення розбіжностей між результатами дослідження та даними наданого розрахунку, а також на пошук можливих причин виявлених розбіжностей.

Розумне розширення меж компетенції експерта-економіста сприятиме економії державних ресурсів та прискоренню строків розкриття економічних злочинів і притягнення до відповідальності винних у їх вчиненні осіб, що в свою чергу сприятиме підвищенню ефективності зміцнення економічної безпеки держави як на мікрорівні, так і на регіональному та галузевому рівні, так і на макрорівні.

Література:

1. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sum.in.ua/s/kompetencija>, вільний.

2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1 : А – Л. – 608 с.

3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5: станом на 27 травня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n17> (дата звернення: 13.08.2024).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 09 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2256> (дата звернення: 13.08.2024).

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ У ДОСЛІДЖЕННІ ОБІГУ ЦИВІЛЬНОЇ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Баштова Ольга,

*ад'юнкт кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ*

На сьогодні питання щодо розвитку судової експертизи та криміналістики в дослідженні обігу цивільної вогнепальної зброї є надзвичайно важливими та актуальними в Україні.

Науковці вважають, що через відсутність дієвого правового врегулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні виникла абсурдна ситуація, коли в цивільному обігу перебуває нарізна вогнепальна зброя, що зареєстрована як мисливська, котра не є ефективною для полювання на тварин унаслідок своїх балістичних властивостей та експлуатаційних характеристик. Мається на увазі цивільна нарізна вогнепальна зброя, яка, згідно з інформацією виробника, призначена для самозахисту, спорту, охоронної діяльності тощо.

Формально між поняттями «мисливська зброя» та «цивільна зброя» відсутня чітка межа через окремі положення Інструкції, затвердженої наказом МВС України від 21 серпня 1998 р. № 622 (зі змінами, внесеними наказом МВС України від 16.06.2020 № 459), де акцентовано, що мисливською є вогнепальна зброя, що відповідає вимогам, установленим відповідним технічним регламентом, а за його відсутності – національним (галузевим) стандартом, які, в свою чергу, містять лише вимоги щодо техніко-конструктивних характеристик зброї. У результаті маємо ситуацію, коли, з формальної точки зору, мисливською зброєю може вважатися будь-яка зброя, що має певні техніко-конструктивні характеристики, незважаючи на її цільове призначення, а також балістичні властивості та експлуатаційні характеристики [1, с. 240].

Ідентифікація вогнепальної зброї є фундаментальним кроком у розслідуванні незаконного обігу вогнепальної зброї, оскільки вона забезпечує необхідні елементи для унікальної ідентифікації та відстеження вогнепальної зброї.

Існує щонайменше п'ять основних ідентифікаторів вогнепальної зброї: марка, модель, калібр, виробник та серійний номер.

Ідентифікації можуть сприяти інші маркування (імпортне або перевірочне маркування), рік виробництва чи імпорту, а також додаткові специфічні характеристики.

Ідентифікація вогнепальної зброї іноді може бути складною через велику різноманітність виробників, марок і моделей вогнепальної зброї. Іноді один і той же виробник може виготовляти різні моделі

вогнепальної зброї з однаковим серійним номером. Однак, додавши марку, модель і калібр до серійного номера, можна буде однозначно ідентифікувати та відрізнити одну вогнепальну зброю від іншої.

Ще одна проблема в ідентифікації вогнепальної зброї стосується виробника або марки, оскільки існує багато вогнепальної зброї, яка виробляється за ліцензією в різних країнах. Наприклад, АК-47 є одним із видів вогнепальної зброї, яка створює серйозні проблеми для належної ідентифікації через схожість вогнепальної зброї, виробленої різними виробниками. За оцінками, було виготовлено понад 75 мільйонів одиниць вогнепальної зброї типу АК з моменту, коли оригінальний АК-47 вперше надійшов на озброєння в Радянському Союзі в 1949 році [2, с. 18].

Експерти з вогнепальної зброї можуть використовувати різні інструменти, призначені для правильної ідентифікації вогнепальної зброї, починаючи від інструментів ідентифікації виробника та закінчуючи спеціалізованими базами даних. Найвідомішою базою даних, яка використовується для ідентифікації вогнепальної зброї, є Interpol Firearms Reference Table (FRT), яка є онлайн-інтерактивним інструментом, який використовується для надання стандартизованої методології ідентифікації та опису вогнепальної зброї.

Іноді серійні номери вогнепальної зброї, яка використовується у злочинах, стерті або змінені, щоб зробити її відстеження дуже складним, якщо не неможливим. Експерт з перевірки слідів вогнепальної зброї та інструментів може відновити серійний номер, якщо цей номер було стерто за допомогою таких засобів, як напилювання або шліфування.

Найбільш використовувані методи відновлення серійного номера – це магнітно-порошковий метод, хімічне травлення, електролітичний метод і термообробка.

Не дивно, що стріляні кулі та гільзи набагато частіше знаходять на місці насильницького злочину, ніж саму рушницю. Основним напрямком дослідження на основі цих доказів є ідентифікація вогнепальної зброї або типу вогнепальної зброї, з якої вони стріляли.

Наука, яка займається науковим аналізом стріляних боєприпасів, називається балістичним аналізом або просто балістикою.

Балістика поділяється на три підкатегорії:

- внутрішня балістика, що стосується викиду снаряда з вогнепальної зброї;
- зовнішня балістика, яка розглядає політ снаряда в повітрі;
- термінальна/ранова балістика, яка стосується удару снаряда по цілі.

Експертиза індивідуальних і класових характеристик стріляної кулі, стріляної гільзи або залишків від стрільби, вилучених на місці злочину, може допомогти класифікувати боєприпаси (марка, калібр або калібр), відстежити боєприпаси, встановити траєкторію кулі, ідентифікувати

вогнепальну зброю та встановити зв'язок вогнепальної зброї з іншими злочинами. Він також може ідентифікувати стрілка або встановити місцезнаходження вогнепальної зброї.

Наведемо приклади:

- пластикова вата може допомогти визначити калібр використаної вогнепальної зброї та марку/тип стріляного патрона, а також визначити, чи була рушниця вкорочена;

- волокниста вата може допомогти визначити калібр використаної вогнепальної зброї;

- постріл з рушниці може допомогти визначити тип використаного патрона;

- стріляний патрон може надати важливі відомості про використану вогнепальну зброю, а також потенційні зв'язки з іншими злочинами;

- куля/осколки куль можуть надати інформацію про використану вогнепальну зброю, а також потенційні зв'язки з іншими злочинами;

- залишки пороху можуть допомогти ідентифікувати стрілка або місце, де було використано вогнепальну зброю;

- мітки закінчення можуть допомогти визначити місцезнаходження стрільця і траєкторію польоту снаряда;

- відпрацьовані гільзи можуть надати важливі відомості про використану вогнепальну зброю, а також зв'язки з іншими злочинами;

- мікроштампування на кулях або бойках може допомогти ідентифікувати виробника використаної вогнепальної зброї чи боєприпасів;

- за кольором наконечника кулі можна визначити тип кулі та країну її виробництва.

Балістичне порівняння є відносно новою технологією, яка була розроблена кількома компаніями. З технічної точки зору, двома основними інструментами для балістичних досліджень є порівняльний мікроскоп, який дозволяє порівнювати та ефективно аналізувати докази, і програмне забезпечення, яке дозволяє проводити балістичне порівняння за допомогою системи, яка зберігає базу даних і зображень вогнепальної зброї для подальшого використання. порівняння з метою виявлення взаємозв'язків між злочинними діями.

Найвідомішими системами на ринку є Інтегрована система балістичної ідентифікації (IBIS) та її мережа балістичної інформації IBIN, ALIAS, ARSENAL і EVOFINDER.

Останнім часом все більше країн почали розробляти власні внутрішні системи на основі однієї з вищеописаних основних технологій (наприклад, SUCOBA в Колумбії на основі технології IBIS).

Отже, зіставлення балістичної інформації є одним із ключових заходів у боротьбі з неправомірним використанням вогнепальної зброї, і воно виявило численні зв'язки між місцями злочинів, пов'язаних із вогнепальною зброєю, у різних країнах. Це дозволяє поліції розробляти

нові розслідування на основі перехресного порівняння балістичних даних і знаходити зв'язки між окремими місцями злочину в різних країнах, які інакше могли б залишитися невиявленими.

Література:

1. Степанюк Р.Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. Вісник Кримінологічної асоціації України. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2016. № 1 (12). С. 236–245.

2. Тарасенко О.С. Розслідування незаконного поводження з вогнепальною зброєю, що вчиняється злочинними об'єднаннями: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2017. 22 с.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ РЕТРОСПЕКТИВНОЇ ОЦІНКИ У СУДОВІЙ ТОВАРОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Беднарчук Микола,

*кандидат технічних наук, професор,
завідувач відділу товарознавчих, автотоварознавчих,
гемологічних та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру*

Долинський Сергій,

*заступник завідувача відділу – завідувач сектора
товарознавчих та гемологічних досліджень
Львівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру*

Яровий Олександр,

*завідувач сектора автотоварознавчих досліджень
Львівського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру*

До переліку питань, які вирішує судова товарознавча експертиза, серед інших відносять питання про визначення вартості об'єктів дослідження із зазначенням дати, на яку необхідно провести оцінку [1]. Часто це означає потребу визначення ринкової вартості об'єкта дослідження на дату скоєння правопорушення, яке відбулось у минулому.

Для судового експерта відповідь на зазначене питання може викликати значні труднощі або взагалі не може бути надана через відсутність необхідного довідково-інформаційного фонду (прейскурантів, прайс-листів, інформаційних бюлетенів тощо).

Тому для вирішення проблем встановлення ринкової вартості об'єктів дослідження судової товарознавчої експертизи на минулу дату, актуальними є відповідні наукові дослідження.

У Всеукраїнській асоціації фахівців оцінки вважають [2], що оцінка об'єкта дослідження на певну дату у минулому, яку виконав суб'єкт оціночної діяльності у поточному часі, може бути означена поняттям «ретроспективна оцінка». При цьому дата оцінки об'єкта у поточному часі має бути суттєво віддалена (на один рік і більше).

У провідному науково-практичному виданні Експертної служби МВС за останні 10 років відсутні публікації, які стосуються оцінки об'єктів судової товарознавчої експертизи на дату у минулому [3]. Окремі аспекти проведення ретроспективної оцінки у судовій товарознавчій експертизі досліджували судові експерти установ судової експертизи Міністерства юстиції України – І. Голова, В. Губарева, О. Донцова, О. Михальський, О. Павленко та ін. Комплексне методологічне дослідження проблеми визначення вартості товарів на дату у минулому здійснила О. Холодова [4].

Але у працях зазначених та інших авторів не достатньо розкриті перелік і можливості сучасних електронних джерел інформації, які можуть бути ефективно використані для ретроспективної оцінки об'єктів дослідження за експертними спеціальностями 12.1, 12.2 та 12.5 – зокрема, вебсторінок, доступних у мережі Інтернет, які об'єднані за змістом та навігацією під єдиним доменним іменем.

Основною проблемою проведення ретроспективної оцінки і отримання її об'єктивного результату в останні кілька років фахівці вважають обмеження обсягу інформації, яка необхідна судовому експертові [2, 4], оскільки відповідно до Національного стандарту № 1 «Оцінювач самостійно здійснює пошук інформаційних джерел ... їх аналіз та виклад обґрунтованих висновків. При цьому оцінювач повинен проаналізувати всі інформаційні джерела, пов'язані з об'єктом оцінки, тенденції на ринку подібного майна ... та іншу істотну інформацію» [5].

Проведення ретроспективної оцінки потребує використання теоретичних і практичних аспектів наукових знань і ґрунтується на знанні загальних законів та на спеціальних знаннях експерта у певній галузі. Тому суть ретроспективної товарознавчої оцінки можна означити як дослідження, проведене на основі спеціальних знань у галузі товарознавства, що стосується певної номенклатури

товарознавчих характеристик об'єкта дослідження, які достатні для визначення його ринкової вартості на певну дату у минулому.

Об'єктами ретроспективної товарознавчої оцінки є реально існуючі на даний час чи у минулому товари та наявна у документах (матеріалах справи) інформація про товарознавчі характеристики об'єкта дослідження і будь-які операції з ним (упакування; маркування; умови зберігання, транспортування використання тощо), що мають значення у справі.

Завдання ретроспективної товарознавчої оцінки можуть бути узагальнені у три умовні групи: встановлення ринкової вартості на дату у минулому всіх груп товарів, включно з конфіскованими і контрабандними; встановлення ринкової вартості на дату у минулому з урахуванням зносу (фізичного, функціонального, економічного); встановлення суми матеріального збитку внаслідок пошкоджень (механічних, термічних та ін.), ДТП, затоплення, пожежі тощо. Ці завдання можуть бути уточнені при проведенні експертизи по конкретній справі залежно від її мети, фактичних обставин тощо.

Алгоритм виконання ретроспективної товарознавчої оцінки складається з низки послідовних етапів: отримання завдання; вивчення наданих експертів матеріалів, встановлення мети і розробки програми дослідження; проведення дослідження із застосуванням відповідних методичних підходів (витратного, дохідного, порівняльного); узагальнення і аналіз результатів дослідження; формулювання висновку експерта і оформлення результатів експертизи.

В останні роки найбільш проблемною складовою частиною ретроспективної товарознавчої оцінки є пошук об'єктів порівняння.

Для їх знаходження можуть бути використані три групи інформаційних джерел:

- інформаційна база профільного структурного підрозділу (відділу, сектора) – впорядкована інформація, яка накопичена за результатами виконання судових експертиз;

- інтернет-агрегатори – веб-архіви е-каталог, Hotline, Wayback Machine та ін.; – запити експерта у підприємства, які реалізують подібні товари, на товарні біржі, у статистичні органи та ін. про надання необхідної інформації.

Зазначені джерела не є взаємозамінними, не мають ієрархічного підпорядкування і їх значення для ретроспективної оцінки постійно змінюється.

Наприклад, актуальність формування інформаційних баз для використання у товарознавчих дослідженнях за експертними спеціальностями 12.1, 12.2, 12.5 вже тривалий час доводять фахівці Львівського НДЕКЦ МВС [6]. Такими базами можуть стати комп'ютерні банки даних про товари, накопичені у відповідному

структурному підрозділі за результатами виконання усіх судових товарознавчих експертиз, оскільки створення і використання баз даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів вважається інноваційним та перспективним напрямом розвитку експертної діяльності [7], який може бути забезпечений власними силами. Подальшими, якісно новими етапами використання таких баз можуть стати: обмін відповідними базами даними між окремими НДЕКЦ, створення єдиної інформаційної бази на рівні Експертної служби МВС, створення об'єднаної загальнонаціональної інформаційної бази різних суб'єктів судово-експертної діяльності за напрямом товарознавчих досліджень.

Прикладом ефективного використання веб-архіву Wayback Machine судовими експертами Львівського НДЕКЦ МВС є встановлення у 2021–2022 роках ринкової вартості окремих видів меблів для Нової української школи станом на серпень 2018 року, а для пошуку об'єктів порівняння успішно використовуються джерела <https://www.ideal.de>; <https://www.guenstiger.de>; <https://geizhals.de>; <https://www.kimovil.com> та ін.

Інформаційні запити є традиційним та достатнім для формування належного висновку джерелом отримання необхідної товарознавчої інформації судовими експертами [4]. Але ефективне використання цього джерела інформації в Україні після 24.02.2022 ускладнене об'єктивними причинами, оскільки значна кількість виробників чи продавців, у які потрібно надсилати запити, припинили існування, змінили адресу тощо.

Таким чином, ретроспективна оцінка об'єктів дослідження за товарознавчим напрямом стає дедалі актуальнішою у судовій експертизі, а основна її проблема – пошук об'єктів порівняння, може бути ефективно вирішена за рахунок створення інформаційних баз даних про товари та використання інтернет-генераторів.

Література:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. Документ z0705-98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 02.08.2024).

2. Максимов С. Ретроспективна оцінка: особливості проведення. URL: <https://ocenska.ua/retrospektivna-ocinka-osoblivosti-provedennya/> (дата звернення 02.08.2024).

3. Архіви – Криміналістичний вісник – МВС України. URL: <https://visnyk.dndekc.mvs.gov.ua/index.php/visnyk/issue/archive> (дата звернення 09.08.2024).

4. Холодова О. Ю., Михальський О. О., Донцова О. С. Методичні рекомендації з визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів з урахуванням ретроспективності оцінки при проведенні судово-товарознавчих експертиз. Дніпро: ДніпроНДІСЕ, ХНДІСЕ, 2019. 64 с. (№ держреєстрації 0118U000659).

5. Про затвердження Національного стандарту N 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав». Постанова Кабінету міністрів України від 10 вересня 2003 року N 1440. Документ 1440-2003-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.08.2024).

6. Zaiats, Ya. I. Computer banks of product data as a factor to improve the efficiency of their study. Przegląd włókienniczy. Włókno. Odzież. Skóra. Rok LXXIII. Nr 7-8 Lipiec-Sierpień 2019. S. 35-37.

7. Гуцалюк М. В., Антонюк П. Є. Щодо сутності електронної (цифрової) інформації як джерела доказів у кримінальному провадженні. Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб.; ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2020. No 1 (33). С. 37–50.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Бернадська Оксана,
науковий співробітник

*Київського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

Сич Ігор,

*кандидат фармацевтичних наук,
заступник завідувача відділення з експертної діяльності,
Київського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

У сучасних умовах військових конфліктів питання проведення криміналістичних молекулярно-генетичних досліджень військово-

службовців набуває особливої актуальності. В Україні, де триває війна, ці дослідження є важливими для ідентифікації загиблих, розслідування військових злочинів та встановлення особистості невідомих осіб. У цьому контексті постає низка проблем, що потребують розгляду та вирішення.

Одним із найважливіших аспектів є ідентифікація загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців. В умовах воєнного стану виникає багато труднощів, пов'язаних із змінами в тілесних останках через бойові дії, доступом до місць загибелі та збереженням біологічного матеріалу. Використання ДНК-аналізу для встановлення особи є найбільш надійним методом, що дозволяє ідентифікувати загиблих навіть при значній деградації тіла. Основними методами є порівняння ДНК з базами даних ДНК родичів та застосування новітніх технологій секвенування, що забезпечують високу точність та надійність результатів.

Криміналістичні молекулярно-генетичні дослідження також відіграють ключову роль у розслідуванні військових злочинів. Виявлення та аналіз ДНК на місцях злочинів дозволяє встановити причетність до злочину конкретних осіб, що є важливим для правосуддя. У цьому контексті важливо враховувати можливість контамінації зразків, необхідність збереження цілісності доказів та точність методів аналізу. Використання технологій секвенування нового покоління (NGS) дозволяє значно підвищити ефективність таких досліджень.

Етичні та правові аспекти також відіграють важливу роль у криміналістичних дослідженнях. Забезпечення конфіденційності результатів досліджень та збереження інформації в умовах воєнного стану є критично важливими. Необхідно створити законодавчу базу для проведення молекулярно-генетичних досліджень, враховуючи міжнародні норми та стандарти. Це включає захист прав військовослужбовців та цивільних осіб на конфіденційність, недопущення дискримінації на основі генетичної інформації та забезпечення етичних стандартів при проведенні досліджень.

Технологічні виклики та інновації є ще одним аспектом, що потребує уваги. Використання технологій секвенування нового покоління (NGS), CRISPR для редагування генів та біоінформатика для аналізу великих даних є важливими для розвитку цієї галузі. Розвиток лабораторій, забезпечення обладнанням та реативами, підготовка кваліфікованих кадрів також є необхідними умовами для ефективного проведення досліджень. Впровадження новітніх технологій дозволяє значно підвищити точність та швидкість аналізу, що особливо важливо в умовах воєнного стану.

Психологічні аспекти не можна залишати поза увагою. Надання психологічної підтримки військовослужбовцям у випадках виявлення генетичних схильностей до захворювань є важливим завданням. Це включає інформування про можливі ризики, розробку плану дій для профілактики захворювань та надання психологічної допомоги для зменшення стресу та тривожності. Також важливо працювати з родичами загиблих та зниклих безвісти військовослужбовців, надаючи їм підтримку у процесі ідентифікації та допомогу у подоланні втрати.

Криміналістичні молекулярно-генетичні дослідження військовослужбовців в умовах воєнного стану є критично важливими для вирішення низки питань, пов'язаних з ідентифікацією, розслідуванням військових злочинів, медичним обслуговуванням та психологічною підтримкою. Їхнє ефективне проведення вимагає комплексного підходу, який включає технологічний розвиток, законодавче регулювання та етичні стандарти. Для успішного вирішення цих завдань необхідна тісна співпраця між науковими установами, правоохоронними органами, медичними закладами, державними органами та міжнародними організаціями. Це дозволить забезпечити високий рівень якості та надійності досліджень, сприяти збереженню здоров'я військовослужбовців та їхньої адаптації до мирного життя після закінчення війни.

Література:

1. Вступ до молекулярної генетики. – К.: Вид-во Академії наук України, 2020.
2. Секвенування нового покоління: технології та застосування. – Львів: Наукове вид-во, 2021.
3. Генетичні дослідження у військовій медицині. – Харків: Медичний університет, 2022.
4. Етичні та правові аспекти молекулярно-генетичних досліджень. – Одеса: Юридичний видавничий дім, 2019.
5. Криміналістичні методи ідентифікації особи за ДНК. – Дніпро: Юридичний університет, 2021.

МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: НОВІТНІ ДОСЯГНЕННЯ ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Бичкова Ольга,
студентка

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Молекулярно-генетичні експертизи стають невід'ємною частиною сучасної криміналістики завдяки їх високій точності та ефективності у розкритті злочинів. Сучасні дослідження показують, що використання ДНК-аналізу значно підвищує ймовірність ідентифікації злочинців, навіть у випадках, де інші методи були неефективними. Це особливо актуально в контексті складних кримінальних справ, де необхідно підтвердити або спростувати причетність підозрюваних до злочину.

Молекулярно-генетичні методи дозволяють аналізувати біологічні зразки, такі як кров, слина, волосся або тканини, для отримання унікального ДНК-профілю. Завдяки новітнім технологіям, таким як секвенування наступного покоління (NGS), стає можливим не тільки ідентифікувати особу, але й визначити деталі, які раніше були недоступні, наприклад, фізичні характеристики або географічне походження. «ДНК-аналіз забезпечує високий рівень точності, що значно підвищує ефективність криміналістичних розслідувань» [1, с. 35].

Практичне застосування молекулярно-генетичних експертиз включає не лише ідентифікацію злочинців, але й можливість встановлення особи загиблих у випадках, коли інші методи не дають результатів. Крім того, дані, отримані за допомогою ДНК-аналізу, використовуються для створення національних та міжнародних баз даних, що значно полегшує розслідування злочинів у майбутньому. «Розвиток генетичних баз даних відкриває нові можливості для боротьби з транснаціональною злочинністю та тероризмом» [2, с. 47].

Однак, незважаючи на значні досягнення, існують і певні виклики, пов'язані з етичними питаннями та захистом особистих даних. Використання генетичної інформації потребує суворого контролю та дотримання правових норм для запобігання зловживанням та порушенням прав людини. «Важливо забезпечити баланс між ефективністю криміналістичних розслідувань та захистом прав особи на конфіденційність» [3, с. 52].

Секвенування наступного покоління (NGS) є одним із найбільш інноваційних методів у молекулярно-генетичних експертизах. Ця технологія дозволяє аналізувати ДНК значно швидше і детальніше, ніж попередні методи, такі як полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР). Завдяки

NGS стало можливим не лише встановлювати особу за унікальним ДНК-профілем, але й отримувати додаткову інформацію, таку як фізичні характеристики, етнічне походження, навіть певні медичні схильності. Крім того, технології, що використовуються у молекулярно-генетичній експертизі, розвиваються настільки швидко, що сьогодні можливо аналізувати навіть сильно пошкоджені або давні біологічні зразки. Це відкриває нові горизонти в криміналістиці, дозволяючи розслідувати злочини, які залишалися нерозкритими протягом багатьох років, включаючи так звані «холодні справи» [4, с. 152].

Застосування молекулярно-генетичних експертиз. На практиці молекулярно-генетичні експертизи широко використовуються не лише для ідентифікації злочинців, але й у багатьох інших аспектах криміналістики. Наприклад, ці методи є незамінними при встановленні батьківства у судових спорах або у випадках визначення спорідненості у спадкових справах. Крім того, ДНК-аналіз допомагає у встановленні особи загиблих під час катастроф або воєнних конфліктів, коли інші методи ідентифікації є неможливими через стан останків. Важливим аспектом є і створення національних та міжнародних баз даних ДНК, які значно спрощують розслідування злочинів, особливо у випадках, коли злочинець діяв у різних країнах. Як зазначають фахівці, розвиток генетичних баз даних відкриває нові можливості для боротьби з транснаціональною злочинністю та тероризмом. Такі бази даних дозволяють швидко співставити зразки ДНК, знайдені на місці злочину, з зразками, що вже є у базі, і таким чином ідентифікувати підозрюваного або підтвердити його непричетність [4, с. 157].

Виклики та етичні аспекти. Незважаючи на значні досягнення, молекулярно-генетичні експертизи також стикаються з низкою викликів, серед яких найбільш значущими є етичні питання та питання захисту особистих даних. Використання генетичної інформації потребує суворого контролю для запобігання зловживанням та порушенню прав людини. Наприклад, питання щодо того, хто і на яких підставах може мати доступ до генетичних баз даних, є надзвичайно важливими. Ще одне питання стосується потенційного зловживання генетичними даними з боку державних або приватних організацій. Наприклад, існує ризик того, що зібрані генетичні дані можуть бути використані для комерційних або політичних цілей, що викликає серйозні занепокоєння серед правозахисників. Для запобігання таким зловживанням необхідно розробити чіткі правові норми та механізми контролю за використанням генетичної інформації.

Перспективи розвитку. Молекулярно-генетичні експертизи продовжують розвиватися, і майбутні технологічні досягнення обіцяють ще більше розширити можливості криміналістики. Одним з

таких напрямків є розвиток технологій для аналізу епігенетичних змін, які можуть надати додаткову інформацію про умови, у яких перебувала особа перед смертю, або про вплив навколишнього середовища на організм. Ще одним перспективним напрямком є розвиток технологій, що дозволяють аналізувати генетичний матеріал у режимі реального часу, що може бути корисним при розслідуванні злочинів на місці події. Наприклад, портативні ДНК-секвенсери, які можуть бути використані безпосередньо на місці злочину, дозволяє правоохоронним органам отримувати результати ДНК-аналізу за лічені години, що значно прискорить процес розслідування. Крім того, розвиток штучного інтелекту та машинного навчання відкриває нові можливості для автоматизації аналізу генетичних даних та виявлення закономірностей, які можуть бути пропущені при традиційному аналізі. Такі технології можуть значно підвищити ефективність та точність молекулярно-генетичних експертиз, зменшуючи при цьому ризик помилок [5, с. 252].

Таким чином, молекулярно-генетичні експертизи на сьогодні є одним з найважливіших інструментів криміналістики, що сприяють розкриттю складних злочинів та встановленню справедливості. Їх подальший розвиток та інтеграція в практику вимагають врахування не лише технічних, але й етичних аспектів, щоб забезпечити ефективність та законність використання цих методів.

Література:

1. Шевченко, І. М. *Сучасні технології в криміналістиці: ДНК-аналіз та його застосування*. Криміналістичний вісник, 2021, с. 235.
2. Ковальчук, А. В. *Молекулярно-генетичні методи в розслідуванні злочинів*. Науковий журнал криміналістики, 2022, с. 547.
3. Горбачев, С. Р. *Етичні та правові аспекти використання ДНК-аналізу*. Правозахисний вісник, 2020, с. 452.
4. Петренко, О. І. *Інноваційні методи в молекулярній генетиці: Від ПЛР до NGS*. Генетичні дослідження, 2023, с. 2157.
5. Марченко, Т. В. *Майбутнє молекулярно-генетичних експертиз: Перспективи та новітні технології*. Форуми криміналістики, 2024, с. 252.

ЗАРУБІЖНИЙ НАУКОВИЙ ДОСВІД ВИВЧЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗБАГАЧЕННЯ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНИЙ ВИМІР

Білокінь Руслан,

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри правознавства
Полтавського університету економіки і торгівлі*

Проблема незаконного збагачення фізичних осіб в тій чи іншій мірі постійно турбує держави сучасної цивілізації, оскільки тісно пов'язана з вчиненням ряду фінансових, економічних, посадових, кримінальних правопорушень, які часто мають ознаки корупційних, та підривають соціально-економічні та політичні устої державності.

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в різних формах передбачена в законодавстві 40 держав світу [1, с. 786] із понад 200. В основному вона відобразилася в законодавстві західних країн, таких як США, в країнах Західної Європи та Європейського Союзу. Так, загальновідомим той факт, що в міжнародно-правових актах та національному законодавстві країн різних правових систем міститься норма, що передбачає можливість притягнення до відповідальності за незаконне збагачення. Оскільки корупція як суспільне явище з одного боку є прихованою, а з іншого набуває вже транснаціональних масштабів, то досить важливим є вивчення наукових поглядів на вирішення вказаної проблеми зарубіжними дослідниками та можливостей фіксації, експертного дослідження та використання матеріалів як доказів під час судового розгляду справи.

Як вказує Д. О. Гарбазей, аналізуючи публікацію американської дослідниці Н. Г. Кеймунд, вперше ідея криміналізації незаконного збагачення виникла на Американському континенті як спроба здійснювати контроль за відмиванням грошових коштів. Згодом на міжнародному рівні можливість перенесення тягаря доведення законного походження передбачуваних доходів або іншої власності, що підлягають конфіскації від протиправної діяльності встановила ч. 7 ст. 5 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Надалі ідея відповідальності за незаконне збагачення відобразилася в ст. 12 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, де було вказано на те, що особі, що вчиняє злочинне діяння, потрібно доводити законність походження передбачуваних доходів від злочину або іншого майна, яке підлягає конфіскації [2, с. 212].

Сучасна наука міжнародного права присвячує свою увагу в основному загальним аспектам боротьби з корупцією, огляду, аналізу

форм корупційних проявів. Так, Ндива Кофеле-Кале, Неллі Гачері Кеймунд, Гілермо Дордж Лінді Музіла, Мішель Моралес, Маріанне Матіас, Таммар Бергер та ін. досліджували цю проблематику. Зокрема, у співавторстві за сприяння Світового банку Л. Музіла, М. Моралес, М. Матіас, Т. Бергер співпрацюючи з науковцями та колегами-практиками з усього світу створили серію своєрідних посібників по кваліфікації діянь, пов'язаних з корупційною складовою в цілому та з незаконним збагаченням зокрема, що носить назву «Повернення викрадених активів» (StAR). Одними із найяскравіших книг є такі: «Отримати повне уявлення про державних службовців: Керівництво з ефективного фінансового декларування» [3] та «Хабарники. Встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення як засіб протидії корупції [4]. В останній доволі детально охарактеризовано основи визначення незаконного збагачення як складу злочину, здійснена спроба сформулювати визначення незаконного збагачення. Також у цьому посібнику проаналізовано ряд аспектів незаконного збагачення у розрізі прав людини та конституційного права, описано практичні аспекти розслідування та кваліфікації тих чи інших діянь як незаконного збагачення та описана стратегія і тактика міжнародного співробітництва у галузі розслідування та кваліфікації діянь як незаконного збагачення.

Крім теоретико-практичних напрацювань в посібнику зібрано приклади судової практики з проблеми, досліджено проблематику збору доказів та проведення судово-експертних досліджень, досить багато інших фактичних даних, що у комплексі з теорією дають досить глибокі пізнання у сфері боротьби з незаконним збагаченням у різних країнах світу.

Розуміння незаконного збагачення як дійсно корупційно-небезпечної проблеми почало з'являтися наприкінці 70-х років ХХ століття. Першою серед міжнародних організацій, яка визначила невідповідність доходів і видатків посадовців займаним посадам, виконуваним функціям як незаконне збагачення та необхідність його криміналізації, стала Організація Американських Держав. У ст. IX Міжамериканської конвенції про боротьбу з корупцією встановлюється вимога визнання як злочину суттєвого збільшення майна урядового чиновника, що він не може зрозуміло пояснити у відношенні до його законних заробітків під час здійснення своїх функцій. У той же час лише дві (США та Канада) з тридцяти трьох країн, які ратифікували Конвенцію, відмовилися визнавати як окремий склад злочину – незаконне збагачення [5, с. 119]. Докорінно інший підхід до розуміння терміну «незаконне збагачення» містить Конвенція Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею. Згідно із ст. 1

Конвенції, незаконним збагаченням визнається не лише значне збільшення активів державної посадової особи, яке він або вона не може раціонально обґрунтувати по відношенню до його або її доходу, а й будь-якої іншої особи. Тобто апріорі, у випадку наявності у громадянина майна значно більшого за його офіційні доходи незалежно від належності державній службі, це буде визнаватися актом корупції та вимагатиме відповідного розслідування.

На теренах європейського континенту в рамках Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції складеної на основі ст. 3 (2) Договору про Європейський Союз по боротьбі з корупцією, яка стосується посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав-членів Європейського Союзу взагалі відсутні будь-які згадки про таке кримінальне діяння як «незаконне збагачення».

Варто додати, що незаконне збагачення як корупційний злочин за своєю природою є факультативною нормою, тобто кожна країна-учасниця відповідно до своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи визначає можливість впровадження даного складу злочину у своє національне законодавство. Цей принцип дотримано в Конвенції ООН проти корупції та Міжамериканській конвенції про боротьбу з корупцією. У свою чергу Конвенція Африканського союзу про недопущення корупції та боротьбу з нею встановлює обов'язковість визнання та імплементацію в національне законодавство країн-учасниць Конвенції «незаконного збагачення» як акту пасивної корупції. У той же час на теренах Європейського континенту така норма в міжнародних документах відсутня. Більшість країн Європи, а також США, як і раніше, неохоче здійснюють криміналізацію незаконного збагачення як окремого кримінально караного діяння.

Презумпція невинуватості закріплена у багатьох конституціях світу і практично в кожному договорі про права людини. Згідно з частиною 1 статті 11 Загальної декларації прав людини 1948 року та пунктом 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинним доти, доки його провину не буде доведено в законному порядку [2, с. 213].

Американська дослідниця Н. Г. Кеймунд з цього приводу зазначає, що презумпція невинуватості як основоположний принцип охоплює наступні вимоги: розслідування злочину не повинно починатися з припущення вини особи; доведення вини особи покладається на орган обвинувачення (тягар доведення); право обвинуваченого не свідчити проти самого себе; обвинувачений має право на мовчання. Незаконне

збагачення автоматично передбачає визнання посадової особи, активи якої значно більші за офіційні доходи, винною. Сутність тягара доведення полягає в обов'язку обвинуваченого спростувати підозри органу звинувачення щодо незаконності придбаного майна, достатність або недостатність доказів якого призведе до засудження або виправдання обвинуваченого. Це суперечить вимогам кримінального судочинства багатьох країн світу, де засудження або виправдання обвинуваченого ґрунтується на доведенні своєї позиції стороною звинувачення [2, с. 214].

Перенесення тягара доведення з прокурора на обвинуваченого застосовується в деяких міжнародних конвенціях, національному законодавстві країн світу та підтримується Європейським судом з прав людини. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (UNTOC, також відома як Конвенція Палермо) містить положення про необхідність доведення особою, що вчинила злочин, законність отримання доходів, щодо яких є сумніви в їх походженні. Аналогічне положення також є і в Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Європейський суд з прав людини ухвалив, що тягар доведення не завжди несе сторона обвинувачення. Судом окреслено три випадки, коли тягар доведення лежить не на стороні обвинувачення: а) у так званій суворій відповідальності злочинів (so-called strict liability offences); б) конфіскація майна, отриманого в наслідок вчинення кримінального злочину; в) у кримінальних злочинах, в яких тягар доведення був перенесений на відповідача [5, с. 121].

Ще одним принципом, що порушується в рамках складу злочину незаконного збагачення, є право не свідчити відносно себе та близьких осіб. Право не свідчити відносно себе вимагає від сторони обвинувачення довести свою правоту, навіть якщо обвинувачений вирішить не давати жодних свідчень і доказів протягом усього процесу. При незаконному збагаченні обвинувачений сам повинен надати докази, дати свідчення задля спростування підозр у набутті незаконно придбаних активів. У такому випадку, при дотриманні цього принципу, тобто не даючи жодних пояснень та не спростовуючи підозри відносно себе, обвинувачений в незаконному збагаченні автоматично визнається винним. Останнє в кінцевому випадку є порушенням принципів кримінального судочинства.

Суперечність між обмеженням прав людини, принципів кримінального судочинства та необхідності боротьби з корупцією забезпечують наявність двох протилежних позицій щодо існування інституту незаконного збагачення.

Так, досить поширеною серед зарубіжних дослідників думкою є та, що формою контролю за законністю отримання доходів осіб, що виконують функції держави, є декларування доходів і видатків держслужбовців і членів їх сімей. Вимоги щодо офіційного оприлюднення доходів службовців наявні в багатьох країнах світу, а не подання декларації або подання недостовірних даних карається накладенням штрафів (США, Перу, Латвія, Румунія, Філіппіни), обмеженням права обіймати посади в державній службі (Аргентина), обмеженням чи позбавленням волі на певний строк (США, Аргентина, Перу, Латвія, Румунія, Індія). Наявність інституту декларування доходів і відповідальності за нього є дієвим механізмом боротьби з незаконно отриманими активами службовців.

Судова практика Європейського суду з прав людини чітко розмежує, що презумпція невинуватості не є перешкодою для законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за діяння до тих пір, поки принципи розумності та пропорційності належним чином дотримуються [2, с. 217]. Управління ООН по наркотикам і злочинності зазначає, що криміналізація незаконного збагачення, коли обвинувачувана у цьому діянні особа повинна подати розумне пояснення різкого збільшення своїх активів, у деяких країнах може розцінюватися як виключне право вважатися невинною доти, поки його провина не буде доведена відповідно до закону. При цьому ясно дається зрозуміти, що презумпція винності відсутня і що тягар доведення як і раніше лежить на стороні обвинувачення, оскільки саме вона зобов'язана продемонструвати, що масштаби збагачення перевищують законні доходи особи. Відповідно, це може розглядатися як спростована презумпція, так як після пред'явлення відповідних доказів обвинувачений може представити розумне або таке, що заслуговує на довіру, пояснення [2, с. 118].

Україна, як і більшість європейських держав, здійснила імплементацію в національне законодавство норми щодо незаконного збагачення, передбаченої ст. 20 Конвенції ООН проти корупції. Українські законотворці з метою приведення українського законодавства до вимог Конвенції ООН проти корупції внесли зміни до Кримінального кодексу України, серед яких була і стаття 368-2 «Незаконне збагачення» [6]. Проте все ж таки дієвого механізму щодо попередження боротьби з корупцією та притягнення корупціонерів до відповідальності немає. Тому з огляду на світовий досвід і позитивні результати впровадження інституту незаконного збагачення варто взяти до уваги наукові напрацювання зарубіжних вчених та практиків з даної проблеми.

Так, досвід впровадження інституту незаконного збагачення приносить свої результати. Прикладом цьому є країни Латинської Америки та Азії. Принцип презумпції невинуватості, покладання тягара доведення на сторону обвинувачення та можливості не свідчити відносно себе, які входять у протиріччя з інститутом незаконного збагачення, не є догмою і світовий досвід, в тому числі й позиція Європейського суду з прав людини, вказує на можливість поєднання класичних принципів права з необхідністю боротьби з корупцією в сучасних умовах існування; світовий досвід дає можливість запровадження інституту незаконного збагачення як самостійного складу злочину.

Література:

1. Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб./ В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізімчук; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2014. – 232 с.
2. Гарбазей Д. О. Незаконне збагачення як склад злочину у міжнародному праві/ Д. О. Гарбазей// Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 2. – С. 119–122.
3. Кучер Ю. О. Кримінально-правова характеристика незаконного збагачення, передбаченого ст. 368-2 КК України [Електронний ресурс]/ Юлія Олександрівна Кучер// Національний університет державної фіскальної служби України. – 2018.
4. Хавронюк М. М. Висновок стосовно конституційного подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України М. М. Хавронюк. – 2018.
5. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (До № 2112-Д від 20 листопада 2006 р.)/ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-17>.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. зі змінами [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Бондаренко-Берегович Валерія,

доктор філософії, старший судовий експерт

*Житомирського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України*

Судово-експертна діяльність – це процес дослідження об'єкта чи явища компетентною, незалежною та незацікавленою особою (судовим експертом), яка має право досліджувати відповідну сферу у встановленому законом порядку [1, с. 94]. У запропонованому визначенні поняття «судово-експертна діяльність» зосереджується лише на проведенні судової експертизи, що є досить звуженим підходом. Проведення досліджень, безумовно, займає центральне місце в судово-експертній діяльності, але вона не обмежується лише цим. Реалізація судово-експертної діяльності, передусім, пов'язана з виконанням функцій судового експерта, які включають проведення досліджень та надання об'єктивного й обґрунтованого письмового висновку.

Однак, виконання цих функцій можливе лише за умови здійснення інших напрямків судово-експертної діяльності. До них належать: підготовка, атестація (переатестація) та підвищення кваліфікації судових експертів для належного забезпечення правосуддя кваліфікованими фахівцями; проведення наукових досліджень та розробок з метою вдосконалення судової експертизи; розробка теоретичної та методичної бази для проведення судової експертизи; організація наукових досліджень з питань проведення судових експертиз, а також фінансове та організаційне забезпечення проведення експертиз [2, с. 409].

24.02.2022 року Указом Президента України у нашій державі запроваджено правовий режим воєнного стану, після цього 14 березня 2022 року затверджено наказ Міністерства юстиції України «Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану» [3].

Згідно наказу призупинено:

- проведення регулярних перевірок діяльності атестованих судових експертів, які не працюють у спеціалізованих державних експертних органах;
- проведення позапланових контрольних перевірок діяльності судових експертів;
- перевірки відповідності на робочому місці;

– перенесено планові експертизи атестованих судових експертів, які не працюють у національних професійних експертних органах. Спочатку ці перевірки мали розпочатися 24 лютого 2022 року згідно з уточненим графіком перевірок.

Під час воєнного стану та через місяць після введення воєнного стану:

– зупинено термін розгляду заяв і документів, що подаються до ЕКК при Міністерстві юстиції України;

– продовжено термін дії кваліфікаційного свідоцтва судового експерта експертам, які подали заяви та документи для атестації до введення воєнного стану в Україні. Як і кваліфікаційне свідоцтво судового експерта, термін дії закінчується в період дії воєнного стану або протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану.

Тобто всі судові експерти, які на день початку воєнного стану підтвердили правоздатність здійснювати свою діяльність, мали змогу проводити надалі судові експертизи.

Протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану експерти мають вжити заходів щодо продовження терміну дії кваліфікаційних сертифікатів судових експертів.

10 червня 2022 року внесено зміни до наказу Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5, якими передбачено можливість проведення перевірок відповідності робочого місця в районах, у яких не проводяться воєнні (бойові) дії або які не перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Для проходження такої експертизи, судовий експерт, який бажає підтвердити кваліфікацію судового експерта, повинен надіслати заяву про проведення такого підтвердження.

Актуальним на сьогодні є створення у 2015 році в Україні нового виду експертизи – «військової», порядок проведення якої регулюється Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [4]. Відповідно, предметом військової експертизи є встановлення фактів (оцінка фактів) військовими експертами з питань, визначених слідчим або судом щодо порядку роботи (дій чи бездіяльності) органів військового управління (командувачів і начальників) ЗСУ, правоохоронних органів спеціального призначення у сфері безпеки і оборони, чи вони виконують посадові обов'язки (посадові інструкції) відповідно до чинного законодавства.

3 листопада 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 2716-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» щодо вдосконалення організації та управлінського забезпечення діяльності судових експертів» [5]. Основа є вдосконалення правової відповідальності судових експертів, особливо

механізму розслідування дисциплінарної відповідальності. Але наскільки успішним прогнозується впровадження цих змін, покаже лише час і прикладна практика, адже вони супроводжуються численними недоліками та зауваженнями наукової та експертної спільноти. Ці висновки стосуються, зокрема, вимог до об'єктивності при встановленні обставин справи про притягнення судового експерта до дисциплінарної відповідальності; вимог до складу та діяльності органу, який розглядає питання про дисциплінарну відповідальність судових експертів та ряду інших.

На сьогодні одним із головних завдань держави є відсіч збройній агресії російської федерації, відновлення порушених прав і свобод громадян України, забезпечення принципу невідворотності відповідальності винних осіб у вчиненні воєнних злочинів в Україні. У цьому випадку потрібне криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України) з метою притягнення до кримінальної відповідальності з використанням усіх існуючих національних та міжнародних правових механізмів. Тим, хто вчинив злочини у цій війні, довести, що покарання для всіх військових злочинців є неминучим, відшкодувати збитки та відновити верховенство права та справедливості.

Практика показує, що органи досудового розслідування часто змушені шукати баланс між швидкістю та повнотою розслідування, оскільки за обома показниками бракує ресурсів та доказів, а також коректних та якісних документів. Водночас слід враховувати, що неякісне розслідування може призвести до виправдання військових злочинців, що особливо негативно вплине на Україну при розгляді таких справ у судах міжнародної юрисдикції. З огляду на вищевикладене, сьогодні важливо враховувати, що судовий розгляд порушень законів і звичаїв війни, особливо для українських судів і для будь-якого міжнародного суду, має вирішальне значення для встановлення злочинної поведінки держави-агресора не тільки існує причинно-наслідковий зв'язок між російськими військовими, а також із військово-політичним керівництвом російської федерації та наступними наслідками (тобто завданою шкодою). Для цього дуже важлива належна доказова база. Зокрема, збирання, документування та розслідування військових злочинів, які мають враховувати міжнародний досвід та європейські стандарти доказів.

Література:

1. Тимченко О. В. Особливості судово-експертної діяльності при розслідуванні злочину забруднення моря (ст. 243 ККУ). Актуальні питання публічного та приватного права: науковий журнал. 2016. № 3 (14). С. 94.

2. Демидова Є.Є., Латиш К.В. Криміналістичні експертизи в структурі судово-експертної діяльності: особливості нормативно-правового регулювання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 403–406.

3. Про деякі питання забезпечення судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану: наказ Міністерства юстиції України від 14.03.2022 № 1138/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0326-22#Text>.

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення 17.06.2024).

5. Гамалюк Б.М., Лямпель В.І., Цимбаліста Р.Г. Інституційні засади формування системи судово-експертної діяльності в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 2, 2023. С. 61–65.

СКРИНІНГ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НАРКОТИЧНИХ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН В МАТЕРІАЛАХ ПРИРОДНОГО ТА СИНТЕТИЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ ХРОМАТОГРАФІЧНИМИ МЕТОДАМИ

Бохан Юлія,

*кандидат хімічних наук, доцент кафедри природничих наук
та методик їхнього навчання*

*Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

Тимкович Карина,

*здобувач вищої освіти факультету математики,
природничих наук та технологій*

*Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка*

Сьогодні проблема наркоманії та наркобізнесу є однією з головних міжнародних проблем. У сучасних умовах світового співтовариства, на фоні популяризації здорового способу життя та тенденцій до зменшення вживання алкоголю, спостерігається загальна тенденція до

розширення масштабу незаконного обігу наркотиків і немедичного вживання психостимуляторів, еуфоретиків та галюциногенів як синтетичного, так і природного походження. Боротьба з контрабандою наркотиків стала пріоритетним завданням для правоохоронних органів у всіх країнах. Зі зростанням кількості випадків наркотичного зловживання зростає і рівень наркопреступності. У зв'язку з цим з незаконного обігу все частіше вилучаються як традиційні, так й нетрадиційні наркотики та раніше невідомі синтетичні речовини. Останніми роками нові синтетичні наркотики, відомі як «дизайнерські», стають все більш поширеними [1]. Діагностика цієї групи речовин часто ускладнена через високу варіативність їх складу. Суттєвою проблемою в останні роки стали не лише синтетичні канабіноїди, але й інші масковані синтетичні психотропи, які можуть бути представлені у вигляді ароматизаторів, солей для ванн, добрив для кімнатних рослин, кормів для акваріумних риб, легальних порошків тощо. Багаточисельні дослідження внесли суттєвий вклад у створення практичної бази методів аналітичного контролю хімічного складу матеріалів, розширення арсеналу науково-методичних підходів та технічних засобів, які тестуються або пропонуються як раціональні модифікації. При цьому аналітичний підхід, призначений для ідентифікації контрольованої речовини в підозрілому матеріалі, має передбачати визначення як мінімум двох незалежних параметрів, один з яких повинен надавати інформацію про хімічну структуру аналізованої речовини. Крім того, вибір цих параметрів у кожному конкретному випадку буде залежати від типу досліджуваного об'єкта (антидепресанти, наркотики) і лабораторних ресурсів, доступних експерту. Важливо підкреслити, що для встановлення хімічної структури, експресного та надійного контролю наркотичних засобів і психотропних речовин застосовується комплекс інформаційних хроматографічних і спектральних методів. Хроматографічні дослідження та спектральний аналіз проводяться для визначення якісного та кількісного складу органічних компонентів, при цьому газова хроматографія (ГХ) та рідинна хроматографія (ВЕРХ) використовуються для порівняльного (ідентифікаційного) дослідження наркотичних речовин. Визначення природи, тобто видового складу досліджуваних речовин, здійснюється за допомогою інфрачервоної спектроскопії (ІЧ-спектроскопії). Порівняльні дослідження базуються на результатах ультрафіолетової спектроскопії (УФ-спектроскопії) [2, 3, 4]. Встановлення елементного складу речовин та визначення загального джерела походження об'єктів за вихідною сировиною, місцем її вирощування та приналежністю до єдиної маси для наркотичних засобів кустарного виробництва проводиться на основі

спектрального аналізу. Ідентифікація сполук за масами фрагментів молекул після їх іонізації здійснюється за допомогою хроматографічної мас-спектрометрії.

Як об'єкти для дослідження були обрані зразки наркотичних засобів і прекурсорів, що містили метамфетамін, з використанням гексану як розчинника. Визначення метамфетаміну у досліджуваних об'єктах здійснювалося за допомогою вискоєфективної рідинної хроматографії в поєднанні з мас-спектрометричним детектором – ВЕРХ-МС (хромато-мас-спектрометр «Shimadzu» GC-2030 N xis з мас-селективним детектором GCMS-QP2020NX). Метод використано з метою підтвердження результатів, отриманих із застосуванням методу тонкошарової хроматографії для попереднього скринінгу об'єкта криміналістичної експертизи, та з метою встановлення кількісного вмісту психотропної речовини у досліджуваному аналізі. Дослідження проведено на базі лабораторій відділу матеріалів, речовин та виробів Кіровоградського НДЕКЦ МВС України.

Аналіз проведених досліджень показав, що мас-спектри представлених для дослідження об'єктів характеризуються наявністю стійких фрагментів та характерних іонів, які утворюються за загальними шляхами фрагментації молекулярних іонів. Ідентифікація піків здійснювалася за часом утримання та мас-спектрами з використанням бібліотечних баз даних приладу.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що на хроматограмі об'єкту криміналістичної експертизи № 1 (рис. 1) є пік, який за часом утримання та мас-спектром відповідає метамфетаміну.

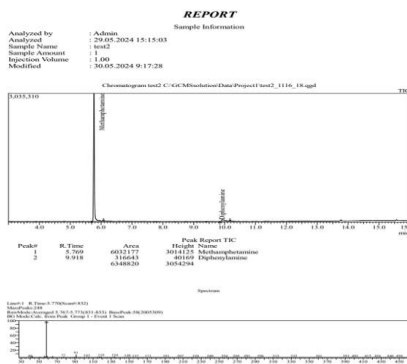

Рис. 1. Хроматограма та мас-спектр метамфетаміну у досліджуваному об'єкті криміналістичної експертизи

В результаті аналізу мас-спектру метамфетаміну (рис. 1), характерною особливістю при позитивній іонізації є наявність фрагментних іонів з m/z : 150, 335, 400, які відповідають протонованому молекулярному іону $M+150$ та двозарядним іонам. Відсотковий вміст метамфетаміну, в наданій на дослідження речовині, становить 47,56%. Маса метамфетаміну, в наданій на дослідження речовині, в перерахунку на всю речовину, становить 0,034 грами.

Таким чином, отримані експериментальні дані щодо практичного застосування ВЕРХ-МС у криміналістичних, судово-медичних, токсикологічних експертизах, які стосуються значущості експертних досліджень у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, прекурсорів та їх структурних аналогів, переконливо свідчать про важливу роль сучасних можливостей цього методу для розробки аналітичної схеми методики скринінгу та визначення наркотичних засобів природного та синтетичного походження. Крім того, отримані дані свідчать про те, що спектри, отримані під час експертних досліджень, є незаперечним доказом при вирішенні питання щодо встановлення наявності або відсутності цих сполук у досліджуваному зразку, оскільки вони є своєрідними «відбитками пальців» для кожної конкретної сполуки.

Література:

1. Weisheit R., White W. L. Methamphetamine: Its history, pharmacology and treatment. Hazelden. – 2009. – P. 115–153.
2. Pulatova L.T., Iskandarov A.I., Aripova T.U., Polyarush S.V., Sirov V.N. Development of improved methods of thin-layer chromatography and UV spectrophotometry at expertise of paroxetine // J. European Science Review. – № 7 (8). – 2018. – P. 303–309.
3. Замошець О.П., Жук Б.М. Можливості криміналістичного дослідження амфетаміну та його похідних: Метод. посібник – К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2003. – 22 с. (реєстраційний код 8.6.56).
4. Методика експертного дослідження амфетамінів / [укл. Варгузов В.В., Барікова О.М., Шалига М.В., Шкурдода С.В.]. – К.: ДНДЕКЦ МВС України, 2014. – 40 с.: іл. (реєстраційний код 8.6.66).

ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ / СТАЖУВАННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ У ГАЛУЗІ ЛІНГВІСТИКИ

Браїлко Юлія,

*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач сектору
криміналістичних та психологічних досліджень
Полтавського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

Кисла Наталія,

*кандидат філологічних наук, старший судовий експерт сектору
криміналістичних та психологічних досліджень
Полтавського відділення Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

Судова лінгвістична експертиза є досить молодою галуззю прикладної лінгвістики, але за час свого розвитку вона пройшла шлях від епізодичних до системних досліджень за певними предметними підвидами, накопичивши багатогранний емпіричний матеріал і створивши потужну науково-методичну базу. Водночас існує проблема забезпечення підготовки судових експертів-лінгвістів якісною навчально-методичною літературою, у якій було б системно описано наукове підґрунтя судової лінгвістичної експертизи, окреслено специфіку її підвидів, викладено методичні засади встановлення різних кваліфікаційних лінгвальних ознак досліджуваних текстових об'єктів, наведено емпіричний мовленнєвий матеріал для вироблення навичок лінгвістичного аналізу текстів різних стилів, жанрів, обсягу тощо.

Безперечно, існують навчально-методичні праці, використовувані для підготовки й стажування судових експертів за спеціальністю 1.2 «Лінгвістичне дослідження мовлення». З-поміж них – навчальний посібник «Основи судової експертизи» [1], підготовлений науковцями зі спеціалізованих державних експертних установ. У ньому висвітлено історію судової експертизи, теоретичні засади та організаційно-правові положення проведення судових експертиз, особливості різногалузевих експертиз, проте проблеми судової лінгвістичної експертизи залишилися поза увагою колективу авторів.

Корисним для підготовки / стажування судових експертів-лінгвістів є підручник Л. Компанцевої «Лінгвістична експертиза соціальних мереж», який наводить «практичні можливості застосування лінгвістичного інструментарію для здійснення експертизи соціальних мереж щодо виявлення деструктивних впливів на масову свідомість,

маніпуляції суспільною думкою, формування медіавірусних впливів тощо» [2, с. 2]. Попри безперечну методичну цінність, цей підручник охоплює лише один аспект роботи судових експертів-лінгвістів із текстовим матеріалом.

Останнім часом зростає інтерес закладів вищої освіти до викладання дисциплін, що стосуються різноаспектних теоретичних і прикладних питань нового для українського мовознавства напрямку – юридичної лінгвістики. У різних освітніх програмах передбачено курси, присвячені лінгвоекспертології: «Лінгвістична експертиза», «Основи лінгвоекспертної діяльності», «Лінгвістична експертологія», «Лінгвістична експертиза медійного дискурсу» тощо. Для забезпечення цих дисциплін створено відповідну навчально-методичну літературу, як-от підручник «Лінгвістична експертиза» [3], посібник «Основи лінгвістичної експертизи тексту» [4]. Ці праці великою мірою спираються на засади судової лінгвістичної експертизи, проте мають і суттєві суперечності в підходах до визначення й класифікації лінгвістичних експертиз, наводять твердження, які дисонують зі змістом Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [5], або загалом не відповідають дійсності, на кшталт: *«Спеціальна підготовка лінгвіста-експерта на сьогодні не передбачена існуючими науково-дослідними центрами судових експертиз України (м. Київ, м. Харків, м. Дніпро, м. Слов'янськ). Так само, як і не передбачено створення спеціальних методик проведення лінгвістичних експертиз. В експертній діяльності сьогодні методика лінгвістичних експертиз є лише складовою почеркознавчої, психолого-семантичної, деяких інших видів експертиз»* [3, с. 148].

Наприклад, науково необґрунтованою є наведена в посібнику «Основи лінгвістичної експертизи тексту» [4] класифікація лінгвістичних експертиз, відповідно до якої за ознакою «сфера застосування» виокремлено *«юридичні (правові) лінгвістичні експертизи, що також поділяються на експертизу у справах із захисту честі, гідності та ділової репутації, експертизу у справах про наклеп, експертизу у справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі, експертизу у справах про порнографію і патентознавчі лінгвістичні експертизи»* [4, с. 45]. По-перше, виокремлення лінгвістичних експертиз за суттю судової справи є значно ширшим, оскільки потреба в них може виникати в найрізноманітніших юридично релевантних ситуаціях та в судових спорах, у кримінальних провадженнях, а по-друге, дивує проведення лінгвістичної експертизи у справах про порнографію, оскільки це явище стосується компетенції фахівців-мистецтвознавців. Автором наведеної класифікації названо Х. Гайдис, але покликання на джерело інформації не наведено.

Зауважимо, що так само розлогішою мала би бути класифікація експертиз за комунікативними сферами, запропонована в підручнику «Лінгвістична експертиза», автори якого диференціюють а) лінгвістичну експертизу масмедійного тексту, б) лінгвістичну експертизу бізнесового, фінансового і економічного текстів, в) лінгвістичну експертизу політичного тексту [3, с. 123–139].

У навчально-методичній літературі натрапляємо й на очевидні алогізми, як-от: *«Також виділяють обов'язкові й необов'язкові лінгвістичні експертизи. Лінгвістична експертиза є необов'язковою»* [4, с. 410].

Отже, сучасний стан навчально-методичного забезпечення підготовки та стажування осіб, які мають намір отримати / підтвердити кваліфікацію судового експерта за спеціальністю 1.2 «Лінгвістичне дослідження мовлення», свідчить про нагальну потребу створення посібника теоретико-практичного спрямування, у якому буде відображено основні науково-методичні положення та результати досліджень у галузі судової лінгвістичної експертизи, наведено огляд нормативно-правової бази, що регламентує судово-експертну діяльність, зокрема й новел чинного законодавства періоду збройної агресії РФ проти України, проаналізовано сучасні наукові джерела з питань судової лінгвістичної експертизи та експертної практики, систематизовано методичні підходи до проведення судової лінгвістичної експертизи різних підвидів (семантико-текстуальної та авторознавчої), запропоновано систему практичних і тестових завдань, зокрема таких, що містять приклади емпіричного мовленнєвого матеріалу для вироблення навичок лінгвістичного аналізу тексту.

Література:

1. Основи судової експертизи : навч. посібн. для фахівців, які мають намір отрим. або підтверд. кваліф. суд. експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків, 2016. 928 с.

2. Компанцева Л. Ф. Лінгвістична експертиза соціальних мереж : підручн. Київ, 2018. 318 с.

3. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Лінгвістична експертиза : підручник. Київ, 2021. 244 с.

4. Гарбера І. В. Основи лінгвістичної експертизи тексту : навч.-метод. посібн. Вінниця, 2020. 220 с.

5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсте України від 08.10.1998 h/ № 53/5) (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 02.08.2024).

ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Бринзело Дмитро,

*здобувач третього науково-освітнього рівня вищої освіти
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

Науковий керівник: Хамініч Світлана,

доктор економічних наук, професор

Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Судова експертиза відіграє ключову роль у сучасному суспільстві, надаючи об'єктивні та науково обґрунтовані дані, які допомагають суддям та присяжним приймати справедливі рішення. Щоб цей процес був ефективним і точним – необхідно високий рівень інтелектуального потенціалу з боку експертів. Інтелектуальний потенціал впливає на ефективність судової експертизи на таких засадах як кваліфікація та знання експертів, критичне мислення та аналіз, адаптація до нових технологій та методів, етика та об'єктивність, комунікаційні навички, міждисциплінарний підхід, постійна самоосвіта та розвиток, робота в команді та лідерство, вплив на правосуддя та громадську довіру, інновації та впровадження нових технологій, роль міжнародного співробітництва, розвиток soft skills.

Одним із найбільш значущих аспектів інтелектуального потенціалу є рівень кваліфікації та знань експертів, які проводять судову експертизу. Експерти, які мають глибокі знання у своїй галузі, здатні правильно інтерпретувати дані, враховувати контекст і пропонувати точні висновки. Наприклад, у криміналістиці експерт повинен мати великі знання з біології, хімії, фізики та інших наук, щоб правильно аналізувати докази, такі як ДНК, відбитки пальців або хімічні речовини.

Інтелектуальний потенціал експерта також проявляється у його здатності критично мислити та аналізувати інформацію. Судові експертизи часто включають складні та суперечливі дані, які потребують уважного розгляду. Здатність експерта ставити правильні питання, ставити під сумнів власні висновки та враховувати альтернативні пояснення – це ключові елементи, які сприяють точності та надійності експертних висновків.

Сучасна судова експертиза тісно пов'язана з використанням нових технологій та наукових досягнень. Експерт, що має високий рівень інтелектуального потенціалу, здатний швидко адаптуватися до змін, освоювати нові методики та інструменти. Це дозволяє проводити більш точні та сучасні дослідження, що безпосередньо впливає на якість

судових експертиз [1]. Наприклад, використання методів комп'ютерної томографії чи спектрального аналізу потребує як знань, а й уміння застосовувати їх у практиці.

Високий інтелектуальний потенціал також пов'язаний з розумінням етичних принципів і об'єктивності. Експерт має бути незалежним, уникати упередженості та базувати свої висновки виключно на фактах, що вимагає не лише знань та навичок, а й високого рівня інтелектуальної чесності та моральних якостей.

Інтелектуальний потенціал експерта проявляється у його здатності доступно пояснювати складні наукові концепції. Судді, адвокати та присяжні, не володіючи спеціалізованими знаннями, повинні мати можливість зрозуміти та оцінити подані докази. Добре сформульований експертний висновок та впевнений виступ у суді сприяють прийняттю правильних рішень.

У сучасному світі експертизи часто вимагають інтеграції знань із різних галузей науки та техніки. Експерт, який має широкий кругозір і здатність працювати на стику різних дисциплін, значно збільшує цінність судової експертизи. Наприклад, розгляд справи, пов'язаної з кіберзлочинністю, може вимагати від експерта знань у галузі інформатики, кримінології, права і навіть психології. Здатність комбінувати дані з різних дисциплін допомагає більш повно та всебічно аналізувати ситуацію, що підвищує об'єктивність висновків.

Судові експерти мають бути на передовій лінії наукових досягнень та інновацій. Це вимагає постійної самоосвіти та прагнення до професійного зростання. Інтелектуальний потенціал включає не тільки накопичені знання, а й здатність до їх оновлення, вивчення нових технологій і методик. В епоху стрімкого наукового прогресу експерти, які не прагнуть розвитку, ризикують втратити актуальність і знизити якість експертиз. Постійне навчання та участь у професійних конференціях, семінарах та тренінгах допомагають експертам зберігати високий рівень компетентності.

Ефективна судова експертиза нерідко є результатом командної роботи, де кожен учасник робить свій внесок у загальний результат. Інтелектуальний потенціал експерта включає здатність працювати в команді, координувати дії з іншими фахівцями і, при необхідності, брати на себе лідерську роль. Лідерство та вміння організувати команду експертів сприяють більш злагодженій та продуктивній роботі, особливо у складних та багатоскладних справах, де потрібна участь кількох експертів з різних областей.

Інтелектуальний потенціал експерта також впливає на громадське сприйняття правосуддя. Коли експерти демонструють високий рівень компетентності та об'єктивності, то це підвищує довіру суспільства до

судової системи загалом. Помилки або некваліфіковані висновки можуть підірвати довіру до судових інституцій та спричинити суспільний резонанс. Отже, інтелектуальний потенціал експертів не тільки впливає на конкретні справи, а й має ширше значення для підтримання законності та справедливості у суспільстві.

Інтелектуальний потенціал експертів безпосередньо пов'язаний з їхньою здатністю до інновацій та використання нових технологій у судовій експертизі. У сучасних умовах технології відіграють все більш значущу роль, і ті експерти, які здатні швидко освоїти та ефективно використати інноваційні інструменти, значно підвищують якість своєї роботи [2]. Наприклад, використання штучного інтелекту для аналізу даних, 3D-моделювання для реконструкції злочинів чи передових методів ДНК-аналізу вимагають від експерта не лише знань, а й готовності до впровадження нових підходів у свою практику.

Використання нових технологій також допомагає мінімізувати людський фактор і зменшує ризик помилок. Точність та швидкість аналізу даних значно зростають, що дозволяє надавати більш достовірні результати у стислий термін.

В умовах глобалізації судова експертиза все частіше потребує міжнародного співробітництва. Експерти, які мають високий інтелектуальний потенціал, повинні бути готові до взаємодії з колегами з інших країн, обміну досвідом та знаннями, а також до участі у міжнародних проєктах. Це передбачає як знання іноземних мов, а й різних правових систем, національних і культурних особливостей та наукових підходів.

Міжнародне співробітництво сприяє поширенню передового досвіду та стандартизації судових процедур на глобальному рівні. Експерти, які беруть участь у міжнародних ініціативах, мають можливість постійно оновлювати свої знання та знати останні світові тенденції. У свою чергу, це позитивно позначається на їхньому професійному рівні і якості експертиз, які вони проводять.

Крім технічних і наукових знань, інтелектуальний потенціал включає розвиток так званих *soft skills*, або гнучких навичок, які також відіграють важливу роль в ефективності судової експертизи. Серед таких навичок можна виділити емоційний інтелект, здатність до співпраці, стресостійкість та вміння приймати рішення у складних ситуаціях. Судова експертиза – це сфера, де експерти часто потребують роботи під тиском, вміння взаємодіяти з різними учасниками судового процесу і залишатися об'єктивними, незважаючи на емоційні виклики. Гнучкі навички сприяють кращому розумінню потреб сторін, покращенню комунікації та, як наслідок, підвищенню довіри до результатів експертизи. Ці навички також дозволяють експерту краще

справлятися з професійними викликами і адаптуватися до умов роботи, що змінюються.

Таким чином, інтелектуальний потенціал експерта грає критично важливу роль ефективності судової експертизи. Високий рівень знань, критичне мислення, адаптивність до нових методів, етика та комунікаційні навички – все це елементи, що визначають якість та надійність експертиз. Підвищення рівня освіти та професійної підготовки експертів, а також підтримка їхнього постійного розвитку є необхідними умовами для забезпечення справедливого правосуддя.

Вплив інтелектуального потенціалу на ефективність судової експертизи не можна недооцінювати. Це багатогранне поняття включає як технічні знання і наукові навички, так і гнучкі навички, здатність до інновацій і міжнародного співробітництва. Тільки завдяки високому інтелектуальному потенціалу експерти здатні забезпечувати об'єктивність, точність та надійність судових експертиз, що є запорукою справедливості та правопорядку у суспільстві.

Підтримка та розвиток інтелектуального потенціалу експертів, а також впровадження передових технологій та підходів – це пріоритетні завдання для правової системи, яка прагне досконалості та захисту інтересів громадян. Зрештою, інтелектуальний потенціал експертів не лише покращує якість судової експертизи, а й зміцнює довіру суспільства до системи правосуддя, що є основою демократичної держави та здорового громадянського суспільства.

Література:

1. Бринзело Д.О. Формування інтелектуального потенціалу в системі національного господарства. *Бухгалтерський облік, контроль та аналіз в умовах інституційних змін: Збірник наукових праць VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Полтава, 26 жовтня 2023 р. Полтава, 2023.* – С. 119–121.

2. Хамініч С.Ю. Інноваційні методи управління в соціально-орієнтованій системі підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управ-ління. 2023. № 2 (39).* URL: <http://www.easterneuropeebm.in.ua/index.php/vipusk-39-2023>

РОЛЬ ЦИФРОВОГО ПІДПISУ В ЕЛЕКТРОННОМУ ДОКУМЕНТООБІГУ

Будзієвський Максим,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач відділу криміналістичних досліджень

Запорізького відділення Дніпропетровського науково-дослідного

інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

Красивий, витіюватий візерунок під назвою особистий підпис, залишений на білому аркуші паперу без зусиль засвідчить достовірність документу. Але, у світі електронних документів підписання документу за допомогою власного розчерку втрачає сенс, оскільки будь-яка людина із планшетом або смартфоном без зусиль розпишеться за вас.

Спробуємо розібратися в поняттях з точки зору пересічного громадянина, що може виявитися дуже корисним, оскільки думки фахівців, будь-то юристів або технологів цифрового підпису, мають бути зрозумілі кінцевому споживачеві цифрової реальності, яка є взаємодією суб'єктів за допомогою технологій електронного документообігу.

В Україні поняття електронного документу і електронного цифрового підпису (далі – ЄЦП) уперше, хоч і в декілька обмеженому варіанті було представлено лише в Законі України про платіжні системи [1], який дає електронним платіжним документам, підписаним ЄЦП, таку ж юридичну силу, що і паперовим. Правові основи для застосування електронних документів в цивільних правовідносинах уперше закладені Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ).

Відповідно до ст. 207 ЦКУ угода вважається здійсненою у письмовій формі, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. При здійсненні угод допускається застосування електронно-цифрового підпису [2]. По суті, ст. 207 ЦКУ прирівнює електронні документи до паперових і допускає підписувати їх електронним підписом відповідно до спеціального закону. Отже, ЦКУ в поєднанні ще з двома новими законами: Законом про електронні документи і Законом про ЄЦП створює правове поле для широкого застосування нових інструментів в цивільних правовідносинах, поширюючи їх на необмежену сферу правовідносин (включаючи взаємини з державними органами – адміністративні правовідносини).

Для усунення цього пропуску законодавчим шляхом в 2003 році в Україні був ухвалений Закон «Про електронні документи і електронний документообіг», де в ст. 5 дається якнайповніше визначення поняття електронного документу і його складові.

Детальні вимоги по складу і порядку розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначатимуться спеціальними нормативними актами. Можна з упевненістю припустити, що електронні документи повинні містити все ті обов'язкові реквізити, що і їх паперові аналоги. Юридична сила і довідність надається електронному документу за допомогою так званого електронного підпису. Відповідно до ст. 6 Закону про електронні документи, електронний підпис є обов'язковим реквізитом електронного документу, який використовується для ідентифікації автора або особи, що підписала документ. Накладенням електронного підпису завершується створення електронного документу.

Оригіналом електронного документу вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису [3].

Само поняття «документ» вживається тут, швидше, за традицією і виконує чисто облікову функцію. Цікаво, що творці операційної системи Windows і її застосувань, розрахованих на текстові документи, фактично ототожнили документ з файлом. Зате розробники баз даних, в яких файл зазвичай є доладно структурованим об'єктом, схильні ототожнювати документ з окремим записом (рядком) реляційної таблиці. У будь-якому випадку документ з'являється як цілісна і транспортабельна сукупність (порція) інформації. Таке розуміння щонайближче до діловодного, але досить далеко від історичного і юридичного [4, с. 168].

Під електронним підписом, в принципі, може матися на увазі будь-який спосіб підписання електронного документу, у тому числі графічне зображення рукописного підпису і звичайні паролі. Проте в Законі про ЄЦП акцент зроблений на регулюванні стосунків, пов'язаних з використанням одного різновиду електронного підпису – електронного цифрового підпису.

Більш детальна інформація про способи застосування електронного підпису та засобів його захисту викладена в Законі України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [5].

Зазвичай при слові «електронний цифровий підпис» згадується вираження, що це повний аналог звичайного підпису, використовуваний для забезпечення гарантії незмінності електронного

документу. Проте, при цьому мало хто розуміє, як же такий цифровий підпис захищає документ від зміни і як нею користуватися на практиці.

Під електронним підписом, в принципі, може матися на увазі будь-який спосіб підписання електронного документу, у тому числі графічне зображення рукописного підпису і звичайні паролі.

Застосування будь-яких інших видів електронного підпису допускається на умовах угоди. Проте, можна з упевненістю припустити, що поза такими договірними стосунками (для інших суб'єктів) інші види електронного підпису будуть практично позбавлені юридичної сили і довідності. Іншими словами, такі електронні підписи що-небудь означатимуть тільки для сторін конкретного договору, у рамках якого вони застосовуються.

Щоб у кожного «підписанта» був свій, унікальний, підпис, використовується так званий особистий ключ – код, який має бути відомий лише його власникові. Якщо цей код повідомити програмі, то згідно з криптографічним алгоритмом вона сформує унікальне контрольне значення і додасть його до документу. Тобто підпише електронний документ унікальної ЄЦП господаря цього особистого ключа.

Для перевірки достовірності ЄЦП і цілісності електронного документу використовується інший код – так званий відкритий ключ. На відміну від особистого, відкритий ключ доступний всім іншим зацікавленим учасникам електронного документообігу. Цей код не дозволяє підробити ЄЦП автора електронного документу, але дозволяє перевірити його достовірність. Отримавши цей код, програма, використовуючи вже згаданий алгоритм, звірить його з отриманим разом з документом ЄЦП автора. Якщо ці контрольні значення співпадуть, підпис вважатиметься справжнім, а отриманий документ – цілісним.

Найбільш популярним способом використання ЄЦП можна вважати системи здачі податкової звітності, а також звітності в інші державні органи. Останнім часом набуло актуальності використання системи електронного документообігу системи «АСКОД» в роботі науково-дослідних експертних установ Міністерства юстиції України, що регулюється наказом Міністерства юстиції України № 870/5 від 05.03.2021.

Трохи менше електронний цифровий підпис використовується і для потреб внутрішньокорпоративного і міжкорпоративного електронного документообігу. З його допомогою підписуються договори і акти, листи і накладні, заявки і вимоги. Після того, як будуть підготовлені електронні форми бланків, на електронний варіант може бути переведена вся бухгалтерська робота.

Завершуючи розгляд ролі цифрового підпису в електронному документообігу, можна зазначити, що його використання суттєво

підвищує безпеку, зручність та ефективність обміну документами в цифровому форматі. Цифровий підпис гарантує автентичність документів, забезпечує їхню цілісність і захист від несанкціонованих змін. Він також сприяє зниженню ризиків шахрайства і сприяє дотриманню правових вимог щодо електронних документів.

Застосування цифрового підпису дозволяє організаціям скоротити витрати на паперовий документообіг, прискорити процеси підписання та затвердження документів, а також забезпечити кращу доступність і збереження інформації. Крім того, це сприяє розвитку електронного управління і бізнесу, полегшуючи взаємодію між державними установами, підприємствами та громадянами.

Отже, впровадження цифрового підпису є важливим кроком у напрямку цифрової трансформації, що забезпечує надійність та ефективність електронного документообігу в сучасному суспільстві.

Література:

1. Про платіжні системи і переказ грошей в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III. Втратив чинність: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 28.06.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.03.2003 р. № 851-IV. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

4. Будзієвський М.Ю. До дискусії про поняття електронного документу. *Держава та регіони*. Серія: Право. – 2011, № 1. – С. 167–170.

5. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ СУДОВИХ ОЦІНОЧНО-БУДІВЕЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ З ПИТАНЬ ПРОВЕДЕННЯ РЕТРОСПЕКТИВНОЇ ОЦІНКИ НЕЖИТЛОВИХ ПРИМІЩЕНЬ, ЩО БУЛИ ПРИВАТИЗОВАНІ ШЛЯХОМ ВИКУПУ, ТА ВСТАНОВЛЕННЯ ЗАВДАНОЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ (ЗБИТКІВ)

Буколова Вікторія,

кандидат економічних наук, незалежний судовий експерт

Любченко Володимир,

кандидат юридичних наук, незалежний судовий експерт

Основною метою приватизації є прискорення економічного зростання, залучення іноземних і внутрішніх інвестицій, зменшення частки державної або комунальної власності у структурі економіки України шляхом продажу об'єктів приватизації ефективному приватному власнику. З метою раціонального та ефективного застосування способів приватизації об'єкти приватизації поділяються на об'єкти малої приватизації та об'єкти великої приватизації. До об'єктів малої приватизації належать, у тому числі, будівлі, споруди, нежитлові приміщення державних або комунальних підприємств. Приватизація (відчуження) майна, що перебуває у комунальній власності, здійснюється органами місцевого самоврядування відповідно до вимог Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» [1].

Саме Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна» [1] передбачено спосіб визначення ціни, за якою продається об'єкт приватизації: *«ціна продажу – ціна, за якою об'єкт приватизації продано покупцю у спосіб, визначений цим Законом.»*

Відповідно до статті 13 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» [1] одним із способів приватизації державного або комунального майна є викуп об'єктів приватизації. Право на викуп орендованого майна (будівлі, споруди, нежитлового приміщення) за ціною, визначеною за результатами його незалежної оцінки, одержує Орендар, якщо виконуються наступні умови, передбачені статтею 18 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» [1]:

– орендарем здійснено поліпшення орендованого майна, які неможливо відокремити від відповідного об'єкта без заподіяння йому шкоди, в розмірі не менш як 25 відсотків ринкової вартості майна, визначеної суб'єктом оціночної діяльності для цілей оренди майна;

– орендар отримав письмову згоду орендодавця на здійснення невід'ємних поліпшень, які надають йому право на приватизацію майна шляхом викупу;

– невід'ємні поліпшення виконані в межах трирічного строку з дати визначення ринкової вартості майна для цілей укладання договору оренди або для цілей продовження договору оренди;

– здійснення і склад невід'ємних поліпшень, у тому числі невід'ємний характер поліпшень, підтверджені висновком будівельної експертизи, а вартість невід'ємних поліпшень, підтверджених висновком будівельної експертизи, визначена суб'єктом оціночної діяльності;

– орендар належно виконує умови договору оренди, відсутня заборгованість з орендної плати;

– договір оренди є чинним на момент приватизації.

Для проведення оцінки об'єктів державної і комунальної власності, які відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» [1] належать до об'єктів малої приватизації та підлягають продажу шляхом викупу (крім випадків, передбачених частинами восьмою і десятою статті 15 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» [1]), застосовується Методика оцінки майна [2].

Згідно з п. 57 Методики оцінки майна [2]: *«Вартість орендованого нерухомого майна (майна, що надавалося у концесію), що підлягає приватизації шляхом викупу, визначається шляхом проведення незалежної оцінки...»*.

Незалежна оцінка майна проводиться відповідно до вимог національних стандартів оцінки з урахуванням положень цієї Методики [2], інших нормативно-правових актів з оцінки майна та міжнародних стандартів оцінки в частині, що не суперечить національним нормативно-правовим актам з оцінки майна. Підготовчий етап до оцінки майна передбачає проведення інвентаризації майна (у разі необхідності), аудиту (у разі необхідності), відбору суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання (у разі проведення незалежної оцінки), збору вихідних даних, необхідних для проведення незалежної (стандартизованої) оцінки майна.

Тобто, з метою проведення незалежної оцінки майна державні органи приватизації, які є замовниками оцінки, забезпечують відбір суб'єктів оціночної діяльності – суб'єктів господарювання, в тому числі у випадках приватизації шляхом викупу об'єктів малої приватизації державної форми власності. Відбір суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання для оцінки об'єктів державної власності здійснюється на конкурсних засадах у порядку, що встановлюється

Фондом державного майна. В інших випадках проведення незалежної оцінки майна відповідно до вимог Методики оцінки майна [2] відбір суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання здійснюється замовником такої оцінки самостійно.

Відповідно до пункту 13 Методики оцінки майна [2], укладення договору про проведення оцінки майна здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [3]:

«Стаття 3. ... Незалежною оцінкою майна вважається оцінка майна, що проведена суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання.»

Процедури оцінки майна встановлюються нормативно-правовими актами з оцінки майна. У випадках проведення незалежної оцінки майна складається звіт про оцінку майна... Вимоги до звітів про оцінку майна та актів оцінки майна встановлюються відповідно до статті 12 цього Закону».

Статтею 4 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [3] визначено, що: *«практична діяльність з оцінки майна може здійснюватися виключно суб'єктами оціночної діяльності, визнаними такими відповідно до статті 5 цього Закону.»*

...Діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу», з урахуванням особливостей, визначених цим Законом щодо методичного регулювання оцінки такого майна. ... Інші положення цього Закону не поширюються на судових експертів».

Таким чином, згідно діючого в Україні законодавства послуги судових експертів, пов'язані з оцінкою майна, при приватизації не використовуються. Незалежна оцінка об'єктів малої приватизації проводиться відповідно до Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [4] та Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна» [5] з урахуванням вимог до Методики оцінки майна [2] та Методики експертної грошової оцінки земельних ділянок [6].

При проведенні ретроспективної оцінки просто неможливо виконати повністю не тільки вимоги п. 52, а й вимоги п. 53 Національного стандарту № 1 [4]: *«Залежно від обраних методичних підходів та методів оцінки оцінювач повинен: зібрати та проаналізувати всі істотні відомості про об'єкт оцінки, зокрема вихідні дані про його правовий статус, відомості про склад, технічні та інші характеристики, інформацію про стан ринку стосовно об'єкта оцінки та подібного майна, відомості про економічні*

характеристики об'єкта оцінки (прогнозовані та фактичні доходи і витрати від використання об'єкта оцінки, у тому числі від його найбільш ефективного використання та існуючого використання); проаналізувати існуючий стан використання об'єкта оцінки та визначити умови його найбільш ефективного використання; зібрати необхідну інформацію для обґрунтування ставки капіталізації та (або) ставки дисконту; визначити правові обмеження щодо об'єкта оцінки та врахувати їх вплив на вартість об'єкта оцінки».

В діловодстві експертів все частіше з'являються кримінальні провадження за фактами можливих зловживань своїм посадовим становищем службовими особами виконавчих органів місцевих рад в частині приватизації нерухомого майна за заниженими цінами, що може призводити до шкоди інтересам територіальних громад у виді недонадходжень до бюджету грошових коштів.

Збитки є матеріальною шкодою, яка характеризується зовнішніми (фізичними) та внутрішніми (якісними) змінами майнової бази суб'єкта господарювання. Тому збитки в господарських відносинах – це завжди вартісний (грошовий) вираз майнової шкоди, завданої протиправними діями (бездіяльністю) одного учасника таких відносин іншому.

Визначення збитків наведено у статті 1166 Цивільного кодексу України [9]; у статті 225 Господарського кодексу України [10]; у пункті 3 Розділу I «Загальні положення» Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до складання фінансової звітності» [11]; у Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури. Внутрішніх справ, Служби безпеки України, затвердженим наказом Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України [12].

Завданням судово-економічної експертизи є визначення тільки економічних складових цих понять у грошовому виразі, які в подальшому кваліфікуються судом або слідством шкодою або збитками у правовому розумінні.

Відповідно до поставлених на дослідження судово-економічної експертизи питань, висновок необхідно надавати з урахуванням Висновку експерта за результатами проведення оціночно-будівельної експертизи.

А з урахуванням того, що:

– згідно діючого в Україні законодавства послуги судових експертів, пов'язані з оцінкою майна, при приватизації не використовуються;

– закони та методики, якими керуються суб'єкти оціночної діяльності при визначенні незалежної оцінки об'єктів малої приватизації, відрізняються від законів та методик, якими керуються судові експерти;

– на первинному ринку нерухомості, до якого відноситься і приватизація, продаж – це необхідна фаза, що забезпечує повернення вкладених коштів, в цей же час на вторинному ринку ціна нерухомості залежить від умов купівлі-продажу та низки факторів, які можна об'єднати у такі групи: економічні, фізичні, соціальні, демографічні, екологічні та фактори державного регулювання. Кожен з факторів впливає на вартість майна в сторону її збільшення або зниження;

– точність оцінки залежить від кількості та якості використаної для аналізу інформації: абсолютно однакових об'єктів-аналогів не буває, співпадає лише ряд параметрів. Чим більше відмінностей між об'єктами порівняння, тим більша вірогідність отримання недостатньо точного результату;

– жодний результат ретроспективної оцінки не є більш достовірним ніж результат первісної оцінки, оскільки на результат ретроспективної оцінки негативно впливає відсутність всієї інформації, яка була доступною при проведенні попередньої оцінки. Різниця значень вартостей ретроспективної та первісної оцінок ніяким чином не підтверджує факт заниження чи завищення вартості в результаті проведення первісної оцінки. Можна лише говорити, що є інший, ймовірний результат, оскільки є недовіра до значення вартості, яка отримана в результаті ретроспективної оцінки, через обмеженість при її виконанні всіх інформаційних джерел, пов'язаних з об'єктом оцінки, завдання матеріальної шкоди територіальним громадам у виді недонадходжень до бюджету грошових коштів, внаслідок приватизації нерухомого майна за заниженими цінами, документально підтвердити не можливо.

Література:

1. Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» № 2269-VIII від 18 січня 2018 року.

2. Методика оцінки майна, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1891 від 10 грудня 2003 року (в редакції постанови Кабінету Міністрів України № 224 від 20 лютого 2019 року).

3. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12 липня 2001 року.

4. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1440 від 10 вересня 2003 року.

5. Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна», затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1442 від 28 жовтня 2004 року.

6. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1531 від 11 жовтня 2002 року.

7. Оцінка та управління нерухомістю: навчальний посібник / [В. Р. Кучеренко, М. А. Заєць, О. В. Захарченко, Н. В. Сментина, В. О. Улибіна]. – Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2013. – 272 с.

8. Порядок оцінки орендованого нерухомого майна, що містить невід'ємні поліпшення, здійснені за час його оренди, під час приватизації, затверджений наказом Фонду державного майна № 377 від 27 лютого 2004 року.

9. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року.

10. Господарський кодекс України № 436-IV від 16 січня 2003 року.

11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до складання фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 07 лютого 2013 року.

12. Порядок взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури. Внутрішніх справ, Служби безпеки України, затверджений наказом Головного контрольно – ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України № 346/1025/685/53 від 19 жовтня 2006 року.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ НА ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ

Бурчак Леся,

*аспірант Інституту інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України
<https://orcid.org/0009-0004-5116-4694>*

Аналізуючи сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики слід зазначити, що нині в криміналістичній науці майже не розроблено рекомендацій, які стосувалися б особливостей розслідування та проведення судових експертиз за категоріями справ, які стосуються комп'ютерних технологій, інтернет ресурсів і захисту персональних даних. Пов'язано це насамперед з новизною проблеми,

доступністю та стрімким збільшенням кількості різновидів комп'ютерних програм, технічного обладнання та доступу до нових технологій. Разом з тим, експертна оцінка а також захист персональних даних під час проведення експертиз має бути на належному рівні. На практиці вказаний захист персональних даних не завжди забезпечується належними чином з об'єктивних обставин, які не залежать від експерта.

З 18 травня 2024 року запрацював Єдиний електронний реєстр «Оберіг» – електронна база даних про військовозобов'язаних, призовників і резервістів, покликана спростити ведення військового обліку. «Оберіг» наповнюється автоматично інформацією з різних державних реєстрів, а також даними, зібраними працівниками ТЦК та СП. Реєстр містить персональні дані людині такі як: ім'я та прізвище, дата народження, сімейний стан, місце проживання, звання, присвоєна ВОС, відомості про освіту, судимість місце роботи, членів сім'ї, реєстраційний номер картки платника податку. Доступ до реєстру для громадян можливий через мобільний застосунок «Дія».

«Оберіг» взаємодіє з іншими державними реєстрами. Зокрема, нині із шістьма: реєстром Державної податкової служби; реєстром Державної реєстрації актів цивільного стану; реєстром Державної судової адміністрації; реєстром Державної прикордонної служби; реєстром Міносвіти; реєстром Державної міграційної служби. Також відбувається взаємодія з Міністерством цифрової трансформації та під'єднання реєстру Пенсійного фонду.

На початку липня 2024 року стався масштабний збій в системі «Оберіг». По причині цього збою військовим усіх частин максимально обмежили пересування між містами та областями та скасували відрядження, залишаючи максимально людей у розташуванні. За інформацією опублікованою в кількох медіа була надана неофіційна заборона переведення військовослужбовців з одного підрозділу в інший, щоб упродовж липня максимально оцінити кількість людей, доукомплектувати за рахунок певних підрозділів бойові частини та не допустити відтоку бойових солдатів і офіцерів із фронту.

Єдиний електронний реєстр «Оберіг» модернізували за підтримки Європейського Союзу в межах проєкту EU4DigitalUA, що впроваджує естонська Академія електронного управління. Власником реєстру та персональних даних є міністерство оборони, а розпорядник – Генеральний штаб ЗСУ. Адміністраторами реєстру визначені обласні ТЦК, а наповнення даних покладено на районні та міські центри комплектування. Доступ до даних має також СБУ та СЗРУ.

Одночасно з Єдиним електронним реєстром «Оберіг» запрацював мобільний застосунок «Резерв+». У цьому додатку

військовозобов'язані, призовники та резервісти можуть оновити свої персональні дані відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Лише через 10 годин після запуску вказаного застосунок в ньому стався масштабний збій, який імовірно, був викликаний одночасними входами в застосунок у великій кількості збою невідомі, як не відомо хто є відповідальним за вказані зброї і ймовірний виток даних з реєстрів. Слід вказати, що на сьогодні не існує законів, які б регламентували роботу «Дії» та «Резерв+», встановлювали відповідальність осіб за неналежне функціонування цих застосунків і порушення прав громадян на збереження їх персональних даних. Нажаль, не існує також закону, який регламентував би роботу Міністерства цифрової трансформації України, в той час коли такі закони прийняті майже по кожному міністерству в Україні. Відсутність законодавчого підґрунтя негативно позначається на стані дотримання прав громадян на конфіденційність і збереження персональної інформації.

Слід зазначити, що в Європейському Союзі та Європейській економічній зоні діє Загальний регламент про захист даних (англ. *General Data Protection Regulation, GDPR*; Regulation (EU) 2016/679), який встановлює принципи і норми збору, збереження і захисту персональних даних усіх осіб у межах Європейського Союзу та Європейської економічної зони. Він також стосується експорту персональних даних за межі ЄС і ЄЕЗ. GDPR покликаний насамперед надати громадянам та резидентам ЄС контроль за їхніми персональними даними та спростити регуляторне середовище для міжнародного бізнесу шляхом уніфікації регулювання. GDPR передбачає існування в державах незалежного професійного органу, який фінансується з незалежних джерел і на який покладено функції контролю за дотриманням стандартів GDPR. Вказаний орган встановлює порушення стандартів зберігання та захисту персональних даних. Вносить приписи про їх усунення, накладає штрафи. Нажаль, на сьогоднішній день принципи і стандарти GDPR не імплементовані в українське законодавство, а застосунки «Дія» та «Резерв+» не відповідають європейським нормам і стандартам. Створення органу, який був би фінансово і процесуально незалежним у здійсненні нагляду за дотриманням законодавства про захист персональних даних повинно позитивно вплинути на стан прав людини в Україні.

Сьогодні важко спрогнозувати всі негативні наслідки витоку інформації з реєстрів про військовослужбовців та членів їх сімей. Відсутність або зміна даних у реєстрах безпосередньо впливає на права громадян і може потягнути за собою зростання позовів до суду від військовозобов'язаних, призовників, військовослужбовців. І в процесі захисту прав цих категорій громадян виникне необхідність у доказах та експертних висновках щодо причин і наслідків збою в роботі реєстрів.

Крім традиційних криміналістичних досліджень, важливе значення в розкритті та розслідуванні злочинів у сфері використання комп'ютерних технологій мають спеціалізовані експертизи, які реалізують низку пошукових діагностичних й ідентифікаційних завдань, що стосуються дослідження як електронно-обчислювальної техніки, так і криміналістичної інформації, яка на них міститься. Результативне розслідування злочинів у сфері інформаційно-комп'ютерних технологій та захист потерпілих в судових процесах залежить від своєчасного та правильного проведення необхідних експертних досліджень. На допомогу адвокатам мають прийти висококваліфіковані працівники експертних установ, фахівці у галузі використання комп'ютерних технологій.

Слід зауважити, що необхідно закласти законодавче підґрунтя експертній діяльності в цьому напрямку, в тому числі щодо відповідальності експерта за збереження інформації, що стосується персональних даних. Законодавством чітко невизначена відповідальність експерта саме за розголошення конфіденційних чи персональних даних, проте, відповідальність експерта за розголошення даних розслідування встановлена особливою частиною кримінального кодексу та розголошення є кримінальним правопорушенням. Так, розголошення експертом даних досудового слідства або дізнання без дозволу прокурора, слідчого або особи, що проводила дізнання згідно зі ст. 387 КК України карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років. За порушення недоторканості приватного життя, а саме за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації відповідальність передбачена статтею 182 КК України.

Законодавче забезпечення функціонування електронних реєстрів та застосунків, які є місцем накопичення і зберігання персональних даних громадян України є невід'ємним елементом кібербезпеки України.

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» надає наступне визначення поняття «кібербезпека»: «кібербезпека – захищеність життєвоважливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі». Даним Законом України також визначається, що «кіберпростір – середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних

систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних».

На основі раніше наданого визначення інформаційної безпеки, як «стану захищеності життєвоважливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» можна визначити наступні об'єкти інформаційних загроз: життєвоважливі інтереси людини; життєвоважливі інтереси суспільства; життєвоважливі інтереси держави; інформація, а точніше її властивості – вплив на свідомість та підсвідомість людини, неповноту, невчасність та невірогідність; цілісність, конфіденційність та доступність інформації.

Несумнівно, дані про військовослужбовців та членів їх сімей є об'єктом інформаційної загрози, тому необхідно комплексно та всебічно аналізувати негативні наслідки застосування інформаційних технологій, можливості несанкціонованого розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації про людей.

Для забезпечення виконання Закону України «Про захист персональних даних», слід привести українське законодавство у відповідність до європейських норм права, зокрема GDPR. Керівництву державних органів слід виробити чіткий та простий алгоритм дій співробітників, направлений на забезпечення збереження інформації про громадян у випадках форс-мажорних обставин, які спричиняють загрози кібербезпеці. Такий алгоритм дій може включати як технічні блокування доступу до реєстрів, так і вчасне реагування співробітників на місцях. Крім того, важливим є якісне законодавче підґрунтя та нормативне врегулювання функціонування комплексних інформаційно-аналітичних систем в державних органах і інституціях, яке б містило запобіжні норми щодо розміщення інформації, використання віртуальних чи матеріальних сховищ інформації, володіння та розпорядження інформаційними системами та носіями. Для цього необхідна підготовка та ретельний відбір співробітників, які будуть експертами в галузі кібернетики і користування інтернет ресурсами. Крім того, створення незалежного наглядового органу у сфері нагляду за захистом персональних даних також потребує експертів з високим рівнем технічної підготовки, правом доступу до державної таємниці і відповідною відповідальністю. Підсумовуючи можна зробити висновок що сучасні напрями розвитку судова експертиза та криміналістики повинні включати в себе напрями захисту персональних даних, в тому

числі персональних даних військовослужбовців, які як було показано вище, є недостатньо захищеними в наш час.

Література:

1. «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України»: ВР України. Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII // База даних Законодавство України / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#top>

2. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: ВР України. Закон України від 09.01.2007 № 537-16 // База даних Законодавство України / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text48>

3. https://r.search.yahoo.com/_ylt=AwrkLdGca7tmowQAYpwM34IQ;_ylu=Y29sbwNpcjIEcG9zAzEEdnRpZAMEc2VjA3Ny/RV=2/RE=1724768285/RO=10/RU=https%3a%2f%2fvn.ua%2fukr%2fukraine%2fevents%2fmo bilizacija-2024-shcho-treba-znati-pro-zastosunok-rezerv-novini-ukrajini-50419998.html/RK=2/RS=oJ2Y28HPnQf74VMSfAO9wgCX0qk-

4. https://r.search.yahoo.com/_ylt=AwrLNHm_brtmrgQAUToM34IQ;_ylu=Y29sbwNpcjIEcG9zAzYEEdnRpZAMEc2VjA3Ny/RV=2/RE=1724769216/RO=10/RU=https%3a%2f%2fwww.ukr.net%2fnews%2fdetails%2ftechnologies%2f105458151.html/RK=2/RS=uHwbvDCOlA3nUi2wTtxtvi_pl3Lk-

5. Кримінальний кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОСИЛЕННЯ МАЙНОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОРУШНИКА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Бутнік-Сіверський Олександр,

*доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник
відділу промислової власності та комерціалізації об'єктів
інтелектуальної власності*

*Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
Національної академії правових наук України, судовий експерт
<https://orcid.org/0000-0003-2492-231X>*

Економічна експертиза у сфері інтелектуальної власності (спец. 13.9 «Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності») – це дослідження на основі спеціальних знань з економіки інтелектуальної власності та здійснюється з урахуванням відповідних вимог [1]. Спеціальні знання охоплюють питання організації підприємницької

діяльності, організаційні форми та правові основи бізнесу, методи ціноутворення та оцінки вартості права інтелектуальної власності, засоби мобілізації інтелектуального капіталу, систему сучасного обліку, фінансові відносини та договірне регулювання відносин.

При цьому слід враховувати законодавчі вимоги, що право інтелектуальної власності є непорушним та становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ) визначається Цивільним Кодексом України, Законам України: «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на сорти рослин» та іншими законами.

Судова економічна експертиза на цьому напрямку є цілеспрямованою діяльністю з отримання доказової інформації стосовно захисту права на ОПВ; спрямована на фактичні дані та обставини справи про властивості, ознаки, закономірності створення й використання ОПВ, їх вартості, завдані збитки та економічні операції щодо цих об'єктів, які мають значення для досудового розслідування чи судового провадження з метою надання об'єктивних і належно обґрунтованих висновків, що є або будуть предметом судового розгляду.

Судові економічні експерти мають також потребу в знаннях окремих економічних та юридичних понять щодо розміру винагороди (доходу), розміру реальних збитків, розміру упущеної вигоди, розміру матеріальної шкоди тощо, а також у опануванні методів розрахунків, які набувають ознаки доказу у висновку судових експертів в сфері інтелектуальної власності.

Відмітимо, складність проведення судових економічних досліджень підсилюється в отриманні неповної інформації, яка у зв'язку з тіньовими діями порушника майнових прав інтелектуальної власності проявляється у викривленні, приховуванні та знищенні звітності, веденні подвійної бухгалтерії, введенні в оману власників щодо добросовісного використання договорів з інтелектуальної власності. Це у свою чергу призводить до складності визначення часу договірних відносин, отримання розміру винагороди при дослідженні, наприклад, виконання ліцензійних умов договору тощо.

В кожному випадку судовий економічний експерт в залежності від складності дослідження використовує спеціальні методи економічного аналізу та узагальнення, математичне моделювання, які на свій розсуд обирає самостійно.

Так, при дослідженні *матеріальної шкоди при порушенні прав на ОПІВ*, матеріальна шкода включає як пряму дійсну шкоду, так і втрачену (упущену) вигоду. Пряма дійсна шкода – це безпосереднє зменшення активів підприємства – його майна й майнових прав, які відображаються в балансі. До її складу входять втрати (яких особа зазнала зі знищенням або пошкодженням речі – недостачі, розкрадання, природний убуток) та витрати (які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права). Це підтверджується нормами п. 1 ч. 2 ст. 22 ЦКУ щодо збитків, а саме: *«втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки)»* [2]. Втрачена (упущена) вигода відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 22 ЦКУ визначається як *«доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене»* [2].

Особливістю складових матеріальної шкоди при порушенні прав на ОПІВ є те, що вона фактично не включає пряму дійсну шкоду, оскільки при порушенні прав інтелектуальної власності ОПІВ у дійсності не зникає так як нематеріальний, на відміну від матеріальних об'єктів, які можуть бути знищені або пошкоджені.

За таких обставин, виходячи з наявних матеріалів кримінального провадження щодо порушення права за ліцензійним договором, розраховується втрачена (упущена) вигода як складова матеріальної шкоди. З цієї метою для розрахунку звертаємось до національних стандартів з оцінки майна і майнових прав. Відповідно до п. 26 Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» (далі – НС № 4) [3] розмір збитків за неправомірне використання ОПІВ визначається станом на дату оцінки із застосуванням *оціночної процедури накопичення прибутку (доходу), який не отримав суб'єкт права інтелектуальної власності та/або ліцензіат* внаслідок неправомірного використання ОПІВ, виходячи з обсягів виробництва та/або реалізації контрафактної продукції. Відповідно до Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» (далі – НС № 1) [4] *оціночна процедура* – це дії (етапи), виконання яких у певній послідовності дає можливість провести оцінку. За таких умов, оціночна процедура накопичення прибутку (доходу) відноситься до *методів дохідного підходу*, а відповідно до п. 10 НС №4 це *метод непрямой капіталізації* (дисконтування грошового потоку) та *метод прямої капіталізації* доходу [3]. Відповідно до п. 11 НС № 4 застосування *методів непрямой капіталізації* (дисконтування грошового потоку) та *прямої капіталізації* доходу передбачає визначення розміру тієї частини

доходу, що отримана у зв'язку з наявністю у юридичної або фізичної особи майнових прав інтелектуальної власності. При цьому грошовим потоком чи доходом може бути:

– для методів переваги у прибутку і розподілу прибутків – різниця між прибутком суб'єкта права інтелектуальної власності, отриманого в результаті використання ОПІВ, та прибутком, отриманим без використання такого об'єкта;

– для методу додаткового прибутку – додатковий прибуток, який отримано суб'єктом права інтелектуальної власності в результаті використання ОПІВ;

– для методу роялті – ліцензійний платіж за надання прав на використання ОЛПІВ [3].

Подальший розрахунок вже залежить від завдання встановлення розміру матеріальної шкоди нанесеної суб'єкту господарювання діями порушника/ків майнових прав інтелектуальної власності. Одним з методів може бути використано *метод роялті*, якщо майнові права інтелектуальної власності надані або можуть бути надані за ліцензійним договором іншій фізичній або юридичній особі відповідно до п. 15 НС № 4. Цей метод полягає у визначенні суми дисконтованих доходів від ліцензійних платежів. За базу роялті може прийматись виручка від реалізації ліцензійної продукції (товарів, робіт, послуг), обсяг виробленої чи реалізованої ліцензійної продукції (товарів, робіт, послуг) в натуральному виразі, величина доходу (прибутку) від реалізації ліцензійної продукції (товарів, робіт, послуг) та інші показники господарської діяльності. Ставка роялті визначається на підставі результатів аналізу ринку подібних ОПІВ, за використання яких сплачується роялті.

Наведені методичні підходи до визначення матеріальної шкоди при порушенні прав на ОПІВ та розрахунку розміру завданих збитків набувають ознаки доказу у висновку судових експертів в сфері інтелектуальної власності. Їх точність залежить від отриманої об'єктивної інформації, що характеризується як *компенсаційний принцип*, який полягає в тому, що порушник права інтелектуальної власності зобов'язаний відповідати лише в межах завданих збитків. За таких умов розмір заподіяних збитків буде менший ніж реальні збитки потерпілого, так як довести факт заподіяння збитків та їх розмір складно з відомих причин. Порушник буде намагатись заперечувати наявність тих чи інших фактів, які збільшують розмір нанесених збитків. У такому разі, посилення цивільно-правової відповідальності в Україні, на думку О. В. Ришкова, можна було б здійснити шляхом *заміни компенсаційного принципу так званим кратним принципом*, який полягає в тому, що майнова відповідальність збільшується у два і

більше рази від розміру завданих збитків. Якщо майнові збитки завдані в розмірі 1000 грн, то розмір майнової відповідальності буде 2000 грн і більше залежно від того, яку кратність установить суд [5, с. 93].

Аналогічно, є потреба в нашому випадку, посилення майнової відповідальності порушника права інтелектуальної власності з застосуванням збільшення розрахункового розміру завданих збитків на коефіцієнт співвідношення денного доходу власника права інтелектуальної власності до денного доходу порушника цих прав або співвідношення натуральних показників за день продажу, що розраховується за фактичними або середніми даними. Можна економічним експертом пропонувати інші співвідношення, застосування яких коригується в процесі судового розгляду, що суттєво просилить майнову відповідальність порушника права інтелектуальної власності. З іншої сторони, можна обґрунтувати розмір збільшення майнової відповідальності при застосуванні кратного принципу.

Література:

1. Експертиза у сфері інтелектуальної власності.– URL:<https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>.

2. Цивільний кодекс України. Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. – Редакція від 28.06.2024. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Національний стандарт № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» // Офіційний вісник України. – 2007. – № 75.– ст. 2792.

4. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 37 (26.09.2003). – ст. 1995.

5. Ришкова, О. В. Відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності [Текст] /О. В. Ришкова // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. «Юридические науки». – АР Крим, 2008. – Т. 21 (60). – № 1. – С. 89–98.

ЕКОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНА БЕЗПЕКА ТА ЯКІСТЬ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Буц Іван,

експерт-криміналіст

Екологічна безпека продуктів харчування – одна з найважливіших проблем сучасної економіки. І при цьому серед основних прав

громадян важливе місце займає право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ст. 50 Конституції України). Ця норма є важливим елементом системи конституційно-правових гарантій забезпечення не лише особистої безпеки громадян, а й прав громадян на екологічно чисті та безпечні продукти харчування.

Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів» від 23.12.1997 р. (із змінами та доповн.) визначено правовий порядок забезпечення безпечності й якості харчових продуктів, що виробляються, знаходяться в обігу, імпортуються, експортуються. Цей Закон вказує на необхідність розроблення нових вимог до безпеки й якості продукції, адже й досі основним нормативним документом з якості продукції є застарілі «Медико – біологічні вимоги до якості і безпеки харчових продуктів», розроблені та затверджені у 1989 р.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», безпека харчових продуктів – це стан харчового продукту, що є результатом діяльності з виробництва та обігу, яка здійснюється з дотриманням вимог, встановлених санітарними заходами та технічними регламентами, забезпечує впевненість у тому, що харчовий продукт не завдає шкоди здоров'ю людини (споживача), якщо він спожитий за призначенням; обов'язковими параметрами безпечності є науково обґрунтовані та затверджені у встановленому законодавством порядку параметри (санітарні норми), недотримання яких у харчових продуктах може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людини [1].

Одним із основних принципів державної політики в галузі харчування населення є положення про те, що харчування повинно сприяти захисту організму людини від несприятливих умов довкілля. А також потрібно звернути увагу на необхідність захисту людського організму від негативного впливу навколишнього середовища за допомогою якісних і безпечних продуктів харчування, оскільки споживання здорової їжі сприяє підвищенню стійкості організму до негативного впливу різних видів забруднювачів.

На сучасному етапі науково-технічного прогресу та поширення новітніх технологій, а також сфер їх застосування невід'ємною складовою екологічної безпеки стає біологічна безпека при поводженні з генетично-модифікованими організмами (далі – ГМО).

Розповсюдження ГМО є однією з найбільших складних проблем не тільки екологічної, а й державної безпеки України. Небезпека ГМО

полягає в тому, що наслідки їх впливу на навколишнє середовище, на людину, її життя та здоров'я досі не вивчені. Ні в Україні, ні в цілому світі немає переконливих свідчень безпечності ГМО для всього живого, особливо при довготривалому вживанні.

Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» не є досконалим, оскільки декларативно гарантує людині право на безпеку продуктів харчування. Адже у цьому законі взагалі не згадується про можливі ризики від використання генетично модифікованої продукції. Більш того, до нього не ввійшли важливі положення про необхідність маркування цієї продукції, хоч і тлумачиться поняття «неправильне маркування». У цьому полягає порушення ст. 50 Конституції України, відповідно до якої «людина має право знати, що вона споживає».

Загострення проблеми якості та безпеки продуктів харчування пов'язане з поширенням ГМО і продуктів (у тому числі харчових), що отримуються на їх основі. На думку деяких цивілістів, цим зумовлюється необхідність формування та закріплення в законодавстві презумпції недоброякісності та небезпечності таких продуктів. Будь-які продукти харчування, що містять у своїй основі ГМО, повинні вважатися небезпечними для споживання, поки не буде доведено протилежне. Ця позиція заслуговує на підтримку, оскільки тісно пов'язана із змістом такої еколого-правової категорії, як «екологічний ризик», що, у свою чергу, розкривається через поняття «еколого-небезпечні речовини» та «негативні для довкілля наслідки».

Проведені науковцями експериментальні дослідження, показали, що у лабораторних тварин, які вживали генномодифіковану (далі – ГМ) сою, мали місце патологічні зміни печінки, нирок, травного тракту, репродуктивних органів, спостерігався високий рівень смертності потомства.

Реакція на ГМ-продукти є різною. Наприклад більшість споживачів у США позитивно ставиться до генної інженерії. Протівники технології рекомбінантної ДНК, яких біля 30% у Європі і 13% у США, вважають що вона є не лише ризикованою, а й морально неприйнятною [2].

Спектр вживання ГМО в продуктах харчування досить великий. Це можуть бути м'ясні і кондитерські вироби, до складу яких входить соевий текстурат і соевий лецитин, також плодоовочева продукція, наприклад консервована кукурудза.

Основний потік генетично модифікованих культур складають ті, які ввозяться з-за кордону: соя, кукурудза, картопля. Вони потрапляють до нас на стіл або в чистому вигляді, або як добавки в м'ясних, рибних, хлібобулочних і кондитерських виробах, а також дитячому харчуванні.

Наприклад, якщо до складу продукту входить рослинний білок, то це, швидше за все соя, то існує велика вірогідність, що це генетично модифікована. Аспартам, що міститься в газованих напоях, жуйках, кетчупах та іншому, може бути вироблений за допомогою ГМ-бактерій і є генетично модифікованим.

На жаль, на смак і на запах присутність ГМ-інгредієнтів визначити неможливо – виявити ГМО в продуктах харчування дозволяють лише сучасні методи лабораторної діагностики.

Для визначення юридичних критеріїв екологічної безпеки продуктів харчування необхідно проаналізувати відповідне законодавство. Так, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. серед показників екологічної безпеки виділяє норматив гранично допустимого вмісту шкідливих речовин у продуктах харчування (ст. 33), а Законом України «Про безпечність та якість харчових продуктів» закріплено визначення безпечності харчового продукту (ст. 1) серед основних ознак якого виділена необхідність дотримання вимог санітарних і технічних нормативів при здійсненні діяльності з виробництва й обігу харчових продуктів [1]. Крім того, через дотримання затверджених у встановленому законодавством порядку санітарних нормативів ця норма визначає обов'язкові параметри безпечності, недотримання яких у харчових продуктах може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людини. Тому дотримання передбачених чинним законодавством нормативів можна розглядати як юридичний критерій екологічної безпеки продуктів харчування.

Аналіз чинного законодавства з огляду на якість продукції, у тому числі безпечність сільськогосподарської продукції, продовольства і сировини свідчить про необхідність розмежування «правового поля» для забезпечення виробництва екологічно чистої продукції, продовольства, сировини. Це правове поле органічно об'єднує законодавство про стандартизацію, сертифікацію продукції, продовольства, сировини, законодавство про їх виробництво і збут з одночасним захистом прав споживачів. І. Бакай акцентує увагу на необхідності принципово нового підходу законодавця до визначення поняття «якість» та його уніфікація, оскільки правові акти містять різні поняття якості з точки зору аграрного, адміністративного, цивільного, трудового й екологічного права [2]. Він відзначає становлення стабільної тенденції гармонізації національного законодавства із загальноєвропейським про якість, безпеку продукції, про захист прав споживачів з одночасним встановленням в Україні більш жорстких вимог, ніж це має місце в деяких країнах Європейського Союзу, до безпечності продовольства, продуктів харчування.

Зважаючи на викладене, можна запропонувати: постійно оновлювати та доповнювати нормативно-законодавчу базу для оперативного технічного регулювання процесами, які прямо або опосередковано впливають на безпеку харчової продукції, проводити консультативні зустрічі-наради, обговорення із усіма зацікавленими сторонами; створити законодавчі умови, які би дозволяли надавати науково обґрунтовану публічну інформацію щодо безпечності продуктів харчування усім зацікавленим особам, зокрема споживачам; розробити національний план, програму контролю безпечності, що супроводжувався систематизованими звітами про виконання; запровадити дієву систему контролю харчових продуктів в Україні або створити єдиний орган з контролю, як це відбувається в економічно розвинених європейських країнах.

Література:

1. Про безпечність та якість харчових продуктів Закон України від 23.12.1997 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2011_02_03/Z970771.html (Дата звернення: 24.07.2024р.).

2. Державне регулювання належної якості та безпечності харчових продуктів №2. URL: <http://1snau.ru/derzhavne-regulyuvannya-nalezhnoi-yakosti-ta-bezpechnosti-xarchovix-produktiv-2/> (Дата звернення: 26.07.2024р.).

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Василенко Олена,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ*

Однією із значущих галузей сучасної лінгвістичної науки, яка швидко розвивається і відповідає на запитання стосовно системи кримінального правосуддя, є криміналістична лінгвістика. Криміналістичну лінгвістику визначають як розділ прикладної лінгвістики, що розробляє і досліджує методи атрибуції текстів сучасних документів з метою використання отриманих результатів у слідчих діях чи судочинстві. Сьогодні криміналістична лінгвістика передбачає застосування лінгвістичних знань і методів до юридичних і кримінальних питань, і використовується багатьма різними експертами

для таких цілей, як кримінальні розслідування, судові процеси, вивчення мови, що використовується в законах [3]. Отже, лінгвістична експертиза є використанням знань про структуру і функціонування мови в законодавчій діяльності, в юридичній сфері, в забезпеченні ефективного судочинства і т. ін.

Об'єктами дослідження в криміналістичній лінгвістиці є тексти усного та писемного мовлення, словесні, літерні, фонетичні та комбіновані позначення, а також паралінгвістичні знакові елементи (жести й міміка). Дослідження проводять для того, щоб з'ясувати час та місце створення документа, писаря й автора тексту, наявність силових дій щодо писаря в процесі створення документа, а загалом визначити, підроблений документ чи автентичний; при тому широко використовують статистичні методи аналізу тексту.

Різні види лінгвістичних експертиз виконують широке коло завдань:

- авторознавча експертиза встановлює, хто автор тексту і за яких обставин цей текст створено;

- експертиза текстів у документальних суперечках досліджує спірні інтерпретації текстів нормативно-правових актів, контрактів, листування, заповітів, розписок і т. ін.;

- експертиза перекладу (в зіставленні з оригіналом) з'ясовує чи еквівалентний текст (сегмент тексту) його перекладові, як співвідносяться між собою термінологічні позначення в текстах різними мовами, чи дає текст підстави для неоднозначного прочитання та наскільки це відображено в перекладі і т. ін.;

- експертиза тексту в справах про захист честі, гідності й ділової репутації встановлює чи містить текст негативну інформацію про особу, в якій формі (твердження, чи оцінного судження) подано інформацію, чи є підстави вважати, що судження виражено в брутальній, принизливій або непристойній формі;

- експертиза тексту щодо закликів до насильницької зміни державного ладу, зміни державних кордонів тощо встановлює чи є в тексті заклики і який зміст цих закликів;

- експертиза тексту в справах про погрози встановлює чи є в тексті погрози і який зміст цих погроз;

- експертиза діалогічного тексту (записи переговорів, розмов, інтерв'ю, обмінів СМС-повідомленнями і т. ін.) зазвичай має завданням виявити висловлення, що спонукають адресата до вчинення певних дій (наприклад, у справах про шахрайство), виявити приховані засоби мовленнєвого впливу на особу, встановити в чому полягає такий вплив і т.ін.; специфічним об'єктом дослідження є значення жестів, що супроводжують або замінюють словесні засоби вираження в потоці спонтанного мовлення;

– експертиза тексту в справах про введення в оману (переважно стосується реклами, інструкцій до товарів та лікарських засобів, технічних регламентів, текстових матеріалів на етикетках, упаковці і т. ін.) зазвичай досліджує, чи є в текстовому матеріалі лінгвістичні передумови для двозначного тлумачення якихось його елементів або двозначного тлумачення тексту в цілому, чи є в тексті вказівка на те, що ефект від застосування певного засобу є гарантованим і т. ін.;

– експертиза тексту в справах про розпалювання міжнаціональної ворожнечі пов'язана з виявленням і аналізом текстових елементів, що вказують на негативне ставлення до представників певної етнічної (расової, релігійної) групи, на вищість однієї етнічної (расової) групи над іншими тощо;

– експертиза документальних записів власних назв пов'язана із встановленням ідентичності записів, між якими є орфографічні відмінності (у рамках однієї або декількох мов, а також визначенням нормативної (рекомендованої) форми запису власної назви українською або іншою мовою. У справах про забезпечення юридичної охорони товарного знака завданням експерта є зазвичай встановлення подібності власних назв до ступеня сплутування або, навпаки, їх несхожості [1].

Криміналістична лінгвістика має дві складові: графологію (лінгво-психологічну науку, яка за почерком встановлює характер і психічний стан людини) і графометрію (лінгво-криміналістичну науку, яка за почерком встановлює автора рукописного тексту). Судово-почеркознавча експертиза також допомагає виявити, чи вживає особа застарілі мовні одиниці, ті чи інші ідіоми, професіоналізми, колоквіалізми, і зробити загальні висновки щодо рівня володіння мовою, зокрема вміння застосовувати правила граматики та правильні лексичні відповідники на практиці. Почеркознавство, яке складається з фізіографології та психографології, широко застосовується у криміналістичній лінгвістиці.

Виділяють деякі напрямки, у яких проводять лінгвістичну експертизу:

1. Ідентифікація автора. Ідентифікація того, чи сказав або написав даний індивід щось, залежить від аналізу його ідіолекту або певних моделей використання мови (словниковий запас, словосполучення, вимова, правопис, граматика).

2. Криміналістична стилістика. Цей напрям піддає письмові чи усні матеріали науковому аналізу для визначення та вимірювання змісту, значення, ідентифікації мовця або визначення авторства для виявлення плагіату.

3. Дискурсивний аналіз. Аналіз дискурсу пов'язаний з аналізом використання письмової, усної мови чи мови жестів або будь-якої важливої семіотичної події.

4. Лінгвістична діалектологія – вивчення діалектів методологічним шляхом на основі антропологічної інформації.

5. Судова фонетика – займається складанням точних транскрипцій сказаного. Транскрипції можуть розкрити інформацію про соціальне та регіональне походження мовця. Судова фонетика може визначити схожість між носіями двох чи більше окремих записів.

6. Судова транскрипція. Двома основними типами транскрипції є письмові документи, відео- та аудіозаписи. Точна, надійна транскрипція тексту важлива, оскільки текст є даними, які стають доступним доказом.

7. Варіація. Внутрішньоавторські варіації – це способи, якими тексти одного автора відрізняються один від одного. Міжавторські варіації – це способи, за допомогою яких відрізняються тексти різних авторів. Два тексти одного автора не обов'язково відрізняються менше, ніж тексти двох різних авторів [2].

У криміналістичній лінгвістиці використовуються різні методи, такі як:

– порівняльна лінгвістика – це процес порівняння одного тексту з іншим і пошук подібності чи відмінності в мовному стилі. Це може включати таке, як: вибір лексики, використання певних ідіом або фраз, правопис, використання сленгу, використання великих літер, стиль цитування та посилань (застосовується до академічних текстів), послідовні помилки, наприклад, орфографічні помилки або неправильне використання ком, тощо, формат дати. Усі ці та інші лексичні одиниці можуть поєднуватися, щоб сформувати ідіолект людини. Порівняльна лінгвістика передбачає пошук доказів ідіолекту людини;

– лінгвістична діалектологія, яка передбачає вивчення мови для пошуку діалектних підказок, тобто того, звідки міг бути автор або де він живе зараз. Діалект – різновид мови, що відрізняється від «стандарту» лексикою, вимовою, а іноді й граматиною. Географічне розташування часто впливає на діалекти та їх класифікацію. Наприклад, акцент людини або використання регіональної лексики може допомогти зрозуміти її місцезнаходження;

– аналіз дискурсу – можна застосовувати різними способами в різних напрямках. У лінгвістичній криміналістиці аналіз дискурсу може варіюватися від помічання та аналізу маркерів дискурсу, таких як фальстарт, заїкання, заповнювачі (наприклад, *хм, е-е, зачекайте...*), до пошуку ширших прихованих значень у текстах;

– профілювання автора – процес вивчення всіх лексичних одиниць, згаданих вище і побудова профілю злочинця на основі доказів. Профілювання злочинців є стратегією розслідування, яка передбачає збір усіх зібраних доказів і створення висновків (припущень) про те, ким може бути злочинець [4].

Отже, наукові досягнення стають все більш важливими для застосування у юридичній і слідчій сферах, відтоді криміналістична лінгвістика є одним з напрямів, де дослідження все частіше використовуються для розкриття злочинів. Тому юристи та лінгвісти повинні тісніше співпрацювати один з одним в інтересах справедливості і законності, лінгвісти повинні покращувати своє розуміння правових питань, а юристи повинні користатися ретроспективним досвідом лінгвістів як консультантів та експертів.

Література:

1. Богославська М.О. Актуальні питання теорії судових лінгвістичних експертиз. URL.: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/26.pdf>
2. Ariani, M.G. at all (2014). Forensic linguistics: A brief overview of the key elements. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. № 158. pp. 222–225.
3. Forensic Linguistics. URL.: <https://www.studysmarter.co.uk/forensic-linguistics/>
4. Giles, H. at all (2007). Accommodation and institutional talk: Communicative dimensions of police – civilian interactions. *Language, discourse and psychology*.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ

Вахненко Тетяна,

аспірант

Національної академії Служби безпеки України

Розслідування кримінальних правопорушень як когнітивний процес передбачає активне використання різноманітних інструментів та методик. Слідчий, стикаючись з необхідністю вирішення складних задач, обирає оптимальні стратегії дій, що включають як формалізовані алгоритми, так і творчі рішення. У цьому контексті посідають важливе

місце як криміналістичні методики, так і спеціальні методи, розроблені для розслідування окремих видів злочинів.

Дослідження взаємозв'язку між вказаними поняттями спрямоване на розробку ефективних методів організації та оптимізації роботи слідчого. Враховуючи зростаючу кількість кримінальних правопорушень та обсяг інформації, що підлягає аналізу, актуальним є пошук нових підходів до вирішення завдань досудового розслідування.

Ефективність досудового розслідування напряму корелює з кількістю та якістю криміналістично-значущої інформації, якою володіють слідчий та прокурор. Інформаційно-аналітична робота є невід'ємною складовою сучасного досудового розслідування, яка передбачає застосування методів для збору, зберігання, обробки та аналізу доказової інформації. Мета цієї роботи полягає в забезпеченні слідчого достовірними даними для прийняття оптимальних рішень. Базисом, як правило, такої інформації виступають: результати слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів; висновки експертів, заяви та повідомлення про злочин та консультативно-довідкова допомога спеціалістів; дані криміналістичних та інших обліків; відомості, які надаються різними учасниками кримінального судочинства; відповіді громадян, установ, організацій на запити слідчого та прокурора.

Інформаційно-пізнавальні процеси в досудовому розслідуванні можна розглядати як складну систему, які мають як ретроспективний, так і перспективний характер. Слідчий, з одного боку, відтворює картину минулих подій, аналізуючи зібрану інформацію. Пізнання минулого є можливим завдяки тому, що матеріальний світ залишає сліди своїх змін. Таким чином, пізнавальний процес в соціальних системах є, по суті, процесом збору, обробки та інтерпретації інформації. Але, з іншого боку, на основі отриманих даних слідчий планує подальші слідчі дії. Цей циклічний процес дозволяє поступово наближатися до істини та приймати обґрунтовані процесуальні рішення. Ці сліди – це носії певної сукупності інформації, що використовується під час розшукових дій та висуненні слідчих версій та при визначенні напрямку розслідування [1, с. 367].

Специфіка інформаційних процесів у досудовому розслідуванні визначається комплексом взаємопов'язаних чинників, а саме: неочевидність інформаційних джерел, зокрема обстановка місця події; навмисні дії осіб, які приховують джерела інформації; складність в однозначному визначенні походження джерел інформації щодо події; відсутність цілісної картини події, що перешкоджає її детальному аналізу, тощо.

Поряд з тим, розробка моделей слідової та інформаційної картини є важливим інструментом для ефективного пошуку доказів, оскільки це дозволяє створити орієнтовну картину злочину та визначити найбільш перспективні напрямки розслідування. В свою чергу, знання криміналістичних характеристик різних видів злочинів та вміння конструювати інформаційні моделі дозволяють слідчому ефективно виявляти нові докази. Криміналістичні знання є основою для розробки моделей, які допомагають прогнозувати характер слідів злочину та визначати місця їхнього можливого виявлення [2, с. 46].

Пошукова діяльність в рамках досудового розслідування є систематичним процесом збору, фіксації та оцінки доказової бази. Слідчий, застосовуючи різноманітні методи і засоби, виявляє та фіксує інформацію, що має доказове значення. Ця інформація може бути отримана з різних джерел та представлена в різних формах. Для забезпечення процесуальної допустимості доказів, їх фіксація здійснюється з дотриманням вимог кримінального процесуального закону. Згідно зі статтею 103–107 Кримінального процесуального кодексу України, фіксація інформації під час досудового розслідування здійснюється в протоколах та за допомогою технічних засобів [3].

Таким чином, пошукова діяльність – фундамент для побудови логічної доказової конструкції, необхідної для обґрунтування обвинувачення та прийняття судового рішення та пізнавальний процес, що полягає у виявленні, аналізі та оцінці інформації для встановлення істини по кримінальній справі.

В ракурсі даного тематичного напрямку варто відмітити, що розслідування кримінальних правопорушень є складним процесом, ефективність якого залежить від кількості та якості зібраної інформації. Інформаційно-аналітична робота та інформаційно – пізнавальні процеси є невід’ємною складовою сучасного розслідування. Моделі слідової та інформаційної картини допомагають слідчому орієнтуватися в складних ситуаціях і ефективніше здійснювати розслідування. Правильна фіксація інформації, в свою чергу, є необхідною умовою для її подальшого використання в доказуванні. Втім, якщо говорити про перспективи розвитку, необхідно зазначити про удосконалення нормативно правової бази з урахуванням нових технологічних можливостей, регулярне підвищення кваліфікації слідчих з метою опанування нових методів і технологій розслідування, а також співпраця слідчих з експертами різних галузей знань.

Література:

1.Злочини проти інформаційної безпеки держави: монографія / Гора І. В. та ін. ; за заг. ред. В. А. Колесника . – Київ, 2023. 512 с.

2. Гора І.В., Колесник В.А. Актуальні проблеми сучасної криміналістики : навч. посіб. для аспірантів. Київ : НА СБ України, 2023. 260 с.

3.Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.08.2024).

ВЗАЄМОДІЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ ТА ЖУРНАЛІСТІВ: РЕАЛІЇ ТА МОЖЛИВОСТІ 2024 РОКУ

Ващук Олеся,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри криміналістики,

детективної та оперативно-розшукової діяльності

Національного університету «Одеська юридична академія»

Сучасні журналістські розслідування відіграють вирішальну роль у викритті правопорушень, корупційних схем та інших суспільно значущих проблем в Україні. У цьому контексті співпраця між журналістами та судовими експертами набуває особливого значення, оскільки вона дозволяє забезпечити достовірність, об'єктивність та глибину аналізу розслідувань. Судові експерти, володіючи спеціальними знаннями та навичками, спроможні надавати журналістам технічну та наукову підтримку, необхідну для перевірки фактів та аналізу складних даних. Дана доповідь досліджує реалії, можливості та перспективи такої взаємодії, розкриваючи потенційні переваги та виклики цього процесу.

1. Роль судових експертів у журналістських розслідуваннях. Судові експерти відіграють ключову роль у перевірці та підтвердженні фактів, що висвітлюються в журналістських розслідуваннях. Їхня участь є особливо важливою у випадках, де необхідно провести складний технічний або науковий аналіз, такий як:

- цифрова криміналістика (наприклад, встановлення автентичності е-доказів, аналіз цифрових слідів, відновлення видалених даних);
- експертиза документів (наприклад, визначення автентичності документів, виявлення підробок, аналіз підписів та почерку);
- біологічна експертиза (наприклад, аналіз ДНК, встановлення біометричних характеристик, ідентифікація осіб);

– аудіо- та відеоекспертиза (наприклад, встановлення автентичності аудіо- та відеозаписів, виявлення монтажу або маніпуляцій) та ін.

Такі експертні висновки не тільки підвищують достовірність журналістських матеріалів, але й є основою для подальших наслідків.

2. Можливості співпраці між журналістами та судовими експертами. Співпраця між журналістами та судовими експертами відкриває ряд можливостей, які сприяють підвищенню якості журналістських розслідувань та забезпеченню суспільного інтересу, зокрема:

– консультації та експертні коментарі (судові експерти можуть надавати журналістам консультації щодо технічних або наукових питань, що виникають під час розслідувань. Експертні коментарі можуть бути використані для пояснення тем для широкої аудиторії);

– спільні розслідування (у деяких випадках журналісти та судові експерти можуть спільно працювати над розслідуванням, що дозволить забезпечити глибший аналіз та більш експертні висновки);

– навчання та тренінги (судові експерти можуть проводити тренінги для журналістів, знайомлячи їх із сучасними методами судової експертизи, що підвищує рівень компетентності журналістів у розслідуваннях);

– публікація результатів експертизи (журналісти можуть публікувати результати судових експертиз для підтвердження своїх розслідувань, що сприяє підвищенню довіри до матеріалів).

3. Виклики та етичні аспекти взаємодії. Попри значний потенціал співпраці, існують також виклики та ризики, пов'язані з цією взаємодією, зокрема:

– конфіденційність (забезпечення конфіденційності інформації є важливим етичним аспектом, а розголошення такої інформації призводить до порушення прав учасників розслідувань);

– об'єктивність та неупередженість (судові експерти повинні залишатися нейтральними, надаючи свої висновки незалежно від того, як ці висновки будуть використані журналістами);

– конфлікт інтересів (важливо уникати ситуацій, коли експерти опиняються під тиском журналістів або інших зацікавлених сторін, що впливає на їхні висновки);

– правова відповідальність (журналісти повинні бути обізнані про правові обмеження щодо використання експертних висновків та доказів у своїх матеріалах).

4. Перспективи та рекомендації. Для ефективної взаємодії між журналістами та судовими експертами необхідно розробити нові стандарти та механізми співпраці, зокрема:

- розробка нормативних актів (в тому числі, включення положень про співпрацю з журналістами до професійних кодексів етики судових експертів та журналістів);

- створення спеціалізованих угод (розробка договорів про конфіденційність та надання експертних послуг, що регулюють основні аспекти співпраці між ними);

- навчання та підвищення кваліфікації (організація регулярних тренінгів та семінарів для журналістів та судових експертів з метою підвищення рівня взаєморозуміння та компетентності);

- забезпечення незалежності (встановлення чітких етичних стандартів, що регулюють взаємодію, та забезпечення незалежності судових експертів від зовнішнього тиску).

Отже, взаємодія між судовими експертами та журналістами відкриває нові можливості для підвищення якості та достовірності журналістських розслідувань. Водночас, ця співпраця потребує ретельного регулювання та дотримання етичних норм для уникнення конфліктів інтересів та забезпечення правової захищеності всіх учасників процесу. Запровадження нових стандартів та підходів до взаємодії дозволить створити ефективну систему співпраці, яка сприятиме утвердженню справедливості та захисту прав громадян, а також підвищенню довіри до медіа та судової системи.

У контексті війни, розв'язаної російською федерацією проти України, співпраця між журналістами та судовими експертами набуває особливого значення. У цей період, коли країна зіштовхується з безпрецедентними викликами, роль журналістських розслідувань у викритті воєнних злочинів, правопорушень, корупції та інших злочинних дій є критично важливою для забезпечення правосуддя, інформаційної безпеки та захисту прав громадян, зокрема:

1. Встановлення правди та документування злочинів. Під час війни, особливо в умовах активних бойових дій, журналісти відіграють свою роль у документуванні воєнних злочинів та порушень прав людини. Співпраця з судовими експертами є незамінною для забезпечення достовірності та надійності зібраних доказів, які повинні бути використані не лише в журналістських матеріалах, але й у судових процесах, включаючи міжнародні трибунали. Вкрай важливо, щоб всі зібрані матеріали відповідали вимогам судової експертизи та могли бути використані в подальшому, як докази у кримінальних провадженнях.

2. Протидія дезінформації та пропаганді. Одним із ключових інструментів російської федерації в цій війні є дезінформація та пропаганда, спрямовані на дискредитацію української держави та викривлення реальних подій. В таких умовах журналісти разом із

судовими експертами протистоять цьому, забезпечуючи об'єктивне та незалежне висвітлення подій. Зокрема, експерти допомагають у перевірці автентичності фото- та відеоматеріалів, аналізі цифрових даних, що дозволяє спростовувати фейки та викривати маніпуляції.

3. Збір доказової бази для судових процесів. Журналістські розслідування, підкріплені експертними висновками, стають основою для подальших судових процесів проти воєнних злочинців. Особливо це важливо в умовах, коли багато злочинів вчиняються на окупованих територіях, де доступ до правосуддя обмежений. Зібрані докази повинні бути використані для притягнення до відповідальності осіб, причетних до злочинів, у національних та міжнародних судах, таких як Міжнародний кримінальний суд.

4. Підтримка правозахисної діяльності. Судові експерти допомагають журналістам у зборі та аналізі даних, необхідних для правозахисної діяльності, включаючи захист прав переселенців, осіб, що перебувають у зоні конфлікту, та інших уразливих категорій населення.

5. Відновлення справедливості та формування історичної пам'яті, тобто співпраця між журналістами та судовими експертами має стратегічне значення для відновлення справедливості та формування історичної пам'яті.

Отже, в умовах війни російської федерації проти України співпраця між журналістами та судовими експертами стає надзвичайно важливою для забезпечення правди, справедливості та захисту прав людини. Така співпраця дозволяє ефективно протидіяти дезінформації, документувати воєнні злочини, збирати докази для судових процесів, а також підтримувати правозахисну діяльність. У підсумку, такі зусилля сприяють утвердженню верховенства права, відновленню справедливості та формуванню історичної пам'яті, що є ключовими для майбутнього розвитку України як незалежної та демократичної держави.

ОЦІНКА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ОСПОРИЮВАНОВОГО ПРОМИСЛОВОГО ЗРАЗКА. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Воліков Володимир,

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії економічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Оцінка «індивідуального характеру» промислового зразка (ПЗ), під час проведення його експертизи (досліджень), може викликати певні труднощі, тому що потрібно враховувати «ступінь свободи автора» та чітко визначитись ким є «інформований користувач». А може так скластись, що для підтвердження наявності індивідуального характеру оспорюваного промислового зразка необхідно буде визначити одночасно кілька груп інформованих користувачів. Тоді виникають і наступні питання: які це групи і хто до них має належати?

Поняття «індивідуальний характер» наведено в ст. 6, п. 1 Регламенту №6/2002 Ради ЄС: «Промисловий зразок буде вважатись таким, що має індивідуальний характер, якщо загальне враження, яке він справляє на інформованого користувача, відрізняється від загального враження, яке справляє на такого користувача будь-який інший промисловий зразок, що був доступний для громадськості ... до дати подання заявки на реєстрацію промислового зразка ...» [1].

Згідно положення Керівництва Відомства ЄС поінформований користувач це «вгадана особа» як користується відповідним продуктом, що вміщує ПЗ за прямим його призначенням. Ця особа не є професіоналом або експертом у галузі конкретного ПЗ. Проте, поінформований користувач «... обізнаний з різними конструкціями, які існують у відповідному секторі, володіє певним рівнем знань з урахуванням особливостей, які зазвичай включають ці зразки, а також, ... проявляє відносно високий ступінь уваги при їх використанні» [2, п. 5.5.2.3].

Аналізуючи судову практику країн ЄС можна зробити висновок, що загальний образ інформованого користувача (до речі, пропонує ввести поняття «портрет інформованого користувача» та «складання портрету інформованого користувача» із застосуванням певних критеріїв) знаходиться десь між поняттями «пересічного споживача» конкретного продукту, який не володіє спеціальними знаннями і в його функції не входить проводити пряме порівняння дизайну та «галузевим експертом», який розуміється у певній галузі на високому рівні (має спеціальні знання та досвід) й може провести детальну технічну

експертизу. Слід зауважити, що досвід країн ЄС демонструє різні підходи при визначенні «інформованого користувача» що напряду може залежати від галузі промисловості, до якої належить промисловий зразок. Головним чином це пов'язано з вимогою витримувати певний баланс, потрібний для інноваційного розвитку конкретних галузей, перенасичених ПЗ для забезпечення більшого рівня свободи автора. Тому в окремих галузях інформований користувач може не бути добре поінформованим і досить спостережливим. Він сприймає дизайн в цілому і не аналізує деталі. Але, в галузях промисловості де значно обмежується свобода автора, які характеризуються перенасиченням, для надання можливості інноваційного розвитку до інформованого користувача можуть висуватись більш жорсткіші додаткові вимоги, зокрема, це стосується сфери дизайну вигляду виробів. Наприклад, користувач має знати різні конструкції, які існують у відповідному секторі та детально спостерігати за мінімальними відмінностями у конструкціях зразків; володіти певним рівнем знань стосовно особливостей, цих конструкцій; виявляти відносно високу ступінь уваги, при використанні продуктів із застосуванням промислових зразків відповідної галузі.

Термін «перенасичення» доволі давно та часто використовується у судовій практиці стосовно промислових зразків. Але, й до сьогодні залишається дискусійним питання наскільки перенасичення впливає на ступінь свободи автора у галузі промисловості зі значною кількістю ПЗ: де з одного боку є обмеження щодо функціонального використання виробу (конструктивні можливості), а з іншого боку вигадати щось нове у дизайні занадто складно. Так, Суд справедливості ЄС у рішенні в об'єднаній справі № Т-83/11 та Т/84-11 «насичення сучасним рівнем техніки» не пов'язує зі свободою автора при розробці промислового зразка [3, п. 81].

Іншу точку зору висловив Вищий земельний суд м. Франкфурта в своєму рішенні у справі № 6 U 17/13. Згідно застосованої судом теорії – перенасичення ПЗ у певній галузі може бути не тільки «кількісним», але ще й «якісним». Причому, кількісне перенасичення характеризується виключно значною кількістю наявних ПЗ у певній галузі. Що ж стосується якісного перенасичення, то суд у своєму рішенні додатково звертає увагу на те, що кількісне перенасичення («різноманіття візерунків») перетворюється в якісне («щільність візерунків»), коли велика кількість існуючих ПЗ у певній галузі мало чим відрізняються один від одного [4, р. II, п.1, b)]. В такому випадку інформований користувач має бути добре поінформованим і досить спостережливим. Проявляти високий ступінь уваги та вміти детально визначати мінімальні відмінності у конструкціях зразків. Тому, на нашу

думку, перенасичення обов'язково необхідно враховувати під час визначення загального враження, яке оспорюваний промисловий зразок справляє на інформованого користувача.

Таким чином, на ступінь свободи автора впливають два основні фактори: по-перше, конструктивні можливості, що визначаються цільовим використанням розроблюваного продукту (чим менші обмеження ступеню свободи автора під час розробки дизайну, тим більш високі вимоги висуваються до оцінки його індивідуального характеру), по-друге, якісне перенасичення, що характеризується щільністю зразків (чим вище щільність зразків, тим менше маневру для автора під час розробки, внаслідок чого до оцінки індивідуального характеру висуваються більш низькі вимоги) [4, р. II, п.1, б)].

Відносно інформованого користувача важливо зазначити, що від якості складання його портрету (образу) значно залежить результат оцінки щодо наявності індивідуального характеру у промислового зразка. Тому, вивчаючи досвід судової практики країн ЄС вважаю за необхідним розглянути випадки, коли суди в інтересах верховенства права у своїх рішеннях інформованого користувача сприймають не як окрему «вигадану особу», проте, як одразу кілька різних інформованих користувачів, які належать до різних груп, характеризуються різним віком, статтю, досвідом, знаннями, соціальним положенням тощо.

Так, судова практика Суду справедливості ЄС демонструє випадки, коли «інформований користувач» може бути представлений не однією особою, а одночасно декількома групами різних осіб. Наприклад, у справі №Т-9/07 зазначається, що поінформований користувач може бути дитиною віком від 5 до 10 років чи «... менеджером з маркетингу в компанії, яка виробляє продукцію, що просувається...» [5, п. 65]. У наступному прикладі в рішенні по справі №Т-68/10 Загальний суд визначив «інформованого користувача» годинників також одразу у двох групах: 1) професіонал, який придбаває годинники для їх подальшого розповсюдження (продажу) між кінцевими користувачами та 2) кінцевий користувач (споживач, який купує ці годинники для власного використання) [6, п. 53]. Окремо слід зазначити, що Загальний суд додатково звертає увагу на те, що використання результатів сприйняття та формування загального враження обох груп необхідно розглядати окремо та не пов'язувати отримані результати між собою. Тому, навіть якщо хоча б одна з двох груп інформованих користувачів оспорюваний дизайн зразку сприймає таким, що «справляє однакове загальне враження», тоді можна зробити висновок, що оспорюваний промисловий зразок не має індивідуального характеру. Такий підхід є новим для нашого законодавства і потребує додаткового вивчення

європейського досвіду для прийняття рішення про можливість та доцільність його застосування в судовій практиці України.

Таким чином, на основі аналізу судової практики країн-членів ЄС можна зробити висновок, що для оцінки «індивідуального характеру» оспорюваного промислового зразка визначального значення має «загальне враження інформованого користувача», при визначенні якого важливо враховувати «ступінь свободи автора» у певній галузі промисловості.

При визначенні «ступеню свободи автора» вагомим фактором є врахування перенасичення певної галузі промисловими зразками, що характеризується кількісними та якісними показниками. При чому, кількісні показники характеризуються виключно кількістю промислових зразків, проте як якісні показники враховують «щільність візерунків».

«Портрет інформованого користувача» може складатися з застосуванням двох різних підходів, а саме: перший, це «вигадана особа», яка користується відповідним продуктом (виробом) за прямим його призначенням; другий, це визначення одразу кількох «інформованих користувачів», які належать до різних груп (соціальних, професійних та інших), які можуть характеризуватись різним віком, статтю, досвідом, знаннями, соціальним положенням, інтересами тощо, але при цьому знаються на відповідному продукті (виробі) та/або застосовують його за прямим призначенням.

Література:

1. Регламент № 6/2002 Ради Європейського Союзу про промислові зразки Європейського співтовариства // Офіційний журнал Європейського Союзу, серія L, № 289, 28.10.1998, стр.28. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/download/reglament-2002-soveta-evropeyskogo-soyuza-2001-20165.html> (Дата звернення 04.08.2024р.).

2. Керівництво Відомства ЄС. URL: <https://guidelines.euipo.europa.eu/1803372/1788904/designs-guidelines/6-1-4-1-general-principles> (дата звернення: 04.08.2024).

3. Об'єднана справа № T-83/11 та T/84-11. Судова практика. InfoCuria. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=129641&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=3759963> (дата звернення: 05.08.2024).

4. Свобода дизайну та щільність вибірки в зареєстрованих промислових зразках. Вищий земельний суд Франкфурта (2014). URL: <https://www.damm-legal.de/olg-frankfurt-am-gestaltungsspielraum-und-musterdichte-bei-eingetragenen-designs?cn-reloaded=1> (дата звернення: 05.08.2024).

5. Справа № Т-9/07. Судова практика. InfoCuria. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=82997&mode=lst&pageIndex=1&dir=&occ=first&part=1&text=&doclang=EN&cid=3866467> (дата звернення: 04.08.2024).

6. Справа №Т-68/10. Судова практика. InfoCuria. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=85084&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=4603848> (дата звернення: 05.08.2024).

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Волохов Олексій,

*кандидат юридичних наук, докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

Судово-експертна діяльність є необхідним інструментом судочинства та здійснення досудового розслідування, оскільки отримання саме об'єктивних доказів необхідне для встановлення істини під час розгляду судових справ. Водночас ефективне законодавство про судові експертизи спрямоване не лише на забезпечення справедливого судочинства та досудового слідства, але і передбачає захист прав та свобод людини, дотримання принципу верховенства права та відповідає міжнародним стандартам. Вдосконалення нормативних актів, спрямованих на підвищення якості проведення експертних досліджень та забезпечення їхньої об'єктивності, є пріоритетним завданням для України, зважаючи на заявлені євроінтеграційні наміри. При цьому такі зміни мають відбуватися із обов'язковим врахуванням міжнародних стандартів та міжнародного досвіду.

Чинне законодавство, яке регламентує організацію та проведення судових експертиз в Україні представляє собою значний масив правових норм, що містяться у численних нормативно-правових актах різної юридичної сили. Гаращук В.М. пропонує умовний розподіл цих нормативно-правових актів на кілька рівнів:

1. Загального характеру (присвячені питанням визначення правового статусу судового експерта й судової експертизи в Україні, що поширюються на всі види судових експертиз).

2. Процесуального (або галузевого) характеру (регламентують процесуальні та процедурні питання призначення і проведення судових експертиз у певних галузях судочинства).

3. Відомчого характеру (визначають правовий статус судових експертів та особливості їх діяльності в державних експертних установах різної відомчої належності).

4. Акти, присвячені проведенню різних (спеціальних) видів судових експертиз [1, с. 285].

При цьому чинне законодавство не визначає жодного державного органу, який відповідає за формування єдиної державної політики у сфері судово-експертної діяльності. Тому централізоване забезпечення практичної реалізації правових і методологічних основ у відповідній сфері є складним завданням. Як слушно відзначає Сокурєнко В.В., на сьогодні накопичилася значна кількість окремих експертних методичних розробок, в яких пересічному експерту досить складно орієнтуватися, особливо якщо між ними є невідповідності та суперечності, що в підсумку призводить до різних висновків під час вирішення одного експертного завдання. Тому важливим напрямом оновлення профільного законодавства є типізація й стандартизація методик експертного дослідження [2, с. 263–264].

В цьому контексті варто зазначити, що ефективне законодавство насамперед повинно складатися з упорядкованих законів, які формують мету заради якої вони були прийняті та містять дієві механізми для реалізації.

Оскільки з моменту прийняття у 1994 р. профільного Закону України «Про судову експертизу» (попри численні зміни й доповнення до нього) забезпечення правосуддя висновками експертів еволюціонувало (змінилися джерела фінансування такої діяльності, відомча належність судово-експертних установ тощо), то потреба реформування нормативних актів, якими врегульовано питання судово-експертної діяльності актуалізувалася [3, с. 25]. Адже чинним Законом України «Про судову експертизу» не визначено навіть принципи експертної діяльності, а гарантії діяльності експерта досить розмиті та потребують уточнення.

Крім цього, якщо говорити про ефективне законодавство, то воно завжди відповідає тим міжнародним стандартам та принципам, які апробовані та визнані цивілізованим та демократичним суспільством та є чинником економічного розвитку суспільства та держави. Щодо міжнародних стандартів у сфері судової експертизи, то існує думка, що вони знайшли своє відображення у міжнародних багатосторонніх договорах, зокрема у Конвенції ООН проти корупції, статутних документах міжнародних організацій, зокрема Нормах поведінки

Європейської мережі судово-експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes, ENFSI), і деталізуються у міжнародних договорах, що укладаються на рівні держави або відомчих інституцій [4, с. 107]. Також важливу роль у формуванні міжнародних стандартів судово-експертної діяльності відіграє Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO) яка розробляє норми, що стосуються якості, компетентності і професійних стандартів в галузі судової експертизи.

Практично всі міжнародні стандарти у цій сфері спрямовані на забезпечення гарантій діяльності судових експертів та їх незалежності, підвищення їх кваліфікації та формування методології проведення експертиз.

Тому підвищення ефективності законодавства у сфері судово-експертної діяльності повинно відбуватися за наступними напрямками:

1. Вдосконалення законодавчої регламентації окресленої сфери шляхом оновлення профільного закону або прийняття нового профільного закону.

2. Створення та визначення повноважень державного органу, який відповідає за формування єдиної державної політики у сфері судово-експертної діяльності та реорганізація структури експертних установ.

3. Впровадження міжнародних стандартів щодо гарантій діяльності експертів, методології проведення експертних досліджень в національне законодавство.

4. Прийняття відповідного плану реформування системи експертних установ та профільного законодавства.

Варто зазначити, що 18.03.2024 року Кабінет Міністрів України затвердив план Ukraine Facility, яким передбачено понад сотні реформ у 15 галузях, які уряд та парламент мають виконати протягом наступних чотирьох років для розвитку та відновлення України. Проаналізувавши положення згаданого Плану, варто відмітити, що питання підвищення ефективності законодавства у сфері експертної діяльності взагалі не знайшло свого відображення в цьому акті. Можна припустити, що це питання буде вирішуватися під час визначення недоліків законодавства про діяльність прокуратури або визначення напрямків реформування правосуддя, хоча питання вдосконалення нормативного забезпечення експертної діяльності потребує окремої уваги [5].

Щодо запланованих реформ у цій сфері варто відзначити, що Кабінет Міністрів України, як суб'єкт законодавчої ініціативи ще у 2021 році подав до Верховної Ради проєкт закону «Про судово-експертну діяльність» № 6284. У пояснювальній записці до законопроєкту необхідність його ухвалення обґрунтована удосконаленням судово-експертної діяльності та приведенням її у відповідність до сучасної системи експертного забезпечення правосуддя. При цьому законопроєктом № 6284

запропоновано упорядкувати судово-експертну діяльність подібно до адвокатської або нотаріальної діяльності, визначивши чіткі кваліфікаційні вимоги охочим стати судовими експертами. Також законопроектом передбачено формування єдиного понятійного апарату судово-експертної діяльності та чітке визначення статусу, прав та обов'язків судових експертів, судово-експертних установ і їх керівників. Наразі досить складно прогнозувати перспективи прийняття вказаного законопроекту зважаючи на його тривале перебування на розгляді в комітетах.

Отже, підвищення ефективності законодавства у сфері судово-експертної діяльності в Україні має відбуватися шляхом оновлення та прийняття нового профільного закону, а також створення державного органу, який відповідає за формування єдиної державної політики у сфері судово-експертної діяльності та впровадження міжнародних стандартів щодо гарантій діяльності експертів, методології проведення експертних досліджень в національне законодавство. Слід звернути увагу, що запропонований Кабінетом Міністрів України проєкт закону «Про судово-експертну діяльність» № 6284 вирішує значну кількість окреслених вище завдань, а отже його доопрацювання та прийняття позитивно вплине на підвищення ефективності законодавства у сфері судово-експертної діяльності.

Література:

1. Гаращук В. М. Проблеми законодавчого забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики. Зб. мат-лів міжнар. наук-практ. конф. (Харків, 19.04.2019). Харків, 2019. С. 38–43.

2. Сокурєнко В. В. Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики. Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики. Зб. мат-лів наук.-практ. конф (Харків, 20.12.2016 р.). Харків, 2016. С. 262–264.

3. Юодкайте-Гранскієне Г., Фролов М. Порівняльна характеристика законопроектів про судово-експертну діяльність. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2022. Випуск 1 (26). С. 24–51.

4. Іваньков І.В. Пода Р.В. Міжнародні стандарти у сфері правової регламентації судової експертизи та їх відображення в національному законодавстві України. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи. Зб. мат-лів наук.-практ. конф. (Харків, 30.11.2023). С. 105–108.

5. План Ukraine Facility. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>

6. Проєкт закону «Про судово-експертну діяльність» № 6284 URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73154

ПРО МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Гайдук Олег,

старший судовий експерт

Центру судових і спеціальних експертиз

Українського науково-дослідного інституту

спеціальної техніки та судових експертиз

Служби безпеки України

Упродовж всього свого існування людство безупинну шукало шляхи для вдосконалення, а також полегшення виконання певної роботи. Поява інструментів дозволила підвищити продуктивність виробництва, а створені машини замінюють частину, або і весь процес участі людини в виробничих процесах, окрім управлінської функції. Інтелектуальний розвиток людини, особливо остатніх поколінь, дозволив здійснити технологічний прорив, та забезпечити автоматизацію процесу виробництва, тобто повне виключення людини з вказаного процесу.

В теперішній час технологічний розвиток досяг такого рівня, що сформувався прошарок в суспільстві, які вважають, що роботи і штучний інтелект небезпечні. Навіть появився термін «Робофобія», як хвороба майбутнього. Також у багатьох постає питання відносного того, хто розумніший. Першим прикладом такого порівняння став шаховий турнір ексчемпіона світу Гаррі Каспарова проти комп'ютера Deep Blue фірми IBM, яка могла опрацювати 200 млн ходів за секунду. В першому турнірі Каспаров виграв, проте програв в другому матчі-реванші.

Однак, після програшу Гаррі зазначив, що: «Ми не повинні хвилюватися про те, що машини можуть робити сьогодні, ми повинні хвилюватися про те, чого вони не можуть робити. Якщо ми програємо, то тільки тому, що ми обмежили свої амбіції».

Слід зазначити, що навіть на винаходи які використовувалися не для блага людства в цілому, знаходилися представники, які винаходили анти винаходи. Наприклад, історія електричної роторної шифрувальної машини «Enigma». Як німецька військова модель, ця машина отримала погану славу, тому що багато повідомлень не піддавалися розшифруванню і відповідно вони негативно впливали на боротьбу з нацизмом. Проте, працівниками спочатку польського «Бюро шифрів», а надалі працівниками секретного центру британської розвідки «Station X», відомого згодом як Блечлі-Парк розробили метод, заснований на переборі послідовностей символів вихідного тексту.

З часом в Блетчлі-Парку було встановлено понад 200 машин, що дозволило довести темп розшифровки до двох-трьох тисяч повідомлень у день [1].

З огляду на зазначене можна стверджувати, що використання технологічних винаходів значно зменшує навантаження на людей і дозволяє скоротити час обробки інформації, що відповідно прискорює виробничі процеси.

У даному процесі технологічного розвитку криміналістика теж не залишалася осторонь, адже підвищення рівня криміналістичного оснащення, пошук альтернативних методів оперативного отримання криміналістично важливої інформації є адекватною відповіддю змінам у злочинному світі та відповідно дозволяє розширити спектр доказової інформації.

Розвиток криміналістичної техніки аналогічний технологічному розвитку людства. Спочатку це були інструменти та знаряддя, які допомагали в пошуку слідової інформації. Пізніше винайшли техніку, яка суттєво допомагала в дослідженні слідової інформації, а зрештою і опрацюванні отриманої інформації.

Ще наприкінці 90 років використовувати в роботі персональний комп'ютер було технологічним прогресом, а на даний час ми вже не уявляємо свою роботу без нього. Так само можна навести приклад при проведенні судових фізико-хімічних досліджень у минулому столітті і тепер – коли наявне сучасне аналітичне обладнання яке допомагає значно скоротити час проведення експертного дослідження за вказаним видом.

На етапі розвитку експертних програмно-апаратних комплексів, з'являється тенденція щодо впровадження та широкого використання вузько спрямованих спеціалізованих інформаційно пошукових систем, таких як АДІС Сонда, Дакто 2000, ТАІС, Рикошет, Баліст, Автоексперт, та інших програм, проте вони застосовують тільки в одному напрямку експертної діяльності [2, с. 145].

На сьогодні значно зріз обсяг інформації, якою повинен оперувати як судовий експерт так і спеціаліст під час участі в слідчих (розшукових) заходах. Лише автоматизація процесу опрацювання наявної не тільки в розпорядженні судового експерта інформації, а й іншої інформації, що знаходиться в доступних виданнях допоможе зменшити час на виконання експертного дослідження.

Саме для виконання подібних завдань, на нашу думку, доцільно застосовувати саме штучний інтелект (ШІ).

У зв'язку зі значною кількістю виробників зброї та боєприпасів, а також швидкого оновлення їх модифікацій, в судово-експертній діяльності є доцільним розглянути можливість використання ШІ для

встановлення (назва, походження тощо) предметів балістичного походження, холодної зброї, вибухових предметів та моделювання предмета за залишками (осколками), або встановлення моделі взуття за відображеними ознаками (малюнку) сліду.

Також можливо використати ШІ для оперативнішої обробки наявної в криміналістичних обліках інформації, а також як допоміжний інструмент при підготовці судових експертів та підвищення їх рівня знань.

А як Вам перспектива використання штучного інтелекту для складання суб'єктивного портрета (фотороботу) злочинця за текстовим описом потерпілого чи свідка? Було б логічним завершенням і подальший автоматизований пошук злочинця по записах з відеокамер.

Слід зазначити, що для ефективного використання штучного інтелекту повинне бути передусім нормативне забезпечення процесу його використання і відповідно законодавче урегулювання щодо меж можливостей (галузей) застосування.

Оскільки ШІ це система яка створена для навчання на досвіді, розпізнавання закономірностей і ухваленні рішень на основі вхідних даних тому на нашу думку можливі прогалини в достовірності інформації, якою «наповнюють» ШІ. Насамперед ШІ повинен використовувати ті бази даних, які відповідним чином зареєстровані, або відповідають принаймні Положенню ЄС про узгоджені правила справедливого доступу до даних та їх використання.

То ж ще у 2018 році почалась активна робота над питанням регулювання ШІ. Важливим результатом цієї роботи та першим кроком до розв'язання проблем стало ухвалення Конвенції зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права (далі – Конвенція) та Artificial Intelligence Act (далі – AI Act) [3].

В Раді Європи сформували Комітет зі штучного інтелекту, який з 2021 року працював над Конвенцією, а 17 травня 2024 Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив Конвенцію зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та верховенства права. Вона стала першим договором у сфері штучного інтелекту, відкритим для всіх держав світу.

В Україні регулювання штучного інтелекту активно розвивається. Україна, яка є членом Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи, у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва й розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Cooperation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449).

З метою визначення пріоритетних напрямів і основних завдань розвитку технологій штучного інтелекту в Україні 2 грудня 2020 року

Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту [4].

У жовтні 2023 року Міністерство цифрової трансформації України опублікувало Дорожню карту, яка передбачає поетапний підхід до регулювання ШІ. Перший етап передбачає підготовку бізнесу до майбутніх вимог регулювання. Це включає розробку рекомендацій для різних сфер, де використовується ШІ, підписання добровільних кодексів поведінки. Важливим елементом є «Біла книга», яка має ознайомити бізнес та громадян з підходом до регулювання та майбутніми етапами його впровадження.

Другий етап включає ухвалення закону, аналогічного AI Act, що дозволить створити правові режими, ідентичні з Європейським Союзом та спростити співпрацю з європейськими партнерами.

Такий підхід є важливим в контексті євроінтеграційного підходу України. Серед шляхів і способів розв'язання проблеми у ключових сферах державної політики, що зазначені в Концепції є сприяння застосуванню технологій штучного інтелекту за напрямками науки, а також міждисциплінарні дослідження на перетині галузі штучного інтелекту та інших галузей науки.

Однак, відповідно до статті 10 Закону України «Про судову експертизу» [5] Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. У даному контексті необхідно дослідити, чи може відноситися отримана з використанням ШІ інформація, як інформація (знання) якими володіє судовий експерт?

Якщо ж робити посилання на систему ШІ як на інформаційне джерело, то така система повинна бути офіційно дозволена до використання на рівні нормативних документів або зареєстрованих методик.

Залишається відкритим питання і можливості дублюючої перевірки отриманої інформації на предмет достовірності.

З огляду на зазначене вважаємо, що за умови використання ШІ, отриману інформацію судовий експерт (оператор) повинен особисто перевірити на предмет її достовірності (у тому числі шляхом перевірки за офіційними базами) і враховувати виключно в сукупності з результатами досліджень проведених іншими методами та засобами.

Література:

1. Електронний ресурс: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Еніґма_\(автомат\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Еніґма_(автомат)).

2. Пілюков Ю.О. «Варіанти автоматизації інформаційно аналітичної роботи в експертних підрозділах МВС України»

Криміналістичний вісник Наук. практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; КНУВС.

3. «Від гучних заяв до практики: реалії регулювання штучного інтелекту» Електронний ресурс: <https://cedem.org.ua/analytics/regulyuvannya-shtuchnogo-intelektu/>.

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#n8>.

5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ГРУПОВИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ

Герасименко Ольга,

*докторка філософії в галузі «Психологія»,
завідувачка сектору психологічних досліджень лабораторії
мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

Лиманська Анна,

*судовий експерт сектору психологічних досліджень лабораторії
мистецтвознавчих, лінгвістичних та психологічних досліджень
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

Злочинність неповнолітніх в Україні не лише залишається серйозною соціальною проблемою, а й набуває якісно нового змісту. За даними сучасних кримінологічних досліджень, злочинність неповнолітніх в Україні має здебільшого груповий характер. Значна частина злочинних груп неповнолітніх скоюють корисливі та корисливо-насильницькі злочини [1, с. 6–26]. Відповідно до психологічних досліджень, останнє десятиліття злочинні групи неповнолітніх дедалі частіше вирізняються жорстокістю, цинізмом, мають адиктивні форми поведінки (наркоманія, алкоголізм, токсикоманія) [2, с. 611]. У зв'язку з цим помітно зростає потреба

у використанні юристами різних форм психологічних знань, які відповідають сучасним запитам теорії та практики міждисциплінарних наук (психології та юриспруденції).

Основною процесуальною формою використання спеціальних психологічних знань є судово-психологічна експертиза. Відповідно до ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України [3], експерт – це особа, яка має наукові, технічні або інші спеціальними знання, призначена в порядку, установленому цим Кодексом, для проведення судової експертизи. Під час розслідування групових злочинів, учинених за участю неповнолітніх, для правової кваліфікації таких злочинів перед слідчим та судом постають завдання не лише визначення виду злочинної групи за ступенем її організованості, установлення ролі кожного учасника під час скоєння групових злочинів (хто був організатором, виконавцем, підбурювачем, посібником) з метою індивідуалізації кримінальної відповідальності, а й установлення здатності неповнолітніх розуміти фактичне значення своїх дій, керувати ними на момент скоєння злочину та передбачати його наслідки [4, с. 502–506].

Існує низка чинників, які впливають на формування особистості неповнолітнього злочинця (соціальні, ідеологічні, моральні, економічні, соціально-побутові та інші), які необхідно враховувати для розуміння мотиваційних чинників поведінки особи та передумов створення злочинної групи [5, с. 168–169].

Оскільки експерт у галузі психології не лише досліджує матеріали кримінального провадження, але й проводить психодіагностичне обстеження фігурантів, щодо яких у документі про призначення експертизи ставлять запитання, то виявлені експертом під час психодіагностичного обстеження особи її індивідуально-психологічні особливості (зокрема, підвищена агресивність, підкореність, жорстокість, нерішучість тощо) та провідні мотиваційні чинники поведінки можуть суттєво сприяти об'єктивному розслідуванню.

Використання спеціальних психологічних знань під час судової експертизи також набуває значущості, коли у справах про групові злочини, учинені неповнолітніми, розглядають питання щодо встановлення здатності особи усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій, рівень її розвитку, поінформованості її про загальновизнані соціальні норми та правила поведінки, наявність та сформованість в особі навичок соціально-прийнятної поведінки, особливостей впливу на особу сім'ї та найближчого оточення, відповідності її кругозору, знань та успішності тощо вимогам, які висуваються до людей даної вікової категорії [6, с. 49–66].

Крім того, така судова психологічна експертиза може бути корисною для прогнозування подальшого розвитку неповнолітнього, можливостей та шляхів його виправлення, що має значення при вирішенні питання про застосування до нього примусових заходів виховного впливу.

Як свідчить практика судово-психологічної експертизи, неповнолітні правопорушники, які беруть участь у скоєнні групових злочинів, є фізично та психічно здорові особи чоловічої статі віком 14–17 років із рівнем психічного розвитку, який відповідає нормі або нижній межі норми; вони усвідомлюють караність і протиправність скоєного, але до того ж мають недостатньо розвинені моральну та мотиваційну сфери, не мають захоплень і не зайняті соціально прийнятними видами діяльності, проживають у неповних сім'ях із порушеною соціалізацією, мають задовільний матеріальний стан та санітарно-гігієнічні умови; учиняють злочини не з причин психічних розладів або психічних порушень або важкого матеріального становища, а через несформованість власної морально-сислової сфери.

Для таких груп неповнолітніх правопорушників характерна примітивність об'єднання учасників за типом компаній, у яких стосунки однаковою мірою можуть будуватися як за принципом симпатії, так і за принципом субординації, і які однаково можуть мати як низький, так і високий рівень організованості. Цим групам властива короткочасність функціонування і незначна чисельність учасників, але вони скоюють численні правопорушення.

Отже, роль судового експерта-психолога під час розслідування групових злочинів є важливою для всебічного розуміння подій, що відбулися, з урахуванням індивідуальних особливостей фігурантів та мотиваційних чинників поведінки. Завдяки професійному аналізу психологічних аспектів групової поведінки та індивідуально-психологічних особливостей, притаманних особі, експерт сприяє більш об'єктивному та справедливому розслідуванню, що в підсумку впливає на прийняття законних та обґрунтованих рішень у судовому процесі. За результатами проведення судово-психологічної експертизи експерт-психолог може дати висновок про те, чи здатний неповнолітній розуміти фактичне значення своїх дій, керувати ними в момент скоєння злочину та передбачати його наслідки, а також надати відповідь на запитання стосовно того, який індивідуально-рольовий статус має підекспертна особа в злочинній групі (лідер, підвладний, ведений тощо) і чи це зумовлено її індивідуально-психологічними властивостями та особливостями соціально-психологічної структури злочинної групи (злочинного угруповання).

Література:

1. Калімбет І. Л. Розслідування групових корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 211 с.
2. Петечел О. Ю. Формування злочинних груп неповнолітніх: психологічний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 55. С. 611–615. URL: <http://www.apdp.in.ua/v55/122.pdf> (дата звернення: 02.08.2024).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 02.08.2024).
4. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология : учебник. Харьков, 2002.
5. Мельничок В. М. Криміналістична характеристика вікових особливостей криміногенної поведінки неповнолітніх. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 166–173.
6. Сизоненко А. Детермінанти злочинної поведінки неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 127–135. DOI: 10.32837/yuv.v0i6.2274 (дата звернення: 02.08.2024).

МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ МЕТОДУ UV-VIS СПЕКТРОСКОПІЇ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ШТРИХІВ КУЛЬКОВИХ РУЧОК

Герасімов Віктор,

кандидат фармацевтичних наук,

судовий експерт Запорізького відділення

Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

Сучасні чорнила кулькових ручок – це складні суміші, що складаються з декількох барвників або пігментів, суспендованих у розчиннику, а також різних добавок, призначених для регулювання таких властивостей, як в'язкість, стійкість або адгезія. Чорнила кулькових ручок є найпоширенішими рецептурами чорнил, що використовуються сьогодні, хоча поступово поширюється використання чорнил гелевих та масляних ручок.

Сучасні кулькові чорнила зазвичай складаються з синтетичних барвників, розчинених у розчиннику на основі гліколю або бензилового спирту. Це дає змогу

отримати високов'язкий склад, який швидко сохне, достатньо водостійкий та забезпечує контрольований витік чорнила.

Складність і розмаїття сучасних рецептур чорнил, хоча й ускладнюють аналіз, потенційно дозволяють розрізнити їх на основі відмінностей у складі. Тому хімічне та фізичне дослідження компонентів чорнила може надати цінну інформацію щодо автентичності документа. Ці аналізи можуть бути використані для визначення джерела невідомого чорнила, для виявлення дописок або змін, внесених до рукописних чорнильних записів, або оцінити дату, на яку було створено запис.

Датування чорнил кулькових ручок, зокрема, є складним завданням при дослідженні документів. Після нанесення на паперову підложку чорнила можуть зазнавати швидких змін у складі через такі фактори, як випаровування розчинника, хімічна взаємодія з матрицею або деградація барвника. Остаточна швидкість, з якою відбуваються ці процеси, залежить від багатьох факторів та умов зберігання. Взагалі, всі дослідження, що використовують зміни, що спостерігаються у штрихах чорнил з плином часу, для створення надійного способу датування чорнила, можна умовно поділити на три підходи: ті, що ґрунтуються на еволюції смол, визначенні втрати летких компонентів або на деградації барвників [1, с. 44]. Саме для вивчення деградації барвників UV-Vis спектроскопія є придатним та актуальним методом, особливо з сучасними методами обробки результатів досліджень.

Взагалі вважається, що УФ- і видимі спектри барвників не мають достатньої для ідентифікації компонентів штрихів специфічності [1, с. 31]. Крім того, барвники, що входять до складу паст, мають відносно низьку фізичну стійкість до світла. Тому поширені раніше способи дослідження давності нанесення штрихів у цій спектральній області не мали під собою серйозного наукового обґрунтування та майже непридатні для дослідження документів [2, с. 13].

Між тим, в останні роки використання ультрафіолетової спектроскопії та високоефективної тонкошарової хроматографії разом з методом аналізу головних компонент (PCA – Principal Component Analysis) показано для вивчення старіння кулькових чорнил терміном до 18 місяців, склад яких можна корелювати з часом за допомогою множинного лінійного кореляційного аналізу. Отримані рівняння були використані для оцінки віку зразків віком до чотирьох місяців, причому для окремих зразків були отримані прогнози з точністю до десяти днів.

Також доказано доцільність використання ультрафіолетової спектроскопії з множинною лінійною регресією (MLR – Multiple Linear Regression) для моделювання деградації кулькових чорнил віком приблизно до дев'яти місяців.

Незважаючи на безперечну перспективність, слід зазначити, що перелічені вище методики вимагають екстракції чорнила в розчинник, а не аналізу *in situ* на паперовій підкладці. Враховуючи юридичний або фінансовий характер документів, які можуть бути подані на експертизу, неруйнівний контроль є життєво важливим для збереження цілісності документа.

Нещодавно став доступним неінвазивний варіант методики датування чорнил на основі спектрів відбиття в УФ- та ІЧ-діапазонах [3, с. 4894]. Найбільш перспективним напрямком дослідження є спектроскопія подвійного відбиття у видимому діапазоні, яка використовується разом з хемометрією, за допомогою PCA-аналізу та лінійного дискримінантного аналізу (LDA – Linear Discriminant Analysis) для визначення хімічної класифікації компонентів та хімічних змін при старінні кулькових чорнил на папері. Вона є швидкою, вимагає мінімальної підготовки зразків і є неруйнівною при застосуванні *in situ*.

Було виявлено, що матеріали штрихів кулькових ручок, які зберігалися в темному середовищі (на відкритому повітрі або в герметичному пакуванні), залишалися хімічно стабільними, тоді як ті, що піддавалися впливу світла, могли зазнати значних спектральних змін вже за тиждень. Було висловлено припущення, що ці зміни відбулися через фотодеградацію триарилметанових барвників у чорнилах, причому цей процес ще більше прискорюється наявністю діоксиду титану в паперовій підкладці.

Використання методу часткової регресії найменших квадратів (PLSR – Partial Least Squares Regression) для створення моделі старіння, дозволило надійно встановити, що фарби штрихів кулькових ручок, що зберігалися на відкритому повітрі, але були захищені від світла, залишалися незмінними протягом більш ніж 25 місяців (більш ніж 28 місяців – при зберіганні в темряві, при зберіганні в герметичній упаковці – до 32 місяців). Також було встановлено, що навіть за відсутності світла триарилметанові барвники можуть піддаватися окислювальному процесу реагуючи з атмосферним киснем з утворенням похідних дифенілметану і фенолу. На користь цього свідчить той факт, що вказані зміни не спостерігалися для фарб чорнил, які зберігалися в герметичних упаковках з обмеженим доступом повітря.

Результати дослідження було підтверджено за допомогою проєкції зістарених штрихів чорнил на оригінальну модель PCA, яка показала, що зразки залишаються здебільшого кластеризованими з еквівалентними свіжими штрихами. Вивчення спектрів показало збільшення відбиття червоного кольору і зменшення відбиття синього кольору з часом. Це спектральне зрушення може бути пов'язане з

загальним шляхом деградації барвників у чорнилах. Одним з основних запропонованих механізмів деградації триарилметанових барвників є окислювальне N-деметилування, при якому метильні радикали послідовно заміщуються атомами водню. Ступінь метилування триарилметанових барвників впливає на їхній відтінок, причому більший ступінь метилування призводить до синьо-фіолетового кольору, а менший – до червоно-фіолетового.

Отже, червоне зрушення, яке спостерігається в спектрах зістарених фарбників кулькових ручок, узгоджується з деградацією барвника, що відбувається через N-деметилування.

Хоча процес старіння фарбників триває постійно, аналіз спектрів, отриманих з одного штриха чорнила, вказує на те, що швидкість старіння після 32 місяців зберігання сповільнюється. З цього випливає, що швидкість старіння фарбників є найбільшою в перші місяці після впливу світла, а з часом швидкість змін зменшуватиметься. Ці результати також узгоджуються з літературними даними про те, що деградацію триарилметанових барвників можна виявити приблизно до 30 місяців старіння.

Таким чином, цей варіант оформлення методики демонструє корисність УФ- та видимої спектроскопії подвійного відбиття як джерело швидкої та доказової інформації без необхідності руйнівного аналізу.

Моделі PLSR, побудовані для фарб кулькових ручок, що піддавалися впливу світла, добре описують середньо- та довгострокове старіння, хоча короткострокове старіння протягом перших шести місяців виявилось складним завданням. Дворічні зразки чорнил кулькових ручок можна було розрізнити з максимальною похибкою в шість місяців.

Створені цифрові моделі потенційно можуть бути використані для встановлення приблизного віку невідомого чорнильного запису, що допоможе довести або спростувати спірне питання в суді – наприклад, чи був заповіт підписаний відносно недавно (протягом шести місяців), чи багато років тому. Здатність моделі розрізнити «свіжі» та «старі» штрихи кулькових чорнил може також дозволити визначити відносну давність двох або більше записів кульковою ручкою на одному документі. Це може допомогти експертам визначити послідовність написання двох чи більше документів, або, навпаки, виявити зміни, внесені до письмового документа після його первинного створення [4, с. 5614].

Література:

1. Методика встановлення змін хімічного складу барвних речовин у часі. Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України. Київ, 2015. 83 с.
2. Удосконалена методика встановлення змін хімічного складу барвних речовин у часі. Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України. 2019. 92 с.
3. Georgina Sauzier et al. In-situ studies into the characterisation and degradation of blue ballpoint inks by diffuse reflectance visible spectroscopy. *Analytical Methods*. 21 June 2015. Vol. 7, № 12. P. 4892–4900. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2665910719300210> (дата звернення: 15.08.2024).
4. Georgina Sauzier et al. A study into the ageing and dating of blue ball tip inks on paper using in situ visible spectroscopy with chemometrics. *Analytical Methods*. 21 December 2015. Vol. 10, № 47. P. 5591–5740. URL: <https://pubs.rsc.org/en/content/articlepdf/2018/ay/c8ay01418c> (дата звернення: 15.08.2024).

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНОГО МЕТОДУ ДНК-ПРОФІЛЮВАННЯ У ПРАКТИЦІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Гресь Юлія,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності*

Національного університету «Одеська юридична академія»

Сучасна практика боротьби зі злочинністю в Україні, що протікає на фоні умов війни, які чинять значний вплив на структуру та динаміку злочинності, вимагає застосування сучасних науково-технічних методів для вирішення завдань розслідування. В умовах значного зростання насильницьких злочинів, тіла жертв яких не завжди піддаються візуальній ідентифікації через стан їх виявлення та значні пошкодження, спричинені тортурами або є результатом використання вогнепальної зброї, вибухових пристроїв і речовин чи хімічних методів і технологій для встановлення особи та відновлення обставин злочину. Особливо актуальним дане питання є у ході проведення ідентифікації людських останків, виявлених у ході огляду місць масових поховань.

Одним із дієвих засобів вирішення такого ідентифікаційного завдання є використання методу ДНК-профілювання. На сьогоднішній день ДНК-аналіз у світі визнається найбільш надійним інструментом ідентифікації особи. ДНК-профілювання є різновидом методу ДНК-аналізу, яке полягає у визначенні індивідуального генетичного профілю особи за ДНК, виокремленою з людських клітин з ядрами, шляхом аналізу визначеного набору автосомних STR-локусів [1, с. 64]. Необхідно зазначити, що на сьогоднішній день у вітчизняному законодавстві вже існує деяка кількість нормативних напрацювань у напрямку створення банків ДНК-профілів. Зокрема відповідно до наказу МВС України від 10 вересня 2009 року № 390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» до оперативно-розшукових колекцій включаються ДНК-профілі: осіб, які підозрюються або звинувачуються в учиненні злочинів, узятих під варту, засуджених у випадку їх добровільної згоди; біологічних слідів, вилучених при огляді місця події, у тому числі за фактами безвісного зникнення осіб, проведення інших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; невпізнаних трупів [2]. Крім того, відповідно до ст. 6 даного Закону громадянам України, іноземцям та особам без громадянства надається право на добровільну державну реєстрацію геномної інформації [3]. В умовах сьогодення дана норма широко використовується близькими родичами осіб, що вважаються зниклими безвісти або могли загинути у зв'язку з воєнною агресією Російської Федерації, з метою збільшення потенційних шансів ототожнення таких осіб у випадках виявлення тіл невідомих осіб.

Важливою умовою проведення ДНК-профілювання є наявність відповідних порівняльних зразків, що можуть бути виявлені та належним чином зібрані під час проведення розслідування. Це можуть бути зразки крові, волосся, кісток, частинки шкіри, м'язової тканини, зуби, нігті, тканини внутрішніх органів. Стан, кількість та якість таких зразків залежить від того, який термін минув із моменту смерті особи, чи наявні процеси гниття та ступінь розкладання тіла, чи піддавалися останки впливу високих температур чи хімічних речовин або ж впливу інших факторів зовнішнього середовища, у якому вони знаходилися, як то вологість, сильний вітер, палюче сонце, дикі тварини тощо. Але навіть у найнесприятливіших умовах для проведення молекулярно-генетичної експертизи можуть використовуватися фрагменти трубчастих кісток з епіфізами, як то ключиця, стегнова, плечова кістка, фаланги верхньої або нижньої кінцівок тощо [4, с. 134].

Крім того слід зазначити, що ДНК-профілювання дозволяє вирішити не лише завдання, пов'язане із ідентифікацією виявлених тіл невідомих осіб, але й розв'язати ряд інших важливих для практики боротьби зі злочинністю завдань. Зокрема це стосується можливості

встановлення зв'язку між різними злочинами, до вчинення яких причетна одна й та ж сама особа. Мова йдеться про можливість об'єднання різних кримінальних проваджень у одне на підставі виявлення на місці події зразків ДНК зі спільним профілем. Це дозволяє значно підвищити шанси слідства за рахунок збільшення кола потенційно важливої інформації, що може бути здобута під час розслідування, прослідкувати динаміку та особливості злочинної діяльності невідомого злочинця, виявити закономірності та спрогнозувати його подальшу поведінку.

Також метод ДНК-профілювання може використовуватися у рамках розслідування злочинів минулих років, які не було розкрито у зв'язку із браком певної доказової інформації. Проте із плином часу саме науково-технічний процес та застосування методу ДНК-профілювання дозволяє отримати слідству докази, яких не вистачало на той момент.

Тому необхідно констатувати, що сучасна практика експертної діяльності є важливою складовою процесу розслідування. Боротьба із різними проявами насильницької злочинності в Україні обумовлює необхідність звернення до сучасних дієвих засобів та методів, які дозволять отримати достовірний результат. Проте попри значні перспективи використання методу ДНК-профілювання у практиці боротьби зі злочинністю вітчизняне законодавство та суспільство не у повній мірі здатне забезпечити якісне та оперативне його застосування. Це обумовлено як відсутністю великих баз ДНК-профілів, так і необхідністю належного матеріально-технічного та кадрового забезпечення установ, що проводять такі дослідження.

Література:

1. Степанюк Р.Л. Криміналістичний ДНК-аналіз: стан і перспективи розвитку в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 60–80.

2. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 вересня 2009 року № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

3. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: закон України від 9 липня 2022 року № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-IX#Text>.

4. Баржина І.І. Ідентифікація невпізнаних трупів за допомогою ДНК-аналізу. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 173. С. 132–136. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/4473>.

СУДОВО-МЕДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ ОТРУЄННЯ ПРОМИСЛОВИМИ ВІДХОДАМИ

Груздова Валерія,

членкиня-еколог

Всеукраїнської екологічної ліги

Судово-медичне дослідження випадків отруєння промисловими відходами є надзвичайно важливою галуззю судової медицини, яка охоплює аналіз випадків отруєнь, зумовлених впливом шкідливих хімічних речовин, що викидаються у навколишнє природне середовище промисловими підприємствами [1]. У сучасному світі, з розвитком індустріалізації та збільшенням обсягів виробництва, проблема промислового забруднення набуває все більшої актуальності, ставлячи під загрозу здоров'я людей і екологічну безпеку. Цей вид отруєнь може мати різні наслідки, від гострих отруєнь з швидким розвитком клінічної картини до хронічних захворювань, що проявляються через роки після контакту з токсичними речовинами. Судово-медичне дослідження таких випадків включає аналіз причин і наслідків отруєнь, встановлення зв'язку між впливом хімічних речовин і здоров'ям потерпілого, а також підготовку висновків для правових процедур.

Причини отруєнь промисловими відходами

Промислові відходи включають широкий спектр хімічних речовин, які можуть бути токсичними для людини. До них належать важкі метали, такі як свинець, ртуть, кадмій; органічні сполуки, включаючи бензол, толуол, формальдегід; а також різні гази, такі як хлор і аміак. Ці речовини можуть потрапляти в довкілля через атмосферні викиди, скиди у водні об'єкти, а також шляхом утилізації на звалищах [1].

Отруєння можуть відбуватися через:

1. Інгаляційний шлях – вдихання токсичних парів або пилу.
2. Пероральний шлях – вживання забрудненої води або їжі.
3. Дерматичний контакт – контакт шкіри з забрудненими матеріалами або речовинами.

Симптоми та клінічна картина:

Симптоми отруєння промисловими відходами залежать від типу та концентрації токсичної речовини, а також від тривалості контакту. Вони можуть варіювати від легких до важких та навіть смертельних [1].

1. Гострі отруєння:

- Запаморочення, головний біль;
- Нудота, блювання;
- Дихальні проблеми, такі як кашель, задишка;
- Судоми, втрата свідомості.

2. Хронічні отруєння:

- Порушення функцій печінки та нирок;
- Пошкодження нервової системи, що проявляється в порушеннях координації, слабкості м'язів;
- Респіраторні захворювання, включаючи хронічний бронхіт і астму;
- Карциногенний ефект, що підвищує ризик розвитку раку.

Судово-медичне дослідження випадків отруєння промисловими відходами включає кілька етапів [2]:

- Збір анамнезу – важливо зібрати інформацію про умови праці, проживання потерпілого, а також можливі джерела забруднення;
- Клінічне обстеження – аналіз симптомів і проведення відповідних лабораторних досліджень для виявлення токсичних речовин в організмі;
- Лабораторні дослідження – використання хроматографії, мас-спектрометрії та інших методів для визначення концентрації токсичних речовин у крові, сечі, тканинах;
- Токсикологічний аналіз – визначення впливу виявлених речовин на організм, оцінка ступеня інтоксикації;
- Судово-медична експертиза – підготовка висновків для судових органів, визначення причинно-наслідкового зв'язку між впливом хімічних речовин і здоров'ям потерпілого.

Випадки з практики [2]:

– Отруєння ртуттю: Відомі випадки, коли внаслідок роботи на хімічних підприємствах, робітники піддавалися хронічному впливу ртуті, що призводило до серйозних порушень нервової системи, включаючи тремор, порушення пам'яті, емоційну нестабільність. Лабораторні дослідження показали підвищені рівні ртуті в крові та сечі потерпілих.

– Отруєння свинцем: Робітники, зайняті на виробництві батарей, часто піддаються впливу свинцю. Хронічне отруєння свинцем може викликати анемію, порушення функцій нирок, а також неврологічні проблеми. Аналіз крові таких робітників виявляє підвищений рівень свинцю.

Для запобігання випадкам отруєння промисловими відходами необхідно здійснювати комплекс заходів [2]:

1. Контроль за викидами: Строгий контроль за викидами промислових підприємств у атмосферу і водні об'єкти, забезпечення ефективних систем фільтрації та очищення.

2. Захисні засоби: Забезпечення робітників захисними засобами, такими як маски, рукавички, спецодяг.

3. Моніторинг здоров'я: Регулярний медичний огляд працівників, зайнятих на небезпечних виробництвах, проведення лабораторних досліджень для виявлення ранніх ознак інтоксикації.

4. Навчання та інформування: Проведення навчальних програм для працівників про ризики та заходи безпеки, інформування населення про потенційні джерела забруднення.

Отже, судово-медичне дослідження випадків отруєння промисловими відходами є важливою складовою охорони здоров'я та екологічної безпеки. Аналіз таких випадків дозволяє не лише встановлювати причини та наслідки отруєнь, але й розробляти ефективні заходи для запобігання подібним інцидентам у майбутньому. Зменшення впливу шкідливих промислових відходів на здоров'я людини є одним із пріоритетних завдань сучасного суспільства, яке потребує зусиль як з боку держави, так і з боку промислових підприємств та громадськості.

Література:

1. Литвиненко В. І. Судово-медичне дослідження отруєнь / В. І. Литвиненко. – Київ: Наукова думка, 2020. – 320 с.

2. Іванова М. В. Основи судово-медичної експертизи: Навчальний посібник / М. В. Іванова. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. – 280 с.

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Груздова Валерія,

членкиня-еколог

Всеукраїнської екологічної ліги

Судово-медична експертиза (СМЕ) є важливим інструментом у встановленні обставин та причин смерті, травм або інших медичних станів, пов'язаних із кримінальними, цивільними або адміністративними справами. У будівельній галузі, де ризик травматизму та аварій досить високий, СМЕ набуває особливого значення. В цій статті розглянемо основні аспекти судово-медичної експертизи у будівельній галузі, включаючи правові підстави, методологічні підходи та специфіку роботи експертів.

Основою для проведення судово-медичної експертизи в Україні є Закон України «Про судову експертизу», кримінальний та цивільний

процесуальні кодекси України, а також інші нормативно-правові акти, які регулюють порядок призначення та проведення експертизи. Зокрема, у будівельній галузі значну роль відіграють Державні будівельні норми, які встановлюють вимоги до безпеки та охорони праці на будівельних майданчиках.

Судово-медична експертиза в будівельній галузі може бути поділена на кілька основних видів залежно від об'єкта дослідження:

Судово-медична експертиза групів

Цей вид експертизи проводиться у випадках смерті працівників на будівельних майданчиках. Основною метою є встановлення причини смерті, а також визначення наявності травм або патологічних змін, які могли спричинити летальний випадок. Важливою складовою є аналіз умов праці та наявність факторів, що сприяли виникненню нещасного випадку.

Судово-медична експертиза живих осіб

Експертиза живих осіб проводиться у випадках травмування працівників на будівельних об'єктах. Експерти визначають характер і тяжкість отриманих травм, їх відповідність обставинам події, а також можливі наслідки для здоров'я потерпілого. Це дозволяє встановити зв'язок між травмою та умовами праці, а також визначити ступінь відповідальності роботодавця.

Судово-медична експертиза речових доказів

Цей вид експертизи охоплює дослідження речових доказів, таких як знаряддя праці, будівельні матеріали, обладнання тощо. Метою є встановлення відповідності цих об'єктів нормам безпеки, а також виявлення можливих дефектів або порушень технологічного процесу, що могли спричинити травмування або смерть працівників.

Для проведення судово-медичної експертизи в будівельній галузі використовуються різноманітні методи дослідження, які дозволяють максимально точно встановити обставини події та причини травмування або смерті. До них відносяться:

Інструментальні методи дослідження

До інструментальних методів належать рентгенографія, комп'ютерна томографія (КТ), магнітно-резонансна томографія (МРТ) та інші методи візуалізації, які дозволяють виявити внутрішні ушкодження та патологічні зміни в організмі потерпілого.

Лабораторні методи дослідження

Лабораторні методи включають аналізи крові, сечі, тканин та інших біологічних зразків для виявлення наявності токсичних речовин, алкоголю, наркотиків або інших хімічних речовин, що могли спричинити або посилити травмування.

Експертний аналіз

Експертний аналіз включає вивчення документів, таких як медичні карти, історії хвороб, результати попередніх медичних обстежень, а також аналіз умов праці та дотримання норм безпеки на будівельному майданчику.

До особливостей судово-медичної експертизи у будівельній галузі відносяться:

– Високий рівень травматизму: Будівельна галузь характеризується високим рівнем травматизму, що обумовлено специфікою робіт, використанням важкої техніки та матеріалів, роботою на висоті та іншими факторами ризику. Це створює особливі умови для проведення судово-медичної експертизи, яка повинна враховувати всі ці особливості.

– Різноманітність травм: У будівельній галузі можливі різноманітні травми, включаючи механічні (переломи, розриви тканин), термічні (опіки), хімічні (отруєння), електричні (ураження струмом) та інші. Кожен вид травм потребує специфічного підходу до дослідження та аналізу.

– Значення умов праці: Умови праці на будівельних майданчиках мають великий вплив на безпеку працівників. Судово-медична експертиза повинна враховувати такі фактори, як дотримання правил техніки безпеки, наявність захисних засобів, відповідність обладнання нормам безпеки тощо. Аналіз цих умов дозволяє встановити причинно-наслідковий зв'язок між травмою або смертю та умовами праці.

Отже, судово-медична експертиза у будівельній галузі є складним та багатограним процесом, який вимагає високого рівня професіоналізму та спеціальних знань. Враховуючи високий рівень травматизму та специфіку будівельних робіт, важливо забезпечити якісне проведення експертизи для встановлення об'єктивних обставин події та прийняття справедливих рішень у судових справах.

Для підвищення ефективності судово-медичної експертизи в будівельній галузі рекомендується:

1. Забезпечити належне навчання та підвищення кваліфікації судово-медичних експертів.
2. Впроваджувати сучасні методи дослідження та технології.
3. Підвищувати рівень безпеки праці на будівельних майданчиках.
4. Посилити контроль за дотриманням правил техніки безпеки та інших нормативних вимог.

Таким чином, судово-медична експертиза у будівельній галузі є важливим елементом у забезпеченні справедливості та безпеки, який сприяє захисту прав працівників та роботодавців.

Література:

1. Шевченко О.Г. Правові основи та організація судово-медичної експертизи в Україні. – Одеса: Юридична література, 2018. – 320 с.
2. Малиновський А.І. Профілактика травматизму на будівельних майданчиках: методичні рекомендації. – Дніпро: Поліграфіст, 2019. – 124 с.

СУДОВО-МЕДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИПАДКІВ ЗАХВОРЮВАННЯ, ВИКЛИКАНИХ ЦВІЛЛЮ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

Груздова Валерія,

членкиня-еколог

Всеукраїнської екологічної ліги

Цвіль, або мікроміцети, є повсюдно поширеними мікроорганізмами, які можуть викликати різні захворювання у людей. Цвіль може рости в приміщеннях з високою вологістю, такими як підвали, ванні кімнати і кухні. В Україні проблема захворювань, викликаних цвіллю, стає все більш актуальною через кліматичні умови, стан житлового фонду і недотримання будівельних норм. Важливою частиною розслідування таких випадків є судово-медичне дослідження, яке дозволяє встановити причини захворювань і вжити необхідних заходів для їх запобігання [1].

Цвіль виділяє в довкілля спори і мікотоксини, які можуть потрапляти в організм людини через дихальні шляхи, шкіру або з їжею. Основні види цвілі, що викликають захворювання, включають *Aspergillus*, *Penicillium*, *Stachybotrys* та *Cladosporium* [1]. Вплив цих грибків може призводити до алергічних реакцій, респіраторних захворювань, інфекційних процесів і навіть до розвитку онкологічних захворювань.

Найбільш поширеним наслідком впливу цвілі є алергічні реакції. Споры цвілі можуть викликати такі симптоми, як нежить, чхання, свербіж, сльозотечу і кашель. У людей з астмою або хронічними захворюваннями дихальних шляхів вплив цвілі може призвести до загострення симптомів і навіть до розвитку астматичних нападів.

Цвіль може стати причиною розвитку серйозних респіраторних захворювань, таких як бронхіт, пневмонія і легенева аспергильоз. Особливо небезпечні токсичні види цвілі, такі як *Stachybotrys chartarum*, які виділяють мікотоксини, що можуть викликати запальні процеси в легенях і навіть призвести до легеневого кровотечення.

Деякі види цвілі можуть викликати інфекційні захворювання у людей з ослабленою імунною системою. Наприклад, *Aspergillus* може спричинити аспергильоз – інфекцію, яка вражає легені, синуси і навіть мозок. Лікування таких інфекцій є складним і вимагає застосування антимікотичних препаратів.

Судово-медичне дослідження випадків захворювань, викликаних цвіллю, включає кілька етапів. На першому етапі проводиться обстеження приміщень, де проживає або працює постраждала особа, для виявлення джерел цвілі. Потім проводиться відбір проб повітря, пилу та поверхонь для аналізу на наявність спор і мікотоксинів [2].

Відбір проб для аналізу на наявність цвілі проводиться за допомогою спеціального обладнання, такого як аспіратори повітря і липкі стрічки. Проби направляються до лабораторії, де їх аналізують за допомогою мікроскопії і культуральних методів. Для визначення виду цвілі і її токсичних властивостей застосовуються методи молекулярної біології, такі як ПЛР (полімеразна ланцюгова реакція).

Після ідентифікації виду цвілі і визначення концентрації спор і мікотоксинів проводиться оцінка впливу на здоров'я постраждалої особи. Це включає аналіз медичних даних, симптомів і клінічних проявів захворювань. Важливо встановити зв'язок між впливом цвілі і розвитком захворювання, що дозволяє підтвердити діагноз і визначити подальшу тактику лікування.

Судово-медичне дослідження випадків захворювань, викликаних цвіллю, має також юридичне значення. Результати досліджень можуть бути використані як докази в судових справах, пов'язаних з компенсацією шкоди здоров'ю, спричиненої недотриманням будівельних норм або недобросовісністю орендодавців. В Україні питання компенсації шкоди здоров'ю, викликаній впливом цвілі, регулюється цивільним законодавством [2].

Захворювання, викликані цвіллю: ситуація в Україні та світі

Ситуація з захворюваннями, викликаними цвіллю, відрізняється в різних країнах в залежності від кліматичних умов, стану житлового фонду і рівня медичного обслуговування. У розвинутих країнах, таких як США, Канада і країни Європи, питання впливу цвілі на здоров'я перебувають під пильним контролем, і розроблено чіткі стандарти для запобігання її розповсюдженню. У країнах, що розвиваються, включаючи Україну, проблема цвілі часто залишається недооціненою, що призводить до зростання числа захворювань, пов'язаних з її впливом [2].

В Україні проблема захворювань, викликаних цвіллю, ускладнюється кліматичними умовами, високою вологістю і низькою якістю будівельних матеріалів. Багато житлових будинків потребують

капітального ремонту, а системи вентиляції часто не справляються зі своїми функціями. Недостатній рівень обізнаності населення про небезпеку цвілі також сприяє поширенню захворювань. За даними Міністерства охорони здоров'я України, щорічно реєструються сотні випадків алергічних та респіраторних захворювань, пов'язаних з впливом цвілі.

У США та Канаді питання впливу цвілі на здоров'я знаходяться під контролем агенцій з охорони здоров'я і навколишнього природного середовища, таких як EPA (Агенція з охорони довкілля) і CDC (Центри з контролю та профілактики захворювань). В Європі діють строгі норми щодо будівництва і експлуатації житлових будівель, що дозволяє зменшити ризик виникнення цвілі [2]. У країнах Азії та Африки проблема цвілі залишається гострою через кліматичні умови і недостатню увагу до питань гігієни і санітарії.

Профілактика захворювань, викликаних цвіллю, включає комплекс заходів, спрямованих на запобігання розповсюдженню цвілі в житлових і робочих приміщеннях. До основних заходів належать [3]:

- Підтримання оптимального рівня вологості в приміщеннях (не більше 60 %);
- Регулярне провітрювання і вентиляція приміщень;
- Усунення протікань води і своєчасний ремонт пошкоджених поверхонь;
- Використання антимікробних засобів для очищення поверхонь від цвілі;
- Використання будівельних матеріалів, стійких до утворення цвілі.

Отже, цвіль є серйозною загрозою для здоров'я людей, викликаючи різні захворювання, від алергічних реакцій до важких інфекцій. Судово-медичне дослідження випадків захворювань, викликаних цвіллю, має важливе значення для встановлення причин захворювання.

Література:

1. Алієва, М.Р., Зазуля, В.І., Жук, Т.Л. (2015). «Мікроміцети у житлових приміщеннях: оцінка ризиків для здоров'я людини». Журнал громадського здоров'я України, 4(1), 23-31.
2. Корчевий, А.А. (2018). «Судово-медичне дослідження впливу цвілі на здоров'я людини». Практика судово-медичної експертизи, 6(2), 15-21.
3. Шпакович, В.В., Ковальчук, Н.П. (2018). «Профілактика захворювань, викликаних цвіллю». *Гігієна і санітарія*, 7(1), 50-56.

ПРОБЛЕМИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Губарькова Катерина,

*судовий експерт сектору дослідження звуко- та відеозапису
відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Інформаційний простір, будучи ключовою складовою сучасного суспільства, стикається з низкою серйозних проблем, що впливають на якість інформації та сприйняття її громадськістю. Серед основних проблем можна виділити наступні:

Фейкові новини та дезінформація: Однією з найбільш значущих проблем є поширення фейкових новин та дезінформації. З розвитком соціальних мереж і технологій, створення та розповсюдження неправдивої інформації стало значно легшим, що негативно впливає на суспільство та політичні процеси.

Інформаційна безпека: Зростання кіберзагроз і кібератак створює серйозні виклики для захисту інформації. Витік даних, хакерські атаки та інші форми кіберзлочинності можуть призвести до значних збитків як для окремих користувачів, так і для держав та корпорацій.

Концентрація медіавласності: Суттєва концентрація медіавласності в руках небагатьох корпорацій призводить до обмеження плюралізму думок. Це може створити монополізацію інформаційного простору, де певні точки зору домінують над іншими.

Алгоритмічна упередженість: Використання алгоритмів для відбору та розповсюдження контенту в соціальних мережах і пошукових системах часто спричиняє упередженість. Це може призводити до формування «інформаційних бульбашок», де користувачі отримують лише ту інформацію, що відповідає їхнім поглядам, обмежуючи таким чином їхню обізнаність про інші точки зору.

Цензура та обмеження свободи слова: У деяких країнах влада здійснює жорсткий контроль над медіа та інформаційними потоками, що призводить до обмеження свободи слова. Це негативно впливає на можливість громадян отримувати об'єктивну та різносторонню інформацію.

Етика журналістики: Порушення етичних норм у журналістиці, зокрема спотворення фактів, сенсаційність та відсутність перевірки інформації, підживляє довіру громадськості до медіа.

Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, що включає підвищення медіаграмотності населення, посилення правових механізмів захисту інформації, а також сприяння незалежності та етиці в журналістиці. Лише завдяки таким заходам можна забезпечити

якісний і достовірний інформаційний простір, який служитиме на благо суспільства.

Продовження вирішення проблем в інформаційному просторі має включати такі заходи:

Підвищення медіаграмотності населення: Освіта громадян щодо критичного мислення та аналізу інформації (збір даних) є ключовим аспектом. Включення медіаграмотності в шкільну програму допоможе молоді краще орієнтуватися в інформаційному просторі та розпізнавати фейкові новини.

Покращення правових механізмів: Розробка та впровадження законодавчих ініціатив, спрямованих на боротьбу з дезінформацією та захист особистих даних, є необхідними кроками. Це включає введення жорсткіших покарань за поширення фейкових новин та підвищення відповідальності за кібератаки.

Підтримка незалежних медіа: Забезпечення фінансової та інституційної підтримки незалежних засобів масової інформації допоможе забезпечити плюралізм думок і зменшити концентрацію медіавласності. Це може бути реалізовано через державні гранти, приватні інвестиції або міжнародну допомогу.

Прозорість алгоритмів: Соціальні мережі та пошукові системи повинні забезпечувати більшу прозорість у роботі своїх алгоритмів. Це дозволить користувачам розуміти, як формується їхній інформаційний потік, і уникати «інформаційних бульбашок».

Посилення ролі громадянського суспільства: Організації громадянського суспільства можуть грати важливу роль у моніторингу медіа, виявленні фейкових новин та підвищенні обізнаності населення. Такі організації повинні отримувати підтримку та визнання з боку держави та міжнародної спільноти.

Етичні стандарти журналістики: Професійні асоціації журналістів повинні активно сприяти дотриманню етичних стандартів у своїй діяльності. Це включає регулярне навчання журналістів, підтримку саморегуляційних органів та розвиток механізмів відповідальності за недотримання стандартів.

Міжнародне співробітництво: Проблеми в інформаційному просторі мають глобальний характер, тому вирішення цих питань вимагає міжнародної координації та співпраці. Обмін досвідом, розробка спільних стратегій та підтримка міжнародних ініціатив можуть значно покращити ситуацію.

Загалом, тільки завдяки комплексному підходу та співпраці між державою, громадянським суспільством, медіа та міжнародними організаціями можна подолати проблеми в інформаційному просторі та забезпечити надійний та безпечний доступ до інформації для всіх громадян.

Література:

1. Vosoughi S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151.
2. Мисак Н.І. (2020). Фейкові новини як засіб інформаційної війни: виклики для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Політологія, соціологія, право»*, 35, с. 112–118.
3. Литвиненко О. (1998). Інформація і безпека. *Нова політика*, № 1, с. 47–49.
4. Петренко Л.І. (2020). Цензура в Україні: історичний контекст та сучасні виклики. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*, 46, с. 98-104.
5. Рогачук С.В. (2019). Свобода слова в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Політологія та соціологія»*, 24, с. 112–118.
6. Корнієнко І.О. (2018). Інформаційне співробітництво України з міжнародними організаціями: стан та перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*, 35, с. 112–118.

ДОСЛІДЖЕННЯ РОСЛИН РОДУ КОНОПЛІ (CANNABIS) МЕТОДОМ ГАЗОРІДИННОЇ ХРОМАТОГРАФІЇ

Гуржій Ольга,

кандидат технічних наук, завідувач відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих та отруйних лікарських засобів лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

Родигін Олександр,

судовий експерт сектору дослідження сильнодіючих та отруйних лікарських засобів відділу дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, сильнодіючих та отруйних лікарських засобів лабораторії досліджень матеріалів, речовин і виробів Дніпропетровського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

Довготривалий час у правовому полі України рослини роду коноплі (Cannabis) кваліфікували лише як рослини, які містять наркотичні

засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей [1]. З них можуть виготовляти такі наркотичні засоби: канабіс, екстракт канабісу, смола канабісу, при зловживанні яких державі та суспільству приноситься значна шкода. Проте досвід Сполучених Штатів Америки, Канади та деяких країн Європи говорить про те, що канабіс є не лише наркотичним засобом, а й може бути лікувальним засобом для людей з різними хворобами. Низка країн світу запровадили або перебувають у процесі впровадження законодавства та систем для доступу людей до «медичного канабісу». Серед них є й Україна. Так, 21.12.2023 було прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування» [2]. Згідно даного правового акту, в Україні вступають нові норми по відношенню до використання канабісу та рослин роду коноплі (*Cannabis*). Зокрема, згідно пункту 2 підпункту 1 пропонується доповнити Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [3] з урахуванням алфавітного порядку термінами такого змісту: «коноплі для медичних цілей – рослини роду коноплі (*Cannabis*), вирощені з кондиційного і сертифікованого насіння не нижче другої генерації, що належать до групи культур лікарських рослин та включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які використовуються для виробництва (виготовлення) лікарських засобів, вміст концентрації тетрагідроканнабінолу у висушеній соломі яких дорівнює або перевищує 0,3 відсотка» та «коноплі для промислових цілей – рослини роду коноплі (*Cannabis*), вирощені з кондиційного і сертифікованого насіння не нижче другої генерації, що належать до групи культур сільськогосподарських рослин, які використовуються для промислових цілей, вміст концентрації тетрагідроканнабінолу у висушеній соломі яких не перевищує 0,3 відсотка».

Донедавна, дослідження рослин роду коноплі (*Cannabis*) та канабісу під час проведення судових експертиз базувалося на методах морфологічного, мікроскопічного дослідження, якісно-хімічними реакціями, тонкошаровою хроматографією з метою визначення наявності канабіноїдів та кількісного визначення в перерахунку на висушену речовину.

Оскільки після набрання чинності внесених змін до законодавства, що регулює обіг рослин роду коноплі (*Cannabis*), то перед судовими експертами, що мають спеціальні знання та проводять експертизи за

експертною спеціальністю 8.6 «Дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів» постає завдання кількісного визначення вмісту тетрагідроканнабінолу (ТГК) в наданих на дослідження об'єктах. Один з методів визначення якісного та кількісного складу канабіноїдів є газорідинна хроматографія з мас-селективним або полум'яно-іонізаційним детектуванням. На отриманні результати впливає, як якість проведення екстракції канабіноїдів з рослинної речовини, так і умови хроматографування. Відомі методи [4, 5] не забезпечують достатнє розділення канабіноїдів, що ускладнює їх кількісне визначення. Тож було проведено емпіричний підбір умов хроматографування з метою одержання високороздільних хроматограм. В результаті було отримано наступний метод:

прилад – SHIMADZU GC-2010 ProAF; капілярна колонка – Rxi-5ms, довжина – 30м, діаметр – 0,25 мм, фаза – 0,25 мкм, постійний потік – 2,50 мл/хв, газ-носії – водень; Інжектор – Split 20:1, температура випарника T=250 °C; Піч – Тпоч=100 °C, тримати 2 хв. нагрівання – 10 °C/хв, Tкінц=280 °C, тримати 11 хв; Детектор – полум'яно-іонізаційний (ПІД), T=305 °C, витрата повітря – 400 мл/хв., витрата водню – 39 мл/хв; Проба – 1 мкл, автоматичний ввід.

Вказаний метод дозволяє отримати краще хроматографічне розділення піків канабіноїдів, зменшуючи вірогідність їх накладання, що покращує якісну та кількісну інтерпретацію.

Тож перед установами Експертної служби МВС постають нові виклики, що обумовленні введенням на законодавчому рівні поняття «коноплі для медичних цілей» та обігом медичного канабісу.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 року № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-п#Text>.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання обігу рослин роду коноплі (*Cannabis*) для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів з метою розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-20#Text>.

3. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Давидюк П.П., Вартузов В.В., Посольський О.О., Замошець О.П., Кахановський Ф.М., Стальмахович С.І., Мелешко Р.А. Міжвідомча методика дослідження наркотичних засобів з рослин конопель та маку снотворного: методичний посібник. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2009. 80 с.

5. Шкурдода С.В., Пасічник В.В., Король К.П. Якісне та кількісне визначення канабіноїдів у частинах рослин конопель методом хромато-мас-спектрометрії: методичні рекомендації. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 54 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АТЕСТАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СУДОВО-ЕКСПЕРТНИМ ПРОФІЛЕМ

Давиденко Дар'я,

*кандидат економічних наук, старший дослідник,
завідувач відділу аспірантури та докторантури*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

Костенко Юлія,

*науковий співробітник відділу аспірантури та докторантури
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

Однією з форм підвищення кваліфікації та професійного розвитку судових експертів є здобуття ступеня доктора філософії за галуззю їх спеціальних знань. В умовах воєнного стану в країні освітній процес став, з одного боку, більш доступним через свою мобільність та можливість дистанційної участі, а з іншого – ускладнився через загальний негативний вплив середовища на рівень безпеки здобувача.

Судові експерти мають можливість в умовах воєнного стану захищати свої наукові доробки у формі дисертації та здобувати ступінь доктора філософії у різних галузях знань, незважаючи на певні обмеження, з якими вони стикаються.

Окрім загальновідомих проблем розвитку науки під час війни важливим залишається питання постійно змінюваного порядку присудження ступеня доктора філософії, що радикально переорієнтовує здобувачів на пришвидшення їх наукової роботи. Так,

1 січня 2024 року вступили в силу зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» [1], які зазначили, що аспірант повинен виконати освітню і наукову складові освітньо-наукової програми та провести власне наукове дослідження до завершення нормативного строку навчання (Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів від 19 травня 2023 р. № 502» [2]). Закріплена норма фактично скоротила строк можливого захисту дисертації на 2 роки, що стало причиною втрати кінцевої ініціативи здобувачами. Крім того, ті аспіранти, що завершили навчання без захисту дисертації відповідно до зазначених Постанов мають вступати до закладів повторно, що, у свою чергу, нівелює увесь попередній процес їх навчання.

Також, важливим аспектом захисту дисертації здобувачем у будь-якій галузі, у тому числі, за судово-експертним профілем є складність створення разової спеціалізованої вченої ради, враховуючи наукову тематику кожного окремого здобувача при виборі опонентів чи рецензентів. Вимоги, що висуваються до членів разової спеціалізованої вченої ради є суб'єктивними та звужують якісну оцінку їх компетентності до 3-х публікацій, що свідчить про обмеженість вибору кандидатів на ці ролі.

На сьогодні, актуальним залишається і питання відсутності вибору здобувачем ради для майбутнього захисту дисертації. Відповідно до чинної Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами та доповненнями) разова рада утворюється закладом виключно в якому здобувач виконав акредитовану освітньо-наукову програму, що, по-перше, вкотре обмежує здобувача, по-друге, – позбавляє його права на захист в установі, де є компетентні до його тематики дослідження наукові, науково-педагогічні працівники.

Такі проблеми спричинили безліч дискусій у науковій спільноті, але вони залишаються актуальними для тих, хто планує підвищувати свій рівень шляхом здобуття ступеня доктора філософії, у тому числі за судово-експертним профілем. Зняття наведених обмежень дозволить збільшити кількість здобувачів, які бажають отримати ступінь доктора філософії у тій чи іншій галузі знань та посилити партнерство між установами через обмін здобувачами для проведення їх захистів.

Література:

1. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах): Постанова Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.08.2024).

2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.08.2024).

3. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.08.2024).

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОТЕНЦІАЛ ТА ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Дзюбак Катерина,

кандидатка економічних наук,

головна судова експертка лабораторії економічних видів досліджень

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

Використання штучного інтелекту (ШІ) у судочинстві останніми роками привертає значну увагу. Постійний розвиток технології відкриває нові можливості для боротьби зі злочинністю та ідентифікації злочинців. Системи штучного інтелекту можуть аналізувати великі обсяги даних, розпізнавати закономірності та робити точні прогнози, що може призвести до більш ефективного та результативного розслідування злочинів.

Однак, незважаючи на багатообіцяючий потенціал ШІ у судочинстві, існують також етичні проблеми, які не можна ігнорувати. Використання систем штучного інтелекту для боротьби зі злочинністю порушує питання про конфіденційність, дискримінацію та вплив на верховенство права. Вкрай важливо, щоб технологічний прогрес супроводжувався глибоким розумінням етичних принципів, які лежать

в його основі, щоб гарантувати, що використання ШІ відповідає нашим суспільним цінностям і нормам.

Проведення судових експертиз із використанням штучного інтелекту (ШІ) має великий потенціал, який є як корисним, так і етично суперечливим [1]. Технології штучного інтелекту можна використовувати в різних аспектах судово-експертної роботи – від відтворення та аналізу місць злочинів до ідентифікації осіб, що вчинили певні правопорушення. Також ШІ дозволяє проводити аналіз мовлення: алгоритми ШІ можуть аналізувати аудіозаписи і шукати певні шаблони або характеристики, які можуть вказувати на злочин або підозрілу поведінку. Автоматичне розпізнавання «мовних шаблонів» може допомогти судовим експертам, які проводять судові експертизи аудіо- та відеозаписів виявити важливу інформацію з наданих слідчими органами розмов або телефонних дзвінків.

Однією з видатних особливостей штучного інтелекту у судово-експертній діяльності є його надійність. Завдяки використанню машинного навчання ШІ може безперервно навчатися і вдосконалюватися на основі великих обсягів даних, щоб надавати точні результати. На відміну від людей-експертів, на нього не впливають втома і емоції, що забезпечує більшу послідовність і точність. Точність систем штучного інтелекту в судовому розслідуванні вражає. У багатьох випадках ці системи можуть розпізнавати закономірності та кореляції, невидимі для людського ока.

Однак важливо враховувати етичні проблеми, пов'язані з використанням ШІ у судово-експертній практиці. Наприклад, алгоритми ШІ можуть бути упередженими і призводити до помилок або несправедливих результатів. Важливо, щоб ці алгоритми були ретельно вивчені і перевірені, щоб переконатися, що вони не посилюють дискримінацію або несправедливість [2]. Крім того, необхідно враховувати питання конфіденційності, оскільки використання технологій ШІ може призвести до розкриття конфіденційної інформації про людей.

Ретельне планування, нагляд і регулювання необхідні для повної реалізації переваг ШІ в судово-експертній діяльності при одночасному вирішенні етичних проблем. Дослідження і розробки повинні бути спрямовані на вдосконалення систем штучного інтелекту і гарантувати, що їх застосування буде високоточним, прозорим і справедливим. Тільки так можна реалізувати весь потенціал штучного інтелекту при проведенні судово-економічних експертиз.

Одне з важливих питань полягає в тому, як слід інтерпретувати і використовувати результати роботи алгоритмів ШІ. Чи повинні вони використовуватися як єдиний доказ у судовому процесі, чи їх слід

розглядати лише як допоміжну інформацію? Ще однією етичною проблемою є прозорість систем штучного інтелекту. Алгоритми та «процеси прийняття рішень», що лежать в основі систем ШІ, часто є складними та незрозумілими. Це може призвести до сумнівів у справедливості та неупередженості результатів.

Для вирішення цих етичних проблем необхідне всебічне обговорення і регулювання. Співпраця між науковцями, судовими експертами та фахівцями з етики має вирішальне значення для розробки правильної політики і процедур використання ШІ в судово-експертних дослідженнях.

Одне з головних занепокоєнь полягає в тому, що використання ШІ в судово-експертній роботі може призвести до автоматизації, яка зменшує роль і повноваження людей-експертів у прийнятті рішень. Хоча системи ШІ здатні аналізувати великі обсяги даних за дуже короткий час і можуть виявляти потенційні докази або закономірності, штучному інтелекту часто бракує людського судження і здатності розуміти контекст.

Інша етична проблема пов'язана з чесністю і прозорістю алгоритмів ШІ в судово-експертній діяльності. При розробці систем штучного інтелекту їм надаються навчальні дані, отримані з реальних справ. Однак базові дані можуть бути нерівномірними і надмірно представляти певні групи підозрюваних або жертв. Така упередженість може призвести до того, що системи ШІ будуть неточними або несправедливими при прогнозуванні підозрюваних або ідентифікації правопорушників.

Ще одне занепокоєння пов'язане з конфіденційністю і безпекою даних криміналістичних технологій на основі ШІ. При аналізі доказів системи ШІ можуть отримати доступ до конфіденційних даних, таких як особиста інформація, медичні записи або соціальні профілі. Важливо забезпечити, щоб ці дані не зловживалися і не використовувалися в інших цілях, а також забезпечити відповідні засоби захисту для запобігання несанкціонованому доступу.

Відповідно до п. 1.4 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [3], під час проведення експертиз (експертних досліджень) з метою виконання певного експертного завдання експертами застосовуються відповідні методи дослідження, методики проведення судових експертиз, а також нормативно-правові акти та нормативні документи, а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР, науково-технічна, довідкова література, програмні продукти тощо.

Тому для вирішення зазначених вище етичних проблем необхідно розробити чіткі керівні принципи і стандарти використання ШІ при проведенні судових експертиз. Прозора документація алгоритмів і навчальних даних, що використовуються, має важливе значення для забезпечення об'єктивності та точності результатів, а системи ШІ повинні регулярно переглядатися і оновлюватися, щоб забезпечити їхню відповідність сучасним стандартам.

Крім того, експерти в судовій практиці повинні бути належним чином підготовлені до роботи з системами штучного інтелекту. Подальше навчання та тренінги з використання та інтерпретації результатів аналізу мають вирішальне значення для уникнення непорозумінь і неправильних інтерпретацій [4]. Такі кваліфіковані експерти мають відігравати важливу роль у забезпеченні відповідального використання ШІ в судово-експертній діяльності.

Підсумовуючи, можна сказати, що застосування штучного інтелекту (ШІ) в судово-експертній практиці має величезний потенціал для підвищення ефективності і точності надання висновків судових експертиз. Впровадження систем штучного інтелекту дозволяє судовим експертам аналізувати складні дані швидше і ефективніше, а отже, може призвести до покращення розкриття злочинів. Роль людей-експертів повинна залишатися центральною для впливу на прийняття рішень і забезпечення справедливого і прозорого використання систем штучного інтелекту.

Однак не менш важливо враховувати етичні проблеми, пов'язані з використанням ШІ у судовій експертизі. Автоматизація та делегування рішень системам ШІ вимагає ретельного осмислення питань верховенства права, конфіденційності та захисту прав людини. Тому визначення чітких керівних принципів і стандартів відповідального використання ШІ в судово-експертній практиці має вирішальне значення.

Література:

1. Richter Th. KI in der Forensik: Potenzial und ethische Bedenken. URL: <https://das-wissen.de/ki-in-der-forensik-potenzial-und-ethische-bedenken/> (дата звернення: 10.08.2024).

2. Shevchuk V. (2023). Artificial Intelligence in Law Enforcement and Justice Bodies: Domestic and European Experience. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 29(4):12-46. URL: https://www.researchgate.net/publication/375929350_Artificial_Intelligence_in_Law_Enforcement_and_Justice_Bodies_Domestic_and_European_Experience (дата звернення: 10.08.2024).

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства

юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.08.2024).

4. Крат В., Голубовський І. Штучний інтелект і судочинство. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shtuchniy-intelekt-i-sudochinstvo.html> (дата звернення: 10.08.2024).

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Долженко Любов,
старший судовий експерт
сектору дослідження звуко- та відеозапису
відділу досліджень у сфері інформаційних технологій
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України

Захист національної безпеки визначається Конституцією України як найважливіша функція держави (стаття 17) [1]. В умовах воєнного стану інформаційна безпека стає однією з ключових складових національної безпеки. Ворог використовує кіберпростір для проведення інформаційних атак, дезінформації, пропаганди та інших деструктивних дій, спрямованих на дестабілізацію ситуації всередині країни. З огляду на це, захист інформаційних систем, даних та комунікаційних мереж стає пріоритетним завданням для держави та її громадян.

Ось кілька ключових аспектів та рекомендацій:

1) захист інформаційних систем та даних під час воєнного стану. Особливо важливо захищати критичну інфраструктуру, державні бази даних та комунікаційні мережі від кіберзагроз [2]. Це включає використання сучасних технологій шифрування, брандмауерів, антивірусного програмного забезпечення та інших засобів захисту. Також важливо забезпечити фізичну безпеку серверів та інших елементів інформаційної інфраструктури;

2) моніторинг та аналіз загроз. Постійний моніторинг кіберпростору дозволяє виявляти та запобігати потенційним атакам. Використання сучасних інструментів для аналізу загроз і виявлення аномалій допомагає своєчасно реагувати на інциденти та мінімізувати їхні наслідки. Моніторинг включає як автоматизовані системи, так і аналітичну роботу фахівців;

3) навчання та підвищення обізнаності. Підготовка персоналу та підвищення обізнаності населення щодо методів кіберзахисту та правил безпеки в інтернеті є важливими аспектами інформаційної безпеки [3]. Проведення тренінгів, навчальних програм та інформаційних кампаній допомагає формувати культуру безпечного використання інформаційних технологій;

4) розробка та впровадження політик безпеки. Створення та реалізація комплексних політик інформаційної безпеки, які враховують специфіку воєнного стану та потенційні загрози, є необхідним для забезпечення ефективного захисту. Це включає розробку стандартів, процедур та протоколів безпеки, а також регулярне оновлення цих документів з урахуванням нових загроз;

5) міжнародна співпраця. Співпраця з міжнародними партнерами дозволяє обмінюватися досвідом та координувати заходи кіберзахисту [4]. Це включає участь у міжнародних організаціях, проведення спільних навчань та обмін інформацією про кіберзагрози. Міжнародна співпраця сприяє підвищенню рівня безпеки та забезпечує додаткові ресурси для боротьби з кіберзагрозами;

6) контроль за інформаційним простором. Вжиття заходів для контролю за поширенням дезінформації та пропаганди, що можуть використовуватися противником для дестабілізації ситуації, є важливою складовою інформаційної безпеки. Це включає моніторинг соціальних мереж, веб-сайтів та інших інформаційних ресурсів, а також оперативне реагування на виявлені загрози;

7) резервні копії та відновлення даних. Створення резервних копій критичної інформації та розробка планів відновлення даних у разі кіберінцидентів є необхідними для забезпечення стійкості інформаційних систем. Це включає регулярне створення резервних копій, їхнє зберігання в безпечних місцях та тестування процедур відновлення;

8) інцидент-менеджмент. Оперативне реагування на кіберінциденти та розробка планів дій для мінімізації наслідків атак є важливими аспектами інформаційної безпеки. Це включає створення спеціальних команд реагування на інциденти, розробку сценаріїв дій у разі атак та проведення регулярних навчань;

9) законодавча база. Вдосконалення законодавчої бази щодо кібербезпеки та інформаційного захисту в умовах воєнного стану є необхідним для забезпечення правової підтримки заходів безпеки. Це включає прийняття нових законів, оновлення існуючих нормативних актів та забезпечення їхнього виконання;

10) технологічні інновації. Використання новітніх технологій та методів захисту, таких як штучний інтелект та машинне навчання, для підвищення ефективності кіберзахисту є важливим для протидії сучасним загрозам. Це включає впровадження автоматизованих систем

виявлення та реагування на загрози, а також використання передових технологій шифрування та аутентифікації.

Інформаційна безпека в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, що включає технічні, організаційні та правові заходи. Захист інформаційних систем, моніторинг загроз, навчання персоналу, міжнародна співпраця та впровадження новітніх технологій є ключовими аспектами, які забезпечують стійкість та безпеку держави та її громадян.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141.

2. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 25.07.2024).

3. Русакевич А.І. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекти забезпечення інформаційних прав громадян. 2023 URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/31.pdf (дата звернення: 25.07.2024).

4. Сливка М.М. Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кібербезпеки України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022 URL: http://lsej.org.ua/10_2022/121.pdf (дата звернення: 24.07.2024.2014).

ЕКСПЕРТИЗА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОВАРІВ

Дудла Іраїда,

*доктор технічних наук, професор, професор кафедри
товарознавства і торговельного підприємництва
ДЗ «Луганський національний технічний університет»*

Голодюк Галина,

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри товарознавства та експертизи в митній справі
Луцького національного технічного університету*

В останнє десятиріччя в світі суттєвого загострення набули проблеми екологічної безпеки. Це стосується також і України. Передусім, забруднення атмосфери, ґрунтів, водоймищ і річок промисловими відходами та радіонуклідами, ерозія раніше родючих

земель, а також значне зменшення природних ресурсів (нафти, газу, вугілля, питної води та інших); надходження в товарообіг не завжди безпечних товарів.

В даній роботі ми обмежимося розглядом тільки одного з вузлових питань цієї складної і багатопланової проблеми – екологічної безпеки товарів. Проблема екологічної безпеки різних за призначенням груп продовольчих і непродовольчих товарів складна та багатогранна. Екологічна безпека товарів залежить від багатьох чинників. При цьому ці чинники більш детально розглянуті на прикладі продовольчих товарів [1, 2], непродовольчих товарів [3, 5, 6] і ще менше – при висвітленні загальних теоретичних питань, що стосуються екологічної безпеки продовольчих і непродовольчих товарів [7, 8, 9].

Екологічна безпека харчових продуктів в основному визначається відсутністю або невеликою кількістю в них шкідливих для організму людини речовин. Максимально допустимі показники шкідливих речовин у різноманітних харчових продуктах нормуються відповідними нормативними документами. Шкідливими забруднювачами харчових продуктів можуть бути: нітрати, нітрити, пестициди, радіонукліди, важкі метали, а також токсичні речовини, що виробляються мікроорганізмами. Названі забруднювачі можуть попадати у харчові продукти з ґрунту, повітря, води, побутових відходів тощо, а також в процесі технології їх виготовлення.

Значна увага при оцінці якості продовольчих і непродовольчих товарів приділяється їх екологічній експертизі. Ця експертиза включає такі питання:

- визначення номенклатури видового асортименту товарів, які є небезпечними або потенційно небезпечними для оточуючого середовища;

- групування споживчих товарів за ступенем від'ємного впливу на оточуюче середовище;

- визначення гранично допустимих концентрацій забруднень, які утворюються на різних етапах технологічних процесів виробництва окремих груп продовольчих і непродовольчих товарів;

- розробку та застосування об'єктивних методів та методик оцінки екологічних властивостей товарів і визначення їх показників;

- виявлення відповідності екологічних властивостей того чи іншого виду товару встановленим для нього нормативам (стандартам).

Особливу увагу при екологічній експертизі слід приділити дотриманню нормативів, які містяться у відповідних національних і міжнародних екологічних стандартах.

В роботі [1] розглянуто деякі аспекти безпеки харчування, як основного чинника у визначенні здоров'я людини. Особлива увага

звертається на спроби фальсифікації багатьох видів харчових продуктів вітчизняного та зарубіжного виробництва. Доведено зв'язок між станом здоров'я і захворюваністю та небезпекою деяких продуктів харчування.

На жаль, у вітчизняному виробництві продуктів харчування сьогодні склалася негативна ситуація, яка характеризується дуже низьким рівнем виробництва та використання (всього 5–6% від потреби) вітчизняних рослинних харчових барвників і досить широким застосуванням імпортних синтетичних барвних речовин, склад, властивості та походження яких не завжди відомі, а нешкідливість для здоров'я людей не доведена.

За природою забруднення види небезпек непродовольчих товарів поділяють на такі групи:

- Хімічні (парфумерно-косметичні, взуттєві, хутряні, товари з пластмас, товари побутової хімії, текстильні, та ін.);
- Електромагнітні (аудіо- і відеотехніка, комп'ютерна техніка, побутові електротовари);
- Акустичні (автотранспортні засоби, побутова техніка, аудіо- і відеотехніка);
- Теплові (нагрівальні прилади, автотранспортні засоби, холодильники, аудіо- і відеотехніка).

В роботі [3] розглянуто екологічні проблеми виробництва синтетичних шкір. Це шкіри для верху взуття, які успішно замінюють дефіцитні натуральні шкіри. З участю авторів статті запропоновано ефективний біологічний метод очищення стічних вод при виробництві названої продукції.

Забруднення текстильних матеріалів і виробів синтетичними мийними засобами (СМЗ) та поверхнево-активними речовинами (ПАР) в процесі прання одягу розглянуто в роботі [4].

При цьому встановлено, що названі забруднення, попадаючи у стічні води, піддаються біохімічному окисленню дуже повільно. Здатність тканин до накопичення залишків СМЗ і ПАР залежить також від їх волокнистого складу. Тканини з натуральних волокон адсорбують більше СМЗ, ніж тканини із штучних і синтетичних волокон [4].

Актуальною і малодослідженою, як підкреслюється у роботі [6], є екологічна оцінка безпеки дорогоцінних і штучних каменів. Особливе значення тут має визначення хімічної і радіаційної небезпеки, пов'язаної із застосуванням сучасних технологій виготовлення прикрас. Особливу увагу при оцінці екологічної безпеки приділяється штучним заміникам природних каменів, а також іншим синтетичним речовинам, які в останні роки набули широкого використання при виготовленні прикрас. Доведено [6], що підробки коштовного та

декоративного каміння можуть стати причиною хімічного отруєння, алергії, опромінення, психічних розладів тощо. Серед мінералів найбільш небезпечними є ті з них, які містять у своєму складі As, Sb, Cd, Hg і Pb. Особливо небезпечно, коли на шкіру потрапляють пилоподібні фракції цих мінералів.

Після фрагментарного розгляду деяких аспектів оцінки екологічної безпеки окремих груп продовольчих і непродовольчих товарів слід звернути увагу і на те, що результати цієї оцінки знаходять певне відображення у засобах товарної інформації цих товарів. Так, при маркуванні багатьох видів товарів (особливо призначених для експорту) все частіше почали використовувати екологічні знаки. Ці знаки (еко-знаки) використовуються для інформації споживачів про рівень екологічної безпеки того чи іншого товару, екологічні способи його виробництва, експлуатації та утилізації.

Як свідчить аналіз літературних даних, дослідження екологічної безпеки товарів в Україні ще не носять системного характеру і стосуються тільки окремих груп і видів продовольчих і непродовольчих товарів. Назріла необхідність створення програми проведення фундаментальних досліджень екологічних властивостей і рівня безпеки товарів.

В Україні відсутні об'єктивні стандартизовані методи і методики оцінки екологічної безпеки основних груп і видів товарів, не обґрунтовані нормативи ключових властивостей, що характеризують екологічну безпеку товарів різного цільового призначення.

Питання екологічної безпеки повинні бути інтегровані у загальну систему комплексної оцінки рівня якості та експертизи товарів. При цьому першочергова увага до екологічної оцінки повинна приділятися тим групам і видам товарів, які підлягають обов'язковій сертифікації чи експортуються на зарубіжний ринок.

Література:

1. Малигіна В.Д., Ракова В.П., Породіна Л.В. Безпека харчування – фундаментальний елемент життєдіяльності людини / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Товари ХХІ століття». Частина 2. – Полтава, ПУСКУ, с. 43-44.

2. Пилипенко Л.М., Кожухар В.В., Олійник Л.Б. Екологічно безпечне кольорове оснащення продуктів харчування / Вісник Полтавського кооперативного університету споживчої кооперації України. Серія технічні науки. – Полтава, ПУСКУ, 2001. – № 3. – С. 67-69.

3. Байдакова Т.М., Шегинський О.В. Якість синтетичних шкір та утилізація відходів, що утворюються при їх виробництві / Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції «Товари ХХІ століття». Частина 1. – Полтава, ПУСКУ, 2002. – С. 55-56.

4. Коломієць Т.М., Зельніченко О.І. Екологічні проблеми застосування та виробництва синтетичних мийних засобів для прання / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Товари ХХІ століття». Частина 1. – Полтава, ПУСКУ, 2002. – С. 134-137.

5. Пахолюк О.В. Вплив виду протравлювача та способу протравлювання пофарбованих рослинними барвниками бавовняної і лляної сорочкових тканин на їх екологічну безпечність / О.В. Пахолюк, Б.Б. Семак // Проблемы легкой и текстильной промышленности Украины, 2009. – №1(15). – С. 37-45.

6. Індутний В., Павлишин В. Екологія і сучасні жіночі прикраси / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Товарознавство – наука, практика та перспективи розвитку в умовах ринку». Частина 2. – Київ, КДТЕУ, 1999. – С. 61-70.

7. Дудла І. Гармонізація вимог до безпечності лакофарбових матеріалів в Україні та ЄС / І. Дудла// Товари і ринки.– 2016.– № 1(21). – С. 222-235.

8. Голодюк Г.І., Дудла І.О. Номенклатури показників якості фарбувальних композицій. / Г.І. Голодюк, І.О. Дудла // Товарознавчий вісник:Збірник наукових праць. – Луцьк, 2015. – Випуск 8. – С. 25-31.

9. Дудла І.О., Руминський С.С. / Стандартизація методів оцінки якості лакофарбових товарів/ Проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарського машинобудування: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції – Полтава, 2023 р., С. 57-62.

СПЕЦИФІКА ПРИНЦИПІВ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Євсюков Олександр,

*кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

Принципи визначають загальне спрямування будь-якої організованої діяльності. Принцип (лат. *principium* – начало, первень, основа) – першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки [1]. В основу принципу закладається система взаємопов'язаних елементів із мети, змісту і методики (у деяких випадках – технології) організації діяльності.

Принципи судово-експертної діяльності визначені ст. 3 Закону України «Про судову експертизу». Так, згідно з положеннями цього Закону, «Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [2].

Зазначені принципи реалізуються в тісному взаємозв'язку, формуючи цілу систему. Система («сполучення», «ціле», «з'єднання») – множина взаємопов'язаних елементів, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем [3].

Схематично систему принципів судово-експертної діяльності подамо у такому вигляді (рис. 1).

Рис. 1. Система принципів судово-експертної діяльності

Закон України «Про судову експертизу» не розкриває сутності понять «законність», «незалежність», «об'єктивність і повнота», визначених як принципи судово-експертної діяльності. Зазначене завдання покладено на науку. На сьогоднішній день серед наукової спільноти не має єдиної думки щодо остаточного універсального визначення цих понять. У даному дослідженні ми не ставимо за мету здійснити ґрунтовний аналіз різних сучасних наукових поглядів і думок та викласти власну думку. Залишаємо за собою право повернутися до зазначеного питання у більш ґрунтовних дослідженнях. На наш погляд, в основі принципу «законність» у судово-експертної діяльності покладено верховенство Закону. Тобто всі дії виконуються тільки в межах Закону. Принцип «незалежність» є основою для вільного від будь-якої матеріальної або службової залежності судового експерта. Принцип «об'єктивність і повнота» є фундаментальним для проведення експертного дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Саме зазначений принцип залежить від тієї галузі науки, в якій здійснюється експертна діяльність.

На наш погляд, саме в такому розумінні зазначені принципи судово-експертної діяльності стають основоположними теоретичними та практичними засадами для діяльності судового експерта.

У п. 1.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (далі – *Інструкція*) [4] чітко визначено основні види (підвиди) експертизи. У даному дослідженні

нашу увагу привертає психологічна експертиза. Інструкція визначає її об'єкт, мету, завдання, методики. Ураховуючи специфіку експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою, доречно висвітлити основні принципи самого психологічного дослідження. За логікою проведення психологічних досліджень, основними принципами, виокремленими й об'єднаними в цілісну систему українським психологом О. Ткаченком, є такі:

1) принцип детермінізму. Психіка суб'єкта детермінується продуктами актуальної й постакуальної взаємодії з об'єктом і сама виступає як важлива детермінанта поведінки та діяльності людини. До того ж продукт – це суб'єктивований (розпредмечений) об'єкт і об'єктивований (опредмечений) суб'єкт;

2) принцип відображення. Усі психічні функції (а не лише пізнавальні) мають відображувальну природу;

3) принцип єдності психіки та діяльності. Логіка розвитку індивіда осягається завдяки вивченню логіки його дій та речей, які він створює;

4) принцип розвитку. Для кожного рівня розвитку психіки (якому відповідає свій рівень детермінації) характерний певний тип розвитку:

– організм (характеризується загальнобіологічним і біопсихічним рівнем детермінації) розвивається в процесі визрівання та формування психофізіологічних структур;

– індивід (характеризується соціопсихічним рівнем детермінації) – у процесі навчання, діяльності присвоєння (засвоєння);

– особистість (характеризується також соціопсихічним рівнем детермінації) – у процесі перетворювальної, творчої діяльності, спрямованої на творення суспільноісторичного досвіду;

5) принцип системності. Психіка є складною системою взаємопов'язаних елементів [5].

Зазначені основні принципи психології створюють надійний фундамент для проведення судово-психологічного експертного дослідження, його об'єктивності й надійності за умови використання науково обґрунтованих і перевірених методів пізнання й методик, які пройшли державну атестацію.

Отже, принципи є основними вимогами, що визначають загальне спрямування судової експертної діяльності, його мету, зміст і методику організації. Специфіка принципів судово-психологічної експертної діяльності полягає у дотриманні принципів, визначених як Законом, так і психологічною наукою.

Література:

1. Принцип. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF> (дата звернення: 01.08.2024).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.2004 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.08.2024).
3. Система. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0> (дата звернення: 01.08.2024).
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 01.08.2024).
5. Ткаченко О. М. Принципи і категорії психології. Київ, 1979. 200 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ (ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ) З ВИЗНАЧЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ МОЖЛИВОСТІ ПОДІЛУ (ВИДІЛУ ЧАСТКИ) НЕРУХОМОГО МАЙНА

Єзута Олександр,

заступник завідувача відділу – завідувач сектору будівельних досліджень та оціночної діяльності відділу будівельних, земельних, екологічних досліджень та оціночної діяльності Чернігівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

На цей час одним з найважливіших завдань судової будівельно-технічної експертизи є вирішення питань щодо поділу (виділу частки) нерухомого майна (будівель та споруд) між співвласниками.

Виконання експертиз з визначення технічної можливості поділу (виділу частки) нерухомого майна (будівель та споруд) між співвласниками потребує проведення повного та об'єктивного дослідження з урахуванням чинних нормативно-правових актів у галузі будівництва.

Відповідно до норм Національного стандарту № 1 [2]: «нерухоме майно (нерухомість) – земельна ділянка без поліпшень або земельна ділянка з поліпшеннями, які з нею нерозривно пов'язані, будівлі,

споруди, їх частини, а також інше майно, що згідно із законодавством належить до нерухомого майна».

Споруди – будівельні системи, пов'язані з землею, які створені з будівельних матеріалів, напівфабрикатів, устаткування та обладнання в результаті виконання різних будівельно-монтажних робіт [4].

Будівлі – земельні поліпшення, в яких розташовані приміщення, призначені для перебування людини, розміщення рухомого майна, збереження матеріальних цінностей, здійснення виробництва тощо. Будівлі складаються з несучих та огорожувальних або сполучених (несучо-огорожувальних) конструкцій, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів [4].

Житлові будівлі – (будинки, дома), призначені для постійного або тимчасового проживання людей [4].

Для вирішення питань з визначення технічної можливості поділу (виділу частки) житлового будинку, визначення варіантів поділу на дослідження експерту мають бути надані правовстановлюючі документи на об'єкт нерухомості, інформацію про частки співвласників та фактичне користування нерухомим майном співвласниками, матеріали технічної інвентаризації тощо.

У разі недостатності або відсутності у наданих на дослідження матеріалах документів на об'єкт, або інших необхідних матеріалів і вихідних даних, експерт, відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [1] та положення інших нормативно-правових актів, які регулюють судово-експертну діяльність, має право заявляти клопотання про їх надання.

Експертизи (експертні дослідження) з визначення технічної можливості поділу (виділу частки) нерухомого майна проводяться з обов'язковим візуальним оглядом, а у разі необхідності інструментальним обстеженням об'єктів. Під час проведення візуального огляду (інструментального обстеження) досліджувані об'єкти ідентифікуються, з'ясовується фактичний порядок користування будівлями та спорудами, якщо такий вже склався, визначається фактичний стан конструкцій, а за необхідності визначаються фактичні розміри, об'ємно-планувальні рішення та конструктивні особливості будівель і споруд та проводиться співставлення отриманих результатів з даними, що зазначені в технічній документації. Під час проведення візуального огляду (інструментального обстеження) рекомендується здійснювати фото та відео фіксацію досліджуваних об'єктів. Проведення обмірjuвальних робіт, розрахунки технічних показників досліджуваних об'єктів (площ, будівельних об'ємів тощо) необхідно виконувати з дотриманням вимог

нормативних актів з питань проведення технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна.

За результатами ознайомлення з наданими на дослідження документами та після проведення візуального огляду (інструментального обстеження) об'єктів виконується дослідження з визначення технічної можливості поділу (виділу частки) нерухомого майна.

Поділ житлового будинку з технічної точки зору – це технічна можливість поділу в натурі житлового будинку у відповідності до часток співвласників (або близьких до цих часток) з облаштуванням в частинах будинку, що виділяються співвласникам, окремих ізольованих, як мінімум однокімнатних, квартир з дотриманням вимог чинних нормативних документів [4].

Головною річчю при проведенні досліджень з визначення технічної можливості поділу (виділу частки) домоволодінь є житловий будинок. Господарські будівлі та споруди є приналежною річчю до житлового будинку і разом з ним складають одне ціле.

Спочатку проводиться дослідження щодо можливості поділу житлового будинку, а далі виконується поділ господарських будівель та споруд.

Визначальним для поділу житлового будинку в натурі (виділу частки) є розмір часток співвласників та технічна можливість поділу будинку (виділу частки) відповідно до часток співвласників з дотриманням вимог чинних нормативно-правових актів у галузі будівництва, а не порядок користування житловим будинком (його приміщеннями).

У складеному за результатами проведення судової експертизи (експертного дослідження) висновку експерта (висновку експертного дослідження) необхідно зазначати, які відокремлені (ізольовані) частини житлового будинку, а також, які господарські будівлі та споруди (чи їх частини) пропонується виділити кожному зі співвласників.

При проведенні досліджень експертом повинні бути опрацьовані всі можливі варіанти поділу (виділу частки) житлового будинку та запропоновано не менше двох технічно можливих варіантів поділу, а у разі відсутності можливості запропонувати більш ніж один варіант поділу, таке рішення повинно бути обґрунтоване.

Варіанти поділу (виділу частки) нерухомого майна повинні забезпечувати однакові умови для співвласників з урахуванням їх часток, бути наближеними до фактичного порядку користування, якщо такий склався і забезпечувати зручне користування частинами будинку та господарськими будівлями і спорудами.

Варіанти поділу (виділу частки) житлового будинку та господарських будівель і споруд визначаються з використанням оціночної вартості цих об'єктів, а саме: залишкової вартості

відтворення (заміщення) земельних поліпшень (житлових будинків, господарських будівель та споруд, приміщень), яка визначається відповідно до «Порядку визначення вартості відтворення чи заміщення земельних поліпшень – будинків, будівель та споруд малоповерхового житлового будівництва» [3].

У випадку необхідності проведення загальнобудівельних робіт для забезпечення ізолюваного користування частинами житлового будинку та господарських будівель, що виділяються співвласникам за запропонованими варіантами поділу (виділу частки), у висновку експерта (висновку експертного дослідження) необхідно зазначати їх перелік та кошторисну вартість, яка розраховується відповідно до вимог чинних нормативних документів що регулюють питання ціноутворення у будівництві.

У випадку неможливості поділу (виділу частки) житлового будинку в натурі в ідеальних частках, розмір грошової компенсації учаснику спільної власності (співвласнику), частка якого зменшилась за запропонованим варіантом поділу, визначається по ринковій вартості житлового будинку (домоволодіння).

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. Дата оновлення: 09.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 09.08.24).

2. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 № 1440. Дата оновлення: 09.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.08.24).

3. Про затвердження порядку визначення вартості відтворення чи заміщення земельних поліпшень – будинків, будівель та споруд малоповерхового житлового будівництва: затв. наказом Фонду державного майна України, Державного комітету України з питань житлово-комунального господарства від 23.12.2004 № 2929/22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0054-05#Text> (дата звернення 09.08.24).

4. Методичні рекомендації щодо проведення досліджень з поділу, виділу та визначення порядку користування нерухомим майном. О.І. Буратевич К. : КНДІСЕ, 2016. 84 с.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ БПЛА У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Єфімова Інна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

Розгон Олександр,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

У сучасному світі технології розвиваються з неймовірною швидкістю, і правоохоронні органи постійно шукають нові методи для підвищення ефективності своєї роботи. Одним із таких інноваційних рішень стало використання безпілотних літальних апаратів (БПЛА), які відкривають нові можливості для оперативно-розшукової діяльності. Ця стаття аналізує доцільність використання БПЛА у діяльності Національної поліції України, враховуючи міжнародний досвід та правове регулювання [1].

Безпілотні літальні апарати класифікуються за різними ознаками, що включають конструкцію, призначення, метод управління та тип двигуна. За конструкцією БПЛА поділяються на кілька основних типів: багатороторні дрони, літакові апарати та гібридні системи. Багатороторні дрони, які найчастіше мають чотири або більше роторів, характеризуються високою маневреністю та здатністю зависати на одному місці, що робить їх особливо корисними для детального спостереження та зйомки з повітря. Вони можуть злітати та приземлятися вертикально, що дозволяє використовувати їх в обмежених просторах.

Літакові БПЛА, на відміну від багатороторних, мають більший радіус дії та тривалість польоту. Вони здатні покривати великі відстані та залишатися в повітрі протягом тривалого часу, що робить їх ідеальними для моніторингу великих територій, таких як кордони або природні ландшафти. Літакові дрони зазвичай злітають і приземляються як звичайні літаки, що вимагає наявності злітно-посадкових смуг або інших відповідних майданчиків.

Гібридні БПЛА поєднують переваги обох типів, що дозволяє їм виконувати широкий спектр завдань. Вони можуть злітати вертикально

як багатороторні дрони, але після зльоту переходити в горизонтальний політ, як літаки. Це забезпечує їм маневреність та тривалість польоту одночасно, роблячи їх універсальними для різних операцій.

Управління безпілотними літальними апаратами здійснюється різними методами. БПЛА можуть керуватися дистанційно оператором, що знаходиться на землі і використовує спеціальний пульт або комп'ютерну систему для контролю. Це дозволяє операторам в режимі реального часу реагувати на змінні обставини та приймати оперативні рішення. Крім того, сучасні дрони можуть функціонувати автономно, виконуючи польоти за попередньо запрограмованими маршрутами. Автономне управління часто використовується для рутинних або довготривалих завдань, де безперервний людський контроль не є необхідним.

Щодо типу двигуна, БПЛА можуть бути оснащені електродвигунами або двигунами внутрішнього згоряння. Електродвигуни зазвичай використовуються у багатороторних дронах і мають переваги в плані екологічності, низького рівня шуму та простоти обслуговування. Вони підходять для коротких і середніх польотів. Двигуни внутрішнього згоряння, які частіше застосовуються у літакових дронах, забезпечують більшу вантажопідйомність та тривалість польоту, але вимагають більш складного обслуговування і є менш екологічно чистими.

Отже, безпілотні літальні апарати, завдяки своїй різноманітності та можливостям адаптації до конкретних завдань, стають незамінними інструментами в різних сферах діяльності, включаючи правоохоронну діяльність. Їх використання дозволяє значно підвищити ефективність оперативно-розшукових заходів, забезпечуючи швидке і точне збирання інформації з повітря та мінімізуючи ризики для життя і здоров'я правоохоронців [2].

Національна поліція України активно використовує БПЛА у своїй діяльності. Наприклад, під час виявлення незаконних плантацій коноплі на Київщині, БПЛА дозволили оперативно ідентифікувати великі площі незаконних насаджень. Також дрони використовувалися під час пошуково-рятувальних операцій в Карпатах, що значно пришвидшило рятувальні роботи. Отже, доцільність використання безпілотних літальних апаратів у діяльності Національної поліції України під час проведення оперативно-розшукових заходів та криміналістичних досліджень полягає у їх здатності забезпечувати швидке та точне збирання інформації з повітря, що значно підвищує ефективність поліцейських операцій. БПЛА дозволяють отримувати дані у режимі реального часу, що є надзвичайно важливим під час оперативно-розшукових заходів, оскільки це забезпечує можливість швидкого реагування та прийняття обґрунтованих рішень. Крім того,

використання БПЛА дозволяє знижувати ризики для життя та здоров'я правоохоронців, оскільки вони можуть здійснювати розвідку та моніторинг небезпечних зон з безпечної відстані. У криміналістичних дослідженнях БПЛА забезпечують високу якість фото- та відеозаписів, що сприяє детальному документуванню місць злочинів, збору доказів та подальшому аналізу. Це також дозволяє зменшити витрати часу та ресурсів, що витрачаються на традиційні методи досліджень, та підвищити точність отриманих результатів. Впровадження безпілотних технологій у повсякденну діяльність Національної поліції України відкриває нові можливості для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю та забезпечення громадського порядку. До переваг використання БПЛА відносяться швидкий збір інформації з повітря, зниження ризиків для поліцейських, економічна вигода та висока якість відео- та фотозйомки. Проте існують також ризики, пов'язані з питаннями приватності, безпекою польотів та необхідністю спеціальної підготовки операторів [3].

Використання БПЛА у діяльності Національної поліції України має значні перспективи для підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності. Однак, успішне впровадження цих технологій потребує комплексного підходу, що включає технічні, правові та етичні аспекти. Забезпечення відповідної законодавчої та нормативної бази, підготовка кваліфікованих операторів та постійне вдосконалення технологій дозволять максимально використовувати переваги БПЛА, сприяючи підвищенню ефективності та безпеки правоохоронної діяльності в Україні.

Література:

1. Батраченко Т., Розгон О., Єфімова І. Ефективність застосування безпілотних літальних апаратів для фото- та відеозапису в діяльності національної поліції України. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 1. С. 486–489.
2. Терещенко В. Ф. Доцільність використання дронів в оперативно-розшуковій діяльності // Використання досягнень сучасної науки й техніки в розкритті злочинів: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 25 лют. 2021 р.). Київ, 2021. С. 184–188.
3. Нацполіція розпочинає підготовку операторів безпілотників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mvs.gov.ua/ua/news/24071_Nacpoliciya_rozpochina_pidgotovku_operatoriv_bezpilotnikiv.htm

ВИДИ ЕКСПЕРТИЗИ ЗБРОЇ ТА СЛІДІВ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ

Жеребко Олександр,

*кандидат юридичних наук, судовий експерт
відділу криміналістичних досліджень Запорізького відділення
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

В основному при вчиненні злочинів застосовується вогнепальна зброя, кількість якої в Україні надзвичайно велика. На думку, В.І. Голоботовського, при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї, одним із ключових питань є отримання висновку судового експерта про конкретний екземпляр зброї й обставини пострілу [1, с. 123].

Експертиза зброї та слідів і обставин її використання належить до підвиду криміналістичної експертизи. Експертиза зброї та слідів і обставин її використання – рід криміналістичної експертизи, предметом якої є встановлення фактів, пов'язаних із застосуванням зброї: ототожнення зброї по слідах на вистріляних снарядах (кулях) і стріляних гільзах, визначення джерела походження набоїв і компонентів їх спорядження, обставин пострілу (місця, відстані, давності), стану зброї, боеприпасів і властивостей їх дії, що проводяться особами (експертами), які володіють спеціальними знаннями у галузі експертизи зброї, з метою встановлення фактичних даних, які мають значення для справи.

Проведення експертизи зброї та слідів і обставин її використання визначено Інструкцією № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [2].

Предметом експертизи зброї та слідів і обставин її використання є фактичні дані (факти, обставини) про технічний стан і якостях зброї, наявності (відсутності) тотожності між ідентифікованим об'єктом (зброєю) і ідентифікаційним об'єктом (кулями, гільзами), про наявність загального джерела походження компонентів спорядження боеприпасів, дані про обставини пострілу (місці, відстані, давності), що встановлюються на основі спеціальних знань в галузі експертизи зброї, про властивості й закономірності дії стрілецької зброї.

Об'єкти експертизи зброї та слідів і обставин її використання є зброя, його частини, деталі та приладдя; патрони і їх елементи; матеріали, інструменти та інші засоби для виготовлення зброї або

набоїв і їх спорядження; пошкодження і відкладення продуктів пострілу на перешкодах, зброї та стрілку; фактичні дані про обставини виготовлення і застосування зброї й патронів, їх зберігання, носіння та ін., що містяться в протоколах слідчих дій, додатках до них і висновках експертів (судових медиків та ін.). Сюди ж відносяться піротехнічні засоби, патрони до них і їх елементи, пневматична, газова зброя та снаряди до них і т.п.

Відповідно до п. 4.1 цієї Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень експертиза зброї та слідів її використання поділяється на:

- дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї;
- дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу;
- дослідження холодної зброї;
- дослідження зброї з некінетичним принципом ураження;
- дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї;
- дослідження ракетно-реактивної зброї.

Дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї. Відповідно до п. 4.2 Інструкції до основних завдань належать: установлення належності об'єктів дослідження до вогнепальної зброї певного виду, типу та калібру боеприпасів; установлення належності патронів до боеприпасів певного виду, типу та калібру; установлення способу виготовлення зброї та патронів; установлення придатності зброї та боеприпасів до здійснення пострілів; установлення вогнепальної зброї певного типу, виду, системи, зразка та калібру за слідами на стріляних кулях, гільзах; ідентифікація конкретного екземпляра зброї за слідами на стріляних кулях, гільзах тощо; установлення можливості здійснення пострілів без натискання на спусковий гачок за певних обставин; установлення обставин, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї (кількості пострілів, напрямку та дистанції пострілів, взаємного положення зброї і перешкоди тощо). Об'єктом дослідження цього виду експертизи є «вогнепальна зброя та подібні до неї стріляючі пристрої з ураженням цілі за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла, а також бойові припаси до вогнепальної зброї».

Дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу. Відповідно до п. 4.3 Інструкції до основних завдань належать: встановлення за слідами на відстріляних кулях, шроті, картечі, гільзах конкретного екземпляра вогнепальної зброї або конструктивно подібного до неї виробу; встановлення можливості пострілу без

натискання на спусковий гачок за певних умов (наприклад, при падінні зброї на ґрунт, підлогу тощо); встановлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів (наприклад відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди та інше) тощо. Об'єктом дослідження цього виду експертизи є об'єкти з вогнепальними пошкодженнями; об'єкти, що містять сліди зброї; складові частини боеприпасів; об'єкти конструктивно схожі з боеприпасами до вогнепальної зброї; деталі або частини вогнепальної зброї; об'єкти конструктивно схожі з вогнепальною зброєю.

Дослідження холодної зброї. Відповідно до п. 4.4 Інструкції основними завданнями дослідження холодної зброї є установлення належності до холодної зброї виробів колючої, ріжучої, рублячої, ударно-роздробляючої дії, способу їх виготовлення, визначення типу, виду, зразка (для виробів промислового виробництва) холодної зброї або конструктивно подібного до неї виробу тощо. Об'єктами досліджень є: холодна зброя, окремі її частини, заготовки та напівфабрикати зброї; конструктивно схожі з холодною зброєю вироби; матеріали, інструменти та інші засоби (креслення, записи) для виготовлення холодної зброї.

Дослідження зброї з некінетичним принципом ураження. Відповідно до п. 4.5 Інструкції основними завданнями дослідження зброї з некінетичним принципом ураження є установлення належності об'єктів до зброї, спеціальних засобів активної оборони, засобів нелетального ураження або інших конструктивних подібних до них виробів, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням тощо. Об'єктами дослідження є зброя та подібні до неї пристрої з іншими принципами ураження цілі, ніж ураження внаслідок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла – термічний вплив, різьбаччі фактори електричного струму та інші різьбаччі фактори. До таких об'єктів дослідження належать нереактивні вогнемети, електрошокові пристрої тощо.

Дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї. Відповідно до п. 4.6 Інструкції основними завданнями дослідження гранатометів та ствольної артилерійської зброї є установлення їх належності до вогнепальної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням. Об'єктами дослідження є гранатомети реактивні та нереактивні, міномети, артилерійські гармати тощо.

Дослідження ракетно-реактивної зброї. Відповідно до п. 4.5 Інструкції основними завданнями дослідження ракетно-реактивної зброї є установлення її належності до ракетної або реактивної зброї, визначення її типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням. Об'єктами дослідження є протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси тощо.

По кожному екземпляру зброї виноситься окрема постанова (ухвала). В постанові (ухвалі) про призначення судової експертизи зброї обов'язкова наявність згоди на руйнуючі методи досліджень: «За необхідністю, дозволяю використання руйнівних методів досліджень (ст. 69 КПК України)».

При призначенні експертизи в розпорядження експертів надається вогнепальна зброя, патрони, кулі, гільзи, об'єкти зі слідами пострілу (одяг, частини уражених пострілом предметів), виявлені на місці злочину чи та, що вилучається у підозрюваних осіб; за необхідності – протоколи огляду і схеми із зазначенням місця виявлення речових доказів.

Зброя на дослідження направляється у тому стані, в якому була виявлена. Якщо зброя надсилається у зарядженому стані, то в ухвалі цей факт обов'язково вказується із подробицями виконаного запобігання від випадкового пострілу, зброя, її ударно-спусковий механізм повинні бути приведені у стан, що виключає можливість пострілу.

Упакування зброї повинне проводитися таким чином, щоб захистити частини цієї зброї від пошкоджень, дії вологи, атмосферних опадів, пилу й інших речовин. Під час пакування об'єктів дослідження вся зброя, у тому числі кулемети, повністю охоплюється матеріалом пакування (допускається використання: спец тубусів, ящиків, коробок, міцних полімерних пакетів, плетених мішків, тканого полотна тощо).

Частини зброї повинні бути приведені в такий стан, при якому вони були б міцно з'єднані одна з одною (затвор закритий, курок опущений і поставлений на запобіжник, магазин закріплений засувкою і т.п.).

Література:

1. Голоботовський В. І. Генезис криміналістичної експертизи з визначення ситуаційних обставин пострілу з нарізної вогнепальної зброї. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : збірник матеріал. міжн. наук.-практ. конф. присвяч. 100-річчю М. В. Салтєвського* (Харків, 7–8 листоп. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 123–125.

2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних

рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 05.08.2024).

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Живко Михайло,

*кандидат юридичних наук, молодший дослідник
Наукового центру інноваційних досліджень, Пюссі, Естонія*

Живко Зінаїда,

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та міжнародного бізнесу
Вищого навчального закладу «Приватне акціонерне
товариство «Львівський інститут менеджменту»*

Судово-бухгалтерська експертиза є важливим інструментом виявлення та запобігання економічних злочинів. Однак, ефективність її проведення значною мірою залежить від якості та повноти інформаційного забезпечення. Основні проблеми, які виникають при проведенні СБЕ, пов'язані з недосконалістю нормативно-правової бази, недостатністю інформаційних ресурсів та низьким рівнем взаємодії між суб'єктами інформаційного процесу. В Україні питання судово-бухгалтерської експертизи досліджували (табл. 1).

У дослідженні використано такі методи: аналіз та синтез; індукція та дедукція; порівняння; метод узагальнення [6].

- Аналіз та синтез – для вивчення теоретичних засад судово-бухгалтерської експертизи;
- Індукція та дедукція – для формування висновків на основі вивчених даних;
- Порівняння – для зіставлення підходів різних дослідників;
- Метод узагальнення – для розробки рекомендацій щодо покращення інформаційного забезпечення СБЕ.

Судово-бухгалтерська експертиза – це спеціальне дослідження бухгалтерських документів, фінансової звітності та інших матеріалів з метою встановлення фактів господарської діяльності, що мають значення для розслідування злочинів і правопорушень. Експертиза

включає аналіз первинних документів, облікових реєстрів, фінансових звітів та інших даних.

Таблиця 1

Визначення судово-бухгалтерської експертизи

№ з/п	Дослідник	Визначення судово-бухгалтерської експертизи
1	Волкова І.А. [1]	Судово-бухгалтерська експертиза є одним із найпоширеніших видів судових експертиз. Необхідність у судово-бухгалтерській експертизі виникає під час розслідування і судового розгляду цивільних справ про привласнення, посадові (службові) злочини, а також відносно цивільних справ, коли необхідно проаналізувати дані про фінансово-господарські операції, що відображені у бухгалтерському обліку.
2	Живко З.Б., Живко М.О. [2]	Судово-бухгалтерська експертиза – це діяльність експерта-бухгалтера у певній процесуально-правовій формі на базі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ та процесів, пов'язаних з господарюванням суб'єкта, що спрямована на дослідження документів, записів бухгалтерського обліку та підготування висновку про підтвердження або спростування окремих фактів, їх наукове обґрунтування та представлення нових, раніше не відомих слідству (суду) обставин.
3	Іванченко С.І. [3]	Комплексна перевірка фінансово-господарської діяльності з метою виявлення ознак злочинів.
4	Коваленко М.М. [4]	Метод дослідження документальних даних для підтвердження фактів господарських операцій.
5	Петренко О.В. [5]	Системний аналіз бухгалтерських документів для визначення відповідності законодавству.

Власне трактування – судово-бухгалтерська експертиза є комплексним дослідженням, яке включає перевірку фінансової та бухгалтерської документації з метою виявлення та аналізу фактів, що можуть бути використані у судовому процесі для підтвердження або спростування обвинувачень у економічних злочинах. Інформаційне забезпечення в цьому процесі відіграє ключову роль, оскільки якість і повнота наданих даних визначає точність висновків експерта.

Основні проблеми проведення судово-бухгалтерської експертизи включають: недостатність нормативно-правової бази; недосконалість методичних рекомендацій; обмеженість доступу до необхідної інформації; недостатня кваліфікація фахівців; низький рівень взаємодії між різними суб'єктами інформаційного процесу.

Інформація відіграє вирішальну роль у проведенні судово-бухгалтерської експертизи. Вона включає бухгалтерські документи, фінансову звітність, дані з електронних систем обліку та інші джерела, що мають значення для розслідування. Якість та повнота інформації безпосередньо впливають на достовірність та об'єктивність висновків експерта.

Для покращення інформаційного забезпечення СБЕ необхідно:

- Удосконалення нормативно-правової бази;
- Розробка та впровадження сучасних методичних рекомендацій;
- Підвищення рівня кваліфікації фахівців через навчання та підвищення кваліфікації;
- Забезпечення доступу до всіх необхідних джерел інформації;
- Підвищення рівня взаємодії між суб'єктами інформаційного процесу через створення єдиних інформаційних платформ.

Удосконалення нормативно-правової бази передбачає комплекс заходів, спрямованих на створення, оновлення та гармонізацію законодавчих і нормативних актів, які регулюють певну сферу діяльності. Це включає:

1. Аналіз поточного стану – вивчення існуючих законів та нормативних актів для виявлення їх слабких місць, прогалин і неузгодженостей.

2. Гармонізація з міжнародними стандартами – врахування міжнародних норм і стандартів для забезпечення відповідності національних законодавств світовим вимогам.

3. Консультації з експертами та громадськістю – залучення фахівців, громадських організацій і зацікавлених сторін для обговорення та вдосконалення нормативних актів.

4. Розробка нових актів – створення нових нормативних документів, що відповідають сучасним вимогам і потребам.

5. Прийняття та впровадження – офіційне затвердження та впровадження оновлених нормативно-правових актів.

Розробка та впровадження сучасних методичних рекомендацій. Цей напрямок спрямований на створення чітких, актуальних та практичних інструкцій, що допомагають фахівцям виконувати свої обов'язки ефективніше. Процес включає:

1. Дослідження найкращих практик – вивчення досвіду передових країн і організацій для запозичення найефективніших методів.

2. Адаптація до національних умов – модифікація міжнародних рекомендацій з урахуванням специфіки та умов країни.

3. Пілотне впровадження – тестування нових методик у вибраних організаціях чи регіонах для оцінки їх ефективності.

4. Оцінка та вдосконалення – збір зворотного зв'язку від користувачів, аналіз результатів і внесення коректив.

5. Масове впровадження – розповсюдження вдосконалених методичних рекомендацій серед усіх зацікавлених сторін.

Підвищення рівня кваліфікації фахівців через навчання та підвищення кваліфікації. Цей аспект включає заходи, спрямовані на покращення знань та навичок фахівців. Основні кроки: визначення потреб у навчанні; розробка навчальних програм; проведення навчання; оцінка ефективності навчання; безперервне підвищення кваліфікації. Аналіз кваліфікаційних вимог і виявлення прогалів у знаннях та навичках працівників. Створення курсів, тренінгів та семінарів, які відповідають сучасним вимогам і стандартам. Організація та проведення навчальних заходів з залученням кваліфікованих тренерів та експертів. Вимірювання результатів навчання, збирання відгуків та аналіз отриманих знань. Регулярне оновлення програм навчання відповідно до нових вимог і технологій.

Для забезпечення ефективної роботи фахівців необхідно мати доступ до актуальної і повної інформації. Цей процес включає: створення та підтримка інформаційних ресурсів; доступність інформації; актуалізація даних; навчання користувачів та захист інформації. Розробка та адміністрування баз даних, електронних бібліотек та інших ресурсів. Забезпечення легкого і швидкого доступу до інформаційних ресурсів через зручні інтерфейси та пошукові системи. Постійне оновлення інформаційних джерел для забезпечення їх відповідності сучасним реаліям. Проведення інструктажів та тренінгів щодо використання інформаційних ресурсів. Забезпечення безпеки та конфіденційності даних через впровадження сучасних засобів захисту.

Підвищення рівня взаємодії між суб'єктами інформаційного процесу через створення єдиних інформаційних платформ. Ефективна взаємодія між різними суб'єктами інформаційного процесу можлива через використання спільних платформ, що включає: розробка єдиних інформаційних платформ; стандартизація даних; інтеграція існуючих систем; технічна підтримка; зворотний зв'язок та удосконалення. Створення інтегрованих систем для обміну інформацією та координації дій. Введення єдиних стандартів для зберігання, обробки та передачі даних. З'єднання різних інформаційних систем у єдину мережу для забезпечення безперервного обміну даними. Забезпечення безперебійної

роботи платформ та надання допомоги користувачам. Збір відгуків від користувачів, аналіз їх потреб і внесення покращень до системи. Такі заходи дозволять забезпечити ефективну роботу фахівців, підвищити якість їхньої діяльності та сприяти розвитку відповідних сфер.

Висновки. Інформаційне забезпечення є ключовим елементом судово-бухгалтерської експертизи. Вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікації фахівців та поліпшення доступу до необхідної інформації сприятимуть підвищенню якості та ефективності проведення СБЕ. Взаємодія між суб'єктами інформаційного процесу є важливою складовою успішного проведення експертизи.

Література:

1. Волкова І. А. Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. К.: Центр учбової літератури, 2009. 84 с.
2. Живко З.Б., Живко М.О. Судова бухгалтерія у схемах і таблицях. Навчальний посібник. Львів: Камела, 2007. 300 с.
3. Іванченко С.І. Судово-бухгалтерська експертиза. К.: Освіта, 2018.
4. Коваленко М.М. Теорія і практика судово-бухгалтерської експертизи. Х.: Ранок, 2020.
5. Петренко О.В. Основи судово-бухгалтерської експертизи. Львів: Світ, 2019.
6. Живко З.Б. Забезпечення експертної оцінки системи економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія економічна: збірник наукових праць / головний редактор М.М.Цимбалюк. Вип. 2. Львів: ЛьвДУВС, 2013. С. 239–250.

ПРОБЛЕМНЕ ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ ГРОШОВИХ КОШТІВ ЗА НЕПРОВЕДЕНУ СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ

Журавльова Маргарита,

кандидат психологічних наук,

заступник директора з експертної роботи

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

Бойміструк Андрій,

адвокат, помічник директора

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

Розповсюдженою є ситуація, що виникає під час бажання сторони у цивільній, господарській або адміністративній справі (далі – судова справа), яка була платником і часто фактичним ініціатором проведення судової експертизи, призначеної на підставі відповідного рішення суду, повернути сплачені грошові кошти у випадку складання установою повідомлення про неможливість надання висновку.

Проведення судових експертиз у цивільних та господарських справах, а також справах адміністративної юрисдикції (адміністративних справах) є платною послугою, що надається науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції, згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції» від 27 липня 2011 року № 804 [5].

Відповідно до статті 15 Закону України «Про судову експертизу» витрати на проведення судових експертиз науково-дослідними установами Міністерства юстиції України ... у цивільних і господарських справах відшкодовуються в порядку, передбаченому чинним законодавством [1].

Експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду (частина сьома статті 72 ЦПК України) [2].

Згідно з частиною другою статті 135 ЦПК України суд може зобов'язати учасника справи, який заявив клопотання про ... призначення експертизи ... попередньо (авансом) оплатити витрати, пов'язані з відповідною процесуальною дією. Якщо клопотання заявили декілька учасників справи, необхідну грошову суму авансом у рівних частках сплачують відповідні учасники справи, а у випадках, коли відповідна процесуальна дія здійснюється з ініціативи суду, – сторони в рівних частках [2].

Частиною четвертою статті 139 ЦПК України визначено, що суми, що підлягають виплаті залученому судом експерту ... сплачуються особою, на яку суд поклав такий обов'язок, або судом за рахунок суми коштів, внесених для забезпечення судових витрат [2].

Вищевказане також корелюється з аналогічними положеннями, які існують у господарському та адміністративному процесі – це статті 69, 125, 127 ГПК України та статті 68, 136, 137 КАС України відповідно [4, 5].

Враховуючи вищевикладені нормативні положення та практичний досвід діяльності ОНДІСЕ, проведення судової експертизи, призначеної на підставі відповідного рішення суду, здійснюється за рахунок коштів сторони (сторін) у справі, на яку(-і) суд поклав обов'язок зі сплати, за наступним алгоритмом: рішення суду, резолютивна частина якого містить визначену(-і) судом сторону(-и), на яку(-і) покладено обов'язок зі сплати, яке надсилається на адресу судово-експертної установи; судово-експертна установа надсилає на адресу суду рахунок на оплату вартості проведення судової експертизи, який у подальшому надається визначеному судом платнику(-ам) для сплати; проведення судової експертизи та надсилання висновку експерта до суду.

Але що робити, якщо судово-експертній установі не вдалось провести судову експертизу та на адресу суду було надіслане повідомлення про неможливість надання висновку? Грошові кошти вже сплачені, але не використані у повному обсязі судово-експертною установою. Звісно платник бажає їх повернення.

Питання, що розглядається, не врегульоване ані процесуальним законодавством, ані нормативно-правовими актами у сфері судово-експертної діяльності.

Натепер у випадку надходження до установи звернення фізичної (юридичної) особи-платника судової експертизи про повернення їй сплачених грошових коштів за непроведену судову експертизу ОНДІСЕ надає роз'яснення, що *враховуючи, що у розумінні положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 (далі – Інструкція № 53/5) [6], органом, який призначив експертизу (замовник), поклав витрати по її оплаті на відповідну особу, є суд, для повернення грошових коштів заявнику, сплачених за її проведення, необхідне відповідне рішення суду, яке зобов'язує ОНДІСЕ повернути сплачені кошти особі у відповідному розмірі та на визначені банківські реквізити. Після цього заявник висушений піти до суду, де витрачає час та додаткові кошти.*

Враховуючи, що органом, який призначив експертизу, є суд – усе спілкування, листування, зокрема і надсилання клопотань експерта для

задоволення його сторонами – здійснюється через суд. Сторони судового процесу, зокрема й ті, які ініціювали проведення експертизи, не можуть напряму надсилати на адресу експертної установи будь-які документи, клопотання чи заяви, скасовувати проведення призначеної судом експертизи, вимагати повернення сплачених коштів коли їм заманеться, тощо.

Це положення підтверджується думкою, викладеною в рішенні Приморського районного суду м. Одеси від 15.04.2019 у справі № 522/20268/18, де суд зазначає: *«...оскільки експертиза була призначена ухвалою суду, а не самостійно замовлена стороною, то питання повернення коштів, сплачених на її проведення, має вирішити суд у порядку, передбаченому для питань судових витрат».*

Із вищевказаним рішенням суду першої інстанції погодився у цій справі й Одеський апеляційний суд, який у своїй Постанові від 31.07.2020 зазначає таке: *«Зазначеним вимогам судове рішення районного суду відповідає в повній мірі. Суд першої інстанції відмовляючи у задоволенні позовних вимог виходив з того, що у даному випадку позивачем обрано невірний спосіб захисту, і у даному випадку належним способом захисту буде заявлення клопотання у первісній справі про повернення сплачених за експертизу коштів».*

Схожа позиція викладена в ухвалі Апеляційного суду Закарпатської області від 18.07.2018 у справі № 303/4289/14-ц: *«Апеляційний суд констатує, що положеннями чинного цивільного законодавства не врегульований порядок повернення коштів за проведення експертизи, яка не була проведена. Однак, апеляційний суд враховує, що оскільки експертиза була призначена ухвалою суду, а не самостійно замовлена стороною, то питання повернення коштів, сплачених на її проведення, має вирішити суд у порядку, передбаченому для питань судових витрат».*

Позиція про те, що компетенція вирішувати питання повернення коштів, сплачених на проведення експертизи, яка була призначена ухвалою суду, а не самостійно замовлена стороною, відноситься саме до суду чітко прослідковується в численних рішеннях судів у справах: від 25.01.2023 № 592/7729/18, від 06.07.2023 № 495/5981/18, від 16.05.2024 № 759/4711/23, від 20.06.2024 № 947/37821/23, тощо. Де так само зазначається, що питання повернення коштів повинне вирішуватися в рамках первісної справи, в межах якої суд і призначав експертизу.

Але практика засвідчує, що суди часто забувають вирішити питання повернення коштів за експертизу, котра не була проведена, що значно ускладнює подальше життя сторін-платників.

Вважаємо бажаним внесення змін до ЦПК, ГПК і КАС України, де у відповідних статтях щодо порядку призначення експертизи судом,

передбачити таку частину: «У випадку отримання від експертної установи повідомлення про неможливість надання висновку за результатами виконання ухвали суду про призначення експертизи, суд зобов'язаний вирішити питання шляхом винесення відповідного рішення щодо зобов'язання експертної установи повернути особі-платнику на визначені банківські реквізити сплачені грошові кошти за її проведення за вирахуванням фактично затраченого часу на виконання експертизи, що відображено у відповідному акті здачі-приймання повідомлення про неможливість надання висновку».

Це дозволить законодавчо врегулювати питання повернення грошових коштів за непроведення експертизи, заощадити час і кошти усіх учасників процесу, розвантажити суди. А найголовніше – це стане одним з дієвих механізмів забезпечення конституційного права кожного на розгляд справи судом у межах розумних строків, і буде черговим кроком на шляху проєвропейського руху нашої держави.

Література:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Голос України від 21.04.1994. Відомості Верховної Ради України від 12.07.1994 – 1994 р., № 28, стаття 232.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-ІV. Відомості Верховної Ради України від 08.10.2004 – 2004 р., № 40, / 40-42 /, стор. 1530, стаття 492.

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. Відомості Верховної Ради України від 11.02.1992 – 1992 р., № 6, стаття 56.

4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-ІV. Відомості Верховної Ради України від 09.09.2005 – 2005 р., № 35, / 35-36, 37 /, стор. 1358, стаття 446.

5. Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 №804. Офіційний вісник України від 05.08.2011 – 2011 р., № 57, стор. 159, стаття 2296, код акта 57807/2011.

6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5. Офіційний вісник України від 03.12.1998 – 1998 р., № 46, стор. 172, стаття 1715, код акта 6348/1998.

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ
ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ, ПРИЗНАЧЕНИХ
У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТ. 436-2 ККУ**

Зайчик Кристина,

*судовий експерт, науковий співробітник сектору мистецтвознавчих,
лінгвістичних досліджень лабораторії мистецтвознавчих,
лінгвістичних та психологічних досліджень
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»*

Із початку повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року значно зросла актуальність у проведенні комплексних психолого-лінгвістичних експертиз мовлення, зокрема найчастіше надходять запити стосовно встановлення у мовленнєвих об'єктах інформації щодо виправдовування, підтримки, схвалення або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, схвалення, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також встановлення глорифікації осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів та впливу зазначеної інформації на осіб, які з нею ознайомилися. Саме психолого-лінгвістична експертиза мовлення займає провідне місце під час встановлення змістовних характеристик досліджуваних висловлювань та психологічних характеристик мовленнєвої поведінки членів комунікативної ситуації, метою якого є з'ясування особливостей спрямованості інформації, що повідомляють.

Комплексні психолого-лінгвістичні дослідження охоплюють завдання, пов'язані зі встановленням змістовних характеристик тексту та психологічних характеристик мовленнєвої поведінки учасників комунікативної взаємодії задля з'ясування особливостей спрямованості повідомлюваної інформації, що на сьогоднішній день є досить актуальним та запитаним у процесі притягнення осіб, обвинувачуваних за ст. 436-2 КК України, до відповідальності перед законом.

Предметом комплексної психолого-лінгвістичної судової експертизи постає як об'єктивний зміст інформації, її форма вираження, так і сприйняття інформації адресатом, інтенція адресанта, вплив інформації на адресата (що залежить від змісту, і від умов подання тексту). Психолого-лінгвістична експертиза мовлення досить складний

вид дослідження, бо це взаємодія двох фахівців, і результати досліджень експерта-лінгвіста, дозволяє фахівцю психологічного дослідження дійти висновків у межах своєї компетенції. Специфіка такого роду судової експертизи полягає у її комплексності, у спрямованості її лінгвістичних та психологічних результатів на підвищення об'єктивності та всебічності вирішення поставленого завдання, отже, й у більшій її доказовості.

Під час проведення зазначеної вище експертизи найчастіше постає питання щодо встановлення саме «правомірності» досліджуваних висловлювань особи, оскільки органи, які призначають експертизу копіюють текст зі ст. 436-2 КК України дослівно («...*Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України, а також глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 році, представників збройних формувань Російської Федерації...*»). Звертаємо увагу на те, що значення не поле поняття «правомірності» включає в себе оцінку дій особи, які не суперечать нормам і принципам права, тобто відповідають нормативним приписам законів.

Чи має право експерт-лінгвіст встановлювати «правомірність» досліджуваних висловлювань? Це дуже важливий аспект, який постає проблемою під час проведення комплексних психолого-лінгвістичних експертиз мовлення, бо експерт – це особа, яка прямо несе кримінальну відповідальність за свій висновок. Основне завдання експерта-лінгвіста полягає у встановленні змісту і типу фраз досліджуваного матеріалу, після чого на підставі проведеного лінгвістичного аналізу експертом-психологом встановлюється комунікативна мета (спрямованість) встановленої інформації, її вплив на реципієнтів, а вже визначення цієї мети дій суб'єкта і устанавлення ступеню її злочинності (правомірності) є завданням слідства та суду.

Ураховуючи зазначене вище, а також зважаючи на те, що, відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України та п.п. 2.1, 2.2, 2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змінами та доповненнями), експерту забороняється вирішувати питання, які виходять за межі його спеціальних знань та стосуються з'ясування питань права [2], встановлення «правомірності» у досліджуваних висловлюваннях осіб

має визначати тільки уповноважений представник правоохоронних органів (слідчий, слідчий суддя, суд тощо).

Отже, сучасний етап розвитку психолого-лінгвістичної експертизи потребує розроблення чіткої системи правил виконання поставлених перед експертами завдань, відповідно до меж їхньої компетенції, тому постає нагальна необхідність розроблення методики з питань вирішення комплексних психолого-лінгвістичних експертиз мовлення та більшої уваги зі сторони органів призначення зазначеного виду експертизи.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 14.12.2022).

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#n14ю>.

3. Загально-методичні положення судової лінгвістичної експертизи. / О.В. Довженко, Г.В. Логвіна, С.В. Кузнецова та ін. – Х.: ХНДІСЕ, 2011. – 43 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ПІДТВЕРДЖЕННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВ (УСТАНОВ, ОРГАНІЗАЦІЙ), ЩО ФОРМУЮТЬ СОБІВАРТІСТЬ ТОВАРІВ, РОБІТ ТА ПОСЛУГ

Ількова Ніка,

доктор філософії з економіки,

завідувач лабораторії економічних досліджень

*Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Практика призначення та проведення судових економічних експертиз та експертних досліджень демонструє збільшення кількості питань з документального підтвердження витрат підприємств (установ, організацій), що формують собівартість товарів, робіт та послуг.

Широкий спектр таких видів та напрямів досліджень потребує уваги науковців та практиків в розробці методологічного забезпечення судових експертів з метою забезпечення ефективного виконання економічних експертиз та досліджень з питань документального підтвердження витрат підприємств (установ, організацій).

Документальне дослідження обґрунтованості розрахунку витрат підприємств (установ, організацій), що формують собівартості товарів (робіт, послуг) є одним зі складних питань з методологічної та правової точки зору. Складність розрахунку обумовлюється суб'єктивністю оцінки вихідних даних, використаних підприємством (установою, організацією), достатністю первинних документів та документів зведеного бухгалтерського обліку, які відображають ці витрати та коректністю застосування методології використання планових показників, які будуть збільшуватися або коригуватися в порівнянні з попереднім календарним роком та їх належне обґрунтування в конкретній ситуації.

Вирішення завдань, пов'язаних із документальним підтвердженням розрахунків собівартості товарів (робіт, послуг) потребує систематизації предметів та об'єктів дослідження, які досліджують та з якими працюють судові експерти-економісти.

Предметом дослідження є сутність питання, що виноситься на вирішення судового експерта. До компетенції експерта належить документальне підтвердження розрахунків собівартості товарів (робіт, послуг), до об'єктів дослідження відносяться документи, які відображають відомості, на підставі яких зроблені відповідні розрахунки.

Важливим об'єктом дослідження є калькуляція/розрахунок – спосіб систематизації (групування) витрат і отримання інформації про вартість або собівартість продукту (робіт, послуг). Для проведення дослідження, калькуляція/розрахунок надається у табличній формі у вигляді бухгалтерського розрахунку витрат у грошовому вираженні на виробництво одиниці виробу чи партії, на здійснення робіт, послуг. Складена калькуляція собівартості продукції за своїм призначенням не відповідає ознакам первинного документа, оскільки в ній не фіксуються господарські операції, розпорядження чи дозволи на здійснення господарської операції.

Загальнонаукові та спеціальні методи економічного дослідження дозволяють провести документальну перевірку і зіставлення документів, провести системний аналіз сукупності елементів, щодо оформлення документів бухгалтерського обліку, структурний аналіз витрат підприємств (установ, організацій), що формують собівартості товарів (робіт, послуг) [1].

За результатами аналізу первинних документів здійснюється документальна перевірка наявності, достовірності та відповідності первинних бухгалтерських документів, які підтверджують здійснення витрат. Експерт аналізує, чи відповідають документи за формою та змістом вимогам чинного законодавства України, зокрема Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV [2], Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 24.05.1995 № 88 [3], та їх відображення в документах зведеного бухгалтерського обліку.

Шляхом проведення аналізу бухгалтерських реєстрів встановлюється правильність відображення витрат у бухгалтерських реєстрах, таких як журнали-ордери, головна книга та інші облікові форми, документально підтверджується обґрунтованість систематизації інформації про витрати та відповідність формування собівартості товарів (робіт, послуг), в тому числі згідно вимог Національного положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318 [4]; відповідності відображення первинних документів на відповідних рахунках бухгалтерського обліку згідно Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291 [5], та інших нормативно-правових актів.

Оцінити реальність та обґрунтованість показників собівартості товарів (робіт, послуг) дозволяє аналіз фінансової звітності, що полягає у перевірці даних, відображених у фінансовій звітності (балансі, звіті про фінансові результати тощо), на відповідність даним, які містяться в первинних документах та бухгалтерських реєстрах.

При необхідності, для аналізу співвідношення різних статей витрат і їхнього впливу на загальну собівартість та документальної обґрунтованості використання ресурсів та їх відповідності встановленим нормативам, допустимим підходом при проведенні досліджень є коефіцієнтний аналіз.

Для відтворення умов, у яких формувалася собівартість, шляхом моделювання витратних процесів використовується метод моделювання, який може включати розрахунок альтернативних варіантів формування собівартості для оцінки впливу різних факторів на її рівень.

Комплексне дослідження всіх аспектів витрат, які формують собівартість, з урахуванням взаємозв'язків між різними елементами витрат, дозволяє побачити загальну картину і виявити можливі аномалії або невідповідності.

Отже, на сьогодні відсутня єдина методика проведення судових економічних експертиз з питань документальної обґрунтованості розрахунку витрат суб'єкта господарювання, що формують вартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг, яка б у систематизованому вигляді дозволяла проводити дослідження на основі узагальнення практики призначення і проведення судових економічних експертиз, надавала практичні рекомендації по вирішенню питань, що стосуються документального підтвердження таких витрат суб'єкта господарювання. Документальна обґрунтованість розрахунку підприємства визначається на підставі даних первинних документів, договірної документації та даних облікових бухгалтерських реєстрів, при цьому, дані облікових реєстрів зіставляються з даними фінансової та податкової звітності.

Узагальнення та систематизація у використанні різних методологічних підходів під час проведення судової експертизи або експертного дослідження забезпечує документальну обґрунтованість, об'єктивність і всебічність дослідження з питань документального підтвердження розрахунку витрат підприємств (установ, організацій), що формують собівартість товарів, робіт та послуг.

Література:

1. Методика «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз», реєстраційний код у Реєстрі методик проведення судових експертиз – 11.0.08.

2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV: Дата оновлення 01.01.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

3. Про затвердження Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку: Наказ М-ва фінансів України від 24.05.1995 № 88: Дата оновлення 09.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95#Text>.

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318 : Дата оновлення 03.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>.

5. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій : Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. Дата оновлення 23.02.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>.

РОЛЬ ШІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Іщук Андрій,

студент Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

На сьогоднішній день наш світ перебуває на шляху революційних перетворень, пов'язаних через стрімкий розвиток інформаційних технологій, які призвели до масштабної цифровізації всього людства. З кожним днем ми спостерігаємо тенденцію коли інноваційні розробки поступово впроваджуються в усі сфери життєдіяльності: медицині, економіці, освіті, сільське господарство, правоохоронна діяльність, тощо. Тобто, це означає, що ІТ технології являється невід'ємною частиною нашого життя, які можуть допомогти у вирішенні складних задач. Незважаючи на військові події, в Україні продовжуються інтеграційні процеси в сфері цифрової трансформації, що відображається у створенні мобільного застосунку «Дія», де можна мати доступ до цифровізованих документів (внутрішній та закордонний паспорт, водійське посвідчення, тощо) у своєму смартфоні. Також, важливо звернути увагу на те, що Україна першою у світі розробила варіант COVID-сертифікату, систему «**Prozorro**» (електронна система закупівель, яка має на меті підвищити рівень прозорості та ефективності процесів державних закупівель), «**Електронний суд**» (проект, який надає можливість суб'єкту подання документів в електронному форматі, приймати участь в судових засіданнях через відеоконференції, а також доступ до платформи з рішеннями суду в онлайн варіанті). Безумовно, цифровізація відіграє велику роль у розвитку економічного напрямку та інтеграції нашої держави в європейське співтовариство. Вона не тільки сприяє ефективному управлінню ресурсами, але й поліпшує рівень якості державних послуг, роблячи їх доступнішими для громадян України. Важливим є те, що цифровізація допомагає країні наблизитися до європейських критеріїв, що є одним із пріоритетних напрямків зовнішньої політики України.

Проте, процес розвитку цифрової ери має і негативні наслідки, а саме: поява кіберзлочинів, хакерські атаки на державні установи, інформаційні шахрайства, чинний цілях, істотне зростання кібератак. Так, наприклад, за даними американської компанії McAfee хакерські атаки протягом 2020 року коштували світовій економіці понад трильйон доларів або 820 мільярдів євро, що становлять понад один відсоток світового ВВП. Причому об'єктом посягання кіберзлочинців є як пересічні громадяни, так і критично важливі ІТ-інфраструктури.

Згадаймо лише вірусу Petya від якого, зокрема, постраждали: уряд України, національна пошта, метрополітен Києва, міжнародний аеропорт «Бориспіль», Чорнобильська АЕС, а також низка ЗМІ, банків, комерційних структур. За даними експертів Міжнародного валютного фонду, економічні втрати від атаки вірусу становили майже 850 млн доларів [1]. Усе вищезазначене потребує негайної протидії з боку правоохоронців і наразі як діючим інструментом боротьби з цими явищами є *штучний інтелект* (далі – ШІ). Тому, що розкриття злочину з кожним днем стає все важче і потребує дуже багато часу та використання ресурсів, щоб дійти до успішного результату. Тобто, сучасна правоохоронна система вимагає загального оновлення та введення у її діяльність сучасних технологій, таким чином ШІ являє собою яскравим прикладом для вищевказаного. У міжнародній практиці є чимало прикладів успішного впровадження штучного інтелекту в правоохоронній діяльності. Так, наприклад, у США Федеральне Бюро Розслідувань (FBI) використовує штучний інтелект для розпізнавання правопорушників на відео з камер спостереження в режимі реального часу. За допомогою штучного інтелекту агенти FBI можуть отримувати доступ до великих обсягів даних та аналізувати їх, щоб виявляти правопорушників та спрогнозувати місце та час наступного злочину [2].

Введення ШІ у роботу правоохоронних органів, зокрема у напрямі протидії кіберзлочинності, є суспільно необхідним та актуальним. Можливості інноваційних технологій в забезпеченні правопорядку дають велику користь щодо фіксації правопорушення. На даний момент, в Україні правоохоронні органи використовують ШІ в різних напрямках.

1. Основним напрямком є **ідентифікація особи**. На цьому етапі, використовуються технології, які базуються на основі ШІ, дозволяючи розпізнавати осіб. Цей процес починається з аналізу зображень, які надходять до системи ШІ з камер відеоспостережень та гаджету. Потім зображення набирає максимальної чіткої якості, щоб мати змогу чітко визначити ключові позиції (губи, колір очей, розмір носа, форма лиця), після отримання відповідних даних, система автоматично створює пошук осіб. В кінці даного етапу, ШІ в разі знаходження відповідності, може ідентифікувати особу. В Україні правоохоронці широко використовують даний напрям в разі ідентифікації особи, захист державних кордонів, в також зниклих громадян.

2. **Кібербезпека**. Під час воєнного стану в Україні, наша держава постійно зазнає шкоди від кібератак з боку росії, тому це питання набуло широкого дискурсу серед суспільства. Україна виділяє значні кошти на розвиток кібербезпеки, внаслідок цього було створено у

2021 році Національний координаційний центр кібербезпеки. На сьогодні, ШІ дозволяє оперативно реагувати та точно виявляти загрози. Таким чином, аналізує трафік мереж, а також активність суб'єктів у реальному часі, щоб завчасно реагувати на загрозу. ШІ може автоматизувати процес реагування кіберзагрози у разі прослідковування підозрілого трафіка, блокуючи його без людського втручання. Після попередніх атак, система робить її аналіз, щоб передбачити майбутні загрози, щоб уникнути вторгнення.

Завдяки цьому, ШІ є ефективний у вказаному процесі, роблячи кібербезпеку на максимально високому рівні.

3. Дрони для спостереження. Правоохоронні органи можуть використовувати безпілотний літальний апарат (далі – БПЛА) штучного інтелекту для розвідки, збору даних у своїх областях. На практиці БПЛА (наприклад, під час пожежі) слугують заміною сучасним гелікоптерам, через свої функції він може вести огляд критичних ситуаціях з висоти пташиного польоту. За їх допомогою, наприклад, поліцейські з підрозділу протидії наркозлочинності у 2020 році знайшли в Дніпропетровській області 36 ділянок, засіяних коноплями. Також роботи можуть виявляти браконьєрів, фіксувати незаконний видобуток корисних копалин, незаконні рубки лісу, знаходити осередки лісових пожеж, допомагати шукати заблукалих в лісі чи горах [3].

4. Прогнозування кримінальних правопорушень, це інноваційна технологія, яка бере за основу аналітику даних та сукупність алгоритмів ШІ для передбачення подій. Основним завданням є допомогти правоохоронцям успішно використовувати свої ресурси, підвищити рівень забезпечення правопорядку.

Спершу система збирає всі відомості про минулі скоєні злочини (місце, час, обставини, погодні умови, тощо). Також дані можуть збиратися із соціальних мереж. На основі виявлених причин ШІ робить прогноз щодо ймовірності майбутнього кримінального правопорушення. Внаслідок цього правоохоронні органи отримують результат у формі звітів, що дозволяє їм запровадити превентивні заходи. Наприклад, у США активно використовується система «PredPol». Вона робить аналіз даних про попередні злочини та прогнозує місце, де може відбутися нове правопорушення.

Отже, ШІ поступово розвивається як потужний інструмент у протидії злочинності. Ми бачимо те, що він відіграє ключову роль у трансформації діяльності правоохоронних органів, підвищуючи їхню ефективність та точність. Перш за все, його роль буде і надалі зростати, адже має амбітні перспективи. Завдяки ШІ правоохоронці можуть аналізувати великі обсяги даних, використовувати БПЛА штучного

інтелекту, прогнозувати злочини та покращувати кібербезпеку. Технології ШІ дозволяють краще розпізнавати осіб, захищати мережі від кібератак з боку РФ і виявляти підозрілу активність осіб у режимі реального часу. Однак, важливо використовувати ШІ відповідально, зберігаючи баланс між безпекою та захистом прав і свобод громадян. Тому, що в демократичній державі важливо, щоб кожна людина, хто вчинила кримінальне правопорушення, була притягнута до відповідною відповідальності, а також важливо пам'ятати про презумпцію невинуватості.

Література:

1. ЄС уперше покарав Росію за хакерські атаки. URL: <https://www.dw.com/uk/ес-уперше-покарав-росію-за-хакерські-атаки/a54384562> (дата звернення: 22.04.2022).

2. Зачек О.І., Дмитрик Ю.І., Сенік В.В., Роль штучного інтелекту в «Підвищенні ефективності правоохоронної діяльності науковий вісник» // Львівського державного університету внутрішніх справ 2023 р. URL:<https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-19>.

3. Штучний інтелект і робототехніка на службі поліції // Matrix-divergent : сайт. URL:<https://matrix-info.com/shtuchnyj-intelekt-i-robototekhnika-na-sluzhbi-politsiyi> (дата звернення: 14.09.2021).

ОСНОВНІ НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СБ УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Капелюха Артемій,

*аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України*

Останніми роками, в умовах повномасштабної війни з російською федерацією дещо змінилися напрямки міжнародного співробітництва СБ України. Найбільш активно розвивається співробітництво СБ України зі спецслужбами й правоохоронними органами, експертними установами країн НАТО та ЄС. Зокрема спостерігається активізація взаємодії за такими напрямками:

- партнерство у галузі судово-експертної діяльності;
- протидія міжнародному тероризму та транснаціональній організованій злочинності;
- розвиток євроатлантичного партнерства у сфері кібербезпеки;
- протидія гібридним загрозам;

- впровадження в нашій країні європейських норм та стандартів у сфері безпеки;

- партнерство у сфері енергетичної безпеки;

- укладання міжвідомчих угод за різними напрямками співпраці.

Розвиток міжнародної співпраці СБ України у галузі судово-експертної діяльності відбувається на декількох рівнях:

- з державними експертними органами інших країн на рівні Міністерства юстиції України;

- з експертними органами інших країн на рівні окремих експертних установ України;

- з міжнародними експертними організаціями на рівні окремих експертних установ України [1, с. 146].

Служба безпеки України взаємодіє з іноземними партнерами на підставі міжвідомчих міжнародних договорів. Здійснюється постійний обмін інформацією. Фахівці української спецслужби є також активними учасниками міжнародних форумів і конференцій з експертної, безпекової, правоохоронної, тематики.

Ефективну взаємодію налагоджено з низкою міжнародних організацій. Важливу допомогу в реформуванні СБУ надають Консультативна місія ЄС та Представництво НАТО в Україні. Ефективна співпраця ведеться з Агентством Європейського Союзу з підготовки співробітників правоохоронних органів (CEPOL), Європейською групою з освіти та навчання у сфері кіберзлочинності (ECTEG), Європоллом, Управлінням ООН з наркотиків і злочинності (УНП ООН).

Служба безпеки України послідовно сприяє практичному впровадженню в нашій країні європейських норм та стандартів у сфері безпеки. Так, наприкінці 2021 року Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України набув повноправного членства в Європейському інституті телекомунікаційних стандартів – організації, відповідальній за стандартизацію інформаційних і телекомунікаційних технологій в Європі. Це розширює можливості співпраці з європейськими партнерами, зокрема, у сфері кіберзахисту та в інших перспективних напрямках [2].

Одним із напрямів міжнародного співробітництва СБ України у галузі судово-експертної діяльності варто визнати участь у роботі міжнародних професійних об'єднань. Зокрема, здійснюється співпраця з Європейською мережею судово-експертних установ (ENFSI).

ENFSI розроблено низку програмних документів та актів стратегічного планування, аналіз яких дає можливість визначити основні тренди розвитку судово-експертної діяльності в ЄС на

найближчі роки. Йдеться про План дій Європейського простору судової експертизи 2.0 (далі – EFSA 2.0), затверджений Радою Європейського Союзу на її 3936-му засіданні, що відбулося 9 березня 2023 року. План дій EFSA 2.0 визначає основні вектори розвитку галузі судової експертизи в Європейському союзі (далі – ЄС) до 2030 року. Однією із центральних ідей цього програмного документу є впровадження нових технологій та цифровізація як процесу судової експертизи, так процедур адміністрування судово-експертною діяльністю. Зокрема, пропонується посилити роль біометричних даних в ідентифікації та автентифікації особи. При цьому дискутуються питання можливості і допустимості отримання, використання та обліку біометричних даних, використання штучного інтелекту.

Ще одним пріоритетним напрямом, визнаним Планом дій EFSA 2.0, є стандартизація та уніфікація форматів наборів даних судової експертизи, що дозволить здійснювати обмін такими даними в інформаційних системах ЄС. Створення єдиного європейського простору обміну даними судової експертизи визнано актуальним і необхідним. В низці інститутів судових експертиз ЄС вже розробляються підходи до обміну балістичними даними, отриманими за допомогою 3D сканерів. Однак, впровадження зазначених практик в Україні, навіть у форматі пілотного проєкту, вимагає істотного перегляду чинного законодавства. Також Планом дій EFSA 2.0 акцентовано увагу на доцільності впровадження мультидисциплінарних підходів до використання результатів судової експертизи у кримінальних розслідуваннях та кримінальному аналізі, особливо в межах боротьби з організованою злочинністю [3].

Загалом міжнародне співробітництво у галузі судово-експертної діяльності варто об'єднувати у такі напрями:

- міжнародне співробітництво під час проведення судових експертиз;
- міжнародне наукове співробітництво;
- участь у роботі міжнародних професійних об'єднань;
- співпраця із міжнародними організаціями;
- удосконалення існуючих та створення нових методів та методик судової експертизи, їх стандартизація та валідація;
- стандартизація та акредитація судово-експертних установ за міжнародними стандартами;
- професійна підготовка та підвищення кваліфікації судових експертів [4].

Спільні виклики й загрози обумовлюють розвиток співпраці Служби безпеки України зі спеціальними службами та правоохоронними органами іноземних держав, експертними

установами і безпековими структурами міжнародних організацій, в першу чергу, країн-членів НАТО та ЄС.

Література:

1. Яценко І. І. Загальна характеристика міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи: адміністративно-правовий аспект. Наукові записки: серія право. 2019. № 4. С. 142–148.

2. ІСТЕ СБУ отримав повноправне членство в Європейському інституті телекомунікаційних стандартів URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/iste-sbu-otrymav-povnopravne-chlenstvo-v-yevropeiskomu-instytuti-telekomunikatsiinykh-standartiv>

3. Чечіль Ю. О. Основні напрями розвитку судово-експертної діяльності: бачення європейської мережі судово-експертних установ (enfsi). *Судова експертиза в контексті відновлення України*: Матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (9 червня 2023 р. м. Львів); за ред. д.т.н. М. О. Можаяєва / НДЦСЕ у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: видавництво Ліра-К, 2023. С. 38, 39.

4. Біла В. Р. Міжнародне співробітництво у судово-експертній діяльності: сучасний стан та перспективи *Судова експертиза в контексті відновлення України*: Матеріали III всеукр. наук.-практ. конф. (9 червня 2023 р. м. Львів); за ред. д.т.н. М. О. Можаяєва / НДЦСЕ у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: видавництво Ліра-К, 2023. С. 46.

ФУНКЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Капустіна Марієтта,

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник*

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса*

Національної академії правових наук України

Інформаційні системи, які використовують органи кримінальної юстиції в своїй діяльності виконують низку функцій. Вивчення та аналіз юридичної літератури та нормативно-правових актів з окресленої проблематики дозволили виділити наступні:

1) *комунікаційна функція*, яка полягає у забезпеченні передачі, обміні інформаційними ресурсами, що містяться у системі. При чому комунікація може бути як внутрішньою, такі зовнішньою. Внутрішня комунікація полягає у тому, що обмін, передача документів, матеріалів, відомостей, даних здійснюється між користувачами однієї системи. Зовнішня комунікація полягає у тому, що передача й обмін інформаційними ресурсами здійснюється між різними інформаційними системами, тобто має місце автоматизована інформаційна взаємодія з іншими системами. Так, наприклад, інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування «iКейс» взаємодіє з Єдиним реєстром досудових розслідувань. Інформаційний обмін та інформаційна взаємодія між цими двома системами зумовлений тим, що в систему досудового розслідування «iКейс» вносяться відомості про кримінальне провадження (подію, обставини встановлені під час досудового розслідування, учасників кримінального провадження, кваліфікацію кримінального правопорушення тощо), а також інші відомості, необхідні для автоматизації процесів досудового розслідування, зокрема інформація про речові докази, підготовку до слідчих (розшукових) дій тощо [1]. В свою чергу Єдиний реєстр досудових розслідувань по-перше, забезпечує реєстрацію кримінальних правопорушень та осіб, які їх учинили й облік прийнятих під час досудового розслідування рішень та результатів судового провадження; по-друге, призначений для збирання, зберігання, захисту, оброблення, обліку, пошуку, узагальнення даних про: а) час та дату повідомлення про кримінальне правопорушення; б) прізвище, ім'я, по батькові потерпілого або заявника; в) попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення; г) дату та час затримання особи (звільнення); г) обрання, зміну та скасування запобіжного заходу; д) час та дату повідомлення про підозру, зміну, скасування повідомлення про підозру; е) дату та підставу здійснення (скасування) спеціального досудового розслідування; є) зупинення та відновлення досудового розслідування; ж) об'єднання та виділення матеріалів досудових розслідувань; з) закінчення досудового розслідування тощо [2];

2) *інформаційна функція*, яка забезпечує реалізацію інформаційних процесів, а саме таких як, збір, накопичення, реєстрація, зберігання, пошук, поширення інформації. Кожен з них має відповідну характеристику. Так, збір – це початковий процес, саме з нього розпочинається інформаційна робота та залежать наступні інформаційні процеси. При збиранні інформації найчастіше використовуються такі методи, як спостереження, опитування, інтерв'ювання. Паралельно зі збиранням інформації здійснюється й її накопичення. Як слушно зауважує В. М. Варенко, одного-двох джерел вкрай недостатньо для прийняття ефективного управлінського рішення, тому збирач інформації (аналітик) намагається якомога більше

отримати необхідної інформації, її зберегти і ефективно використати [3, с. 102]. На наш погляд, саме накопичення більшої кількості інформації, надає змогу не тільки прийняти рішення, а й спрогнозувати наслідки його прийняття. Після збирання інформації розпочинається процес реєстрації, а саме технічне оброблення інформації. З реєстрацією інформації тісно пов'язаний й процес зберігання, оскільки сама по собі інформаційна система слугує сховищем для інформаційних ресурсів (відомостей, даних, документів). Не менш важливим процесом є пошук, оскільки саме він спроможний задовольнити потреби користувача. Під інформаційним пошуком прийнято розуміти сукупність логічних та технічних операцій, що мають кінцевою метою знаходження документів, відомостей про них, фактів, даних, релевантних запиту користувача [4, с. 21]. Центральна задача інформаційного пошуку, як слушно наголошують О. Л. Сухий, В. М. Міленін, В. М. Тарадайнік це допомогти користувачеві задовольнити його інформаційну потребу. В свою чергу інформаційні потреби користувача формулюються як деякий запит, який представляє з себе набір ключових слів, що характеризує те, що шукає користувач [5, с. 21]. Завершальним інформаційним процесом є поширення інформації. Сутність цього інформаційного процесу полягає у тому, що відшукана та опрацьована інформація передається (видається) користувачу (споживачу) на його запит;

3) *аналітична функція*. Для визначення сутності цієї функції вважаємо за доцільне актуалізувати увагу на тому, що вона тісно пов'язана з розглянутою вище інформаційною функцією, яка забезпечує реалізацію інформаційних процесів. В підтвердження цієї позиції вважаємо за необхідне навести наступні аргументи: по-перше, під аналітикою прийнято розуміти цілісну сукупність принципів методологічного, організаційного і технологічного забезпечення індивідуальної і колективної розумової діяльності, яка дозволяє ефективно оброблювати інформацію з метою удосконалення якості існуючих і набуття нових знань, а також підготовки інформаційної бази для прийняття оптимальних управлінських рішень [4, с. 26–27]; по-друге, результативність роботи аналітика вимірюється якістю виконання основних інформаційних процесів, таких як: збирання, накопичення, зберігання, пошук, опрацювання, передавання [3, с. 249]; по-третє, одним з інформаційних процесів є оброблення інформації. Цей інформаційний процес такі науковці, як В.І. Захарова та Л.Я. Філіпова поділяють на оброблення технічне та наукове. Технічне оброблення полягає в обліку та реєстрації повідомлень. Наукове оброблення полягає в інформаційному аналізі й синтезі повідомлень та називається аналітико-синтетичною обробкою (переробкою) інформації [4, с. 21]. Сутність такого аналітико-синтетичного оброблення полягає у тому, що з наявних повідомлень при їх аналізі виводять різні

обґрунтовані твердження, висновки, узагальнення. Результати переробленої інформації подаються у вигляді нових повідомлень, правил, тверджень, виявлених закономірностей. Таким чином здійснюється синтез знань, нової, аналітичної інформації [3, с. 103, 249]. Отже, сутність аналітичної функції полягає у тому, що вона забезпечує утворення вихідної (аналітичної) інформації після оброблення (опрацювання) первинної (вхідної) інформації. Ця утворена вихідна (аналітична) інформація використовується для прийняття рішень та прогнозування їх наслідків. Наприклад, на підставі аналітичної інформації можуть прийматися процесуальні та тактичні рішення при розслідуванні тих чи інших кримінальних правопорушень;

4) *функція інформаційної безпеки*, яка полягає у централізованому захисті та зберіганні інформаційних ресурсів, що містяться в системі. Ця функція має не менш важливе значення, ніж інші функції системи. Це пояснюється тим, що неправильне або зловмисне використання інформації в системах може призвести до негативних наслідків для процесу розслідування, дезорганізувати роботу органів кримінальної юстиції, порушити права учасників кримінальних проваджень і тому, як слушно зауважує В.М. Варенко, інформацію потрібно захищати від спотворювання, втрати, несанкціонованого доступу, зловмисного використання [3, с. 104, 254]. Для уникнення негативних проявів та їх наслідків інформаційна система з погляду інформаційної безпеки повинна відповідати таким категоріям, як надійність – гарантія того, що система поводить себе в нормальному і позаштатному режимах так, як заплановано; точність – гарантія точного і повного виконання всіх команд; контроль доступу – гарантія того, що різні групи користувачів мають різний доступ до інформаційних об'єктів, і ці обмеження доступу постійно виконуються; контрольованість – гарантія того, що в будь-який момент може бути зроблена ідентифікація – гарантія того, що користувач, підключений у цей момент до системи, є саме тим, за кого себе видає; стійкість до спеціальних збоїв – гарантія того, що при спеціальному внесенні помилок у межах заздалегідь обговорених норм система буде поводитися так, як обговорено заздалегідь [6, с. 66]. Вивчення наукової літератури в сфері інформаційного забезпечення та аналіз нормативно-правових актів, що регламентують порядок функціонування інформаційних систем надають можливість стверджувати, що функція інформаційної безпеки реалізується шляхом застосування комплексної системи захисту інформації. Під останньою розуміють єдину сукупність організаційних, технічних, криптографічних та інші заходів і засобів, що забезпечують захист інформації від несанкціонованих дій (доступу до інформації та/або її модифікації), навмисних (або ненавмисних) спроб порушення конфіденційності, цілісності та доступності ресурсів системи та інших загроз [7, с. 19; 1–2].

Література:

1. Положенням про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «iКейс»: затвер. Наказом Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду 15 грудня 2021 року № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>
2. Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: затв. Наказом Генерального прокурора від 17.08.2023 № 231. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text>
3. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: Навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2014. 417 с.
4. Основи інформаційно-аналітичної діяльності: навч. посіб. / Захарова В.І., Філіпова Л.Я. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 336 с.
5. Сухий О. Л. Алгоритми пошуку в інформаційних системах: методичні рекомендації. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2015. 71 с.
6. Климчук О. В. Інформаційні системи і технології в управлінні. Конспект лекцій. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. 160 с.
7. Вишня В. Б. Основи інформаційної безпеки: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутріш. справ, 2020. 128 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕКСПЕРТИЗУ В МЕДІАЦІЇ

Каращук Катерина,

медіатор, адвокат,

приватний виконавець виконавчого округу м. Києва

У сучасному світі все більш затребуваною стає медіація, як альтернативний спосіб вирішення спорів, який базується за гарвардській концепції ведення переговорів. В загальному розумінні медіація – це спосіб урегулювання конфліктів за взаємною домовленістю, процесом, під час якого незалежна третя особа, яка володіє навичками медіації, допомагає сторонам знайти шляхом переговорів вихід зі спору, досягти консенсусу за допомогою укладення угоди за результатами медіації. Прийнятий 16.11.2021 р. Закон України «Про медіацію» визначає відповідне поняття як «позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються

запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1]. Медіація, як це впливає із змісту ч. 2 ст. 3 Закону України «Про медіацію», може бути проведена до звернення до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу або під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження, або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу. Відповідні норми містяться і в інших нормативно-правових актах, зокрема, ЦПК України, ГПК України, КЗпП України, ЗК України. Так, ч. 7 ст. 49 ЦПК і ч. 7 ст. 46 ГПК передбачають, що сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу. Результат домовленості сторін може бути оформлений мировою угодою.

Принципи медіації визначено ст. 4 Закону України «Про медіацію», а саме: медіація проводиться за взаємною згодою сторін з урахуванням принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації. Принцип добровільності полягає у тому, що участь та можливість припинити медіацію у будь-який час є добровільною для сторін та медіатора. Конфіденційність – процедура медіації є конференційною, якщо інше не встановлено законом або про інше сторони медіації домовилися у письмовій формі.

Перевагами медіації є зниження витрат сторін; можливість обрання медіатора, якому обидві сторони довіряють; скорочення строків вирішення спору порівняно із судовим розглядом, можливість домовленості між сторонами спорів, що дозволяє зберегти партнерські відносини та надалі залишитися діловими партнерами.

В процесі вирішення спору за участю медіатора може виникнути потреба у проведенні експертного дослідження відповідним спеціалістом або установою. На нашу думку, найбільш перспективним при проведенні медіації є одержання експертного висновку на етапі досудового вирішення спору, а також при виконанні рішення суду. Такий висновок дозволяє вирішити розбіжності між сторонами щодо фінансових питань, а також оцінки вартості певних об'єктів чи певних даних, зокрема, комп'ютерних засобів та систем. В таких випадках залучення експерта може дозволити вирішити спір без звернення до суду або знизити строки та вартість виконання судового рішення.

На відміну від судової експертизи, порядок призначення і проведення якої, а також відшкодування витрат регламентований Законом України «Про судову експертизу» [2] та відповідними процесуальними кодексами, у випадку необхідності одержання експертного висновку при проведенні процедури медіації медіатор та сторони можуть більш гнучким способом вирішити питання. Так, на

відміну від судової експертизи, сторони можуть узгодити кандидатуру експерта, якому вони довіряють. Також, виходячи із ч. 6 ст. 15 Закону «Про судову експертизу», яка передбачає оплату подібних експертних досліджень за рахунок замовника, сторони можуть домовитися про порядок оплати експертного висновку.

Важливими перевагами застосування експертизи у медіації є, з однієї сторони, її конфіденційність, а з іншої сторони, можливість більш тісного спілкування з експертом. Це дозволяє сторонам досягнути консенсусу і уникнути судового розгляду, а у випадку проведення експертизи у виконавчому провадженні виконати рішення суду, що є важливим, враховуючи той факт, що значна частина судових рішень наразі не виконується.

Таким чином, застосування експертизи у процедурі медіації має значні перспективи для підвищення ефективності вирішення спорів та виконання судових рішень в Україні.

Література:

1. Про медіацію: закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст.51.
2. Про судову експертизу: закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ З МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА

Кісіль Наталія,

*кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник Київського відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України,
доцент кафедри інтелектуальної власності та приватного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Пукліч Ольга,

*провідний судовий експерт Київського відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

В Україні нині відбувається активне впровадження компетентнісних підходів, як у сфері освіти, так і при набутті

професійних кваліфікацій, що дають змогу здійснювати трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом. Згідно з «Методичними рекомендаціями щодо розроблення професійних стандартів», які схвалені Національним агентством кваліфікацій 25.01.2023 року [1], професійні стандарти можуть використовуватися, зокрема, під час присвоєння/підтвердження професійних кваліфікацій для: формування єдиних критеріїв для встановлення відповідності обсягу компетентностей здобувачів професійних кваліфікацій певному професійному стандарту, незалежно від шляхів їх отримання (формальна, неформальна чи інформальна освіта) тощо.

У професійному стандарті визначаються й вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій.

Професійного стандарту, що стосується судово-експертної діяльності, поки не розроблено. Тому визначення складових професійних компетентностей судових експертів та фахівців, які залучаються судом, слідством або іншими учасниками справи до проведення судових експертиз, набуває особливої актуальності. У зв'язку з цим, Національним науковим центром «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» та Науково-дослідним центром судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності Міністерства юстиції України нині проводиться науково-дослідна робота «Розробка Довідника професійних компетентностей судових експертів». Одним з етапів виконання цієї роботи є розробка професійних компетентностей експертів з мистецтвознавства.

Загальні підходи до визначення професійних компетентностей судових експертів вже висвітлювалися у більш ранніх публікаціях [2]. У цих тезах розглядаємо складові професійних компетентностей експертів з мистецтвознавства, які вважаємо є доцільним відобразити у Довіднику.

Довідник професійних компетентностей, що розробляється, сподіваємося буде слугувати орієнтиром як для практикуючих експертів і суб'єктів призначення експертизи, так і для фахівців, які тільки виявили намір отримати кваліфікацію за певною експертною спеціальністю, щодо тих компетентностей, які у них мають бути наявними до початку навчання (стажування), а які компетентності їм ще необхідно розвинути шляхом неформального чи інформального навчання, якщо ці компетентності не були набуті під час формальної освіти (здобуття вищої освіти) або практичної роботи.

Професійні компетентності експертів з різних напрямків експертиз вважаємо за доцільне поділяти на 4 основні рівні, які гармонізовані із

визначеними у Стандартах вищої освіти складовими компетентностей випускників та вимогами щодо визначення компетентностей у професійних стандартах, а саме: загальні; спеціальні (базові або фахові); спеціалізовані (предметні або ключові) та особисті (індивідуальні).

В даній публікації детальніше розглянемо основні спеціальні (базові або фахові) і спеціалізовані (предметні або ключові) компетентності експертів з мистецтвознавства.

До *спеціальних (базових або фахових) компетентностей експертів з мистецтвознавства*, які набуваються під час отримання формальної освіти у вищих навчальних закладах за другим освітнім рівнем, а також у певних випадках можуть набуватися під час формальної чи неформальної освіти та практичної роботи за фахом можуть бути віднесені, зокрема, такі:

- здатність застосовувати ґрунтовні знання з історії образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва та реставрації, основ законодавства у галузі культури і мистецтв;

- здатність володіти техніками, прийомами та методиками мистецтвознавчого аналізу, основами атрибуції та оцінки мистецьких творів;

- здатність виокремлювати основні етапи розвитку світового та національного мистецтва, виділяти та обґрунтовувати загальні засади та специфіку культурно-історичних процесів;

- здатність володіти методами опрацювання мистецтвознавчої літератури, узагальнення та аналізу мистецького матеріалу з дотриманням норм академічної доброчесності;

- здатність володіти понятійно-категоріальним апаратом та використовувати фахову термінологію мистецтвознавства;

- здатність використовувати досвід світових мистецьких практик різного часу;

- здатність аналізувати актуальний стан та тенденції розвитку сучасного мистецтва;

- здатність інтерпретувати та застосовувати семантичні, іконологічні, іконографічні, формально-образні і формально-стилістичні чинники образотворення;

- здатність аналізувати текстові та візуальні джерела інформації щодо культурних явищ та процесів, верифікувати інформацію у відповідності до професійних задач тощо.

До *спеціалізованих (предметних або ключових) компетентностей експертів з мистецтвознавства*, які зазвичай набуваються під час навчання (стажування) для отримання (підтвердження) кваліфікації

судового експерта за спеціальністю, а також здійснення практичної діяльності, можуть бути віднесені, зокрема, такі:

- здатність застосовувати знання предмету судової експертизи за спеціальністю 15.1 та основних завдань, що ставляться на вирішення експерта при дослідженні об'єктів мистецтвознавчої експертизи: предметів антикваріату та творів монументального та станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'яток архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичних інструментів, нотної літератури; нумізматику, фалеристики, геральдики та вексилології (герби, прапори); друкованої продукції, аудіо- та відеозаписів, фотографії;

- здатність використовувати передові знання та підходи вирішення експертних завдань під час мистецтвознавчого дослідження;

- здатність надавати консультації з мистецтвознавства, забезпечення доказової бази, а також щодо призначення і проведення судових експертиз;

- здатність формувати ілюстративний матеріал для процесу досліджень творів мистецтва;

- здатність проводити атрибуцію твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, належність до певної школи тощо);

- здатність володіти ознаками і критеріями для встановлення культурної цінності творів мистецтва, що має історичне, художнє, етнографічне та наукове значення;

- здатність встановлювати оціночну або страхову вартість твору;

- здатність проводити дослідження творів мистецтва в ультрафіолетовому та інфрачервоному випромінюванні;

- здатність володіти мікроскопічним методом дослідження творів мистецтва для встановлення їх автентичності;

- здатність визначати відповідність продукції критеріям суспільної моралі тощо.

У Довіднику професійних компетентностей судових експертів також будуть розкриті загальні компетентності, які є основоположними для ефективного здійснення судово-експертної діяльності за всіма експертними спеціальностями, а також особисті (індивідуальні) компетентності.

Загальні компетентності – включають знання та навички з теоретичних, організаційних і процесуальних питань судової експертизи; здатність здійснювати повне та всебічне дослідження властивостей та ознак досліджуваних об'єктів, явищ і процесів; професійно комунікувати з іншими експертами під час проведення комісійних та комплексних експертиз; надавати аргументовані експертні висновки, а у разі необхідності надавати роз'яснення щодо

складеного висновку у формі, яка зрозуміла для всіх, хто бере участь у процесі та немає спеціальних знань тощо.

Особисті (індивідуальні) компетентності – можуть набуватись внаслідок накопиченого практичного досвіду здійснення судово-експертної діяльності, а також формальної освіти за третім (освітньо-науковим/освітньо-творчим) рівнем, шляхом неформальної та інформальної освіти із набуттям знань, вмінь і навичок у певній сфері науки, техніки і мистецтва. Рівень особистої компетентності експерта може визначатися наявністю у експерта наукового ступеня, наукових та методичних робіт, досвіду викладацької діяльності, стажу експертної роботи, кількістю проведених експертиз, наявністю атестації за різними експертними спеціальностями, наставницьким досвідом та підвищенням кваліфікації.

Отже, у Довіднику професійних компетентностей судових експертів, професійні компетентності експертів з мистецтвознавства пропонуємо поділяти на 4 основні рівні: загальні компетентності, спеціальні (базові або фахові) компетентності; спеціалізовані (предметні) компетентності та особисті (індивідуальні) компетентності.

Література:

1. Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів : Рішення Національного агентства кваліфікацій від 25.01.2023 року № 1 (103). URL: <https://nqa.gov.ua/uploads/multiple-input/63d3be768f7b1.pdf>.

2. Кісіль Н.В. Підходи до визначення загальних та спеціальних професійних компетентностей судових експертів. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану* : IV Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 7 червня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. С. 149–152.

ДО ПИТАННЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Кішко Дмитро,
директор

*Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Дзюбак Катерина,

*кандидатка економічних наук,
головна судова експертка лабораторії економічних видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Воєнний стан в Україні, спричинений російською агресією, тривала криза економіки України вимагає посиленого забезпечення стабільної роботи економічних механізмів, виявлення і запобігання злочинам у сфері економіки. За цих умов пріоритетними напрямками розвитку судово-експертної діяльності будуть удосконалення організації виробництва експертиз, їх науково-методичного та інформаційного забезпечення, а також поліпшення матеріально-технічного оснащення експертних установ, насамперед державних. Проте внаслідок означених причин здійснити серйозну модернізацію матеріально-технічної бази в даний час є непосильним завданням. Тому в обстановці, що склалася, саме організаційні заходи слід висувати на перший план, оскільки вони можуть слугувати реальною основою підвищення результативності судових експертиз, створення умов для розроблення та впровадження науково-обґрунтованих експертних методик, удосконалення системи підготовки експертів та підвищення їхньої кваліфікації, а також здійснення ефективного контролю за ними.

Одним з організаційних методів підвищення ефективності роботи експертно-криміналістичних підрозділів є стандартизація інформаційного та методичного забезпечення судових економічних експертиз. Стандартизація дасть змогу забезпечити єдині вимоги до компетентності судових експертів і науково-методичного підходу до експертної практики судово-експертних установ, незалежно від їх організаційно-правової форми.

Методичні матеріали мають розроблятися, затверджуватися і застосовуватися відповідно до національних стандартів та інших документів зі стандартизації судово-експертної діяльності. Стандартизація дасть змогу експертним лабораторіям гарантувати

якість проведених досліджень шляхом забезпечення умов для отримання стабільних результатів з необхідною точністю.

На даний час установи, що здійснюють експертне забезпечення правосуддя в Україні, акредитуються за міжнародним стандартом систем управління якістю – ISO/IEC 17025 «General requirements for the competence of testing and calibration laboratories»; останню редакцію якого імплементовано в Україні як ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій» (далі – ДСТУ EN ISO/IEC 17025) [1]. У 2008 році Генеральною Асамблеєю Європейської кооперації з акредитації (EA) та Генеральною Асамблеєю Європейської мережі криміналістичних інститутів (ENFSI) ратифікується Керівництво з імплементації стандарту ISO/IEC 17020 «Conformity assessment – Requirements for the operation of various types of bodies performing inspection» (остання редакція якого прийнята в Україні як ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 «Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування» (далі – ДСТУ EN ISO/IEC 17020) [2]) у сфері розслідування місця злочину (EA-5/03 «Guidance for the implementation of ISO/IEC 17020 in the field of crime scene investigation»). Крім того, на відповідність вимогам ISO/IEC 17020, згідно з роз'ясненнями ENFSI, яка у 2009 році визнана Європейською комісією монопольною організацією у галузі криміналістики, можуть акредитуватися установи, які забезпечують оглядання місць подій, проведення судових експертиз, що не потребують застосування інструментальних методів досліджень (наприклад, психологічних), та функціонування баз даних [3].

Національним органом стандартизації в Україні є Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості», наказом від 07.05.2018 № 125 [4] якого для вдосконалення національної системи стандартизації у сфері криміналістики та судової експертизи створено технічний комітет «Судова експертиза» з присвоєнням йому реєстраційного номеру 192 (надалі – ТК 192) та уповноваженням Київського НДІСЕ на здійснення функцій секретаріату ТК 192 «Судова експертиза». Об'єктами стандартизації ТК 192 є розроблення на рівні стандартів вимог до створення експертних методик, проведення судових експертиз та експертних досліджень, роботи із слідовою інформацією, що може бути визнаною доказами, тощо. На даний час ТК 192 розроблено 6 проєктів національних нормативних документів, які прийнято в якості ДСТУ:

– ДСТУ ISO 18385:2019 «Мінімізація ризику забруднення продукції, використовуваної для збирання, зберігання, аналізування

біологічного матеріалу в криміналістичних цілях, ДНК людини (ISO 18385:2016, IDT)»;

– ДСТУ ISO 21043-1:2021 «Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення (ISO 21043-1:2018, IDT)»;

– ДСТУ ISO 21043-2:2021 «Виявлення, фіксування, вилучення, транспортування та зберігання об'єктів (ISO 21043-2:2018, IDT)»;

– ДСТУ 9122 «Судова почеркознавча експертиза. Терміни та визначення понять»;

– ДСТУ 9135 «Судова біологічна експертиза. Молекулярно-генетичні дослідження. Терміни та визначення понять»;

– ДСТУ 9168 «Судова експертиза зброї. Терміни та визначення понять» [5], з яких перші три стандарти – гармонізовані міжнародні стандарти.

Ще однією проблемою є відмінність у підходах до класифікації судово-економічних експертиз. Сама по собі судово-економічна експертиза – це окремий клас експертних досліджень, об'єднаних специфікою предмета, завдань, об'єктів і методів дослідження, а також застосовуваних спеціальних знань. Під час проведення судово-економічних експертиз використовуються знання низки прикладних економічних наук, бухгалтерського обліку, фінансового аналізу, знання про податки та оподаткування, кредитування, банківську діяльність тощо.

Відповідно до п. 1.2.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [6], до економічної експертизи віднесено такі види: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій. Можна сказати, що в ній актуалізовано найбільш значущі види судової економічної експертизи. Ці види експертиз трапляються доволі часто, проте економіка характеризується динамічним розвитком, і нині можна відзначити цілу низку актуальних експертних питань, які не можна віднести до жодного з представлених родів. До таких питань можна віднести дослідження, пов'язані з операціями факторингу, криптовалюти, зовнішньоекономічної діяльності, митних зборів, подвійного оподаткування для тимчасово переміщених громадян України тощо.

Третьою проблемою є слабка забезпеченість сучасними паспортизованими методиками. Крім того, вже протягом понад 15 років застосовуються міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ), розвинена система аудиторської діяльності в цій галузі, але в жодному посібнику із судово-економічної експертизи жодних методик, що дають змогу проводити відповідні експертні дослідження (за фінансовою звітністю, сформованою за МСФЗ), не описано. У результаті склалася

критична ситуація з розробленням, затвердженням і практичним використанням паспортизованих експертних методик за всіма видами судово-економічної експертизи. Замість експертних методик співробітники науково-дослідних установ судових експертиз змушені використовувати численні інструктивні листи, рекомендації, найпростіші навчальні посібники та методичні вказівки, попри те, що в п. 4.12 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [6], прямо вказується на необхідність зазначення у висновку експерта застосованих ним методик.

Міжнародний досвід з організації судово-експертної діяльності показує, що існування вимог до акредитації та відповідно їх реалізація сприяють розвитку методичного забезпечення за рахунок диференціації проведених досліджень, з одного боку, а з другого, ефективно сприяють кооперації під час виконання складних багатооб'єктних експертиз, відкривають можливість інформаційного методичного обміну. Безсумнівно, що сертифікація і валідація методичного забезпечення дадуть змогу з високою якістю розв'язувати теоретичні та практичні завдання. При цьому мінімізуються можливі експертні помилки, підвищується ефективність використовуваних засобів і методів, знижуються матеріальні та тимчасові витрати на проведення досліджень і експертиз. Перспектива використання сертифікованих експертних методик, однотипні вимоги до експертів відповідних спеціальностей відкривають можливості досягнення порівнянних результатів під час дослідження одних і тих самих об'єктів, а отже, підвищують об'єктивність і результативність проведених експертиз.

Література:

1. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT). Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2020. 24 с.
2. ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування (EN ISO/IEC 17020:2012, IDT; ISO/IEC 17020:2012, IDT). Київ : ДП «УкрНДНЦ». 2019. 14 с.
3. Розроблення експертних методик: зміст, структура, оформлення (з урахуванням міжнародних стандартів, прийнятих в Україні) : метод. рек. / О. Г. Рувін (голова авт. кол.), А. О. Полтавський (заст. голови авт. кол.), Т. В. Будко, Т. Д. Голікова, О. І. Жеребко, А. М. Камінський, М. П. Молибога, В. В. Назаров ; за заг. ред. О. Г. Рувіна, С. Г. Кримчука, А. В. Свінцицького. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : КНДІСЕ, 2021. 102 с.

4. Про створення технічного комітету стандартизації Судова експертиза : Наказ ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 07.05.2018 № 125. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=77374 (дата звернення: 20.08.2024).

5. «Стандартизація судово-експертної діяльності за міжнародними стандартами. Розрахунок та формування вартості експертногодини». URL: https://seu.in.ua/last_news/standartyzatsiya-sudovo-ekspertnoyi-diyalnosti-za-mizhnarodnymy-standartamy-rozrahunok-ta-formuvannya-vartosti-ekspertogodyny/ (дата звернення: 21.08.2024).

6. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 20.08.2024).

ПРО МОЖЛИВІСТЬ ФАХІВЦІВ ДСНС ПРОВОДИТИ ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНІ ЕКСПЕРТИЗИ

Климаць Руслан,

кандидат технічних наук,

начальник відділу досліджень, статистики пожеж

та надзвичайних ситуацій

*Інституту державного управління та наукових досліджень
з цивільного захисту*

Із введенням у дію нового *Кримінального процесуального кодексу України* (далі – КПК України) [1] змінився порядок залучення співробітників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) до дослідження пожеж, а по суті органи ДСНС, що виконували функції дізнання у справах про пожежі, виявилися практично відстороненими від даного процесу.

На сьогодні, майже всі кримінальні правопорушення, пов'язані з пожежами, розслідуються слідчими Національної поліції України, які в свою чергу з метою всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення, встановлення причин виникнення пожеж, а також обставин та умов, що сприяли їх виникненню, можуть залучати підрозділи територіальних органів ДСНС.

На практиці в ході провадження кримінальних правопорушень з метою з'ясування певних обставин вчинених злочинів, що потребують

спеціальних знань, зокрема, щодо дотримання законодавства у сфері пожежної безпеки, слідчі звертаються до інспекторського складу органів і підрозділів державного нагляду (контролю) ДСНС, зокрема – до фахівців дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС (далі – ДВЛ), основним завданням яких відповідно до керівних документів з організації їх роботи [2] і є дослідження пожеж і встановлення причин їх виникнення.

Територіальні органи ДСНС залучаються слідчими Національної поліції України для встановлення причин виникнення пожеж, а також обставин та умов, що сприяли їх виникненню, відповідно до встановленого порядку [3].

Прийнятий Головним слідчим управлінням Національної поліції України порядок [3] у своїй першій редакції лише частково вирішив питання залучення спеціалістів ДСНС до дослідження пожеж і встановлення причин їх виникнення. Останні зміни внесені до нього буквально у лютому 2024 року [4].

В цілому, над проблематикою залучення спеціалістів до розслідування кримінальних правопорушень і використання спеціальних знань працювали Азаров Ю.І., Антонюк П.Є., Белкін Р.С., Ковальов В.В., Климаць Р.В., Коновалова В.Е., Лазебний А.М., Лук'янчиков Є.Д., Махов В.М., Павлова Н.В., Рафальський Є.О., Романюк Б.В., Сегай М.Я., Яремчук В.О. [5-8].

Зокрема, автором цієї роботи впродовж двох передвоєнних років проводилися активні дослідження та дискусії в колах фахівців сфери пожежної безпеки стосовно процесуальних аспектів залучення спеціалістів ДВЛ до участі в огляді місця пожежі та кримінального провадження у справах по пожежам [9-11]; щодо можливих форм їх залучення [12]; можливих шляхів вирішення проблеми залучення спеціалістів ДВЛ до участі у розслідуванні пожеж [13].

Окремі підстави залучення спеціалістів також містить [14], що визначає основні завдання пожежно-технічної експертизи та те, що перед нею можуть ставитися й інші завдання, пов'язані з провадженням у справі про пожежу, для розв'язання яких необхідні спеціальні знання в галузі пожежної справи.

Але ніколи не йшлося про дослідження пожеж фахівцями ДВЛ у якості судових експертів.

Закон України «Про судову експертизу» [15] статтею 7 визначає, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом.

Тож, спираючись на цю норму упродовж I-го кварталу 2024 року вперше в ДСНС задля підвищення рівня встановлення причин виникнення пожеж, обставин та умов, що сприяли їх виникненню (у порядку та на умовах визначених законодавством), фахівець ДВЛ Хмельницької області пройшов навчання та стажування в Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Мін'юсту (м. Харків) та за рішенням Центральної експертно-кваліфікаційної комісії Мін'юсту отримав кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки», в чому можна переконатися, звернувшись до Реєстру атестованих судових експертів [16].

Тож, наразі, єдиним підрозділом ДСНС, що має можливість виконувати пожежно-технічні експертизи є дослідно-випробувальна лабораторія Аварійно-рятувального загону спеціального призначення Головного управління ДСНС у Хмельницькій області.

Література:

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України* від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-13, ст. 88.

2. Про затвердження керівних документів з організації роботи дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС: наказ ДСНС від 03 червня 2024 р. № НС-614.

3. Про затвердження Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами: наказ МВС від 24 липня 2017 р. № 621 (зарєєстрований у Мін'юсті 14.08.2017 за № 998/30866). *Офіційний вісник України*, 2017, № 72, ст. 2216.

4. Про затвердження Змін до *Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України* під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами: наказ МВС від 08 лютого 2024 р. № 73 (зарєєстрований в Мін'юсті 23.02.2024 за № 275/41620). *Офіційний вісник України*, 2024, № 23, ст. 1504.

5. Азаров Ю.І., Рафальський Є.О. Особливості взаємодії слідчого з експертом (спеціалістом) на початковому етапі досудового

розслідування. *Науковий юридичний журнал: Юридична наука*. К.: № 10, 2014. С. 87-96.

6. Антонюк П.Є. Щодо сутності письмового пояснення спеціаліста у кримінальному провадженні. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. О.Г. Рувіна, Н.В. Нестор; уклад. О.І. Жеребко, В.П. Колонюк, О.О. Садченко, О.В. Юдіна. К.: Видавництво Ліра-К, 2020. С. 47-49.

7. Климась Р.В. Проблемні питання залучення спеціалістів дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС до дослідження пожеж і проведення експертиз по ним. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий центр «Гельветика», 2020. Ч. 2. С. 172-176.

8. Лук'янчиков Є.Д. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне: Видавничий центр «Гельветика», 2020. Ч. 2. С. 176-180.

9. Серeda Д.В., Климась Р.В. Процесуальні аспекти залучення спеціалістів дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС до участі в огляді місця події, пов'язаної з пожежею. *Науковий журнал: Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса: № 1, 2020. С. 165-167. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.34>.

10. Серeda Д.В., Климась Р.В. Процесуальні підстави залучення фахівців дослідно-випробувальних лабораторій системи ДСНС як спеціалістів до участі в кримінальному провадженні у справах по пожежам. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Lublinie: Fundacja Instytut Spraw Administracji Publicznej: vol. 1, № 5 (41), 2021. С. 264-270. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.38>.

11. Серeda Д.В., Климась Р.В. Залучення співробітників системи ДСНС як спеціалістів до участі у кримінальному провадженні у справах про пожежі. Процесуальний аспект. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. Н.В. Нестор; уклад. О.В. Баулін, О.І. Жеребко, Т.П. Кривак, О.О. Садченко, А.В. Старушкевич, О.В. Юдіна. К.: Видавництво Ліра-К, 2021. С. 418-422.

12. Климась Р.В. Щодо можливих форм залучення спеціалістів дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС до участі в кримінальному провадженні у справах по пожежам. *International*

scientific and practical conference «Legal sciences: research and European innovations»: conference proceedings. Czestochowa: «Baltija Publishing», 2021. С. 237-241. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-074-2-62>.

13. Климаць Р.В. *Можливі шляхи вирішення проблеми залучення спеціалістів дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС до участі у розслідуванні пожеж. Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень*: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2021. С. 138-142.

14. Про затвердження *Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень*: наказ Мініюсту від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 (zareєстрований у Мініюсті 03.11.1998 за № 705/3145). *Офіційний вісник України*, 1998, № 46, ст. 1715.

15. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 28, ст. 232.

16. Реєстр атестованих судових експертів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.rase.minjust.gov.ua/page/667>.

СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ ГРАФІЧНОЇ ФОРМИ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Коваленко Артем,

кандидат юридичних наук, доцент,

*старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
публічної безпеки громад факультету № 2*

Донецького державного університету внутрішніх справ

Фіксація доказової інформації є невід'ємною складовою діяльності уповноважених осіб зі збирання доказів у кримінальному провадженні. Залежно від сутності таких відомостей та особливостей їх джерела (носія), суб'єкт доказування обирає сукупність прийомів, методів та науково-технічних засобів збереження доказової інформації, тобто певну форму її фіксації.

Однією з традиційних є графічна форма фіксації доказової інформації, яка полягає у відображенні об'єктів шляхом зарисовки (замальовування), або використання графічних знаків, котрі певним чином виражають

фіксовані відомості [1, с. 32]. За її допомогою виготовляються наочні або схематичні зображення джерел (носіїв) доказової інформації. При цьому графічна форма відрізняється від наочно-образної тим, що у результаті її застосування виготовляються суб'єктивні моделі, які пройшли через свідомість суб'єкта доказування (або залученого спеціаліста) та перенесені на матеріальний носій (найчастіше папір) чи у електронну (цифрову) форму комп'ютерних даних.

Зауважимо, що з широким розповсюдженням науково-технічних засобів наочно-образної фіксації, потреба у виконаних людиною наочних малюнків у кримінальному провадженні практично відпала. Чи не єдиною сферою кримінальної юстиції, в якій до останнього часу використовувалися малюнки, було виготовлення суб'єктивних мальованих та композиційно-мальованих наочних портретів особи. Водночас із розвитком сучасної комп'ютерної техніки правоохоронці практично повністю перейшли до виготовлення фотокомпозиційних суб'єктивних портретів осіб, які за своєю природою є схематичними.

Поза межами створення наочних суб'єктивних портретів зовнішності особи графічна форма фіксації доказової інформації переважно використовується у виді складання схем, планів чи креслень, які являють собою зображення криміналістично значущих об'єктів, виготовлені з використанням умовних знаків та позначок.

Об'єктом фіксації за допомогою схемування найчастіше виступає речова обстановка приміщення або місцевості, на яких було виявлено сліди кримінального правопорушення. Зокрема, відповідно до підзаконних НПА, за результатами огляду місця події, на якому було виявлено труп з ознаками насильницької смерті, обов'язково складається схема, план чи креслення оглянутого місця [2], хоча на період дії правового режиму воєнного стану така вимога була тимчасово скасована [3]. Схемування відіграє визначальну роль під час фіксації результатів огляду місця кримінально караного дорожньо-транспортної пригоди, де схема дорожньої обстановки є чи не головним елементом доказової бази. Крім того, складання планів та схем є ефективним способом фіксації обстановки великих за площею місцевостей.

На сучасному етапі найбільш технологічним та прогресивним варто визнати метод складання схеми (плану) оглянутого місця події шляхом нанесення відповідних позначок на супутниковий знімок місцевості (отриманий з відкритих джерел, наприклад сервісу Google Maps) або на аерофотознімки, виконані за допомогою пілотованих чи безпілотних літальних апаратів.

Зокрема, описаний метод схемування сьогодні активно використовується вітчизняними правоохоронцями під час досудового

розслідування воєнних злочинів, вчинених військовослужбовцями держави-агресора. На супутникових знімках розмічається локалізація слідів застосування зброї дальнього ураження (мінометів, ствольної та ракетної артилерії) з метою подальшого призначення комплексної судової експертизи зброї та слідів її застосування і судово-військової експертизи для встановлення орієнтовних місць, з яких така зброя застосовувалася. Основним завданням згаданих експертиз є визначення напрямку (із зазначенням території, населеного пункту), з якого (яких) були відстріляні боєприпаси та виключення інших напрямів здійснення артилерійського обстрілу. Судові експерти наголошують, що вирішення завдань указаної експертизи можливе виключно за умови належного фіксування органами досудового розслідування місця обстрілу із застосуванням фото-, відеозйомки, а також складанням планів і схем [4, с. 269].

В окремих випадках також можуть виконуватися схематичні зображення та креслення окремих об'єктів – деталей пристроїв, елементів механізмів, окремих слідів та їх груп (наприклад доріжки слідів ніг людини) тощо.

Під час проведення процесуальних дій схеми (плани) можуть виконуватися на міліметровому чи звичайному папері, або складатися з використанням комп'ютерної техніки та роздруковуватися чи зберігатися в електронному (цифровому) вигляді. На практиці для складання електронних (цифрових) схем та планів найчастіше використовуються ноутбуки та/або планшетні комп'ютери, а також програмне забезпечення для проектування й креслення (наприклад ПЗ AutoCAD та його аналоги). Виготовлені у такий спосіб графічні зображення визнаються похідними документами, додатками до протоколу відповідної процесуальної дії.

Перспективним способом графічної фіксації доказової інформації, на нашу думку, є виготовлення суб'єктивних комп'ютерних планів (цифрових 3D-моделей) оглянутих предметів, приміщень чи місцевостей. Описані методи фіксації доказової інформації можна об'єднати під назвою 3D-реконструкція, яку ми пропонуємо визначити як процес побудови людиною суб'єктивної електронної (цифрової) 3D-моделі криміналістично значущого об'єкта.

Такий вид реконструкції (моделювання) здійснюється залученням спеціалістом з використанням комп'ютерної техніки та спеціального програмного забезпечення. У ході його здійснення спеціаліст використовує, трансформує та поєднує базові об'ємні геометричні фігури, а також готові типові 3D-моделі для відтворення тривимірного зображення оригінального об'єкта. Джерелом інформації про реконструйований об'єкт можуть бути опис в протоколі певної слідчої

(розшукової) дії, його фотознімки, візуальне сприйняття об'єкта спеціалістом, показання очевидця тощо. При цьому ознаки об'єкта переносяться на модель опосередковано, суб'єктивно (через свідомість особи яка здійснює реконструкцію чи надає вихідну інформацію про об'єкт). Електронні (цифрові) суб'єктивні 3D-моделі-плани криміналістично значущих об'єктів після їх виготовлення поміщуються на носії комп'ютерних даних та додаються до протоколу відповідної процесуальної дії як невід'ємні додатки.

Таким чином, попри широке розповсюдження науково-технічних засобів наочно-образної (фото-, відео-) фіксації, графічна форма збереження доказових відомостей продовжує розвиватися та використовуватися на практиці. Найчастіше вона застосовується під час виготовлення схематичних фотокомпозиційних суб'єктивних портретів осіб, а також схем, планів та креслень оглянутих місць події. Найбільш технологічним та прогресивним варто визнати метод складання схеми (плану) оглянутого місця події шляхом нанесення відповідних позначок на супутниковий знімок місцевості (отриманий з відкритих джерел, наприклад сервісу Google Maps) або на аерофотознімки, виконані за допомогою пілотованих чи безпілотних літальних апаратів. Під час проведення процесуальних дій схеми (плани) можуть виконуватися на міліметровому чи звичайному папері, або складатися з використанням комп'ютерної техніки та роздруковуватися чи зберігатися в електронному (цифровому) вигляді. Перспективним способом графічної фіксації доказової інформації є виготовлення суб'єктивних комп'ютерних планів (цифрових 3D-моделей) оглянутих предметів, приміщень чи місцевостей.

Література:

1. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Скільська Л.Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації. Монографія. За ред. П.Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. 96 с.

2. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини. Наказ МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України; від 29.09.2017 № 807/1193/279. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17>.

3. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України. Наказ МВС

України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22>.

4. Богданюк І. В., Чупрун В. Т., Устименко В. А., Шипілов М. Ю. Особливості судово-експертних досліджень випадків артилерійських обстрілів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Т. 20, № 2. С. 264–280.

ФАХІВЕЦЬ ЯК СУБ'ЄКТ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ковальов Костянтин,

доктор філософії в галузі права,

завідувач лабораторії науково-організаційного забезпечення

судово-експертної діяльності

Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

Судову експертизу у сфері інтелектуальної власності можна зарахувати до категорії найскладніших судових експертиз. Таке твердження ґрунтується на тому, що судовий експерт, досліджуючи об'єкти інтелектуальної власності, особливо під час досліджень, пов'язаних із винаходами та корисними моделями, доволі часто потребує різноманітної специфічної інформації з різних галузей знань. А отже, судовий експерт не завжди може самостійно набути певного обсягу знань й отримати доступ до вузько-професійної інформації стосовно досліджуваних об'єктів, процесів тощо. Відповідно судовий експерт потребує сторонньої допомоги від спеціалістів чи фахівців – носіїв відповідних специфічних професійних знань. Однак на сьогодні можливості реалізації судовим експертам такої потреби процесуальним законодавством практично не передбачено.

Чинні норми процесуального законодавства визначають лише статус спеціаліста як особи, яка має спеціальні знання та навички, необхідні для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій і технічної допомоги під час учинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо). Тобто законодавством спеціаліст не визнається носієм специфічних професійних знань, що їх може використати судовий експерт під час проведення судової експертизи. А отже, виникає процесуальна колізія: потреба залучити спеціаліста

для надання допомоги чи професійної інформації є, а процесуальне законодавство не передбачає такої можливості.

Тому, на нашу думку, до норм процесуального законодавства доцільно було б увести поняття «фахівець», яким згідно з тлумачним словником визнається особа, яка «досконало володіє якимсь фахом, має високу кваліфікацію, глибокі знання з певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо», надавши йому можливість бути залученим за клопотанням судового експерта до проведення судової експертизи як консультант.

Наявність статусу фахівця дасть змогу оптимізувати чинну практику залучення спеціалістів, яка наразі побудована на праві судового експерта заявляти клопотання. У своєму клопотання судовий експерт наголошує на потребі отримання інформації від спеціалістів у певній галузі знань. Водночас залучення відповідних спеціалістів для надання відповідей на порушені судовим експертам запитання суд визначає за пропозиціями сторін провадження. Таких спеціалістів зазвичай раніше вже залучали сторони для складання висновків спеціалістів за результатами дослідження спірних об'єктів, процесів тощо і мають діаметрально протилежні погляди. Тобто судовий експерт на своє клопотання замість незалежного науково-аргументованого інформаційного матеріалу отримує діаметрально протилежні погляди спеціалістів, що їх уже раніше залучали сторони для обґрунтування своїх вимог або надання реагування на заявлені вимоги. Це так само не покращує науково-інформаційного забезпечення судового експерта та його інформаційної обізнаності в певній галузі знань, а навпаки, призводить до ще більшого ускладнення подальшого експертного дослідження.

Запровадження інституту фахівця разом з удосконаленням норм процесуального законодавства в частині надання права судовому експертові ініціювати питання про залучення спеціалістів (фахівців) із певної галузі знань для надання консультативної допомоги під час проведення судової експертизи, без погодження зі сторонами провадження, разом з урегулюванням статусу фахівця як носія знань у певній галузі науки, техніки тощо й можливістю його залучення до судової експертизи як наукового консультанта сприяло б розв'язанню проблем, пов'язаних із залученням спеціалістів (фахівців) із певної галузі знань або отриманням незалежних науково та практично аргументованих відповідей на запитання, які потрібні судовому експертові для проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності.

Література:

1. Словник UA. Портал української мови і культури. <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D1%84%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C>
2. Цивільний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Господарський процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст. 56). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНА ОЦІНКА ПСИХІЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ПОТЕРПІЛИХ ОСІБ ВНАСЛІДОК КРИМІНАЛЬНИХ СЕКСУАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Козерацька Олена,

*доктор медичних наук, головний судово-психіатричний експерт
Центру судових експертиз, провідний науковий співробітник
відділу наукових досліджень судово-психіатричної експертизи
ДУ «Інститут судової психіатрії
Міністерства охорони здоров'я України»*

Обґрунтування вибору теми дослідження. В Україні та світі спостерігається невтішна тенденція до зростання злочинності на сексуальному підґрунті. Останнє підтверджується тими обставинами, що за опублікованими даними тільки кількість зафіксованих сексуальних деліктів зросла за період 2012–2022 рр. удвічі [1–3]. Сексуальне насильство полягає в спричиненні потерпілим не тільки фізичного, але й психічного страждання. Згідно з дослідженнями науковців [4–8] в переважній більшості жертв сексуального насильства розвиваються розлади адаптації та посттравматичний стресовий розлад [9–12].

Намагання на державному рівні нівелювати вплив негативних факторів знайшло своє відображення в Міжгалузевій комплексній програмі «Здоров'я нації – стратегія розвитку охорони здоров'я на 2016–2030 роки». У розділі «Розробка плану дій в області психічного здоров'я» серед пріоритетних стратегічних програм зазначені профілактичні заходи з попередження насильства щодо жінок і дітей.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження ґрунтувалося на аналізі суцільної вибірки з підекспертних, які перебували на СПЕ в Київському міському центрі судово-психіатричної експертизи з 2001 р. по 2015 р. (протягом 15 років).

Усього були вивчені 70 потерпілих (61 жінка, 9 чоловіків): 27 осіб до 12 років (22 дівчат, 5 хлопчиків), 33 – 12–18 років (29 і 4 відповідно), 5 – 18–25, 5 – старше 25. За освітою вони розподілялися наступним чином: вищу освіту мав 1 (1,4 %) потерпілий, середню спеціальну – 7 (10,0 %) потерпілих, середню загальну – 55 (78,6 %), незакінчену середню – 7 (10,0 %).

Основна частка потерпілих не працювали (65; 92,9 %), працювали 2 (2,9 %) особи, за фахом 2 (2,9 %), епізодичні заробітки спостерігалися в 1 (1,4 %). Основна частина потерпілих були жіночої статі (61; 87,1 %), 9 (12,9 %) – чоловічої.

Основна частина потерпілих були здоровими (59; 84,3 %). Психічні розлади внаслідок ОУГМ резидуального генезу з легким психоорганічним синдромом (F07.9) спостерігалися в 6 (8,6 %) осіб, органічний емоційно лабільний (астенічний) розлад внаслідок ЧМТ (F06.6) – 1 (1,4 %); розумова відсталість легкого ступеня з незначними поведінковими порушеннями (F70.8) – 1 (1,4 %); розумова відсталість помірного ступеня з значними поведінковими порушеннями (F71.1) – 1 (1,4 %), шизофренія параноїдна, безперервний тип перебігу – 1 (1,4 %), органічний розлад особистості та поведінки внаслідок епілепсії (G40+F07.8) – 1 (1,4 %).

Основна частина діагнозів були встановлені під час проведення СПЕ (58; 82,9 %), 12 (17,1 %) – до проведення СПЕ.

Найбільше потерпілих постраждали в рамках статті 156 ч. 2 (29; 41,4 %); 11 (15,7 %) – 156 ч. 1; 9 (12,9 %) – 152 ч. 1; 5 (7,1 %) – 152 ч. 3; 5 (7,1 %) – 153 ч. 2; 3 (4,3 %) – 153 ч. 1; 2 (2,9 %) – 152 ч. 4; 2 (2,9 %) – 153, 156; 1 (1,4 %) – 152 ч. 2; 1 (1,4 %) – 153 ч. 3; 1 (1,4 %) – 156 ч. 3; 1 (1,4 %) – 154 ч. 1.

Найбільше СНД були скоєні в квартирах (44; 62,9 %), 8 (11,4 %) – на вулиці, 2 (2,9 %) – полі, лісі, 1 (1,4 %) – школі, 1 (1,4 %) – під'їзді, 1 (1,4 %) – на горищі, 13 (18,6 %) – в інших будівлях.

У більшості випадків коморбідна патологія була відсутньою (62; 88,6 %). На психічні розлади внаслідок ОУГМ резидуального генезу (F07.8) страждали 5 (7,1 %) осіб, Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання алкоголю, синдром залежності (F10.2) – 1 (1,4 %), Психічні розлади внаслідок ОУГМ травматичного генезу (ЧМТ) (F07.8) – 1 (1,4 %) Психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання наркотичних речовин групи стимуляторів, синдром залежності (F15.2) – 1 (1,4 %).

Більшість потерпілих не мали особливостей у типі особистості (61; 87,1 %). Органічний РО спостерігався в 5 (5,7 %) осіб, емоційно нестійкий РО – 2 (2,9 %), дисоціальний РО – 2 (2,9 %), легкий психоорганічний синдром – 1 (1,4 %). Більшість випадків СНД

відбулися вдень (14; 20,0 %), 7 (10,0 %) – вночі, 4 (5,7 %) – увечері, 3 (4,3 %) – зранку, 42 (60,0 %) – не вказано. У більшості випадків порушень сприйняття в потерпілих не було (62; 88,6 %). 7 (10,0 %) осіб перебували в стані алкогольного сп'яніння, 1 (1,4 %) – наркотичного. У більшості випадків пошкодження були відсутніми (52; 74,3 %). Легкі тілесні ушкодження спостерігалися в 16 (22,9 %) осіб, середньої тяжкості – 1 (1,4 %), вбивство – 1 (1,4 %). Стосовно потерпілих були скоєні 13 (18,6 %) випадків змішаних насильницьких статевих актів, 12 (17,1 %) – класичних, 12 (17,1 %) – анальних, 10 (14,3 %) – ексгібіціонізму та мастурбації, 9 (12,9 %) – торкань до статевих органів потерпілої, 8 (11,4 %) – оральних насильницьких статевих актів, 3 (4,3 %) – орогенітальних, 2 (2,9 %) спроби звалтування, 1 (1,4 %) – не вказано.

У більшості випадків поведінка потерпілих після СНД була послідовною та логічною (53; 75,7 %). Розлад адаптації спостерігався в 12 (17,1 %) осіб, посттравматичний стресовий розлад – 3 (4,3 %), скоєння суїцидальної спроби – 2 (2,9 %).

Більшість потерпілих були наочно знайомими з підозрюваними (38; 54,3 %), 20 (28,6 %) – незнайомими, 7 (10,0 %) – доньками/синами, 4 (5,7 %) – пасербицями/пасинками, 1 (1,4 %) – сусідками/сусідами.

У більшості випадків віктимної поведінки з боку потерпілих не було (61; 87,1 %). У 5 (7,1 %) осіб відмічалось сумісне вживання алкоголю. 4 (5,7 %) підекспертних пішли в пізній час з потерпілим додому, в лісопаркову зону.

Певний інтерес представляє характер взаємин злочинця з потерпілою. У третині звалтувань була обрана випадкова жінка, напад на яку був раптовим, оскільки гвалтівник намагався залишитися невпізнаним і після вчиненого втікав. У 15,0 % випадків злочинець знайомився з потерпілою напередодні вчинення злочину, в такий спосіб полегшуючи сексуальний напад. В обох випадках з боку винного переважало фізичне насильство, в результаті якого потерпілим заподіювалися тілесні ушкодження та психічні травми. Досить часто гвалтівники були знайомі з потерпілими за місцем проживання (29,1 %) або підтримували дружні стосунки. Сексуальне насильство з боку родичів (12,3 % звалтувань і 4,5 % замахів на звалтування) розподілилося приблизно порівну між батьками, вітчимами, братами та дядьками. Подружнє насильство спостерігалося в 2–3 % випадків.

У дослідженні були визначені провокуючі форми поведінки жертв сексуального насильства різного віку. Пасивно-провокуюча поведінка, що створює відчуття невинуватої сексуальної доступності, притаманна неповнолітнім жертвам (27,92 %). Активно-провокуюча форма, що передбачає створення ефекту надмірної сексапільності,

неадекватного кокетства, флірту з виключенням безпосереднього статевого акту, переважає в повнолітніх потерпілих (56,15 %). Проте абсолютно «чистих» форм активно- та пасивно-провокуючої поведінки не відмічено. Малолітні (до 14 років) і неповнолітні (14–18 років) особи через властиві їм вікові особливості зазвичай не здатні адекватно оцінювати передкримінальну ситуацію та регулювати свою поведінку відповідно до неї.

Якщо розглядати жертвність за ознакою статі відносно злочинів, пов'язаних з насильницькими діями сексуального характеру, кількісна перевага традиційно належить жінкам (71,4 % і 28,6 % відповідно), водночас, якщо жертви жіночої статі представлені різними віковими категоріями, жертви чоловічої статі найчастіше не досягають віку повноліття.

Доведено, що визначення рівня віктимності слід проводити в осіб, які постраждали від сексуального злочину та в яких немає негативних змін у психіці. Встановлено, що зґвалтування неповнолітніх призводить до виникнення в них посттравматичних стресових розладів, що можуть проявлятися через рік після скоєння злочину.

Висновки. Віктимологічні чинники відіграють істотну роль в генезисі злочинної поведінки, особливо в ситуації сексуального насильства.

Для жертв кримінально-насильницьких дій характерна наявність певного комплексу соціально-демографічних і морально-психологічних ознак, поява яких за певних обставин детермінує їхню типову поведінку та пов'язану нею більшу ймовірність, ніж в інших осіб, стати жертвою насильницьких дій.

Низький соціальний статус потерпілої особи, якому відповідає низький освітній і культурний рівень, має істотне віктимологічне значення.

В 30 % випадків зґвалтування здійснювалось по відношенню до випадкової жертви, в інших 30 % – гвалтівники були знайомі з потерпілими за місцем проживання або підтримували дружні стосунки. У 15 % випадків злочинець знайомився з потерпілою напередодні вчинення злочину, в такий спосіб полегшуючи сексуальний напад. Сексуальне насильство з боку родичів мало місце майже у 17 % випадках, подружнє насильство – у 3 % випадків.

Основна частина потерпілих на період вчинення відносно них кримінального правопорушення були психічно здоровими (84,3 % осіб). Встановлено, що у більшості спостережень у потерпілих внаслідок вчинених відносно них кримінальних правопорушень, психічні розлади не виникали – без ознак психічного розладу

виявилось 75,7 % осіб. Розлад адаптації спостерігався в 17,1 % осіб, посттравматичний стресовий розлад – 4,3 % осіб.

Провокуючими формами поведінки жертв сексуального насильства різного віку визначені: пасивно-провокуюча поведінка, що створює відчуття невинуватої сексуальної доступності та притаманна здебільшого неповнолітнім жертвам (28 %); активно-провокуюча форма, що передбачає створення ефекту надмірної сексапільності, неадекватного кокетства, флірту з виключенням безпосереднього статевого акту, яка переважає в повнолітніх потерпілих (56 %).

Для виникнення віктимної поведінки необхідні певні умови, безпосередньо пов'язані з особливостями поведінки особистості, її індивідуально-психологічних якостей: низький рівень емоційної стійкості, соціальної активності, впевненості в собі; висока фрустраційна напруженість; високий рівень емоційної нестабільності; порушення психічної адаптації; схильність до залежності, замкненість, довірливість, боязкість; нерозбірливість у виборі знайомих; нестійкі моральні принципи [13, 14].

Знання особистісних особливостей жертви, їхньої ролі в розвитку злочину, аналіз і характеристика стосунків між злочинцем і потерпілим з позицій властивостей жертви та її поведінки значно розширюють можливості профілактичних програм, спрямованих на віктимологічне попередження згвалтувань.

Віктимологічна профілактика є важливим елементом раціональної системи віктимологічного напряму попереджувальних впливів на злочинність шляхом усунення віктимогенних чинників злочинної поведінки нарівні з іншим її елементом – діяльністю, що спрямована на елімінацію негативних наслідків від злочинної поведінки [15].

Література:

1. Шум СС. Стан насильницької злочинності в Україні. Право та держ. упр. 2021;(1):116-24. doi <https://doi.org/10.32840/pdu.2021.1.18>.
2. Carlsson AC, Owen U, Rajan G. Sexual violence, mental health, and suicidality-Results from a survey in cooperation with idea-driven organizations and their social media platform followers. Health Sci Rep. 2022 Dec 2;6(1):e973. doi: 10.1002/hsr2.973.
3. Dworkin ER, Jaffe AE, Bedard-Gilligan M, Fitzpatrick S. PTSD in the year following sexual assault: A Meta-Analysis of Prospective Studies. Trauma Violence Abuse. 2023 Apr;24(2):497-514. doi: 10.1177/15248380211032213.
4. Напрєєнко ОК, Марценковський ДІ. Депресії при посттравматичному стресовому розладі у дітей та підлітків. Нейронews: психоневрологія та нейропсихіатрія. 2019;(2):20-8.

5. Мишиев ВД, Барановский КЛ, Барановская ЛМ, Лебедев ДС, Зеленов КЕ. Системный подход в организации реабилитации пациентов с психическими расстройствами. Психиатрия, психотерапия и клин. психология. 2019;10(2):312-8.

6. Кожина ГМ, Зеленська КО, Краськовська ТЮ, Кожин МІ. Комплексний підхід в терапії розладів адаптації. Укр. вісн. психоневрології. 2020;28(4):34-39. doi: <https://doi.org/10.36927/2079-0325-V28-is4-2020-6>.

7. Honda T, Wynter K, Yokota J, Tran T, Ujiie Y, Niwa M, et al. Sexual violence as a key contributor to poor mental health among Japanese women subjected to intimate partner violence. *J Womens Health (Larchmt)*. 2018 May;27(5):716-23. doi: 10.1089/jwh.2016.6276.

8. Маркова МВ, Кришталь ЄВ, Абдрахімова ЦБ, Агішева НК, Кришталь Т.В. Медико-психологічні аспекти сексуальності, сексуальної поведінки та сексуального здоров'я і його порушень. В: Пилягіна ГЯ, редактор. Медична психологія: в 2 т. Вінниця: Нова кн.; 2020. Т. 2. Спеціальна медична психологія.. с. 365-390.

9. Baigorría J, Warmling D, Magno Neves C, Delziovo CR, Salema Coelho EB. Prevalence and associated factors with sexual violence against women: systematic review. *Rev Salud Publica*. 2017 Nov-Dec;19(6):818-26. doi: 10.15446/rsap.V19n6.65499.

10. Belov O, Pshuk N. Some trends of clinical phenomenology of modern depressive disorders. Психиатрия, психотерапия и клин. психология. 2020;11(1):98-104.

11. Марута НО. Оцінка стресостійкості та індивідуально-психологічних особливостей у хворих на рекурентні депресивні розлади. Укр. вісн. психоневрології. 2022;30(3):70-1.

12. Маркова МВ, Кочарян ГС, Авраменко АІ. Вплив воєнних дій на психічне і сексуальне здоров'я населення України/ Укр/ вісн/ психоневрології. 2022;20, (3):64. doi: <https://doi.org/10.36927/2079-0325-V30-is3-2022-57>.

13. Козерацька ОА. Дослідження та аналіз наукових розробок в оцінці віктимної поведінки потерпілих внаслідок сексуального насильства. Клін. та профілакт. медицина. 2017;(3):116-23.

14. Козерацька ОА. Судово-психіатрична оцінка віктимної поведінки потерпілих внаслідок сексуального насильства. *ScienceRise. Med. Science*. 2017;(7):7-14.

15. Козерацька ОА. Дослідження та аналіз наукових підходів до вирішення проблеми профілактики скоєння правопорушень на сексуальному підґрунті. Псих. здоров'я. 2015;(1-2):57-60.

АКТУАЛІЗАЦІЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ВПЛИВУ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА РІВЕНЬ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ (1991–2014)

Козлов Олександр,

*завідувач сектору військових досліджень лабораторії
криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень
Науково-дослідного центру судової експертизи
у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

Момот Роман,

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
судовий експерт сектору військових досліджень лабораторії
криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень
Науково-дослідного центру судової експертизи
у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

Полуянов Сергій,

*судовий експерт сектору військових досліджень лабораторії
криміналістичних, інженерно-технічних та військових досліджень
Науково-дослідного центру судової експертизи
у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

Агресія Російської Федерації (далі – РФ) проти України викрила глобальні питання щодо прорахунків, недоопрацювань органів військового управління щодо воєнної безпеки за напрямками підготовки держави до оборони зі зниженням рівня її обороноздатності.

За висвітленою тематикою щодо основних завдань військової експертизи дослідження відноситься до пункту 8.1 «Основні завдання військової експертизи» розділу VIII «Військової експертизи», за таким змістом «... встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків)» та абзацу 1 пункту 8.2 «Орієнтовний перелік питань, що вирішується» а саме: «Чи мали (могли мати) негативні наслідки для обороноздатності держави та боєздатності Збройних Сил України рішення про ліквідацію (розформування, скорочення) окремих родів військ, з'єднань, військових частин та підрозділів» [1].

Проблеми із забезпеченням воєнної безпеки України, були актуальними від самого початку проголошення незалежності України.

Адже зовнішня політика РФ з 1991 до 2014 року стосовно нашої держави проводилась у агресивному сепаратистському форматі направленому на відділення частини території, однак, без залучення збройних сил це вирішити не вдалось.

Поняття воєнної безпеки викладено в Законі України [2], а відповідно до аналітичної статті [3] одним із складових чинників впливу на національну безпеку (воєнна безпека це складова національної безпеки) є стан збройних сил, їх боєготовність і боєздатність.

Відповідно до Закону України [4] – оборона України базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони.

Отже, поняття оборони України доцільно розглядати в тлумаченні нормативно-правових актів як обороноздатність держави.

Так відповідно до [4], обороноздатність держави є сукупністю воєнного, економічного, соціального та політичного потенціалу у сфері оборони держави для її якісної реалізації в системі підготовки до збройного захисту у разі збройної агресії.

Приймемо обмеження і під обороноздатністю держави будемо розглядати тільки воєнний потенціал враховуючи, що інші складові збалансовані.

Акцентуємо увага на першій складовій оборони держави – підготовці до збройного захисту держави, адже закупівля, модернізація озброєння та військової техніки (далі – ОВТ), накопичення у непорушних запасах ЗС України, мобілізаційному резерві, тощо, створює сприятливі умови до захисту держави у разі збройної агресії.

Слід зазначити, що висвітлення у судово-експертній практиці проблематики щодо підготовки держави до збройного захисту через дослідження впливу управлінських рішень органів військового управління на рівень обороноздатності держави за період з 1991 до 2014 року є архіактуальним.

Зауважимо, що функції та завдання ЗС України визначені в Конституції України та деталізовані в Законах України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», Воєнній Доктрині України, тощо.

Так в абзаці 2 статті 17 Конституції України зазначено – «...Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України».

Відповідно до чинного законодавства практична реалізація пункту 5 статті 3 [4], а саме: удосконалення структури, уточнення завдань і функцій ЗС України та інших військових формувань, забезпечення необхідної чисельності їх особового складу, а також їх розвиток, підготовка і підтримання на належному рівні боєздатності, бойової та мобілізаційної готовності до оборони держави, планування їх застосування – належить до компетенції Міністерства оборони України (далі – МО України).

Однак, з 1991 року (після проголошення незалежності України) і, в подальшому, навіть після проведення першого (2004 рік) оборонного огляду та до 2014 року, реалізація розвитку ЗС України не мала чіткого плану щодо їх реформування, адже відсутність ресурсів (матеріально-технічних, тощо) та системне недофінансування з низьким соціальним захистом військовослужбовців призвело до кризового стану у армії, і, як наслідок, – в обороні держави.

Стратегія національної безпеки, Воєнна доктрина не мали логічного продовження у вигляді чинних Концепції реформування і розвитку ЗС України, Програми реформування і розвитку ЗС України, Програми розвитку озброєнь і військової техніки. Тобто, Стратегічний оборонний бюлетень на період до 2015 року перестав бути керівним документом, а ЗС України з 2012 року перебували поза рамками системи оборонного планування – в режимі ручного управління [5].

Авторами у процесі аналізу інформаційних джерел сформовано та висвітлено основні причини щодо системного зниження рівня обороноздатності держави з 1991 до 2014 року, якими є:

невідповідність суті і змісту заходів, передбачених Концепціями та Державними програмами реформування і розвитку ЗС України (на час їх затвердження) реальним і потенційним загрозам національній безпеці України у воєнній сфері;

ігнорування керівництвом МО України та командуванням ЗС України основних положень засад теорії воєнного мистецтва в реформуванні ЗС України.

Зазначене спонукало до трансформації ЗС України зі зниженням рівня обороноздатності держави, авторами у процесі ґрунтовного дослідження визначено основні етапи, а саме:

з 1991 до 1997 року (включно) було створено умови для поступового системного зниження рівня обороноздатності держави;

з 1998 до 2005 року (включно) розпочався процес системного зниження рівня обороноздатності держави;

з 2006 до 2009 року (включно) нарощується процес системного зниження рівня обороноздатності держави;

з 2010 до 2014 року відбулося критичне зниження рівня обороноздатності держави.

Тобто, процес прогресував за визначеною етапністю, як наслідок критичне зниження рівня обороноздатності держави та неспроможність ефективно протистояти агресору (РФ).

Враховуючи викладене вище можна зробити висновок, що судово-експертні дослідження впливу управлінських рішень органів військового управління на рівень обороноздатності держави є актуальними і потребують постійного нарощування зусиль судових експертів при вирішенні поставлених питань у процесуальних документах уповноваженими на те особами (органами).

Слід зазначити, що автори висвітили своє бачення проблематики питання, воно може не співпадати із поглядами учасників конференції. Водночас представлена візія спонукає до дискусії у судово-експертній практиці за зазначеною тематикою, що є позитивним для розвитку судочинства.

Література:

1. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» (зі змінами).

2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII.

3. Лисецький Ю.М. Семенюк Ю.В., Павленко Д.Г. Аналіз чинників, що впливають на систему забезпечення національної безпеки України в умовах гібридної війни. *Вісник воєнної розвідки*. 2020 № 60. С. 90–103.

4. Закон України від 06 грудня 1991 року за № 1932-XII «Про оборону України» (зі змінами).

5. Проблеми і напрями розвитку Збройних Сил України в сучасних умовах. Аналітична доповідь НІСД. 2013. 79 с.

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Колодіна Анна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Фалінський Павло,

*завідувач криміналістичної лабораторії кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Корисливо-насильницькі злочини, такі як грабежі, розбійні напади та вимагання, часто супроводжуються значними фізичними та психологічними травмами для потерпілих. Використання спеціальних медичних знань є критично важливим для встановлення характеру травм, їхньої давності, а також для розуміння психологічного стану потерпілих і злочинців. В умовах постійного вдосконалення методів скоєння злочинів, особливо з використанням новітніх технологій і психотропних речовин, актуальність залучення медичних фахівців у процес розслідування постійно зростає. Це дозволяє не лише точніше визначити обставини злочину, але й сприяє наданню кваліфікованої допомоги потерпілим та забезпеченню належної правової оцінки дій злочинців. З огляду на це, вважаємо за необхідне проаналізувати особливості використання спеціальних медичних знань при розслідуванні корисливо – насильницьких злочинів.

Питанню використання спеціальних медичних знань при дослідженні корисливо-насильницьких злочинів приділили увагу такі науковці, як Гусева В. О., Федосова О. В., Ковалевська Є. В., Кривда Л., Кривда Р., Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряєв С. Ю., Озар В. Г. та Юсупов В. В.

Застосування спеціальних знань у стадії досудового розслідування передбачає, насамперед, на залученні до процесу розслідування спеціаліста й експерта, тобто осіб, які володіють такими спеціальними знаннями та навичками.

Так, не зважаючи на наявність у слідчого або судді знань у певній галузі, окрім тих, що пов'язані з кримінальним провадженням, відповідно до положень ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), вони зобов'язані звернутися до експерта,

якщо це необхідно для з'ясування певних обставин злочину. Крім того, законодавець визначає перелік обставин, з'ясування яких потребує обов'язкового призначення експертизи [1].

Тож, експертиза є однією з ключових форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі. На відміну від безпосереднього використання спеціальних знань слідчим, результати експертного дослідження оформляються у вигляді висновку експерта, який є джерелом доказів у провадженні.

Разом з тим, спеціальні знання у кримінальному провадженні можуть використовуватися не тільки під час проведення судових експертиз. Чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість залучення до провадження осіб, які володіють спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів, і можуть надавати консультації під час досудового розслідування (ст. 71 КПК), а під час судового розгляду – усні консультації та письмові роз'яснення (ст. 360 КПК) [1].

Як справедливо зазначили Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряєв С. Ю., використання спеціальних знань у кримінальному провадженні допускається за умови дотримання принципів: а) законності; б) науковості; в) забезпечення прав особи; г) безпечності; д) ефективності; є) використання уповноваженою на те особою; ж) збереження досліджуваного об'єкта [2, с. 127].

Погоджуємося з думкою, що залежно від суб'єкта, що володіє спеціальними знаннями, та форми їх реалізації, ці знання можна поділити на три групи:

- а) знання, якими володіють учасники сторони обвинувачення;
- б) знання, якими володіють учасники сторони захисту;
- в) знання осіб, яких сторони процесу залучають для вирішення певних завдань.

Суб'єктами використання спеціальних знань та технічних засобів у кримінальному провадженні є: слідчий, суд, прокурор, спеціаліст, експерт, захисник. Слідчий та спеціаліст використовують спеціальні знання та технічні засоби для виявлення та фіксації джерел криміналістичної інформації під час проведення слідчих дій. Наслідком такого використання є виявлені речові джерела чи їх матеріально зафіксовані відображення у вигляді фотознімків, копій слідів, які додаються до протоколу слідчої дії. Вони є засобом доказування у кримінальному провадженні. За суб'єктом слідчого пізнання виділяють дві форми використання спеціальних знань: безпосередню та опосередковану [2, с. 127].

Озар В. Г. наголошує на важливості медичних знань при розслідуванні злочинів у процесі розслідування катувань. Зокрема,

звертає увагу на те, що значущу інформацію можуть містити одяг та взуття потерпілого, на яких можуть бути присутні сліди знаряддя злочину, біологічні сліди або частини одягу злочинця. Фахівець з медичними знаннями допомагає в огляді цих предметів, виявляючи сліди біологічного походження (кров, слина, волосся), вимірюючи відстань від фіксованих точок (шви, кишені, петлі, гудзики) до місця знаходження цих слідів, а також фіксує та вилучає їх. Крім того, він консультує слідчого щодо механізму утворення цих слідів, що допомагає визначити взаємне розташування потерпілого та підозрюваного, а також можливість призначення експертиз. Під час огляду одягу, пошкодженого знаряддям злочину, медичний фахівець може за розривом тканини визначити силу та напрямок удару. Він також допомагає слідчому в складанні протоколу огляду предметів, описуючи виявлені біологічні сліди, вказуючи їх кількість, локалізацію, розмір, форму, а також точно зазначаючи локалізацію всіх пошкоджень на предметі, їх кількість, характер, напрямок та довжину [3].

Кривда Л. та Кривда Р. звернули увагу на те, що використання новітніх технологій у злочинній діяльності створює сприятливі умови для інтелектуалізації та модернізації злочинності, що, в свою чергу, зумовлює необхідність застосування спеціальних знань, зокрема судово-медичних. Авторами проведено аналіз використання медичних знань у ретроспективі і підсумовано, що судова медицина та криміналістика історично мають спільну мету, зазначену в ст. 2 КПК: забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а невинна особа не була безпідставно обвинувачена та притягнена до кримінальної відповідальності [4, с. 142].

Висновки. У результаті проведеного дослідження зроблено наступні висновки:

1. Використання спеціальних медичних знань відіграє важливу роль у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів. Зокрема, такі знання є незамінними при огляді потерпілих, обвинувачених та речових доказів, що дозволяє забезпечити всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин кримінального правопорушення.

2. Залучення медичних експертів дозволяє точно визначити ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, що отримав потерпілий. Це сприяє об'єктивному розгляду справи та встановленню відповідальності за злочин. Завдяки судово-медичній експертизі стає можливим виявлення на речових доказах слідів біологічного походження, таких як кров та інші біологічні матеріали, що допомагає встановити зв'язок між знаряддям злочину та особами, що брали участь у злочині.

Отже, результати дослідження підтверджують важливість та необхідність використання спеціальних медичних знань у розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів для забезпечення об'єктивності, повноти та ефективності правосуддя.

Щодо подальших наукових пошуків, вважаємо за доцільне приділити увагу іноземному досвіду використання спеціальних медичних знань при розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України № від № 4651-VI від 13.04.2012. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>

2. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряев С. Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Вип. 4 (44) 2019. С. 125–130. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=VKPI_soc_2019_4_22

3. Федосова О.В. Використання спеціальних знань у ході розслідування корисливо – насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Юридична наука. 2020. Вип. 2. С. 472–484. <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/115>

4. Кривда Л., Кривда Р. Генезис судово-медичних знань та напрямів їх використання в розслідуванні насильницьких і корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. Трибуна Молодого Вченого. 2021. Вип. 2. С. 133–145. http://yurvisnyk.in.ua/v2_2021/16.pdf

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА У ВИПАДКАХ ОТРУЄННЯ ХАРЧОВИМИ ПРОДУКТАМИ

Колошко Ювіта,

викладач

Національного університету цивільного захисту України

У сучасному світі, де продовольча промисловість постійно розвивається, важливо контролювати якість продуктів, що входять до нашого раціону. Втім, навіть з усією наявною системою забезпечення якості і контролю, іноді можуть виникати випадки отруєння харчовими продуктами. У таких випадках, судово-медична експертиза відіграє

важливу роль у встановленні причин отруєння, визначенні виду отрути та визначенні наслідків для здоров'я потерпілих [1].

Однією з ключових завдань судово-медичної експертизи випадків отруєння є встановлення причин перебігу захворювання та важливість вжиття швидких та правильних заходів у випадках потенційно небезпечних для життя ситуаціях [1]. Починаючи з аналізу клінічних симптомів та результатів лабораторних досліджень, експерти займаються пошуком відповідей на ключові питання, такі як якість харчових продуктів, їх джерело, спосіб постачання тощо. Для успішного проведення судово-медичної експертизи у випадках отруєння харчовими продуктами необхідно мати широкі знання з області медицини, хімії, біології та фармації [2]. Експерти повинні мати високу кваліфікацію і досвід у роботі з отрутохімічними речовинами, розуміти методи та способи виявлення різних отрут у харчових продуктах.

Основними завданнями судово-медичної експертизи в цих випадках є:

- Встановлення факту отруєння та ідентифікація отрути.
- Визначення причини отруєння та визначення відповідальних за це осіб.
- Оцінка наслідків для здоров'я та життя постраждалих.
- Розробка рекомендацій щодо запобігання подібним випадкам у майбутньому.

У випадках отруєння харчовими продуктами, судово-медична експертиза може бути вирішальним аргументом у судових процесах та встановленні відповідальності тих, хто допустив порушення у виробництві або постачанні продуктів. Така експертиза також допомагає удосконалити систему контролю якості харчових продуктів та забезпечувати безпеку споживання продуктів населенням [2].

У підсумку, судово-медична експертиза випадків отруєння харчовими продуктами виконує важливу функцію у забезпеченні безпеки населення та встановленні відповідальності за порушення у харчовій промисловості. Вона потребує високої кваліфікації експертів, широких знань та досвіду у різних галузях науки, а також сприяє удосконаленню системи контролю якості харчових продуктів для запобігання подібним випадкам у майбутньому.

Література:

1. Бойко, Ю. А. Основи судово-медичної експертизи: навчальний посібник. – Київ: Вид-во «Юрінком Інтер», 2021. – 320 с.
2. Романенко, В. М. Судово-медичне дослідження отруєнь: теорія та практика. – Київ: Видавництво «Знання», 2023. – 280 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ ТА ЗАКОРДОНОМ

Колошко Ювіта,

викладач

Національного університету цивільного захисту України

Судово-медична експертиза є важливим інструментом у розв'язанні різноманітних юридичних питань, пов'язаних із встановленням фактів, що мають значення для слідства та суду. Ця галузь науки об'єднує медицину та право, поєднуючи знання з анатомії, фізіології, патології, токсикології та інших медичних дисциплін для аналізу доказів у кримінальних, цивільних та інших справах. Порівняльний аналіз судово-медичної експертизи в Україні та за кордоном дозволяє виявити як спільні риси, так і ключові відмінності у підходах до проведення цих важливих досліджень [1].

В Україні судово-медична експертиза виконується мережею державних спеціалізованих установ, таких як Бюро судово-медичної експертизи, а також судово-медичними відділеннями і лабораторіями, що функціонують при обласних та міських лікарнях [1]. Очолює цю систему Головне бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України. Натомість у багатьох розвинутих країнах світу, таких як США, Великобританія, Німеччина, Франція, судово-медичні дослідження проводяться переважно в університетських клініках, спеціалізованих інститутах або при поліцейських управліннях [2, 3]. Така організаційна структура забезпечує вищий рівень автономії та незалежності експертів від інших державних органів.

В Україні судово-медичні експерти проходять 5-річну цільову підготовку на кафедрах судової медицини медичних університетів, отримуючи ступінь лікаря-спеціаліста. Закордоном, наприклад у США, судово-медичні дослідження зазвичай проводять патологоанатоми, які пройшли додаткове навчання з судової медицини. У Великобританії експертами можуть бути як лікарі з профільною післядипломною підготовкою, так і особи з базовою немедичною освітою, які пройшли відповідне навчання та сертифікацію. Таке розмаїття підходів до кадрового забезпечення дозволяє залучати фахівців з різним досвідом та компетенціями.

В Україні судово-медичні експертизи призначаються постановою слідчого або ухвалою суду і проводяться виключно в спеціалізованих державних установах. Закордоном практика проведення експертиз є більш диверсифікованою – окрім державних установ, дослідження можуть проводити і приватні судово-медичні лабораторії, запрошені

сторонами процесу. Крім того, у деяких країнах (наприклад, у Німеччині) судово-медичні експерти можуть самостійно ініціювати проведення додаткових досліджень без відповідного клопотання сторін. В Україні судово-медичні дослідження проводяться відповідно до затверджених на державному рівні методичних рекомендацій та інструкцій. Закордоном методологія експертних досліджень, як правило, ґрунтується на міжнародних стандартах, адаптованих до національного законодавства. Наприклад, у США широко застосовуються рекомендації Національного інституту правосуддя та Американської академії судово-медичних експертів, у Великобританії – стандарти Британської асоціації судових медиків [2, 3]. Українські судово-медичні лабораторії доволі активно впроваджують новітні технології, такі як комп'ютерна томографія, молекулярно-генетичні методи, токсикологічний скринінг. Проте за рівнем технічного оснащення та застосуванням інноваційних методик вони поки що поступаються провідним закордонним центрам судово-медичних досліджень. Наприклад, у США, Великобританії та Канаді широко використовуються 3D-сканування, віртуальні аутопсії, системи комп'ютерного моделювання для реконструкції подій.

Отже, порівняльний аналіз засвідчує, що в Україні та за кордоном існують як подібні, так і істотно відмінні підходи до організації, методології та технічного забезпечення судово-медичної експертизи. Українська система характеризується централізованою державною структурою, жорсткою регламентацією процедур, переважанням класичних методів дослідження. Натомість у розвинутих країнах спостерігається більша диверсифікація експертних установ, автономія експертів, застосування сучасних технологічних рішень. Подальше вдосконалення вітчизняної судово-медичної експертизи передбачає запозичення позитивного зарубіжного досвіду, підвищення рівня її науково-технічного забезпечення та незалежності від впливу інших державних органів.

Література:

1. Олейник, О.В. Судово-медична експертиза в Україні. Київ: Видавництво Медична Книга, 2020. – 300 с.
2. Smith, J. Forensic Medicine: International Perspectives. London: Springer, 2019. – 280 p.
3. European Network of Forensic Science Institutes. URL: <https://enfsi.eu/>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Колошко Ювіта,
викладач

Національного університету цивільного захисту України

Судова медична експертиза є невід'ємною частиною правової системи будь-якої країни. Вона допомагає встановлювати об'єктивні факти, які мають значення для розгляду справи в суді. У цивільних справах судова медична експертиза відіграє важливу роль у вирішенні різноманітних питань, пов'язаних із здоров'ям, медичною допомогою, травмами та іншими аспектами. Розглянемо особливості проведення судової медичної експертизи у цивільних справах, її етапи, види, роль експертів, а також правові аспекти її використання.

Судова медична експертиза (СМЕ) – це науково обґрунтоване дослідження, що здійснюється експертами з метою встановлення медичних фактів, які мають значення для судового розгляду [1]. У цивільних справах мета СМЕ може включати:

- Встановлення причин травм або захворювань.
- Визначення ступеня шкоди здоров'ю.
- Визначення причинно-наслідкового зв'язку між медичними втручаннями та наслідками для здоров'я.
- Оцінка правильності надання медичної допомоги.
- Встановлення психічного стану особи.

У цивільних справах можуть проводитися різні види судової медичної експертизи, залежно від конкретних питань, що потребують вирішення. Основні види СМЕ включають [1]:

- Судово-медична експертиза тілесних ушкоджень: дослідження травм, їх тяжкості, причин і наслідків.
- Судово-медична експертиза причин смерті: встановлення причин смерті у випадках сумнівного характеру.
- Судово-медична експертиза з питань медичної допомоги: оцінка якості надання медичної допомоги та встановлення можливих помилок або недоліків у лікуванні.
- Судово-медична експертиза психічного стану: визначення психічного стану особи на момент вчинення певних дій або подій.

Процес проведення судової медичної експертизи у цивільних справах включає кілька основних етапів:

- Призначення експертизи: Суд або інші компетентні органи приймають рішення про призначення СМЕ, визначають питання, які потребують вирішення, та залучають відповідних експертів.

– Збір інформації: Експерти отримують доступ до медичної документації, свідчень, матеріалів справи, а також можуть здійснювати огляд потерпілих або інших осіб.

– Проведення дослідження: Експерти здійснюють необхідні медичні дослідження, аналізують отримані дані, використовують спеціалізовані методи та інструменти.

– Складання експертного висновку: На основі проведених досліджень експерти складають висновок, у якому викладають свої результати, аргументи та висновки щодо поставлених питань.

– Надання висновку суду: Експертний висновок надається суду або іншим компетентним органам для використання у процесі розгляду справи.

Судові медичні експерти [2] – це висококваліфіковані фахівці у галузі медицини, які мають спеціальні знання та досвід для проведення експертиз. Вони повинні володіти широкими знаннями у своїй галузі, а також бути об'єктивними та неупередженими. Основні обов'язки судових медичних експертів включають:

– Проведення об'єктивного та всебічного дослідження.

– Висновок на основі наукових даних та методик.

– Відповідальність за достовірність наданих даних та висновків.

– Участь у судових засіданнях для пояснення та обґрунтування своїх висновків.

Судова медична експертиза у цивільних справах регулюється законодавством, яке визначає порядок її проведення, права та обов'язки експертів, а також використання експертних висновків у судовому процесі [2]. Основні правові аспекти включають:

– Призначення експертизи: Суд або інші компетентні органи мають право призначати СМЕ у разі необхідності встановлення медичних фактів.

– Права та обов'язки експертів: Експерти мають право на доступ до необхідної інформації, проведення досліджень та складання висновків. Вони також зобов'язані діяти об'єктивно та професійно.

– Використання експертних висновків: Висновки судових медичних експертів є важливим доказом у судовому процесі і можуть впливати на прийняття рішень.

Отже, судова медична експертиза є важливим інструментом у цивільних справах, що дозволяє встановлювати об'єктивні медичні факти, необхідні для справедливого розгляду справи. Проведення СМЕ вимагає високої кваліфікації експертів, об'єктивності та дотримання законодавчих норм. Її результати можуть мати значний вплив на прийняття судових рішень, забезпечуючи справедливість та правову захищеність громадян.

Література:

1. Судова експертиза в цивільних справах: теорія та практика / Ю.М. Жигалов, В.Ф. Антонюк. – Київ: Юрінком Інтер, 2019. – 352 с.
2. Судова експертиза: методологія, практика, перспектива розвитку / за ред. І.О. Маркіна. – Київ: Вид. центр «Академія», 2021. – 294 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ЩОДО БЕЗПЕКИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Комаров Володимир,

*судовий експерт лабораторії товарознавчих
та транспортно-товарознавчих видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

У сучасних умовах проблема безпечності та якості харчових продуктів набула пріоритетного значення і особливої актуальності, стала важливим фактором підвищення рівня життя та забезпечення продовольчої безпеки. Значна увага до цієї проблеми обумовлена збільшенням кількості захворювань, пов'язаних з харчуванням, зростанням небезпеки забруднення сільськогосподарської продукції токсичними речовинами та радіонуклідами, прагненням держави до усунення торговельних бар'єрів з іншими країнами, насамперед з країнами ЄС. Наявність неякісної та небезпечної продукції на національних ринках є суттєвою загрозою продовольчої безпеки.

В Україні розроблена нормативно-правова база, що регулює процеси з надання якісних та безпечних продуктів споживачам. При виборі харчових продуктів варто обов'язково звертати увагу на зовнішній вигляд товару, упаковку, а також на маркування та інформацію про продукт, яка зазначена виробником.

Для прикладу, відповідно до Закону «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» [1, с. 9], на фасованих харчових продуктах, виробник обов'язково має надавати таку інформацію:

- 1) назву харчового продукту;
- 2) перелік інгредієнтів;
- 3) будь-які інгредієнти або допоміжні матеріали для перероблення;
- 4) кількість певних інгредієнтів або категорій інгредієнтів;
- 5) кількість харчового продукту у встановлених одиницях вимірювання;
- 6) мінімальний термін придатності або дата «вжити до»;

7) умови використання;

8) назва та місце перебування оператора ринку харчових продуктів, відповідального за інформацію про харчовий продукт, для імпортованих харчових продуктів – назва та місце перебування імпортера;

9) країна походження або місце походження;

10) інструкції з використання, якщо без неї важко зрозуміти, як використовувати продукт правильно;

11) для напоїв із вмістом етилового спирту понад 1,2 відсотка об'ємних одиниць – фактичний вміст спирту в напої (крім продукції за кодом 2204 згідно з УКТ ЗЕД);

12) інформація про поживну цінність харчового продукту.

Наявність або брак такої інформації на фасованому товарі, дає підстави замислитися про те, чи дотримується виробник Закону України, та чи можна йому довіряти.

У Законі України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [2, с. 2] відмічається, що безпечний харчовий продукт – харчовий продукт, який не створює шкідливого впливу на здоров'я людини безпосередньо чи опосередковано за умов його виробництва та обігу з дотримання вимог санітарних заходів та споживання за призначенням. Ідентифікація показників якості продукції показникам діючих стандартів не рідко свідчать про зниження поживної цінності харчових продуктів і перевищення максимального вмісту забруднюючої речовини в продукті, що не дозволяє внести його до класу безпечної продукції. Відомо, що до 80% шкідливих речовин надходить до організму людини з їжею та напоями. Не випадково експерти Всесвітнього банку саме продовольство і воду відносять до найбільш важливих загроз національної безпеки країн.

З метою захисту споживачів від небезпечних харчових продуктів, зменшення ризиків негативного впливу неякісного харчування на здоров'я людини сьогодні практично у всьому світі застосовуються системи безпечності продукції на основі принципів НАССР. Концепція «Аналіз небезпечних чинників та критичні точки контролю» («*Hazard Analysis and Critical Control Points*» НАССР) отримала широке визнання на міжнародному рівні, зокрема такими організаціями як комісія Codex Alimentarius, Європейським Союзом і рядом країн, таких як Канада, США, Австралія, Нова Зеландія, Японія. У країнах ЄС обов'язково є Директива 93/43/ЄС про гігієну продуктів, згідно з якою всі виробники харчової продукції повинні розробляти і впровадити процедури на основі принципів НАССР.

В основі системи НАССР лежить управління небезпечними факторами різного походження (біологічного, хімічного або

фізичного), які впливають на безпечність продукції в процесі виробництва, шляхом створення механізмів контролю в кожній критичній точці виробничої системи. Таким чином, система управління якістю на основі концепції HACCP переносить контроль із лабораторії безпосередньо на виробництво, тим самим контроль стає безперервним. Звичайно, HACCP не може бути абсолютною гарантією безпечності харчових продуктів, але надає впевненості у тому, що підприємство успішно управляє безпечністю своєї продукції. Система дає змогу попереджувати невідповідності. Особливість HACCP полягає в тому, що система вводить принцип відстежуваності. Виробники повинні вести облік сировини, яку вони купують і кому реалізують свою продукцію. Ці данні будуть об'єднані в Єдину базу, що дозволить швидко відстежити поширення неякісної продукції.

Міжнародна організація із стандартизації взяла систему HACCP за основу нового міжнародного стандарту ISO 22000:2005 «Система менеджменту безпечності харчових продуктів – вимоги до організацій ланцюга виробництва і поставок» (*Food safety management systems – Requirements for any organization in the food chain*). Він призначається для використання організаціями усього ланцюга виробництва продуктів харчування: виробниками кормів і харчової сировини; підприємствами харчової промисловості; транспортними і складськими організаціями; субпідрядниками; підприємствами роздрібною торгівлі і сфери обслуговування, включаючи організації, які виготовляють обладнання, пакувальні матеріали, харчові добавки інгредієнти. На підставі цього стандарту здійснюється сертифікація підприємств, які впровадили HACCP.

Стандарт ISO 22000 об'єднує принципи системи HACCP та етапи впровадження, розроблені Комісією Кодекса Аліментаріус. Міжнародний стандарт ISO 22000 встановлює вимоги до системи управління безпечністю харчових продуктів на основі наступних чотирьох елементів: взаємне інтерактивне інформування; системне управління; програми-передумови; принципи HACCP. Даний стандарт вимагає, що ці небезпечні фактори, які можуть з'явитися у ланцюгу виробництва продуктів харчування, були ідентифіковані та проаналізовані. Інформування учасників харчового ланцюга щодо факторів ризику дозволить адекватно управляти небезпечними чинниками.

Безпека харчових продуктів є спільною відповідальністю між урядами країн, виробниками та споживачами. Дотримуючись харчових стандартів, створивши ефективні системи контролю харчових продуктів, застосовуючи належні методи ведення сільського

господарства можливо забезпечити харчову безпеку та належну якість продуктів.

Література:

1. Закон України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» від 06.12.2018 №2639-VIII. (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2639-19#Text> (дата звернення 24.07.2024).

2. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23.12.1997 №771/97-ВР (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 24.07.2024).

3. Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18.05.2017 № 2042-VIII (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text> (дата звернення 24.07.2024).

МОВЛЕННЄВИЙ АКТ ОБРАЗИ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ НАЛЕЖНІСТЮ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Кондратенко Наталія,

*доктор філологічних наук, професор,
судовий експерт лабораторії психологічних,
мистецтвознавчих та інших досліджень*

Одеського наукового-дослідного інституту судових експертиз

Лінгвістична семантико-текстуальна експертиза одним із завдань має встановлення у змісті тексту інформації позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи та наявності в тексті, повідомленні, промові висловлювання образливого характеру щодо певної особи [1]. Наявність відповідної методики [2] визначає алгоритм дій лінгвіста-експерта, утім, не виключає певних труднощів під час інтерпретації окремих понять. Насамперед це стосується терміна «образ» як поняття лінгвопрагматики, тобто як номінації мовленнєвого акту. Загальноприйнятим в експертній практиці є опертя під час проведення лінгвістичних досліджень на лексикографічні джерела. У цьому випадку «Словник української мови» в 11 томах подає таку дефініцію: образ – це «1. Зневажливе

висловлювання, негарний вчинок і т. ін., що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю. 2. Почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чийсь зневажливим словом, негарним вчинком і т. ін.» [4, Т. 5, с. 561]. З мовознавчого погляду вимірювання «гіркоти, досади» становить певну проблему, тому під час проведення семантико-текстуальних досліджень експерти спираються на лексичну і граматичну семантику та стилістичні конотації. Зокрема наявність в словниках відповідних позначок: «стилістично-знижене», «зневажливе», «лайливе» тощо. При цьому мовленнєвий акт образи передбачає фіксацію негативної інформації, що здебільшого має лексичні мовні засоби вираження.

Зупинимося на групі лексем, що часто використовуються мовцями з метою висловлення образи на адресу співрозмовників, – етніміах. Лінгвісти визначають етніміа як «будь-який неописовий (однослівний) номінант, що позначає людей за національною ознакою або за їх державною приналежністю» [2, с. 72]. При цьому назви осіб за національністю мають як нейтральну семантику (*француз, українець, англієць, італієць* тощо), так і негативно марковану (*жабоїд, макаронник, хохол* тощо). Обидві групи етніміів використовуються у мовленнєвих актах образи. Нейтральні номінації з метою надання негативної оцінки представникам певної національності супроводжуються означеннями негативної семантики, напр.: **Вірменські гниди** відповідні за все! **Знищимо цю недонацію!** Оцінно марковані лексеми не потребують додаткових поширювачів для вираження інтенції мовця, напр.: *Я молюсь, щоб всі **украї** сиділи вдома, і ніхто не ліз с героїзмом; **Укропу** прилетіло.* В останньому випадку висловлювання містить лексему-фітонім «укроп», вжиту як зневажливу назву українців.

Вживання етніміів нейтрального характеру є поширеним у мовленнєвих актах образи. Насамперед це стосується лексеми «євреї», що за тлумачним словником має значення: «Загальна назва народностей, які живуть у різних країнах і об'єднані спільністю походження від давньоєврейського народу, що населяв Палестину до перших століть нашої ери» [4, Т. 2, с. 494]. Здебільшого образа передбачає контекстуальну оцінку на позначення осіб цієї національності, напр.: *Це **євреї** в Умані. Якщо продати **цим тварям** це і нашу землю, що тоді тут українцям робити?* Контекстуальний аналіз дає змогу простежити ототожнення етніміа «євреї» і іменника «тварь» (росіянізм – укр. тварина), що за словником в переносному значенні має позначку «просторічне, презирливе» та є номінацією негідної людини, тобто вживається як інвектива. На протигагу нейтральній назві «євреї» етнімі «жид» має закріплене значення в словнику як

«1. заст. Те саме, що євреї. 2. Образлива назва євреїв» [4, Т. 2, с. 528]. У другому значенні словник фіксує образливу семантику вже в дефініції, тому вживання цієї лексеми в тексті або висловлюванні свідчить про мовленнєвий акт образи за національної ознакою, напр.: *Це євреї, яких краще назвати жидами, все не нажруться; Значить, ресурси у нас всі приватні, кредити особистісні, але війна народна! Непогано жиди влаштувались на шії в росіян!* За умови лексикографічного тлумачення слова з негативно оцінною семантикою мовленнєвий акт однозначно кваліфікуємо як образи.

У випадку нейтральних номінацій ситуація потребує ґрунтовнішого пояснення. Так, етнізм «циган» не має в словнику жодних оцінних конотацій: «Цигани – народність індійського походження, що живе невеликими групами майже в усіх країнах світу; особи, які належать до цієї народності» [СУМ, Т. 11, с. 208]. Проте на лінгвопрагматичному рівні фіксуємо наявність оцінного компонента, оскільки останнім часом здійснюється заміна цього колись усталеного етнізму іншим – «роми». Зважаючи на це, вживання лексеми «циган» в негативно оцінному контексті надає етнізму негативної семантики, напр.: *Начальник слідства тут у мусарні циган, який взагалі нічого не робить.* У наведеному висловлюванні актуалізовано стереотипне уявлення про ромів як про нероб, тому вживання лексеми «циган» підпорядковано інтенції мовця висловити образи на адресу відповідної особи.

З метою висловлення образи вживають стилістично знижену лексику, що є номінаціями осіб за національною ознакою. При цьому негативна оцінка вже закладена в семантику лексеми, напр.: *хохол, укр, укроп, піндос, пшек, фріц, чурка, айзер* і под. Переважно це жаргонна лексика, напр.: *Але піндоси сказали, і всі все підхотили.* У цьому випадку давній етнізм (первинно ним позначали греків) отримав переносне значення і вживається як стилістично знижена та образлива номінація американців.

Отже, в мовленнєвих актах образи одним із лексичних засобів вираження комунікативної інтенції мовця є етнізми – як нейтральної семантики, так і негативно оцінної. Такі мовленнєві акти, що містять образи за національною ознакою, доцільно аналізувати в семантико-текстуальних експертизах, підпорядкованих визначенню в тексті ознак розпалювання національної ворожнечі.

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 03.11.1998 року за № 705/3145. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 01.08.2024).

2. Мельник Н. Етнімі та способи їх репрезентації у сучасній лінгвістиці. *Лінгвостилістичні студії*. 2020. Вип. 39. С. 70–82.

3. Свиридова Л. В., Фраймович Л. В., Дідушок Н. Я. Методика лінгвістичних досліджень висловлювань образливого характеру у писемному мовленні Харків: ХНДІСЕ, 2016. 16 с.

4. Словник української мови в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

ЗНАЧЕННЯ МИТНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДЛЯ НАПОВНЕННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Корнева Тетяна,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства
та природокористування*

Сірочук Ірина,

адвокат

Україна стрімко рухається до ЄС, імплементуючи і гармонізуючи національне законодавство, активно застосовуючи діджиталізацію при митному оформленні товарів і транспортних засобів, спрощуючи митні процедури, змінюючи нетарифне регулювання шляхом зменшення кількості дозвільних документів. Проте одна з головних форм митного контролю, а саме пост-аудит на етапі проведення митної експертизи потребують не тільки адміністративного, а й законодавчого врегулювання на сучасному етапі.

Загальновизнаний у ринковій світовій економіці принцип пост-аудиту, коли державні органи не втручаються у бізнес-процеси суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а лише контролюють їх при виявленні ризикованих фінансових операцій на фінальному етапі, забезпечуючи фінансову безпеку держави, на жаль не у повній мірі дотримується в Україні при проведенні саме митної експертизи.

З початку війни економіка України функціонує в умовах безпрецедентних безпекових викликів, постійному руйнуванні агресором об'єктів цивільної, критичної інфраструктури, виробництв та

промислових комплексів, міграції та внутрішнього переміщення мільйонів українців. На цьому фоні відбувається кардинальна зміна не лише системи міжгалузевих зв'язків, а й структури економіки в цілому та фінансової діяльності держави, яка сьогодні напряму залежить від фінансової міжнародної допомоги. Державний бюджет України перебуває в критичному стані. Державна митна служба є важливим джерелом наповнення бюджету нашої країни, але поряд з цим, станом на зараз, є однією зі сфер, де проблеми корупції, низької ефективності роботи органу, існування «сірих» схем та контрабанди – потребують комплексного підходу у їх вирішенні.

Члени Української Ради Бізнесу, до складу якої входить 116 бізнес-асоціацій різних галузей економіки, наголошують на необхідності повного перезавантаження Державної митної служби та мінімізації «сірих» схем на митниці, однією з яких вони вважають викривлене декларування (переміщення з приховуванням від митного контролю): митне шахрайство та корупційні схеми, особливістю яких є «убудованість» до них працівників митниці, що дозволяє маніпуляції з даними звітних, дозвільних та супроводжувальних документів з метою заниження митної вартості, ваги, кількості, характеристик та якості товару, підміни кодів чи підкатегорії товару з метою уникнення/зменшення належних до сплати митних платежів [1].

На даний час спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень Держмитслужби (СЛЕД) має монопольне становище щодо забезпечення реалізації державної податкової та митної політики, а також участь у боротьбі з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства; проведення досліджень та здійснення експертної діяльності у податковій та митній сферах; здійснення відповідно до законодавства попередньої оцінки майна, вилученого, конфіскованого за порушення митного та податкового законодавства. Відповідно до покладених на неї завдань, СЛЕД проводить дослідження проб (зразків) товарів у рамках процедур податкового, митного контролю та оформлення з метою встановлення характеристик, визначальних для: ідентифікації (визначення складу, фізичних, фізико-хімічних характеристик тощо) товарів; класифікації товарів згідно з УКТ ЗЕД; перевірки задекларованої митної вартості товарів; встановлення країни походження товарів; встановлення належності товарів до таких, що містять наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори, сильнодіючі чи отруйні речовини; встановлення (перевірки) достовірності даних, зазначених у сертифікаті про походження товару з України [2].

Однією з ознак законодавчо закріпленого існування монопольного становища митної експертизи є ч. 8 статті 69 Митного кодексу України

«Висновки інших органів, установ та організацій щодо визначення кодів товарів згідно з УКТ ЗЕД при митному оформленні мають інформаційний або довідковий характер [3]. Монополія у будь якій сфері в тому числі митній ніколи не призводила до позитивного результату, оскільки існування різних незалежних експертних установ було і є підставою для зростання професійності і створення ділової репутації фахівців .

В умовах гострого дефіциту наповнення дохідної частини Держбюджету важливо припинити практику доведення Міністерством фінансів України планових показників надходжень Держмитслужбі, адже такі індикативи не є показником якості роботи служби і неупередженості у прийнятті рішень щодо повноти сплати митних платежів, а лише стимулюють корупцію і тиск на бізнес шляхом завищення експертами реальної митної вартості переміщуваних товарів і транспортних засобів.

Бізнес одночасно оптимістично і реалістично дивиться на економічне майбутнє України. Це буде важко, але оптимізм ґрунтується на фактах і тому, що попри війну з рф, ВВП України зріс на 5% минулого року та на 4,1% у першій половині цього року. Атаки на енергетику України сповільнюють економіку, але поряд із тим інвестиції зросли на 17%, податкові надходження – на 25%, минулого року було створено 37 тисяч нових підприємств, тобто більше, ніж у 2021 році, і половину з цих бізнесів створили жінки.

Основою формування державної митної політики повинен бути єдиний підхід до всіх учасників митно-правових відносин на підставі Конституції України, доступу до всіх баз даних з дотриманням насамперед принципів прозорості, гласності і презумпції невинуватості суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Нові автоматизовані системи митного оформлення повинні сприяти не тільки прискоренню переміщення вантажів через митний кордон України, але й зменшенню присутності суб'єктивного фактору щодо необхідності проведення митної експертизи при оцінюванні ризиків і загроз економічній безпеці державі, напрацювання способів їх мінімізації та усунення.

Законопроект № 6490-д, який прийнятий в першому читанні, Українська Рада Бізнесу вважає за потрібне доопрацювати, оскільки реформа митниці не буде повноцінною, якщо разом із перезавантаженням служби не мінімізувати дискреційні повноваження посадових осіб митних органів та корупційні ризики, сформулювавши в своїй заяві пропозиції членів УРБ та необхідні зміни до законодавства [4].

Представники асоціацій з різних галузей економіки розуміють важливість і необхідність оперативного пошуку ресурсів для

наповнення дохідної частини Держбюджету для забезпечення насамперед потреб сектору безпеки та оборони тому дуже важливо прислухатися до пропозицій бізнесу та науковців щодо правового унормування митної експертизи, яка вимагає високої кваліфікації, досвіду, компетентності, незалежності, об'єктивності, чесності та добросовісності від експертів, оскільки вона значно впливає на рішення суду, публічні та приватні інтереси, економічний розвиток та інші сторони життя суспільства.

Література:

1. Бізнес наголошує на необхідності повного перезавантаження Держмитслужби, 24 липня 2024. URL: https://biz.ligazakon.net/news/229339_bznes-nagoloshu-na-neobkhdnost-povnogo-perezavantazhenyua-derzhmitsluzhbi (дата звернення 13.08.2024)

2. Наказ Міністерства фінансів України 02 грудня 2016 року № 1058 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 01 вересня 2023 року № 480) «ПОРЯДОК взаємодії структурних підрозділів та територіальних органів Державної митної служби України із Спеціалізованою лабораторією з питань експертизи та досліджень Держмитслужби під час проведення досліджень (аналізів, експертиз)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1693-16#Text> (дата звернення 13.08.2024)

3. Митний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 13.08.2024)

4. Реформа митниці не буде повноцінною без мінімізації дискреції та корупційних ризиків (заява) URL: <https://urb.org.ua/reforma-mitniczi-ne-bude-povnoczinnoyu-bez-minimizaczi%D1%97-diskreczi%D1%97-ta-korupczijnih-rizikiv-zayava/> (дата звернення 13.08.2024)

РОЗВИТОК БАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУДОВО-БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Коробка Ігор,

головний судовий експерт сектору балістичного обліку

відділу криміналістичних видів досліджень

Запорізького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру

Міністерства внутрішніх справ України

Розкриття та розслідування злочинів на сучасному етапі неможливо уявити без використання експертно-криміналістичних обліків, за

допомогою яких надається значна інформація з кримінального провадження та здійснюється допомога в її дослідженні.

Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів, яка ґрунтується на наукових даних і узагальненнях практики боротьби зі злочинністю [1, с. 121].

Перші спроби систематизувати дані про вогнепальну зброю і кульові сліди розпочалися ще в XIX столітті. Ці зусилля були спрямовані на боротьбу з зростаючою кількістю злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї.

Судово-балістичні обліки функціонують у структурі правоохоронних органів різних держав з кінця 20-х років XX століття. Вагомі результати, отримані під час існування цих обліків, довели їх високу ефективність у забезпеченні розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї [2, с. 140].

Судово-балістична експертиза є однією з найпоширеніших у криміналістиці. Це зумовлено тим, що зброя і боеприпаси часто використовуються в незаконній діяльності, зокрема, як знаряддя злочинів. Зброя також фігурує в злочинах, таких як незаконне придбання, передача, збут, зберігання, перевезення або носіння, а також виготовлення зброї і боеприпасів.

Балістичні обліки відіграють важливу роль у сучасній криміналістиці та судовій експертизі. Вони дозволяють систематизувати та зберігати інформацію про вогнепальну зброю, що використовувалася у злочинах. Завдяки цим облікам можна швидко ідентифікувати зброю, встановити її власника та зв'язок з іншими злочинами, що значно спрощує процес розслідування. Така систематизація даних забезпечує ефективний обмін інформацією між правоохоронними органами та сприяє більш оперативному розкриттю злочинів.

З розвитком технологій, таких як мікроскопія та комп'ютерні бази даних, вдалося значно підвищити точність і швидкість аналізу балістичних доказів. Впровадження автоматизованих систем дозволило створювати детальні цифрові моделі кулевих слідів та аналізувати їх з великою точністю. Автоматизована балістична інформаційна система BalScan розроблена для підвищення ефективності розслідувань, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. Вона забезпечує швидкий та точний аналіз балістичних доказів, таких як кулі та гільзи, завдяки використанню передових технологій обробки зображень і даних.

Однією з ключових переваг балістичних обліків є можливість проведення порівняльного аналізу слідів пострілів. BalScan

використовує сучасні методи 3D-моделювання, лазерної спектроскопії для створення детальних цифрових моделей кулевих слідів і гільз. Це дозволяє експертам здійснювати високоточний аналіз і порівняння балістичних доказів з базами даних, що дає змогу визначити, чи була використана та сама зброя у різних злочинах, що може допомогти слідчим у встановленні зв'язку між подіями та виявленні злочинців.

Балістичні обліки також сприяють підвищенню ефективності роботи судово-експертних установ. Завдяки автоматизації процесів збирання, аналізу та зберігання даних експерти можуть швидше і точніше виконувати свої завдання. Використання спеціалізованого програмного забезпечення підвищує точність результатів експертизи. Це, у свою чергу, забезпечує об'єктивність і надійність висновків, які є важливими для ухвалення судових рішень.

Розвиток міжнародного співробітництва у сфері балістичних обліків дозволяє ефективніше боротися зі злочинністю. Обмін інформацією між країнами дозволяє швидше знаходити злочинців, які перетинають кордони, та запобігати міжнародним кримінальним схемам. Інтеграція баз даних різних країн створює глобальну мережу, яка сприяє виявленню і розкриттю злочинів на міжнародному рівні.

Також балістичні обліки відіграють важливу роль у превентивних заходах. Завдяки систематизації та аналізу даних правоохоронні органи можуть краще розуміти тенденції у використанні вогнепальної зброї та вчасно вживати заходів для запобігання злочинам. Це сприяє загальному підвищенню рівня безпеки у суспільстві та зміцненню довіри громадян до правоохоронних органів.

Література:

1. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с.

2. Грищенко О.В. Теоретико-правові засади використання балістичного обліку експертної служби МВС України у розслідуванні кримінальних правопорушень. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 45. С. 140–143.

3. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України: Наказ МВС України від 10 вересня 2009 року № 390. [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text>.

ВИКЛИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ ДЛЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Коротаєв Володимир,

*кандидат юридичних наук, доцент,
директор Дніпропетровського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Сухацька Ірина,

*кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

В умовах воєнного стану та зростання рівня кримінальних правопорушень проблема збереження доказів для проведення судово-медичної експертизи набуває особливої актуальності. Збільшення кількості тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень, у тому числі пов'язаних із насильством та сексуальними посяганнями, підкреслює важливість швидкого та ефективного розслідування, що базується на надійній доказовій базі. Основна роль у встановленні обставин кримінальних правопорушень та притягненні винних до відповідальності належить судово-медичній експертизі, яка є незамінним інструментом для встановлення факту вчинення кримінального правопорушення, його механізму, визначення характеру та тяжкості тілесних ушкоджень, а також ідентифікації особи та часу настання смерті. Її результати забезпечують судову систему об'єктивними доказами, дозволяючи відновити хронологію подій та визначити коло осіб, причетних до кримінального правопорушення [1].

Успішність проведення судово-медичної експертизи значною мірою залежить від збереження первинної доказової бази під час надання екстреної допомоги постраждалим. Пошкодження чи втрата ключових речових доказів через неправильні дії медичного персоналу або поліцейських може суттєво вплинути на хід розслідування та унеможливити об'єктивне встановлення обставин кримінального правопорушення. Нормативно-правові аспекти організації та проведення судово-медичної експертизи мають ключове значення для ефективного розслідування кримінальних правопорушень та забезпечення справедливого правосуддя. Відповідно до чинного законодавства України, головним нормативним документом, який регулює порядок проведення судово-медичної експертизи, є Інструкція

Міністерства охорони здоров'я № 6 «Про організацію і тактику проведення судово-медичної експертизи та обстеження в бюро судово-медичної експертизи». Цей документ визначає стандарти та методологію проведення судово-медичної експертизи, обов'язки медичних працівників, експертів та представників правоохоронних органів у процесі розслідування кримінальних правопорушень [2].

У контексті надання екстреної допомоги постраждалим нормативно-правові аспекти судово-медичної експертизи передбачають низку обов'язків для поліцейських та медичних працівників. Поліцейські зобов'язані забезпечити охорону місця події, правильний збір та збереження доказів, а також організувати надання екстреної допомоги постраждалим відповідно до вимог чинного законодавства. При цьому вони мають дотримуватися принципів збереження речових доказів і слідів кримінального правопорушення. Медичні працівники, які першими надають допомогу потерпілим, повинні не лише забезпечити належну екстрену допомогу, але й зберегти первинну доказову базу для проведення судово-медичної експертизи [3]. Інструкція МОЗ № 6 передбачає, що вони мають документувати всі тілесні ушкодження, залишати на тілі постраждалих ті чи інші предмети, пов'язані з кримінальним правопорушенням, без змін та зайвих маніпуляцій, якщо це не суперечить принципам екстреної медицини [2].

Типові проблеми, що виникають при наданні екстреної\домедичної допомоги постраждалим, можуть суттєво вплинути на якість і об'єктивність подальшої експертизи, тим самим ускладнюючи розслідування кримінальних правопорушень та встановлення обставин події. Зокрема, важливим є питання контамінації, пошкодження або втрати речових доказів та слідів, а також недостатнього документування стану постраждалих до надання допомоги. Контамінація речових доказів при наданні домедичної допомоги є однією з основних проблем, яка може суттєво вплинути на результати судово-медичної експертизи. Під час надання допомоги часто виникає потреба у використанні інструментів або матеріалів, що можуть призвести до контамінації доказової бази. Наприклад, застосування нестерильних бинтів, рукавичок чи інших медичних приладів може змінити або забруднити сліди крові, біологічних матеріалів та інших речових доказів, тим самим роблячи їх непридатними для експертизи. Крім того, присутність великої кількості людей на місці події, зокрема поліцейських, медичних працівників та свідків, може призвести до неусвідомленого пошкодження або змішування доказів.

Пошкодження або втрата слідів крові, біологічних матеріалів та інших речових доказів є ще однією типовою проблемою при наданні

екстреної допомоги. У процесі надання допомоги можуть бути пошкоджені ключові докази, зокрема, сліди крові або інших біологічних матеріалів, розташовані на одязі чи тілі постраждалого. Зміна положення тіла постраждалого або надмірне очищення поверхні рани можуть призвести до часткової або повної втрати важливих слідів для судово-медичної експертизи. Крім того, втрата речових доказів може статися через їхнє видалення медичним персоналом під час огляду або лікування [4].

Недостатнє документування стану постраждалих до надання допомоги є ще одним серйозним викликом. Медичні працівники та поліцейські можуть не приділяти достатньої уваги фіксації первинного стану постраждалих, що ускладнює подальше судово-медичне дослідження. Наприклад, недокументування характеру та розташування первинних тілесних ушкоджень або наявності слідів боротьби на тілі може призвести до втрати важливої інформації про механізм вчинення правопорушення. Також відсутність належного опису одягу та інших речових доказів на тілі потерпілого до надання допомоги значно ускладнює відновлення повної картини події.

Роль поліцейських у забезпеченні збереження доказів під час надання екстреної допомоги є ключовою для подальшого проведення судово-медичної експертизи та встановлення обставин кримінального правопорушення. Вони відповідають за дотримання балансу між пріоритетом надання невідкладної медичної допомоги постраждалим та збереженням доказів на місці події. Цей баланс є складним, оскільки основною метою є збереження життя і здоров'я постраждалих, проте також необхідно вжити заходів для запобігання пошкодженню або втраті важливих доказів, які можуть бути вирішальними для встановлення об'єктивної істини. Виникає нагальна потреба у тісній співпраці поліцейських із судово-медичними експертами та медичним персоналом. Поліцейські повинні охороняти місце події до прибуття судово-медичних експертів, обмежувати доступ сторонніх осіб та координувати взаємодію з медичним персоналом і експертами для збереження первинної доказової бази. Судово-медичні експерти залежать від правильної організації місця події та наданих поліцейськими доказів для проведення об'єктивної та точної експертизи. Медичний персонал, надаючи допомогу постраждалим, також має дотримуватися протоколів для мінімізації втрат доказів та документувати первинний стан постраждалих [1].

Для забезпечення збереження доказів під час надання екстреної допомоги необхідні чіткі протоколи дій, які визначають обов'язки поліцейських та медичного персоналу. Такі протоколи мають передбачати кроки для обмеження контамінації та втрати доказів під

час надання допомоги, зокрема: використання стерильних матеріалів, мінімізація маніпуляцій із тілом постраждалого, збереження одягу та документування стану постраждалого до початку надання допомоги. Протоколи також повинні регламентувати взаємодію між поліцейськими та судово-медичними експертами для швидкого та ефективного проведення експертизи.

Таким чином, типові проблеми збереження доказів при наданні екстреної допомоги включають контамінацію речових доказів, пошкодження або втрату слідів крові та інших біологічних матеріалів, а також недостатнє документування стану постраждалих. Виявлення та аналіз цих проблем дозволяє розробити ефективні протоколи дій для поліцейських та медичних працівників, що сприятиме підвищенню якості та об'єктивності судово-медичної експертизи в умовах воєнного стану. Роль поліцейських у збереженні доказів під час надання екстреної допомоги підкреслюють складність цієї задачі та важливість дотримання протоколів. Основні проблеми та виклики включають складність балансу між наданням допомоги та збереженням доказів, недостатню взаємодію між поліцейськими та медичним персоналом, а також відсутність чітких протоколів. Існує нагальна потреба в покращенні збереження доказів при наданні екстреної допомоги, що включає розробку та впровадження національних протоколів для поліцейських та медичних працівників, навчання особового складу принципам збереження доказів під час надання допомоги, посилення взаємодії між поліцією та медичними установами, а також забезпечення належної координації між поліцейськими та судово-медичними експертами для швидкого реагування на інциденти.

Література:

1. Сухацька І.Ю. Проблеми збереження доказів для проведення судово-медичної експертизи при наданні екстреної допомоги постраждалим. *Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнного стану*: матеріали всеукраїнського форуму судових експертів, м. Львів, 7 червня 2024 р. С. 341-345.

2. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0254-95#Text> (дата звернення: 09.05.2024).

3. Столітній, А. В., Каланча, І. Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. Проблеми законності. 2019. № 146. С. 179-191.

4. Михайличенко, Б. В., Біляков, А. М., Гичка, С. Г. Судово-медична оцінка якості надання медичної допомоги при невідкладних станах. Вісник морської медицини. 2023. № 3 (100). С. 31-36.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Коршун Антон,

експерт з технічної експертизи документів / самозайнятій

<https://orcid.org/0009-0009-3019-4284>

Юридична наука (правознавство) це спеціалізована галузь наукових знань у сфері гуманітарних наук, наукова діяльність, що вивчає право в теоретичному та прикладних аспектах.

Особливістю юридичної науки у порівнянні з іншими гуманітарними науками є те, що вона має прикладний характер та покликана забезпечувати вирішення практичних потреб правового регулювання суспільних відносин. Структуру чи систему юриспруденції складають різноманітні юридичні науки серед яких спеціальна прикладна наука – криміналістика.

Криміналістична наука представляє собою цілісну систему наукових знань, яка служить меті розкриття й розслідування злочинів, встановлення істини в кримінальному судочинстві. Інтенсивно розвиваються всі розділи криміналістики, виникають нові напрями, теорії та вчення [1, с. 41].

Одними із важливих завдань, що постають на сьогодні перед сучасною криміналістикою є ідентифікація особи за ознаками зовнішності та виявлення фальсифікованих документів, що обумовлено необхідністю виявлення певних осіб, діяльність яких має протиправний характер та може негативно впливати на безпеку держави.

Необхідно врахувати необхідність вирішення наступних завдань:

– виявлення проблемних правових питань та їх інтеграція, взаємоузгодженість;

– орієнтованість наукових досліджень на комплексне вивчення актуальних проблемних питань, зокрема з ідентифікації особи за ознаками зовнішності;

– відновлення системи криміналістичного забезпечення виявлення неправомірних дій (наприклад, виявлення осіб, що видають себе за існу людину, використовуючи підробні документи).

Об'єднання країн Європи здійснюється задля стабільності, безпеки. Останнім часом простежується наближення зокрема різних видів криміналістичних досліджень до єдиного європейського простору [3]. Підтвердженням прогресивних тенденцій у розвитку криміналістики є її розгляд в системі юридичних наук [4].

Також необхідно зазначити, що інтенсивно розвиваються всі розділи криміналістики, виникають нові напрями, теорії та вчення. З інтенсивним науково-технічним прогресом сучасного суспільства відбувається коригування криміналістичних знань.

Інформатизація, комп'ютеризація та автоматизація привела до «технологізації» криміналістики, розробки й впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій. Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістики в Україні свідчать про необхідність та можливість запровадження міжнародного досвіду, зокрема експертних установ Європейського Союзу.

Активне впровадження міжнародних стандартів у судово-експертне забезпечення правосуддя та здійснення стандартизації безпосередньо напрямів експертних досліджень відповідно до міжнародних стандартів, дозволить покращити роботу експертних служб.

На сучасному етапі, коли Україна знаходиться у стані війни, часто виникає необхідність у ідентифікації особи з метою активної протидії фальсифікаціям з метою сприяння правопорядку.

Література:

1. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Боров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

2. Договір о Європейском Союзе / Верховна Рада України / Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text

3. Правова доктрина України. У 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків, 2013. С. 865 – 1064 ; Ukrainian Legal Doctrine in Five Volumes. V (2): Judicial Law, Penal Law, and Forensic Legal Sciences. Ed. by V. Ia. Tatsyi and V. I. Borysov. London, 2018. P. 163–319.

4. Валерій Шепітько. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики :зб. наук. пр. – Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокарі-уса», 2021. – Вип. 3 (25). – 199, [1] с. DOI: 10.32353/khrife.3.2021.02

ЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ЗРАЗКІВ ПОЧЕРКУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Косигіна Наталія,

*завідувач лабораторії почеркознавчих
досліджень та технічної експертизи документів
Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України*

Сакалюк Віта,

*старший судовий експерт лабораторії почеркознавчих
досліджень та технічної експертизи документів
Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України*

Почеркознавство – це самостійна галузь (розділ) криміналістики та судової експертизи. Являє собою систему знань про закономірності почерку, а також закономірності його дослідження.

Основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (літерних та цифрових) і підпису. Такою експертизою вирішуються і деякі неідентифікаційні завдання (установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо).

Об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, в якому відображені ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань.

Для проведення досліджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації [1].

Перевірка належної якості та достатнього об'єму зразків почерку передбачуваних виконавців – надзвичайно важлива стадія одного з етапів дослідження. Від якості порівняльного матеріалу у значній мірі залежить успішне рішення питань, поставлених перед експертом, і

навпаки, недостатність та низька якість зразків може привести до того, що експерт не може надати відповіді на поставлені перед ним питання, а іноді призвести до експертних помилок.

Позитивному значенню експериментальних зразків почерку приділяли такі вчені, як Н.В. Воробйова, А.І. Вінберг, В.В. Ліповський, А.А. Купріянова, А.І. Манцветова, А.І. Мельникова, З.С. Меленевська, А.П. Моїсєєв, С.А. Ципенюк та ін.

Експериментальні зразки почерку (підписів) – тексти, записи (підписи), що виконуються спеціально для використання в якості порівняльного матеріалу для проведення почеркознавчої експертизи, в умовах, максимально наближених до тих (як передбачається), в яких виконувалися досліджувані рукописи (підписи).

Необхідність надання експериментальних зразків підписів обумовлена тим, що вони дозволяють:

- провести додаткову перевірку достовірності вільних зразків;
- заповнити прогалини в обсязі та якості вільних зразків (відсутність серед останніх відповідних досліджуваним різних варіантів підписів). В окремих випадках це зумовлено потребою провести експертне дослідження за відсутності вільних зразків у разі неможливості їх отримання [2].

Особливе значення при отриманні експериментальних зразків мають відомості, чи виконувався досліджуваний документ особою у незвичайному стані (наприклад, під час захворювання органів зору, опорно-рухового апарату, тривалі систематичні навантаження на кисть, неврологічні захворювання та інші), а також стан певної особи при виконанні зразків.

Слідчий, який призначає дослідження (суддя), повинен особисто керувати процесом відбирання експериментального порівняльного матеріалу, що гарантує достовірність і доброякісність останнього. За можливості, з цією метою варто запросити для надання допомоги у відборі зразків спеціаліста. При підготовці до відбору експериментальних зразків слід визначити:

- мету відбору; умови відбору (поза, звичність приладу, яким виконується написання, наприклад, використання окулярів, якщо особа ними користується);

- характер необхідних зразків (тексти буквені чи цифрові, підписи); обсяг відібраних зразків (кількість аркушів з текстом, підписами);

- матеріал письма (бланки, папір з лініюванням або без нього, папір розграфлений та розлінований від руки), вид приладу письма.

У випадку коли підписи виконувались на бланках (касові ордери, квитанції, поштові перекази, платіжні відомості тощо),

експериментальні зразки слід відбирати на таких самих бланках або на папері, що розграфлений відповідно до бланка [1].

Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу. Бажано після нанесення 10–15 експериментальних підписів аркуші паперу треба міняти.

Експериментальні зразки підписів повинні виконуватися на окремих аркушах і в кілька прийомів, з розривом у часі, щоб уникнути наслідування, навмисного спотворення, змалювання, тощо.

Проведені результати аналізу серед матеріалів цивільних, адміністративних, господарських справ та матеріалів кримінальних проваджень свідчать, що упродовж останнього року лише 28 % випадків визначено: стан пишучого, мету відбору; спосіб та умови відбору (поза, звичність приладу, яким виконується написання), характер необхідних зразків (підписи); обсяг відібраних зразків (кількість аркушів з підписами); матеріал письма (бланки, папір з лінуванням або без нього, папір розграфлений та розлінований від руки), вид приладу письма, посвідчені органом, який призначив експертизу та ін.

Викладене вище свідчить про необхідність органом, який призначає експертизу, особисто керувати процесом відбирання експериментального порівняльного матеріалу, що гарантує достовірність і доброякісність останнього. Помилки допущені при отриманні зразків, можуть стати як причиною порушення процесуальних строків, так і привести до того, що у ході проведення дослідження експерт дійде до висновку, що вирішити поставлене питання не надається можливим.

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року №53/5 (у чинній редакції).

2. Воробйова Н.В. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. – Х., 2017.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ФОРМУВАННЯ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛІСНОГО НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Кривопис Олександр,

*старший викладач кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

Воєнний стан, спричинений повномасштабною агресією РФ щодо України призвів до негативних змін без перебільшення у всіх сферах суспільних відносин. Правоохоронні органи зіткнулись з небажаними досі викликами, які прямо або опосередковано призводять до зростання рівня злочинності в країні. Крім того, воєнний стан призводить до зміни окремих елементів криміналістичної характеристики злочинів. Не є винятком і злочини, відповідальність за які передбачена ст. 166 КК України (злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування). Враховуючи викладене, постає необхідність пошуку шляхів удосконалення процесу досудового розслідування, зокрема шляхом розробки дієвих методик розслідування, які відповідають умовам сьогодення.

Важливість дослідження саме криміналістичної характеристики пояснюється тим, що саме вона виступає невід'ємною частиною більшості криміналістичних методик. У сучасних наукових дослідженнях криміналістична характеристика є основою для побудови методичних рекомендацій з розслідування певного виду або групи злочинів [1, с. 173].

На думку В.Ю. Шепітька, під криміналістичною характеристикою слід розуміти систему відомостей про певні види злочинів, ознаки суб'єкта злочину, його мотиви, предмет посягання, обстановку, злочинні способи, що мають значення для виявлення і розкриття таких діянь криміналістичними засобами, прийомами та методами [2, с. 367].

Не вступаючи в наукову дискусію з приводу визначення досліджуваної дефініції, пропонуємо перейти до розгляду впливу воєнного стану на формування криміналістичної характеристики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною.

Насамперед відзначимо, що в процесі розслідування злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, органам досудового розслідування необхідно встановити факти порушення злочинцем нормативно-правових актів (далі НПА), які призвели до спричинення тяжких наслідків потерпілому, оскільки диспозиція ст. 166 КК України є бланкетною, отже законодавець здійснює посилання на інший НПА,

для розкриття протиправної моделі поведінки правопорушника. Таким чином, в контексті досліджуваного нами питання, на нашу думку доцільно в першу чергу дослідити НПА, які встановлюють обсяг обов'язків щодо захисту прав дитини.

Внаслідок введення режиму воєнного стану, численних змін зазнали Кримінальний процесуальний кодекс України та НПА, які безпосередньо покликані забезпечити захист прав та законних інтересів дітей.

Так, важливим кроком є схвалений Кабінетом міністрів України механізм примусової евакуації дітей із зон активних бойових дій. У документі, серед іншого вказується, що підставою для проведення обов'язкової евакуації є рішення обласних військових адміністрацій, погоджене з органами військового командування та Координаційним штабом з питань проведення обов'язкової евакуації населення [3].

Проте, на практиці працівникам правоохоронних органів доводиться стикатись з численними випадками нехтування батьками (опікунами чи піклувальниками) вимог військово-цивільних адміністрацій щодо евакуації дітей із зон проведення активних бойових дій.

Серед різноманіття способів вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною, слід виокремити байдуже ставлення до небезпечних умов для проживання або життєдіяльності потерпілого (15 % від загальної кількості злочинів досліджуваної категорії). Проведеним аналізом матеріалів кримінальних проваджень, кваліфікованих за ст. 166 КК України, встановлено, що з моменту повномасштабної військової агресії РФ, одним із зовнішніх проявів зазначеного способу є свідоме ігнорування вимог військово-цивільних адміністрацій щодо необхідності евакуації з територій, які розташовані в безпосередній близькості проведення активних бойових дій. На підставі проведеного аналізу, встановлено, що на сьогодні, таких злочинів складає 5 % від загальної кількості кримінальних правопорушень вчинених способом байдуже ставлення до небезпечних умов для проживання або життєдіяльності потерпілого. При цьому, відмічається тенденція збільшення кількості таких злочинів, які вчинені вказаним способом.

За результатами опитування представників органів і підрозділів Національної поліції України та служби у справах дітей, Запорізької, Херсонської, Луганської та Донецької областей, 23 % респондентів заявили що стикались із фактами нехтування батьками вимог щодо обов'язкової евакуації дітей. При цьому, 12 % опитаних зазначили, що стикались з активним опором з боку батьків під час проведення евакуації. При цьому, 34 % опитаних вважають, що нехтування батьками вимогами щодо обов'язкової евакуації, що призвело до

тяжких наслідків для потерпілого, має розглядатися як злочин, передбачений ст. 166 КК України.

Вплив воєнного стану на обстановку і умови вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною знаходить своє вираження в матеріальній обстановці, на відміну від елементів описаних вище. За результатами проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень можна констатувати, що найбільш суттєвий вплив ведення активних бойових дій здійснюється на такий елемент обстановки як місце вчинення злочину. Зокрема дослідженням встановлено збільшення кількості реєстрації злочинів досліджуваної категорії у місцях (населених пунктах), які розташовані в безпосередній близькості лінії бойового зіткнення. На сьогоднішній день доля розпочатих кримінальних проваджень складає менше 3 % від їх загальної кількості. Проте, на нашу думку така незначна кількість проваджень пояснюється загальною високою латентністю даного виду злочинів та складністю, а в деяких випадках і неможливістю з об'єктивних причин встановити фактичні дані вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною.

Розкриваючи умови, які сприяють вчиненню злочинів досліджуваної категорії, зазначимо, що в ході проведеного опитування 9, 6 % респондентів, визначили однією з детермінуючих чинників, які впливають на протиправну поведінку суб'єкта – воєнний стан. Крім того, 32 % опитаних визначили основними умовами формування злочинної поведінки наступні: неналежний контроль за родинами, які перебувають на обліках служби у справах дітей; неналежне реагування працівників Національної поліції та соціальних служб на повідомлення в яких викладена інформація про можливе вчинення злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною. При цьому, аналізуючи результати проведеного опитування, 28 % респондентів визначили причиною неналежного контролю за сім'ями та неналежного реагування на повідомлення саме дію воєнного стану.

Встановлення відомостей про особу злочинця, як елементу криміналістичної характеристики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною відіграє важливого значення в процесі розслідування.

Без володіння правоохоронними органами інформацією щодо основних характеристик осіб, які вчиняють певні категорії злочинів, гарантувати цей успіх не завжди можливо [4, с. 41–42].

У контексті дослідження впливу воєнного стану на особу злочинця, можна констатувати, що під вплив потрапляють здебільшого комплекс соціально-демографічних ознак злочинця. Так, відповідно результатів, отриманих в ході ознайомлення з обвинувальними Вироками судів, з

якими ми мали змогу ознайомитись, встановлено, що 4,75 % злочинів, кваліфікованих за ст. 166 КК України вчинені особами, які мають офіційний статус внутрішньо-переміщених осіб, які залишили місця постійного проживання внаслідок проведення бойових дій. При цьому, встановлена динаміка збільшення кількості вчинюваних злочинів внутрішньо переміщеними особами. Наприклад, у 2022 році, кількість вчинюваних злочинів внутрішньо переміщеними особами складала менше 1 %, натомість тільки за перше півріччя 2024 року кількість вчинюваних злочинів внутрішньо переміщеними особами складає 2,45 % від загальної кількості. При цьому, реальна кількість злочинів, вчинених внутрішньо переміщеними особами значно вища, оскільки нами було взято до уваги лише ті випадки, в яких обвинувачені мали офіційний статус внутрішньо переміщеної особи.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що воєнний стан значною мірою впливає на формування криміналістичної характеристики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною. Найбільшого впливу зазнають такі елементи як спосіб вчинення злочину, обстановка і умови та особа злочинця.

Література:

1. Степанюк Р.Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.

2. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / [Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін.] / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001. – 684 с.

3. Кабінет міністрів схвалив механізм примусової евакуації дітей із зон активних бойових дій. *Урядовий портал* : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kabinet-ministriv-skhvalyv-mekhanizm-prymusovoi-evakuatsii-ditei-iz-zon-aktyvnykh-boiovykh-dii> (дата звернення 12.08.2024).

4. Павлова Н. В., Птушкін Д. А., Чаплинський К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням об'єктів нерухомого майна громадян : монографія. Херсон, 2019. 196 с.

ТАКТИКА ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ДОПИТУ ПІДОЗРІВАНОВОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Криштафович Орест,

*здобувач ступеня доктора філософії
за спеціальністю «Право» Науково-дослідного
інституту публічного права, адвокат*

Топорецька Зоряна,

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
наукової лабораторії № 1 науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України*

Зайняття гральним бізнесом є кримінальним правопорушенням, відповідальність за вчинення якого передбачена в ст. 203-2 КК України. Питанням протидії, розкриття та розслідування цього злочину присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, зокрема: В. С. Макаренко, Н. О. Петричко, Р. О. Пиняга, М. А. Погорецького, С. В. Рябчука, А. В. Савченка, Д. Б. Сергєєвої, З. М. Топорецької, С. С. Чернявського, В. С. Філютович-Герасименка та інших. Проте вони розглядали вказане питання з позиції сторони обвинувачення виходячи з усталеної тривалий час концепції обвинувального кримінального процесу. Роль захисника під час досудового розслідування зайняття гральним бізнесом допоки залишилась недослідженою.

Захисник в межах змагального кримінального процесу є суб'єктом доказування і наділений рядом повноважень на процесуальних гарантій, які дозволяють йому реалізовувати свої повноваження в доказуванні [1, с. 227]. З посиленням змагальних засад досудового розслідування [2, с. 30] його роль в кримінальному провадженні значно посилилась. Захист сьогодні є окремою дуже важливою функцією кримінального процесу поряд з функціями обвинувачення і здійснення правосуддя [3, с. 63] а тому дослідження тактики захисту є не менш важливим за тактику обвинувачення.

На думку Д. Б. Сергєєвої та М. А. Погорецького під криміналістичною тактикою слід розуміти сукупність тактичних прийомів, вироблених криміналістичною наукою, що використовуються слідчим, прокурором і захисником для здійснення ними тактичного впливу на психіку об'єкта такого впливу, спрямованого на подолання протидії, що чиниться цим об'єктом

(прямої, прихованої, потенційної, уявної та ін.), або на спонукання його до певних дій в їхніх інтересах (за відсутності явної протидії), з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства [4, с. 41]. Допит підозрюваного зазвичай завжди відбувається у конфліктній ситуації під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, адже очевидно, що інтереси слідчого та підозрюваного не співпадають.

Участь захисника під час допиту підозрюваного є дуже важливою, адже він гарантує дотримання прав і свобод підозрюваного та дотримання процесуальної форми допиту і може швидко відреагувати на будь-які порушення сторони обвинувачення. До першого допиту залучений до допиту захисник має право на конфіденційне побачення з клієнтом відповідно до ч. 5 ст. 46 КПК України, що є однією з гарантій здійснення адвокатської діяльності [5, с. 246], а після допиту – побачення без обмеження кількості та тривалості.

Зустріч захисника з клієнтом до першого допиту підозрюваного є дуже важливою для обрання тактики захисту. Так, захисник зазвичай пропонує такі ситуації захисту: визнання вини повністю; визнання вини частково; повне не визнання вини; позиція мовчання. Залежно від обраної позиції і обирається тактика поведінки підзахисного під час допиту.

У разі обрання позиції мовчання відповідно до ч. 4 ст. 224 КПК України у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви.

У разі, якщо підозрюваний погоджується на проведення допиту, то загальновідомо, що допит складається з трьох етапів: підготовчого, робочого (власне допиту) та заключного [6, с. 125].

Якщо слідчий в цілому на підготовчому етапі допиту вивчає особу підозрюваного, складає план допиту та визначає питання, які йому необхідно з'ясувати, то завдання адвоката на цьому етапі власна підготовка та підготовка допитуваного до допиту [7]. Зазвичай на цьому етапі роль адвоката зводиться до підготовки, інструктажу і скеровування особи щодо того, як проходить допит і яка поведінка повинна бути в особи допитуваного відповідно до обраної раніше ними тактики. Зокрема адвокату насамперед необхідно усунути заспокоєння особи, зняти нервову напругу шляхом запевнення, що адвокат завжди буде поряд і зможе негайно зреагувати на будь-які незаконні спроби слідчого вплинути на допитуваного. Адвокат повинен роз'яснити допитуваному його права, гарантовані Конституцією України та передбачені КПК України. Такі завдання також реалізуються адвокатом зазвичай під час конфіденційної зустрічі до першого допиту.

Робочий етап допиту зазвичай поділяється на такі стадії: встановлення психологічного контакту слідчим з підозрюваним, вільна розповідь допитуваного і постановка запитань слідчим [8, с. 127]. У разі присутності адвоката, він зазвичай попереджує підозрюваного про прийоми слідчого для встановлення психологічного контакту і перешкоджає його встановленню тим самими створюючи конфліктну ситуацію допиту (крім випадку обрання тактики повного визнання винуватості підозрюваним).

Якщо до проведення допиту він провів детальний інструктаж особи щодо тактики її поведінки під час допиту, то вільна розповідь допитуваного не потребує серйозного втручання захисника в процес. Водночас адвокат повинен звертати увагу на повноту фіксування слідчим показань особи та контролювати те, щоб слідчий детально і дослівно записав слова особи, без викривлення змісту сказаного і без вибіркового запису.

Етап постановки запитань є найважливішою частиною допиту, оскільки саме на цьому етапі слідчий задає ті питання, які його цікавлять і фактично скеровує допит у потрібне йому русло, а тому адвокат повинен тут займати проактивну позицію. Тому адвокат повинен завчасно повідомити підозрюваного, що він має право у будь-який час відмовитись давати показання і відповідати на запитання слідчого і в цьому випадку допит буде одразу припинений.

На цьому етапі слідчий також найбільш активно застосовує до допитуваного тактичні прийоми, необхідні йому для досягнення найбільшої результативності допиту, тому завдання адвоката чітко розмежовувати межі правомірності застосування певних тактичних прийомів допиту слідчим і реагувати на будь-які факти неправомірного впливу на підозрюваного. У разі застосування тактичного прийому «пред'явлення речових доказів» адвокат повинен також вернути увагу чи це дійсно є предмети, які оформлені та упаковані як речові докази.

У разі виявлення будь-яких порушень процедури допиту слідчим адвокат повинен зробити зауваження та вимагати від слідчого переформулювати чи зняти запитання, а також обов'язково внести це зауваження до протоколу допиту.

Тут слід звернути увагу, що не лише слідчий, але й захисник наділений правом ставити питання допитуваному, оскільки він відповідно до ч. 4 ст. 46 КПК України користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику. Тому завдання адвоката у цьому випадку вчасно і вміло скористатися цим своїм правом і за допомогою запитань скорегувати тактику

проведення допиту відповідно до обраної раніше захисником з підозрюваним тактики захисту під час допиту. Тому важливо підготувати завчасно необхідні питання і задати їх допитуваному, при цьому вимагаючи від слідчого їх занесення до протоколу.

На заключному етапі допиту – фіксація ходу і результатів слідчої (розшукової) дії слідчим складається та оформлюється протокол допиту. Завдання адвоката – проконтролювати точність змісту протоколу, перевірити, чи всі показання записані точно, чи немає перекручень, викривлення фактів, чи не упущені певні питання (особливо ті, що виправдовують особу). Якщо у допитуваного чи адвоката є певні зауваження до протоколу, вони повинні бути обов'язково занесені слідчим до нього.

Таким чином, професіоналізм і ретельна підготовка захисника до проведення допиту підозрюваного забезпечують захиснику активну позицію під час проведення допиту підзахисного і можливість реалізувати всі свої повноваження і не допустити скерування слідчої дії у невідне для підзахисного русло.

Література:

1. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія; за загал. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2016. 336 с.

2. Погорецький М. А. Поняття кримінального процесу та його наукове і практичне значення. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1-2. С. 28-51.

3. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №3. С. 63-79.

4. Криміналістична тактика : навчальний посібник; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. А. Погорецького та д-ра юрид. наук, доц. Д. Б. Сергєєвої. 2-ге вид., переробл. та доп. К.: Алерта, 2017. 244 с.

5. Заборовський В.В. Конфіденційне спілкування адвоката зі своїм клієнтом як гарантія здійснення адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2021. № 66. С. 244-250.

6. Топорецька З. М. Криміналістичне забезпечення адвоката під час проведення допиту підзахисного. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 124-128.

7. Топорецька З. М. Проблеми допиту підозрюваних (обвинувачених) при розслідування зайняття гральним бізнесом. *Правові відносини: сучасний стан та перспективи розвитку*:

матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції за різними юридичними напрямками (м. Київ 21 жовтня 2012р.). Київ, 2012. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1284.

8. Криміналістична тактика: навч. посіб.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. М. А. Погорецького та д-ра юрид. наук, с.н.с. Д. Б. Сергєєвої. К., 2016. 244 с.

РОЛЬ ПРОКУРОРА ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В ХОДІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Крігер Лілія,

кандидат юридичних наук,

прокурор Житомирської окружної прокуратури

Після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань розпочинається проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, в межах якого здійснюється збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених законом [1]. З процесуальних дій, визначених у законі, особливе місце та роль належить слідчим (розшуковим) діям, закріпленим у главі 20 КПК України [2, с. 72] і спрямованим на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів, що є одним із основних засобів доказування у кримінальних провадженнях.

Актуальні питання проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні досліджували Ю.П. Аленін, Р.Н. Гасанов, В.Г. Гончаренко, І.В. Гора, Ю.М. Грошевий, В.Т. Маляренко, І.Є. Марочкін, М.М. Михеєнко, В.В. Назаров, В.Т. Нор, О.В. Одерій, В.В. Павловський, А.І. Палюх, М.А. Погорецький, В.М. Савицький, Д.Б. Сергєєва, О.Ю. Татаров, Я.М. Толочко, В.Я. Тацій та інші. При цьому, питання криміналістики, зокрема, криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля мають важливе значення при проведенні основних слідчих (розшукових) дій у цій категорії кримінальних проваджень.

Здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довілля, прокурор, як вже наголошувалося, залежно від конкретної слідчої ситуації і з урахуванням криміналістичної методики визначає оптимальний обсяг слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій і порядок їх проведення, надає щодо цього вказівки слідчому та доручення оперативному підрозділу, контролює стан їх виконання, забезпечує дотримання вимог закону при проведенні цих дій та досудового розслідування загалом з метою формування якісної доказової бази у кримінальному провадженні, а також з метою недопущення порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Практика свідчить, що процесуальні керівники невинновідно рідко беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідуваннями кримінальних правопорушень проти довілля.

М.П. Курило та В.П. Півненко слушно зазначають, що безпосереднє сприйняття доказів під час проведення слідчих дій і їх оцінювання сукупно з іншими доказами, наявними в кримінальній справі, дають змогу прокурору не тільки краще знати матеріали розслідування і ситуацію по справі, а й краще спланувати роботу зі здійснення нагляду на наступних етапах розслідування [3, с. 9]. Ю.М. Юрчишин акцентує, що поєднання нагляду з активною участю в розслідуванні дає змогу прокурору своєчасно попереджати порушення закону в діяльності органів досудового розслідування [4, с. 174]. О.Р. Михайленко наголошує, що участь прокурора в слідчих (розшукових) діях дає йому можливість безпосередньо розібратися в усіх тонкощах кримінальної справи, виявити недоліки і порушення, поліпшити якість розслідування. Тому буде неправильним обмежувати прокурора правом безпосередньо брати участь у розслідуванні злочинів чи особисто розслідувати справу [5, с. 161].

Вважаємо, що пасивність процесуальних керівників у цій доволі специфічній категорії кримінальних проваджень не сприяє підвищенню якості досудового розслідування, оскільки нерідко виникають ситуації, за яких інтереси досудового розслідування потребують особистої участі прокурора у проведенні слідчих (розшукових) дій або їх безпосереднього проведення прокурором. Саме тому, діяльність процесуального керівника досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довілля не повинна зводитись виключно до ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. Для ефективного виконання поставлених завдань прокурор повинен активно використовувати усі надані йому законом процесуальні

повноваження на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля.

Під час проведення початкових слідчих дій, насамперед в ході огляду місця події, як зазначає І.В. Пиріг, може бути прийнято рішення про необхідність проведення експертизи: виявляючи й вилучаючи різні сліди, слідчий висуває версії щодо розслідуваної події, визначає можливості та перспективи їх експертного дослідження [6, с. 452]. При виборі виду судової експертизи, що належить провести у кримінальному провадженні, в якому здійснюється досудове розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, необхідно виходити із обставин справи та комплексу завдань, які вирішує судова експертиза.

Призначення та проведення судових експертиз має важливе доказове значення в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, оскільки своєчасне отримання стороною обвинувачення висновку експерта сприяє правильному визначенню подальшого напрямку досудового розслідування та певною мірою впливає на результативність проведення інших процесуальних дій у кримінальному провадженні вказаної категорії.

Наведемо запропоновану С.О. Книженко класифікацію експертиз, що проводять в ході досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля, за якою науковець виділяє наступні групи: 1) екологічна експертиза та експертизи екологічної спрямованості (дендрологічна, орнітологічна, зоологічна, іхтіологічна, ентомологічна, судово-геологічна, водогосподарська, судово-ветеринарна, санітарно-гігієнічна, гідрометеорологічна, рибогосподарська та ін.); 2) технічні експертизи (агротехнічні, зоотехнічні, лісотехнічні, будівельно-технічні, пожежо-технічні, судово-технологічні, гідротехнічні тощо); 3) криміналістичні експертизи (біологічна, дактилоскопічна, трасологічна, почеркознавча, технічна експертиза документів та ін.); 4) інші (судово-медична експертиза, токсикологічна, товарознавча, економічна тощо) [7, с. 138–144]. Варто зауважити, що деякі із зазначених експертиз перебувають у стадії наукової розробки, тому, вирішуючи питання щодо їх призначення, варто керуватись п. 1.2.12 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [8], де передбачено, що з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-

психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки.

Участь прокурора у проведенні слідчого експерименту може послужити ефективним засобом запобігання порушень і помилок, які допускаються під час проведення цієї складної і трудомісткої слідчої (розшукової) дії. Прокурор у цьому випадку може безпосередньо дати рекомендації тактичного характеру, забезпечити найефективніше проведення експерименту. Особливо доцільною є участь прокурора у разі повторного проведення слідчого експерименту через неякісне первинне його проведення [9, с. 77].

Прокурор, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, контролює, щоб у ході досудового розслідування були допитані з дотриманням встановленої законом процедури усі необхідні особи, та визначає послідовність їх допиту. Проведення допиту у вказаній категорії справ ускладнюється необхідністю володіти спеціальною термінологією, загалом розуміти сутність діяльності фахівців у сфері екології, знати галузеве законодавство тощо [10, с. 110], тому особисте проведення процесуальним керівником допитів або його участь у проведенні, безумовно, сприятиме не тільки підвищенню якості та повноти процесуальних дій, забезпеченню дотримання прав допитуваних осіб, а й ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля загалом.

Здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень проти довкілля прокурор перевіряє наявність матеріально-правових, процесуальних та фактичних підстав для проведення такого різновиду слідчих (розшукових) дій як негласні слідчі (розшукові) дії, контролює дотримання вимог закону при їх проведенні, оцінює доказове значення результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також забезпечує додержання прав і свобод осіб у кримінальному провадженні, стосовно яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії.

Підсумовуючи викладене, слід зауважити, що з метою ефективного проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля діяльність прокурора на етапі проведення слідчих (розшукових) дій насамперед має полягати у: організації невідкладного проведення огляду місця події із залученням відповідних спеціалістів контролюючих органів, вжитті заходів щодо своєчасного призначення експертиз, особистому проведенні ключових слідчих (розшукових) дій або взятті в них участі із залученням відповідних спеціалістів, забезпеченні дотримання вимог закону при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій з метою формування якісної доказової бази у кримінальному провадженні, а також недопущення

порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Гасанов Р. Н. Здійснення повноважень прокурором в частині проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 251 с.

3. Курило М. П., Півненко В. П. Участь прокурора в слідчих діях : навч. посіб. Суми : Слобожанщина, 1998. 24 с.

4. Юрчишин В. Процесуальні повноваження прокурора щодо доказування вини на досудовому розслідуванні. Право України. 2015. № 5. С. 171–178.

5. Михайленко О. Р. Прокуратура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 296 с.

6. Пиріг І. В. Кримінально-процесуальна регламентація призначення та проведення експертизи. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 4. С. 449–458.

7. Книженко С. О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.

8. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 8.10.1998 р. № 53/5. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

9. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 206 с.

10. Нарожна О. В. Окремі аспекти тактики проведення допиту під час розслідування незаконного видобування корисних копалин. Правова держава. 2014. № 18. С. 110–114.

ВАЖЛИВІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ЧЕРЕЗ МІЖДИСЦИПЛІНАРНУ ПАРАДИГМУ

Кріцак Іван,

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Необхідність поглибленого дослідження криміналістичної характеристики кожного кримінального правопорушення/злочину та вироблення сучасних криміналістичних методик розслідування злочинів. І. С. Клечановський акцентує на важливості криміналістичної характеристики, що формується закономірно й, відповідно, дає змогу прогнозувати оптимальні шляхи та найбільш ефективні засоби розслідування злочинів. Питання криміналістичної характеристики будь-якого злочину складне й багатогранне, а її особливості залежать від конкретного злочинного діяння. При розслідуванні конкретного виду злочину варто дотримуватися чіткого алгоритму дій [1, с. 268]. Нині злочинність набуває нових кількісних та якісних ознак, удосконалюються способи й методи злочинної діяльності, завдається значна шкода суспільним інтересам та правам громадян. Звідси, виникає потреба формування сучасних криміналістичних методик розслідування злочинів, що будуть максимально враховувати потреби практичної діяльності у профілактиці та боротьбі зі злочинністю [2, с. 253].

Дослідження особи злочинця через призму кримінології може надати нові перспективи в розслідуванні злочинів та глибшому розумінні людської природи. У криміналістиці важливим аспектом є глибше дослідження особи злочинця, адже це дозволяє зрозуміти мотиви, обставини та внутрішні процеси, що призводять до вчинення злочину. Особливо цікавим є дослідження цього питання з позицій кримінології, яка намагається поєднати релігійно-філософські підходи з наукою про злочинність. Кримінологія, що об'єднує криміналістику з теологічними підходами, надає особливого значення духовному компоненту особи. Вона виходить за межі суто біосоціальних моделей, які розглядають людину виключно як продукт біологічних і соціальних факторів. У цьому контексті концепт «Духу, Душі й Тіла» набуває особливої ваги, а саме:

– «Дух» представляє вищий рівень свідомості, моральних і етичних переконань, а також внутрішнього зв'язку з божественним/абсолютним.

В кримінології цей аспект розглядається як джерело внутрішнього світла або тіні, добра чи зла, що може впливати на вчинки особи;

– «Душа» уособлює емоційну та психологічну сторону людини, що формує її особистісні риси, відчуття провини, страху або каяття. Вивчення душі дозволяє зрозуміти емоційні мотиви злочинця;

– «Тіло» виступає як фізичний аспект, який зазнає впливу як духовних, так і душевних факторів. В криміналістиці тіло може свідчити про фізичні ознаки злочину, такі як травми або сліди насильства.

«Теорія віддзеркалення» у криміналістиці наголошує на тому, що всі внутрішні процеси та властивості особи відображаються у її діях та поведінці. Через цей підхід можна аналізувати злочинця не лише з позицій біосоціальних факторів, але й враховуючи духовні та душевні аспекти. Ця теорія підкреслює необхідність аналізу не лише фізичних доказів, а й символічних, духовних та психологічних аспектів злочину, що можуть дати глибше розуміння мотивації та характеру злочинця. Традиційні біосоціальні/біопсихологічні моделі зосереджуються на матеріальних і соціальних умовах, що формують поведінку людини. Однак, підхід через концепт «Духу, Душі й Тіла» дозволяє побачити злочинність як явище, що має глибші корені та виходять за межі матеріального світу. Цей підхід може стати потужним інструментом для криміналістів, дозволяючи їм не лише встановлювати факти, але й проникати в сутність людської природи, розкриваючи її духовний вимір.

Зростання жорстокості серед неповнолітніх злочинців є складним явищем, яке вимагає комплексного підходу, що охоплює соціальні, економічні, правові та освітні аспекти. Сучасні тенденції злочинності неповнолітніх викликають серйозне занепокоєння як в українському суспільстві, так і у світовому масштабі. Одним із найбільш загрозливих аспектів цієї проблеми є зростання жорстокості, з якою діти та підлітки вчиняють злочини. Існує кілька ключових факторів, які сприяють виникненню таких тенденцій:

– багато дітей зростають у несприятливих умовах, де вони стикаються з бідністю, насиллям у сім'ї, браком належної освіти та соціальної підтримки. Такі умови можуть формувати у них деструктивні моделі поведінки та бажання вийти з-під контролю суспільства через агресивні дії;

– сучасні медіа, включаючи фільми, відеоігри та соціальні мережі, часто пропагують насильство та агресію як засоби досягнення успіху або розв'язання конфліктів. Діти, особливо ті, які залишаються без належного контролю з боку дорослих, можуть перенасичуватися такою інформацією і сприймати жорстокість як норму;

– психологічні проблеми, такі як депресія, тривожність, розлади поведінки, часто залишаються непоміченими або недооціненими. Відсутність належної підтримки може призвести до ескалації агресії та розвитку кримінальних схильностей у неповнолітніх;

– діти, які відчувають себе відокремленими від суспільства, можуть звертатися до кримінальної діяльності як до способу отримання визнання або влади, яку вони не можуть досягти легітимними шляхами.

Необхідність вироблення криміналістичних і кримінологічних тактик та стратегій у протидії та боротьбі зі злочинністю неповнолітніх:

– слід/варто посилити роботу з дітьми та підлітками, які перебувають у групах ризику, включаючи соціальні та психологічні інтервенції, які допоможуть їм подолати проблеми до того, як вони призведуть до злочинної поведінки;

– системи освіти повинні включати програми, спрямовані на формування навичок розв'язання конфліктів без насильства, розвитку емпатії та соціальної відповідальності;

– системи правосуддя мають враховувати специфіку психічного та соціального розвитку неповнолітніх, пропонуючи альтернативні санкції, спрямовані на реабілітацію та соціалізацію, а не лише покарання;

– громади та родини повинні відігравати активнішу роль у профілактиці злочинності серед дітей та підлітків, забезпечуючи їм підтримку та контроль на ранніх етапах.

Авторські міркування стосовно тенденцій розвитку сучасної криміналістики. На сьогодні досить важливо вдосконалити криміналістичні методики/алгоритми конкретних/последовних дій для слідчого/детектива з допомогою видання різного роду методичних рекомендацій, що можуть стати основою розроблення/прийняття відповідних криміналістичних стандартів, як це сьогодні відбувається у медицині при лікуванні тих чи інших хвороб. Безперечно, тут слід враховувати етнонаціональноментальний стан кожного народу. Кримінологія здатна дати криміналістиці новий приплив крові в аспекті розвитку асоціативності та закономірностей скоєння тих чи інших злочинів, кримінологічному портрету особи злочинця тощо. Важлива також інтеграція закордонних методик/алгоритмів у наше досудове розслідування/національну правову систему, що неодмінно сприятиме відповідній досудовій ефективності та судовій справедливості. Звідси, можна виокремити такі міркування:

– криміналістичні методики потребують свого постійного перегляду/вдосконалення, щоб віднаходити цінні поради для слідчого, прокурора, судді, особливо з психологічних позицій, що активно

розроблялися провідною вченою у галузі криміналістики, академіком В. О. Коноваловою (1927–2023). Теорія та практика мають йти разом;

– сьогодні здійснено значний прорив у сфері проведення ДНК-експертиз у нашій державі, на жаль з сумних позицій нинішньої російсько-української війни, адже щодня гинуть кращі воїни, захисники України, нашої Батьківщини. Постійне вдосконалення криміналістики через міждисциплінарну парадигму з допомогою кримінології неодмінно дасть бажані плоди та результати на практиці;

– доктринальне вироблення багатьох криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень/злочинів, сприятиме формуванню гнучких алгоритмів окремих ситуативних дій, що неодмінно буде запорукою прийняття правильних/справедливих управлінських рішень з урахуванням найдрібніших деталей кожної справи/конкретної ситуації. Набір криміналістичних алгоритмів сприятиме вдосконаленню слідчої роботи, загалом досудового розслідування та судового розгляду;

– кожна держава, кожне кримінальне провадження/справа має свої особливості відповідно до національно-ментальних особливостей народу. Постійно розробляючи та вдосконалюючи теорію, цілковито заглиблюючись у слідчу практику, численну кількість версій, їхній перевірки та спростування, завжди існує прагнення максимально наблизитися до Істини. Такий структурований/стандартизований підхід сприятиме виробленню загальних/універсальних концептів дій у методичних рекомендаціях, що неодмінно буде корисним для правоохоронного корпусу. Цим самим усі ми формуватимемо нову парадигму компетентнісних можливостей, що неодмінно допоможе фахівцям-юристам ефективніше виконувати свою роботу;

– підвищення ефективності методів розслідування кримінальних правопорушень/злочинів є надзвичайно важливим. Криміналістика досі є найбільш традиціоналістською наукою. Вчений-криміналіст повинен добре знати стратегії й тактики вчинення/скоєння кожного злочину. Слідчий – це детектив. Важливим сьогодні є постійне вдосконалення методик розслідування, вироблення ефективних практичних рекомендацій/аргументацій, оптимальної техніки розслідування, що сприятиме формуванню універсальної криміналістики.

Розумний дисбаланс між використанням запозичень іноземних криміналістів та необхідність сконцентрованості на винаходах у рамках міждисциплінарної парадигми. Виходячи з аналізу закордонних наукових статей з криміналістики слід зауважити, що необхідно звертатися до наших українських джерел, зокрема праць класиків М. В. Салтєвського, В. О. Коновалової, А. Ф. Волобуєва та багатьох інших мислителів у цій галузі. Саме у напрацюваннях

видатних вітчизняних вчених, закладений унікальний духовний/науковий потенціал/заряд, ДНК-код криміналістики коли в результаті ентузіазму заглибленості у конкретний вид злочину, вдається побачити цілісну картину всього процесу розслідування з бажанням досягнення Істини.

Так, закордонна криміналістика пішла шляхом високої технологізації, особливо в аспекті ДНК-експертизи, за що ми особливо вдячні іноземним колегам/партнерам в час нинішньої російсько-української війни. Однак, не можна забувати про своє/власне/етнонаціонально, ментально-духовно-культурне. «Хто рідну матір забуває, того Бог карає», – так говорить народна мудрість. Зосередившись/спрямувавши зусилля у бік західної науки, ми побачимо високий механізаторський/технологічний потенціал, чистої води раціоналізм. Однак, задумаймося, як творили наші вчені у складний період післявоєнної відбудови Другої світової війни. Їхній розум в аспекті «стратегічного» був заточений на справжні криміналістичні прориви/відкриття, через вироблення багатьох методик/алгоритмів дій, що задавали темп винаходів у аспекті «тактичного». Сьогодні можна зробити великий прорив на перехресті наук, завдяки досягненням багатьох технічних галузей. Криміналістика як наука має допомогти слідчому, прокурору, судді, стороні захисту у встановленні Істини, через нічні неспання вченого чи здолання серйозних протистоянь у досягненні успіху, коли вдається здійснити справжній прорив у цій надзвичайно важливій галузі знань, що асоціюється з видатним детективом Ш. Холмсом. Винести велику кількість версій, спростувати їх, в основу кримінального провадження закласти найбільш вірогідну, завжди допомагали універсальні та спеціальні методики/алгоритми криміналістики. Вважаємо, що їхнє посилення у національних масштабах може відбутися завдяки ентузіазму вченого, справжньої вченості, коли серце і душа горять винаходом, що можливо зробити з допомогою Бога. Криміналістика – це юридична наука, спектр діяльності якої пов'язаний із найрізноманітнішим видом експертиз. Не можна відкидати її міждисциплінарну парадигму за принципом «кремнієвої долини», що у США, коли найкращі спеціалісти світу збираються задля вирішення складних міждисциплінарних завдань. Можливо, криміналістика як і кримінологія повинна піти цим шляхом, коли фахівці у тій чи іншій галузі допоможуть здійснити/виробити справжній прорив у царині розроблення експертиз (психологічна, релігієзнавча експертиза; значних проривів у галузі генетики тощо), вироблення нових криміналістичних тактик і стратегій розслідування злочинів. Криміналістика є надзвичайно глибинною наукою, знання якої

сприяють слідчому не лише бачити «слід злочину», але й сприяють цілковитому заглибленню у широку палітру/парадигму всього того, що міститься за знаменитою «теорією віддзеркалення» з метою якісного розслідування кримінального провадження/справи. Викладач з криміналістики спілкуючись із широким колом практиків, повинен дати на лекційних та семінарських заняттях курсанту/студенту справжні знання занурень у глибинні смисли скоєння того чи іншого злочину, щоб налаштувати на відповідні методи розслідування, коло питань які слід з'ясувати/задати при допиті тощо. Саме тому криміналістика завжди була улюбленою наукою для слухачів/читачів, адже тут можна поринути у глибинні прояви трансцендентного/філософського, щоб з'ясувати конкретне/точкове. В результаті «нічного неспання» слідчий мислить над різноманітними версіями скоєння злочину, щоб не провалити кримінальне провадження/справу в судді, запобігти різного роду махінаціям. А саме важливе тут відчувати дихотомію – голосу Совісті, голосу народу, щоб не втратити віру у Справедливість. Це завжди складна математична задача, що потребує володіння того, що трапилося, коли за невеликими зернами багатьох правд/раціональностей складається картина цілісного у прагненні Істини. Без глибокої духовної основи, методом одного раціоналізму не можливо здійснити ефективну/успішну криміналістичну роботу. В результаті наукометрії, коли щодня перечитуєш «тонни наукового матеріалу» як вітчизняних, так зарубіжних вчених, неодмінно з'являтимуться нові спектри відкриттів і зацікавленостей. Викладач-ентузіаст, який горить даною галуззю зможе досягти справжніх рівнів «метра» криміналістичної науки. Тому щоденне перечитування всього, що стосується «сімен», зла/злочину/злочинності, пам'ятаючи про корінь назви науки, – все це дасть справжні орієнтири в аспекті методик/тактик/стратегій/алгоритмів відповідного розслідування. Цим самим, поринаючи у той чи інший вид злочину, міркуючи у сфері «високого, доброго, розумного, вічного» можна виробити оптимальні методики розслідування у рамках криміналістичної характеристики конкретного виду злочину, що допоможе цілковито заглибитись у дану галузь.

Висновки. *Наскільки важливе впровадження нових методик, що охоплюють сучасні підходи до криміналістики та слідчої діяльності?*

– важливість удосконалення методик розслідування в криміналістиці є однією з ключових умов підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Інтеграція зарубіжних алгоритмів в процес розслідування дозволить не лише адаптувати українську систему до міжнародних стандартів, але й підвищить якість і оперативність кримінальних розслідувань;

– наявні криміналістичні методики не завжди відповідають вимогам європейських і світових стандартів. Це особливо помітно в питаннях, пов'язаних з електронними документами та цифровими доказами. Важливо не просто переймати міжнародний досвід, але й адаптувати його під специфічні потреби української криміналістики;

– для досягнення високих результатів необхідно розробити стандартизовані алгоритми, що можуть бути застосовані на різних стадіях кримінального розслідування. Такі алгоритми повинні базуватися на кращих практиках та дослідженнях, щоб забезпечити можливість прийняття якісних, швидких та оперативних рішень;

– універсальні криміналістичні рекомендації, сформовані на основі різних сценаріїв розслідувань, можуть значно підвищити професійну компетентність слідчих. Це, своєю чергою, дозволить їм ефективніше виконувати свої обов'язки та оптимізувати досудовий процес;

– науковий підхід до вироблення багатьох алгоритмів криміналістичних дій сприятиме виробленню стандартів/протоколів у роботі слідчих, що є необхідним кроком на шляху до інтеграції в міжнародну правову систему.

Література:

1. Клечановський І. С. Особливості сучасної криміналістичної характеристики погрози або насильництва щодо захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6(1). С. 265–269.

2. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Правові основи криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6(2). С. 252–257.

ПРОБЛЕМА ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ/ELECTRONIC EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS: НАУКОМЕТРИЧНИЙ ЗРІЗ

Кріцак Іван,

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Рось Анна,

*кандидат юридичних наук, доцент, старший оперуповноважений
1-го відділу управління боротьби з наркозлочинністю
Головного управління Національної поліції у м. Києві*

У травні 2023 року Європейський інститут права (EJI) опублікував проєкт Директиви про врегулювання взаємної прийнятності доказів, в тому числі електронних доказів, у кримінальному провадженні в Європейському Союзі, головною метою якого є сприяння розвитку європейського права в цій сфері. Серед основних положень: 1) докази, отримані в одній державі-члені, повинні бути прийнятими в іншій державі-члені без додаткових процедур або вимог, що підвищує ефективність та швидкість судових процесів; 2) окрема увага приділяється електронним доказам, враховуючи їх дедалі більшу роль у сучасних кримінальних розслідуваннях, з визначенням чітких правил щодо їх збору, зберігання та передачі між державами-членами; 3) наголошується на необхідності дотримання прав людини та основоположних свобод при зборі та використанні доказів, що включає захист персональних даних і забезпечення справедливого судочинства; 4) запровадження механізмів моніторингу та звітності для забезпечення прозорості процесу обміну доказами між державами-членами: створення централізованого реєстру для відстеження переміщення та використання доказів; запровадження програм підготовки та навчання для суддів, прокурорів та правоохоронних органів, спрямованих на підвищення обізнаності та розуміння нових правил та процедур [1].

Суд ЄС визнає, що доступ, зберігання та передача електронних персональних даних в досудовому провадженні, яке стає дедалі більш поширеним у кримінальному судочинстві, є втручанням у фундаментальні права на приватне та сімейне життя, і тому, якщо державний орган намагається отримати такі дані, це вимагає судового дозволу, який у всіх випадках повинен поважати принципи

пропорційності та встановлює, як критерій оцінки пропорційності, тяжкість злочинів [2].

Аналізуючи наукові праці іноземних авторів з означеного питання, не можна не погодитися з польським автором П. Левулісом, який наголошує, що цифрові докази стають дедалі популярнішими у кримінальних провадженнях – не лише щодо тих, які зазвичай називають «кіберзлочинами». Критерій правдивості таких доказів теоретично регулюються набором основних принципів, розроблених у рамках криміналістичної науки. Згідно з поточними теоретичними визначеннями, «цифрові докази» включають будь-яку інформацію доказової цінності, що зберігається або передається у формі цифрових даних. Очікується, що всі цифрові докази мають бути отримані та досліджені у судово-обґрунтований спосіб. Однак емпіричне дослідження, засноване на аналізі матеріалів польських кримінальних справ, засвідчує, що на практиці часто ігноруються певні вказівки цифрової криміналістичної експертизи щодо цифрових доказів, а інформація цифрового походження подається лише як роздруківки. Пропонується переоцінка поточного теоретичного визначення «цифрових доказів» на основі розрізнення між цифровими доказами в «загальному» (*sensu largo*) і «технічному» (*sensu stricto*) сенсі [3]. Цифрові докази повинні відповідати основним принципам криміналістичної науки, забезпечуючи їх достовірність та допустимість. З цих позицій важливим є те, що: – інформація має бути захищена від змін з моменту її вилучення до моменту представлення в суді; – підтвердження автентичності даних; – можливість незалежного відтворення процесу вилучення доказів іншими фахівцями; – детальний запис усіх дій, проведених із цифровими доказами.

У науковій праці «Електронний документ як джерело в кримінальному провадженні» авторами зазначається, що законодавець не завжди встигає за розвитком інформаційного суспільства, що призводить до неповного або недостатньо чіткого регулювання правовідносин, пов'язаних з використанням електронних документів, як доказів у кримінальних справах. Тож, важливо сформувати чітке та однозначне визначення електронного документа в законодавстві, яке б використовувалося в судовій та слідчій практиці, також необхідним вбачається створення методик і стандартів для збирання, збереження та використання електронних документів у кримінальних провадженнях [4].

У Китаї лише після внесення змін до кримінально-процесуального закону у 2012 році електронні дані були класифіковані як самостійний вид доказів, які можуть бути використані для підтвердження фактів злочину та включають: цифрові записи, електронні листи,

повідомлення в соціальних мережах, відео та аудіо файли, що можуть містити інформацію про подію злочину.

Попри те, що китайська влада доклала великих зусиль для інтеграції нових технологій в електронні дані та сформувала основу для регулювання електронних даних, у чинних нормах існують окремі недоліки: вразливі права підозрюваних у злочинах, відсутність департаменту спеціальних розслідувань, нечіткі положення у відповідних нормативних актах та неналежні механізми правового захисту [5].

У той час, як є важливим, щоб використання електронних доказів не порушувало права та свободи людини, що стосується як захисту конфіденційності, так і запобігання незаконному втручання у приватне життя. Не менш важливою є також оцінка автентичності та цілісності електронних доказів. Це включає перевірку їхнього походження та відповідності встановленим стандартам, що мають передбачати процедури збору, зберігання, аналізу та представлення електронних доказів у суді [6].

Цифрова ера надає злочинцям безпрецедентні можливості для вчинення серйозних злочинів, починаючи від шахрайства та відмивання грошей і закінчуючи тероризмом. Злочини не лише вчиняються через кордони, навпаки, електронні докази можуть знаходитися за межами країни, яка їх шукає. Впродовж багатьох років правоохоронні органи та органи національної безпеки поставали перед труднощами в доступі до транскордонних електронних доказів, внаслідок чого країни шукали різні підходи до транскордонного доступу до доказів. Основна увага дискусії стосується різних підходів до правової бази, що регулює такий доступ. На підставі двох основних моделей управління, а саме моделі, яка виступає за вільний, відкритий, безпечний і глобальний Інтернет на основі захисту індивідуальних даних, і моделі кіберсуверенітету або багатосторонньої моделі, що дозволяє державі формулювати правила, засновані на ідеї суверенітету держави, що представляє своїх громадян, здійснено порівняльний аналіз і визначені їх переваги та недоліки. Так, у **США** – CLOUD Act дозволяє правоохоронним органам запитувати дані у компаній, незалежно від місця знаходження серверів. Серед переваг: швидкий доступ до даних для розслідування, недоліки – можливе порушення прав на приватність; в **ЄС** – GDPR і E-Evidence Regulation, переваги – високий рівень захисту персональних даних і міжнародна співпраця, недоліки – складність і тривалість процесу отримання даних; у **Китаї** передбачено суворий контроль за Інтернетом і даними всередині країни, з переваг – державний контроль і захист національних інтересів, недоліки – обмеження свободи Інтернету, можливі

порушення прав людини [7]. Цілком очевидно, що надмірна свобода в Інтернеті може ускладнювати боротьбу зі злочинністю. Водночас обмеження прав і свобод людини може переслідувати в тому числі різного роду політичні цілі.

Науковцями аналізуються найважливіші аспекти нового інструменту транскордонного співробітництва в рамках Європейського Союзу та у сфері кримінальних доказів, запропонованого Європейською Комісією. Адже стає дедалі більш поширеним, що органи держави-члена, що розслідують або переслідують конкретні кримінальні злочини, потребують отримання електронної інформації, що зберігається постачальником послуг, який заснований, представлений або пропонує свої послуги на території іншої держави-члена, незалежно від конкретного місця розташування даних. Основною визначальною особливістю моделі, прийнятої в пропозиції Комісії, є те, що сертифікат із розпорядженням про збереження або виготовлення електронних доказів буде надіслано безпосередньо законному представнику, призначеному постачальником послуг, який повинен буде надати швидко відповідь на орган, який дав відповідний запит. Втручання влади держави-виконавця передбачається лише в допоміжному та дуже винятковому порядку [8]. Загалом, регламент спрямований на те, щоб зробити процес отримання електронних доказів швидким та ефективним.

Висновки:

– використання електронних документів у кримінальному провадженні є важливим аспектом сучасної кримінальної юстиції. Потребує продовження робота над вдосконаленням правового регулювання та практичних аспектів їх застосування, що сприятиме підвищенню ефективності розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень;

– виходячи з польського досвіду використання електронних доказів можна запропонувати відповідне нормативне розмежування цифрових доказів в загальному сенсі – будь-яка цифрова інформація, що використовується в ході досудового розслідування або судового розгляду, та в технічному сенсі – дані, які були отримані, збережені та проаналізовані відповідно до всіх криміналістичних стандартів, що забезпечують їхню цілісність, достовірність та допустимість у суді;

– враховуючи досвід застосування електронних даних у Китаї, слід зосередитися на подальшому захисті прав учасників кримінального процесу та забезпеченні гармонійної взаємодії між новими технологіями й теорією доказів, що може включати створення спеціалізованих відомств, уточнення нормативних актів і розробку нових механізмів правового захисту;

– ефективне управління глобальним кіберпростором потребує балансу між безпекою та правами людини. Розробка правової бази для транскордонного доступу до електронних доказів повинна враховувати як національні інтереси, так і міжнародні стандарти захисту прав людини.

Література:

1. Santos AM. Mutual admissibility of cross-border criminal evidence in the european union: the european law institute draft directive proposal. *Revista general de derecho procesal*. 2023.

2. Vall-Ilovera, SOI. Access to personal data held by electronic communications service providers in criminal investigations according to the Court of Justice of the *Eu. idp-internet law and politics*. 2020.

3. Lewulis P. Digital forensic standards and digital evidence in Polish criminal proceedings. An updated definition of digital evidence in forensic science. *International journal of electronic security and digital forensics*. 2021. № 13 (4). PP. 403–417.

4. Manzhai O, Lysenko A, Chycha R. Electronic Document As A Source In Criminal Proceedings. *International journal of computer science and network security*. 2022. № 22 (3). PP. 629–633.

5. Yang F, Feng J. Rules of electronic data in criminal cases in China. *International journal of law crime and justice*. 2021.

6. Du J, Ding LP, Chen GX. Research on the Rules of Electronic Evidence in Chinese Criminal Proceedings. *International journal of digital crime and forensics*. 2020. № 12 (3). PP. 111–121.

7. Watney M. Analysing Different Approaches to Cross-Border Electronic Evidence Data-Sharing in Criminal Matters. 14th International Conference on Cyber Warfare and Security (ICCWS). *Proceedings of the 14th international conference on cyber warfare and security*. 2019. PP. 484–491.

8. Sancho MD. Reflections on the proposal for eu regulation on european production and preservation orders for electronic evidence in criminal matters. *Revista general de derecho procesal*. 2022.

АКРЕДИТАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ ЯК ПОСТУПОВИЙ КРОК ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС

Кузнєцова Галина,

*доктор економічних наук, доцент, судовий експерт,
віце-президент, голова секції з напрямку економічних досліджень
ВГО «Союз експертів України»,
директор ПП «ГАЛАЕКСПЕРТ»*

Статтею 85 Конституції України закріплена реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі [1]. За Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (ст. 55, ст. 56), сторони зміцнюють своє співробітництво, серед іншого, у сфері акредитації та робіт з оцінки відповідності з метою поглиблення взаєморозуміння відповідних систем та спрощення доступу до відповідних ринків. Україна вживає необхідних заходів з метою поступового досягнення відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС та зобов'язується дотримуватися принципів та практик, викладених в актуальних рішеннях та регламентах ЄС-1 [2].

Правове регулювання відносин, пов'язаних з акредитацією національним органом України з акредитації органів з оцінки відповідності, здійснюється Законом України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності», за яким акредитація органів з оцінки відповідності – засвідчення національним органом України з акредитації того, що орган з оцінки відповідності відповідає вимогам національних стандартів, гармонізованих з відповідними міжнародними та європейськими стандартами або вимогам міжнародних чи європейських стандартів, та у разі необхідності будь-яким додатковим вимогам щодо акредитації у відповідних сферах для провадження визначеної діяльності з оцінки відповідності [3].

В Україні функції акредитації виконує Національне агентство з акредитації України (НААУ), яка є членом категорії А Європейської кооперації з акредитації (EA) та підписантом Багатосторонньої Угоди з Європейською кооперацією з акредитації (EA MLA) за напрямками акредитації випробувальних та калібрувальних лабораторій, медичних лабораторій, органів з сертифікації продукції, органів з сертифікації систем менеджменту, органів з сертифікації персоналу та органів з

інспектування. НААУ є повноправним членом Міжнародної кооперації з акредитації лабораторій (ILAC) та підписантом Угоди про взаємне визнання (ILAC MRA) за напрямками акредитації випробувальних та калібрувальних лабораторій, медичних лабораторій, органів з інспектування. НААУ є повноправним членом Міжнародного форуму з акредитації (IAF) та підписантом Багатосторонньої Угоди про взаємне визнання (IAF MLA) у сферах «сертифікація продукції», «сертифікація персоналу» та «сертифікація систем менеджменту» (для підсфер відповідно до стандартів ISO 9001, ISO 14001, ISO 22000, ISO/IEC 27001, ISO 50001, ISO 13485, ISO 45001). Таким чином, акредитація, що надається НААУ у вищезазначених сферах, є еквівалентною акредитації, що надається національними органами з акредитації – підписантами вищезазначених угод у більш ніж 80 країнах світу [4].

Державними спеціалізованими експертними установами на теперішній час отримані та підтверджуються наступні акредитації:

- акредитації калібрувальних лабораторій (стандарт ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019 Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій);
- акредитації органів з інспектування (стандарт ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 Оцінка відповідності. Вимоги до роботи різних типів органів з інспектування).

В основу міжнародних стандартів ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025 покладена модель менеджменту якості, визначена в стандарті ISO/IEC 9001, із урахуванням специфіки органів оцінювання відповідності – демонстрації того, що вимоги, встановлені до криміналістичних лабораторій (у цьому випадку), виконані [5, с. 50].

Акредитують на відповідність вимогам ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025:

- ISO/IEC 17025 (на прикладі Київського науково-дослідного інституту судових експертиз), діяльність у сфері інспектування: дослідження наркотичних засобів рослинного походження; дослідження сумішей асфальтобетонних і асфальтобетону дорожнього; дослідження та випробування вогнепальної зброї і патронів до неї та конструктивно схожих з ними виробів; дослідження знарядь, інструментів та їх слідів; дослідження взуття та їх слідів; дослідження та випробування холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів; технічне дослідження документів; дослідження та випробування вибухових пристроїв (у т.ч. піротехнічних виробів) та конструктивно схожих з ними виробів, а також слідів їх застосування; комп'ютерно-технічні дослідження з пошуку наявної та видаленої інформації; дослідження технічного стану транспортних засобів [6].

– ISO/IEC 17020 (на прикладі Національного наукового центру «Інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»), діяльність у сфері інспектування: дослідження фінансово-господарських документів, об'єктів інтелектуальної власності, причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці; товарознавчі дослідження машин, обладнання, споживчих товарів та сировини; товарознавчі дослідження колісних транспортних засобів та їх складових частин [7].

З метою активізації діяльності у сфері акредитації робіт з оцінки відповідності, поглиблення взаєморозуміння відповідних систем, створення умов для взаємного визнання результатів діяльності акредитованих органів на міжнародному рівні, поступового досягнення відповідності з системами акредитації, робіт з оцінки відповідності ЄС, пропонується:

- охоплення акредитацією за стандартами ЄС загальної кількості державних спеціалізованих експертних установ;

- розширення сфери акредитації державних спеціалізованих експертних установ, які вже отримали акредитацію за стандартами ЄС;

- удосконалення акредитованими установами задокументованих процедур щодо порядку розроблення, вибирання, перевіряння методик дослідження та актуалізації методик інспектування;

- подовження співпраці з установами судових експертиз, криміналістики інших держав шляхом проведення спільних наукових конференцій, семінарів, із обміном науковою інформацією і друкованими виданнями.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/ВР України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14. 08. 2024).

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Брюссель, 21.03.2014. ВР // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D0%B0%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%86#w1_8 (дата звернення 14.08.2024).

3. Про акредитацію органів з оцінки відповідності: Закон України від 17.05.2001 № 2407-III // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2407-14#Text> (дата звернення 14.08.2024).

4. Національне агентство з акредитації України: сайт URL: <https://www.naau.org.ua/7-istoriia-naau> (дата звернення 14.08.2024).

5. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами: практ. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечіля Ю. О. Київ : НАВС, 2023. 120 с.

6. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз: сайт URL: <https://kndise.gov.ua/akredytacziya/> (дата звернення 14.08.2024).

7. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»: сайт URL: <https://nncise.org.ua/pro-nnc/licenziyi-ta-sertifikati> (дата звернення 14.08.2024).

ЕКСПЕРТИЗА СЛІДІВ НІГ І ВЗУТТЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ)

Ларкін Михайло,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності*

Запорізького національного університету

Діяльність з розслідування злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) вимагає від слідчого (прокурора) призначення та проведення досить широкого кола судових експертиз. Експертиза слідів ніг і взуття є різновидом трасологічного дослідження та має важливе значення на початковому етапі розслідування.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство неоднозначно підходить до розв'язання питання про використання спеціальних знань у процесі розслідування злочинів. В одних випадках залучення спеціаліста, експерта і використання спеціальних знань визнається обов'язковим (наприклад, огляд трупа), а в інших – виноситься на розсуд слідчого [1, с. 160].

Специфічною ознакою злочинів, які вчиняються групами неформальної молоді, є велика кількість слідів на місці події. Аналіз матеріалів слідчої практики показав, що експертиза слідів ніг і взуття при розслідуванні злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) проводилася у 43% випадків.

Виявлення слідів ніг і взуття при розслідуванні групових злочинних проявів неформальної молоді, як правило, відбувається під час огляду. Оглядом (слідчим оглядом) називається слідча (розшукова) дія, яка полягає в безпосередньому сприйнятті об'єктів із метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 297].

Практика розслідування злочинів, які вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) показує, що усі сліди ніг можна розділити на два види: сліди босих ніг та сліди взуття. У слідах босих ніг відображаються: 1) папілярні узорі, аналогічні узорам долонь рук (чітке відображення папілярних узорів є характерним, в основному, для поверхневих слідів); 2) форма і розміри стопи та її елементів (пальців, п'яти); 3) особливості будови стопи та її елементів; 4) ознаки механізму слідоутворення. У слідах взуття відображаються: 1) форма і розміри підошви і каблука, а також їх елементів (частин); 2) особливості будови контактних поверхонь взуття (носка, зовнішнього, внутрішнього і заднього зрізів підметки, переднього зрізу каблука, у деяких випадках – і бічної поверхні) у тому числі їх рельєфів (зони зносу, головок цвяхів, порізів тощо); 3) ознаки механізму слідоутворення [3, с. 106–107].

Особливий інтерес, по зазначеній категорії кримінальних проваджень, представляють сліди взуття, адже їх попередній огляд може дати можливість направити слідство у певному напрямку та затримати підозрюваних по «гарячих слідах». Відомо, що представники молодіжних неформальних угруповань можуть носити взуття певних торговельних марок (наприклад, черевики Dr. Martens).

Вкрай важливим є залучення до процесу виявлення та вилучення слідів ніг і взуття спеціаліста, який вивчає формування і діяльність молодіжних неформальних утворень. Консультативна діяльність цього спеціаліста значно підвищить якість та ефективність роботи слідчого, оперативних співробітників.

Також слід враховувати, що значну за обсягом інформацію про людину і характер її переміщень можна отримати при дослідженні утвореної нею доріжки слідів ніг, встановити важливі для розшуку особи відомості діагностичного характеру: статеву належність; належність до певної вікової групи; стан опіоно-рухового апарату (наприклад, при кульгавості довжина кроку ушкодженої ноги більша, ніж довжина кроку здорової ноги); фізичний стан (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, перевтома, деякі хвороби, поранення); співвідношення розмірів взуття і стопи (особливості зносу, відповідно, передньої, середньої і задньої частин підметки); наявність і

розташування вантажу (попереду, позаду, у лівій чи правій руці) [3, с. 107–108].

Отже, виявлення, фіксація та дослідження слідів ніг і взуття при розслідуванні злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) є важливою складовою слідчої діяльності та можуть у подальшому визначити увесь хід розслідування, адже результати експертного дослідження мають досить вагоме доказове значення.

Література:

1. Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: монографія; за заг. ред. проф. Є.Д. Лук'янчикова. Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2015. 204 с.
2. Криміналістика: підручник: у 2 т. / В.Ю. Шепітько та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька. Харків: Право, 2019. Т.1. 456 с.
3. Експертизи у судовій практиці: науково-практичний посібник / Т.М. Арсенюк та ін.; за заг. ред. В.Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ ПО ВИЗНАЧЕННЮ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ МАЙНА В МИНУЛОМУ ЧАСІ (РЕТРОСПЕКТИВНА ОЦІНКА)

Левінцова Тетяна,

старший судовий експерт

Херсонського відділення

Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

Міністерства юстиції України

У зв'язку з повномасштабною війною, наслідком якої є обстріли та бомбардування населених пунктів і об'єктів критичної інфраструктури, Україна зазнала та продовжує зазнавати значних втрат. Власникам рухомого і нерухомого майна завдаються колосальні збитки, що призводить до збільшення кримінальних правопорушень і експертиз, призначених з метою визначення вартості майна підприємств, установ та організацій, а також фізичних осіб, внаслідок його знищення або пошкодження.

Судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і

процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1].

В процесі досудового розслідування кримінального правопорушення значно зростає потреба в залученні фахівців, які володіють спеціальними знаннями в певній галузі, в тому числі і в товарознавстві, для забезпечення законності, неупередженості та прозорості в рамках кримінального провадження.

Як свідчить експертна практика, в період військового стану в Україні, істотно збільшилась кількість експертних завдань з визначення вартості майна в минулому часі (ретроспективна оцінка), що зумовлено низькою чинників: неможливістю з об'єктивних причин вчасного проведення відповідних слідчо-розшукових дій; перенавантаженням правоохоронної системи; призупиненням (затримкою) судами розгляду справ; наявністю форс-мажорних обставин тощо.

Термін «ретроспектива» означає погляд у минуле, огляд того, що було в минулому. Тому, під дефініцією «ретроспективна оцінка» слід розуміти оцінку, яка проводиться на певну «ретроспективну дату оцінки», що віддалена від поточного моменту в минуле на певний проміжок (інтервал) часу.

В Україні оцінка майна регулюється Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [2]. У статті 9 цього Закону передбачено, що методичне регулювання оцінки майна здійснюється у відповідних нормативно-правових актах з оцінки майна: положеннях (національних стандартах) оцінки майна, що затверджуються Кабінетом Міністрів України, методиках та інших нормативно-правових актах, які розробляються з урахуванням вимог положень (національних стандартів) і затверджуються Кабінетом Міністрів України або Фондом державного майна України.

Під час проведення судово-товарознавчих експертиз з оцінки майна важливе значення має ідентифікація об'єкта оцінки (встановлення відповідності між документацією на об'єкт і його реальним станом).

Ідентифікація об'єкта оцінки – це комплексне дослідження стану об'єкта оцінки, що дозволяє отримати повноцінне розуміння про нього не тільки на момент проведення оцінки, а й у ретроспективному і прогностичному періодах. Ідентифікація об'єкта оцінки також означає встановлення тотожності між об'єктом, що існує в реальності, і документацією на нього.

Загальним методом, що застосовується при проведенні судово-товарознавчих експертиз є метод порівняння (зіставлення) фактичних характеристик об'єкта з наявними вихідними даними про досліджуваний об'єкт, що містяться в наданих документах, а також в різних інформаційних джерелах, які регламентують товарне походження або фактичний стан об'єктів.

Складність визначення вартості майна в минулому часі залежить від багатьох факторів: товарної групи, до якою відноситься об'єкт дослідження; проміжку часу між датою складання висновку та датою оцінки; нестабільності та специфіки ринку аналогічних товарів; стану і характеристик об'єкта дослідження, економічної ситуації в країні (коливання курсу національної валюти, наявність або відсутність особливих умов обігу товару, наявність або відсутність державних регульованих цін на відповідний товар та ін.).

Після врахування зазначених факторів перед експертом постає питання щодо вибору актуальних джерел отримання необхідної цінової інформації стосовно об'єкта дослідження.

Оскільки в умовах воєнного стану однією з особливостей таких видів досліджень є відсутність самих об'єктів дослідження, то відповідно до розділу 2 «Методики визначення вартості майна» [3] як вихідні дані для дослідження використовуються відомості, що містяться у матеріалах справи (протоколах допитів і пояснень обвинувачених, позивачів, відповідачів, свідків, тощо).

Відповідно п. 52 Національного стандарту № 1 «Оцінювач самостійно здійснює пошук інформаційних джерел (за винятком документів, надання яких повинен забезпечити замовник оцінки згідно з договором), їх аналіз та виклад обґрунтованих висновків. При цьому оцінювач повинен проаналізувати всі інформаційні джерела, пов'язані з об'єктом оцінки, тенденції на ринку подібного майна, інформацію про угоди щодо подібного майна, які використовуються у разі застосування порівняльного підходу, та іншу істотну інформацію. У разі неповноти зазначеної інформації або відсутності її взагалі у звіті про оцінку майна зазначається негативний вплив цього факту на результати оцінки» [4].

В умовах сьогодення ринок подібного майна дещо обмежений – підприємства використовують всі можливості та ресурси, щоб забезпечувати стабільну й регулярну безперебійну роботу, однак частина з них все ж таки не працюють. Це пов'язано з тим, що економіка країни зазнала суттєвих змін через брак людських та матеріальних ресурсів; відтік населення в регіонах ведення бойових дій та прилеглих до них територій; неможливістю ведення бізнесу через бойові дії; повною зміною логістики в країні. Проведення судово-товарознавчих експертиз з оцінки майна в минулому часі, ускладняється тим, що інформаційні джерела, пов'язані з оцінюваним майном, вже не містять всієї інформації, яка була доступна в минулому часі, тобто архівна інформація обмежена або взагалі відсутня у вільному доступі (у відкритих джерелах). При цьому цінова інформація, що міститься у відкритих джерелах на дату проведення дослідження, не відображає реальних ринкових тенденцій, які склалися на дату оцінки.

Тому, після проведення маркетингового дослідження ринку, при визначенні вартості товарів в минулому часі (ретроспективна оцінка) за відсутності достовірної інформації про ціни продажу подібного майна ринкова вартість об'єкта оцінки може визначатися шляхом обробки відповідей про ціни на подібні товари від підприємств, які отримуються у відповідь на запити експерта, що робляться у відповідності зі ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» з метою встановлення середнього рівня цінових пропозицій на розглянутий період часу (адреси спеціалізованих підприємств встановлюються на офіційних сайтах підприємств та організацій) [5].

При цьому, слід зазначити, що надсилаючи інформаційні запити вище зазначеним суб'єктам експерт стикається з проблемою невідповідності установчих даних оскільки в умовах війни в мережі наявна неактуальна інформація у зв'язку зі зміною частиною підприємств своїх фактичних адрес, що унеможливило отримання об'єктивних результатів дослідження.

Окрім того, незважаючи на те, що ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судову експертизу» регламентує обов'язок підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності безоплатно надавати інформацію, необхідну для проведення судових експертиз, державним спеціалізованим установам [1]. Проте, як показує практика, зазначені суб'єкти ігнорують дану вимогу Закону.

Отже, під впливом зовнішніх факторів (соціально-економічних, політичних тощо), пов'язаних із збройною агресією РФ проти України, зазначені актуальні питання розширилися та поглибилися. Питання налагодження отримання необхідної цінової інформації від підприємств, установ та організацій залишається відкритим в умовах відсутності механізму забезпечення реалізації відповідних нормативно-правових актів, а також постає питання необхідності створення електронної бази цінових пропозицій за минулі періоди, які будуть використовуватися експертами під час проведення експертиз з оцінки майна.

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 №4038-ХІІ редакція від 01.01.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 16.08.2024).

2. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-ІІІ редакція від 20.06.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 16.08.2024).

3. Методика визначення вартості майна. Харківський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2004. Реєстраційний код [12.1.15].

4. Про затвердження Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 №1440 редакція від 11.08.2022. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text_____ (дата звернення: 16.08.2024).

5. Методичні рекомендації з визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів з урахуванням ретроспективності оцінки при проведенні судово-товарознавчих експертиз : звіт НДР (остаточний) / МЮУ, ДніпроНДІСЕ, наук. кер. О.Ю. Холодова. – 0118U000659. ДніпроНДІСЕ, 2019.

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ІНСТРУМЕНТ ОБҐРУНТУВАННЯ АНОМАЛЬНО НИЗЬКОЇ ЦІНИ ТЕНДЕРНОЇ ПРОПОЗИЦІЇ

Лежнін Володимир,

*адвокат, здобувач вищої освіти третього освітньо-наукового рівня
доктор PhD Національного наукового центру «Інститут судових
експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

Передбачений законодавцем субінститут «аномально низької ціни тендерної пропозиції» (далі – АНЦ) покликаний не тільки запобігти ціновому демпінгу, але й забезпечити своєчасне та належне виконання майбутнього договору про закупівлю.

Більш того визнання тендерної пропозиції аномально низькою може містити у собі корупційні ризики можливої змови замовника та учасника, яка полягає у подальшому підвищенні вартості товарів, робіт, послуг шляхом укладення додаткової угоди.

Баланс між максимальною економією та добросовісною конкуренцією учасників повинен бути дотриманий.

У Європейському Союзі поширена формула ефективності закупівлі – «Best value for money», тобто «Найкраща якість за наявні гроші». Яка означає, що замовник зміг закупити товар, який за якістю відповідає його вимогам, і, при цьому, витратити мінімальні кошти [1, с. 5].

ЗУ «Про публічні закупівлі» дає визначення АНЦ як ціні, що є меншою на 40 або більше відсотків від середньоарифметичного значення ціни/приведеної ціни тендерних пропозицій інших учасників на початковому етапі аукціону, та/або є меншою на 30 або більше відсотків від наступної ціни/приведеної ціни тендерної пропозиції за

результатами проведеного електронного аукціону [п. 3 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про публічні закупівлі»].

Позитивним аспектом субінституту АНЦ є автоматичне, тобто без волі та втручання замовника, визначення АНЦ електронною системою закупівель у разі подання не менше двох тендерних пропозицій.

У зв'язку з чим, учасник протягом одного робочого дня зобов'язаний подати через електронну систему закупівель обґрунтування в довільній формі щодо цін або вартості відповідних товарів, робіт чи послуг тендерної пропозиції [абз. 1 ч. 14 ст. 29 ЗУ «Про публічні закупівлі»].

ЗУ «Про публічні закупівлі» передбачає, що замовник може відхилити аномально низьку тендерну пропозицію, у разі якщо учасник не надав належного обґрунтування вказаної у ній ціни або вартості [абз. 2 ч. 14 ст. 29 ЗУ «Про публічні закупівлі»].

Постанова КМУ «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених ЗУ «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» (далі – Особливості) у пп. 1 п. 44 містить аналогічну норму, однак вже без ознаки «належності» [2].

Для порівняння, стаття 69 Директиви 2014/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року щодо здійснення державних закупівель та про визнання недійсною Директиви 2004/18/ЄС передбачає, що замовник оцінює пояснення, надані учасником, та відхиляє тендерну пропозицію лише в тому випадку, якщо докази не обґрунтовують належним чином низький рівень запропонованої ціни або витрат [3].

Чинне законодавство України не містить жодних вимог чи критеріїв щодо «обґрунтування» або «належного обґрунтування» АНЦ, що фактично надає учасникам або замовникам можливості для зловживань. Так, ЗУ «Про публічні закупівлі» наводить лише приклади, а саме: економія через певний технологічний процес; сприятливі умови, отримання державної допомоги [п. 14 ст. 29 ЗУ «Про публічні закупівлі»].

На практиці виникають ситуації, коли одні учасники надають детальні та ґрунтовні пояснення. Однак інші учасники наводять короткі або ж абстрактні аргументи, які не дозволяють упевнитися, що договір буде виконано належним чином [1, с. 52].

Так, у публічній закупівлі № UA-2020-06-15-000741-b замовник відхилив тендерну пропозицію з причини неналежного обґрунтування АНЦ. Рішенням АМКУ №15290-р/пк-пз 10.08.2020 р., скарга учасника була задоволена та встановлено, що документація не містить окремих вимог до порядку формування ціни пропозиції учасника та порядку

формування обґрунтування. Тому скарга учасника була задоволена, а рішення замовника скасоване [4].

З цього питання Верховний Суд зазначив, що ЗУ «Про публічні закупівлі» не конкретизує, яке саме обґрунтування буде належним, тому замовник на власний розсуд оцінює належність/неналежність обґрунтування АНЦ. Водночас окремі вимоги щодо обґрунтування АНЦ можуть бути прописані у тендерній документації [5].

У іншій справі Верховний Суд прямо вказує, що ЗУ «Про публічні закупівлі» не обмежує учасників щодо обґрунтування АНЦ, також відсутні вимоги до кількості аргументів, їх конкретизації, наведення доказів чи надання конкретних підтверджуючих документів. Також, відповідно до приписів ст. 31 ЗУ «Про публічні закупівлі» закріплено обов'язок замовника не відхиляти тендерну пропозицію учасника лише у разі ненадання такого обґрунтування [6].

Цікавою тенденцією у судовій практиці є оскарження рішення Антимонопольного комітету України з підстав не залучення до розгляду скарги відповідного експерта/спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями стосовно спірних питань. Хоча це рішення у подальшому було скасовано, такий підхід видається науково обґрунтованим [7].

Дійсно законодавство наділяє Антимонопольний комітет України правом залучати експертів, також суб'єкт оскарження та замовник можуть надавати висновки експертів і спеціалістів [ч. 16 ст. 18 ЗУ «Про публічні закупівлі»].

При цьому Верховний Суд зазначає, що формулювання «має право» прямо вказує на наявність дискреційних повноважень у відповідного органу. У даному випадку це означає, що орган оскарження наділений правом обирати самостійно – слід залучити йому експерта, або така необхідність відсутня [5].

Однак дискреція замовника не повинна бути безмежною, тому рішення замовника повинно бути обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення, безсторонньо (неупереджено), розсудливо та добросовісно, як це передбачено ч. 2 ст. 2 КАС України [8, с. 262].

Водночас залучення судового експерта на стадії обґрунтування АНЦ вирішило б питання належності та об'єктивності як з боку учасника, так і оцінки такого обґрунтування з боку замовника.

Наприклад, висновком експертів за результатами проведення комісійної судово-економічної експертизи встановлено, що сформована ціна товару документально підтверджується, а спричинення збитків обласному бюджету документально не підтверджується [9].

У випадку завищення замовником очікуваної вартості закупівлі, що призвела до виникнення в учасника АНЦ, такий учасник може звернутися для проведення судової товарознавчої експертизи щодо визначення середньоринкових цін на товари [10].

Таким чином, для ефективного застосування АНЦ доцільно було б на законодавчому рівні передбачити:

- вимоги до обґрунтування АНЦ, зокрема, щодо необхідності надання розрахунків вартості предмету закупівлі;

- критерії для замовника щодо оцінки обґрунтування АНЦ;

- у разі незгоди замовника із обґрунтуванням АНЦ та необхідності спеціальних знань, передбачити право замовника звернутися до судового експерта з метою документального підтвердження сформованої ціни. При цьому на час проведення експертизи зупинити проведення конкурентної процедури;

- стимулювати учасників, замовника та Орган оскарження у залученні судових експертів шляхом скорочення строків проведення судової експертизи у процедурі публічних закупівель та надання можливості звернення до експерта через електронну систему закупівель.

Література:

1. Звіт «Аномально низька ціна в Prozorro: чи вдалося захистити замовника?» URL: https://tapas.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/TAPAS_Anomalno_nyzka_tsina_v_Prozorro._Chy_vdalosia_zakhy_stytu_zamovnyka.pdf (дата звернення: 12.08.2024).

2. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 року № 1178 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.08.2024).

3. Директива 2014/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 року щодо здійснення державних закупівель та про визнання недійсною Директиви 2004/18/ЄС URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024> (дата звернення 12.08.2024).

4. Рішення Постійно діючої адміністративної колегії Антимонопольного комітету України з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель № 15290-р/пк-пз від 10.08.2020 р. URL: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2020-06-15-000741-b> (дата звернення 12.08.2024).

5. Постанова Верховного Суду від 09.08.2022 у справі № 640/30534/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105649898> (дата звернення 12.08.2024).

6. Постанова Верховного Суду від 21.09.2022 у справі № 640/30067/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106366563> (дата звернення 12.08.2024).

7. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 03.03.2021 у справі № 640/30534/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95309553> (дата звернення 12.08.2024).

8. Лежнін В. І. Відміна замовником публічної закупівлі як корупційогенний фактор: проблеми правового регулювання й оскарження під час воєнного стану. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 груд. 2023 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 294 с.

9. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 21.02.2024 у справі № 1740/2398/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117416308> (дата звернення 12.08.2024).

10. Постанова Верховного Суду від 09.11.2021 у справі № 742/1829/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101064502> (дата звернення 12.08.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ПІДЕКСПЕРТНОЇ ОСОБИ – ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Литвиненко Едуард,

*кандидат психологічних наук, головний судовий експерт
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Стромило Анна,

*кандидат педагогічних наук, судовий експерт Черкаського відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Щодня наслідки російської агресії руйнують життя українців, зазіхаючи на їхнє життя та свободу, позбавляючи їх рухомого та нерухомого майна, спричиняють злочинами моральні страждання

тощо. У кримінальних провадженнях свідками або потерпілими, а в судових психологічних експертизах (СПЕ) – підекспертними часто виступають військовослужбовці – учасники бойових дій. При цьому основними питаннями зазначених експертиз є фіксація та визначення орієнтовного розміру компенсації за завдані моральні страждання, здатність сприймати та відтворювати обставини, що розслідуються у кримінальних провадженнях, усвідомлення власних дій та вчинків.

Участь у бойових діях практично завжди супроводжується стресовою реакцією організму на події, що відбуваються. Стрес та посттравматичний стресовий розлад можуть суттєво змінювати поведінку та сприйняття навколишнього світу військовослужбовцем. Зазначений факт варто враховувати під час проведення СПЕ, коли підекспертною особою є військовослужбовець – учасник бойових дій.

Так, за даними науковців США, що були отримані за підсумками рандомізованого опитування, в якому взяли участь психіатри, психологи та ліцензовані соціальні працівники (загальна вибірка 522 особи), лише 13% із опитаних відповідали критерію «культурна компетентність» у роботі з військовими. Цей критерій означає, що вони розуміють військові ролі, мову, бекграунд, виявляють готовність сприймати армійський сленг, готовність витримувати військові жарти чи навпаки – військові травмуючі історії, можуть надавати необхідну допомогу при порушеннях, які характерні лише для комбатантів, тощо [2, с. 5–6].

Характер, динаміка, своєрідність міжособистісних відносин підекспертної особи – військовослужбовця – **учасника бойових дій (далі – комбатанта)** і судового експерта-психолога, а також особисті якості експерта-психолога, відіграють визначальну роль у динаміці й дієвості фіксації злочинів. Найбільш складний і визначальний етап взаємодії судового експерта психолога з військовослужбовцем – учасником бойових дій – встановлення психологічного контакту й довіри. Складність встановлення відносин з **комбатантом** полягає в необхідності врахування певних особливостей. Так, в ситуації спілкування комбатанти керуються завченими правилами поведінки в бою. Питання довіри для них є дуже важливим. Щоб вижити в зоні бойових дій, комбатант мав навчитися нікому не довіряти: краще вважати всіх ворогами, доки переконаєшся в протилежному. Зважаючи на це, встановлення довірливого контакту з експертом може потребувати більше часу і зусиль.

Під час СПЕ у військовослужбовців можливий прояв неадекватних реакцій під час взаємодії не тільки з оточуючими, а й з судовим експертом-психологом. Поведінка підекспертного може бути більш агресивною, у спілкуванні з'являється роздратованість, підвищується рівень конфліктності. Реакції перенесення часто мають надзвичайно

інтенсивний характер із виявленням агресії та намаганням тримати дії судового експерта психолога під контролем. Неконтрольований гнів та роздратованість, труднощі у взаєминах з оточуючими можуть з часом посилюватися поряд зі зростанням відчуття, що «ніхто не може мене зрозуміти, усвідомити через що я пройшов та відчуті мої страждання». Окрім цього, може з'являтися невмотивована настороженість, підозрілість, тривожність, несприйняття вказівок судового експерта-психолога, виправдування деструктивних дій, спалахи гніву, труднощі з концентрацією уваги, надмірна пильність та неадекватна (незвична для оточуючих) реакція на раптові подразники, бажання швидко все змінити без чіткого усвідомлення, як саме та з якою метою, тощо.

Взаєморозташування **комбатанта** та судового експерта психолога під час проведення СПЕ військовослужбовців є важливим елементом організації «простору бесіди». Ідеальний варіант посадки підкспертного та експерта – навпроти один одного, але під невеликим кутом, щоб їхні погляди, коли вони сидять рівно на стільці або кріслі, перехрещувалися під кутом приблизно 120 градусів. Це дозволяє бачити один одного та, в той же час, при бажанні, спокійно відвести погляд. Взагалі контакт очей, хоча і є важливим елементом невербальної взаємодії підкспертного з експертом, не повинен займати надміру часу (загалом 25–30% часу) і ним не слід зловживати, щоб не викликати роздратування й агресію. Слід витратити якийсь час на те, щоб вибрати найкраще положення для себе у «візуальній рамці». Крім того, рекомендується, щоб військовослужбовець розміщався спиною до стіни, зберігаючи у полі зору вхідні двері та вікна. Дистанція між консультантом і клієнтом відображає відомий у соціальній психології феномен «особистого простору». Через неправильно обрану дистанцію під час проведення СПЕ деякі теми взагалі не можуть бути порушені.

З проблемою дистанції тісно пов'язане питання про психологічний зміст і можливість фізичного дотику до підкспертного (комбатанта). Дотик означає дуже близький, інтимний контакт. Дотик судового експерта психолога може сприйматися ним вкрай негативно і розцінюватися, як спроба встановлення контролю над ним або як фізичний напад, що може спровокувати миттєву реакцію у відповідь [3, с. 54].

Важливою частиною роботи на початковій стадії є спостереження за спонтанними, реактивними емоціями, їх змінами залежно від теми, яка обговорюється. Слід уважно ставитися до вербальних і невербальних реакцій підкспертного (комбатанта), зокрема, фіксувати неприродність пози й рухів, реакції «завмирання», м'язового напруження, механізми захисту, якість відповідей, емоцій і переживань, тривоги та неспокою.

Знання структури індивідуальності та динаміки поведінки в їх нормі й патології – невід'ємна частина взаємодії судового експерта психолога

з підекспертним. Судовий експерт психолог може зіткнутися з опором, захистом підекспертного (військовослужбовця). Опір може виявлятися в позі (наприклад «задерев'янілість»), рухах (стиснуті кулаки) та в погляді (уникнення прямого погляду). Під час СПЕ іноді можна помітити немотивовану пильність підекспертного – людина стежить за всім, що відбувається, відчуваючи наявну або вигадану небезпеку. Але ця небезпека не зовнішня, а внутрішня, часто вона проявляється в постійній фізичній напрузі, надзбудженні (неадекватній надмобілізації), готовності в будь-який момент зреагувати на зовнішню чи подолати внутрішню загрозу. Поведінка таких осіб відображає характер пережитої ними психічної травми. Наприклад, учасники бойових дій часто відмовляються сідати спиною до дверей, вибирають місця, з яких вони можуть спостерігати за всіма присутніми. Внутрішнє напруження не дозволяє військовослужбовцю розслабитися, відпочити, вимагає значних витрат енергії, при цьому може спостерігатися посилена реакція переляку на незначний шум, стук [2, с. 11].

Судовому експерту-психологу варто формулювати конкретні питання/завдання для виконання; виконувати послідовно кожен крок і говорити впевнено, чітко; уникати емоційної або заспокійливої інтонації в голосі; зберігати голос зрозумілим і впевненим.

При цьому, експертам-психологам для кращого розуміння військовослужбовців – учасників бойових дій, корисно знати певні психологічні правила, яких їм доводилося дотримуватися в бойовій обстановці та враховувати можливі наслідки впливу цих правил на підекспертну особу, його поведінку у невоєнному, мирному житті.

Перше правило – ніяких почуттів, ніяких емоцій. Якщо людина виявляє емоції в бойових умовах, то вона вразлива. Людина має загострити свої відчуття, але не повинна виявляти чи загострювати свої почуття. Тобто м'язи мають працювати, очі мають працювати, слух має працювати, а емоції – ні.

Друге правило – це зупинка в хаосі. Якщо довкола відбувається якийсь хаос чи щось, чого ти не розумієш – то треба зупинитися, завмерти, перестати рухатись і починати сприймати оточення. Якщо боєць стоїть, то є сенс впасти на землю, але найчастіше досить просто зупинитися. Коли йдеш, і щось відбувається не так, як завжди, треба зупинитись, завмерти та почати озиратися.

Третє правило – реагуй на загрозу. Ти не аналізуєш, не займаєшся оцінкою, не чекаєш. Якщо ти чуєш звук, який може, на твою думку, загрожувати, ти реагуєш.

Четверте правило пов'язане з особистою безпекою військовослужбовця: нікому не довіряй, нічому не довіряй.

З попереднім пов'язане п'яте правило: завжди плануй задалегідь. І робить це військовослужбовець лише з однієї причини – бажання вижити [1, с. 105].

Зазначені правила і поведінку комбатант несвідомо переносить у мирне, невоєнне життя, в родину і колектив співробітників, колег, товаришів тощо.

Розуміючи недостатній рівень дослідження зазначеної проблеми – під час проведення судово-психологічної експертизи з підекспертними-комбатантами автори статті в першу чергу описували свій досвід проведення психодіагностичних бесід під час роботи із зазначеною категорією осіб.

Література:

1. Зоран Корман. Психологічна стійкість воїна. – Київ, 2017. – 184 с.
2. Кохун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О., Хоружий С.М., Ларіонов С.О., Сириця М.В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами: метод. посіб. – К., 2023. – 175 с.
3. Лісовський П.М. Військова психологія: методологічний аналіз: навчальний посібник. – Київ. Кондор-видавництво, 2017 – 219 с.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ В СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Лісовицька Ірина,

*кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці та цивільної безпеки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», старший науковий співробітник відділу з безпеки життєдіяльності охорони праці та промислової безпеки лабораторії інженерно-технічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
<https://orcid.org/0000-0002-9599-3492>*

Муха Олег,

*кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці та цивільної безпеки Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», науковий співробітник відділу з безпеки життєдіяльності охорони праці та промислової безпеки лабораторії інженерно-технічних досліджень
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
<https://orcid.org/0000-0002-1311-8708>*

Експертиза з безпеки життєдіяльності – це незалежна галузь судової експертизи, яка відноситься до видів інженерно-технічних експертиз і відрізняється від інших видів в залежності від предмета дослідження.

В розділі II Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [1] містяться основні завдання і перелік вирішуваних питань інженерно-технічних експертиз, у тому числі з безпеки життєдіяльності.

Визначивши яке саме завдання поставлене для дослідження експерт починає методично підходити до виконання судової експертизи з безпеки життєдіяльності та знайомитися з предметом її дослідження.

Методичні підходи до проведення судової експертизи з безпеки життєдіяльності включають наступні етапи:

1. Збір інформації:

– *Аналіз документації*: Ознайомлення з матеріалами розслідування нещасного випадку, аварії. Ретельний огляд документації, пов'язаної з охороною праці та безпекою життєдіяльності в організації (інструкції, правила безпеки, записи про навчання, результати аудитів та інше).

– *Пояснення та опитування працівників або інших осіб*: Пояснювальні записки, протоколи допиту потерпілого (-лих), свідків та інших осіб причетних до події, для збору свідчень про умови праці, дотримання правил безпеки та інші важливі фактори.

2. Ознайомлення з документацією щодо огляду місця події:

– *Аналіз документації*: Вивчення умов праці та можливих чинників, які могли вплинути на безпеку. Відповідність робочого місця технічній документації та вимог безпеки.

– *Оцінка засобів індивідуального захисту*: Перевірка та оцінка використання засобів індивідуального захисту працівниками.

3. Визначення причини та обставин:

– *Аналіз нещасного випадку*: Вивчення обставин нещасного випадку або травми, включаючи характер та механізм події.

– *Ідентифікація причин*: Визначення конкретних причин, що призвели до нещасного випадку, включаючи можливі порушення у сфері охорони праці.

4. Експертна оцінка:

– *Медична оцінка*: Визначення тяжкості виду травми. Проведення медичної експертизи травм (встановлення механізму та часу травмування потерпілого).

– *Інженерно-технічна експертиза*: Проведення експертної оцінки стану безпеки охорони праці та безпеки промислового виробництва суб'єкта господарювання, об'єктів підвищеної небезпеки, а також

експертного обстеження (технічного діагностування) устаткування машин, механізмів підвищеної небезпеки [2].

– *Розпорядчі документи органів державного нагляду (контролю):* Акти, приписи, розпорядження органу державного нагляду складені за результатами здійснення планової (позапланової) перевірки суб'єкта господарювання [3].

5. Перевірка відповідності системи охорони праці та безпеки життєдіяльності законодавчим та нормативним вимогам:

– *Аналіз нормативно-правових актів:* Підбір і опрацювання законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці відповідно до галузі застосування, учасників і виду події.

6. Реконструкція подій:

– *Моделювання обставин інциденту:* Моделювання обставин дозволяє визначити послідовність подій та встановити фактори, що призвели до нещасного випадку або аварії. Цей методичний підхід забезпечує точність та обґрунтованість висновків експерта [4].

7. Підготовка висновку експерта:

– *Складання висновку:* Підготовка письмового висновку, в якому висвітлюються всі виявлені факти, висновки та рекомендації.

– *Виступ експерта:* Участь у судових засіданнях та надання пояснень стосовно висновків експертизи.

Ці методичні підходи дозволяють проводити судову експертизу з безпеки життєдіяльності системно та об'єктивно.

Література:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

2. Положення Про Державну службу України з питань праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 № 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF#Text>

3. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>

4. Методика проведення судової експертизи з безпеки життєдіяльності та охорони праці: реєстраційний код у Реєстрі методик судових експертиз 10.5.17.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИТУАЦІЙНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Мазниченко Юрій,

*кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник
відділу наукової та нормативно-методичної діяльності
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Баулін Олег,

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач відділу наукової
та нормативно-методичної діяльності
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Під час проведення судової експертизи в лабораторних умовах досить часто виникає ситуація, коли експерту для вирішення поставлених йому на вирішення питань недостатньо вихідних даних, наданих ініціатором експертизи. Перш за все, це стосується ситуаційних балістичних, вибухотехнічних, трасологічних та інших судових експертиз, пов'язаних із техногенними катастрофами, у яких завжди існує значна невизначеність щодо їх організаційно-технічного й інформаційного забезпечення. У таких випадках найбільш прагматичним шляхом отримання експертом достовірних даних є використання експертного експерименту як експериментальної стадії ситуаційної експертизи. Але згідно ч. 4 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – *КПК України*) експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи, він може лише заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та про вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи, й бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, які стосуються предметів та об'єктів дослідження (п. 2, п. 3 ч. 3 ст. 69 КПК України) [1].

Як свідчить експертна практика, цю можливість експерти традиційно реалізують у межах *додаткового* слідчого огляду місця події або під час *слідчого експерименту* під загальним керівництвом слідчого. Однак, участь експерта у додатковому огляді або слідчому експерименті в польових умовах накладає певні організаційно-технічні обмеження, пов'язані з вибором технічних засобів і методів відтворення, моделювання та фіксації речової обстановки, які б відповідали загальному сценарію цієї слідчої (розшукової) дії,

спланованої відповідальним суб'єктом досудового розслідування – слідчим або прокурором. Зокрема, процесуальні вимоги до слідчого експерименту не зобов'язують проведення його на всій території місця події або лише у конкретній локації (це може бути будь-яке інше місце, яке дає змогу слідчому достовірно відтворити певні дії підозрюваного або потерпілого). Відповідну правову позицію Верховного Суду містить постанова від 02.07.2024 у справі № 303/5115/15-к (провадження № 51-20бкм24) [2]. Звичайно, такі обмеження не найкращим чином впливатимуть на пізнавальну діяльність експерта, результативність проведення експертизи та ефективність досудового розслідування взагалі.

Тому основним організаційним завданням експерта у цьому заході є максимальна адаптація плану експертного експерименту під ту обстановку, яка склалася на момент проведення слідчої (розшукової) дії з урахуванням можливих змін її первинного стану. Поміж організаційно-технічних аспектів проведення експертного експерименту під час слідчих (розшукових) дій, на наш погляд, доцільно виокремити його *підготовчу стадію*, що передбачає такі заходи: висунення робочих версій, які експерт збирається перевірити в експерименті; з'ясування умов і меж проведення експерименту; окреслення схем можливих експериментальних дослідів (процедур) та їх очікуваних результатів; покрокова деталізація запланованих схем дослідів та оцінка їх ймовірних результатів [3].

В інформаційному аспекті загальна методологія вирішення ситуаційних завдань експертного експерименту під час слідчого експерименту (огляду) спрямована на комплексне дослідження обстановки місця події. Зазвичай експертні дослідницькі процедури тісно пов'язані з основними завданнями досудового розслідування (визначення способу вчинення кримінального правопорушення; кількості осіб, які брали в ньому участь; засобів і способів їх застосування; фізичних ознак і професійних навичок осіб, які брали участь у вчиненні правопорушення; можливості настання конкретних наслідків в певних умовах події тощо [4].

Експертний експеримент не відрізняється від слідчого за гносеологічною сутністю, вони різняться за обсягом вирішуваних з їх допомогою завдань. Експеримент під час експертизи використовують для вирішення вузького кола питань, що іноді виникають у кримінальному провадженні після проведення низки попередніх ідентифікаційних, діагностичних або класифікаційних експертиз, результати яких ініціатор використав як вихідні дані. До того ж характер завдань, вирішуваних за допомогою експертного експерименту, суттєво різниться від характеру завдань слідчого експерименту, який здебільшого проводять для

відтворення обстановки та обставин вчинення кримінального правопорушення і підтвердження чи спростування доказової інформації, отриманої слідчим вербальними засобами на допиті підозрюваного, потерпілого та свідків. На відміну від слідчого експерименту, який спрямований на перевірку вже отриманих даних, експеримент в експертизі визначає специфіка експертного дослідження, яка полягає у застосуванні експертом спеціальних пізнань для з'ясування конкретних досліджуваних обставин.

Досліди для проведення ситуаційних процедур проводять із дотриманням логічної схеми *методу супутніх змін*, в основі якого – властивість необхідного зв'язку причини та дії. Відповідно до вимог схеми цього методу повинні визначитися й умови проведення експерименту. Умови дослідів необхідно підбирати у такий спосіб, щоб обставини, пов'язані з елементами механізму та які підлягають встановленню, були відомі експерту до початку проведення дослідів. Водночас під час їх відтворення експериментальним шляхом можливе їх коригування відповідно до обстановки, оскільки не виключаються певна інформаційна невизначеність.

Отже, роль інформаційного забезпечення ситуаційної експертизи полягає у достовірному відтворенні (моделюванні) умов проведення експертного експерименту та реалізації запланованих дослідницьких процедур. Достовірними результати проведення експертного експерименту вважають лише тоді, коли експерт, проводячи досліди із визначення якогось факту, відтворив решту інших умов, які могли мати місце в момент вчинення кримінального правопорушення. В іншому разі (наприклад, під час дослідження можливості ураження перешкоди з певної дистанції зі зброї, спорядженої патроном із певними балістичними характеристиками) істинність їх також залежатиме від того, наскільки правильно дотримано умови проведення експерименту. Для цього ініціатор проведення експертизи має забезпечити експерта необхідними матеріалами кримінального провадження (протоколами попередніх оглядів, допитів свідків і потерпілих, планами місця події, схемами місць відбору об'єктів для експертного дослідження, відеозаписами досліджуваних подій або явищ тощо; засобами вчинення злочину – зброєю, знайденою на місці події чи вилученою під час обшуків, або її аналогами чи натурними моделями (у разі знищення або пошкодження); пошкодженими слідосприймаючими об'єктами чи їх фрагментами, якщо такі вилучали) [5].

Проводячи ситуаційні дослідження, пов'язані з техногенними катастрофами, зокрема під час екологічної експертизи на місці події, що характеризується значними масштабами (наприклад, після підриву Каховської ГЕС зоною екологічного лиха стала акваторія нижнього

басейну р. Дніпро від м. Каховка до плавнів у дельті річки), коли існує значна інформаційна невизначеність із вихідними даними, наданими ініціатором експертного провадження, експерт проводить експертний експеримент під час додаткового огляду. У цьому випадку необхідні додаткові вихідні дані експерт отримує шляхом експериментального обстеження обмеженої ділянки місцевості, що має найбільш характерні ознаки екологічного ураження (наприклад, підтоплення дендропарків, тваринницьких ферм; змивання значної кількості паливно-мастильних матеріалів; руйнування каналізаційних колекторів, сховищ із мінеральними добривами або засобами захисту рослин тощо) із використанням безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА). Зазвичай зона отримання експериментальних даних обмежена кількома десятками квадратних кілометрів і залежить від радіусу дії застосованого БПЛА.

Потім результати експертного експерименту (після розшифровки фото-, відеоінформації та даних локальних інструментальних вимірювань ступеня забруднення води та ґрунту) екстраполюють на всю уражену територію, зазвичай із певною похибкою, але це є прийнятним в умовах воєнного стану, коли існує потреба у швидкому отриманні загальних розмірів завданих агресором економічних збитків із метою інформування про них міжнародних інституцій (ООН, Рада Європи, створюваний Міжнародний трибунал щодо військових злочинів рф тощо). Навіть орієнтовні дані про екологічні збитки, отримані за результатами ситуаційної екологічної експертизи, є важливими як для політичної та гуманітарної підтримки, так і для отримання Україною у майбутньому репарацій на відшкодування збитків, завданих довікільно військовими діями ворога [6].

Організаційно-технічне та інформаційне забезпечення експериментальної стадії ситуаційної експертизи під час окремих слідчих (розшукових) дій дає змогу експерту отримати достовірні додаткові вихідні дані для об'єктивної відповіді на поставлені йому питання. Звісно, експеримент у ситуаційній експертизі повністю не вирішує всіх її завдань, оскільки доказове значення в експертному провадженні мають лише висновки, які ґрунтуються на всебічному дослідженні речових та інших доказів, а не тільки на експерименті. Тому розглянуті нами окремі аспекти організаційно-технічного та інформаційного забезпечення ситуаційної експертизи не вичерпують інших необхідних умов для повноцінного проведення решти стадій експертного дослідження.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.06.2024).

2. КПК України не вимагає від слідчого проводити слідчий експеримент виключно на місці події кримінального правопорушення з відтворенням усіх умов, які існували на час вчинення діяння – ККС ВС / Судова влада України. 31.07.2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1644768/> (дата звернення: 06.06.2024).

3. Мазниченко Ю. О., Колонюк В. П. Процесуальні та методичні аспекти інформаційного забезпечення екологічної експертизи під час проведення окремих слідчих дій. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану* : мат-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 03.07.2024) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 257–262.

4. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. / за ред. О. Г. Рувіна. Київ : Ліра-К, 2019. С. 27.

5. Берзин В. Ф. Експеримент при проведенні криміналістичних експертиз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1964. 16 с.

6. Розробка посібника «Огляд у кримінальному провадженні» : звіт про НДР (остаточний) / Міністерство юстиції України; кер. Ю. О. Мазниченко. Київ : КНДІСЕ, 2023. 280 с. № ДР 0123U101301.

ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЛИШКОВОЇ НЕСУЧОЇ ЗДАТНОСТІ ТА ТЕХНІЧНОГО СТАНУ ПОШКОДЖЕНИХ ЗАЛІЗОБЕТОННИХ КОНСТРУКЦІЙ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ

Максюта Олена,

кандидат технічних наук, судовий експерт

*Одеського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

За час збройної агресії Російської Федерації (далі – бойових дій) на території України значна частина житлових та нежитлових будівель, а також об'єктів інфраструктури отримали масштабні руйнування різного ступеня пошкодження.

Відновлення життєдіяльності міст, насамперед передбачає:

- 1) визначення обсягів руйнувань;
- 2) здійснення обстеження пошкоджених будівель з визначенням можливості подальшої експлуатації;
- 3) послідуєчне відновлення окремих конструкцій або будівель в цілому (за можливістю/необхідністю).

На даний час актуально те, що перед судовими експертами постає питання у встановленні залишкової несучої здатності та технічного стану з послідуєчим визначенням шкоди та збитків. Зазначене питання набрало обертів у зв'язку з формуванням бюджету на відновлення міст та інфраструктури України.

Кабінет Міністрів України своєю Постановою від 20 березня 2022 року № 326 затвердив Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації [1, с. 1].

Виконання будівельно-технічних експертиз з вирішення питань щодо встановлення остаточної несучої здатності та технічного стану будівель та споруд, які зазнали пошкоджень та руйнувань внаслідок надзвичайних ситуацій, військових (бойових) дій входить до компетенції судових експертів, які мають кваліфікацію зі спеціальності 10.6. «Дослідження об'єктів нерухомості будівельних матеріалів, конструкцій та відповідних документів».

В процесі експлуатації, через механічні пошкодження, а особливо інтенсивно – в ході бойових дій, залізобетонні конструкції будівель (найбільше поширені в практиці будівництва) зазнають пошкоджень, що знижує показники експлуатаційної придатності конструкцій та може сприяти переходу в гірший технічний стан. Залізобетон, як матеріал, широко використовується в будівельній галузі, особливо для виготовлення стиснутих елементів, де найкращим чином реалізуються його переваги [3, с. 34].

Найбільше поширеними пошкодженнями залізобетонних конструкцій під час бойових дій є: обрив поперечної арматури в стиснутих елементах, що зменшує стійкість стиснутих стержнів, руйнування (механічне або хімічне, в тому числі і динамічне – в ході бойових дій) частини поперечного перерізу бетону.

Чинні будівельні норми не дають жодних рекомендацій щодо оцінювання залишкової несучої здатності залізобетонних конструкцій, пошкоджених в процесі експлуатації [4, с. 1–39].

Але чинні будівельні норми дають рекомендації, щодо діагностування технічного стану окремих конструкцій та об'єкта в цілому.

Діагностування технічного стану будівельних конструкцій та об'єктів слід виконувати відповідно до розділу 7 ДСТУ-Н Б В.1.2-

18:2016 «Настанова щодо обстеження будівель і споруд для визначення та оцінки їх технічного стану» (далі – ДСТУ-Н Б В.1.2-18:2016) [4, с. 9].

Так згідно ДСТУ-Н Б В.1.2-18:2016 у додатку В зазначені основні характеристики які підлягають визначенню при обстеженні, а саме [4, с. 22]:

- а) геометричні розміри конструкцій і вузлів їх з'єднання;*
- б) деформації конструкцій (прогини, крени, осідання тощо);*
- в) параметри тріщин (ширина, довжина, глибина розкриття тріщин, їх місцеположення і характер);*
- г) характеристики бетону (міцність, водопроникність тощо);*
- д) параметри механічних пошкоджень та руйнування бетону (глибина, площа тощо);*
- е) розповсюдження корозії бетону (карбонізації, сульфатизації тощо);*
- ж) параметри армування (діаметр, напрям, крок, кількість, клас арматури, марка сталі, її міцнісні та деформативні характеристики тощо);*
- з) ступінь пошкодження арматури і закладних деталей корозією та інші їх пошкодження (механічні, деформації, випинання тощо);*
- и) стан вогнезахисного покриття (облицювання).*

При визначенні залишкової несучої здатності та технічного стану будівель і споруд також слід враховувати той факт, що ймовірна наявність аварійних пошкоджень внаслідок позапроектних впливів, а також інші дефекти та пошкодження, що утворились під час виготовлення, транспортування, монтажу, зведення та експлуатації.

У той же час, згідно з результатами обстеження, якщо було виявлено, що пошкодження вказують на можливість раптового руйнування, слід вважати ці споруди повністю непридатними до експлуатації.

Несуча здатність – один з основних показників експлуатаційної придатності конструкції, тобто, знаючи значення несучої здатності, можемо розрахунковим методом визначити технічний стан окремих конструкцій, а значить, і будівлі чи споруди в цілому. На підставі визначеного технічного стану можна приймати аргументовані (розрахунком) рішення щодо подальшої експлуатації будівель та споруд, а саме: ремонт, підсилення, демонтаж або, навіть нежиття жодних заходів [2, с. 124].

Робота залізобетонних елементів на стиск висвітлена в працях багатьох вчених. Розглядаються вплив різних чинників, але, можливе пошкодження залізобетонного елемента і його вплив на напружено-деформований стан залізобетонних елементів є мало освітленим питанням. У практиці будівництва зустрічаються випадки, коли

необхідно визначити несучу здатність як приклад пошкоджених двотаврових колон і прийняти рішення щодо їх подальшої експлуатації, ремонту або заміни, а нормативні документи не дають конкретних методів розрахунку залишкової несучої здатності елементів з ушкодженнями. Тому, існує необхідність в розробці алгоритмів розрахунку елементів, що зазнають складний напружений стан, ушкоджених в процесі бойових дій [2, с. 155].

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 № 326.
2. Максюта О.В. Напружено деформований стан та несуча здатність стиснутих залізобетонних двотаврових пошкоджених елементів, дисертація доктора філософії, URL: <https://odaba.edu.ua/science/sac-for-awarding-the-deg.-of-doctor-of-philosophy/specialized-council-DF-41.085.009>, ОДАБА, Одеса, 2022. 184 с.
3. Клименко С. В. Технічний стан будівель та споруд: монографія. Одеса: ОДАБА, 2010. 284 с
4. ДСТУ-Н Б В.1.2-18:2016. Настанова щодо обстеження будівель і споруд для визначення та оцінки їх технічного стану, 2017. 45 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ОБЛІКІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Мельковський Олександр,

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету*

4 липня 1992 року рішенням Кабінету Міністрів України у структурі кримінальної міліції МВС було створено Управління внутрішньої безпеки (наказ МВС України від 31.07.1992 № 452).

Таким чином, днем утворення служби внутрішньої безпеки в системі органів внутрішніх справ є 31 липня. До речі цей підрозділ було утворено вперше серед колишніх радянських республік.

Згідно цього наказу Служба внутрішньої безпеки МВС України безпосередньо була підпорядкована Міністру внутрішніх справ України, а відділи внутрішньої безпеки в АР Крим, областях, м. Києві

та Севастополі, на залізницях – відповідно начальникам ГУВС, УВС, УВСТ. Відповідно до п. 7 статті 9 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», підрозділи внутрішньої безпеки увійшли до структури спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю з правом проведення оперативно-розшукової діяльності.

При цьому, крім особливих функцій, встановлених наказом, зазначені підрозділи продовжували виконувати загальні завдання що стояли перед правоохоронними органами держави.

У теперішній час підрозділи внутрішньої безпеки здійснюють свою діяльність у складі Департаменту внутрішньої безпеки (далі ДВБ) Національної поліції України, який є міжрегіональним територіальним органом у складі кримінальної поліції Національної поліції України, та здійснює свою діяльність у напрямі дотримання внутрішньої безпеки у Національній поліції України.

На сучасному етапі ДВБ здійснює інформаційно-аналітичне забезпечення керівництва Національної поліції України та органів державної влади про стан вирішення питань, що належать до компетенції ДВБ, у своїй діяльності використовує автономну, захищену від зовнішнього доступу, комп'ютерну мережу. Інформування громадськості про діяльність ДВБ систематично оприлюднюється на офіційному веб-сайті Національної поліції України.

Основними завданнями ДВБ є:

1. Формування та забезпечення реалізації заходів з питань внутрішньої безпеки в Національній поліції України.

2. Запобігання, виявлення, попередження і припинення кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, що готуються або вчинені поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками поліції.

3. Організація і здійснення заходів захисту поліцейських, державних службовців та інших працівників поліції від перешкоджання їм у виконанні службових обов'язків [1].

Підрозділи ДВБ, відповідно до законодавства України здійснюють збирання, накопичення, систематизацію та аналіз інформації щодо негативних явищ і тенденцій у системі Національної поліції України, а також ужиття заходів щодо їх запобігання. При виконанні поставлених функціональних завдань підрозділи ДВБ використовують криміналістичні обліки.

Криміналістичний облік – це система реєстрації, систематизації та зосередження об'єктів або відомостей про них за їх ідентифікаційними ознаками з метою використання облікових даних для розкриття та попередження злочинів, яка ґрунтується на наукових даних і узагальненнях практики боротьби зі злочинністю [2].

Вважається, що діяльність будь якого правоохоронного органу постійно потребує своєчасного, достатнього та якісного інформаційного забезпечення. Отримана якісна інформація є джерелом для швидкого реагування і прийняття необхідних слідчо-оперативних дій з розслідування та розкриття вчиненого кримінального правопорушення.

Для оперативного реагування і прийняття адекватного рішення щодо вчиненого кримінального правопорушення, як вважає Маркус В. О. потрібно отримати інформацію про:

- місце і час вчинення кримінального правопорушення;
- про осіб, які вчинили або могли вчинити кримінальне правопорушення;
- про виявлені і вилучені сліди різних видів;
- про наявність свідків або очевидців кримінального правопорушення;
- про наявність виявлених речових доказів;
- про причетність затриманих осіб або осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (злочин), до нерозкритих злочинів та ін.

Швидко отримати інформацію можна завдяки ефективному використанню можливостей існуючих інформаційних систем (обліків різних об'єктів), якими опікується інститут «кримінальної реєстрації». Своєчасно і достовірно зібрана, оброблена і видана інформація про скоєний злочин допомагає не тільки швидко отримати необхідні відомості про об'єкти реєстрації, а й знайти шлях до оперативного розкриття і розслідування злочину, аналізу злочину та організації профілактичної роботи [3].

Отримання зазначеної інформації завдяки використанню криміналістичних обліків дозволяє підрозділам ДВБ здійснювати комплекс оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення, попередження, припинення та документування кримінальних правопорушень, що готуються поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками поліції, а також корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень.

Взагалі до криміналістичної реєстрації входить велика кількість різноманітних видів обліку, які, залежно від особливостей об'єктів та їх характерних ознак, утворюють систему криміналістичної реєстрації, яка поділяється на три основні напрямки:

- 1) оперативно-пошукові обліки;
- 2) криміналістичні обліки;
- 3) інформаційно-довідкові обліки [3].

Всі ці різновиди обліків на сучасному етапі доцільно використовувати в практичній діяльності підрозділів ДВБ.

Маючи відповідний доступ до обліків підрозділів, що здійснюють ОРД підрозділи ДВБ мають можливість виявляти та попереджувати факти незаконного використання поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками поліції несправжніх імітаційних засобів, а також засобів забезпечення оперативно-розшукової діяльності, які зашифровують особу чи відомчу належність поліцейських і транспортних засобів оперативних підрозділів Національної поліції України.

Крім того доступ ДВБ до спеціальних обліків дозволяє своєчасно розкривати та розслідувати кримінальні правопорушення, вчинені із використанням однострою поліцейського, підроблених службових посвідчень, спеціальних засобів поліції.

Підрозділи ДВБ наділені правом отримувати в системі Національної поліції України відомості, необхідні для проведення перевірки інформації щодо кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, вчинених поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками поліції. Крім того працівники ДВБ мають право накопичувати статистичні, аналітичні, службові та інші матеріали за напрямками своєї службової діяльності, користуватися інформаційними базами даних, автоматизованими інформаційними системами органів та підрозділів поліції, МВС.

Таким чином, слід визначити що підрозділи ДВБ Національної поліції виконують завдання щодо попередження та розкриття кримінальних правопорушень з використанням наявних можливостей криміналістичних та інших статистичних обліків, що діють в системі МВС України.

Література:

1. Положення про Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України, затверджене Наказом Національної поліції України від 09 листопада 2015 року № 83 (у редакції наказу Національної поліції України від 31.07.2019 року №765)

2. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2008. – 464 с.

3. Маркус В. О. Криміналістика. Навчальний посібник – К.: Кондор, 2007. – 558 с.

РОЛЬ МУХИ МЕРТВИХ У СУДОВО-ЕНТОМОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Милостива Дар'я,

кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник, судовий експерт
Дніпропетровського інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

Бабченко Анна,

кандидат біологічних наук, науковий співробітник, судовий експерт
Дніпропетровського інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

Встановлення тривалості постмортального інтервалу залишається вельми актуальною і досі повністю не вирішеною проблемою у судовій медицині [2, с. 3]. Ранній посмертний період, що триває приблизно 2–3 доби з моменту настання смерті, найбільш добре вивчений [1, с. 2], існують методики, що дають змогу в його рамках встановлювати час смерті з прийнятною точністю в абсолютній більшості випадків.

Дослідження заселення трупа різними рослинними і тваринними організмами дає змогу встановити не тільки дату, а й факт переміщення трупа, якщо таке мало місце.

Муха мертвих (*Cynomya mortuorum* Linnaeus, 1761) є одним із найбільш широко поширених видів у сімействі м'ясних мух (*Calliphoridae*). Це типовий некрофаг, личинки якої розвиваються на органічному субстраті, що розкладається.

Муха мертвих належить до видів, що мають важливе судово-ентомологічне значення, оскільки саме вони першими виявляють і заселяють труп і є основною групою комах, що спричиняють його деструкцію і здійснюють його утилізацію. Всюдисущість двокрилих і їхня велика чисельність значною мірою пов'язані з величезними адаптивними можливостями їхніх личинок [4, с. 2]. Присутність їх на трупах дає змогу застосовувати методику ретроспективного аналізу і встановити тривалість постмортального інтервалу у тих випадках, коли трупи перебувають на різних стадіях руйнування, а традиційні методи судової медицини стають неточними і безсилими.

У результаті вивчення угруповання некрофільних двокрилих та умов його формування визначають близько 13 видів некрофільних мух, що належать до 4 родин. Масових видів п'ять – *P. terraenovae*, *Calliphora vicina*, *Lucilia caesar*, *L. silvarum*, *L. illustris*, у меншій

кількості зустрічаються види родів *Muscina*, *Fannia* та *Sarcophaga*. У більшості виявлених видів личинки є факультативними некробіонтами.

Основу ентомокомплексу трупа в основному складають представники родини *Calliphoridae*, які мають екологічну пластичність стосовно абіотичних і антропогенних чинників, оскільки вони добре адаптовані до північних умов. Наприклад, комахи в північних районах не піддаються впливу дуже низьких температур, які можуть бути для них вирішальним фактором, що обмежує поширення, вони знаходять безліч відповідних укриттів для перенесення цих критичних умов [3, с. 3].

На основі експериментальних даних був зроблений висновок, що формування спільноти некрофільних мух не залежить від географічної специфіки, а основною умовою його морфогенезу є сезон і локальні погодні умови.

Під час дослідження некрофільних мух, виведених із трупів людей, встановлено 9 видів із 4 родин, основні представники яких були *C. vicina*, *L. caesar* і *P. Terraenovae*. В той же час *C. Vomitoria* і *F. canicularis* були представлені малочисельними особинами.

Видовий склад некрофільних мух, які колонізують трупи людей у приміщенні та в лісовій зоні, відрізняється – у першому випадку можна виділити до 8 видів мух, тоді як у другому лише 5. Це пояснюється тим, що в умовах урбанізації більш успішними стають екологічно пластичні види з широким спектром харчування. Переважають у цьому середовищі види, які за трофікою личинкової стадії є факультативними некрофагами і пов'язані у своєму розвитку і з іншими субстратами, що розкладаються (відходами, фекаліями тощо).

Безпосередня участь личинок мухи мертвих у розкладанні трупів великих тварин і встановлення часу розвитку до імаго дає змогу використовувати ці відомості під час розслідування випадків насильницької смерті.

Література:

1. Benecke M. Arthropods and Corpses. Forensic Pathology Reviews. 2005; 2: 207–240.
2. Itamies J., Koskela P. *Cynomyia mortuorum* myiasis in *Lepus timidus*. *Annales Entomologici Fennici*. 1980; 46 (1):24.
3. Payne J.A. A Summer Carrion Study of the Baby Pig *Sus Scrofa* Linnaeus. *Ecology*. 1965; 46 (5): 592–602.
4. Stærkeby M. Dead larvae of *Cynomyia mortuorum* (L.) as indicators of post mortem interval – a case history from Norway. *Forensic science international*, 2001; 1: 77–78.

СУЧАСНІ ЛАБОРАТОРНІ МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Милостива Дар'я,

*кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник, судовий експерт
Дніпропетровського інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Останніми роками в усьому світі широко використовують продукти тривалого зберігання за температури доквілля у зв'язку з поширенням дрібнороздрібної торгівлі без холодильного обладнання, транспортування на великі відстані у разі імпорту та експорту продуктів харчування між країнами.

Сучасні лабораторні методики контролю якості та безпеки харчових продуктів ґрунтуються на застосуванні рідинної, іонної, газової, тонкошарової хроматографії, мас-спектрометрії, капілярного електрофорезу у поєднанні з газовою та рідинною хроматографією [2, с. 2].

Хроматографія представляє собою найбільш універсальний метод аналізу харчових продуктів і напоїв. Хроматографічні методи дають змогу визначити легкі та нелеткі компоненти їжі, основні інгредієнти та домішки. Завдяки універсальності, чутливості, експресності, доступності апаратури хроматографічні методи застосовують для аналізу вихідної харчової сировини, на всіх стадіях технологічного процесу, для контролю якості на виході продукції.

В основі хроматографічних методів аналізу лежать фізико-хімічні процеси, що дозволяють здійснювати процеси розділення та наступного дослідження низьких концентрацій близьких за хімічними властивостями речовин [4, с. 1].

На сьогодні хроматографічні методи лабораторного аналізу включають великий спектр дослідження харчових продуктів: м'ясо та м'ясні вироби, риба та морепродукти, рослинні та тваринні олії, молочні продукти, сири, зернові культури, хліб, яйця, овочі, фрукти, ягоди, джеми, соки, напої, цукри, мед, горіхи, вино, спиртові напої, пиво, чай, кава, какао, приправи, спеції.

Основними завданнями хроматографічних аналізів є:

- встановлення харчової цінності продуктів, зокрема, визначення білків (складу амінокислот), жирів, цукрів, вітамінів, мікроелементів;
- визначення доброякісності, свіжості харчових продуктів, стадії псування продуктів;
- встановлення фальсифікації харчових продуктів, контроль техногенних забруднювачів (пестицидів, діоксинів, поліхлорбіфенілів та ін.);

- контроль природних забруднювачів (біогенних амінів, мікотоксинів: афлатоксинів, охратоксинів, зеараленону, фуманізинів, патуліну та ін.);
- визначення харчових штучних добавок (антиоксидантів, синтетичних барвників, підсолоджувачів, ароматизаторів та ін.);
- контроль ароматів харчових продуктів;
- визначення трансгенних продуктів;
- контроль забруднень від харчових упаковок;
- контроль спеціальної обробки харчових продуктів, зокрема, радіацією або нагріванням;
- аналіз наявності ветеринарних препаратів (антибіотиків, сульфамідних препаратів, гормонів, анаболічних стероїдів, цитостатину) [5, с. 53].

Так, у напоях (зеленому та чорному чаю, винах, пиві, кофе) часто визначають природні поліфенольні сполуки, які характеризуються антисклеротичними та антиконцерогенними властивостями.

Кофеїн, теофілін, теобромін у чаю, каві, какао, також визначають за допомогою хроматографії. Біогенні токсичні аміни утворюються внаслідок мікробіологічного псування риби, сирів та інших продуктів. Наявність біогенних амінів (гістаміну, тираміну, путресцину, кадаверину, сперміну і спермідину) є одним із критеріїв якості харчових продуктів [3, с. 68].

Методики хроматографічного аналізу дають можливість визначити склад як рослинних, так і тваринних жирів, що дає змогу контролювати вміст цис-ізомерів жирних кислот у харчових продуктах [1, с. 3].

Література:

1. Левчук І.В., Кищенко В.А., Тимченко В.К., Кугиця К.В. Сучасні методи ідентифікації олій та жирів у технохімконтролі жиропереробного виробництва. Вісник НТУ «ХП», 2015(14):71-78.
2. Лисенко О.М., Набиванець Б.Й. Вступ до хроматографічного аналізу. Навчальний посібник. Київ, Корвін-прес, 2005; 187.
3. Полумбрик М.О., Осіпенкова І.І., Котляр Є.О. Фізико-хімічні методи дослідження якості харчових продуктів. Черкаси–Одеса–Київ. «Логос», 2019:188.
4. Федорченко С.В., Курта С.А. Хроматографічні методи аналізу. Навчальний посібник. Івано-Франківськ, Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012; 146.
5. Черевко О.І., Крайнюк Л.М., Касілова Л.О. Методи контролю якості харчової продукції. Навчальний посібник. Харків, «Університетська книга», 2023; 512.

ПОНЯТТЯ «КАЛІЦТВО СТАТЕВИХ ОРГАНІВ» В СУДОВІЙ МЕДИЦИНІ

Митрофанов Ігор,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського*

11 січня 2019 року набрав чинності Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», в результаті чого до ознак тяжкого тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 121 Кримінального кодексу (далі – КК) України додана нова ознака – каліцтво статевих органів [1, с. 77–86].

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та протидію цим явищам (ETS № 210, Стамбульська конвенція – далі Конвенція), яка є базовим міжнародним актом у сфері протидії насильству над жінками (Україною ця Конвенція підписана в 2011 році, ратифікована належним чином лише 20 червня 2022 року Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»), в статті 38 фіксує заходи протидії каліцтву жіночих геніталій (female genital mutilation).

У цій статті Конвенції вказується на те, що підписанти мають вжити потрібних легальних чи інших заходів для забезпечення криміналізації таких трьох форм умисної поведінки (рос. – «умышленных калечащих операций на женских гениталиях»): 1) видалення, інфібуляція чи здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора; 2) примушування жінки до того, щоб вона зазнала актів, що передбачені в попередньому підпункті, або схилення її до цього; 3) підбурювання, примушування дівчини до того, щоб вона зазнала актів, визначених у підпункті «1», або схилення її до цього [2, с. 67].

Разом із тим законотворець, вказуючи на таку ознаку тяжкого тілесного ушкодження, як каліцтво статевих органів, передбачав зафіксовані в Конвенції дії, тобто умисне або каліцтво жіночих геніталій, або мутиляцію жіночих статевих органів, або жіноче обрізання, або включив до цього поняття і каліцтво чоловічих статевих органів? Приписи цієї Конвенції акцентують увагу лише на

кліторідектомії, ексцизії й інфібуляції (фараоновому обрізанні). Іншими словами, йдеться про часткове чи повне видалення зовнішніх жіночих статевих органів. При повному видаленні поверхні замикають шляхом зашивання чи навіть зв'язування ніг на декілька тижнів, що насамкінець закриває вхід у піхву й отвір уретри, залишаючи тільки невеликий отвір (іноді не більше сірникової головки) для природніх потреб. Такі операції на жіночих статевих органах Всесвітня організація охорони здоров'я розглядає як мутіляцію (*mutilatio*; лат. «обрізання», «укорочення»), яка визнається порушенням прав людини [3, с. 70].

Усесвітня організація охорони здоров'я вказує на те, що медиками проводиться близько 18% операцій каліцтва жіночих геніталій, яке викликає суттєве занепокоєння, оскільки працівниками медичної сфери порушуються права жінок, зводяться нанівець глобальні зусилля щодо викорінення такої практики. Їх участь надає цій процедурі не лише певну легітимність, а й створює уявлення про нешкідливість чи навіть корисність для здоров'я [4].

Указані міркування не дають роз'яснень з питання: який зміст заклав законодавець в поняття «каліцтво статевих органів» як ознаку тяжких тілесних ушкоджень? Відповідь на це питання ускладняється тим, що ця ознака з'явилася внаслідок прийняття 06.12.2017 та введення в дію 11.01.2019 Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Обмеження дефініції каліцтва статевих органів лише в контексті Конвенції звужує її змістовне навантаження. До того ж, законодавець не вказує в диспозиції ч. 1 ст. 121 КК України на каліцтво жіночих статевих органів, про яке йдеться в положеннях указаної Конвенції. Із англійської версії тексту аналізованої Конвенції можна зробити висновок, що йдеться не про каліцтво як таке, а про проведення операцій, що призводять до каліцтва жіночих геніталій.

До того ж, як показує дослідження, в Україні каліцтво статевих органів може відбуватися як у жінок, так і чоловіків в результаті дії різних факторів (не лише проведення операцій, що калічать), в тому числі твердих тупих предметів з обмеженою поверхнею зіткнення (кулак, стопа ноги, ціпок, молоток, обух сокири, камінь тощо близько 85% випадків), а також унаслідок дорожньо-транспортної пригоди (понад 6,2%), вогнепальної травми (близько 4,5%), статевого акту (1,3%), укусу зубами людини (2,5%), обрізання в розумінні Конвенції (0,001%) [5, с. 113–118].

На жаль, легально визначення поняття «каліцтво статевих органів» не існує. Разом із цим Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 15.11.2005 № 606 «Про затвердження Інструкції про встановлення причинного зв'язку смерті з професійним захворюванням (отруєнням) або трудовим каліцтвом» містить дефініцію трудового каліцтва (нещасного випадку на виробництві) як ушкодження здоров'я працівника внаслідок нещасного випадку, що стався під час виконання трудових обов'язків, що підтверджується Актом про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, форма якого встановлена додатком 3 до Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1112.

Проте, сьогодні діє Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 337. В останньому вже не йдеться про трудове каліцтво, а говориться про нещасні випадки, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого. Не знаходимо ми відповідей і в спеціальній літературі [6–9]. У Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995 пунктом 2.1.4 встановлено, що не загрозовими для життя ушкодженнями, що належать до тяжких за кінцевим наслідком є: втрата будь-якого органа чи втрата органом його функції – втрата зору, слуху, язика, руки, ноги і репродуктивної здатності [9].

У наших дослідженнях [1, с. 77–86; 5, с. 113–118] ми наполягали на тому, щоб у Правилах підпункт 2.1.9 слід викласти таким чином: «Каліцтво статевих органів.

Каліцтвом статевих органів є не виправне ушкодження зовнішніх статевих органів, що позбавило їх природного вигляду, незалежно від того, призвело воно чи ні до втрати репродуктивної здатності. Під не виправним ушкодженням зовнішніх статевих органів належить розуміти такі порушення анатомічної цілості тканин (відсутність частини тканин, рубцева деформація, деформація внаслідок імплантації сторонніх предметів або речовин, рубцеві зміни внаслідок таврування), виразність яких з часом чи під дією нехірургічних засобів не зменшується.

До каліцтва статевих органів належить такі не виправні ушкодження: а) часткове або повне видалення клітора; б) часткове або повне видалення малих статевих губ; в) часткове або повне видалення великих статевих губ; г) часткове або повне видалення статевого члену; д) повне видалення калитки; е) рубцева деформація клітора, або малих

статевих губ, або великих статевих губ, або статевого члену, або калитки; є) деформація клітора, або малих статевих губ, або великих статевих губ, або статевого члену, або калитки внаслідок імплантації сторонніх предметів або речовин; ж) рубцеві зміни клітора, або малих статевих губ, або великих статевих губ, або статевого члену, або калитки внаслідок таврування.

Примітка. Коли хоч б одне з перелічених в пп. а–є анатомічних порушень, настало внаслідок неналежного надання медичної допомоги, експертна комісія вправі розглядати це порушення як каліцтво статевих органів. Видалення крайньої плоті, татуювання зовнішніх статевих органів не належить до каліцтва статевих органів».

Література:

1. Митрофанов І. І., Лисенко І. В. Нова ознака тяжких тілесних ушкоджень. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 21. С. 77–86.

2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: довідник для членів парламенту. Київ : Видавництво «К.І.С.», 2014. 108 с.

3. Виклики для українського законодавства, пов'язані з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: за результатами круглих столів : 16 червня 2016 року, Верховна Рада України; 29 червня 2016 року, ХНУВС. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2016. 140 с.

4. Виклики для українського законодавства, пов'язані з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: за результатами круглих столів : 16 червня 2016 року, Верховна Рада України; 29 червня 2016 року, ХНУВС. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2016. 140 с.

5. Mytrofanov Igor I., Lysenko Igor V., Hryn Kateryna V., Ryabushko Mykola M. Genital mutilation as a consequence of criminal offense a person. *Wiadomości Lekarskie*. 2020. Tom LXXIII. Nr 1. PP. 113–118.

6. Ергард Н. М. Судова медицина : конспект лекцій. Київ : УкрДГРІ, 2023. 119 с.

7. Основи судової медицини : навчально-методичний посібник / за ред. Л. Л. Голубович, В. О. Ольховський і О. І. Герасименко. Харків : ФОП Бровін О.В., 2021. 535 с.

8. Судова медицина та психіатрія : навч. посіб. / В. В. Кікінчук, С. М. Лозова, В. О. Гусева [та ін.]. Харків, 2019. 184 с.

9. Судова медицина : підручник / за заг. ред. В. Д. Мішалова. Київ, 2018. 575 с.

10. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Наказ МОЗ України № 6 від 17 січня 1995 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG791.html (дата звернення: 07.08.2024).

НОВАЦІЇ ПРАВНИЧОЇ МОВИ ЧИ НЕХТУВАННЯ УСТАЛЕНИМИ ПОНЯТТЯМИ

Мінченко Раїса,

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
професор кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
Голова ГО «Правовий вимір»*

Правова мова, правнича мова, правова допомога, правнича допомога, правова наука, правнича наука – перелік схожих словосполучень можна продовжувати довго. В професійному середовищі фахівців в галузі права, суддів, адвокатів, практикуючих юристів, працівників правоохоронних органів, науковців та інших правознавців, що займаються юридичною діяльністю, зокрема, правозастосовного характеру, деінде виникає професійна дискусія, а часом і непорозуміння щодо застосування названих правових термінів.

Як правильно писати, говорити, чи можна використовувати зазначені словосполучення як синоніми, чи тотожні терміни, яке значення мають терміни «правова («правнича»), і чим відрізняються один від одного і як співвідносяться? Що стосується юристів-учених, то в юридичній літературі досить довго ведеться наукова дискусія щодо існування окремих понять «правова мова» і «правнича мова», їх правової природи і сутнісного змісту. Один з провідних фахівців в галузі теорії права професор П. Рабінович наполегливо і досить переконливо відстоював позицію щодо того, що словосполучення «правнича мова» означає більш широке і об'ємне поняття, ніж поняття «правова мова», яка, на його думку і переконання його прихильників, є лише однією з багатьох складових елементів загального поняття «правнича мова».

На думку П. Рабіновича, до загального поняття «правнича мова» відносяться наступні елементи: правові терміни, правова номенклатура, правова аббревіатура, професійний сленг, загальноживані слова, що

набувають спеціального значення у нормативно-правових актах та спеціальні терміни [1].

Не ставлячи в цілому під сумнів обґрунтованість наукової позиції знаного теоретика права, все ж таки виникає питання, коли, на якому етапі, з якого моменту сукупність елементів об'єднаних однією характерною рисою «правовий, правові» (терміни, номенклатура, аббревіатура та інші) перетворюються в одне ціле з назвою «правнича» а не правова мова»? І ще більше не зрозуміло, з якою метою створювати таку плутанину. Думається, що в цілому проблема розмежування означених термінів є здебільшого надуманою і саме тому для правників, які займаються правозастосовчою практикою, як і раніше, терміни «правова» і «правнича» сприймаються як тотожні і жодного змістовного навантаження і практичного значення не мають.

Проте, саме надихнувшись вченими думками провідних фахівців в галузі теорії права, розробники цілої низки законопроектів щодо реформування правової системи держави в цілому, і судової системи зокрема, у 2016 році до Верховної Ради України внесли цілий пакет законопроектів, включаючи оновлені версії всіх процесуальних кодексів України, Закону України «Про судоустрій та статус суддів», Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і центральний проект закону щодо змін до Конституції України. Розробники цих законопроектів серед іншого пропонували змінити термінологію і замінити дефініції правової допомоги на правничу допомогу.

Необхідно зазначити, що якогось фундаментального пояснення і обґрунтування заміни згаданих термінів розробники не надали. Суб'єктом зазначеної законодавчої ініціативи виступав тодішній Президент України. До речі, необхідно сказати, що існуючий в ту пору Інститут законодавства Верховної Ради України як науково-дослідна установа надав правові висновки щодо всіх внесених на розгляд Верховної Ради згаданих законопроектів і, зокрема, виказав свою позицію щодо безпідставності та необґрунтованості заміни деяких правових дефініцій, в тому числі і заміни правової допомоги на правничу допомогу.

Але Верховною Радою України була підтримана ініціатива розробників згаданих законопроектів, і в усіх вищезазначених спеціалізованих законодавчих актах і, найголовніше, в Конституції України з'явився новий правовий термін «правнича допомога».

Тепер щодо розмежування правничої мови приватного права і правничої мови публічного права України. Якщо дотримуватись тої точки зору, що правові терміни є складовими правничої мови, то думається, що правнича мова приватного права дещо буде відрізнятися

від правничої мови публічного права в частині частоти застосування і використання правових термінів, які більше притаманні саме приватним галузям права, як то: цивільне законодавство, цивільно-правова відповідальність, цивільно-правові методи, цивільні права, суб'єкти цивільних правовідносин, цивільно-правові зобов'язання та інші. Проте не можна стверджувати про існування окремої правничої мови приватного права і окремої правничої мови публічного права, так як інші складові правничої мови залишаються практично тими ж самими, як то права аббревіатура, права номенклатура, професійний сленг і т.д.

Що стосується запровадження нових правових термінів до правничої мови і закріплення їх в законодавстві України, то думається, що перш ніж запроваджувати нові правові терміни і визначити нові правові дефініції необхідно ґрунтовно і комплексно дослідити існування і застосування правової термінології, яка використовується всіма без винятку правознавцями станом на сьогодні.

До прикладу, у 2010–2016 рр. до законодавства України, зокрема, Конституції України, антикорупційного законодавства Закону України «Про державну службу», Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про судоустрій та статус суддів», Закону України «Про Вищу раду правосуддя», Закону України «Про Конституційний Суд України» був запроваджений достатньо новий та маловідомий правовий термін так званої «доброчесності» (доброчесність судді, академічна доброчесність, доброчесність державного службовця, доброчесна робота та ін.).

Необхідно зазначити, що єдиного законодавчого визначення названої правової категорії «доброчесності» не існує, проте різного роду дефініції доброчесності можна знайти у Вікіпедії, тлумачних словниках, підзаконних нормативних актах.

Так, матеріал Вікіпедії містить наступне визначення: *«Доброчесність (...) – моральна якість та чеснота, проявляється у тілесній чистоті у всіх її проявах (це розуміння характерне, як правило, більш світським середовищам). Доброчесність – це позитивна протилежність статевої нестриманості, блуду, розпусти, а особливо в самотньому житті.»* [2]. В національному правовому полі цей термін походить від англійського слова “integrity”, яке Кембриджський словник тлумачить як якість бути чесним та мати тверді моральні принципи, які не змінюються під впливом обставин [3]. За визначенням терміна, який подано у Сучасному словнику з етики, доброчесністю є чеснота – позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність

особистості свідомо і неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості [4].

Наявність такої якісної характеристики як доброчесність чи її відсутність для певної категорії осіб стала свого роду інструментом, що впливає на реалізацію особою права участі у конкурсах на зайняття певних посад, просування по службі тощо. Необхідно звернути увагу на те, що в багатьох випадках термін «доброчесності» чи «недоброчесності» використовується різними дорадчими органами, створеними при органах державної влади, та громадськими організаціями, залученими до процедур відбору кандидатів на певні посади, як свого роду «ярлик» чи спосіб перешкоджання просуванню небажаної особи кар'єрними сходами чи зайняття певної посади. І абсолютно незрозуміло і, як видається, абсолютно необґрунтовано було запроваджувати названий правовий термін «доброчесності» до законодавства України, яке на той момент мало в собі такі правові категорії як честь, гідність та ділова репутація, що за своїм змістом повністю відповідали характеристиці так званої доброчесності. Більше того, в законодавстві України існував і існує на сьогодні правовий механізм захисту честі, гідності і ділової репутації і давно напрацьована стала судова практика розгляду зазначеної категорії справ.

Що стосується характеристики особи на предмет її відповідності критеріям доброчесності чи недоброчесності, то жодного окремого правового механізму захисту доброчесності особи або спростування інформації про недоброчесність особи не існує, і відповідна судова практика з цієї категорії справ ще не напрацьована. Зазначене в своє чергу перешкоджає не тільки реалізації конституційного права особи на обрання певного виду діяльності, а й впливає на загальний судовий спосіб захисту порушеного права.

Література:

1. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правнича мова: основні складники (загальнотеоритчна характеристика). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 17–29. URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-17-29.pdf

2. Дописувачі Вікіпедії, «Доброчесність» Українська Вікіпедія, URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>

3. Integrity. *Cambridge Dictionary*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/integrity>

4. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/11783/1/%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BAa-1.pdf>

ASPECTS OF MODERN IT PROJECT AND TEAM MANAGEMENT – RELEVANT BASIS FOR THE FORENSICS INVESTIGATORS

Molozhanov Oleksii,

bachelor, Kyiv International University
<https://orcid.org/0009-0007-9530-3395>

Svietlichnyi Igor,

postgraduate student
V. M. Koretsky Institute of State and Law
of National Academy of Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7328-548X>

To conduct high-quality forensic examinations in the field of IT, forensic experts need a solid understanding of IT project management basics. Such projects offer ample opportunities for malicious actors to manipulate money flows, engage in money laundering, and commit other financial crimes. Additionally, modern approaches to team management introduce several information security risks.

Contemporary project and team management has its roots in the Industrial Revolution and has evolved significantly over the centuries. As technology advanced, it required increasingly higher levels of worker education for efficient operation. This led to a trend where a substantial portion of business value resides in the knowledge of its workers, making employee attraction and retention paramount.

Workers in the IT sector exemplify this trend well; the vast majority of value in the IT industry lies in the knowledge and problem-solving abilities of employees. Consequently, HR, project, and team management in the IT industry are in constant flux, evolving and often at the forefront of team and project management practices.

Initially, the IT industry adopted project and team management practices from the construction and architecture industries. There is indeed some similarity between these domains, so this approach made sense. This resulted in the first widespread project methodology known as Waterfall. The idea was to meticulously plan the project, down to fine details, including

timelines, dependencies, budgets, and more [1]. Afterward, a sign-off was obtained from all stakeholders, and the implementation phase began.

Some benefits of the Waterfall method included significant effort in risk discovery and management, early identification of project bottlenecks, and providing clients with predictability, as both the execution time and budget were strictly defined from the outset.

However, the Waterfall model had significant drawbacks, primarily its rigidity. Once the plan was signed off, making any major adjustments during the implementation phase was extremely costly at best and impossible at worst. It required a complete redesign of part of the plan, new timelines, budgets, sign-offs, and more. This inflexibility posed a problem, especially with IT projects often involving innovative elements never built in that specific form before [2]. The best way to discover the optimal shape of the final product was often through iterative use and feedback. This issue exacerbated even more whenever an external economic uncertainty would arise [3].

Empirical evidence showed that obtaining early and frequent feedback was the most reliable way to develop the best version of the initial idea and to build something the customer truly needed, not just what they thought they wanted. It is commonly observed, especially among UX (user experience) designers, that customers rarely know what they really want. Therefore, the project team's goal is to uncover the optimal shape of the product, creating something the customer could not have imagined on their own.

As the industry matured and gained more experience, it became evident that the Waterfall model's shortcomings were limiting the true potential of software development, particularly its inherent flexibility. Unlike construction, where building even a rough prototype is costly and impractical on a real scale, IT projects can create prototypes that closely resemble the final product in both appearance and behavior.

This unique capability allowed for a novel way of interacting with customers: involving them early and often. Eventually, a critical mass of experienced software developers led to the creation of the Agile Manifesto and the Agile project management methodology [4]. The core idea of Agile is to prioritize customer interactions and rapid experimentation over exhaustive project planning.

Since its inception, Agile has evolved significantly, yet it remains the most popular project management approach in software development. Agile suggests splitting the entire project execution into short time-frames called sprints [5], and planning and executing one sprint at a time. Nowadays, a typical sprint lasts two weeks, though some teams opt for up to four-week sprints, depending on the specific nature of the software they are building.

At the beginning of a sprint, the team gathers for sprint planning to discuss the most important and impactful tasks to accomplish during the sprint. At the end of the sprint, there is a retrospective and a demo. The retrospective allows the team to reflect on the sprint, celebrate achievements, discuss any issues, and consider how to mitigate these going forward. The customer demo provides an opportunity to show what has been built to the customer and obtain their early feedback.

This approach to project management allows Agile teams to acquire crucial information early in the project. If a particular aspect of the software, after being tested, is not as satisfactory as it seemed on paper, the team can adjust or change it in the very next sprint without extensive bureaucratic hurdles. Combined with the practice of continuous self-improvement through retrospectives, managing projects and teams in an Agile manner results in highly adaptable teams capable of delivering products that customers are genuinely happy to use.

Agile, with its fluidity and adaptability to customer needs, introduces certain challenges inherent to its nature. By definition, a product developed using the Agile approach does not have a fixed shape at the beginning. This uncertainty makes it difficult to determine early on how much time the implementation will take and what budget will be required. While some initial estimates are usually set, the product's shape evolves with each sprint and customer feedback, leading to potentially unpredictable additional work. This flexibility can be exploited by malicious actors to hide significant costs within the project, often without the customer's knowledge. Since most changes are approved during demo and feedback sessions, it can appear that all adjustments were customer-approved, at least de jure.

Another aspect of the Agile approach concerns team dynamics and information-sharing practices. In Agile projects, it is typical to involve the entire team in most activities. From planning to retrospectives and brainstorming sessions where solutions for current problems are discussed, the whole team is usually present, not just the individuals who will implement a specific part. This inclusive dynamic is highly effective, especially when the team comprises educated knowledge workers, but it necessitates extensive information sharing. Agile teams typically allow everyone access to all relevant information, making information security a challenging task and information fragmentation practically impossible. In such an environment, requests for data access are common and usually granted. Consequently, even developers in lower-level roles may have broad access to project information, which must be considered during forensic investigations.

In this article, we discuss the necessity for forensic experts to understand the basics of IT project management to conduct high-quality forensic

examinations in the IT field. IT projects present opportunities for malicious actors to manipulate financial flows and engage in crimes like money laundering. Modern team management approaches also introduce several information security risks. This interweaves forensics with the business and STEM knowledge, similar to how some other humanitarian topics are becoming more and more connected to mathematics in the modern era, taking the humanitarian aspects of the issues of finding distances between skew lines for example [6].

Initially, IT adopted management practices from construction and architecture, resulting in the widespread use of the Waterfall methodology. Waterfall's meticulous planning offered benefits like risk management and predictability but was rigid and costly to change mid-project. This rigidity was problematic for innovative IT projects, which benefited more from iterative use and feedback to shape the final product.

Recognizing Waterfall's limitations, the industry shifted to Agile, which emphasizes customer interaction and rapid experimentation over exhaustive planning. Agile, now the most popular project management approach in software development, divides projects into short sprints, typically lasting two to four weeks. Teams plan each sprint, reflecting on achievements and issues, and demonstrate progress to customers for feedback.

Agile's adaptability allows teams to make quick adjustments based on customer feedback, fostering highly adaptable teams capable of delivering products that genuinely meet customer needs. However, Agile's flexibility also introduces challenges, such as difficulty in early time and budget estimation. This can be exploited by malicious actors to hide costs, often without customer awareness. Additionally, Agile's team dynamics require extensive information sharing, complicating information security and making it necessary to consider the broad access levels of team members during forensic investigations.

References:

1. Royce W. W. Managing the development of large software systems. In Proceedings of IEEE Wescon. 1970. Vol. 26, No. 8, 328–338.
2. Larman C. Agile and iterative development: A manager's guide. Addison-Wesley Professional. 2004.
3. Molozhanov O. I., Momot O. M. Navigating economic uncertainty: challenges and strategies for human resource management in the IT sector. 2024. *III CISP Conference «Scientific vector of various spheres' development: reality and future trends»*. Grail of Science, (40), 185–187. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/2446> (date of access: 07.08.2024).

4. Beck K., Beedle M., Van Bennekum A., Cockburn A., Cunningham W., Fowler M., Grenning J., Highsmith J., Hunt A., Jeffries R., Kern J., Marick B., Martin R. C., Mellor S., Schwaber K., Sutherland J., Thomas D. The Agile Manifesto. 2001. URL: <https://agilemanifesto.org> (date of access: 07.08.2024).

5. Schwaber K., Sutherland J. The Scrum Guide. Scrum Guides. 2020. URL: <https://scrumguides.org> (date of access: 07.08.2024).

6. Svietchna D. I., Svietchna M. I., Svietchnyi I. V. Humanitarian aspects of the issue of finding distances between skew lines. *World economy and civilizational progress amidst polystructural changes: economic-technological, resource, political-legal, security-social factors*. 2024. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-412-2-39> (date of access: 07.08.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ, ЗА УМОВИ ЯКЩО ПОТЕРПІЛИЙ ПРАЦЮВАВ ЗА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИМ ДОГОВОРМ

Неділько Денис,

*судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

Експертиза в галузі безпеки життєдіяльності та охорони праці (у подальшому – експертиза в галузі БЖД та ОП) призначається, перш за все, для встановлення механізму здійснення потенційно небезпечного фактору, причин настання нещасного випадку, а також для визначення вимог нормативно-технічних документів, невиконання яких перебуває у причинному зв'язку з нещасним випадком.

Як різновид судових інженерно-технічних експертиз даний вид експертизи – це процесуальна дія, яка складається з проведення досліджень та надання висновку експертом з питань, рішення яких потребує спеціальних знань.

Безпека життєдіяльності – комплексна система знань про захищеність життя і діяльності особистості, суспільства і життєвого середовища від небезпечних факторів природного і штучного характеру. Безпека життєдіяльності поєднує в собі пожежну безпеку, санітарно-епідеміологічне благополуччя, охорону здоров'я, екологічну та ядерну безпеку, попередження надзвичайних ситуацій, цивільний

захист, безпеку руху, якість і безпеку продукції та послуг, безпеку споруд, будівель та інженерних мереж тощо.

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини під час трудової діяльності.

Предметом експертизи в галузі БЖД та ОП є фактичні дані про нещасний випадок, про стан умов праці чи іншої діяльності, про обставини виникнення небезпечного фактору, про умови, що призвели до настання нещасного випадку і інші, які мають значення для вирішення справи, досліджуються і встановлюються на основі спеціальних експертних знань в галузі безпеки життєдіяльності та охорони праці.

Об'єктами експертизи в галузі БЖД та ОП є матеріальні і матеріалізовані об'єкти, що містять інформацію про досліджувану подію (механізми, обладнання, джерела інформації, які зібрані в установленому процесуальному порядку, містяться в матеріалах спеціального розслідування події, матеріалах справи, наданих для експертного дослідження). Для вирішення завдань експертизи можуть підлягати дослідженню фактичні дані про обставини інших подій, пов'язаних з нещасним випадком або які мають певне відношення до поставлених питань.

При дослідженні обставин настання нещасного випадку важливим етапом є встановлення механізму його настання. Тому для запобігання випадкового або навмисного змінення речової обстановки необхідно у максимально стислий строк унеможливити доступ сторонніх осіб до об'єктів, що знаходились на місці події. За відсутності такої можливості провести максимально докладне його фіксування за допомогою фото- та відеозйомки.

Цивільний кодекс України [1] зазначає, що договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Відповідно до Цивільного кодексу України [1], уклавши цивільно-правовий договір чи договір про надання послуг громадянин набуває статусу «підрядник» або «виконавець». Сторони є рівноцінні і замовник не зобов'язаний забезпечувати підряднику належні умови праці. Цивільний кодекс України [1] не встановлює будь-яких вимог до замовника щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці виконавця. Підрядник (виконавець) виконує визначену договором підяду роботу на свій ризик.

Останнім часом збільшилася практика укладання між громадянином та роботодавцем договорів цивільно-правового характеру.

Суттю цивільно-правових відносин є те, що одна сторона зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони, а останній повинен прийняти й оплатити виконану роботу.

Запис про приймання на роботу за цивільно-правовими договорами в трудовій книжці не роблять.

За цивільно-правовим договором працівник позбавляється права на соціальну допомогу від держави у разі нещасного випадку на виробництві. Крім того, якщо працівник уклав договір підряду, а не трудовий договір, він втрачає право на безплатне забезпечення спеодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту, проходження за рахунок підприємства медичних оглядів.

Особи, які виконують роботи за цивільно-правовим договором, беруть участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на добровільних засадах. Проте, відрахування до пенсійного фонду необхідно здійснювати як за трудовим договором, так і за цивільно-правовим договором, що передбачає зарахування страхового стажу, а він, у свою чергу, дає право на пенсію.

Особливої уваги дане питання заслуговує з огляду на те, що більшість робіт, що виконуються такими особами за договорами підряду, належать до робіт підвищеної небезпеки. Працівники, які виконують роботи за цивільно-правовими договорами, перш за все, мають пам'ятати і бути попереджені, що вони виконують роботи на свій ризик і повинні дбати про особисту безпеку, дотримуватись вимог нормативно-правових актів з охорони праці та обов'язково використовувати засоби індивідуального захисту під час виконання робіт підвищеної небезпеки.

Слід підкреслити, що правильне застосування трудового договору убезпечить від непорозумінь, а в деяких випадках – і від трудових спорів, зокрема, щодо записів про роботу в трудову книжку, надання відпусток, притягнення до дисциплінарної та матеріальної відповідальності, оплати за час тимчасової непрацездатності (за листком непрацездатності), виплати доплат, надбавок, премій тощо.

Для своєчасного усунення ризиків настання нещасних випадків і аварій на виробництві роботодавцям рекомендуємо не укладати цивільно-правові договори при виконанні робіт підвищеної небезпеки, а залучати виключно найманих працівників, що перебувають у трудових відносинах із роботодавцем, які відповідають вимогам законодавства України з охорони праці.

Основним критерієм, що відрізняє цивільні договори (договір підряду) та договір про надання послуг від трудового є процес праці, який регулюється трудовим законодавством, а також те, що робота виконується працівником за певною посадою, спеціальністю, кваліфікацією, визначеною трудовою функцією.

Серед інших важливих критеріїв, які відрізняють цивільні договори від трудового договору є те, що на підрядника та виконавця послуг:

- не видається розпорядчий документ (наказ) про прийняття на роботу/переведення/звільнення, особа не зараховується до штату установи (організації), не вноситься запис до трудової книжки;

- не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку замовника (хоча він може бути з ними ознайомлений), особа сама організовує свою роботу і виконує її на власний ризик, на відміну від працівника, праця якого є юридично несамостійною та виконується в межах його трудової функції;

- не поширюються гарантії оплати праці, винагорода не включає надбавок, премій, інших виплат, які передбачені трудовим законодавством, праця оплачується за її результатами, після закінчення роботи/послуги, що оформляється актом прийняття-передання виконаних робіт чи наданих послуг;

- не застосовується дисциплінарна та матеріальна відповідальність, а юридична відповідальність підрядника чи виконавця роботи за порушення умов цивільного договору є майновою.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві» [2], факт перебування потерпілого у трудових відносинах з роботодавцем, якщо працівник фактично допущений до роботи без оформлення трудового договору (контракту), встановлюється посадовими особами Держпраці або її територіального органу чи у судовому порядку.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.08.2024).

2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві» від 17 квітня 2019 року № 337. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.08.2024).

3. Методики проведення судової експертизи з безпеки життєдіяльності та охорони праці: О.Д. Коновалов, В.В. Харченко, І.А. Шайхліслова, Т.В. Алістратова – Дніпро: ДніпроНДІСЕ, 2021 – 36 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ГАЛУЗІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Нестор Наталія,

доктор юридичних наук, старший дослідник, заступник директора з наукової роботи Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, заслужений юрист України

Баулін Олег,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач відділу наукової та нормативно-методичної діяльності лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Кальной Дмитро,

завідувач відділу нормативно-правового забезпечення лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення, міжнародного співробітництва та підготовки експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Україна сьогодні активно використовує потенціал міжнародного права в умовах інтенсивних процесів глобалізації та інтеграції. Незважаючи на складну воєнно-політичну ситуацію, яка негативно позначається на розвитку її державних і суспільних інститутів, вона прагне стати правовою, демократичною та соціально орієнтованою на європейські цінності державою. Для проведення ефективних реформ у судово-правовій сфері, невід'ємною складовою якої є судово-експертна діяльність, Україна має не лише спиратися на положення міжнародного права та їх офіційне тлумачення в рішеннях органів ООН, Ради Європи, ЄС, Європейського суду з прав людини та інших поважних міжнародних інституцій, а й враховувати динаміку їх розвитку, обумовлену сучасною специфікою міжнародного співробітництва, оскільки російська агресія відносно України змінила ставлення до суті принципу міжнародного співробітництва, коли прямі контакти з державами-членами ЄС і НАТО та деяких інших альянсів, а не універсальні елементи системи колективної безпеки, більш ефективно сприяють вирішенню нагальних питань у сфері безпеки і оборони.

Саме завдяки гнучкому механізму міжнародного співробітництва для швидкого досягнення конкретних результатів, який не обтяжений

формальними обмеженнями й діє без певної системності, фактично ад hoc, у наш час з'явилися і почали активно діяти в інтересах забезпечення глобального миру та регіональної стабільності «неінституалізовані» міжнародні альянси безпеки, до яких відносять: групу держав, що звернулись до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду з ініціативою про початок розслідування найтяжчих злочинів проти міжнародного права, вчинених рф як державою-агресором проти України; кооперацію держав, які складають спільну слідчу групу із розслідування злочинів рф в Україні (Joint investigation team); міжнародну робочу групу незалежних експертів з питань санкцій щодо рф (Yermak-McFaul Group); дорадчу групу з розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності (Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine); ключову групу із напрацювання моделі утворення спеціального трибуналу для злочину агресії, вчиненого проти України (Core Group to establish the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine); тимчасовий офіс прокурора (Interim Prosecutor's Office); Контактну групу з питань оборони України (Ukraine Defence Contact Group або «Рамштайн») тощо [1].

У рамках процесу подальшого зближення з європейською правовою системою постають питання впровадження європейських стандартів у національне право, вітчизняну судову практику і судово-експертну діяльність, створення ефективних механізмів адаптації норм, що регулюють правовідносини в українському соціумі, до європейських угод у цих галузях, розробка правових механізмів їх застосування в Україні уповноваженими суб'єктами.

До цього часу чіткого і однозначного визначення поняття міжнародного (міждержавного) співробітництва в міжнародно-політичній науці не вироблено, що пояснюється відмінністю методології, яку застосовують представники різних теоретичних шкіл до визначення взаємодії між країнами. Так, для політичних реалістів міжнародне співробітництво виступає основою і гарантом міжнародної безпеки і стабільності, а для лібералістів – співпраця між країнами є лише елементом глобального політико-економічного простору. Однак, більшість дослідників погоджуються з тим, що міжнародне співробітництво є неконфліктним типом взаємодії країн, яке може реалізовуватись як в одній, так і декількох сферах життєдіяльності держави [2].

У міжнародно-правовій доктрині поняття «право міжнародного співробітництва» також досить широко застосовується, і хоча у різних авторів його зміст і об'єм визначається з певними відмінностями, його предмет розглядають як будь-яку скоординовану й угоджену діяльність

суб'єктів міжнародного права, обумовлену виключно мотивами взаємної вигоди і позбавлену будь-якого примусу [3]. Основи міжнародного співробітництва закладені в Статуті ООН [4], відповідно до положень якого здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні проблем економічного, соціального, культурного й гуманітарного характеру та у заохоченні й розвитку поваги до прав людини і основних свобод для кожного є однією з основних цілей ООН, а принцип міжнародного співробітництва зобов'язує держави до співпраці з ООН та одна з одною (ч. 3 ст. 1, п. «а», «б» ч. 1 ст. 13, п. «б» ст. 55, ст. 56, п. «г» ст. 73 Статуту ООН).

У структурі принципу міжнародного співробітництва присутні два основних компонента – правова основа (закріплення цього принципу в міжнародних угодах) та організаційно-діяльнісна здатність (наявність відповідних правил і процедур). При цьому, реалізація другого компоненту традиційно має складнощі, оскільки в умовах задекларованого незастосування примусу завжди відсутні дієві заходи впливу на тих, хто ігнорує взаємні домовленості та порушує встановлені правила. Закономірним наслідком цього стала тенденція посилення двосторонніх контактів держав, які завдяки постійному моніторингу дотримання кожною з них визначених договорами правил мають можливість спостерігати за ситуацією у певних видах міждержавних стосунків та у випадку їх погіршення своєчасно вживати заходи, спрямовані на дотримання взаємних домовленостей, або вдаватись до власних заходів чи дій, зокрема й аналогічних тим, що були здійснені іншою стороною та призвели до погіршення міждержавних відносин.

Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи є одним з видів міжнародного (міждержавного) співробітництва, має свою специфіку й на сьогодні розглядається як складова частина складної системи соціальних відносин, що включають узгоджену політику, законодавство, правозастосовну, організаційно-управлінську, інформаційну, науково-дослідну діяльність уповноважених державних органів і судово-експертних установ, судових експертів і науковців, міжнародних організацій, спрямовану на проведення незалежних судових експертиз та їх науково-методичне, інформаційне та іншого характеру забезпечення.

В Україні, не зважаючи на те, що її судові експерти залучаються до гучних процесів у міжнародних судах (достатньо згадати лише справу про збиття 17.07.2014 р. над Донеччиною ракетою, випущеною з РК «Бук», літака авіакомпанії Malaysia Airlines, що виконував пасажирський рейс МН17 із Нідерландів до Малайзії, внаслідок чого загинуло 298 осіб), а чотири судово-експертні установи України,

зокрема ННЦ «ІСЕ ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса» і Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, є членами відомої у світі міжнародної організації у галузі судово-експертної діяльності – ENFSI (European Network of Forensic Science Institutes – Європейської мережі судово-експертних установ), монографічних наукових досліджень, присвячених розгляду поняття, сутності, завдань, принципів та інших питань міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи майже не проводилось. Поодинокую виглядає дисертація Лопати О. А., в якій поняття міжнародного співробітництва Експертної служби МВС України визначено як діяльність судово-експертних підрозділів та судових експертів Експертної служби МВС України щодо взаємодії з компетентними суб'єктами іноземних держав та міжнародних організацій, що ґрунтується на нормах міжнародного і національного законодавства й спрямована на вирішення завдань судово-експертної діяльності. При цьому, авторка виокремлює в структурі останньої загальні та окремі завдання і одним із загальних завдань вважає здійснення міжнародного співробітництва [5, с. 16, 34, 49].

На наш погляд, у галузі судово-експертної діяльності міжнародне співробітництво здійснюється з метою формування та поглиблення взаємовигідних відносин основних суб'єктів цієї діяльності – експертів, спеціалізованих судово-експертних установ і організацій та інших суб'єктів, які для отримання доказів ініціюють проведення судових експертиз у провадженнях із так званим іноземним елементом, та сприяють вирішенню як експертних завдань у цих провадженнях, так і інших завдань, виконання яких покладається на основних суб'єктів судово-експертної діяльності.

Міжнародне співробітництво у галузі судово-експертної діяльності відбувається на різних рівнях, за різними напрямками та у різних формах. Так, існують двостороннє і регіональне та співробітництво на світовому рівні. За спрямуванням проваджень у цьому співробітництві виокремлюють напрями: 1) міжнародне; 2) кримінальне; 3) цивільне; 4) господарське; 4) адміністративне; 5) виконавче тощо. Крім цього, поза юрисдикційними провадженнями є такі напрями міжнародного співробітництва у галузі судово-експертної діяльності як науковий, навчально-методичний тощо.

До форм міжнародного співробітництва у галузі судово-експертної діяльності можна віднести: 1) формування і забезпечення міжнародних стандартів судово-експертної діяльності; 2) проведення судової експертизи у порядку надання міжнародної правової допомоги; 3) залучення фахівців з інших держав для вирішення завдань судово-експертної діяльності та спільна участь у цьому експертів із різних

країн; 4) забезпечення функціонування та використання даних криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем; 5) обмін інформацією, що становить спільний інтерес у сфері судово-експертної діяльності відповідно до різних міжнародних договорів; 6) обмін нормативними документами, науково-технічною літературою та іншою інформацією з питань діяльності судово-експертних установ; 7) участь у проведенні спільних наукових досліджень і наукових заходах та заходах із підготовки і навчання судових експертів й підвищення їх кваліфікації; 8) обмін досвідом роботи шляхом проведення стажувань, консультацій, семінарів тощо. При цьому, кожний із цих рівнів і напрямів та кожна із зазначених форм мають специфічні завдання.

На сьогодні важливо, щоб міжнародне співробітництво у галузі судово-експертної діяльності здійснювалось і у подальшому розвивалось на основі таких принципів: верховенства права і законності; добровільності; поваги до державного суверенітету, територіальної цілісності, непорушності кордонів держави та невтручання у її внутрішні справи; додержання прав людини та основоположних свобод; взаємовигідного співробітництва та партнерства; відповідності угод про міжнародне співробітництво до повноважень суб'єктів і прав учасників такого співробітництва; взаємної відповідальності суб'єктів і учасників міжнародного співробітництва за його результати; спільного усунення політичних, економічних, правових, адміністративних та інших перешкод для взаємної співпраці у галузі судово-експертної діяльності.

Література:

1. Горовенко С. А. Неінституалізовані міжнародні альянси безпеки: на варті глобального миру та регіональної стабільності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/99.pdf> (дата звернення 14.08.2024).

2. Седляр Ю. О., Кравченко Н. В. Міждержавне співробітництво: концептуальні засади дослідження та підходи до класифікації. *S.P.A.C.E.* № 3/2017. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b41d678-cf2f-4236-852d-483c62cf89fd/content> (дата звернення 14.08.2024).

3. Гусар О. А. Право міжнародного співробітництва в системі міжнародного права. *Veda a perspektivy* № 9 (16) 2022. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/issue/view/83/133> (дата звернення 14.08.2024).

4. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення 14.08.2024).

5. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України: Дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії). НАВС. Київ, 2017. 234 с.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ В КРИМІНАЛІСТИЦІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КРИПТОВАЛЮТОЮ

Нечепурок Оксана,

*здобувач першого наукового ступеня
Київського міжнародного університету*

Вступ. З розвитком цифрових технологій криптовалюти стали невід'ємною частиною сучасної економіки, але водночас вони стали привабливим інструментом для злочинців. Анонімність і децентралізований характер криптовалют створюють нові виклики для правоохоронних органів та криміналістики. Традиційні методи розслідування злочинів не завжди є ефективними у світі цифрових активів, тому необхідно впроваджувати інноваційні підходи [1, 2].

Blockchain-аналітика. Blockchain-аналітика стала ключовим інструментом для відстеження транзакцій криптовалют. Незважаючи на те, що транзакції в blockchain є анонімними, усі вони зберігаються у відкритій і незмінній формі. Це дозволяє використовувати спеціалізоване програмне забезпечення для аналізу blockchain, таке як *Chainalysis*, *Elliptic*, або *CipherTrace*, яке дозволяє відстежувати переміщення криптовалюти і виявляти підозрілі патерни. Ці інструменти здатні ідентифікувати зв'язки між адресами, виявляти «гарячі» гаманці, що використовуються злочинцями, та відстежувати шляхи руху коштів через різні біржі та сервіси для забезпечення анонімності, такі як «міксери» або «тумблери». Blockchain-аналітика дозволяє не лише відслідковувати злочинні транзакції, але й збирати докази, що можуть бути використані в суді [3, 4].

Використання штучного інтелекту (ШІ). Штучний інтелект і машинне навчання стали потужними інструментами для автоматизації аналізу великих обсягів даних, що генеруються в blockchain. Використання ШІ дозволяє автоматично виявляти аномалії та підозрілі патерни в транзакціях. Наприклад, моделі машинного навчання можуть бути навчені на основі історичних даних, щоб виявляти транзакції, які можуть бути пов'язані з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму або іншими незаконними діями. Крім того, ШІ може

допомогти у створенні прогнозів щодо подальших дій злочинців, що дозволяє правоохоронним органам діяти на випередження. Наприклад, моделі прогнозування можуть використовуватися для ідентифікації гаманців, які, ймовірно, будуть використовуватися для нелегальних операцій у майбутньому [5, 6].

Співпраця з криптовалютними біржами. Криптовалютні біржі відіграють ключову роль у розслідуванні злочинів, пов'язаних з криптовалютою. Багато бірж почали співпрацювати з правоохоронними органами, надаючи дані про користувачів, що дозволяє ідентифікувати злочинців, які намагаються обміняти криптовалюту на фіатні гроші. Впровадження процедур KYC (Know Your Customer) і AML (Anti-Money Laundering) на біржах також значно спростило відстеження підозрілих операцій. Деякі юрисдикції зобов'язують біржі надавати інформацію про підозрілі транзакції в реальному часі, що дозволяє правоохоронним органам оперативно реагувати на загрози. Така співпраця є важливою для боротьби з транскордонними злочинами, оскільки злочинці можуть використовувати біржі в різних країнах для переміщення коштів [7, 8].

Форензична експертиза цифрових пристроїв. Розслідування злочинів, пов'язаних з криптовалютою, часто включає аналіз цифрових пристроїв, таких як комп'ютери, смартфони та апаратні гаманці. Форензична експертиза дозволяє відновити видалені дані, зламати зашифровані сховища та виявити сліди використання криптовалютних гаманців. Спеціалізовані інструменти для форензичної експертизи, такі як *Magnet AXIOM*, *Cellebrite* або *EnCase*, дозволяють відновлювати дані з цифрових пристроїв, що можуть містити важливу інформацію про транзакції, ключі шифрування або облікові записи на криптовалютних платформах. Це може бути критично важливим для встановлення зв'язку між злочинцями та їхніми діями в криптовалютній екосистемі [9, 10, 11].

Міжнародне співробітництво. Оскільки злочини, пов'язані з криптовалютою, часто мають міжнародний характер, важливою складовою їхнього розслідування є міжнародне співробітництво. Організації, такі як Інтерпол та Європол, відіграють ключову роль у координації дій між правоохоронними органами різних країн. Міжнародні угоди та конвенції, такі як Будапештська конвенція про кіберзлочинність, також сприяють спільним зусиллям у боротьбі з крипто-злочинами. Крім того, деякі країни створюють спеціалізовані підрозділи для розслідування злочинів у сфері криптовалют, що дозволяє підвищити ефективність таких розслідувань [12, 13, 14].

Висновок. Інноваційні підходи в криміналістиці є невід'ємною частиною боротьби зі злочинами, пов'язаними з криптовалютою.

Використання blockchain-аналітики, штучного інтелекту, форензичної експертизи та міжнародного співробітництва дозволяє правоохоронним органам ефективно реагувати на нові виклики, що виникають у цифровому світі. Подальший розвиток цих методів є критично важливим для забезпечення безпеки та правопорядку в умовах зростаючої популярності криптовалют.

Література:

1. Hrytsai, S. (2024). Shape of central bank money aims for digital programmable coins: From metal and paper to a fully controlled digit (displacement hypothesis). *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 1, 29–45. <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2024-1-4>

2. Hrytsai, S. (2023). Digitization of government as a global trend of the future: Implementation of the “electronic state” policy (on the example of Ukraine). *Reality of Politics*, 24(2), 45–81. <https://doi.org/10.15804/rop2023203>

3. Hrytsai, S. (2023). Global banking trend: CBDC as a challenge to cryptocurrencies. *Knowledge – Education – Law – Management*, 53(1), 227–236. <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.1.34>

4. Грицай, С. О. (2018). Адміністративно-правове регулювання порядку ведення єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: внесення відомостей про керівників суб'єктів господарювання. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». 232 с.

5. Hrytsai, S. (2023). Stablecoins & CBDCs as private & public money: Confront or co-exist? In *Human rights and public governance in modern conditions: Scientific monograph* (pp. 139–200). Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-8>

6. Грицай, С. О. (2019). Внесення відомостей про керівників суб'єктів господарювання до Єдиного державного реєстру: Монографія. Талком. 181 с.

7. Грицай, С. О. (2022). Правова сутність дефініції «віртуальні активи» у законі України «Про віртуальні активи». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*, 1, 244–248. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.45>

8. Грицай, С. (2023). Зміна профільного закону про віртуальні активи: Імплементация європейського регламенту МІСА. *Наукові праці Національного авіаційного університету*, 66(1), 72–82. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17420>

9. Грицай, С. О. (2024). Перспективи та тенденції появи CBDC в Україні: Проект «e-гривня». *Юридичний Науковий Електронний Журнал*, 1, 354–359. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/80>

10. Грицай, С. О. (2022). Криптовалюта—Чи може бути правовою дефініцією? Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права, 2, 92–97. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.2.15>

11. Грицай, С. О. (2022). Цифрові гроші в Україні – CBDC? Юридичний науковий електронний журнал, 4, 247–249. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/57>

12. Грицай, С. О. (2022). Генезис цифрових фінансових технологій до появи в Україні поняття «Віртуальні активи». Юридичний науковий електронний журнал, 5, 355–359. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/82>

13. Hrytsai, S. (2024). Methodology of using virtual assets as means of payment at the fiat level: Problematic issues in Ukraine. Scientific Journal of Polonia University, 62(1), 165–174. <https://doi.org/10.23856/6222>

14. Грицай, С. О. (2024). Правовий аналіз визначення поняття цифрових фінансових технологій (криптовалют) у світі, в розрізі міжнародних організацій. Вісник Національної академії правових наук України, 31(2), 171–186. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2024-31-2-171>

ЩОДО ДЕЯКИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ З ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Овсянникова Інесса,

доктор філософії, провідний науковий співробітник сектору економічних досліджень лабораторії економічних, товарознавчих досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Конституцією України проголошено (стаття 17), що найважливішими функціями держави є захист її суверенітету і територіальної цілісності, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Виконання цих найважливіших функцій покладено державою на Збройні Сили України. В свою чергу, держава обіцяє соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей. Окрім того, статтею 46 основного закону закріплено право кожного громадянина на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати

годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом [1].

На жаль, поки що не можна стверджувати, що державою в особі її уповноважених органів і посадових осіб на належному рівні, повно і своєчасно забезпечується реалізація функцій правової держави, гарантуються конституційні права і свободи людини і громадянина. Особливо це відчувається в соціальній сфері [2, с. 200].

Недоліки чинного законодавства у сфері правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців, прорахунки законодавця у фінансуванні цієї сфери призводять до неналежного рівня таких прав, що, в кінцевому підсумку, відображається на рівні довіри до влади [2, с. 227].

Велика кількість нормативних актів різної юридичної сили, внесення у них численних змін, невідповідність положень деяких цих нормативних актів Конституції України, неузгодженість дій державних органів, необізнаність чи недотримання ними сучасної судової практики, як джерела права, юридична необізнаність осіб, які звертаються за призначенням пенсії або її перерахунку, ускладнює застосування діючого законодавства у сфері пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та призводить до чисельних порушень прав таких осіб [4].

Норми, якими визначаються різні аспекти соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей неупорядковані та містяться в різних законодавчих актах. До того ж, постійна нестача грошових коштів пенсійного фонду, недостатнє визначення законотворцями у державному бюджеті коштів на виплату встановлених спеціальними законами соціальних виплат та гарантій, пільг, компенсаційних виплат тощо, а також часті внесення змін до норм пенсійного законодавства, обумовлюють ріст соціальних спорів з пенсійних питань, а отже й актуальність проведення судових експертиз за такою тематикою.

Питання щодо документального підтвердження розрахунку, здійсненого уповноваженим органом, пенсійних виплат громадянам вирішуються в ході проведення судової економічної експертизи й відносяться до питань глави 2 розділу III Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 «Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій» [5]. Відповідно, для проведення такого роду експертиз, судовий експерт повинен мати експертну спеціальність 11.2. «Дослідження документів про економічну діяльність підприємств і організацій».

При цьому, оскільки питання пов'язані із соціальним захистом військовослужбовців та членів їх сімей, більшою мірою носять правовий характер, при вирішенні експертної задачі, судовий експерт-економіст повинен дотримуватись меж своєї компетенції. А для фізичних осіб, які оскаржують рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту пільг (пункт 2 частини першої статті 263 КАС України) [6] доречним було б, у деяких випадках, додатково мати ще й правовий висновок за спірними питаннями.

Таким чином, на теперішній час, питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей все ще залишаються недостатньо вивченими і такими, що не отримали належного наукового обґрунтування, а тому мають стати пріоритетним напрямком державної соціальної політики. Водночас, недостатнє врегулювання питань пенсійного законодавства у майбутньому може призвести до численних порушень прав військовослужбовців, які звільняються із служби та мають право на пенсію (за віком, в зв'язку з інвалідністю) та членів їх сімей (пенсія по втраті годувальника), а тому для галузі судової експертизи актуальним залишаються питання щодо розробки методик та методичних рекомендацій для судових експертів-економістів з алгоритмом проведення таких експертиз.

Література:

1. Конституція України : Закон України 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. Верховна Рада України : офіційний вебпортал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.08.2024).

2. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика. Київ : ВАІТЕ, 2022. 604 с.

3. Мазуренко Л. І. Основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення. *Актуальні проблеми політики. 2023. Вип. 71.* DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.31> (дата звернення 11.08.2024).

4. Макарова Т. П. Актуальні питання адміністративно-правового регулювання пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, в умовах воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* Серія: «Юридичні науки». 2024. № 6. DOI:

<https://doi.org/10.25313/2520-2308-2024-6-9971> (дата звернення 11.08.2024).

5. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у ред. наказу від 26.12.2012 р. № 1950/5). Офіційний вісник України. 2013. №3. ст. 91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n17> (дата звернення 11.08.2024).

6. Кодекс адміністративного судочинства України: закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 11.08.2024).

МЕЖИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Окуневич Ірина,

старший науковий співробітник

*Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Неуклінно зростає кількість судових справ в українських судах, щодо відшкодування шкоди та збитків, завданих внаслідок військової агресії російської федерації проти України. За даними сайту Опендатабот з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, кількість судових рішень щодо відшкодування шкоди та збитків у 2022 становило 44 рішення, у 2023 році – 262 рішення, а за три місяці 2024 року до реєстру додалось вже 91 судове рішення. Більшість рішень стосується стягнень на користь фізичних осіб – 292 рішень (що становить 63,7 % від загальної кількості судових рішень), ще 105 рішень (або 36,3 % від загальної кількості судових рішень) винесено на користь юридичних осіб [1]. За прогнозами фахівців кількість подібних судових справ в Україні у подальшому буде тільки збільшуватись.

Відповідно до пункту 6 частини другої статті 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ) слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи, у тому числі і, щодо

визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [2].

Згідно з статтею 1 Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза визначається, як «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [3].

Проведення судової експертизи здійснюється її суб'єктом – судовим експертом. Приписами статті 69 КПКУ встановлено, що «експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань» [2].

Спеціальні знання – це професійні знання та вміння в конкретній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла та інших сферах (окрім знань у сфері права), які особа здобула через навчання та практичну діяльність за відповідною спеціальністю (фахом). Тоді, як кваліфікація судового експерта – це сукупність знань, практичних навичок і умінь, які необхідні для самостійного проведення експертиз у конкретній експертній галузі. Вона визначається на основі атестації особи відповідно до процедур, встановлених законодавством України [4, с. 39].

Національне агентство кваліфікації визначає кваліфікацію, «як визнану уповноваженим суб'єктом та засвідчену відповідним документом стандартизовану сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання)» [5].

Сівчук І.П. вважає, що «компетентність судового експерта визначається його освітою, спеціальною експертною підготовкою, стажем експертної роботи, досвідом у вирішенні поставлених завдань, індивідуальною здатністю до нестандартного продуктивного мислення при написанні експертиз різної складності (простої, середньої складності та складної) тощо» [6].

На думку Пилипенко Г.М висновок вважається таким, що виходить за межі експертної компетенції, у випадках, коли експерт відповідає на питання, що стосуються галузей науки, які не входять до сфери його спеціалізації. Також висновок є некоректним, якщо для відповіді на питання не потрібні спеціальні знання, а достатньо лише суб'єктивних

суджень, що базуються на особистому життєвому досвіді або здоровому глузді [7, с. 161].

При цьому, слід зазначити, що визначення змісту поняття «межі кваліфікації судового експерта» в нормативно-законодавчих актах і наукових працях на сьогодні не унормовано.

Під «межами кваліфікації судового експерта» автор розуміє обсяг знань, навичок і компетенцій, якими володіє судовий експерт.

Експертизи щодо питань розміру шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, проводяться особами, які мають кваліфікацію судового експерта за експертною спеціальністю 11.2 «Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій».

При цьому, згідно з абзацом дев'ятим підпункту 2 пункту 2.1 глави 2 розділу III «Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (далі – Науково-методичні рекомендації) одним із основних завдань експертизи документів про економічну діяльність підприємств й організацій є – визначення документальної обґрунтованості розрахунків економічного показника майнової шкоди (збитки, втрачена вигода), проведених суб'єктами фінансово-господарського контролю, органами досудового розслідування або заявлених у позовних вимогах [8].

А отже, постає логічне питання: чи може експерт-економіст, що має експертну спеціальність 11.2 «Експертиза документів про економічну діяльність підприємств й організацій», самостійно здійснити розрахунок економічного показника майнової шкоди (збитків, втраченої вигоди) без «виходу» за межі своєї кваліфікації. Отже, питання щодо меж кваліфікації експерта під час проведення судової економічної експертизи з питань визначення розміру шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації у кримінальному провадженні набувають своєї актуальності.

Думки експертів і науковців з цього приводу різняться: одні вважають, що для того і призначають судову експертизу, щоби судовим експертом за матеріалами справи був проведений розрахунок і визначений розмір збитків (шкоди, упущеної вигоди). При цьому, обов'язковою умовою є надання для дослідження повної фінансової звітності і матеріалів інвентаризації. На сьогодні існує механізм оцінки (визначення розміру) реальних збитків, упущеної вигоди та оцінки потреб у відновленні наведений у «Методиці визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку

із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності», затвердженою наказом Міністерства економіки України та Фонду державного майна України 18 жовтня 2022 року № 3904/1223. Дана методика є обов'язковою, а її положення переважають над іншими положеннями нормативно-правових актів, методик, рекомендацій тощо. Тож, керуючись при проведенні судової експертизи (експертного дослідження) положеннями цієї методики експерт може самостійно провести розрахунок розміру збитків та шкоди. Інші ж стверджують, що у випадку проведення самостійного розрахунку – судовий експерт-економіст виходить за межі кваліфікації, тому необхідно проводити комплексні експертизи з залученням судових експертів за іншими експертними спеціальностями.

На думку автора, кількість подібних експертиз з часом буде тільки збільшуватись. Тому і питання «меж кваліфікації судового експерта» при проведенні судових економічних експертиз в кримінальних провадженнях, щодо визначення розміру збитків та шкоди необхідно, по-перше узгоджувати на законодавчому рівні, шляхом внесення змін та доповнень до підпункту 2 пункту 2.1 глави 2 розділу III Науково-методичних рекомендацій, а по-друге врахувати думки експертів-практиків при розробці науково-дослідної роботи IV.1.3-2024/1 «Удосконалення методики з питань підтвердження матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ)».

Література:

1. Українці виграли 397 судів щодо відшкодування збитків Росією. Оpendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/hague-refund> (дата звернення: 02.08.2024).

2. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності : Наказ Міністерства економіки України та Фонду державного майна України від 18.10.2022 р. № 3904/1223. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522-22#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 18 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.08.2024).

4. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 06.08.2024).

5. Головченко Л. М., Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. Основи судової експертизи : Навч. посіб. для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта. Харків : Право, 2016. 928 с.

6. Кваліфікації. Національне агентство кваліфікацій. URL: <https://nqa.gov.ua/kvalifikacii/> (дата звернення: 08.08.2024).

7. Сівчук І. П. Професійна компетентність судового експерта. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-26.02.2021.v1.34>.

8. Пилипенко Г. М. Оцінка компетентності експерта. *Правничий часопис Донецького університету*. 2013. № 2. С. 159–164.

9. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 : станом на 27 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 08.08.2024).

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЖЕЖІ ЗА ФАКТОМ ВИБУХУ

Остапов Сергій,

*головний судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз
Служби безпеки України*

Павленко Андрій,

*старший судовий експерт Центру судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України*

Статистика свідчить, що певна частина пожеж виникають або супроводжуються вибухами. При цьому, до найбільш небезпечних факторів пожежі додаються нові, які не характерні для дифузійного

виду горіння. Основними вражаючими факторами вибуху є: висока температура, тиск, продукти вибуху, повітряна ударна хвиля, осколки та рештки близько розміщених конструкцій.

Поняття вибуху, як правило, пов'язують з процесом виділення великої кількості енергії за дуже маленький проміжок часу. Це дозволяє розглядати вибух як явище, в основі якого лежать хімічні та фізичні процеси, пов'язані із виділенням енергії. Таким чином, енергія, що виділяється під час вибуху, може мати фізичну або хімічну природу. Вона може знаходитись всередині вибухової суміші у вигляді потенційної енергії, яка вивільняється за певних умов. Джерелом такої потенційної енергії може бути ядерна енергія або хімічна, яка міститься в горючих сумішах, пилові, вибухових речовинах тощо.

При займанні газо-, паро-, пило-повітряної суміші виникають два середовища. Перше середовище складається з розжарених продуктів горіння, низької густини та високої температури, знаходиться всередині об'єму, межею якого є фронт полум'я. Друге середовище утворюється в об'ємі між стінами приміщення та фронтом полум'я. Це зумовлює квазістатичний процес дефлаграційного вибуху в замкненому об'ємі. При цьому фронт полум'я переміщує значну частину незгорівшої (свіжої) суміші в простір перед собою. Тому, в приміщенні виникають значні газодинамічні потоки, що визначають подальший сценарій протікання вибуху. Унаслідок витікання суміші, яка не прореагувала, через відкритий отвір тільки частина первинної суміші встигає прореагувати при внутрішньому дефлаграційному вибуху, решта виходить через отвір в атмосферу. Тому при частковій загазованості приміщення вибухові навантаження близькі до навантажень, що реалізуються в повністю загазованих приміщеннях. Отже, для реалізації значних руйнувань достатньо мати незначний об'єм газу у вибухонебезпечному стані. При цьому рівні вибухових навантажень суттєво залежать від декількох факторів: об'ємно-планувальних особливостей об'єкта, сценарію протікання аварійного вибуху, характеру скління вікон, стану дверей у момент вибуху (відкриті або закриті міжкімнатні двері), місця ініціювання вибуху тощо [1, с. 8].

У разі, коли застосований боєприпас виявляється джерелом запалювання, що призводить до утворення дефлаграційного вибуху, необхідно розділяти ці явища як два окремі. Руйнація будівельних конструкцій, втрата цілісності стінок емпостей, та інші пошкодження, викликані небезпечними факторами вибуху, значно ускладнюють проведення судової експертизи.

Дослідження місця події, пов'язаного з вибухом, потребує спеціальної оцінки слідів з характерними ознаками напрямків

вибухової хвилі. Вирішальне значення руйнівної дії вибуху простежується на конструкціях стін, перекритті та покритті будівлі (споруди), деформацій та тріщин, що утворилися в результаті травлення тиску вибухової хвилі в замкненому просторі.

Якщо вибух стався за межами будівлі, споруди чи установи, руйнівні ознаки його можуть бути візуально виявлені за слідами переміщення предметів, стану рослинного покриття, конструкцій будівель тощо, розташованих в зоні вибухової дії.

Видимі ознаки наслідків вибуху надають можливість установити епіцентр за мірою збільшення руйнування від периметру до місця безпосереднього виникнення джерела запалювання вибухонебезпечного середовища. За слідами і характером вигорання матеріалів горючого навантаження виявляються умови, при яких стався вибух, що має значення для виявлення причинного зв'язку з виникненням початкового горіння, тобто, що стало первинним: пожежа чи вибух.

За характером руйнувань завжди можна визначити: відбулася детонація вибухових речовин, чи було реалізовано вибухове дефлаграційне горіння газопароповітряних сумішей. При дослідженні, насамперед, необхідно встановити, що сліди руйнувань будівельних конструкцій не характерні для фізичних вибухів та детонаційних вибухів конденсованих вибухових речовин. Для цього необхідно зафіксувати відсутність локальних руйнувань, залишків посудин, які працювали під тиском, слідів бризантного впливу на будівельні конструкції та оточуюче середовище. Разом із цим, сліди руйнувань мають свідчити про наявність надлишкового тиску та швидкісного напору всередині приміщень, що характерно для протікання дефлаграційного вибуху [1, с. 9, 10].

Складність у проведенні таких досліджень полягає в тому, що дія різноманітних вибухових пристроїв, металевих зарядів, пострілів зброї руйнує конструкції та предмети, а вогонь на пожежі знищує слідові ознаки застосування цих бойових припасів. Відтак, встановити причини руйнації та пошкоджень, стан об'єкту перед виникненням пожежі та інші питання, які постають перед судовим експертом вимагають застосування широкого кола природничо-наукових методів (хімічних, фізичних тощо), тому більшість таких судових експертиз доцільно проводити у вигляді комплексних. До проведення таких комплексних судових експертиз окрім судових експертів, які мають спеціальні знання з дослідження пожеж залучаються також судові експерти, які спеціалізуються у галузі досліджень зброї, вибухотехніки, трасології, та ін.

Якщо вибух супроводжувався пожежею, доцільно проводити судову пожежно-технічну експертизу в рамках експертної спеціальності 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки». Предметом дослідження є фактичні дані про обставини пожежі (дефлаграційного вибуху), що досліджуються судовим експертом, які встановлюються на основі спеціальних знань. До предмета дослідження належать, зокрема, закономірності формування вибухонебезпечних сумішей і виникнення та розвитку дефлаграційного горіння в об'ємі приміщення, місце й час виникнення пожежі (дефлаграційного вибуху), пожежонебезпечні властивості речовин і матеріалів, шляхи поширення вогню тощо.

У разі вибуху, який не супроводжувався пожежею, доцільно проводити судову вибухово-технічну експертизу за експертною спеціальністю 5.4 «Дослідження обставин та механізмів техногенних вибухів». Об'єктом дослідження є фізичний об'єкт (об'єкти), зруйнований або пошкоджений унаслідок техногенного вибуху, технологічне обладнання й устаткування, технологічні процеси, фактичні дані, відображені в технологічній, технічній, службовій документації та інших документах, які стосуються досліджуваної події. Предметом дослідження є фактичні дані щодо явищ, умов, обставин, дій, які зумовлюють виникнення техногенних вибухів, визначення виду таких вибухів, зокрема аналізуванням небезпечних чинників технологічних процесів та встановленням причинного зв'язку виникнення і наслідків техногенних вибухів з порушенням вимог технічної та службової документації.

В певних випадках доцільно проводити комплексну судову вибухово-технічну та пожежно-технічну експертизу за експертною спеціальністю 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху», експертною спеціальністю 5.4 «Дослідження обставин та механізмів техногенних вибухів» та 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки».

Таким чином, під час виконання судової пожежно-технічної експертизи за фактом вибуху, дослідження ґрунтується на динаміці розвитку подій, інформаційних даних про застосовані боєприпаси, технологічні процеси, які були запущені на момент вибуху, аналізу руйнувань та термічних пошкоджень, показах свідків, результатах проведених супутніх судових експертиз (у тому числі судово-медичних), актах газової служби (герметичність системи, наявність витоку тощо), результатів розслідування події проведеного Державною службою України з питань праці та її територіальних управлінь.

Література:

1. Методика встановлення технічної причини дефлаграційних вибухів у приміщеннях / І. М. Рябінін, В. В. Сабадаш, В. М. Сирих та ін. – Х. : ХНДІСЕ, 2015. – 30 с.
2. Безвесільний В. Д., Дьяченко О. Ф. Дослідження пожеж з ознаками підпалу: Монографія. – 2006. – 65 с.

НОВІТНІ МЕТОДИ ФІКСАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЧЕРЕЗ ЕЛЕКТРОМАГНІТНІ СЛІДИ В ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМАХ УКРАЇНИ

Папайка Юрій,

доктор технічних наук, професор,

завідувач кафедри електроенергетики

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,

судовий експерт Дніпровського науково-дослідного інституту

судових експертиз

Україна сьогодні переживає найскладніший та найтрагічніший період своєї історії. Щоденно народ України отримує складні виклики, пов'язані з військовою агресією росії та руйнації значної частки житлового фонду, промислових та енергетичних об'єктів. Основні вимоги, що висуваються до української енергосистеми Урядом – технічні й експлуатаційні обмеження генерації, надійність та якість електропостачання об'єктів критичної інфраструктури, максимальне впровадження відновлюваних джерел енергії, розвиток децентралізованих систем генерації електричної та теплової енергії для промисловості та муніципалітетів. Ринок електроенергії України зараз працює у надскладних реаліях з необхідністю прогнозування електроспоживання, системою почергових вимикань електроенергії та визначення пріоритетів підтримки воєнно-промислового комплексу для забезпечення обороноздатності та економічної безпеки [1]. Зв'язок з європейською системою ENTSO-E дозволяє Об'єднаній енергетичній системі забезпечити стійкість режиму та надійності електропостачання [2].

Реальна ситуація сьогодення української електроенергетики визначається надвисоким рівнем втрат електроенергії при передачі (до 20 %), пов'язаних з переходом до схем аварійного транзиту та перетворення електроенергії. У світовій історії це перший унікальний випадок, коли потужна індустріально-розвинена країна проходить воєнний період своєї історії з щоденними атаками на енергетичні об'єкти та успішно протистоїть технічним, економічним та екологічним загрозам. При цьому необхідно створити динамічну систему фіксації воєнних злочинів країною-агресором для притягнення до правової

відповідальності винних за злочини перед українцями. Низький рівень якості електричної енергії призводить до значного зниження енергетичної ефективності електричних мереж за цілою низкою показників (відхилення, несиметрія, несинусоїдальність напруги). Такі режими електроенергетичної системи дають можливість досліджувати та накопичувати інформацію про будь-які внутрішні та зовнішні збурення енергосистеми. При роботі «ослабленої» енергосистеми або масового впровадження децентралізованого принципу побудови електричних мереж, створюються умови запису бази даних з характерними перехідними процесами для воєнних злочинів (масовані ракетні атаки, удари ствольною артилерією та безпілотними літальними апаратами тощо).

Визначаючи стратегічне значення для енергетичної безпеки й обороноздатності України промислових підприємств різних форм власності, необхідно підкреслити актуальність виконання комплексних досліджень аварійних перехідних процесів при воєнному впливу на об'єкти електроенергетики України.

Наукова гіпотеза щодо індивідуальних «електромагнітних слідів» споживачів електроенергії з вентильними перетворювачами висувалася науковцями НТУ «Дніпровська політехніка» та Приазовським технічним університетом на основі багаторічних досліджень несинусоїдальних струмів та показників електромагнітної сумісності на потужних гірничих та металургійних комбінатах [3, 4]. Доведено та опубліковано у спеціальній літературі факт генерації електромагнітних завод унікальних профілів від потужних вентиляторних, підйомних, сталеплавильних, прокатних установок. Також розроблені методики оцінки даних завод через трансформацію та передачу на певні дистанції повітряними та кабельними лініями електропередачі [5].

Для прикладу наведемо кілька ілюстрацій індивідуальних «електромагнітних слідів», які було записано на реально діючих об'єктах електроенергетики (рис. 1–6).

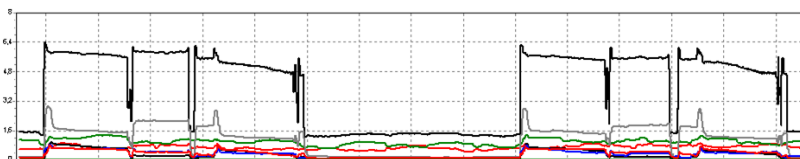

Рис. 1. Графік електромагнітних завод при роботі вугільного скіпового підйому

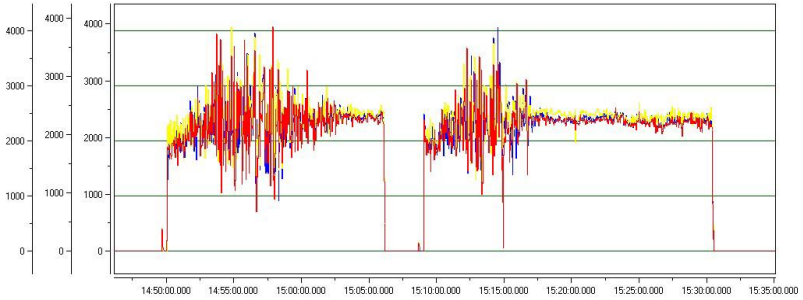

Рис. 2. Графік електромагнітних завад при роботі дугової сталеплавильної печі

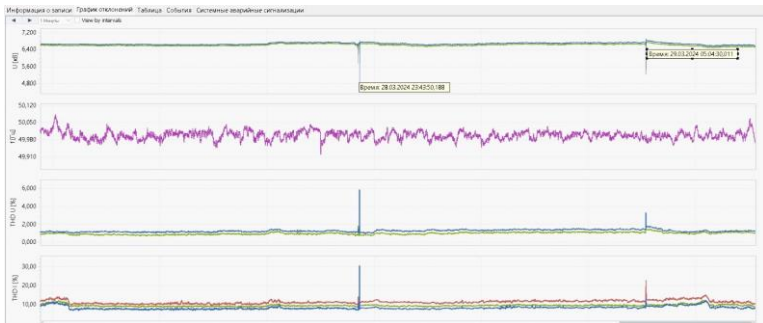

Рис. 3. Характер аварійного перехідного процесу при ракетній атаці на об'єкт електроенергетики

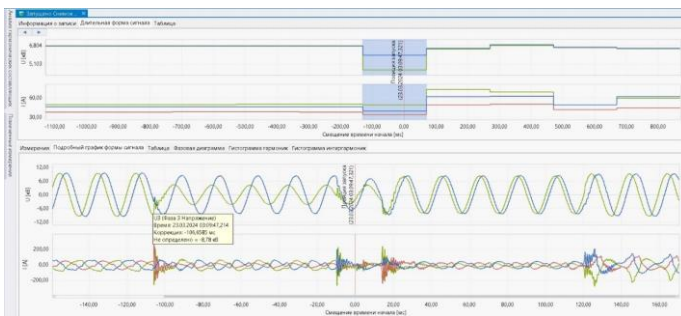

Рис. 4. Характер аварійного перехідного процесу при атаці безпілотного літального апарату на об'єкт електроенергетики 330 кВ

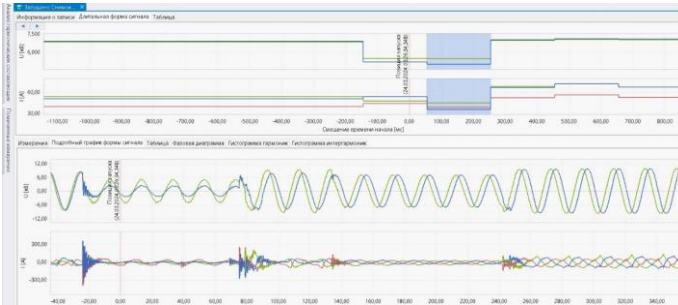

Рис. 5. Характер аварійного перехідного процесу при атаці безпілотного літального апарату на об'єкт електроенергетики 150 кВ

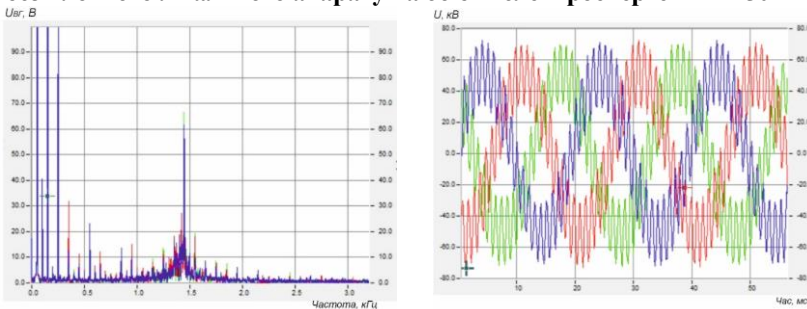

Рис. 6. Виникнення резонансних явищ при ослабленні потужності енергосистеми

Висновки. Результати експериментального моніторингу показників електромагнітної сумісності та аварійних перехідних процесів у системах електропостачання дають можливість висунути обґрунтовану наукову гіпотезу про існування індивідуального «електромагнітного сліду» від будь-якого споживача з перетворювачем та об'єкту, що спричинив аварійні наслідки. Це дає можливість створення бази даних електромагнітних збурень у діючих електроенергетичних системах при різноманітних неправих діях та воєнних злочинах.

Література:

1. Papaika Y., Lysenko O., Koshelenko Y., Olishevskiy I. (2021). Mathematical modeling of power supply reliability at low voltage quality. *Nauk. Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 2, 97–103. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2021-2/097>.

2. Pivniak H., Aziukovskyi O., Papaika Yu., Lutsenko I., Neuberger N. (2022). Problems of development of innovative power supply systems of Ukraine in the context of European integration. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (5), 89–103. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2022-5/089>.

3. Pivnyak, G.G., Zhezhelenko, I.V., Papaika, Yu.A., Lysenko, O.H. (2017). Interharmonics in power supply systems. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu* (6), pp. 109–114. ISSN 20712227.

4. Pivnyak G., Azukovskiy O., Papaika Yu., Careres Cabana E., Olczak P., Dyczko A. (2021). ASSESSMENT OF POWER SUPPLY ENERGY EFFICIENCY BY VOLTAGE QUALITY CRITERION. *Rynek Energii*, № 4(155). 75–84. ISSN 14255960.

5. Pivnyak, G., Zhezhelenko, I., Papaika, Yu. (2013). Normalization of voltage quality as the way to ensure energy saving in power supply systems. *Energy Efficiency Improvement of Geotechnical Systems – Proceedings of the International Forum on Energy Efficiency*, pp. 11–18. <https://doi.org/10.1201/b16355-3>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ПИТАНЬ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ЩОДО ЗЕМЕЛЬ, ЯКІ ЗАЙМАЛО КАХОВСЬКЕ ВОДОСХОВИЩЕ

Песков Ігор,

*провідний судовий експерт Херсонського відділення
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

В результаті підриву 06.06.2023 року російськими військовими греблі Каховської ГЕС було зруйновано Каховське водосховище. Виникла потреба врегулювання питання використання земель, які займало Каховське водосховище на державному рівні. Деякі новели законодавства по зазначеному питанню слід використовувати при проведенні судових експертиз з питань землеустрою.

Так, при проведенні досліджень відповідності вимогам законодавства документації із землеустрою визначається коло питань, які будуть вирішуватися, серед яких є визначення повноважень суб'єкта, на підставі рішення (заяви, клопотання) якого розроблено документацію із землеустрою.

При вирішенні зазначеного питання під час дослідження документації із землеустрою, яка розроблялась щодо земельних ділянок

на території, яку займало Каховське водосховище слід керуватися постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2024 року № 286 «Про запобігання нецільовому використанню земель, які займало Каховське водосховище», розроблену Держгеокадастром. Постанова набрала чинності 16 березня 2024 року.

Постановою передбачається на період дії воєнного стану та протягом п'яти років після його припинення чи скасування заборонити формування, передачу у власність або користування та зміну цільового призначення земельних ділянок на землях, які займало Каховське водосховище, крім передачі у користування, зміни цільового призначення земельних ділянок з метою подальшого відновлення Каховського водосховища та будівництва гідротехнічних споруд.

Держгеокадастр у шестимісячний строк з дня набрання чинності цією постановою повинен забезпечити створення та відображення на картографічній основі Державного земельного кадастру у вигляді інформаційного шару відомостей про землі, які займало Каховське водосховище, які слід використовувати при проведенні судової експертизи з питань землеустрою.

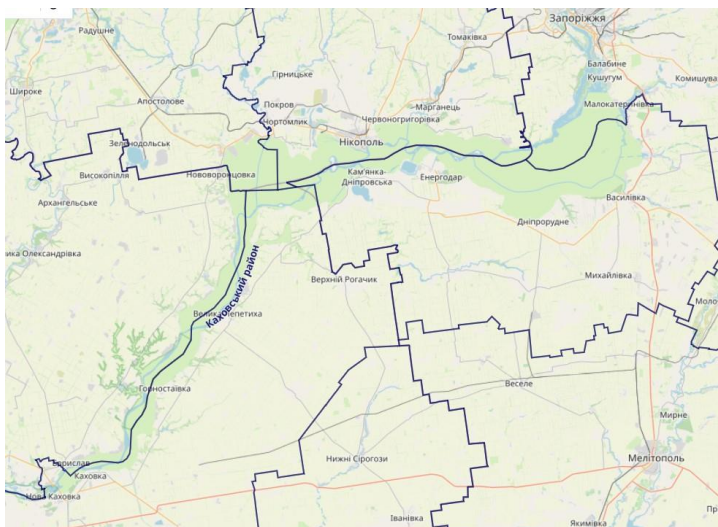

Рис. 1. Схема території, яку займало Каховське водосховище

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування під час прийняття рішень щодо передачі земельних ділянок у власність або у користування та державні кадастрові реєстратори під час прийняття рішень щодо внесення відомостей (змін до них) про об'єкти

Державного земельного кадастру повинні враховувати відомості інформаційного шару.

Контроль за дотриманням вимог постанови буде здійснюватися у порядку, визначеному Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель», державними інспекторами у сфері державного контролю за використанням та охороною земель Держгеокадастру або виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у разі прийняття відповідною радою рішення про здійснення державного контролю за використанням та охороною земель.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України 12 березня 2024 року № 286 «Про запобігання нецільовому використанню земель, які займало Каховське водосховище».

2. Методичні рекомендації з визначення відповідності документації із землеустрою вимогам законодавства: звіт про НДР (заключний)/Київський НДІСЕ; кер. О. І. Буратевич. – 0114U000711. – К., 2014. 125 с.

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА У СФЕРІ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Півньов Євген,

*аспірант Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

Війна російського агресора проти України має величезні негативні наслідки для держави та українського народу. У результаті артобстрілів, ракетних ударів та авіабомбардувань гинуть люди та зруйновано підприємства, житлові будинки й об'єкти критичної інфраструктури, до яких, зокрема, належать автомобільні дороги населених пунктів, дороги загального користування та прилеглих територій, відомчі дороги [1, с. 242]. Загалом унаслідок бойових дій руйнувань зазнали 25,4 тис. км доріг і 344 мости й мостові переходи державного, місцевого або комунального значення (щодо мостів і доріг – дані Міністерства інфраструктури). Дані цього Міністерства з огляду стану доріг у деокупованих регіонах (Чернігівська, Київська,

Сумська, Харківська області) підтверджують попередні оцінки значних руйнувань доріг унаслідок проходження танків та іншої важкої військової техніки, що потребуватиме реконструкції чималої їх частини [2].

За даними Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України у 2023 році відремонтовано 57 штучних споруд, зокрема: 21 (зруйновано через військову агресією РФ проти України), 7 (у межах польського кредиту), 5 (у межах співпраці з МФО). Облаштовано 12 тимчасових мостів і понтонних переправ, зокрема: у Чернігівській області – 2, у Київській – 1, у Харківській – 4, у Сумській – 1, у Чернівецькій – 1, у Закарпатській – 1, у Дніпропетровській – 1, у Львівській – 1 [3].

За даними Офісу Генерального прокурора, на початок 2024 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань зареєстровано понад 100 000 кримінальних проваджень щодо порушень законів і звичаїв війни, тільки за 2023 рік у ньому зареєстровано 178 902 провадження, пов'язаних з кримінальними правопорушеннями проти власності, зокрема заволодіння коштами, наданими на відновлення інфраструктури України, зруйнованої внаслідок бойових дій [4].

Вказані вище обставини викликають необхідність вирішення питань щодо встановлення розміру шкоди та збитків від пошкоджень дорожньої інфраструктури. В експертній практиці під час виконання цього виду досліджень судові експерти доволі часто стикаються з проблемою визначення методичних підходів до вирішення експертних завдань, що й обумовлює актуальність цього дослідження.

На думку Г. Башкірова [5] під час визначення розмірів матеріальних збитків доцільне застосування таких методів: відтворення (складання кошторису на підставі Кошторисних норм України у будівництві [6] – Наставови з визначення вартості будівництва); заміщення (визначення розміру збитків, зважаючи на поточну вартість витрат на створення (придбання) нового об'єкта, подібного до об'єкта оцінки, який може бути йому рівноцінною заміною, наприклад, застосовуючи збірники укрупнених показників вартості відтворення функційних аналогів для оцінки будівель і споруд); визначення ринкової вартості об'єктів, які або цілком зруйновані, або не підлягають відновленню (відсутні технічна можливість і доцільність їх відновити), а також знищеної дохідної нерухомості (торгової, складської, промислової, офісної та ін.) станом на початок війни (23.02.2022).

А. Вознюк і М. Грига наголошували на необхідності визначити, окрім обсягів завданих збитків, причиново-наслідковий зв'язок між збитками й агресивними військовими діями РФ, що зумовлює

пріоритетність проведення в такому разі комплексних експертних досліджень із залученням фахівців різних галузей [7].

Зауважимо, що автор цієї статті також видав низку публікацій з особливостей дорожньо-технічних досліджень, де розглянув питання сучасного стану розвитку дорожньо-технічних досліджень, аспекти розширення меж предмета дорожньо-технічної експертизи в умовах війни й відновлення України у повоєнний період, а також проблеми методичного забезпечення судової дорожньо-технічної експертизи [8].

Таким чином, постає нагальна потреба у застосуванні єдиного підходу до визначення шкоди та збитків, завданих Україні в результаті пошкодження дорожньої інфраструктури, з метою подальшого відшкодування збитків власникам, зокрема, за рахунок країни-агресорки.

Відповідно до Закону України «Про автомобільні дороги» *«автомобільна дорога – лінійний комплекс інженерних споруд, призначений для безперервного, безпечного та зручного руху транспортних засобів»* [9].

Отже, автомобільні дороги складають дорожню інфраструктуру України, а об'єкти дорожньої інфраструктури є, відповідно, об'єктами дорожньо-технічної експертизи.

Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, виданим Кабміном України на початку повномасштабного вторгнення, передбачено таке:

«15) втрати інфраструктури транспорту, інфраструктури (зокрема фізичної) електронних комунікаційних мереж – напрям, що включає зруйновані або пошкоджені автомобільні дороги, залізничні шляхи, аеродроми та аеродромні об'єкти, об'єкти портової інфраструктури, гідротехнічні споруди, судна морського та внутрішнього водного транспорту, об'єкти поштового зв'язку, інфраструктуру (зокрема фізичну) електронних комунікаційних мереж та інші об'єкти транспортної інфраструктури, електронних комунікацій та зв'язку.

Основні показники, які оцінюються:

- протяжність втрачених, знищених або пошкоджених автомобільних доріг (зокрема відомчих (технологічних) та їх складових; <...>*

- втрачені, знищені або пошкоджені об'єкти транспортної інфраструктури...»* [10].

Відповідальним за визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ, є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (далі – *Мінінфраструктури*) [10].

2023 року Мінінфраструктури наказом від 24.03.2024 р. № 182 затвердило Методику визначення шкоди та збитків, завданих інфраструктурі транспорту, інфраструктурі електронних комунікаційних мереж та об'єктів поштового зв'язку внаслідок збройної агресії Російської Федерації (далі – *Методика*) [11], розроблену для проведення органами державної влади або органами місцевого самоврядування аналітичної оцінки шкоди та збитків, завданих, зокрема, об'єктам дорожньої інфраструктури. Для такого аналітичної оцінки можна залучати фахівців, підприємства, установи й організації будь-якої форми власності. Підприємства, установи й організації мають право оцінювати шкоду та збитки самостійно на підставі Загальних засад оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії Російської Федерації [12].

Обстеження ділянки дороги – є обов'язковим етапом. Складність проведення обстеження полягає в тому, що зазвичай зруйновані ділянки автомобільних доріг розташовані або в зоні, де тривають активні бойові дії, або на деокупованих територіях з усіма негативними наслідками повномасштабного вторгнення рф. За таких обставин на місці проведення експертного огляду можуть перебувати вибухонебезпечні об'єкти, що може призвести до неповного фіксування пошкоджень елементів автомобільних доріг і транспортних споруд. Загалом під час дослідження важливо визначити точну причину пошкоджень, що можливо тільки із залученням фахівців у галузі вибухотехніки (спеціальність 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху»).

Отже, на підставі дослідження сучасного стану методичних підходів до визначення обсягів і розмірів шкоди та збитків, завданих через руйнування дорожньої інфраструктури України внаслідок збройної агресії рф, можна констатувати, що в експертній практиці проведення судових будівельно-технічних та дорожньо-технічних досліджень немає методик, які б узагальнювали алгоритм виконання досліджень із визначення обсягів ремонтно-відновлювальних робіт і розмірів шкоди (збитків), яких власники інфраструктурних об'єктів України зазнали внаслідок збройної агресії рф. Під час проведення досліджень із вказаних питань судовий експерт підлаштовує наявні методики дослідження до реалій сьогодення. Станом на сьогодні існує нагальна потреба у вдосконаленні наявного підходу до визначення обсягів ремонтно-відновлювальних робіт і розмірів шкоди (збитків) з урахуванням військового часу й руйнування дорожньої інфраструктури України внаслідок ведення активних бойових дій.

Сформована на підставі інтегрування знань у галузях вибухотехніки (для визначення причин руйнування об'єктів дорожньої

інфраструктури), дорожньо-технічної та будівельно-технічної судової експертизи (залежно від пошкоджених елементів об'єкта дорожньої інфраструктури) методика матиме комплексний характер.

Література:

1. Ольхов В. С. Проблемні питання у визначенні вартості пошкоджень автомобільних доріг, які утворилися внаслідок збройної агресії РФ. *Судова експертиза в контексті відновлення України* : мат-ли III Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 09.06.2023). Київ, 2023. С. 242–245. URL: <https://intellect.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/sudova-ekspertyza-2023-druk.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

2. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. 39 с. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення: 28.05.2024).

3. Звіт Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури України за 2023 рік. 37 с. URL: <https://restoration.gov.ua/4489/zvity/59572/59573.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування / Офіс Генпрокурора : офіц. сайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 28.05.2024).

5. Башкіров Г. Б. Про вихідні дані для виконання судових будівельно-технічних експертиз по визначенню шкоди та збитків, завданих Україні у зв'язку з обстрілами житлових будинків внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації* : тези наук.-практ. конф. (Харків, 22.06.2022). Харків, 2022. С. 48–51. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/Tezi_konf_22_06_2022.pdf (дата звернення: 25.05.2024).

6. Кошторисні норми України у будівництві : затв. наказ. Мінрозвитку громад та територ. України від 01.11.2021 р. № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0281914-21#n12> (дата звернення: 25.05.2024).

7. Вознюк А. А., Грига М. А. Експертне забезпечення визначення розміру шкоди та збитків від пошкодження і руйнування будівель, споруд та інших об'єктів інфраструктури внаслідок збройної агресії рф. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія:*

Право. 2022. Вип. 73. Ч. 2. С. 123–130. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.73.51 (дата звернення: 28.05.2024).

8. Див., наприклад: Півньов Є. Судово-експертне дорожньо-технічне дослідження: стан і зміни відповідно до нових завдань експертного забезпечення правосуддя. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2023. Вип. 4 (33). С. 178–190. DOI: 10.32353/khrife.4.2023.12 (дата звернення: 28.05.2024); Його ж. Деякі аспекти розширення меж предмету дорожньо-технічної експертизи в умовах війни та відновлення України у повоєнний період. *Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період*: мат-ли всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса – Львів, 28.09.2022). Львів, 2022. С. 121–124. URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/174.pdf> (дата звернення: 28.05.2024); Його ж. До проблем методичного забезпечення судової дорожньо-технічної експертизи під час війни. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди ювіл. видат. учен.: 95-річчя від дня народж. Л. Ю. Ароцкера («Ароцкерівські читання») і 105-річчя від дня народж. М. В. Салтевського (Харків, 19.05.2023). Харків, 2023. С. 239–241. URL: <https://drive.google.com/file/d/1WnOCsPaFLjSy4TdY0hSUCiAVWz4ANH17/view> (дата звернення: 28.05.2024).

9. Про автомобільні дороги: Закон України від 08.09.2005 р. № 2862-IV (зі змін та допов). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-15#Text> (дата звернення: 28.05.2024).

10. Порядок визначення шкоди та збитків ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.05.2024).

11. Методика визначення шкоди та збитків, завданих інфраструктурі транспорту, інфраструктурі електронних комунікаційних мереж та об'єктів поштового зв'язку внаслідок збройної агресії Російської Федерації: затв. наказ. Мінінфраструктури України від 24.03.2023 р. № 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0733-23#Text> (дата звернення: 28.05.2024).

12. Загальні засади оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії Російської Федерації: дод. до Порядку визначення шкоди та збитків ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.05.2024).

СУЧАСНЕ НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Полтавський Андрій,

*науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань криміналістичного забезпечення
та судової експертології*

*Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ*

Нечеснюк Михайло,

*провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань криміналістичного забезпечення
та судової експертології*

*Навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ*

Сьогодні Україна прагне інтегрування до Європейського Союзу (ЄС), під яким (інтегруванням) розуміється процес її політичного, правового та економічного зближення з європейськими міждержавними структурами, результатом якого (зближення) повинно стати членство України в ЄС.

Під правовим зближенням знається входження України в наднаціональну правову систему ЄС, що формується з основоположних договорів й інших нормативних документів його (ЄС) інституцій, шляхом уніфікування своєї правової системи або ратифікації зазначених документів. Право ЄС не може протирічити міжнародному праву, яке формується, фактично, за аналогічним принципом.

Одним із сегментів правових систем країн світу є судово-експертна діяльність, що регулюється, зокрема, різноманітними нормативними актами від Конвенцій ООН й Європейського Союзу щодо протидії різним видам злочинів, надання взаємодопомоги у кримінальних справах, Уставів військових і кримінальних трибуналів, спеціальних судів, модельних рекомендаційних законодавчих актів аж до міжнародних звичаїв, якими закріплюються загальні засади та форми надання правової допомоги у ході міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства та протидії конкретним видам злочинів, проведення судових експертиз, а також процесуального положення експерта як учасника кримінального провадження, його прав та обов'язків тощо, що є першим напрямом уніфікування цієї діяльності.

Другим напрямом уніфікування судово-експертної діяльності є акредитування криміналістичних установ світу за загальними міжнародними стандартами систем управління якістю ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025.

І, нарешті, третім напрямом уніфікування є розроблення міжнародних і регіональних стандартів із застосування суто спеціальних знань суб'єктами судово-експертної діяльності від збирання (виявлення, фіксування, вилучення та транспортування) об'єктів, що можуть мати або мають криміналістичну значущість (криміналістичні об'єкти), під час оглядання місць вчинення правопорушень до їх (об'єктів) експертування (проведення експертних досліджень) з обмінюванням криміналістично значущою інформацією на рівні міжнародних автоматизованих банків даних, а також інструментарію, що використовується під час цих процесів [1, с. 13–14].

Проведений аналіз нормативного забезпечення судово-експертної діяльності на міжнародному (регіональному) рівні визначив, що *перші два напрями* закріплюють загальні засади та форми надання правової допомоги у ході міжнародного співробітництва в галузі кримінального судочинства, протидії конкретним видам злочинів, процесуального положення експерта як учасника кримінального провадження тощо, а також регламентують загальні вимоги до діяльності судових експертів під час дослідження об'єктів верифікованими (валідованими) методами та методиками із застосуванням відповідно каліброваного (повіреного) обладнання тощо, що визначається стандартизованими процедурами, відповідно. *Третій напрям* стандартизації визначає конкретні нормовані положення щодо застосування спеціальних знань при збиранні й експертуванні криміналістичних об'єктів, що містяться (положення) у стандартах (міжнародних, регіональних і національних).

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію»: *стандарт* – *нормативний документ*, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального та неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Національні стандарти застосовуються:

- безпосередньо чи шляхом посилання на них в інших документах;
- на *добровільній основі*, крім випадків, якщо *обов'язковість* їх застосування встановлена нормативно-правовими актами [2].

Третій, і основний для суб'єктів судово-експертної діяльності (у частині застосування спеціальних знань), напрям стандартизації бере свій відлік із 2012 року, коли побачив світ *міжнародний стандарт ISO/IEC 27037:2012*, в якому надаються вимоги з ідентифікування, збирання, отримання та зберігання цифрових доказів. Зазначений стандарт, фактично, визначає процес оглядання місць подій, пов'язаних

зі збиранням потенційних цифрових доказів. Пізніше оприлюднюється ще понад 10 міжнародних стандартів, що регламентують прямо чи опосередковано процеси збирання й експертування цифрових (потенційних) доказів.

У 2018 році бачать світ перша та друга частини серійного міжнародного стандарту *ISO 21043-1:2018* та *ISO 21043-2:2018*, що стосуються термінів і визначення понять, збирання (виявлення, фіксування, вилучання, транспортування, зберігання до направлення для експертування) криміналістичних об'єктів (крім цифрових), відповідно.

На сьогодні закінчується розроблення трьох наступних частин міжнародного стандарту ISO 21043:

- ISO/CD 21043-3 з питань аналізування (попереднього, роздільного, порівняльного досліджень, проведення експертного експерименту);

- ISO/CD 21043-4 з питань інтерпретування (аналізування результатів проведених досліджень та формулювання висновків);

- ISO/CD 21043-5 з питань звітування (оформлення результатів проведеного дослідження висновком (звітом) та ілюстративною таблицею), що будуть регламентувати процеси експертування криміналістичних об'єктів, які були зібрані при проведенні слідчих (розшукових) дій із подальшим їх представленням у суді в якості речових доказів.

Міжнародні стандарти ISO/IEC 27037:2012, ISO 21043-1:2018 та ISO 21043-2:2018, а також інші міжнародні стандарти, зазначені вище, прийняті (гармонізовані) в Україні в якості національних, проте останні (національні), хоча й нормативно і встановлюють для загального та неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів; спрямовані на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері, зокрема, судово-експертному забезпеченні правосуддя, проте, фактично, такого не відбувається. Тобто, зазначені нормативи, закладені в міжнародні та регіональні стандарти задля уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні на міжнародному, регіональному та національному рівнях, не виконуються.

Це підтверджується й наступним. У Верховній Раді України зареєстровано чотири альтернативних законопроекти, що стосуються законодавчого врегулювання судово-експертної діяльності: 6284, 6284-1, 6284-2 та 6284-3 [3]. Перші три законопроекти із судово-експертної діяльності є принципово новими. Четвертим законопроектом (6284-3) пропонується внести зміни до діючого Закону України «Про судову експертизу» затвердженням його нової редакції.

Законопроект 6284 поданий Кабінетом Міністрів України (розроблений Міністерством юстиції України), інші три законопроекти – народними депутатами України.

У законопроектах 6284 та 6284-2 мова про стандартизацію взагалі не ведеться.

До законопроекту 6284-1 введено два поняття, що стосуються другого напрямку стандартизації (на відповідність вимогам стандартів ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025), зокрема:

- «акредитація судово-експертної установи»;
- «методика проведення судової експертизи», в якому (понятті) визначено, що методика проведення судової експертизи підлягає *верифікації* на предмет її придатності для використання під час вирішення типового експертного завдання, що носять формальний характер, на кшалт: «зверніть увагу».

Автори ж законопроекту 6284-3 пропонують визнати методики проведення судових експертиз, які атестовані та пройшли державну реєстрацію, такими що мають рекомендаційний характер; обраний експертом спосіб проведення судової експертизи має бути обґрунтований у висновку експерта; у процесі виконання експертного завдання експерт має право скористатися експертною методикою, що відсутня у Реєстрі методик проведення судових експертиз, але основи якої опубліковані в науково-практичних виданнях, або скористатися авторською окремою методикою, розробленою на основі загальної типової методики експертного дослідження на підставі відповідних експериментальних досліджень; обрання експертом методики, що відсутня у Реєстрі методик проведення судових експертиз, має бути обґрунтовано у висновку експерта. Мова про верифікацію (валідацію) методик (іншими словами – про порядок їх перевіряння, особливо авторських: «сам для себе під конкретне «завдання»), проведення міжлабораторних випробувань тощо у проекті не ведеться.

Про інші прагнення щодо «легалізації» вимог міжнародних стандартів авторам не відомо.

Мету розроблення міжнародних стандартів із криміналістики чітко визначено у Стратегічному бізнес-плані Технічного комітету 272 «Криміналістика» Міжнародної організації зі стандартизації (ISO TC 272 «Forensic Sciences») (від 16.01.2016), зокрема:

- підвищення *надійності* судових доказів;
- встановлення узгоджених *методів* роботи, що полегшить експертним лабораторіям різних юрисдикцій спільну діяльність у відповідь на виклики *транскордонної злочинності*;

– надання експертним лабораторіям *взаємної підтримки* у випадках катастрофічної події, коли вичерпуються можливості однієї юрисдикції;

– розширення обміну результатами експертних досліджень, іншою інформацією, включаючи спільне використання баз даних;

– забезпечення відповідності цілям застосування витратних матеріалів без його впливу на результати досліджень тощо [4].

Співставляючи мету розроблення міжнародних стандартів із положенням стану справ із впровадження їх (стандартів) нормативних вимог в судово-експертну діяльність нашої держави, остається констатувати факт щодо дуже повільних процесів такого впровадження, а відповідно й інтегрування до Європейського Союзу у цій частині необхідного.

І наостанок. На сторінці Технічного комітету 419 «Криміналістичні процеси» сайту Європейської комісії зі стандартизації (CEN/TC 419 «Forensic Science Processes») *визначається остання дата, до якої європейський (регіональний) стандарт (EN) має бути впроваджено* на національному рівні шляхом публікації ідентичного національного стандарту або шляхом схвалення регіонального [5]. Нажаль, така практика в Україні відсутня.

Висновок. Рекомендувати Міністерству юстиції України спільно з підпорядкованими державними науково-дослідними установами; науково-дослідними установами судових експертиз, судово-медичними та судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я України; експертними службами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України опрацювати питання щодо, наприклад, розроблення нормативного акту про обов'язкове використання міжнародних (та/або регіональних) стандартів за напрямком експертно-криміналістичної діяльності із визначення конкретних процедур задля впровадження їх (стандартів) вимог у практичну діяльність.

Література:

1. Полтавський А. О., Нечеснюк М. В. Уніфікування судово-експертної діяльності у кримінальному провадженні в країнах із різними правовими системами: *практ. посібник / за заг. ред. Красюка І. П., Кримчука С. Г., Ткаченко Н. М., Чернявського С. С., Чечія Ю. О.* Київ: Видавництво «Ліра-К» 2023. 158 с.

2. «Про стандартизацію»: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення 13.08.2024).

3. Проект Закону «Про судово-експертну діяльність». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/28242> (дата звернення 13.08.2024).

4. Стратегічний бізнес-план Технічного комітету 272 «Криміналістика». Офіційний сайт Міжнародної організації зі стандартизації. URL: [file:///C:/Users/User/151 Downloads/A4%D0%BE%D1%82%D0%BE%20%D0%93%D1%83%D0%B3%D0%BB/ISO-TC%20272%20 -Forensic%20Sciences-%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/151%20Downloads/A4%D0%BE%D1%82%D0%BE%20%D0%93%D1%83%D0%B3%D0%BB/ISO-TC%20272%20-Forensic%20Sciences-%20(1).pdf) (дата звернення: 14.08.2024).

5. CEN/TC 419 Forensic Science Processes. URL: https://standards.cencenelec.eu/dyn/www/f?p=CEN:110:0:::FSP_PROJECT:40447&cs=1936C8C52326DA67692FD0E998350C8D0 (дата звернення: 14.08.2024).

НАУКОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Полякова Світлана,

*кандидат філологічних наук, доцент, учений секретар
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
<https://orcid.org/0009-0000-1088-7782>*

Виникнення нових технологій істотно вплинуло на всі сфери життя суспільства. Стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ) відкриває нові перспективи розвитку для багатьох галузей, зокрема правовій. Питання конфіденційності, приватності, справедливості, а також безпеки набувають все більшої актуальності при застосуванні штучного інтелекту. Здатність комп'ютерних систем розуміти, вивчати та ухвалювати рішення на підставі обробки великого обсягу даних, стає невід'ємною частиною сучасного життя.

«Проникнення» нових технологій у сферу правосуддя – це не питання майбутнього, а вже доступна реальність, які здатні зробити систему справедливою, прозорою та ефективною» [1].

Ідея залучення штучного інтелекту у сферу правосуддя, також підіймає й низку науково-етичних питань, а саме:

- прозорість та об'єктивність;
- конфіденційність та захист даних;
- відповідальність та підзвітність;
- право рівного доступу;

- навчання та підготовка фахівців;
- етичні стандарти та законодавче регулювання;
- міждисциплінарне співробітництво;
- вплив нових технологій на правову систему;
- глобальний контекст тощо.

Одним із ключових наукових та етичних аспектів застосування нових технологій у судовій експертизі є забезпечення прозорості та об'єктивності їх використання. Наприклад, алгоритми штучного інтелекту, які застосовуються для аналізу доказів, повинні бути розроблені таким чином, щоб мінімізувати упередженість. В іншому випадку, існує ризик того, що необ'єктивні алгоритми можуть призвести до помилкових висновків та поставити під загрозу справедливість судового розгляду.

Питання конфіденційності та захисту даних стають особливо актуальним при використанні технологій, пов'язаних із обробкою персональної інформації. Судова експертиза часто передбачає доступ до конфіденційних даних, включаючи медичні записи, біометричні дані та іншу особисту інформацію. Тому, необхідно гарантувати, що такі дані будуть надійно захищені від несанкціонованого доступу сторонніх осіб до інформації та її витоку [3].

Одним із найскладніших наукових та етичних питань є питання відповідальності за помилки, допущені при застосуванні нових технологій у судовій експертизі. Запровадження інноваційних технологій потребує розробки сучасних норм і стандартів відповідно чинного законодавства.

Ще одним важливим аспектом є право рівного доступу до нових технологій. Використання високотехнологічних засобів судової експертизи може бути досить дорогим, і не всі сторони судового процесу спроможні дозволити собі. Це може призвести до дисбалансу, коли одна сторона має перевагу через доступ до більш сучасних засобів, що суперечить принципу рівноправності у суді.

Важливим елементом впровадження нових технологій у судову експертизу є навчання та підготовка фахівців, здатних ефективно застосовувати сучасні технології. Недостатнє розуміння принципів роботи сучасних технологій може призвести до помилок в інтерпретації результатів, що, в свою чергу, може позначитися на справедливості судового розгляду. Фахівці повинні не тільки володіти технічними навичками, а й бути обізнані про можливі ризики та способи їх мінімізації. Крім того, навчання має включати розуміння меж застосування технологій. Наприклад, використання штучного інтелекту в судовій експертизі не повинно підміняти собою експертну думку,

потребуючи людського розуміння та враховуючи широкий контекст справи [4].

Етичні аспекти застосування нових технологій у судовій експертизі вимагають розробки чітких зрозумілих стандартів та навчальних посібників. Важливо, щоб використання технологій у судових процесах відповідало принципам справедливості, законності та рівноправності. Державні та міжнародні організації повинні брати активну участь у створенні чітких міжнародно-правових стандартів, забезпечуючи їх обов'язковість та контроль за дотриманням.

Законодавче регулювання також повинно адаптуватися до швидких технологічних змін. Розвиток сучасних інформаційних технологій породжує нові виклики і нові ризики. Застосування нових технологій у судовій експертизі має величезний потенціал підвищення ефективності і точності судових процесів. Однак, це також спричиняє серйозні етичні виклики, які необхідно вирішувати для забезпечення справедливості та захисту прав усіх учасників судового процесу. Тільки комплексний підхід зможе гарантувати, що технологічні інновації будуть слугувати інтересам правосуддя, а не підривати його основи [2].

З розширенням можливостей технологій зростає відповідальність тих, хто їх використовує. Це стосується як етичних, так і правових аспектів. Основний виклик полягає у тому, щоб нові технології не лише покращували процеси, а й забезпечували справедливість та захист прав людини.

Для успішного вирішення етичних питань, пов'язаних із застосуванням нових технологій у судовій експертизі, важлива міждисциплінарна співпраця. Фахівці у сфері правознавства, техніки, етики та соціології повинні об'єднати свої зусилля та створити системи, які не лише є ефективними, а й відповідають високим етичним стандартам [5].

Важливе питання сьогодення – вплив нових технологій на сприйняття правосуддя суспільством. Якщо результати, отримані з використанням високотехнологічних засобів, сприймаються як більш надійні та об'єктивні, це може призвести до посилення довіри до судової системи. Але у разі помилок чи зловживань, ця довіра може бути серйозно підірвана. Важливо також враховувати, що використання складних технологій може зробити процес непрозорим для широкого загалу. Таким чином, складні технології можуть підвищити рівень довіри суспільства до судової влади та забезпечити прозорість і зрозумілість для громадян, щоб уникнути негативних наслідків суспільного сприйняття.

Нові технології у судовій експертизі впливають не лише на національні правові системи, а й на глобальний правовий контекст.

Країни, що впроваджують такі технології, мають співпрацювати на основі міжнародного права. Глобалізація правосуддя потребує узгодження етичних стандартів та підходів різних країн. Міжнародне співробітництво може сприяти обміну досвідом та розробці загальних норм, які забезпечуватимуть справедливість на глобальному рівні.

Наукові та етичні аспекти застосування нових технологій у судовій експертизі – це багаторівнева проблема, яка потребує комплексного підходу. Необхідно враховувати як технічні, так і гуманітарні аспекти, щоб гарантувати, що впровадження інновацій не призведе до порушення принципів правосуддя. Тільки збалансований підхід, що включає навчання фахівців, розробку наукових та етичних стандартів і законодавчого регулювання, а також уважне ставлення до нових викликів, дозволить зробити судову експертизу ефективнішою та справедливою в умовах стрімко мінливого світу.

Література:

1. Андрощук Г. О. Глобальні стандарти етики штучного інтелекту. Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності («Крайневські читання»): Матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (23 грудня 2021 р. м. Київ); за ред. проф. В. Л. Федоренка / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. С. 16–26.

2. Каткова Т. Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. Право і суспільство. 2020. № 6. С. 46–55. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.8> (дата звернення: 26.06.2023).

3. Костенко М.В., Шмига В.О. Інноваційні технології у криміналістиці: сучасний стан та перспективи. Юридичний науковий електронний журнал. Вип. 9. 2022. С. 316–318.

4. Хамініч С.Ю. Основні тренди освіти в системі економіки знань. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2023. – №5. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-5-8886>

5. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р.). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennyakoncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayinis21220>.

СТАНДАРТИ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ДЛЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Полянський Антон,

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Лущик Ігор,

*завідувач відділу міжнародного співробітництва та підготовки експертів лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Однією з визначальних умов ефективного міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи є дотримання установами, представники яких беруть участь у таких дослідженнях, чинних інтернаціональних стандартів у відповідній сфері й наявність відповідної сертифікації. Ці стандарти визначають вимоги до якості продуктів (послуг), формулюючи для їх надавачів вказівки щодо шляхів здійснення цього процесу. Впровадження міжнародних стандартів у національну судову експертизу сприяє забезпеченню надійності, безпечності, прозорості та впевненості в отриманих за їх допомогою судових доказах, а також налагодженню ефективної співпраці між експертами різних країн у відповідь на міжнародні виклики. З іншого боку, ці стандарти не замінюють законодавчі або процедурні документи, затверджені методики або усталену практику їх застосування, вони є лише орієнтовним і добровільним свідченням дотримання консенсусу зі світовою експертною спільнотою. Водночас міжнародні стандарти судової експертизи мають велике значення для підвищення суспільної довіри до державних інституцій, зокрема системи кримінального правосуддя.

Стандарти можна використовувати з метою акредитації судово-експертних лабораторій або установ, а також для сертифікації їх продукції та послуг. Оскільки вони не повинні бути якоюсь сталою формою, а відповідати мінливим вимогам часу, розвитку технологій і підвищенню якості експертиз, їх періодично (зазвичай раз на п'ять років) переглядають і за потреби оновлюють.

Останнім часом було проведено різноманітні міжнародні заходи, спрямовані на розробку стандартів і рекомендацій у галузі судової експертизи. Найбільш значущою ініціативою є розробка стандартів Міжнародною організацією зі стандартизації (англ. *International Organization for Standardization, ISO*) – неурядової організації, яка станом на 2024 р. об'єднує 170 країн і метою якої є сприяння розвитку стандартизації для забезпечення міжнародного обміну товарами і послугами, а також розвиток співробітництва в інтелектуальній, науково-технічній і економічній галузях.

Найбільш загальним і фундаментальним можна вважати групу стандартів систем управління якістю на підприємствах і в організаціях ISO 9000 (в Україні він прийнятий 2018 р. у вигляді ДСТУ *EN ISO 9001:2018 (EN ISO 9001:2015, IDT; ISO 9001:2015, IDT)* «Системи управління якістю. Вимоги») [1]. Цей стандарт забезпечує якість продукції на всіх етапах її виробництва і використання, підвищуючи результативність роботи підприємств, незалежно від кількості робітників на них, форми власності та сфери господарювання. Він передбачає основні вимоги щодо орієнтування продукції (послуги) на споживача, провідної ролі керівництва, залучення необхідних працівників, процесуального підходу до виробництва та системного – до управління, завдань постійного поліпшення якості, ухвалення управлінських рішень на основі об'єктивних фактів і взаємовигідних відносин із постачальниками.

Оскільки судово-експертні установи мають певні структурні підрозділи (відділи та лабораторії), мета яких – досягнення достовірності результатів вимірювань/випробувань, то їх діяльність підпорядковується дії інших міжнародних стандартів, а саме ISO/IEC 17025 *General requirements for the competence of testing and calibration laboratories* («Загальні вимоги до компетенції випробувальних і калібрувальних лабораторій») [2] та ISO/IEC 17020 *Conformity assessment. Requirements for the operation of various types of bodies performing inspection* («Оцінювання відповідності. Вимоги щодо діяльності різних типів органів, що здійснюють інспектування») [3], які у сфері оцінки відповідності були розроблені ISO та Міжнародною електротехнічною комісією (англ. *International Electrotechnical Commission, IEC*) під керівництвом Комітету ISO з оцінки відповідності (англ. *ISO Committee on Conformity Assessment, ISO/CASCO*).

Станом на сьогодні чинною є редакція ДСТУ *EN ISO/IEC 17025:2019 (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT)* «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій». Окрім загальних вимог щодо неупередженості та конфіденційності, вимог до структури, ресурсів (персоналу, приміщень

і обладнання) і системи менеджменту, існують вимоги до процесу (розділ 7). Зокрема у п. 7.2 «Обирання, верифікація та валідація методів» викладені основні вимоги до методики проведення вимірювань і випробувань. Зазначено, що усі методи, процедури та допоміжна документація (інструкції, стандарти, настанови та довідкові дані), що стосуються діяльності лабораторії, повинні бути актуалізованими та доступними для їх виконавців; лабораторія має забезпечувати використання останніх актуальних методів і за потреби доповнювати їх додатковою інформацією. Останнє положення є особливо доречним у сфері судових експертиз у випадку, коли затверджені чинні методики з Реєстру методик проведення судових експертиз необхідно доповнити робочими інструкціями для уточнення дій за окремою методикою у конкретному дослідженні.

Інший чинний стандарт, *ISO/IEC 17020:2019*, який містить вимоги до структури, ресурсів, процесу та системи менеджменту, згідно з роз'ясненнями *ENFSI* може отримати установа судових експертиз, у діяльності якої не використовують інструментальні методи дослідження або застосовують у своїй роботі бази даних. Цей стандарт так само необхідно враховувати, адже проведення, наприклад, почеркознавчих досліджень або ведення криміналістичного дактилоскопічного обліку належать до такої категорії.

Однак ці стандарти, засновані на менеджменті, сертифікують організацію не в цілому, а тільки певний її аспект (систему управління). У контексті судової експертизи акредитація за зазначеними стандартами *ISO* на основі компетентності охоплює лише загальні процеси, управління та навчання в окремій установі. Стандарти не дають жодних вказівок щодо проведення конкретних досліджень із різних видів судових експертиз. Тому 2007 р. міжнародна організація для органів з акредитації *ILAC* (англ. *International Laboratory Accreditation Cooperation*), яка діє відповідно до вимог міжнародного стандарту якості *ISO/IEC 17011* «Оцінювання відповідності. Загальні вимоги до органів акредитації, що акредитують органи оцінювання відповідності», розробила додатковий документ, який конкретизує на найвищому рівні стандарти *ISO/IEC 17020* та *ISO/IEC 17025* стосовно судово-експертної діяльності. Цей стандарт, *ILAC G19:08/2014 Modules in Forensic Science Process* («Модулі процесу судової експертизи») [4] є настановою для лабораторій, які беруть участь у проведенні судових експертиз. Оскільки звичайний формат покрокових вказівок є неефективним у судово-експертній практиці, адже в ній відсутнє чітке і послідовне розмежування між діяльністю, яку проводять на місці події (наприклад, під час окремих слідчих дій у межах балістичного експерименту) і в лабораторії, виникла потреба розробити іншу модель,

яку й реалізували у цьому стандарті. Основні його розділи: область використання, терміни та визначення, загальні для всіх модулів діяльності в судовій експертизи вказівки та модулі діяльності в судово-експертному процесі (зокрема, початкове обговорення, розробка стратегії та огляд місця події, оцінювання слідів та можливості їх подальшого дослідження, експертиза слідів, аналіз і звіт з інтерпретацією результатів).

Зі свого боку ISO продовжувала заглиблюватись у судово-експертну проблематику: 2016 р. у ній було створено Технічний комітет 272, який на сьогодні розробив дві частини міжнародного стандарту у галузі судової експертизи: *ISO 21043-1:2018 Forensic sciences – Part 1: Terms and definitions* («Судові науки. Частина 1: Терміни та визначення») [5]; *ISO 21043-2:2018 Forensic sciences – Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items* («Судові науки. Частина 2: Виявлення, фіксування, вилучення, транспортування та зберігання предметів») [6].

У першій частині стандарту ISO 21043 зазначено, що він гармонізує практичні надбання й сприяє спільній роботі судових установ у різних країнах у разі транскордонних розслідувань. Стандарт *ISO 21043-2* регламентує дії під час огляду (дослідження) місця події, транспортування вилученої слідової інформації, її зберігання до відправлення до установ судової експертизи для проведення експертних досліджень. Решта частин цього стандарту на разі перебуває на стадії розроблення та затвердження.

Отже, впровадження єдиних стандартів дасть змогу успішно проводити міжнародні операції із залученням необхідних кваліфікованих фахівців.

Література:

1. Про прийняття та відновлення дії національних стандартів : наказ ДП «УкрНДНЦ» від 30.11.2018 № 454. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0454774-18#Text> (дата звернення: 01.07.2024).

2. ISO/IEC 17020 Conformity assessment. Requirements for the operation of various types of bodies performing inspection. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=88724 (дата звернення: 01.07.2024).

3. ISO/IEC 17020 Conformity assessment. Requirements for the operation of various types of bodies performing inspection. URL: <https://www.iso.org/standard/52994.html> (дата звернення: 01.07.2024).

4. ILAC G19:08/2014 Modules in Forensic Science Process. URL: https://ilac.org/latest_ilac_news/ilac-g19082014-published/ (дата звернення: 01.07.2024).

5. ISO 21043-1:2018 Forensic sciences – Part 1: Terms and definitions. URL: <https://www.iso.org/ru/standard/69732.html> (дата звернення: 01.07.2024).

6. ISO 21043-2:2018 Forensic sciences – Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items. URL: <https://www.iso.org/standard/72041.html> (дата звернення: 01.07.2024).

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ОБЛІКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Попович Марія,

старший судовий експерт

сектору дактилоскопічних досліджень та обліку

відділу криміналістичних видів досліджень

*Закарпатського науково-дослідного експертно-криміналістичного
центру Міністерства внутрішніх справ України*

Сучасний стан криміналістики, що пройшла в своєму розвитку великий шлях від її розрізнених у минулому окремих галузей до чіткої системи наукового знання, характеризується високим рівнем комплексного виконання в цілях правосуддя досягнень науково-технічного прогресу, глибокою розробкою її методологічних проблем, тактики і методики розслідування злочинів.

Засоби збирання та концентрації інформації про вчинені злочини виникли на світанку криміналістики. Засобами концентрації стали обліки і картотеки різних слідів злочинів, осіб, що раніше вчинили злочини, колекції засобів вчинення злочинів і предметів з їх слідами – все це, як і багато іншого, створило базу для появи кримінальної реєстрації і криміналістичних обліків.

Криміналістичні обліки створюються з метою використання їх для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, а також з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень.

Функціонування криміналістичних обліків ґрунтується на принципах законності, гуманізму, поваги до прав та свобод людини і

громадянина, наукової обґрунтованості, усебічності та повноти застосування спеціальних знань.

За допомогою кримінальної реєстрації вдається вирішувати такі завдання розслідування, як встановлення факту притягнення особи раніше до кримінальної відповідальності; виявлення невідомого злочинця, який зник з місця події, або особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі; ідентифікацію злочинця за його слідами; встановлення особи невідомого трупа та ін. [1].

Сьогодні найбільш інформативним та результативним із криміналістичних обліків є дактилоскопічний, який функціонує в структурних підрозділах системи МВС та Національної поліції України – Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС та у Департаменті інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України. Дактилоскопічний облік призначений для розшуку людей, які зникли безвісти; встановлення за невідомими трупами особи людини; підтвердження особи людини, яка раніше була піддана дактилоскопіюванню; встановлення осіб, які залишили сліди рук на місці події; встановлення фактів залишення однією особою слідів рук при вчиненні різних злочинів [2].

Дактилоскопічний облік складається з: дактилокартотек – масиву дактилокарт невідомих трупів; безвісно зниклих осіб та осіб, які були піддані дактилоскопіюванню; слідотек – реєстраційних карт слідів рук, які вилучені під час оглядів місць подій за фактами нерозкритих злочинів та безвісного зникнення осіб. Основним нормативно-правовим актом взяття осіб на дактилоскопічний облік є «Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку Експертної служби МВС України», яка затверджена наказом МВС України від 11.09.2001 р. № 785 і зареєстрована у Міністерстві юстиції України 25.12.2001 р. [3].

Необхідність широкого застосування дактилоскопічних обліків в Україні зумовлена багатьма факторами. Насамперед, це ідентифікація загиблих від рук російського агресора, що дасть необхідні дані для більш цілеспрямованих дій щодо встановлення та затримання злочинців. Щоб встановити збігання пальців рук, повністю функціонує автоматична ідентифікаційна дактилоскопічна система, яка аналізує ознаки в закодованих слідах, перевіряє їх за десятками тисяч відбитків, які внесені до масиву, та видає список найбільш подібних відбитків, які потім перевіряються оператором власноруч [4].

Автоматизована дактилоскопічна ідентифікаційна система (далі АДІС) має кілька переваг перед іншими системами біометричної ідентифікації. Ось основні з них:

Зрілість та доведена надійність. Дактилоскопична ідентифікація використовується вже понад століття, а технологія АДІС розвивається протягом десятиліть, що робить її зрілою та надійною. Відбитки пальців є унікальними для кожної людини і залишаються незмінними протягом життя, що робить їх високонадійним засобом ідентифікації.

Економічність. Низька вартість сенсорів, сканери відбитків пальців, зазвичай, коштують менше порівняно з іншими біометричними пристроями, такими як системи розпізнавання райдужки або обличчя.

Широка доступність. Через довгу історію та широке використання, сенсори відбитків пальців та системи АДІС є широко доступними і виграють від економії на масштабі.

Мінімальне навчання. Використання сканерів відбитків пальців та систем АДІС зазвичай вимагає мінімального навчання у порівнянні з деякими іншими біометричними системами.

Висока точність та унікальність. Унікальні візерунки: кожна людина має унікальний візерунок відбитків пальців, навіть ідентичні близнюки мають різні відбитки.

Стабільність з часом. Відбитки пальців не змінюються значною мірою протягом життя людини, що забезпечує довгострокову надійність біометричних даних.

Масштабованість. Великі бази даних: системи АДІС розроблені для обробки великих баз даних і можуть ефективно керувати та здійснювати пошук у мільйонах записів відбитків пальців.

Швидкість. Сучасні системи АДІС оптимізовані для швидкої обробки та порівняння, що робить їх придатними для застосувань, які вимагають швидкої ідентифікації.

Отже, можемо дійти висновку, що дактилоскопія не лише допомагає в розслідуванні та розкритті злочинів, а й постійно технічно вдосконалюючись, стає надійним помічником у процесі розслідування злочинів. Дактилоскопичні системи ідентифікації все ще залишаються надійними та достатньо швидкими для вирішення покладених на них завдань. Упровадження високорозвинених систем в дактилоскопичному обліку якісно відобразилась на розвитку криміналістичної реєстрації загалом.

Література:

1. Біленчук П.Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : Навч. посіб. для студ.ВНЗ // МАУП; П.Д. Біленчук, А.П. Гель, Г.С. Семаков. – Київ, 2007. – 510 с.

2. Глібоко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В. А. та ін. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів

освіти / за ред. В.Ю. Шепітька. К. : Видавничий Дім «ІнЮре», 2001. 684 с.

3. МВС України; Наказ, Інструкція від 11.09.2001 № 785

4. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2617-7064/article/download/188/171/>

ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пчолкін Валерій,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології*

Харківського національного університету внутрішніх справ

В умовах дії правового режиму воєнного стану актуальним завданням правоохоронних органів України є захист суб'єктів господарювання та держави від злочинних посягань. Судово-слідча практика свідчить, що ефективність розслідування кримінальних проваджень багато в чому залежить від своєчасного призначення і якісного проведення судових експертиз. Об'єктами експертного дослідження у сфері господарської діяльності можуть стати як продовольчі так і непродовольчі товари, сировина, напівфабрикати, тара і упакування, товарно-транспортні документи, акцизні марки, а також сертифікати відповідності, ліцензії тощо. Отже, від належного забезпечення експертного дослідження значною мірою залежить повнота та якість одержання доказів у кримінальному провадженні.

Стаття 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає судову експертизу як «дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [1]. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) регламентує підстави проведення експертизи, порядок залучення експерта та спеціаліста, отримання зразків для проведення експертизи, порядок вирішення питання про відвід експерта, спеціаліста та ін. [2].

Водночас, на думку В. В. Сокурєнка, «окремої уваги заслуговують не тільки процесуальні, а й методичні проблеми використання судових експертиз у кримінальному провадженні. Для розвантаження

державних спеціалізованих установ необхідно розширити коло приватних судових експертів за умови контролю їх діяльності з боку держави; зняти заборону на проведення криміналістичних, судово-медичних та психіатричних експертиз виключно державними експертними установами; регламентувати повноваження керівника експертної установи з організації та контролю провадження судових експертиз та ін. Крім того, процесуального закріплення в КПК України вимагає визначення комплексних, додаткових, повторних експертиз; критеріїв наукової обґрунтованості експертного дослідження; розширення повноважень суду у призначенні експертиз» [3, с. 15–16]. Таким чином, спостерігається низка прогалин у законодавстві, які потребують усунення.

У сфері господарської діяльності судові експертизи мають певні методичні особливості обумовлені специфікою технології виробництва та бухгалтерської звітності. Ці особливості зумовлюють необхідність використання спеціальних знань у процесі підготовки та їх проведення. До таких експертиз належать судово-економічна, судово-товарознавча, а також криміналістичні експертизи, зокрема: матеріалів, речовин та виробів, спиртовмісних сумішей, харчових продуктів та інші [4, с. 238].

У процесі розслідування правопорушень у сфері господарської діяльності найбільш поширеною є *судово-економічна експертиза (бухгалтерського та податкового обліку, фінансово-господарської діяльності, фінансово-кредитних операцій)*. У процесі її проведення аналізується виробнича та фінансово-господарська діяльність підприємств, на яких виявлені факти викрадання, привласнення цінностей та інші втрати, а також порушення фінансової та платіжної дисципліни. Отже, сутністю судово-економічної експертизи є дослідження фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, яке в межах чинного законодавства здійснюється особою, котра володіє спеціальними знаннями в галузі економіки, з метою надання висновку стосовно кола питань, що були поставлені органами досудового слідства чи суду. Об'єктом судово-економічної експертизи є відображені в бухгалтерських документах та облікових регістрах господарські операції, які стали предметом розслідування чи розгляду в суді. Предметом судово-економічної експертизи є питання, що виникають у органів досудового слідства та суду щодо фінансово-господарських операцій, зафіксованих ревізіями та перевітками, вирішення яких потребує спеціальних економічних знань.

Відповідно до п. 1.1 розділу 3 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень основними завданнями експертизи документів бухгалтерського обліку, оподаткування і звітності є визначення:

документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів на підприємствах, в установах, організаціях і їх структурних підрозділах, періоду їх утворення; документальної обґрунтованості оформлення операцій з одержання, зберігання, виготовлення, реалізації товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів, основних засобів, надання послуг; документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з основними засобами, товарно-матеріальними цінностями, грошовими коштами, цінними паперами та іншими активами; документальної обґрунтованості відображення в обліку операцій з нарахування та виплати заробітної плати, інших виплат; документальної обґрунтованості, задекларованої платником податку бази оподаткування податком на прибуток підприємств, та суми податку, що підлягає сплаті за певний звітний період, визначеної органом податкового контролю; документальної обґрунтованості окремих елементів податків та зборів, визначених платником у відповідних деклараціях [5].

Для проведення судово-товарознавчої експертизи обладнання, сировини та споживчих товарів необхідні спеціальні знання в галузі товарознавства. Специфіка товарознавчих досліджень постійно змінюється, оскільки в умовах розвитку ринкових відносин характер кримінальних правопорушень має інші відмінні ознаки, асортимент товарів швидко оновлюється, з'являються нові сировинні матеріали, засоби їх оброблення, зокрема переобладнуються підприємства для здійснення пов'язаних із цим технологічних процесів. До об'єктів товарознавчої експертизи належать товари, обладнання та сировина. Основними завданнями товарознавчої експертизи є визначення: вартості товарної продукції; належності товарів до класифікаційних категорій, які прийняті у виробничо-торговельній сфері; змін показників якості товарної продукції; установлення способу виробництва товарної продукції (промисловий чи саморобний); країни-виробника; відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил.

Важливим напрямом досліджень у сфері господарської діяльності є криміналістичні експертизи, зокрема: *матеріалів, речовин та виробів, спиртовмісних сумішей, харчових продуктів та інші*. Фахівці звертають увагу на те, що останнім часом «об'єктами, які потребують експертного дослідження, є різні групи харчових продуктів, у тому числі алкогольна та тютюнова продукція» [6, с. 294]. Експертиза матеріалів, речовин та виробів, спиртовмісних сумішей найчастіше призначається при розслідуванні незаконного виготовлення, зберігання, реалізації або транспортування піддакцизних алкогольних

товарів. Експертиза харчових продуктів надасть можливість встановити: яка наявність у виробі компонентів, передбачених рецептурою; яка кількість того чи іншого компонента у ваговій одиниці випущеної продукції; який хімічний склад і якість компонентів випущеної продукції; яка якість і стан сировини, призначеної для випуску продукції; чи має місце наявність токсичних речовин у випущеній продукції або сировині; який зміст вологи і сухих речовин у випущених виробі. Отже, при проведенні експертизи харчових продуктів необхідно встановлювати наявність і відсотковий склад компонентів, з'ясовувати факти недовкладення і заміни сировини, що дозволить виявити джерела і спосіб викрадення.

Ефективність застосування судових експертиз у ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності зумовлена необхідністю запровадження найсучасніших досягнень науки і техніки, вміння та високопрофесійного застосування при проведенні цієї діяльності знань технології виробництва та документального обліку господарських товарів, а також використання спеціальних знань у галузі фінансів, ціноутворення, оподаткування, бухгалтерського обліку і особливо економічного контролю. Тому актуальними залишаються подальші дослідження по вдосконаленню науково-практичних рекомендацій у застосуванні судових експертиз при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Література:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 22.03.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.03.2023).

3. Сокурєнко В.В. Напрями підвищення ефективності кримінального провадження // *Проблеми теорії та практики кримінального провадження : матеріали круглого столу (м. Харків, 17 черв. 2021 р.) / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), Л. В. Могілевський, М. Г. Щербаковський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. С. 13–16.*

4. В. Д. Пчолкін, А. І. Мурадлі. Використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері виробництва споживчих товарів. *Вісник Харківського*

національного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (101) Ч. 1. С. 236–247. <https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>.

5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 22.03.2023).

6. Шудрук І.В., Мартосенко М.Г. Підакцизні товари як об'єкти судової товарознавчої експертизи // *Проблеми теорії та практики кримінального провадження : матеріали круглого столу (м. Харків, 17 черв. 2021 р.) / ред. кол.: В. В. Сокурєнко (голова), Л. В. Могілевський, М.Г. Щербаковський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. С. 293–296.*

СУЧАСНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Розумний Сергій,
директор

*Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Судова експертиза та криміналістика відіграють ключову роль у забезпеченні правосуддя та безпеки суспільства. Ці дисципліни перебувають на перетині науки, техніки та права, що робить їх важливими інструментами у розслідуванні злочинів та встановленні істини. Сучасний вектор їх розвитку визначається стрімким впровадженням нових технологій, зміною підходів до розслідування злочинів та посиленням вимог доказової бази.

Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики включають:

- вплив високих технологій на судову експертизу;
- цифровізації суспільства;
- міждисциплінарний підхід;
- сучасні вимоги до доказової бази та дотримання стандартів;
- міжнародне співробітництво та стандартизація тощо.

Один із найактуальніших трендів у розвитку судової експертизи – це впровадження високих технологій. Сучасні методи аналізу ДНК,

цифрова криміналістика, 3D-моделювання місць злочину та використання штучного інтелекту стають все більш поширеними та міцно входять до арсеналу судових експертів. Наприклад, технології аналізу ДНК дозволяють ідентифікувати злочинців з високою точністю, навіть якщо на місці злочину залишилися мінімальні сліди біологічного матеріалу. Це уможливило розкриття злочинів, які раніше вважалися нерозкритими. Водночас, удосконалення методик обробки та аналізу великих даних дозволяє зіставляти величезні обсяги інформації, виявляючи зв'язок між різними випадками і подіями [1].

Цифрова криміналістика набуває все більшого значення у сучасному світі. Злочини, пов'язані з комп'ютерними технологіями, інтернетом та мобільними пристроями, вимагають від експертів глибоких знань у галузі інформаційних технологій та кібербезпеки. Аналіз даних із цифрових носіїв, відновлення віддаленої інформації, а також розслідування кібератак та шахрайства – всі ці завдання стають важливою частиною роботи судових експертів.

Використання штучного інтелекту у криміналістиці стає потужним інструментом у руках криміналістів та судових експертів. Штучний інтелект може аналізувати величезні обсяги даних, виявляти закономірності та аномалії, а також передбачати можливі події на основі історичних даних, зокрема, алгоритми машинного навчання використовують для розпізнавання осіб, аналізу почерку, порівняння відбитків пальців і навіть передбачення злочинів. Але необхідно зазначити, що його впровадження порушує питання про точність і надійність таких методів. Алгоритми повинні бути прозорими, їх використання підзвітним, а результати перевіряються та відтворюються. Важливо також враховувати етичні аспекти використання ШІ, щоб уникнути упередженості та несправедливих рішень.

Сучасний вектор розвитку судової експертизи та криміналістики також включає міждисциплінарний підхід. Для успішного розслідування злочинів потрібна участь фахівців різних галузей: юристів, медиків, інженерів, біологів, психологів та багатьох інших. Співпраця дозволяє більш повно та об'єктивно аналізувати докази з огляду на всі можливі аспекти справи. Наприклад, криміналісти можуть працювати разом із психологами для аналізу поведінки підозрюваного, його мотивації та психічного стану. Біологи та медики беруть участь у аналізі фізичних доказів, таких як кров, тканини та інші біологічні матеріали. Інженери та технічні фахівці досліджують механічні пошкодження, сліди на транспортних засобах та цифрові пристрої.

Сучасна судова система стикається з суворими вимогами доказової бази. Застосування нових технологій потребує високої точності та достовірності результатів експертизи. Будь-яка помилка чи неточність може призвести до несправедливих судових рішень, що є неприпустимим. Судові експерти повинні дотримуватись високих стандартів при проведенні досліджень та оформленні висновків. Процедури повинні бути максимально прозорими та перевіреними, щоб результати могли бути підтверджені іншими незалежними фахівцями. Це особливо важливо в умовах, коли науково-технічний прогрес дозволяє більш глибоко аналізувати докази та проводити аналітичне зіставлення з іншими даними.

В умовах глобалізації та транснаціональної злочинності все більшого значення набуває міжнародне співробітництво та стандартизація методів судової експертизи та криміналістики. Злочини, пов'язані з тероризмом, наркотрафіком, торгівлею людьми та кіберзлочинністю, часто виходять за межі однієї країни, що потребує скоординованих дій на міжнародному рівні. Організація міжнародних конференцій, обмін досвідом між фахівцями різних країн та розробка єдиних стандартів для проведення експертиз – все це допомагає забезпечити більш ефективну боротьбу зі злочинністю. Такі організації, як Інтерпол та Європол, відіграють ключову роль у координації зусиль щодо розслідування транснаціональних злочинів.

З розвитком цифрових технологій та інтернету змінився не лише характер злочинів, а й методи їхнього розслідування. Цифровізація охоплює дедалі більше сфер життя, і це знаходить свій відбиток у криміналістиці. Пристрої, підключені до Інтернету, залишають цифрові сліди, які можуть бути ключовими доказами в розслідуваннях. Цифрова криміналістика, як окремий напрямок, розвивається особливо швидко. Сьогодні експерти працюють з великими обсягами даних, які витягують зі смартфонів, комп'ютерів, серверів та хмарних сховищ. Аналіз цих даних може включати відновлення віддалених файлів, аналіз мережевої активності і реконструкцію подій, пов'язаних з використанням різних пристроїв. Складність та обсяг даних, з якими працюють сучасні криміналісти, вимагають не лише глибоких знань у галузі інформаційних технологій, а й розробки нових методів та інструментів аналізу. Наприклад, блокчейн-технології, які застосовуються в криптовалюті, вимагають особливих підходів до відстеження фінансових операцій та виявлення незаконної діяльності [2].

Враховуючи невідомий розвиток і взаємозв'язок між наукою та використанням інформаційних технологій у сфері судочинства, у майбутньому будуть сприяти подальшим досягненням в галузі біометрії, ДНК дослідженнях тощо. Таким чином, зросте роль

персоналізованих підходів, коли методи дослідження підлаштовуватимуться під конкретні випадки та завдання. Розвиток технологій вимагатиме від фахівців підвищення кваліфікації та постійного оновлення знань. Також, важливо буде приділяти увагу етичним питанням, пов'язаним із застосуванням нових методів, щоб гарантувати захист прав та свобод громадян.

Таким чином, сучасний вектор розвитку судової експертизи та криміналістики характеризується активним впровадженням нових технологій, міждисциплінарним підходом, посиленням доказової бази та розширенням напрямів міжнародного співробітництва. Це сприяє зміцненню правосуддя та громадської безпеки. Однак важливо пам'ятати, що разом із новими можливостями виникають і нові виклики, які потребують уваги з боку фахівців та суспільства загалом.

Література:

1. Яремчук В.О. Сучасні напрямки судової експертизи і криміналістики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 2 (80). 2023. С. 207–210.*

2. Хамініч С.Ю. Судово-експертна діяльність в умовах війни: виклики збереження наукового та кадрового потенціалу. *IV Всеукраїнський форум судових експертів «Судово-експертна діяльність: збереження наукового та кадрового потенціалу в умовах воєнно-го стану» 7 червня 2024 року, м. Львів. С. 371–374.*

ВИКОНАННЯ ТА ПЕРЕВІРКА БУДІВЕЛЬНИХ РОБІТ ІЗ ЗВЕДЕННЯ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД

Салтиков Олександр,

завідувач Миколаївського відділення

*Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Починаючи з 2014 року рф веде війну з нашою державою. У лютому 2022 року Україна зазнала масштабної збройної агресії з боку рф.

Враховуючи фактичний стан бойових дій на території України, а також постійні зміни ліній бойового зіткнення, гостро постало питання щодо зведення фортифікаційних споруд. Про це неодноразово у своїх виступах зазначав Президент України Володимир Зеленський: «Для збереження цілісності територій країни та життя наших військових

постала реальна необхідність укріплення оборонних рубежів – зведення фортифікаційних споруд». Грамотно спроектовані та побудовані фортифікаційні укріплення (споруди) – це реальна перешкода на шляху ворога, та, відповідно, збереження людського та матеріального ресурсу ЗСУ. При вивчені питання щодо зведення фортифікаційних споруд (перевірки відповідності), виникають питання, на які немає чіткої відповіді, наприклад, якими нормативними актами у галузі будівництва керуватись, питання, пов'язані з земельними ділянками.

Фортифікаційні споруди – це інженерні споруди, які забезпечують виконання тієї або іншої бойової задачі під вогнем противника та забезпечують захист своїх сил та засобів від засобів ураження противника. За конструкцією фортифікаційні споруди поділяються на споруди відкритого та закритого типів.

Фортифікація, також фортифікаційна споруда (від лат. *Fortificatio* – «укріплення») – те саме, що укріплення – «дія за значенням укріпити, а також оборонна споруда, місце, територія з оборонними спорудами», «зведення укріплень, оборонних споруд; укріплення, оборонна споруда». Це будівля, потужні мури, рів, вал, високі вежі або щось подібне, яке було збудовано або споруджено з метою полегшення оборони ділянки місцевості. Фортифікацією є і галузь військово-інженерної справи, що розробляє конструкції та способи будівництва військових споруд, оборонних укріплень [1].

Таким чином, проектування та зведення, а також ремонт та експлуатація, фортифікаційних споруд потребують як знання військової справи, так і знань у галузі будівництва. Чималу роль у якості створення об'єкта будівництва відіграють будівельні матеріали, які були використані, дотримання проектних рішень та технологічних процесів.

Враховуючи власний досвід після прийняття безпосередньої участі у перевірках відповідності розробленим проектним рішенням результатів зведення об'єктів фортифікації на південному напрямку, можна зазначити, що на даний час практично відсутні нормативні акти (без урахування розроблених в часі СРСР) у галузі будівництва саме фортифікаційних споруд (ходи сполучення, бліндаж, командно-спостережний пункт, взводно-опорний пункт, вогневі позиції, тощо), що, відповідно, впливає на якість виконання будівельних робіт.

За інформацією Аналітичного порталу «Слово і діло», будівництво фортифікаційних укріплень у різних регіонах України станом на 2023 рік знаходилось на різному рівні. На прес-конференції Президент України Володимир Зеленський заявив, що обласним адміністраціям та уряду потрібно стандартизувати ці **роботи**. Станом на середину 2023 року загальна лінія оборони України простягнулася на понад

3 700 кілометрів, а активна лінія оборони перевищувала 1 200 кілометрів (це Донбас, Херсонська, Запорізька та Харківська області, де йдуть бойові дії). Для порівняння, після початку війни на Донбасі лінія зіткнення становила понад 400 кілометрів. У зоні АТО майже рік будували три лінії оборони, що обійшлося у близько 850 млн гривень: 300 оборонних споруд, 600 кілометрів фортифікацій, 12 тисяч бетонних конструкцій [2].

Так, відповідно до доручень керівництва держави, для єдиних підходів та стандартизації при проектуванні та зведенні захисних споруд, фахівцями на заміну ДБН В.2.2.5-97 «Захисні споруди цивільного захисту» був розроблений ДБН В.2.2-5:2023 «Захисні споруди цивільного захисту», що був затверджений Наказом Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 10 серпня 2023 року № 702 та набрав чинності з 01 листопада 2023 року, та в якому також, на жаль, відсутній розділ «фортифікаційні споруди».

Ці норми встановлюють основні положення щодо проектування захисних споруд цивільного захисту та споруд подвійного призначення, призначених для укриття населення. Ці норми розроблено відповідно до вимог Кодексу цивільного захисту України.

Положеннями цих норм передбачено, що захисні споруди та споруди подвійного призначення (далі – СПП) проектується та будуються таким чином, щоб протягом певного часу (до 48 годин) створити належні умови для перебування людей, що підлягають укриттю, та забезпечити їх захист шляхом виключення або зменшення прогнозованих впливів небезпечних чинників, які можуть виникнути як складова частина небезпечних явищ надзвичайної ситуації, воєнних (бойових) дій та терористичних актів [3].

Аналізуючи викладене вище, можна стверджувати, що на даний час відсутні чітко прописані вимоги у галузі будівництва щодо об'єктів фортифікації. Відповідно, цей факт може значно вплинути на якість робіт по зведенню фортифікаційних споруд, а також може викликати певні суперечки під час перевірки об'єктів фортифікації на відповідність вимогам норм та стандартів та відображеним у звітній документації обсягам робіт.

Література:

1. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фортифікація>, вільний.
2. Аналітичний портал «Слово і діло» [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2023/12/20/infografika/bezpeka/budivny-cztvo-fortyfikacijnyx-sporud-ukrayini-povnomasshtabnoyi-vijny>, вільний.

3. Сервіс документів «Будстандарт Online» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=104666, вільний.

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У ДОКАЗУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Сальнікова Ангеліна,

*аспірантка Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень домашнього насильства часто виникає потреба у призначенні експертиз. Це зумовлено тим, що вирішення деяких тактичних завдань розслідування неможливе без застосування спеціальних знань у кваліфікованій процесуальній формі, котра має своїм кінцевим результатом отримання процесуального джерела доказів.

Типовим, як вказують більшість науковців, котрі займалися проблематикою використання спеціальних знань під час розслідування окресленої групи кримінальних правопорушень, є призначення судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [1]. Водночас О. І. Мотлях та Т. В. Іщенко вказують, що психіатрична експертиза не дає очікуваного результату в багатьох випадках, а тому доцільно призначати судово-психологічну, або ж комплексну психолого-психіатричну експертизу [1, с. 212–215]. Тобто поширеною до призначення також є психологічна експертиза. Так, зокрема, судові експерти Сумського відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» вказують «предметний вид судової психологічної експертизи, як судову психологічну експертизу потерпілої особи від домашнього насильства, призначають судово-слідчі органи щодо: подружнього насильства (60%); насильства синів щодо матерів (40%). За всього розмаїття видів насильства саме таке насильство характеризується тим, що набуває загального, генералізованого характеру» [3, с. 546]. Разом із цим, вважаємо недостатньо розробленим питанням використання

можливостей криміналістичних експертиз у з'ясуванні окремих обставин скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

До криміналістичних експертиз, згідно з Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою Міністерством юстиції України №53/5, віднесено: «почеркознавчу; лінгвістичну експертизу мовлення; технічну експертизу документів; експертизу зброї та слідів і обставин її використання; трасологічну (окрім досліджень пошкоджень одягу, що пов'язані з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, котрі проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічну, портретну; відео-, звукозапису; вибухотехнічну; техногенних вибухів; матеріалів, речовин і виробів, біологічну» [4]. З окресленого переліку найбільш поширеними для досліджуваної нами категорії кримінальних правопорушень є: біологічні експертизи (14%); експертиза зброї та слідів і обставин її використання (13%); вибухотехнічна експертиза (3%).

Біологічна експертиза охоплює декілька різновидів експертної діяльності. У контексті досліджуваних нами кримінальних правопорушень, найбільш поширеними до призначення є: імунологічні дослідження (спец. 9.3), цитологічні дослідження (спец. 9.4); молекулярно-генетичні дослідження (спец. 9.5), а також дослідження волосся (спец. 9.6). Окреслені види експертних досліджень є типовими для кримінальних правопорушень, що пов'язані із домашнім насильством фізичного характеру, зокрема ті, що передбачені ст.ст. 121, 122, 125, 126, 135, 136, 146, 115, 120 КК України, а також із домашнім насильством сексуального характеру (передбачені статтями 152, 153, 154 КК України) [5, с. 11]. Здебільшого такі експертизи призначаються у тих кримінальних правопорушеннях, де злочин учинено близькою особою, однак вона заперечує свою причетність і намагається уникнути кримінальної відповідальності. Призначаючи таку експертизу сторона обвинувачення отримує змогу ідентифікувати особу, яка залишила сліди біологічного походження на тілі жертви, на місці події або в інших місцях щодо яких вона заперечує своє місцеперебування, а також вирішити ряд інших завдань.

Експертиза зброї та слідів і обставин її використання призначається за умови, що як знаряддя вчинення кримінального правопорушення використовувався предмет, схожий на вогнепальну зброю, бойові припаси або холодну зброю. Саме для вирішення питань про те, чи належать вилучені під час розслідування предмети до зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів, обов'язковим є призначення судової експертизи. До типових

запитань, що виносяться на вирішення експерта щодо об'єктів, які схожі на вогнепальну чи холодну зброю, належать: 1) Чи вистріляна куля (картеч чи шрот) з даного екземпляра зброї (пістолета, рушниць тощо)? 2) Чи відстріляні гільзи, надані на дослідження, зі зброї, направленої на експертне дослідження? 3) Чи відстріляні надані кулі (гільзи) з одного екземпляра зброї? 4) Чи справна надана зброя? Чи виключають виявлені несправності можливість пострілу? 5) Чи були надані куля і гільза до пострілу частинами одного патрона? 6) Чи є вогнепальною зброєю предмет, наданий на дослідження? 7) Яким способом виготовлено предмет, вилучений у підозрюваного? 8) До якого виду, системи, моделі, калібру належить надана вогнепальна зброя? 9) Чи є бойовим припасом патрон, наданий на дослідження? 10) До зброї якого виду, системи, моделі, калібру призначено патрон, вилучений у підозрюваного? 13) Чи міг із наданої зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт, підлогу тощо) бути здійснений постріл без натискання на спусковий гачок? 14) Чи належить наданий на дослідження предмет до категорії холодної зброї? 15) Яким способом (промисловим, кустарним чи саморобним) виготовлений предмет, наданий на дослідження? 16) Чи піддавалась надана на дослідження зброю переробленню? [4; 6, с. 40–43].

Призначення експертизи вибухових пристроїв у кримінальних провадженнях різних категорій актуалізоване протягом останнього двадцятиріччя. З огляду на триваючий правовий режим воєнного стану, збільшення кількості боеприпасів, вибухових речовин, зокрема й серед цивільного населення, а також підвищення рівня обізнаності громадян щодо виготовлення вибухових пристроїв, такі предмети усе частіше стають знаряддями вчинення кримінальних правопорушень. Не становлять винятку у цьому питанні і кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. За умови вилучення об'єктів, щодо яких необхідно з'ясувати їх приналежність до вибухових пристроїв доцільно призначати експертизу вибухових пристроїв, яка дозволить з'ясувати спосіб його виготовлення, особливості окремих частин і складових.

Якщо унаслідок застосування вибухового пристрою стався кримінальний вибух, то на вирішення експерта виносяться питання щодо з'ясування різновиду вибуху; класифікаційної категорії застосованого пристрою; установлення потужності вибуху і маси використаної для цього вибухової речовини; підтвердження наявності в особі навичок щодо виготовлення саморобного вибухового пристрою і приведення його в дію. Разом із тим зауважимо, що все ж таки типовим знаряддям учинення досліджуваних нами кримінальних

правопорушень є боеприпаси та вогнепальна зброя, вибухові пристрої – допоки становили виняток, аніж правило.

Отже, слідча ситуація, що сформувалася на відповідному етапі розслідування, зумовлює потребу вирішення низки тактичних завдань, окремі з яких – неможливі без застосування спеціальних знань. Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, типовим є призначення судово-медичних експертиз, судово-психіатричних експертиз, судово-психологічних експертиз. Менш поширеними, однак також підлягають обов'язковому призначенню (залежно від слідчої ситуації) і криміналістичні експертизи. Так, якщо застосовано і вилучено знаряддя злочину, за умови наявності обґрунтованих підстав до цього щодо таких предметів можуть бути призначені експертиза зброї та слідів і обставин її використання, вибухотехнічна експертиза та ін. Дослідження слідів біологічного походження належить до компетенції судово-медичних і біологічних експертиз. Вважаємо, що перспективи подальших досліджень мають полягати у з'ясуванні типових помилок сторони обвинувачення в аспекті призначення цих експертних досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Література:

1. Бабкіна О. П., Ткачов А. С., Данильченко С. І. Правові та судово-медичні аспекти домашнього насильства в Україні. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2020. Т. 5, № 4 (26). С. 336–342. URL: <https://jmbs.com.ua/pdf/5/4/jmbs0-2020-5-4-336.pdf> (дата звернення: 25.07.2024).
2. Мотлях О. І., Іщенко Т. В. Специфіка призначення судово-психіатричних експертиз у розслідуванні домашнього насильства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 212–215.
3. Савченко І. О., Бабич С. Л., Ускіла Р. Деякі питання судової психологічної експертизи потерпілих від домашнього насильства (оглядова стаття). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 538–554.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами та доповненнями) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 25.07.2024).

5. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 2 (55). С. 6–14.

6. Особливості підготовки матеріалів для призначення судових експертиз: навч. наочн. посіб. для працівників правоохоронних органів / О. П. Угровецький та ін. Харків: ХНДІСЕ; Промінь, 2019. 180 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Самойленко Олена,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Існуюче інформаційне протиборство в світі вимагає не тільки створення належних правових засад державного управління у сфері охорони державної таємниці, а й реалізації фактичних організаційних заходів, спрямованих на попередження та протидію інформаційним операціям проти України, більшість яких спрямована на отримання інформації, що становить державну таємницю. В цьому сенсі показовими є статистичні відомості щодо ефективності боротьби зі злочинами, вчиненими в цій сфері, наприклад, в Україні відповідно даним Офісу Генерального прокурора [1] за період з січня по липень 2024 року в правоохоронних органах України було обліковано 27 кримінальних проваджень, відкритих за ст. 114 КК України (шпигунство), при цьому за цей же період лише у вчиненні 2 з них особам було вручено підозру; статистика в попередні періоди має аналогічні співвідношення даних, що беззапечно актуалізує питання практичних заходів охорони та захисту державної таємниці.

Згідно ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» державна таємниця (та її синонім секретна інформація) позначає вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому наведеним вище законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

З практичної точки зору для того, щоб відомості були віднесені до державної таємниці з відповідним ступенем їх секретності необхідне відповідне обґрунтування та визначення державним експертом з питань

таємниць можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, також потрібно віднесення цієї інформації до державної таємниці відповідно до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Статтею 28 Закону України «Про державну таємницю» визначено, що громадянин, якому надано допуск до державної таємниці, має певні обов'язки, зокрема: не допускати розголошення будь-яким способом державної таємниці, яка йому довірена або стала відомою у зв'язку з виконанням службових обов'язків; не брати участі в діяльності політичних партій та громадських організацій, діяльність яких заборонена в порядку, встановленому законом; не сприяти іноземним державам, іноземним організаціям чи їх представникам, а також окремим іноземцям та особам без громадянства у провадженні діяльності, що завдає шкоди інтересам національної безпеки України; виконувати вимоги режиму секретності; повідомляти посадових осіб, які надали йому доступ до державної таємниці, та відповідні режимно-секретні органи про виникнення обставин, передбачених ст. 23 Закону, або інших обставин, що перешкоджають збереженню довіреної йому державної таємниці, а також повідомляти у письмовій формі про свій виїзд з України; додержуватися інших вимог законодавства про державну таємницю [2]. Також відповідно до статті 37 Закону України «Про державну таємницю», керівники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій зобов'язані здійснювати постійний контроль за забезпеченням охорони державної таємниці.

Служба безпеки України надає першу, другу або третю категорію секретності, які зазначаються у дозволах на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею державним органам, органам місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, за результатами спеціальної експертизи.

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики вказує на те, що більшість порушень законодавства про державну таємницю, кваліфікуються як адміністративні, і пов'язані з порушенням вимог режиму секретності згідно пунктом шостим частини першої статті 212-2 КупАП як невиконання заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та незабезпечення контролю за охороною державної таємниці. Адміністративне стягнення стає основною мірою відповідальності, що застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самою особою, що притягується до

адміністративної відповідальності, так і іншими особами (ст. 23 КУпАП). Але потрібно враховувати, що відповідно до статті 6 Закону України «Про державну таємницю» володілець секретної інформації або власник матеріальних носіїв такої інформації реалізує свої права з урахуванням й інших обмежень, установлених в інтересах національної безпеки України відповідно до Закону. І не тільки у висновках Служби безпеки України, викладених в актах офіційних перевірок за результатами контролю стану охорони державної таємниці, може бути встановлено факт порушення вимог щодо охорони державної таємниці в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях.

У зв'язку з цим актуальним стало питання координації діяльності різних державних органів, які виявили виток (обмін) інформації, що становить державну таємницю або загрози такого витоку. Наведемо досить цікавий показник спільної роботи правоохоронних органів з метою попередження витоку державної таємниці, наприклад, відповідно відомостей Служби безпеки України з моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну до липня 2024 року Службою було відмовлено понад 500 держслужбовцям у допуску до державної таємниці. Така відмова отримується в результаті перевірок тих, хто просить про допуск до такої інформації та оцінки ризиків витоку інформації у країну-агресор.

Тож, ретельне планування та спільна реалізація правоохоронними органами оперативних та перевірочних заходів протидії розголошення державної таємниці (оскільки протидія цим загрозам в Україні належить до компетенції цілої низки державних органів) можуть деталізувати джерела загроз національній безпеці України пов'язані з інформаційними операціями. Подальшої уваги також заслуговує розробка нормативно-методологічних документів з питань діяльності державних органів в умовах проведення проти них інформаційних операцій, що мала б позитивний вплив на реалізацію завдань у сфері охорони державної таємниці.

Література:

1. Статистика Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>

2. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІДСТАНЕЙ МІЖ МИМОБІЖНИМИ ПРЯМИМИ У СУДОВІЙ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Свєтлічний Ігор,

адвокат, аспірант

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

Свєтлічна Дар'я,

*здобувач освіти Київського регіонального відділення
Малої академії наук України, Спеціалізована школа I-III ступенів
№ 155 з поглибленим вивченням англійської мови
Шевченківського району міста Києва*

Для розуміння та вдосконалення сучасних напрямків розвитку судової експертизи та криміналістики, зокрема будівельно-технічної експертизи, судовому експерту необхідні спеціальні знання, включаючи знання методів знаходження відстані між мимобіжними прямими.

Судова будівельно-технічна експертиза – це процесуальна дія, яка полягає в проведенні досліджень та наданні експертом висновку з питань, які підлягають доказуванню у конкретній справі (цивільній, господарській, адміністративній) або у кримінальному провадженні. Про призначення експертизи у цивільній справі суд постановляє ухвалу згідно статті 104 ЦПК [1].

Судова будівельно-технічна експертиза призначається, зокрема, для встановлення фактів виконання на об'єкті робіт; визначення об'єму, відповідності/невідповідності вимогам державних будівельних норм (ДБН) тощо. При проведенні судових експертиз використовуються спеціальні знання та методики, в тому числі щодо відстаней між мимобіжними прямими.

Спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють обізнані особи (експерти і спеціалісти) у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла і відповідно до норм законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань судової експертизи. Знаходження відстані між мимобіжними прямими застосовується в будівництві, в тому числі у військовій сфері, для оптимізації представлення та візуалізації тривимірних об'єктів, підвищення продуктивності графічних додатків, при вирішенні завдань у повсякденному житті, мистецтві, архітектурі, машинобудуванні, дизайні тощо. Навіть у музиці, якщо асоціюватися з ритмічними лініями чи паралельними музичними елементами, паралельні мелодії

чи ритми можуть сприйматися в контексті музичного аранжування, створюючи компонент, який не перетинається, а існує паралельно [2]. В архітектурі, фортифікації, містобудуванні та обороні паралельні та мимобіжні прямі відіграють значну роль у створенні лінійних елементів, таких як дороги, мости, тунелі, коридори та фасади будівель. Паралельні лінії можуть визначати напрямок руху або створювати естетично привабливі візуальні ефекти, гармонійні та симетричні композиції. Мимобіжні прямі можна використовувати для додавання стилізації та формування візуальної динаміки, створюючи вертикальні або горизонтальні елементи, що додають пропорційності.

Для проведення експертних досліджень існує багато методів, пов'язаних із знаходженням відстані між мимобіжними прямими. Аналітичний метод використовує алгебраїчні прийоми та представлення у вигляді рівнянь, визначення точки перетину. Цей метод є математично точним і широко використовується, але вимагає високого рівня математичних навичок, особливо у складних конфігураціях. Графічний метод використовує візуалізацію мимобіжних прямих на графіку та вимірювання відстані. Використання тригонометрії – метод враховує кут між мимобіжними прямими та використовує тригонометричні функції. Він використовується в задачах, де важливий кут між лініями, але вимагає знання тригонометрії та не завжди ефективний для всіх випадків. Використання векторів – метод представляє мимобіжні прямі у векторній формі та використовує відповідні властивості, що робить його ефективним для векторного представлення ліній і використання операцій векторної алгебри. Однак це вимагає розуміння векторної алгебри та представлення ліній у векторній формі. Таким чином, вибір методу залежить від конкретного завдання, рівня складності та наявних ресурсів [3].

В зазначеному контексті варто зауважити, що мимобіжні прямі ніколи не перетинаються, незалежно від того, наскільки далеко вони продовжені; це поняття вперше було формалізовано Евклідом у його «Елементах» близько 300 р. до н. е. Евклід розглядав мимобіжні прямі як прямі, що лежать у різних площинах, але формалізовано це було лише в XIX столітті, коли математики почали використовувати аксіоми для геометричних доказів, що застосовуються і нині в при проведенні експертних досліджень [4, с. 273].

Для вдосконалення сучасних напрямків розвитку судової експертизи та криміналістики експертам необхідні знання щодо реконструкції геометрії Евкліда. Так, математик Микола Лобачевський досліджував альтернативні геометричні системи, де гіпотеза Евкліда про паралельні прямі не виконувалася. Ці дослідження призвели до розвитку неевклідової геометрії, зокрема гіперболічної та еліптичної геометрії. Бернхард Ріман розглядав мимобіжні прямі на поверхнях і

використовував концепцію кривини, що призвело до створення диференціальної геометрії. Жюль Плуєкер вивчав просторові відносини через проєкції, тому проєктивна геометрія отримала значний розвиток та використовується в судовій експертизі та криміналістиці.

В сучасний період теорія відносності Ейнштейна змінила розуміння простору та часу та представила ідею про те, що простір може бути викривленим. У цьому контексті дослідження мимобіжних прямих стало актуальним у теорії чотиривимірного простору. Важливо зазначити, що мимобіжні прямі використовуються в загальній теорії відносності для опису шляхів у викривленому просторі-часі. Топологія ще більше просунула дослідження мимобіжних прямих із введенням понять гомотопії та гомології. Ці концепції дозволили математикам вивчати властивості простору, які залишаються інваріантними при безперервних деформаціях. Топологічні властивості мимобіжних прямих стали важливими для розуміння поведінки складних систем, таких як мережі та динамічні системи [5].

Розвиток інформатики вніс свій вклад у формування спеціальних знань щодо мимобіжних прямих через розробку алгоритмів для комп'ютерної графіки, систем автоматизованого проєктування (САПР) і віртуальної реальності. Алгоритми для виявлення зіткнень між мимобіжними прямими, обчислення найкоротшої відстані між ними та рендерингу 3D-об'єктів стали фундаментальними в цих областях. Таким чином, знання щодо мимобіжних прямих інтегровані в різні наукові галузі, що призвело до нових застосувань і глибшого розуміння їхніх властивостей.

Спеціальні знання, як сукупність науково обґрунтованих відомостей щодо мимобіжних прямих і методів знаходження відстані між ними мають довгу історію, починаючи від стародавніх геометрів і перетворившись у складну та багатогранну область знань. Ці знання знайшли застосування не тільки в судовій експертизі та криміналістиці, а в різних областях, від архітектури та машинобудування до фізики та інформатики [6].

Тому, як зазначено вище, розвиток нових математичних інструментів і технологій відкриває нові можливості для розуміння та застосування концепції мимобіжних прямих з метою вдосконалення сучасних напрямків розвитку судової експертизи та криміналістики, зокрема, будівельно-технічної експертизи.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 13.08.2024).

2. Мимобіжні прямі – Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мимобіжні_прямі (дата звернення: 06.08.2024).

3. Ознака мимобіжності прямих. Математика. *formula.kr.ua*. URL: <https://formula.kr.ua/paralelnist-pryamih-i-ploschin-u-prostorih/oznaka-mymobizhnosti-priamykh.html> (дата звернення: 06.08.2024).

4. Мимобіжні прямі. *Презентації українською мовою*. URL: <https://svitppt.com.ua/matematika/mimobizhni-pryami.html> (дата звернення: 06.08.2024).

5. Математика (алгебра і початки аналізу та геометрія, рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / Є. П. Нелін. – Харків : Вид-во “Ранок”, 2018. – 328 с.

6. Svetlichna D. I., Svetlichna M. I., Svetlichnyi I. V. Humanitarian aspects of the issue of finding distances between skew lines. *World economy and civilizational progress amidst polystructural changes: economic-technological, resource, political-legal, security-social factors*. 2024. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-412-2-39> (дата звернення: 13.08.2024).

SOME ISSUES OF RESTORATIVE JUSTICE IN EASTERN COUNTRIES THROUGH THE PRISM OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION

Svietlichnyi Igor,

*postgraduate Student V.M. Koretsky Institute of State and Law
of the National Academy of Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-7328-548X>*

Ahmadi Ali Reza,

*nurse Rönningegården, Mörbylånga, Sweden
<https://orcid.org/0009-0002-9680-0979>*

Svietlichna Mariia,

*bachelor's student, Linnaeus University, Kalmar, Sweden
<https://orcid.org/0009-0003-5331-2876>*

For forensic psychological examination in criminal cases, it is important to understand the peculiarities of restorative justice, including restorative justice in Eastern countries.

An expert's opinion is an independent type of evidence. The expert's opinion establishes the circumstances that are important for criminal

proceedings. According to Article 242 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the investigator or prosecutor is obliged to provide an examination to determine the mental state of the suspect in the presence of information that raises doubts about his sanity, limited sanity. Inadequate behavior of a person can cause doubts about sanity.

Adequate behavior is understandable behavior that can be explained, which falls under the influence of moral, legally established and aesthetic norms. In psychology, adequacy is the degree of conformity of human behavior with certain schemes and models of behavior. In human behavior, it is not always possible to clearly identify a model that must be followed. It is for this reason that it is impossible to say with certainty that this or that behavior will be adequate or not. Inadequate is behavior that differs from the behavior of the majority and carries a negative burden. The legislator does not clearly indicate how this violation manifests itself in each specific case. Answers to such questions can be found when prescribing a psychiatric and psychological examination [1].

The development of restorative justice emerges as one of the promising directions for legal and judicial system reforms worldwide, aimed at restoring harmony and social stability. Among the key issues that require examination are the challenges of adapting this approach to the cultural and institutional peculiarities of countries. Restorative justice in Eastern countries is seen by modern researchers as an embodiment of the spirit of Islamic justice. This approach is based on the traditional values of Islamic law to ensure more complete and fair solutions in the field of justice and combating crime.

It is proven that the development of restorative justice in the countries of the East has a deeper historical basis than in the countries of continental Europe and America. However, at present, some issues of harmonization of such approaches with the legislation of EU countries remain relevant and require further scientific research. In addition to the above, further comprehensive scientific research is needed on issues such as the rationale for establishing the age of criminal responsibility for minors, that is, determining the age below which children are not subject to any punishment for their criminal offenses, including cases of imposing adult-equivalent punishments in modern Eastern countries; the issue of humanizing traditional court procedures for young people in the East; the extent of the family's responsibility for the offender; the mandatory involvement of the family and relatives in reconciling children and young people. Forgiveness and reconciliation are not the primary goals of restorative justice. While such outcomes may occur, they are not mandatory. The main goal of restorative justice, both in Eastern countries and in Europe and America, is justice, as collective harmony is its primary objective [2].

Regarding each person, there is a presumption of mental health, so the question arises whether conducting an examination violates human rights.

This study also includes John Braithwaite's concept of social stigma and shame, following Howard Zehr. The basis of social regulation of crime can be a sense of shame. Inducing a sense of shame can be a force that shapes a healthy society. Restorative justice serves as a complement and alternative to modern criminal justice. One way to prevent crimes is by invoking a sense of shame. Public condemnation, leading to shame, plays a positive role in supporting social order, which aligns with the aforementioned concept of restorative justice in Eastern countries.

As stated above, the objectivity of forensic research is important. In recent decades, legal scholars have noted the significant role of religion in justice and the resolution of interpersonal conflicts in the countries of the East. Thus, the Islamic concept of restorative justice, which is based on the Koran, is interesting for our entire study. As shown below, Islamic justice can be conceptualized as interpersonal restorative justice [3].

In the texts of the Quran in surah 42:40 there is the following: «The reward of an evil deed is its equivalent. But whoever pardons and seeks reconciliation, then their reward is with Allah» [4]. Thus, in the countries of the modern East, the Qur'an reforms the pre-Islamic practice of revenge/enmity, limiting the application of retribution to the wrongdoer.

Sulha (Arabic: *الصلحة*) is a reconciliation ceremony in Islamic law, during which two conflicting parties conclude a peace treaty. In recent decades, Iran has seen several high-profile cases in which judges have awarded retribution. The case of blinding a criminal as revenge attracted international attention, judges awarded literally an eye for an eye. In July 2011 – just a few years before the perpetrator was to be blinded – the victim forgave and legally forgave the perpetrator, saying that «such revenge is not worth it.» In another case, a teenager was convicted of stabbing and murdering another teenager. The case attracted international attention as the murdered man's mother forgave and legally exonerated the criminal minutes before his scheduled promotion. She: «...now I feel very calm, I feel that I am at peace ... I said I feel that revenge has left my heart» [5].

The issues of further development and application of traditional forms and methods of restorative justice in some countries of the East and their harmonization with the legislation of EU countries require further scientific research [6].

So, summing up, we can conclude that the modern directions of development of forensic examination and criminology should take into account the principles and methods of restorative justice in various countries of the world, including the countries of the East.

References:

1. Шульженко А. В. Психіатрична експертиза у встановленні суб'єктивної сторони злочину. *Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики*. Харків, 2016. С. 305–309. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/042a2459-ff85-4020-b2b9-5df319830dee/content> (дата звернення: 15.08.2024).

2. Fallon A. Restoration as the spirit of Islamic justice. *Contemporary Justice Review*, 2019, 23(4), 430–443. URL: <https://doi.org/10.1080/10282580.2019.1700370> (дата звернення: 02.06.2024).

3. Светлічна О., Светлічний І. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 28–31. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-6> (дата звернення: 02.06.2024).

4. КОРАН. Переклад смислів українською мовою / переклад Михайла Якубовича. – Дніпро.: Середняк Т. К., 2016. – 480 с.

5. Светлічний І. В., Ахмаді А., Светлічна М. І. Відновне правосуддя у протидії злочинності в країнах сходу: традиційні цінності та кримінальне право. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 179–182. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-34> (дата звернення: 15.08.2024).

6. Svetlichnyi I. V. The role of restorative justice in countering juvenile delinquency. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. No. 1. P. 254–257. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/63> (дата звернення: 15.08.2024).

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ПРИ СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ТА НАДАННІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

Бурчак Леся,

аспірант

*Інституту інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України
<https://orcid.org/0009-0004-5116-4694>*

Светлічний Ігор,

адвокат, аспірант

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
<https://orcid.org/0000-0001-7328-548X>*

Недооцінка проблеми забезпечення захисту персональних даних при судовій експертизі та наданні правничої допомоги ставить під загрозу реалізацію конституційних прав на свободу та особисту недоторканність, гідність особистості, недоторканність приватного

життя, особисту та сімейну таємницю, а також інших прав та свобод експертів, військовослужбовців та членів їх сімей [1]. При судовій експертизі в експертних установах ця проблема має особливості, пов'язані з погрозами співробітникам цих установ, в тому числі з боку інформаційного середовища.

Особливості захисту персональних даних в судово-експертних установах обумовлені загрозами негативних інформаційно-психологічних впливів на експертів у ході провадження професійної діяльності. Під «негативними інформаційно-психологічними впливами» за Астаховою Л.В. ми розумітимемо «маніпулятивні впливи, які можуть здійснюватися різними суспільними, економічними, політичними організаціями, різними соціальними групами та окремими особами за допомогою знаково-символічних та образних засобів, що відповідають основним модальностям органів почуттів та відчуттів людини через засоби масової інформації, літературу, мистецтво, освіту, виховання, особисте спілкування, застосування яких призводить до спотворення інформаційно-орієнтовної основи життєдіяльності, зниження психологічного потенціалу особистості та інших негативних наслідків».

Законодавством про захист персональних даних не визначено конкретних вимог щодо забезпечення захисту працівників експертних установ від інформаційно-психологічних впливів. Не розроблені й типові рішення у сфері захисту персональних даних. Що стосується організації забезпечення інформаційно-психологічної безпеки, то вона якщо і є, то носить неформалізований характер і не вбудовується в загальну систему інформаційної безпеки, ні в систему захисту персональних даних органів судової експертизи. Це призводить до вразливості експертів, збільшуючи небезпеку негативних інформаційно-психологічних впливів на них.

В органах судової експертизи критично важливими суб'єктами маніпуляцій з погляду інформаційно-психологічної безпеки є насамперед експерти та керівництво. Це пов'язано з тим, що саме вони ухвалюють рішення, які можуть вплинути на життя та долю людини та громадянина, який не з власної волі змушений користуватися послугами експертизи. Тому співробітникам судово-експертних установ необхідно проводити тренінги, приділивши увагу вмінню виявляти негативні інформаційно-психологічні впливи.

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» держава гарантує надання військовослужбовцям та членам їх родин безоплатну правничу допомогу (надалі – БПД), при цьому розкриваються персональні данні клієнтів, включаючи військових [2].

Працівники системи правничої допомоги вносять всі відомості, які надають клієнти при зверненні за безоплатною правничою допомогою. Співробітники центрів БПД сканують надані документи, звернення, довідки і завантажують їх зображення. Таким чином, вся інформація по кожному клієнту системи акумулюється і зберігається на серверах, якими користується система. Доступ до цієї інформації мають співробітники всіх центрів БПД на території України.

Таким чином, система містить великий об'єм інформації, яка є конфіденційною та не може бути розголошена третім особам відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» [3].

Під час окупації південних і східних регіонів України у 2022 році багато центрів і бюро безоплатної правничої допомоги в лічені дні опинились під владою окупаційних військ. При цьому, співробітники не мали чіткого і зрозумілого плану дій по збереженню документації та інформації, яка містилася на комп'ютерах та в електронному доступі з комп'ютерів. Існувала і існує загроза доступу ворожих військових до бази даних центрів БПД, в якій зберігається великий масив інформації військових, учасників АТО, активістів та членів їх сімей.

Збереження персональних даних військових та членів їх сімей, громадських діячів та активістів є не тільки вимогою закону, але й умовою збереження життєво важливих інтересів суспільства та держави. Саме тому, кібербезпека інформаційного поля, в якому працюють державні органи та організації є особливо важливою в час війни [4].

Реєстр «Оберіг» – електронна база даних про військовозобов'язаних, призовників і резервістів, покликана спростити ведення військового обліку. «Оберіг» наповнюється автоматично інформацією з різних державних реєстрів, а також даними, зібраними працівниками ТЦК та СП. Реєстр містить персональні дані людині такі як ім'я та прізвище, дата народження, сімейний стан, місце проживання, звання, присвоєна ВОС, відомості про освіту, судимість місце роботи, членів сім'ї, реєстраційний номер картки платника податку. Доступ до реєстру для громадян можливий через мобільний застосунок Дія. Реєстр «Оберіг» модернізували за підтримки Європейського Союзу в межах проекту EU4DigitalUA, що впроваджує естонська Академія електронного управління. Адміністраторами реєстру визначені обласні ТЦК, а наповнення даних покладено на районні та міські центри комплектування.

Нажаль, не існує також закону, який регламентував би роботу Міністерства цифрової трансформації України, в той час коли такі закони прийняті майже по кожному міністерству в Україні, як вважає Л. Бурчак. Відсутність належного законодавчого підґрунтя негативно

позначається на стані дотримання прав громадян на конфіденційність і збереження персональної інформації.

Слід зазначити, що в Європейському Союзі та Європейській економічній зоні діє Загальний регламент про захист даних (*англ.* – General Data Protection Regulation, GDPR; Regulation (EU) 2016/679), який встановлює принципи і норми збору, збереження і захисту персональних даних усіх осіб у межах Європейського Союзу (ЄС) та Європейської економічної зони (ЄЕЗ).

GDPR покликаний насамперед надати громадянам та резидентам ЄС контроль за їхніми персональними даними та спростити регуляторне середовище для міжнародного бізнесу шляхом уніфікації регулювання. GDPR передбачає існування в державах незалежного професійного органу, який фінансується з незалежних джерел і на який покладено функції контролю за дотриманням стандартів GDPR. Вказаний орган встановлює порушення стандартів зберігання та захисту персональних даних. Виносить приписи про їх усунення. Нажаль, на сьогоднішній день принципи і стандарти GDPR не імплементовані в українське законодавство.

Дані про судових експертів, військовослужбовців та членів їх сімей є об'єктом інформаційної загрози, тому необхідно комплексно та всебічно аналізувати негативні наслідки застосування інформаційних технологій, можливості несанкціонованого розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [5].

Підсумовуючи, в аспекті сучасних напрямків розвитку судової експертизи та криміналістики, можна зробити висновок, що з метою забезпечення захисту персональних даних при судовій експертизі та наданні правничої допомоги, належного виконання Закону України «Про захист персональних даних», слід привести національне законодавство у відповідність до європейських норм, зокрема, стандартів GDPR.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 15.08.2024)

2. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 червня 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 15.08.2024)

3. Про захист персональних даних : Закон України від 01 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 15.08.2024)

4. Светлічний І. В., Бурчак Л. І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ, РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЗДАТНОСТІ ПРОТИДІЇ ВОРОЖИМ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ. *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі*. Хмельницький, 2024. С. 55–59.

5. Светлічний І. В., Зейкан Я. П. Практика проваджень в антикорупційних справах. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 452 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ У СФЕРІ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

Свінцицький Андрій,

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
в.о. директора Науково-дослідного центру незалежних
судових експертиз Міністерства юстиції України*

В умовах активізації євроінтеграційних процесів, актуалізується питання щодо вироблення нових наукових пропозицій для пошуку ефективних шляхів інтеграції до Європейського судово-експертного простору. В межах наукового дослідження пропонуємо сфокусувати увагу на поточному стані нормативно-правового забезпечення реалізації реформи у сфері експертного забезпечення правосуддя та сформулювати авторський погляд щодо реалізації таких процесів.

Варто зазначити, що процес реалізації реформи у сфері експертного забезпечення правосуддя України синхронізується із входженням українських держаних спеціалізованих установ до Європейського судово-експертного простору. Отже, пропонуємо розпочати з аналізу нормативно-правових засад щодо реалізації реформи у сфері експертного забезпечення правосуддя України.

Для ефективного процесу консолідації із Європейським судово-експертним простором варто забезпечити впровадження та додержання документів, які регламентують розвиток судово-експертної діяльності у країнах Європейського Союзу. Вважаємо, що у найближчому майбутньому у сфері експертного забезпечення правосуддя доцільно впровадити низку документів. Важливим, з точки зору розвитку судової експертизи є Висновки Ради щодо Плану дій для Європейського судово-експертного простору 2.0 (Council Conclusions on the Action Plan for the European Forensic Science Area 2.0, approved by the Council (Justice and Home Affairs) at its 3936th meeting held on

9 March 2023 № 7152/23) [1]. Цей документ спрямований на формування майбутньої судової експертизи у Європі до 2030 року і спрямований на удосконалення експертного забезпечення з урахуванням новітніх досягнень, необхідністю посилити взаємодію між експертними установами країн-ЄС щодо обміну даними та ін. Наступним документом, що варто враховувати під час експертного провадження є Основоволожні принципи щодо ролі призначених судом експертів у судових процесах держав-членів Ради Європи (Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States) [2].

Стратегічний документ, що започаткував функціонування Європейського судово-експертного простору є Висновки Ради Європи про Візію Європейської судової експертизи до 2020, у якому акцентовано на розвитку інфраструктури судової експертизи в Європі (Council conclusions on the vision for European Forensic Science 2020 including the creation of a European Forensic Science Area and the development of forensic science infrastructure in Europe) [3].

Грунтуючись на загальноновизнаній європейській експертній практиці та положень перелічених нормативно-правових актів, зазначимо, що для входження до Європейського судово-експертного простору, українські експертні установи повинні послідовно виконати кроки визначені державами-членами Європейського Союзу, для досягнення загальноєвропейської мети, зокрема: 1) пройти акредитацію судово-експертних лабораторій; 2) створити єдині Посібники з передової практики для їх застосування у щоденній роботі судово-експертних лабораторій та інститутів; 3) підвищувати кваліфікації, проводити спільні навчання у судово-експертній діяльності на міжнародному рівні; 4) визначити оптимальні та спільні способи створення, оновлення та використання криміналістичних баз даних тощо.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про судову експертизу» «...державні спеціалізовані установи, що виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, криміналістики тощо інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозиуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією й друкованими виданнями та здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи та криміналістики». У ст. 23 регламентовано також залучення фахівців з інших держав для спільного проведення судових експертиз, що також позитивно впливає на розбудову взаємовідносин з експертною спільнотою ЄС [4].

Відзначимо, що суб'єкти судово-експертної діяльності України активно налагоджують співробітництво з експертною спільнотою

країн-ЄС про що свідчить активна діяльність національних суб'єктів судово-експертної діяльності у роботі Європейської мережі судово-експертних установ (European Network of Forensic Science Institutes; далі – ENFSI) та взаємодія з іншими суб'єктами, що безумовно сприяє входженню до Європейського судово-експертного простору.

Повністю підтримуємо точку зору О. Лінника та Л. Омельчук, що «...інтеграційні процеси в судово-експертній діяльності сприяють гармонізації та вдосконаленню експертного національного законодавства, розвитку теоретичних основ експертних досліджень, виробленню єдиних методичних рекомендацій з їхнього проведення, вдосконаленню експертної діяльності, підвищенню професійної майстерності працівників судово-експертних установ, міжнародному визнанню національних експертних висновків» [5, с. 240]. Має рацію О. Агапова, яка досліджувала питання розвитку Європейського судово-експертного простору та правові засади розвитку судово-експертної діяльності у країнах Європейського Союзу. Так, вчена акцентувала увагу на важливості розроблення керівного документу державної політики, як то «...концепції розвитку сфери експертного забезпечення правосуддя в Україні» [6, с. 62].

У контексті реформування сфери експертного забезпечення правосуддя на додаткову увагу заслуговує Лист про наміри до Міжнародного валютного фонду від 19 червня 2023 року та Меморандуму про економічну та фінансову політику. Відповідно до положень зазначених документів, Україна взяла на себе певні зобов'язання, у тому числі, і у сфері реформування судової експертизи. У пункті 61 визначено, що посилення верховенства права, боротьба з корупцією та боротьба з відмиванням грошей є важливими елементами на шляху України до членства в ЄС та визначено, що з метою підвищення ефективності антикорупційних інститутів у рамках ширшої реформи судово-експертної системи, заплановано забезпечити НАБУ можливість доступу до компетентних, незалежних та швидких судових експертиз відповідними експертами для ефективного виконання свого слідчого мандату [7].

Підкреслимо, що в межах реформи сфери експертного забезпечення правосуддя та активізації процесів входження до Європейського простору судово-експертної діяльності, у системі науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України у 2024 році утворено Науково-дослідний центр незалежних судових експертиз, що за характером завдань та делегованих повноважень забезпечуватиме проведення судових експертиз у резонансних кримінальних провадженнях щодо заподіяння тяжких наслідків державним та суспільним інтересам у сфері економіки, фінансування тероризму,

корупційних злочинів високопосадовців та злочинів з використанням кіберпростору тощо.

Підводячи підсумки, зазначимо, що нормативно-правове забезпечення реформи у сфері експертного забезпечення правосуддя знаходиться в активному стані реалізації і потребує від суб'єктів судово-експертної діяльності спільного плану дій для ефективного входження до Європейського судово-експертного простору.

У напряму стратегічного реформування сфери експертного забезпечення правосуддя України необхідно врахувати такі важливі чинники як: 1) консолідація експертної спільноти України; 3) державна підтримка; 4) діджиталізація державних спеціалізованих установ України; 5) акредитація; 6) посилення міжнародної взаємодії та ін.

Література:

1. Council Conclusions on the Action Plan for the European Forensic Science Area 2.0 : approved by the Council (Justice and Home Affairs) at its 3936th meeting held on 9 March 2023 № 7152/23 // Council of the European Union. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7152-2023-INIT/en/pdf>

2. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States : adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11–12 December 2014) // Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/168074827a>

3. Council conclusions on the vision for European Forensic Science 2020 including the creation of a European Forensic Science Area and the development of forensic science infrastructure in Europe [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/126875.pdf

4. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

5. Линник О.В., Омельчук Л.В. Актуальність вступу України до Міжнародних судово-експертних мереж. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 2–3 (6–7). 2017. С. 236–241.

6. Агапова, О. В. (2020). Щодо необхідності розробки концепції розвитку сфери експертного забезпечення правосуддя в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (29), 162–168. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-21>

7. Лист про наміри до Міжнародного валютного фонду від 19 червня 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Lol_MEFP_Ukraine_2023-06-19_.pdf

ВИСОКОКОНФЛІКТНЕ РОЗЛУЧЕННЯ ТА ФЕНОМЕН ДОМАШНЬОГО НАСИЛЛЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сліпець Олена,

*старший науковий співробітник Полтавського відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

Уведення до Кримінального кодексу України статті 126-1 «Домашнє насильство» [1] поставило перед судовими експертами нові завдання через наявність у диспозиції цієї статті понять, які мають психологічний зміст: «насильство», «психологічні страждання», «емоційна залежність». Сьогодні практика призначення й проведення судово-психологічних експертиз щодо дорослих потерпілих у цій категорії справ є усталеною, у більшості випадків основним фокусом уваги судових експертів-психологів є встановлення наявності або відсутності внаслідок поведінки кривдника негативних наслідків для потерпілого: психічних страждань та/або емоційної залежності.

Кримінальні провадження за фактами домашнього насильства щодо дітей, як свідчать відомості, надані Офісом Генерального прокурора, реєструють значно рідше, ніж щодо дорослих [2]. На нашу думку, це не відображає реальний стан справ про випадки учинення домашнього насильства щодо дітей, адже вони є однією з найбільш уразливих груп населення, часто є очевидцями насилля щодо близьких, а це є психотравмувальною подією [3]. Порівняно невелика кількість кримінальних проваджень, розпочатих за фактами домашнього насильства щодо дітей, має низку причин: сім'я – доволі замкнута система, а дитина через вікові особливості її психічного розвитку й соціального статусу, часто обмежена в способах повідомлення про свою проблемну ситуацію або неспроможна ідентифікувати своє становище як насилля, не знаючи інших, ніж у своїй родині, умов виховання.

Поміж ситуацій, коли діти стають об'єктами фізичного, сексуального, економічного насилля в родині, нашу увагу привернули випадки висококонфліктних розлучень, у яких існує суперечка щодо місця проживання дитини, усунення перешкод для спілкування з дитиною того з батьків, який проживає окремо. За таких обставин один із колишніх партнерів зосереджується на захисті своїх інтересів (помста, боротьба за статок тощо), перетворює на один із інструментів боротьби дитину. Той із батьків, із яким лишилася дитина (або який її утримує), ізолює її від іншого (або, значною мірою, від соціуму), ігнорує або затягує рішення органів опіки та піклування, використовує

свої процесуальні права в цивільній суперечці для затягування розгляду справи, ухиляється від виконання рішень суду, створює в дитини негативний образ того з батьків, який живе окремо. Результатом таких дій одного з батьків є небажання дитини спілкуватися з іншим, руйнація емоційного зв'язку, який раніше існував між дитиною і батьком / матір'ю та прихильність до того з батьків, із ким дитина проживає, надвисока чутливість до його / її поведінки й реакцій.

Нині, згідно із Сімейним кодексом, під час вирішення суперечки щодо участі у вихованні дитини одного з батьків, щодо місця проживання дитини, одним із вагомих чинників, що мають бути враховані судом, є «особиста прихильність дитини до кожного з них» [4]. Відповідно, часто ініціатори судово-психологічних експертиз ставлять експертові запитання щодо прихильності дитини до когось із батьків. За таких обставин висновок психолога або експерта-психолога про прихильність дитини до того із батьків, з ким вона проживає, може стати підґрунтям судового рішення, яке стане непереборною перепорою для відновлення зв'язку дитини із батьком / матір'ю.

З огляду на сказане вище, складно заперечити позицію А. Козлової щодо того, що поняття «прихильність» не відображає суттєвих ознак стосунків між дитиною й батьками, які мають стати підґрунтям для прояснення інтересів дитини. Згідно з позицією дослідниці, явищем, яке треба встановити для винесення рішення відповідно до інтересів дитини, є тип прив'язаності: безпечної, амбівалентної, уникаючої або дезорганізуючої. Воно відображає не просто емоційне ставлення дитини, а й ознаки поведінки батька або матері, що сформували його, й підстави для прогнозу майбутнього розвитку подій [5].

Повертаючись до нашого досвіду виконання судово-психологічних експертиз, призначених під час судового розгляду сімейних суперечок щодо порядку участі батьків у вихованні дитини, наголошуємо на необхідності розрізняти дезорганізовану прив'язаність, тобто обставини, коли дитина не мала досвіду безпечної прив'язаності до когось із батьків, і обставини, коли до розриву між батьками дитина мала досвід безпечної прив'язаності, яка змінилася на виражене негативне ставлення дитини до того з батьків, хто проживає окремо. Дитина за таких умов має порушення розвитку (найчастіше в емоційно-вольовій та особистісній сферах) та комунікативних компетенцій.

Наші спостереження співвідносні як з позицією вітчизняних науковців та практиків [5, 6], так і з результатами досліджень науковців інших країн світу. Існування подібних проблемних сімейних обставин є предметом наукового й практичного інтересу упродовж кількох років. Їм дав назву Ричард Гарднер, увівши в науковий обіг і практику

поняття «відчуження батьків» для позначення явища, коли дитина під впливом одного з батьків («алієнтатора») ненавидить іншого, якого раніше любила, за умови, що останній своєю поведінкою не сформував такого ставлення.

Ken Lewis [7] і Jennifer J. Harman, William Bernet та Josef Harman [8] описують батьківське відчуження як стратегію, коли один із батьків («бажаний») умисно транслює дитині невиправданий негатив щодо іншого з метою зашкодити відносинам між дитиною і другим із батьків. В результаті дитина стає надміру ворожою до одного з батьків.

Ознаками (за зазначеними вище авторами) існування батьківського відчуження є безапеляційна ненависть дитини до того з батьків, якого відчужують, категоричне його відкидання, відсутність амбівалентності в почуттях; нездатність бачити добро, джерелом якого був той із батьків, якого відчужують; використання дитиною в мовленні слів і зворотів відчужувача; значна кількість переконань, установок дитини, тотожних переконанням і установкам відчужувача; нераціональність переконань дитини; причини негативного ставлення і дій дитини щодо того з батьків, якого відчужують не в безпосередньому досвіді, а у розповідях інших; відсутність у дитини усвідомленого відчуття, що вона чинить недобре щодо до того з батьків, якого відчужують; відчужувач висловлюється гостро негативно щодо відчужуваного; феномен «незалежного мислення», коли дитина заперечує вплив негативних почуттів до того з батьків, якого відчужують; за неагресивної загалом поведінки дитини виникнення у неї емоції ненависті за умови згадки про того з батьків, якого відчужують [7, 8].

Найбільш очевидними наслідками відчуження є різко негативне ставлення дитини до одного з батьків та прихильне до іншого [7, 8]. На нашу думку, до того з батьків, який здійснює відчуження, формується невротична прив'язаність. Така ситуація впливає негативно і на того з батьків, кого відчужують, і на дитину. Спектр негативних наслідків відчуження одного з батьків для дитини широкий, охоплює сферу особистості (зниження самооцінки, самоповаги), емоційно-вольової сфери (ускладнення формування навичок контролю імпульсів), поведінки й адаптації (проблеми з навчанням, делінквентна поведінка), порушення у сфері побудови стосунків з іншими людьми, тривожність, депресивні епізоди, схильність до аддикцій [7, 8].

Отже, наші спостереження й звернення до результатів досліджень науковців дають змогу дійти висновку, що в обставинах висококонфліктних розлучень, коли один із батьків перешкоджає стосункам дитини зі своїм колишнім партнером і формує щодо нього в дитини негативні установки, є явищем так званого синдрому відчуження одного з батьків. Відчуження одного з батьків – форма

психічного насилля щодо дитини з огляду на формування невротичної прив'язаності (емоційної залежності) від одного з батьків і руйнування стосунків з іншим. Наслідки відчуження одного з батьків несе психічні страждання дитині, розвиток якої зазнає психотравмувального ураження. Ці явища, а саме: емоційна залежність; психотравмувальний вплив; психічні страждання є психологічними підставами для встановлення фактів, передбачених ст. 126-1 Кримінального кодексу України [1], отже, можуть бути досліджені експертом під час судової психологічної експертизи для допомоги в розслідуванні кримінального провадження, розпочатого за фактами домашнього насилля.

Література:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.08.2024).
2. Вебсайт Офісу генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення: 11.08.2024).
3. Довідник діагностичних критеріїв DSM-5 від Американської психіатричної асоціації / пер. з англ. О. Лисак, М. Прокопович; наук. ред. В. Горбунової, Л. Засекої, О. Плевачук. Львів, 2023. 536 с.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III (зі змін. та допов.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 13.08.2024).
5. Козлова А. Г. Вплив на дитину судового процесу у випадку висококонфліктних розлучень батьків. *Габітус*. 2023. Вип. 49. С. 187–192. DOI: 10.32782/2663-5208 (дата звернення: 01.08.2024).
6. К. Радзівіл. Відчуження дитиною одного з батьків як психологічний феномен: науково-теоретичне обґрунтування. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Вип. 11. С. 167–172. DOI: 10.30970/PS.2021.11.21 (дата звернення: 13.08.2024).
7. Lewis K. Parental Alienation Can Be Emotional Child Abuse. URL: https://www.ncsc.org/_data/assets/pdf_file/0014/42152/parental_alienation_Lewis.pdf (дата звернення: 01.08.2024).
8. Harman Jennifer J., Bernet W., Harman J. Parental Alienation : The Blossoming of a Field of Study. DOI: 10.1177/0963721419827271 (дата звернення: 01.08.2024).

ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ВИСНОВКІВ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

Слюсаренко Вікторія,

*кандидат економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
післядипломної освіти Київського відділення*

*Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

Військова агресія в Україні та часткова окупація її території все частіше спричиняють ситуацію, де фізична або юридична особа стають банкрутами. Тобто тими суб'єктами, які неспроможні виконати свої грошові зобов'язання в строк, передбачений угодою чи законодавством, і через це визнаються неплатоспроможними. Умови та порядок відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів регулюються Кодексом України № 2597-VIII.

Ініціаторами у справі про банкрутство можуть бути юридичні або фізичні особи, представники контролюючих органів або інші суб'єкти господарювання – кредитори, які мають вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника. Ініціатором процедури банкрутства може бути і сам боржник у разі, коли він відчуває загрозу неплатоспроможності.

Процедура банкрутства проводиться через суд. Та до відкриття провадження у справі про банкрутство боржник за рішенням його власників (засновників, учасників, акціонерів) має право ініціювати процедуру санації з метою запобігання банкрутству та відновлення його платоспроможності. Ініціатор процедури санації розробляє план її проведення. До плану санації додається ліквідаційний та фінансовий аналіз з метою надання кредиторам переконливої інформації щодо реальності умов плану санації та здатності боржника щодо його виконання.

Якщо план санації не підтриманий кредиторами, суд за заявою кредиторів відкриває провадження у справі про банкрутство та призначає ліквідатора – арбітражного керуючого, який зобов'язаний провести аналіз фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника, вивчити становище його на ринках та подати результати такого аналізу до господарського суду разом з документами, що підтверджують відповідну інформацію. Аналіз господарської діяльності, що проводить арбітражний керуючий, здійснюється в економічній галузі знань. Проте, переважна більшість

арбітражних керуючих не володіють спеціальними знаннями в економічній галузі, тому стикаються з численними запитаннями при аналізі показників Фінансової звітності боржника, діяльність якого призвела до банкрутства, на предмет економічних ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства та складанні Звіту про аналіз фінансово-господарського стану, інвестиційної, іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства. Тому у арбітражних керуючих виникає необхідність залучення додаткових спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями в економічній галузі.

Чинне законодавство України передбачає можливість звернення до суду з метою визнання суб'єкта господарювання банкрутом як від підприємства-боржника, так і від кредитора чи контролюючого органу. У разі, якщо фінансовий стан суб'єкта господарювання стрімко погіршується, зростає кредиторська заборгованість, зменшується платоспроможність, як правило, виникає потреба звернутися до досвідченого кризового менеджера (фахівця економіста) для проведення аналізу фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання.

Українське законодавство не передбачає такої спеціальності як кризовий менеджер. Але, за функціями, які передбачені законодавством, боржник може залучити аудитора. Аудитор може дати висновок про стан суб'єкта господарювання з подальшими рекомендаціями по відновленню платоспроможності. Разом з цим, при реалізації процедури банкрутства, законодавство України передбачає фахівця – арбітражний керуючий. Арбітражний керуючий – це кваліфікований фахівець, який пройшов спеціалізовану підготовку, отримав відповідне свідоцтво, та інформація про якого внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України. Згідно п. 2 частина 3 ст. 12 Кодексу України № 2597-VIII, арбітражний керуючий зобов'язаний проводити аналіз фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника та подавати результати такого аналізу до господарського суду разом з документами, що підтверджують відповідну інформацію [1].

Аналіз господарської діяльності арбітражними керуючими проводиться на підставі Фінансової звітності, яка складалась суб'єктом банкрутства згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 р. № 996-XIV та подавалась у відповідні органи.

Для аналізу Фінансової звітності арбітражному керуючому необхідні знання з бухгалтерського обліку, які знаходяться в площині економічної галузі знань. Як правило, арбітражні керуючі не володіють спеціальними знаннями в економічній галузі знань. Можливо саме тому згідно частини 1 ст. 12 Кодексу України № 2597-VIII, арбітражному керуючому надано право залучати для забезпечення виконання своїх повноважень на договірних засадах інших осіб та спеціалізовані організації з оплатою їхньої діяльності за рахунок боржника, якщо інше не встановлено цим Кодексом чи угодою з кредиторами [1].

В цьому контексті важливим обов'язком арбітражного керуючого є вжиття заходів стосовно захисту та збереження майна боржника, для чого необхідно мати уявлення про його обсяги. Ці заходи потрібно вживати відразу після призначення процедури банкрутства. З цією метою арбітражний керуючий письмово звертається до боржника із зазначенням накладених на майно обмежень та проханням ознайомитися з первинною бухгалтерською документацією з метою інвентаризації. Також одним із обов'язків арбітражного керуючого є аналіз господарської діяльності боржника та визначення фактичного стану його заборгованості перед кредиторами, задля запобігання фіктивного банкрутства. Тому арбітражний керуючий має паралельно звертатися до установ, які приймають економічну звітність (ДПС, органи статистики), із запитом про надання поданої боржником фінансової звітності та здійснювати первинний її аналіз.

Зібравши відповідні фінансові документи, арбітражні керуючі здійснюють їх аналіз на предмет фінансово-господарського стану, інвестиційної та іншої діяльності боржника та становища на ринках боржника з подальшою подачею результатів такого аналізу до господарського суду разом з документами, що підтверджують відповідну інформацію. Для цього залучають, здебільшого, спеціалістів-бухгалтерів або аудиторів. Документи аудитора (звіти, висновки), в яких викладено аналіз господарської діяльності боржника, викликають нерідко суперечності в судових процесах між учасниками процесу зокрема у сторони, яка не замовляла такий документ, що потрапив в матеріали справи. Оскільки при складанні аудитором документу, в якому викладено аналіз господарської діяльності боржника, він керується нормами законодавства, які дозволяють висловлювати власну суб'єктивну думку, а саме: Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторська діяльність» та й Міжнародний стандарт управління якістю (МСУЯ), Міжнародний стандарт аудиту (МСА), Міжнародний стандарт супутніх послуг (МСА) [4, 5, 6], аудитор при складанні висновку з питань аналізу

господарської діяльності боржника на замовлення арбітражного керуючого, відповідно до норм зазначеного законодавства не попереджається про кримінальну відповідальність за надання недостовірного висновку (результату аналізу).

Отже, згідно з Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», аудитор несе відповідальність тільки в межах укладеного договору між аудитором і клієнтом – арбітражним керуючим.

Серед процедур банкрутства суб'єктів господарювання поширеними є випадки доведення до банкрутства. При цьому проблемним питанням є економічне обґрунтування ознак доведення до банкрутства, встановлення причинно-наслідкового зв'язку між відповідними діями (бездіяльністю) та фактичним банкрутством. Оскільки для вчинення дій суб'єктами господарювання, пов'язаних з фіктивним банкрутством, використовуються існуючі економічні інститути, викладені у формі правових норм (правила, форми, процедури, механізми економічної діяльності тощо), розв'язання таких завдань потребує ґрунтовних, спеціальних знань в галузі економіки, які забезпечують отримання надійних доказів. Такі завдання вирішуються судово-економічною експертизою. Судово-економічна експертиза, як форма реалізації спеціальних знань, має важливе значення для документального підтвердження обставин доведення до банкрутства, вже встановлених кримінальним провадженням, а також для прийняття обґрунтованих рішень в ході судового розгляду справи [13].

З урахуванням викладеного арбітражні керуючі крім аудиторів мають можливість залучати експертів-економістів. Залучення експерта економіста відбувається згідно Закону України «Про судову експертизу» [7]. На практиці, на жаль, арбітражні керуючі рідко користуються цією можливістю. Перевагою залучення експерта-економіста є не лише можливість отримання науково обґрунтованого висновку, а й забезпечення його превентивним заходом (попередження й факт обізнаності про кримінальну відповідальність) при його складанні. Тобто сумлінність експерта економіста забезпечується на законодавчому рівні.

Література:

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII [Електронний ресурс]// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 19, ст.74.– Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 08.12.2023).

2. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закону України № 2258-VIII від 21.12.2017 р.//[Електронний ресурс] –

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19> (дата звернення: 08.12.2023).

3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 08.12.2023).

4. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2018 року, частина I. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-auditu>. (дата звернення: 01.12.2023).

5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2018 року, частина II // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-auditu>. (дата звернення: 01.04.2023).

6. Додаток до міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2018 року, частина III // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.apob.org.ua/?page_id=3482 (дата звернення: 01.12.2023).

7. Про судову експертизу: Закон України № 4038-ХІІ від 25.02.1994р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 01.12.2023).

8. Кримінально-процесуальний кодекс 4651-VI від 20.11.2012 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05> (дата звернення: 01.12.2023).

9. Методика проведення судово-економічних експертиз з питань банкрутства, фіктивного банкрутства та доведення до банкрутства підприємств від 02.03.2012р. (припинення застосування методики 28.01.2022). // Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <http://www.rmpse.minjust.gov.ua/page/18> (дата звернення: 01.12.2023).

10. Міщенко Т.М. // Умови та особливості проведення судово-економічної експертизи у справах про доведення до банкрутства // [Електронний ресурс] / Т.М. Міщенко // Рік.-2021 № 25. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-6>

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення: 01.12.2023).

12. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 179-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>. (дата звернення: 01.12.2023).

13. Чеберяк П.П. // Завдання судових експертиз при розкритті й розслідуванні злочинів, вчинених в економічній сфері України. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 10. С. 83–88.

14. Германюк І.В. // Актуальність та проблематика судово-економічної експертизи у справах про банкрутство // [Електронний ресурс] / І.В. Германюк // Рік.-2023 – Режим доступу: <http://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/2345/2824>.

15. Хомутенко О.В., Кудряшова С.В. // Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2010. – Вип. 10. – С. 553–561.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КРИМІНОЛОГІЇ В УМОВАХ НИНІШНЬОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Сокуренко Віталій,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

факультету підготовки фахівців для органів

досудового розслідування

Одеського державного університету внутрішніх справ

Оптимізм знаменитого американського криміналіста Пола Кірка щодо галузі криміналістики в 1947 році практично розвіявся трохи більше ніж за два десятиліття. У 1968 році Кірк скаржився: [1] «Прикро, що багато адміністраторів, поліція, можливо, громадськість і навіть багато криміналістів вважають, що достатньо залучити хіміка для проведення хімічних операцій у криміналістичній лабораторії, серолога для визначення групи крові та аналізів на осад, спектрографа для роботи з сучасними інструментами та любителя зброї для ідентифікації вогнепальної зброї. Жоден із цих людей не знатиме основних принципів наукового розслідування злочинів. Досвід показує, що вони зроблять неправильно, а пропустять правильне, тому що вони не криміналісти».

Важливість глибшого дослідження «особи злочинця» у криміналістиці з позицій кримінології на засадах «знаменитої криміналістичної теорії відзеркалення» через концепт »Духу,

Душі й Тіла» на протипагу біосоціальної сутності людини. Поняття «особа злочинця» поєднує в собі соціологічне поняття особи і юридичне – злочинець. Тому дана проблема повинна розв'язуватися, виходячи із загального вчення про особу як таку [2, с. 235]. Звичайно, ширшим є поняття «людина», яке охоплює нерозривну єдність двох сторін її суті: соціальної та біологічної. У понятті «особа» фіксуються лише її соціальні ознаки. Особа – це соціальна якість людини, те, ким вона стала у процесі соціалізації. Ці якості особи визначаються рівнем її свідомості, змістом внутрішнього духовного світу. Обумовлена соціальним середовищем і попереднім досвідом, свідомість стає активним елементом особи, визначаючи у конкретних випадках вибір нею тієї чи іншої форми поведінки [3, с. 16]. Ознаки особи можуть бути як позитивними, так і негативними. Останні найбільш характерні для особи злочинців. З позиції кримінального права – це суб'єкт кримінального правопорушення, тобто, фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 1 ст. 18 КК України) [4]. Наукова розробка криміналістичного дослідження особи злочинця, тактики та методики отримання і використання інформації про нього, має важливе практичне і теоретичне значення для повного, всебічного та швидкого досудового розслідування кримінального правопорушення [3].

Сучасні загрозливі тенденції злочинності неповнолітніх та необхідність вироблення криміналістичних/кримінологічних тактик і стратегій боротьби з нею (або чому сучасні діти дедалі частіше характеризуються особливою жорстокістю вчинення кримінальних правопорушень/злочинів, що спостерігається в українському соціумі та загалом світовому товаристві?). Україна послідовно рухається до високих демократичних стандартів згідно з євроінтеграційним напрямом розвитку, зобов'язалася забезпечити максимальне дотримання прав і свобод дітей, а в разі вчинення щодо них злочинів – гарантувати виконання завдань кримінального провадження. Забезпечувати захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу, щоб до кожного учасника кримінального провадження була

застосована належна правова процедура (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України) [5].

На сьогодні суспільство вимагає від правоохоронних органів визначення нових стратегічних напрямів їхньої діяльності, створення оновленої ефективно чинної системи з протидії злочинним проявам, пошуку нових підходів до боротьби зі злочинністю неповнолітніх, які б враховували сучасні потреби правоохоронної практики. Злочинна діяльність неповнолітніх набуває дедалі більш організованого характеру. Частіше діти входять до складу злочинних угруповань. За даними наукових досліджень, у склад кожної 12-ї групи входить неповнолітній. Неповнолітні злочинці діють більш відкрито, жорстоко й зухвало, застосовуючи зброю та спеціальні засоби. Неповнолітні почали використовувати складні способи підготовки, вчинення й приховування злочинної діяльності. Все це суттєво впливає на організаційно-тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій, що потребує певного переосмислення й удосконалення з урахуванням сучасних наукових підходів та потреб слідчої практики. Вказане зумовлює актуальність дослідження, у якому на основі положень КПК України висвітлювались би питання розробки й удосконалення криміналістичної характеристики крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми, організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях цієї категорії [6, с. 193].

Актуальні питання криміналістичного дослідження особи злочинця через призму кримінології є важливою темою для сучасної правової науки. Кримінологія та криміналістика тісно пов'язані між собою, і розгляд цих питань через призму обох дисциплін дозволяє отримати більш повну картину злочинної поведінки та особистості злочинця, а саме:

– вивчення психологічних характеристик злочинця є ключовим завданням кримінології. Криміналістичне дослідження дозволяє визначити типові риси характеру, мотиви, та можливі патології, які можуть спонукати до злочинної діяльності;

– кримінологія досліджує вплив соціального оточення, економічного стану, рівня освіти та інших факторів на формування особистості злочинця. Це дозволяє зрозуміти, як зовнішні обставини можуть сприяти формуванню кримінальної поведінки;

– важливим аспектом є дослідження рецидиву – повторного вчинення злочину тією ж особою. Кримінологічний аналіз допомагає виявити причини рецидивізму та способи його попередження;

– вивчення особистості злочинця також включає аналіз так званої криміногенної особистості, тобто тих, хто схильний до вчинення злочинів через певні особистісні або соціальні фактори;

– кримінологія також зосереджується на розробці профілактичних заходів, спрямованих на запобігання злочинів шляхом аналізу ризиків і розробки відповідних програм реабілітації;

– ефективна боротьба зі злочинністю вимагає поєднання методів криміналістичного аналізу та кримінологічного підходу. Це дозволяє не лише розслідувати конкретні злочини, але й розуміти загальні тенденції в злочинності та розробляти ефективні стратегії її подолання.

Ці питання є особливо важливими в умовах сучасного суспільства, де злочинність стає більш складною і різноманітною. Аналіз особи злочинця через призму кримінології дозволяє краще розуміти причини та умови злочинної поведінки, що є основою для розробки ефективних заходів боротьби зі злочинністю.

Характерні негативні ознаки особи злочинця. Негативні ознаки особи злочинця – це характеристики, що відрізняють особу, яка скоїла злочин, від законотворчої частини суспільства. Ці ознаки можуть мати різний характер і включати як особисті, так і соціальні аспекти. Тут важливо вказати на такі характеристики:

– людина з негативними ознаками може проявляти зневагу до соціальних норм і правил. Вона може бути схильною до агресивної поведінки, маніпуляції, брехні та інших форм деструктивної діяльності;

– багато злочинців мають історію повторного скоєння злочинів, що свідчить про певну стійкість негативних установок і нездатність або небажання до реінтеграції у суспільство;

– багато злочинців можуть бути соціально ізольованими, мати обмежені або конфліктні стосунки з оточуючими, що може посилювати їх відчуження від суспільства і підштовхувати до протиправної діяльності;

– злочинці можуть мати слабкі уявлення про моральні та етичні норми, або ж бути готовими ігнорувати їх заради власної вигоди;

– серед злочинців часто зустрічаються особи з низьким рівнем освіти, що може обмежувати їхні законні можливості для досягнення успіху;

– деякі злочинці мають певні психічні розлади або аномалії, які можуть впливати на їхню поведінку і сприяти вчиненню злочинів;

– зловживання алкоголем чи наркотиками часто супроводжує злочинну діяльність, адже це може знижувати моральні бар'єри й підштовхувати до протиправних дій.

Ці ознаки можуть не лише допомогти в розумінні причин і мотивів злочинної поведінки, але й використовуються для профілактики злочинності та реабілітації осіб, що скоїли злочини.

Сучасні тенденції злочинності неповнолітніх. Сучасні тенденції розвитку злочинності серед неповнолітніх викликають занепокоєння як серед правоохоронних органів, так і серед суспільства загалом. Основні тенденції, що спостерігаються останніми роками:

- зростання кількості злочинів, пов'язаних з насильством, у тому числі тяжких злочинів, таких як вбивства, розбійні напади, побиття;

- неповнолітні дедалі частіше стають частиною організованих злочинних груп, де вони виконують ролі, які дорослі не бажають виконувати, адже підлітки піддаються меншим покаранням;

- злочини, пов'язані з кіберпростором, такі як хакерство, кібершахрайство, булінг в інтернеті, стають дедалі поширенішими серед молоді;

- соціальні мережі часто стають майданчиком для булінгу, розповсюдження шкідливого контенту та навіть організації злочинних дій;

- вік, коли підлітки вперше скоюють злочини, поступово знижується, що свідчить про погіршення соціальної ситуації та недостатню профілактичну роботу;

- вживання наркотичних засобів і алкоголю серед неповнолітніх часто стає причиною або каталізатором злочинної поведінки;

- соціально-економічні проблеми, такі як бідність, безробіття та розпад сімей, сприяють росту злочинності серед молоді;

- відсутність достатньої кількості програм профілактики злочинності, а також недостатня робота з дітьми з груп ризику, призводить до того, що підлітки легко піддаються злочинному впливу.

Ці тенденції підкреслюють необхідність комплексного підходу до профілактики злочинності серед неповнолітніх, включаючи посилення соціальної підтримки, освіти та правової відповідальності.

Особливості злочинності неповнолітніх в умовах нинішньої російсько-української війни. В умовах російсько-української війни спостерігається значний вплив на суспільство, особливо на молодь, яка стає вразливою до впливу деструктивних сил. Війна створює умови для зростання рівня насильства, а також для виникнення нових форм злочинності серед неповнолітніх. Включення молоді у незаконну діяльність, таку як підпали військових об'єктів, диверсії на транспортній інфраструктурі, та розповсюдження наркотиків, є частиною більшої проблеми, що пов'язана зі зростанням психологічного напруження та зниженням моральних норм серед певних груп населення.

Це призводить до збільшення випадків насильства, включаючи сексуальне насильство, що часто має трагічні наслідки. Черствість і байдужість, що виникають внаслідок постійного перебування в умовах війни, роблять людей менш чутливими до страждань інших, що своєю чергою веде до деградації суспільної моралі.

Важливо розуміти, що ці явища не є неминучими наслідками війни, а скоріше результатом складної взаємодії соціальних, психологічних та економічних факторів, які можна і потрібно коригувати. Вкрай важливо забезпечити психосоціальну підтримку молоді, відновити системи освіти і виховання, які сприятимуть формуванню здорових цінностей і норм поведінки.

Посилення уваги до цих проблем з боку суспільства та держави, а також активне залучення фахівців з психологічної, соціальної та духовної підтримки може допомогти знизити рівень насильства та кримінальної активності серед неповнолітніх.

Висновки. В умовах нинішньої російсько-української війни неповнолітніх залучають до підпалів військових авто та підпалів обладнання залізниці, до розповсюдження наркотиків шляхом закладок. Збільшилась кількість згвалтувань неповнолітніми, іноді навіть із наступним вбивством жертви. Це все відголоси війни, які підвищили рівень черствості населення.

Література:

1. Kirk PL. Criminalistics at the crossroads. *The Criminologist*. 1969; 4(11): 35–42.
2. Закалок А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінології науки. 424 с.
3. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ : ІнЮре, 2016. 640 с.
4. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. Верховна Рада України : сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>.
6. Сорока І. В. Окремі елементи криміналістичної характеристики крадіжок майна громадян, вчинених неповнолітніми. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 5. С. 192–200.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Соловйова Олена,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу,*

*криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Дослідження проблем забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження має багатолітню історію. За минулі роки розроблено широкий спектр наукових питань: сформульовано низку основних категорій, в основних рисах створено наукову базу для вироблення механізму забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, що знайшло відображення у нормативному регулюванні відповідних кримінально-процесуальних відносин [1, с. 54].

У той же час соціальні умови та інші причини, що постійно змінюються становлять завдання продовження наукових досліджень щодо уточнення змісту вже існуючих наукових досліджень та прийняття відповідних заходів щодо вдосконалення процесуальних засобів забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження [2, с. 155]. Починаючи аналізувати питання формування сучасної моделі механізму забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження необхідно відмітити, що цю проблему розробляли вчені-процесуалісти в різні роки, а саме Ю. П. Алєнін, С. А. Альперт, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко, М. М. Михєєнко, В. Т. Нор, С. В. Слїнько, В. П. Шибїко та ін. і стосувалася вона саме забезпечення прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу у кримінальному провадженні.

Передусім, необхідно зазначити, що однією з найцінніших якостей будь-якої наукової праці є історичне прийняття поглядів попередників розробки даної проблеми та їх розвиток у майбутньому. Звісно, що діюче кримінальне процесуальне законодавство суттєво відрізняється від попереднього, але це не означає, що необхідно відмовитися від тих змін, які в ньому відбулися та від результатів наукових розробок цієї проблеми через незастосування у сучасних умовах. Так, окремі результати дійсно втратили свою актуальність у зв'язку з відмовою законодавця від застосування деяких кримінальних процесуальних інститутів або зміни їх змісту. Наприклад, завершено дискусію щодо забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час «повернення кримінальної справи судом на

додаткове розслідування» ((ст.ст. 249-1, 281 КПК України 1960 р.), де зазначалося, що неповнота досудового слідства є підставою для повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, якщо вона не може бути усунена в судовому засіданні), так як у 2012 році цей інститут було скасовано у зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу. Поява раніше невідомих вітчизняному кримінальному провадженню інститутів, у тому числі угоди про співпрацю, як різновиду або додаткової складової угоди про визнання винуватості, де підозрюваний (обвинувачений), окрім визнання своїх дій, надає слідству певну інформацію або свідчення (ст.ст. 469, 472 КПК України) і це дозволяє слідчому притягнути до відповідальності більшу кількість осіб, які є співучасниками злочину, – не стала причиною того, щоб розглядати систему заходів щодо забезпечення прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, як виключно нову [3]. Ця система, незважаючи на наявність у ній нових процесуальних інститутів, ґрунтується на загальних положеннях кримінального провадження, яке у свою чергу базується на загальноновизнаних засадах та нормах міжнародного і конституційного права тощо.

Наукові дослідження про належну і можливу систему заходів забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, теоретично обґрунтовані поняття та усталені в науці категорії, що відповідають сучасній теорії кримінального процесу, розглядаються нами як передумова для формування сучасної теоретичної моделі механізмів забезпечення прав та законних інтересів сторін кримінального провадження. Збіжне значення мають й інші елементи, що у сукупності являють собою вагому частину теоретичних уявлень про належний порядок забезпечення законних інтересів учасників кримінального провадження: загальноновизнані засади, норми міжнародного права, державні пріоритети в регулюванні кримінально-процесуальних відносин.

Звісно, забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження нерозривно пов'язано з формуванням державності, створенням нового законодавства, тощо. А тому галузь знань, спрямована на дослідження прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження має широку сферу застосування – фактично її становлять будь-які правові галузі, де виникає можливість або необхідність реалізувати ті чи інші права та свободи, захищати і охороняти їх законні інтереси. В даний час в Україні вживаються активні заходи щодо розробки альтернативних форм і способів вирішення кримінально-правових конфліктів. Пропонуючи принципово нові підходи щодо розслідування кримінальних проваджень, вчені цілком справедливо звертають увагу на засоби забезпечення прав та законних інтересів особи при

застосуванні альтернативних форм розв'язання кримінально-правових конфліктів, а також різних способів прискорення та спрощення досудового розслідування та судового розгляду (укладання угоди про визнання винуватості та примирення сторін, застосування медіації, спрощене провадження щодо кримінальних проступків, провадження в суді присяжних та ін.) тощо.

Література:

1. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с.

2. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2019. 584 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.08.2024 р.).

АЛГОРИТМ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІЙНОГО ШКІДЛИВОГО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ANDROID

Старенький Іван,

*судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій, телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Донченко Олександра,

*старший судовий експерт лабораторії досліджень об'єктів інформаційних технологій, телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Шкідливе програмне забезпечення (ШПЗ) для мобільних операційних систем (ОС), зокрема Android, займає значну частку серед усіх типів ШПЗ, а ОС Android є найбільш поширеною мобільною платформою у світі, тому вона стає основною мішенню для зловмисників, після електронно-обчислювальних машин, які працюють на ОС Windows.

Відповідно до різних звітів з кібербезпеки, доля ШПЗ для Android складає близько 70–90% від усіх виявлених мобільних загроз, що робить його найбільш уразливою платформою серед мобільних ОС.

Таким чином, актуальним є розгляд питання алгоритму дослідження потенційного ШПЗ (ПШПЗ) для ОС Android, стосовно якого може бути назначено проведення експертизи за експертною спеціальністю 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», враховуючи те, що порядок дослідження ШПЗ для ОС Android в [1] не розглянуто.

Для ОС Android виконуючими файлами, які є інсталяційними пакетами будь-якого ПЗ для даної ОС, є файли з розширенням `»*.apk»` (apk від «Android Package»).

Дослідження будь-якого ПШПЗ розділяється на два етапи – статичний та динамічний аналіз. Під час статичного аналізу проводиться дослідження ПШПЗ в «стані покою», тоді як динамічне дослідження передбачає аналіз поведінки ШПЗ під час виконання в контрольованому середовищі. Цей підхід дозволяє виявити, які дії виконує шкідливий код, як він впливає на систему, які мережеві з'єднання встановлює і які дані передає або отримує.

В першу чергу при статичному аналізі ПШПЗ, у випадку якщо це, наприклад, виконуючий файл або архів, необхідно визначити його контрольну суму за алгоритмом SHA1 [2], та за отриманим значенням провести пошук щодо даного файлу серед різноманітних сервісів з власними базами даних ШПЗ та інформації щодо нього, наприклад, «VirusTotal» [3] «AnyRun» [4].

Наступним кроком у статичному аналізі apk-файлу є проведення процесу декомпіляції останнього, з метою отримання його вихідних файлів, які разом з їхнім інформаційним вмістом, стануть подальшими об'єктами дослідження. Інструментом для декомпіляції apk-файлів є ПЗ «Apktool» [5].

В переважній більшості випадків, будь-який apk-файл в своєму декомпільованому вмісті буде мати наступні файли «strings.xml», «AndroidManifest.xml» з інформаційного вмісту яких можна встановити назву ПЗ, встановленого в середовищі ОС Android та встановити перелік прав доступу необхідних даному ПЗ – відповідно.

Серед декомпільованого вмісту apk-файлу також можна встановити зовнішній вигляд ярлика ПЗ, яке буде встановлене в середовищі ОС Android.

Основною метою статичного аналізу декомпільованого apk-файлу є аналіз інформаційного вмісту файлів з розширенням `»*.smali»`.

Smali-файли використовуються в контексті розробки та reverse engineering (зворотнього програмування) застосунків для ОС Android.

Вони містять вихідний код на подібній до мови Assembler, яка є частиною Dalvik байт-коду, що використовується в Android-застосунках. Таким чином, дослідивши інформаційний вміст певної кількості smali-файлів, можна сформуванати відповідні висновки.

Також за допомогою ПЗ «Ghidr» [5] можна провести процес декомпіляції файлу та встановити перелік всіх текстових рядків, що може бути корисним, за умови якщо хід дослідження вимагає від експерта пошуку за певними ключовими словами або словосполученнями.

Далі, розглянемо основні етапи динамічного аналізу, які можна розділити наступним чином:

1. Підготовка дослідницького середовища

– використання емуляторів або фізичних пристроїв. Для аналізу можна використовувати емулятори ОС Android (наприклад, «NoxPlayer» [6] або «BlueStacks» [7] та ін.) або фізичні пристрої з root-доступом, аби мати більше контролю над системою;

– ізоляція середовища. Необхідною умовою є налаштування ізольованого середовища для безпечного аналізу ПШПЗ, що запобігає втратам даних або зараженню інших пристроїв;

– інструменти для моніторингу. Встановлення певного переліку ПЗ для моніторингу дій ПШПЗ, таких як логери системних подій, мережеві аналізатори та інші застосунки (наприклад, «Logcat» [8], «Reqable API Testing & Capture» [9] та Wireshark [10] та ін.).

2. Запуск потенційно шкідливого застосунку

– інсталяція потенційно шкідливого APK-файлу. Встановлення застосунку на тестовому об'єкті чи емуляторі, з подальшим запуском встановленого ПЗ для ініціалізації його потенційних шкідливих дій;

– моніторинг поведінки. Одночасно з виконанням застосунку відстежується його поведінка, в тому числі створення нових процесів, використання системних ресурсів, мережева активність тощо.

3. Аналіз мережевої активності

– відстеження мережевих з'єднань. Аналіз мережевих запитів від встановленого застосунку, зокрема підключення до віддалених С2-серверів в мережі Інтернет, з яких до інфікованого пристрою можуть надходити команди щодо завантаження додаткових даних або виконання зловмисних команд;

– аналіз мережевого трафіку. Використання мережевих аналізаторів, таких як «Wireshark», для аналізу переданого і отриманого трафіку.

4. Спостереження за системними змінами

– аналіз змін у файловій системі. Виявлення будь-яких змін, внесених застосунком у файлову систему (ФС), зокрема створення нових файлів, модифікації або видалення існуючих файлів;

– моніторинг системних журналів (логів). Аналіз системних журналів для виявлення ознак підозрілої активності, таких як виклики нестандартних системних команд, спроби отримання доступу до привілейованих даних або функцій.

5. Аналіз використання ресурсів пристрою

– використання оперативної пам'яті. Вивчення того, як ПШПЗ використовує оперативну пам'ять тестового об'єкту або виділену для емулятора, включаючи виділення пам'яті для зберігання даних або виконання певних операцій;

– аналіз споживання енергії. Оцінка впливу встановленого застосунку на витрати енергії пристрою, що може бути свідченням виконання «важких» ресурсомістких завдань у фоновому режимі.

6. Завершення аналізу та складання відповідних висновків

– відновлення середовища. Після завершення динамічного аналізу, відновлення системи або емулятора до первинного стану з метою проведення подальших досліджень у майбутньому;

– документування результатів. Детальний опис всіх дій ШПЗ, виявлених під час динамічного аналізу, включаючи мережеві адреси (IP-адреси або URL-адреси), зміни у файловій системі, реєстрі та особливості поведінки;

– формування висновків. Висновки щодо мети та шкідливих можливостей застосунку, встановленого в середовищі ОС Android з APK-файлу, а також щодо потенційних загроз для користувачів та рекомендації щодо захисту.

Етап, який передбачає аналіз мережевої активності, в розрізі експертного дослідження за спеціальністю 10.9, може вимагати залучення експерта за напрямом експертної спеціальності 10.17 «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів».

Таким чином, на основі описаного вище алгоритму проведення статичного та динамічного аналізів ПШПЗ можна провести вичерпне дослідження цільового APK-файлу та зробити відповідні висновки в розрізі поставлених замовником питань.

Література:

1. Методика судових комп'ютерно-технічних експертиз з дослідження шкідливого програмного забезпечення / М.О. Можаяв та ін. Харків : Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. Бокариуса», Київський НДІСЕ Міністерства юстиції України, Одеський НДІСЕ Міністерства юстиції України, 2022. 100 с.

2. SHA1. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. веб-сайт. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/SHA-1> (дата звернення 15.08.2024).

3. VirusTotal. веб-сайт. URL: <https://www.virustotal.com/gui/home/upload> (дата звернення 15.08.2024).

4. AnyRun. веб-сайт. URL: <https://any.run/> (дата звернення 15.08.2024).
5. Ghidra. веб-сайт. URL: <https://ghidra-sre.org/> (дата звернення 15.08.2024).
6. NoxPlayer. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. веб-сайт. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/NoxPlayer> (дата звернення 15.08.2024).
7. BlueStacks. веб-сайт. URL: <https://www.bluestacks.com/> (дата звернення 15.08.2024).
8. Logcat. веб-сайт. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.tananaev.logcat&hl=ru&li=1> (дата звернення 15.08.2024).
9. Reqable API Testing & Capture. веб-сайт. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.reqable.android&hl=ru> (дата звернення 15.08.2024).
10. Wireshark. веб-сайт. URL: <https://www.wireshark.org/> (дата звернення 15.08.2024).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ГЕНОМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЛЮДИНИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Степанюк Руслан,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття
злочинів Харківського національного університету внутрішніх справ*

Іонова Вікторія,

*завідувач відділу біологічних досліджень та обліку
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Запровадження Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» стало важливою віхою у визначенні перспектив розвитку національної бази даних ДНК і галузі криміналістичного ДНК-аналізу в цілому. У цьому законі визначено правові засади поведіння із генетичними даними людини під час їх державної реєстрації, яка здійснюється насамперед у цілях розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. У зв'язку з цим перед органами досудового розслідування не тільки виникли нові перспективи, зумовлені розширеними можливостями використання інструментів ДНК-аналізу для встановлення обставин, які мають

значення для кримінального провадження, а і постали нові завдання щодо вжиття заходів, спрямованих на реалізацію у межах своєї компетенції нормативно-правових приписів з питань державної реєстрації геномної інформації людини.

Криміналістичні бази даних ДНК в багатьох країнах світу давно засвідчили надзвичайну ефективність у справі протидії злочинності. Водночас для України ця сфера є відносно новою, тому спостерігається відчутний дефіцит профільної наукової та методичної літератури, що у поєднанні з об'єктивною відсутністю практичного досвіду у правоохоронців, суттєво ускладнює виконання завдань з наповнення вітчизняної бази даних та її використання безпосередньо в практичній діяльності. Ситуація є ще більш складною в умовах масштабної збройної агресії проти України. А отже, є потреба у проведенні наукових досліджень і розробленні методичних рекомендацій для слідчих і прокурорів щодо забезпечення державної реєстрації геномної інформації людини на стадії досудового розслідування.

Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» фактично визначає обов'язкову та добровільну державну реєстрацію геномної інформації, а також добровільний, а під час воєнного стану обов'язковий, відбір і зберігання біологічного матеріалу окремої категорії осіб (військовослужбовців, поліцейських тощо) для досягнення, за необхідності, таких цілей державної реєстрації геномної інформації, як розшук осіб, зниклих безвісти, а також ідентифікація невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини.

Перед слідчими та прокурорами на стадії досудового розслідування може виникнути потреба у направленні відомостей про наявність зразків біологічного матеріалу або про раніше встановлені генетичні ознаки (ДНК-профіль) особи до ДНДЕКЦ МВС України, який є адміністратором Електронного реєстру державної інформації людини (далі – ЕРГІЛ) для обов'язкової, а в деяких випадках і добровільної, державної реєстрації геномної інформації.

Забезпечення слідчим вимог законодавства з питань державної реєстрації геномної інформації людини здійснюється виключно у випадках, коли для вирішення завдань кримінального провадження проводиться судова молекулярно-генетична експертиза. Основним завданням слідчого в цьому контексті є вжиття заходів щодо направлення до установи Експертної служби МВС України необхідних відомостей. Специфіка відповідних дій залежить насамперед від ситуації практичної діяльності, яка, у свою чергу, визначається залежно від об'єктів молекулярно-генетичного дослідження, які за дорученням слідчого аналізують експерти. Зокрема, це такі типові об'єкти.

1. *Сліди біологічного походження невстановленої особи*, виявлені в ході слідчих (розшукових) дій. Якщо з них визначено генетичні дані (встановлено ДНК-профіль) невідомої особи, це підлягає обов'язковій державній реєстрації. Реєстраційну картку, що містить геномну інформацію, до ДНДЕКЦ МВС у таких випадках надсилає експертна установа, де проводилась судова молекулярно-генетична експертиза.

2. *Біологічні зразки підозрюваних*. Геномна інформація підозрюваних певних категорій підлягає обов'язковій державній реєстрації згідно ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». У таких випадках працівнику органу досудового розслідування потрібно сформувати реєстраційну картку відбору за встановленою формою, забезпечити облік відібраного біологічного матеріалу відповідно до вимог нормативно-правового акту органу досудового розслідування. Реєстраційна картка відбору разом із постановою про призначення молекулярно-генетичної експертизи направляється до експертної установи. У супровідному листі треба зазначити відомості про використані засоби відбору біологічних зразків та обліковий номер відібраного біологічного матеріалу. Після проведення експертизи уповноважена особа експертної установи складає реєстраційну картку та направляє її до ДНДЕКЦ МВС для поміщення інформації до ЄРГІЛ.

Якщо під час досудового розслідування було проведено молекулярно-генетичну експертизу з дослідження біологічного матеріалу особи, чия геномна інформація підлягає обов'язковій державній реєстрації, але ця інформація до ЄРГІЛ з певних причин не надсилалася (наприклад, особа набула статусу підозрюваного вже після проведення експертизи тощо), слідчій надсилає до експертної установи лист, на підставі якого ДНК-профіль особи поміщують до ЄРГІЛ.

3. *Прижиттєві біологічні зразки зниклої безвісти особи*. Геномна інформація може бути отримана з біологічних зразків особи, відібраних раніше в цілях державної реєстрації геномної інформації, або з особистих речей, яким зникла безвісти особа користувалась.

Відібрані раніше біологічні зразки насамперед стосуються військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового та начальницького складу служби цивільного захисту, членів добровольчих формувань територіальних громад. Такі зразки відповідно до відомчих нормативно-правових актів повинні зберігатись у визначених керівниками установ і підрозділів місцях, за що відповідають уповноважені особи. Ведуться журнали реєстрації відібраного біологічного матеріалу.

Клітинний матеріал з речей зниклої особи вилучають при неможливості знайти її раніше одержані біологічні зразки, але якщо

зберіглись предмети, які були в її особистому користуванні (станок для гоління, зубна щітка, неprasована натільна білизна тощо).

Після дослідження таких об'єктів реєстраційну картку, що містить геномну інформацію, до ДНДЕКЦ МВС надсилає експертна установа, де проводилась судова молекулярно-генетична експертиза. У свою чергу слідчий, упродовж трьох робочих днів після одержання висновку експерта, інформує потерпілого та, за необхідності, заявника про встановлення ДНК-профілю та його направлення до ЕРГІЛ.

4. *Біологічний матеріал невпізаного трупа.* Зразки з трупів відбирають експерти під час проведення судово-медичної експертизи трупа в Бюро судово-медичної експертизи. Надалі ці зразки слідчі направляють для проведення молекулярно-генетичної експертизи. Після проведення експертизи уповноважені особи експертних установ формують і направляють реєстраційні картки з ДНК-профілями для їх поміщення до Електронного реєстру геномної інформації людини.

5. *Біологічні зразки родичів зниклих безвісти осіб.* У родичів зниклих безвісти зазвичай відбирають зразки букального епітелію (слини) методом щічного мазку. Геномна інформація родичів підлягає добровільній державній реєстрації. Тому під час відібрання зразків необхідно не тільки скласти реєстраційну картку відбору, а й одержати дозвіл особи на обробку персональних даних та внесення їх до Електронного реєстру у формі її особистої заяви. Крім того для реалізації завдання з державної реєстрації геномної інформації людини слідчий формує запит на поміщення і перевірку за ЕРГІЛ. Після проведення експертизи уповноважена особа експертної установи складає реєстраційну картку з геномною інформацією та направляє її до ДНДЕКЦ МВС України.

Якщо в результаті перевірки за базою даних встановлюють збіг генетичних ознак родича безвісти зниклої особи з генетичними ознаками невпізаного трупа слідчий упродовж трьох робочих днів повідомляє про це особу, у якої було відібрано порівняльні зразки, а у випадку збігу з тілом невпізаного військовослужбовця також інформує відповідну військову частину (за відсутності фактичної адреси такої частини – центральний орган військового управління).

Вирішення завдань щодо одержання зразків і забезпечення обов'язкової державної реєстрації геномної інформації у випадках, коли молекулярно-генетична експертиза не потрібна для вирішення завдань у кримінальному провадженні, покладається не на органи досудового розслідування, а на уповноважених осіб ізоляторів тимчасового утримання, слідчих ізоляторів, закладів з надання психіатричної допомоги, установ виконання покарань, органів з питань пробації.

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ
ТРАСОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У ХОДІ РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ
З НЕЗАКОННОЮ ПОРУБКОЮ ЛІСУ**

Стрілець Сергій,

*старший судовий експерт сектору трасологічних досліджень
відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
Міністерства внутрішніх справ України*

Останнім часом у нашій країні набуло дуже великого розповсюдження таке негативне явище, як масова вирубка лісів. За оцінками міжнародних експертів до більш ніж 40% від загального обсягу заготовленої деревини в Україні становлять незаконні рубки [1, с. 6]. Особливої гостроти ця проблема набула після повномасштабного агресивного нападу Російської Федерації на нашу країну.

Швидке та результативне розкриття правоохоронними органами злочинів проти довкілля, вчинених шляхом незаконної порубки лісу залежить від правильного планування дій особливо на початковому етапі розслідування.

Розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень вимагає від посадових осіб органів поліції відповідного рівня підготовки, організації слідчих дій, їх техніко-криміналістичного забезпечення, налагодження співпраці з Експертною службою для призначення та проведення судових експертиз.

У процесі розслідування цього виду злочинів виникає потреба у призначенні та проведенні багатьох судових експертиз різних видів. Серед них: дактилоскопічні, трасологічні, ґрунтознавчі, біологічні, ботанічні, земельно-технічні, екологічні, економічні та інші експертизи [2, с. 37].

Аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що найбільш розповсюдженим під час розслідування таких злочинів є проведення трасологічних експертиз [3, с. 144, 145].

В свою чергу в результаті аналізу експертної практики Харківського НДЕКЦ МВС встановлено, що найбільше помилок слідчі допускають саме при призначенні судових трасологічних експертиз, що є наслідком цілої низки, як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників.

Тому, є нагальна необхідність висвітлити окремі проблемні питання призначення судової трасологічної експертизи.

В ході розслідування кримінальних правопорушень за фактами незаконної порубки лісових насаджень, з місць подій, як правило, вилучаються торцеві зрізи деревини та інструменти (у переважній більшості випадків це бензопили). У постановках про призначення судової трасологічної експертизи слідчі ставлять питання за таким типом: «Чи залишені сліди розрізу на фрагментах верхніх частин пнів (об'єкти № 5, 6), вилучених у ході огляду місця події, бензопилою марки «ООО-0111», що вилучена у підозрюваного (ПІБ)?» або «Чи залишені сліди розрізу на фрагментах верхніх частин пнів (об'єкти № 5, 6), бензопилою марки «ООО-0111», що вилучена в ході огляду місця події?»

У таких випадках на дослідження для проведення експертних експериментів (експериментальних зрізів) необхідно надавати матеріал у вигляді фрагменту стовбуру дерева такої ж породи, що й наданий на дослідження фрагмент деревини.

Необхідно зазначити, що в ході дослідження за динамічними слідами ідентифікувати конкретний інструмент, для вирішення вищенаведених питань, не є можливим. Це пов'язано зі специфічним механізмом слідоутворення.

Механізм слідоутворення у даному випадку характеризується тим, що при розпилюванні елементи робочих частин інструментів, що ріжуть, знаходяться у русі. Після того коли конкретний елемент, наприклад, на ланцюзі бензопили (Рис. 1, 2), утворює слід на деревині, наступні елементи, які слідують за ним, його повністю знищують. При чому, сліди можуть відрізнятися за розмірними характеристиками та напрямком (Рис. 3 відм. 1–3). Механізм слідоутворення ручних пилок аналогічний, за тією відмінністю, що він заснований на зворотно-поступальних рухах інструментів.

Рис. 1. Шина бензопили з ланцюгом

Рис. 2. Зубці на фрагменті ланцюга

Рис. 3. Сліди у вигляді трас на торцевому зрізі пня дерева

Отже, за торцевими слідами розрізу на деревині можливо встановити лише видову приналежність інструменту, який його утворив.

Тому, ми рекомендуємо ставити на вирішення трасологічної експертизи наступні питання:

– Яким чином пошкоджені дерева, фрагменти пнів яких (об'єкти 5, 6) надані на дослідження?

або

– Яким чином розділені стовбури дерев, фрагменти яких (об'єкти 5, 6) надані на дослідження?

– Яким видом інструмента виконані ці пошкодження?

або

– Яким видом інструмента розділені надані об'єкти?

У випадках, коли з місця події вилучені фрагменти стовбурів дерев, як правило, виникає необхідність у призначенні експертизи з встановлення цілого за частинами. У такому разі ми рекомендуємо ставити наступні питання:

– Чи були частинами єдиного цілого два фрагменти деревини з маркуваннями «1» та «87», що надані на дослідження?

або

– Чи були частинами єдиного цілого фрагмент деревини з маркуванням «1», вилучений в ході огляду місця події, та фрагмент деревини з маркуванням «87», що вилучений у підозрюваного (ПД)?

У випадку коли з місця події вилучено фрагмент (частину інструменту), наприклад зуб ланцюга бензопили було б доцільно поставити питання у наступній редакції:

– Чи були частинами єдиного цілого металевий предмет (об'єкт № 9), вилучений в ході огляду місця події та зуб ланцюга бензопили марки «ООО-0111» (об'єкт № 29), що вилучена у підозрюваного (ПД)? [4, с. 17–24], [5, с. 32–36].

У підсумку необхідно зазначити, що експертне супроводження розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконною порубкою лісових насаджень має велике значення для їх розслідування. Означені у цій роботі проблемні питання експертного забезпечення, а саме, проведення судових трасологічних експертиз, шляхи їх вирішення, покликані стати, як джерелом вдосконалення теоретичних положень техніко-криміналістичного забезпечення розслідування та експертного супроводження розслідування цього виду кримінальних правопорушень.

Література:

1. Заїчко О. В. Запобігання незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу : монографія / наук. ред. Б.М. Головкін. Харків : Право, 2019. 192 с.
2. Розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу в Україні : метод. реком. / Д. М. Тичина, А. О. Антошук та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 42 с.
3. Досудове розслідування незаконної порубки або незаконного перевезення, зберігання, збуту лісу : практик. порадник / Є. О. Письменський, А. В. Коваленко, О. М. Пилипенко та ін.; за ред. проф. В. В. Коваленка та проф. Є. О. Письменського. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2023. 204 с.
4. Бухонський С.О. Дослідження частин деревини та слідів її розділення: методичні рекомендації /С.О. Бухонський. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2016. 29 с.
5. Методика встановлення цілого за частинами. Експертна спеціальність 4.2. «Дослідження знярядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» (Реєстраційний код реєстру методик проведення судових експертиз 4.2.35) / [уклад. : Коструб А.М., Грищенко О.В., Щирба Д.Є., Чашницька Т.Г.]. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 37 с.

ЖИТТЄВА КРИЗА ЯК ОДИНИЦЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В МЕЖАХ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ТА ПАРАСУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Тамакова Тетяна,

*заступник завідувача лабораторії психологічних досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Невах Євгенія,

*судовий експерт лабораторії психологічних досліджень
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Високий рівень суїцидальної активності в останні роки в Україні, особливо в безпрецедентні часи воєнних дій, обумовлює актуальність даної проблематики. Суїцидальна та парасуїцидальна поведінка

обумовлена багатогранністю взаємодії між особистістю та зовнішнім середовищем, але не має прямої залежності від цієї взаємодії. Причини суїцидальної та парасуїцидальної поведінки лежать в площині особливостей перебігу життєвих криз особистості.

Варто зазначити, що розвиток особистості – це процес поступової індивідуалізації та відособленості від зовнішніх впливів, і подальше структурування зовнішньої дійсності відповідно до внутрішньої. Криза у такому баченні виникає як наслідок відсутності усвідомленого вибору, як результат накопичення неупорядкованих смислів. Перебування у моменті життєвої кризи являється тим фактором, що об'єднує усіх суїцидентів, тоді коли інші умови (соціальні та психологічні) можуть призвести до самогубства з різним ступенем вірогідності. Таким чином, життєва криза виступає провідною ознакою, передумовою для здійснення суїциду [4].

Життєва криза – психологічний стан втрати сенсу життя, обумовлений різкою зміною (руйнуванням) способу життя чи картини себе і світу.

Психологічна криза – порушення афективно-когнітивної рівноваги психічної діяльності, спричинене зовнішніми обставинами. Характеризується дезорганізацією життя, рівень якої пропорційний мірі порушення адаптаційних можливостей людини; дисбалансом конструктивних і руйнівних тенденцій у психічній діяльності, що зумовлює формування агресивної чи аутоагресивної форми поведінки [3, с. 117].

Життєва криза – стан особистості, який виник у результаті недієздатності напрацьованих за попередні періоди життя способів адаптації. Стадії перебігу кризи:

- прискорення подій: звичні способи врегулювання не працюють, особистість відчуває втрату контролю над ситуацією, зростає внутрішня напруга. Як можливий варіант успішного вирішення ситуації на даній стадії розглядається мобілізація додаткових внутрішніх ресурсів особистості;

- дезорганізація: попередні дії не допомагають позбутись внутрішньої напруги, переживання тривоги та дискомфорту лише збільшуються, особистість перебуває у пошуку допомоги з-поміж оточення та незнайомих людей. За умови незмінного збільшення сили внутрішнього конфлікту – збільшується відчуття безпорадності та власної неспроможності до подолання складної ситуації;

- етап поворотної точки: особистість звертається по допомогу до спеціалістів (психологів, психотерапевтів) або продовжує перебувати у стані постійного підвищення напруги, до якого додаються думки про

безвихідь, невдалі попередні спроби вирішення, приреченість. Виникає загроза суїцидальних спроб;

– реорганізація як початок виходу із кризового стану: перегляд та переоцінка наявних зовнішніх та внутрішніх ресурсів, проблемної ситуації та стратегій власної поведінки;

– відновлення: за умов успішного вирішення завдань попереднього етапу відбувається повернення до стану стабільності, відновлення нормального звичного рівня життєдіяльності.

Ризикований напрямок розвитку кризи – це фіксація на певному етапі, що підживлюється зростанням внутрішньої напруги та відчуттям власної неспроможності і може призвести до суїцидальних спроб [1, с. 10–11].

Отже, проблема розгляду суїциду починається не власне з акту його вчинення, а з розуміння стану та світогляду особистості, оскільки саме кризовий стан може призвести до повної або часткової втрати сенсу життя, позбавити можливості адекватно сприймати та вирішувати складнощі, життєві проблеми та ситуації. Настання кризового стану зумовлене неможливістю подолання труднощів, досягнення надважливих цілей тими засобами, що були сформовані на попередніх етапах розвитку та відсутністю нових засобів вирішення життєвих труднощів, може супроводжуватися переживаннями тривоги, безнадії, самотності, власної неспроможності, дезорганізованості, надмірного фокусування на психотравмуючій ситуації.

Вчинення самогубства може відбутись за принципом «останньої краплі»: поступове підвищення внутрішньої напруги, посилення негативних емоцій та переживань, поглиблення кризи, – призводять до найбільш суїцидонебезпечної стадії, за якої особистість переживає непереборність обставин та прагнення будь-яким чином позбутися надпотужних негативних переживань [4].

Варто зазначити, що сучасні українські науковці визначають психологічний сенс суїцидальної поведінки як деструктивний спосіб подолання життєвої кризи, за умов коли власне життя втрачає сенс; вирішення або зміна психотравмуючої ситуації шляхом добровільного відходу від життя. Мотиви суїцидальної поведінки: протест (як реакція непримирення щодо психотравмуючої ситуації, помста); заклик до співчуття оточуючих; усунення себе від нестерпної загрози, покарання або нестерпних страждань; самопокарання та спокутування провини; самознищення як відмова від життя [2].

Отже, життєва криза є закономірним етапом розвитку особистості, але у разі несприятливого збігу обставин, особистісної готовності та наявності психотравмуючої ситуації, може бути й передумовою для вчинення самогубства.

Література:

1. Байер О.О. Життєві кризи особистості: навч. посіб. Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. 244 с.
2. Музиченко І.В. Психологічні особливості суїцидальної поведінки особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості. Наука-практиці.* № 9 (64)/09/2017. С. 11–15. URL: <https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2017/9/04.pdf>
3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник за заг. ред. Н. Пророк. Том 1. Київ, 2018. 208 с.
4. Психологія життєвої кризи / Відп. ред. Т.М. Титаренко. К.: Агрпромвидав України, 1998. 348 с.

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Тертишник Володимир,

*доктор юридичних наук, професор,
професор Університету митної справи та фінансів України
<https://orcid.org/0000-0002-2993-0450>*

Батраченко Тетяна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів*

З розвитком науково-технічних засобів пізнавальної діяльності в доказуванні все більшу роль відіграє судова експертиза, а її доктринальні основи формують нову правничу науку експертологію та міжгалузевий правовий інститут судової експертизи.

Аналіз наукових досліджень показує як на прогрес в розвитку методології та доказових можливостей експертних досліджень, так і на певні недоліки правового інституту судових експертиз, що не сприяє їх ефективному використанню [1–4].

Судові експертизи є одним із потужних і найбільш інформативних засобів доказової діяльності не тільки у кримінальних провадженнях, особливо в сучасних умовах щодо злочинів проти людяності, а й може бути важливим інструментом профілактики злочинів та використовуватись в сфері превенції, а також для удосконалення антикорупційної політики, забезпечення економічної й військової безпеки держави, для формування автоматичних баз даних результатів

експертних досліджень (наприклад генотипоскопії) з подальшим використанням таких колекцій в розкритті повторних злочинів.

В правовому полі України намітилась тенденція до спрощення процедури використання спеціальних знань в юридичних процесах. Зокрема чинний КПК України та інші законодавчі акти, поряд з класичною формою експертиз, передбачає можливість використовувати також висновки спеціалістів. ЄСПЛ підтвердив, що консультативні висновки спеціаліста – теж докази, а суд має залучати до проваджень як такі висновки, так і надати можливість сторонам бути з ними ознайомленими та викладати свої судження, давати заперечення і коментарі з приводу їх використання в доказуванні (Справа «Воротнікова проти Латвії»).

Спеціаліст, на відміну від експерта, буцім то, не несе відповідальності за завідомо неправдивий висновок за результатами свого дослідження (ч. 2 ст. 72 КПК України), хоча ст. 384 КК України («Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу») таких виключень для спеціаліста досі не закріпила. Незважаючи на ці суперечливі норми, з поміж іншого, спеціаліст в судовому процесі може бути допитаний в якості свідка, а відповідно як свідок може нести відповідальність за відмову від дачі показань та завідомо неправдиві показання.

Сучасні досягнення експертології можуть бути використані не тільки для встановлення обставин предмету доказування в кримінальних провадженнях, але мають більш значний потенціал, зокрема: для удосконалення діяльності щодо попередження та профілактики злочинів, встановлення причин і умов (обставин, які сприяли вчиненню) злочину.

Для оптимізації використання сучасних космічних та цифрових технологій в сфері експертних досліджень необхідно вжити законодавчих заходів щодо прискорення втілення результатів наукових досягнень в експертні та слідчу практику, удосконалити юридичну форму використання надбань науково-технічного прогресу в протидії злочинності.

На наш погляд, необхідно дещо спростити й удосконалити саму процесуальну форму провадження експертизи в кримінальному процесі. Вона повинна забезпечувати як достовірність, так і оперативність досліджень будь-яких матеріальних об'єктів на будь-яких стадіях. Зміст такої пропозиції полягає в наступному: слідчий призначає експертизу окремою письмовою вимогою, бо детально розроблені її формалізовані бланки набагато спрощують цю роботу, практично зводячи її до формулювання питань експерту; експерт викладає у своєму висновку результати досліджень (висновки), а опис

застосовуваних методів і ходу проведеного дослідження дається лише тоді, коли саме дослідження спричинило знищення доказових матеріалів, а також на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду або клопотання потерпілого, підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного і захисника. Використання такої спрощеної форми експертизи має обмежуватися ситуаціями, коли експертне дослідження не пов'язане зі знищенням доказів (досліджуваних об'єктів), а слідча обстановка зумовлює необхідність експресного проведення досліджень.

Поряд з цим у КПК України можна було б викласти таке положення:

«Прискорений порядок призначення експертизи й оформлення висновку експерта може застосовуватися у випадках, коли необхідне швидке і невідкладне проведення експертизи, а сама експертиза не пов'язана зі знищенням досліджуваних доказів. Порядок провадження експертизи в цьому випадку визначається правилами чинного Кодексу за такими винятками: експертиза може призначатися окремою письмовою вимогою слідчого, органу дізнання, прокурора або суду; у висновку експерта опис процесу дослідження не викладається.

Експерт зобов'язаний надати описову частину дослідження на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, клопотання потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, підсудного або захисника, а також у випадках, якщо в ході дослідження досліджувані матеріали були знищені або зазнали істотних змін».

До окремих видів експертиз варто віднести гуманітарну та мистецтвознавчу експертизу.

До предмету судово-гуманітарної експертизи, на наш погляд, варто віднести питання визначення не відповідними морально-етичним концептам суспільства тих чи інших інформаційних продуктів, фільмів, відеоматеріалів, видавничої продукції, предметів, громадських акцій.

Мистецтвознавча судова експертиза – це експертиза, яка проводиться фахівцями в галузі мистецтвознавства, предметом дослідження якої є твори живопису, літератури, графіки, скульптури, художні фотознімки, кінофільми, відеоматеріали та музичні твори, художні творів народних промислів, антикварні вироби, особливо цінні музикальні інструменти та інші культурні цінності, а завданням якої є визначенню ознак даних об'єктів як предметів, які мають історико-культурну, наукову чи художню цінність.

Пропонується диференціювати мистецтвознавчу і гуманітарну експертизи, та сформулювати предмет й особливості таких самостійних експертиз як судово-гуманітарна експертиза, правнича експертиза, експертиза фондового ринку, природоресурсна та земельна експертиза.

Має отримувати становлення та розвиток експертиза фондового ринку, для чого корисним буде досвід європейських країн. Так, за даними

Федерального управління фінансового нагляду Німеччини (BaFin) для виявленні фактів маніпуляції здійснюється системна аналітична робота з застосуванням сучасних інформаційних технологій. Зокрема, широко використовується інструмент бізнес-аналітики «SAP BusinessObjects Web In-telligence», а також новітня система ALMA («Комплексна система сигналізації і контролю ринку»). Позитивним моментом такого підходу до протидії зловживань на ринку є те, що в даному випадку запроваджуються важливі механізми виявлення і попередження зловживань на ринку, а також правові процедури їх попередньої ретельної дослідчої перевірки, що певним чином мінімізує невинуватене втручання силових структур в діяльність ринку, тиску на бізнес та знижує корупційні ризики в діяльності поліцейських і інших правоохоронних органів, усуває непотрібні затрати на громіздкі розслідування, там, де можна застосувати спрощені процедури накладення адміністративних санкцій. Даний досвід є корисним для удосконалення національної доктрини та законодавчої бази протидії зловживань на ринку капіталів. [1, с. 325–351].

Варто передбачити правове поле для використання досягнень штучного інтелекту в експертизі фондового ринку, судово-бухгалтерській, лінгвістичні експертизі, а також в ідентифікаційних експертних дослідженнях.

Якщо слідувати означеним в КПК України логічним силогізмам, то або Закон України «Про судову експертизу» має стати окремим розділом КПК України», або, приписи доказового права мають стати більш виваженими, запроваджуючи концепт «доказами є фактичні дані, які отримані в передбаченому законом порядку», а інтегративний аналіз існуючих проблем показує на необхідність розробки та прийняття окремого уніфікованого кодексу доказового права.

В контексті формування його доктринальних засад та окремих правових інститутів пропонуємо закріпити тут положення такого змісту: «Доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому законом порядку, які відповідають вимогам належності до справи, допустимості та достовірності. Недопустимими є докази, які отримані з таких джерел, такими засобами і в такому порядку, при яких не забезпечено належного дотримання захисту прав і свобод людини відповідно до вимог засади верховенства права та принципу пропорційності, а також ставиться під сумнів достовірність самих доказів».

Література:

1. Зловживання на ринку капіталів: економко-правові аспекти / За ред. О. Г. Кошового, д. ю. н., проф. В. М. Тертишника, д. е. н., проф. Н. М. Шелудько. Дніпро: ЛІРА, 2019. С. 325-351.

2. Назимко Є. С., Клемпарський М. М. Громадська антикорупційна експертизи. *Правова позиція*. № 3 (40). 2023. С. 179-183. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.35>

3. Тертишник В. М., Варавва В. В. Доктринальні проблеми судової експертизи в інтегративній доктрині доказового права. *Криміналістика і судова експертиза*. 2022. Випуск 67. С. 27-37.

4. Черемнова А. І., Белік Л. С. Цифрова інформації як об'єкт експертного дослідження в умовах діджиталізації: проблеми та перспективи розвитку. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Випуск 68. С. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.06>

ЩОДО ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ ШЛЯХОМ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тіщенко Валерій,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, детективної
та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України*

Принцип змагальності сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п. 15 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України) є одним з основоположних принципів кримінального провадження, оскільки забезпечує виконання його завдань, зокрема в частині охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК України).

Принцип змагальності поширюється на всі стадії кримінального провадження – як на судове провадження, так і на досудове розслідування. Щоб подати стороні захисту докази на судовому провадженні, їх треба здобути (отримати) ще в ході досудового розслідування. На проблему збирання доказів адвокатом а літературі висловлювались різні думки [1, с. 222–233; 2, с. 175–179; 3, с. 55–63]. Розглянемо деякі можливості і засоби із збирання і дослідження доказів адвокатом у ході досудового розслідування, зокрема шляхом залучення експерта, та звернемо увагу на ті труднощі і перешкоди, які постають на цьому шляху.

Слід зазначити, що кримінальний процесуальний закон не передбачає для адвокатської діяльності засоби у вигляді конкретних процесуальних дій, аналогічних зі слідчими (розшуковими) діями. У загальних правилах участі захисника у кримінальному провадженні (ст. 46 КПК) йдеться про те, що він користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого здійснює, крім процесуальних прав, які останніми здійснюються безпосередньо і не може бути доручено захиснику. Тобто захисник здійснює свою адвокатську діяльність у тісному контакті та у межах прав підозрюваного, обвинуваченого та їхньої спільної позиції. Серед прав підозрюваного у межах досудового розслідування називається право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК). Відповідно це право кореспондується адвокату підозрюваного. Як відомо, збирання доказів є одним з елементів доказування (ч. 2 ст. 91 КПК) і являє собою діяльність з виявлення і фіксації фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження.

В цьому аспекті можна виділити дії адвоката у досудовому розслідуванні шляхом безпосереднього чи опосередкованого отримання ним джерел доказової інформації та її подальшої оцінки для використання в процесуальних й тактичних цілях.

Одним із таких джерел є висновки експерта (ч. 2 ст. 84 КПК). Звісно, щоб отримати такі висновки необхідно підготувати відповідні об'єкти (матеріали), вибрати експертну установу, залучити експерта і провести судову експертизу. У сторони захисту для цього законом передбачено три можливості: 1) звернутися до слідчого з клопотанням про проведення відповідної експертизи (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК), а слідчий у строк не більше трьох днів повинен його розглянути і задовольнити або мотивовано відмовити в ньому (ст. 220 КПК); 2) у випадку відмови стороною обвинувачення у проведенні експертизи або у випадку відсутності у сторони захисту коштів на її проведення остання може звернутися до слідчого судді з обґрунтованим клопотанням щодо проведення необхідної експертизи, а слідчий суддя своєю ухвалою може доручити її проведення певній експертній установі (ст. 244 КПК); 3) самостійно звернутися до експертної установи з дорученням щодо залучення експерта на договірних умовах для проведення експертизи, в тому числі обов'язкової (ст. 243 КПК).

Здавалось би, що остання можливість є найбільш сприятливою для безпосереднього реалізації права сторони захисту на залучення експерта. Проте на цьому шляху стає чимало препон. Так, хоча закон і говорить про можливість отримання зразків для проведення експертизи (ст. 245 КПК), разом з тим не прописана технологія їх отримання, а

вказується лише на загальний порядок їх відібрання з посиланням на положення про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 160–166 КПК), а також на положення ст. 241 КПК, яка передбачає правила освідування особи, у випадку відібрання біологічних зразків. Залишаються неурегульованими питання отримання адвокатом зразків для проведення криміналістичних експертиз, зокрема почеркознавчої, трасологічної та ін. Невирішеними є питання, пов'язані з використанням предметів і документів, які вилучені стороною обвинувачення і знаходяться у матеріалах кримінального провадження.

Якщо виникає необхідність на думку захисту призначити судову експертизу щодо обставин події, а така експертиза вже була проведена за ініціативою слідчого, прокурора, і її висновки ставляться адвокатом під сумнів, то виникає можливість проведення альтернативної експертизи, що відповідає принципу змагальності.

Виникають труднощі у діяльності адвоката і в зв'язку з тим, що в чинному КПК, на відмінну від попереднього, не прописані правила ознайомлення сторони захисту з постановою слідчого про проведення тієї чи іншої судової експертизи, а також з її висновками. Між тим, адвокат міг би своєчасно висловити клопотання про внесення до постанови слідчого додаткові питання, що дозволило б уникнути в подальшому призначення додаткової експертизи

Функції захисту полягають не тільки у забезпеченні дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, а й у з'ясуванні обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого (ч. 1 ст. 47 КПК). Гадаємо, що засоби і можливості захисту у збиранні та поданні доказів слідчому, прокурору, слідчому судді повинні бути у процесуальному законі сформульовані більш чітко і конкретно, а головне – забезпечені у своїй реалізації на практиці.

Література:

1. Дуфенюк О. М. Баланс у кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні: монографія. Львів: Растр-7, 2023. 508 с.

2. Костюченко О., Дмитрієва Ю. Реалізація принципу змагальності під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2014, № 3. С. 175–179.

3. Бугрим М.П. Проблема реалізації принципу змагальності на стадії досудового розслідування. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 35. С. 55–63.

МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ РЕЙДЕРСТВА

Тюленєв Сергій,

*кандидат економічних наук, директор Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

Використання спеціальних знань є неодмінною складовою діяльності щодо розслідування більшості кримінальних правопорушень, особливо тих, де потрібно розв'язати завдання щодо встановлення виду та розміру завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Таке завдання є одним із найголовніших для кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, адже для більшості з них завдання шкоди у великих розмірах – обтяжуюча обставина, тобто впливає на правову кваліфікацію і визначає тяжкість діяння. Щодо кримінальних процесуальних особливостей розслідування цієї групи кримінальних правопорушень, то не можна оминати увагою той факт, що «визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру...» є підставою для обов'язкового призначення експертизи [1]. Так, аналіз правозастосовної практики дозволяє констатувати, що типовим під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, є призначення економічних експертиз.

Під «судово-економічною експертизою» розуміють процесуальну форму дослідження на підставі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських і податкових реєстрів і фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою розв'язання широкого кола завдань, що виникають під час розслідування економічних злочинів і судового розгляду господарських суперечок [2, с. 250].

Характер тих наукових знань, що використовуються під час проведення економічних експертиз полягає в реалізації спеціальних для сторони обвинувачення знань у галузях економіки, бухгалтерського і податкового обліку, аналізу господарської діяльності, ревізії, контролю тощо. Ці особливості, що пов'язані з застосуванням спеціальних знань, дають підстави для викремлення судово-економічної експертизи в окремий самостійний вид судових експертиз.

До основних загальних завдань, що вирішує судова економічна експертиза, належать:

1. Завдання, пов'язані з ідентифікацією об'єктів. Наприклад, установлення посадової особи, відповідальної за документальне оформлення незаконної господарської операції.

2. Діагностичні завдання полягають у з'ясуванні механізму події, визначенні часу, способу та послідовності дій, котрі призвели до правопорушення, якісних і кількісних характеристик учинених діянь. Наприклад, розкриття механізму розкрадання товарно-матеріальних цінностей або грошових коштів, розрахунок суми завданого збитку.

3. Завдання пов'язані з експертною профілактикою, тобто діяльністю щодо виявлення обставин, котрі сприяли скоєнню кримінальних правопорушень і визначенні заходів щодо їх усунення. Наприклад, розробка на основі експертного дослідження рекомендацій з удосконалення первинного обліку матеріальних цінностей та організації контрольних перевірок окремих груп матеріалів з метою їх збереження у сховищах.

4. Конкретні завдання, зокрема: дослідження документів із метою перевірки і виявлення фактів і розміру нестачі чи залишків товарно-матеріальних цінностей, грошових ресурсів, а також часу і місця виникнення нестачі чи залишку; вивчення й аналіз змісту документів для експертного висновку про обґрунтованість списання на виробництво сировини, матеріалів і законність руху готової продукції; установлення фактів порушення фінансової дисципліни; визначення наявності й причин необ'єктивного відтворення в звітах об'єму виробничої діяльності, виконуваної роботи, кількості виготовлюваної продукції; визначення правильності чи хибності з позиції закону здійснення бухгалтерських операцій та встановлення дійсного стану розрахунків між підприємствами, організаціями; установлення негативних економічних наслідків зловживань службових осіб, матеріальної шкоди, тяжкості цих наслідків для виробничих процесів і причин зловживань; виявлення аномалій в бухгалтерському обліку, методиці обліку, застосованій на даних підприємствах, в організаціях, установах тощо.

Типовим є призначення економічної експертизи під час розслідування доведення до банкрутства й ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). У Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень визначено об'єкт, предмет, завдання і типовий перелік запитань, що виносяться на розв'язання судових експертів, яким доручено проведення економічних експертиз. Водночас слід зауважити, що непоодинокими є факти допущення помилок зі сторони слідчих, які позначаються на можливості вирішення завдань, покладених на вирішення експертів. Одним із таких порушень є ненадання необхідних документів, необхідних для проведення експертизи. Це призводить до того, що експерти заявляють додаткові

клопотання про надання документів уже на стадії безпосереднього дослідження. Як правило, це або значно збільшує тривалість строку проведення експертизи або взагалі призводить до призупинення її виконання.

Також на експертне дослідження не завжди направляються оригінали бухгалтерських документів, частіше направляються копії матеріалів, а інколи, навіть неналежної якості, що в повній мірі не дає можливості ознайомитися з ними.

Ще однією складністю є те, що дослідження матеріалів, у яких відображено бухгалтерські операції невід'ємно пов'язане із вивченням документації. Це означає, що розглядаючи бухгалтерську та податкову документацію як об'єкта судово-економічної експертизи, експерт повинен вивчати й оцінювати її і з наукової, і з технічної точки зору. Тобто судовий експерт уповноважений вказувати на неправильність оформлення документу, неточність у відображенні реквізитів, на арифметичні помилки, на те, що документ складено не уповноваженими особами тощо. Це дає підстави припустити, що інколи об'єктивна оцінка зумовлює потребу виходу за межі спеціальних знань експерта-бухгалтера [3, с. 180–181], а отже може постати питання про те, що проведене експертне дослідження має бути комплексним. З огляду на це актуалізоване завдання щодо залучення експерта для отримання консультативно-довідкової допомоги, під час якої можливо надати на ознайомлення первинні матеріали судовому експерту й за його участі оцінити їх правильність, достатність, потребу витребування оригіналів інших документів.

З огляду на це, вважаємо, що алгоритм дій сторони обвинувачення щодо призначення економічної експертизи, зокрема, у справах щодо доведення до банкрутства, а також ухилення від сплати податків, має включати такі дії:

1) визначення основних тактичних завдань задля вирішення яких призначатиметься експертиза, обрання експертної установи, якій буде доручено проведення експертизи;

2) отримання консультативної судового експерта щодо матеріалів та об'єктів, специфіки їх підготовки та кількості, особливостей формулювання запитань, які виноситимуться на вирішення експерта;

3) підготовку необхідних матеріалів з дотриманням вимог щодо їх достатності, якості, повноти, а також процесуальних аспектів їх вилучення та долучення до матеріалів кримінального провадження;

4) направлення необхідних матеріалів до експертної установи, із забезпечення вимог їх конфіденційності та не розголошення таємниці досудового розслідування.

Отже, висновок експерта, складений за результатами проведення економічної експертизи, стає одним із визначальних джерел доказів в деяких кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із рейдерством,

зокрема, під час розслідування доведення до банкрутства, ухилення від сплати податків тощо. Можливість вирішення низки завдань, що охоплюються відповідною методикою, зумовлена коректністю дій сторони обвинувачення на етапі підготовки до призначення експертизи. Вважаємо, що дотримання наведеного алгоритму є необхідною умовою забезпечення ефективного проведення експертного дослідження.

Література:

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 №4651-VI (зі змінами та доповненнями) // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата звернення: 09.08.2024).

8. Дікань Л. В. Судово-економічна експертиза : навчальний посібник / Л. В. Дікань, В. Д. Понікаров, О. В. Кожушко. Харків : Вид Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця, 2014. 432 с.

9. Давченко Т. М. Розслідування доведення до банкрутства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2021. 227 с.

ІННОВАЦІЇ У МЕТОДАХ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Хамініч Світлана,

доктор економічних наук, професор кафедри соціально-економічних дисциплін Дніпропетровського університету внутрішніх справ, головний редактор журналу Вісник Дніпропетровського НДІСЕ «Економічні науки», старший науковий співробітник лабораторії економічних досліджень Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

Судова експертиза є однією з найважливіших складових судового процесу, забезпечуючи об'єктивне дослідження доказів та допомогу у встановленні істини. В останні роки ця область зазнала значних змін завдяки впровадженню інноваційних методів та технологій, які суттєво підвищили ефективність та точність експертних досліджень. Ці зміни не лише розширили можливості експертів, а й вплинули на розвиток усієї судової системи.

Одним із ключових напрямів інновацій у судовій експертизі стало використання цифрових технологій. Цифровізація торкнулася всіх аспектів експертної роботи: від збору доказів до їх аналізу та інтерпретації. Наприклад, впровадження тривимірного моделювання

дозволило створювати точні цифрові копії місць злочинів, які можуть бути використані для детальнішого аналізу та реконструкції подій. Такі моделі дають можливість експертам та слідчим не лише візуалізувати сцени злочинів, а й відтворювати різноманітні сценарії розвитку подій, що допомагає у встановленні істини [1].

Ще однією важливою інновацією стало застосування методів штучного інтелекту. Їх впровадження дозволяють автоматизувати всі процеси експертизи: аналіз великих обсягів даних, що значно прискорює роботу експертів та підвищує точність їх висновків. Штучний інтелект здатний розпізнавати закономірності та аномалії даних, які залишилися б непоміченими при традиційному аналізі. Наприклад, у судовій лінгвістиці штучний інтелект використовується для аналізу текстів щодо виявлення авторства, а в криміналістиці – для порівняння слідів і відбитків пальців. Такі системи допомагають знизити вплив людського фактору та зменшити ймовірність помилок, що особливо важливо у складних та відповідальних справах.

Важливою інновацією сьогодення став розвиток біометричних технологій. Традиційні методи, такі як дактилоскопія та аналіз ДНК, отримали новий розвиток завдяки покращенню точності та швидкості обробки даних. Сьогоднішні системи здатні ідентифікувати особистість за безліччю параметрів, включаючи відбитки пальців, райдужну оболонку ока, голос і навіть ходу. Ці методи стали незамінними у процесі встановлення особистості підозрюваних та жертв, а також у виявленні зв'язків між різними епізодами злочинної діяльності.

На особливу увагу заслуговують нові методи судово-медичної експертизи. У цій галузі відбулися значні зміни завдяки впровадженню сучасних технологій. Наприклад, віртуальна аутопсія, або віртуоскопія, дозволяє проводити посмертні дослідження без необхідності розтину тіла. Цей метод включає використання комп'ютерної томографії та магнітно-резонансної томографії для створення деталізованих тривимірних зображень внутрішніх органів. Віртуальна аутопсія є менш інвазійною і дозволяє зберегти тіло в неушкодженому стані, що особливо важливо у культурних чи релігійних контекстах.

Ще однією значущою інновацією є використання блокчейн-технологій для забезпечення безпеки та достовірності цифрових доказів. Блокчейн дозволяє створювати незмінні записи, які неможливо підробити чи змінити, що особливо важливо у судовій практиці, де питання справжності доказів може бути вирішальним. Ці технології забезпечують високий рівень довіри до даних, що використовуються в суді, і допомагають запобігти їхній підробці або втраті.

Не можна не відзначити й досягнення у галузі аналізу та інтерпретації відеоматеріалів. Сучасні системи відеоспостереження та

програмне забезпечення для їх аналізу дозволяють автоматично виявляти та класифікувати підозрілі дії, що значно полегшує роботу експертів. Аналіз відеоматеріалів став точнішим та швидшим завдяки алгоритмам комп'ютерного зору, які здатні ідентифікувати особи, транспортні засоби та інші об'єкти, навіть якщо вони частково приховані або змінені.

Крім того, в контексті інновацій у судовій експертизі важливим аспектом стає міжнародне співробітництво та обмін досвідом. У різних країнах розробляються унікальні методи та технології, які можуть бути корисними для покращення судових процесів у всьому світі. Міжнародні конференції, симпозиуми та спільні проєкти між експертами з різних юрисдикцій сприяють поширенню передових практик та дозволяють адаптувати новітні досягнення до умов конкретних країн. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли злочини все частіше мають транснаціональний характер, і розслідування вимагають координації зусиль на міжнародному рівні [2].

Одним із прикладів такого співробітництва є створення міжнародних баз даних для обміну біометричною інформацією та іншими видами цифрових доказів. Це дозволяє експертам з різних країн швидко отримувати доступ до необхідних даних та використовувати їх у розслідуваннях. Такі бази даних значно полегшують процес встановлення особистості злочинців, особливо якщо вони діють у кількох країнах.

Також важливо відзначити розвиток спеціалізованих лабораторій, які займаються науковими дослідженнями у сфері судової експертизи. Ці лабораторії є майданчиками для апробації нових методів та технологій, їх адаптації та впровадження у практику. У них проводяться тести на надійність та точність різних інструментів, розробляються нові методики та стандарти для використання у судових процесах. Таким чином, ці науково-дослідні центри стають центрами інновацій, звідки нові знання поширюються на судову практику по всьому світу.

Важливу роль грають і громадські організації, які займаються питаннями судової експертизи. Вони можуть виступати як незалежні спостерігачі за впровадженням нових технологій і методів, а також допомагатимуть розробляти рекомендації щодо їх застосування. Взаємодія з такими організаціями допомагає забезпечити прозорість та підзвітність процесів, пов'язаних із використанням інновацій, а також захищати інтереси та права всіх учасників судових процесів.

Однак, незважаючи на всі досягнення, впровадження інновацій у судову експертизу пов'язане з певними викликами. Один із них – необхідність постійного навчання та підвищення кваліфікації експертів,

які мають бути в курсі останніх технологій та методів. Без належного рівня підготовки робота з новими інструментами може призвести до помилок та зниження якості експертиз. Тому важливо, щоб запровадження інновацій супроводжувалося розвитком освітніх програм та курсів підвищення кваліфікації.

Ще один виклик – це забезпечення правового регулювання нових методів. Поява інноваційних технологій ставить перед законодавчими органами щодо їх інтеграції в існуючу правову систему. Важливо розробити чіткі стандарти та протоколи, які б гарантували, що використання нових методів не порушує прав та свобод учасників судових процесів.

Таким чином, інновації у методах судової експертизи відкривають перед фахівцями нові можливості для більш точного та швидкого встановлення істини. Однак їх успішне впровадження потребує комплексного підходу, що включає розвиток технологічної бази, правового регулювання та системи освіти. Тільки за дотримання цих умов судова експертиза зможе повною мірою скористатися перевагами нових технологій, забезпечуючи справедливість та об'єктивність правосуддя у сучасному світі.

Література:

1. Хамініч С.Ю., Мирошніченко В.В. Роль інформаційного фактора в забезпеченні національної безпеки в умовах глобалізаційних викликів. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конференція. м. Дніпро, 15 березня. 2024 р., ДДУВС. С. 343–345.*

2. Хамініч С.Ю. Інноваційні методи управління в соціально-орієнтованій системі підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2023. № 2 (39).* URL: <http://www.easterneuropeebm.in.ua/index.php/vipusk-39-2023>

**ПОСТАНОВКА ПИТАНЬ, ЯКІ ВИРІШУВАТИМУТЬСЯ
ЕКСПЕРТАМИ ПСИХОЛОГОМ ТА МИСТЕЦТВОЗНАВЦЕМ
У РАМКАХ «РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ
КОМПЛЕКСНОЇ ПСИХОЛОГО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ ДИТЯЧОЇ ПОРНОГРАФІЇ»**

Хамула Дмитро,

*кандидат культурології, старший науковий співробітник лабораторії
психологічних, мистецтвознавчих та інших видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Відповідно до ст. 156-1 Кримінального кодексу України, дитячою порнографією є зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі та/або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях. Проте, проблемою є те, що закон не містить норм, які визначають поняття «відверто сексуального образу» [2]. Також у Законі України «Про Медіа» немає визначення щодо порнографії [1].

У Методиці проведення судової мистецтвознавчої експертизи продукції порнографічного характеру, яка міститься у Реєстрі методик судових експертиз Міністерства юстиції України під реєстраційним кодом 15.1.12, залучення експерта-психолога для проведення комплексних експертиз не передбачено; однак зазначено, що при дослідженні документальних матеріалів з ознаками порнографії, що зображують психічне та фізичне насильство над особистістю, необхідне залучення психіатра [3, с. 50].

У розділі «Методики судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру (у змінах, що пропонуються) **«Методи, що застосовуються для вирішення завдань»** зазначено, що «Головним змістом і методами матеріалізації (втілення) порнографії є: – зображення сексуальних стосунків, що грубо порушують моральні норми, які склалися в суспільстві (норми статевої моралі)», але не роз'яснюється, що саме відноситься до моральних норм [4, с. 6].

За своєю суттю питання, на яке відповідатиме експерт-психолог, є таким: **«Кого саме бачить людина, коли дивиться це відео або фото, або інші зображення? Чи бачить вона дитину?»**. Мистецтвознавець же по суті вирішує питання приналежності того чи іншого контенту до творів мистецтва і наявності в ньому ознак неприпустимого,

порнографії, а особливо «закамуфльованої» порнографії, яка ховається за мистецьким контентом і яку найскладніше виявити.

Згідно редакції методики 2024 р. орієнтовний перелік вирішуваних питань було скорочено. Так, серед питань, які відносяться до дитячої порнографії наведено лише 2 питання, а саме: «Чи містить відеозапис, наданий на дослідження, інформацію характеру дитячої порнографії?» та «Чи містять графічні файл (зображення), надані на дослідження, інформацію характеру дитячої порнографії?» [4, с. 5].

Зі свого боку, ми пропонуємо не тільки уточнити орієнтовний перелік вирішуваних питань, а й розширити його із урахуванням потреб та особливостей вирішення саме проблем виявлення «закамуфльованої» дитячої порнографії, яка особливо розповсюджена у мистецькому середовищі. Запропоновані питання повністю спираються на науковий досвід вже детально проведених досліджень у рамках «Розробки методики проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи дитячої порнографії» (VII.1.1-2022/3, номер державної реєстрації теми: 0122U000933) із виявлення «закамуфльованої» дитячої порнографії, де було вирішено ряд проблемних питань, зокрема із розробки критеріїв-маркерів по виявленню відвертої та «закамуфльованої» дитячої порнографії [5, с. 688; 6, с. 306; 7, с. 163].

Отже наведемо перелік запропонованих нами питань:

Чи містить відеозапис, наданий на дослідження, інформацію відвертої дитячої порнографії?; Чи містить відеозапис, наданий на дослідження, інформацію «закамуфльованої» дитячої порнографії?; Чи містять графічні файл (зображення), надані на дослідження, інформацію відвертої дитячої порнографії?; Чи містять графічні файл (зображення), надані на дослідження, інформацію «закамуфльованої» дитячої порнографії?; Чи містить надана на дослідження друкована продукція інформацію відвертої дитячої порнографії?; Чи містить надана на дослідження друкована продукція інформацію «закамуфльованої» дитячої порнографії?; Чи належать надані на дослідження предмети до продукції відвертої дитячої порнографії?; Чи належать надані на дослідження предмети до продукції «закамуфльованої» дитячої порнографії?; Чи належать надані на дослідження мистецькі твори до продукції відвертої дитячої порнографії?; Чи належать надані на дослідження мистецькі твори до продукції «закамуфльованої» дитячої порнографії?; Чи містить мистецький твір, наданий на дослідження, із інформацію відверто порнографічного характеру, зображення абстрактної або реальної дитини?; Чи містить мистецький твір, наданий на дослідження, із інформацію «закамуфльованого» порнографічного характеру,

зображення абстрактної або реальної дитини?; Чи сприймається особа, наявна у мистецькому творі, наданому на дослідження, із інформацією порнографічного характеру, дитиною?; Чи сприймається дитина, зображена у творі наданому на дослідження, як еротизований образ дитини?; Чи сприймаються атрибути у творі наданому на дослідження із зображенням дитини, як такі, що іконографічно відповідають змісту зображення, або репрезентації дитини, як еротичного, або сексуально змодельованого образу?; Чи сприймається контекст, у якому знаходиться твір наданий на дослідження із зображенням дитини, як такий, що натякає на семантичний і іконологічний сенс зображення, або репрезентації дитини, як еротичного, або сексуально змодельованого її образу?; Чи сприймаються атрибути у творі наданому на дослідження із зображенням дитини, як такі, що натякають на семантичний і іконологічний зміст зображення, або репрезентації дитини, як еротичного, або сексуально змодельованого її образу?; Чи сприймається контекст твору із зображенням дитини, який надано на дослідження, як такий, що натякає на семантичний і іконологічний зміст зображення, або репрезентації дитини, як еротичного, або сексуально змодельованого її образу?; Чи могла психологічно постраждати дитина, зображена у творі, наданому на дослідження, із інформацією відверто порнографічного характеру?; Чи могла психологічно постраждати дитина, зображена у творі, наданому на дослідження, із інформацією «закамуфльованого» порнографічного характеру?; Чи містить твір, наданий на дослідження, інформацію відверто змодельованого сексуального образу дитини?; Чи дійсно у наданому на дослідження творі митець виправдовує сексуальне насилля над дітьми?; Чи дійсно у наданому на дослідження творі митцю необхідно було зображувати дітей для втілення своїх ідей, які можуть суперечити моральним нормам суспільства відносно прав дитини?; Чи відноситься твір, наданий на дослідження, до дитячої порнографії, не дивлячись на те, що він є визнаним твором сучасного мистецтва?; Чи відносяться до дитячої порнографії сучасні репродукції картин минулого із скандальним провенансом, де наявні еротизовані зображення дітей?; Чи є пропагандою дитячої порнографії проведення виставок із творами митців минулого, де на більшості творів присутній контент, який сприймається як суперечливий і неприйнятний відносно прав дитини?; Чи є пропагандою дитячої порнографії проведення виставок за участю сучасних митців, у творах яких присутній контент, який сприймається як суперечливий і неприйнятний відносно прав дитини?; Чи дійсно постановка фігури, жести та погляди дитини у наданому на дослідження творі сприймаються як такі, що мають неприпустимий еротизований характер «закамуфльованої» дитячої

порнографії?; Чи дійсно контекст, у якому було репрезентовано наданий на дослідження твір сприймаються як такий, що ображає честь і гідність дитини?; Чи дійсно постановка фігури, жести та погляди дитини у наданому на дослідження творі не відповідають топосу дитинства і сприймаються як такі, що мають неприпустимий еротизований характер «закамуфльованої» дитячої порнографії?; Чи дійсно постановка або атрибути та аксесуари, символи наявні у наданому на дослідження творі не відповідають топосу дитинства і сприймаються як такі, що мають неприпустимий еротизований характер «закамуфльованої» дитячої порнографії?

Література:

1. Закон України «Про медіа» (у чинній редакції від 08.12.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2478> (дата звернення: 24.07.2024).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 24.07.2024).

3. Долуда А.О. Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру. Харків, ХНДІСЕ, 2013. 58 с.

4. Долуда А.О. Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру (зі змінами). Харків, ХНДІСЕ, 2024. 14 с.

5. Журавльова М.О., Хамула Д.В. До питання визначення продукції як порнографічної: у комплексі або без використання спеціальних знань // Криміналістика і судова експертиза. Вип. 68. К.: КНДІСЕ, 2023. С. 688-697.

6. Хамула Д.В. До проблеми походження фізіологійності у сучасному мистецтві / Зб. мат. Міжнар. наук.-пр. конф. «Ароцкерівські читання та 105-річчя від дня народження М.В. Салтевського», Харків, 19 травня 2023 року. Харків, 2023. С. 306-308.

7. Хамула Д.В. До проблеми осмислення і виявлення елементів порнографії у культурі та мистецтві: моменти «до» і «після» / Зб. мат. №6-ї Міжнар. наук.-пр. конф. «Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності», 12 жовтня 2023 року. Кропивницький, 2023. С. 163-165.

РОЛЬ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У ВИЗНАЧЕННІ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ, НАНЕСЕНОЇ ВЛАСНИКАМ ПОШКОДЖЕНОГО (ЗНИЩЕНОГО) МАЙНА ВНАСЛІДОК НЕЗАКОННОГО ВІДКЛЮЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ВІД ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ

Холодова Ольга,

*кандидат технічних наук, доцент, судовий експерт,
який не є працівником державних спеціалізованих установ*

Останнім часом досить затребуваним питанням в експертній практиці є встановлення розміру матеріальної шкоди, нанесеної власникам пошкодженого (знищеного) майна внаслідок незаконного відключення об'єкта від електропостачання. Вирішення цього питання судової товарознавчої експертизи має певні особливості, передбачає вирішення експертом кваліфікаційних, ідентифікаційних, діагностичних, ситуаційних завдань, тому потребує поглибленого вивчення властивостей пошкодженого (знищеного) майна, із застосуванням спеціальних знань експерта, у тому числі, з товарознавства, матеріалознавства, сенсорного аналізу, мікробіології, технології виробництва, класифікації товарів, стандартизації, метрології, маркетингу.

Доцільно зазначити, що для складання повного об'єктивного й науково-обґрунтованого висновку, який відображає стан конкретного об'єкта дослідження в період, що цікавить, а також відображає в кожному випадку певні обставини, важливе значення має правильне застосування експертом методів і технічних засобів дослідження, раціональне використання матеріалів справи й чинних нормативних документів. У процесі дослідження експертом за допомогою виділених ознак ідентифікуються властивості об'єкта, його стан, можливість його зміни за певних умов. При цьому вибір методів і технічних засобів дослідження залежить від конкретного об'єкта дослідження.

У даній публікації пропонується розглянути особливості визначення розміру матеріальної шкоди, нанесеної внаслідок незаконного відключення об'єкта від електропостачання власнику зерна пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року, у тому числі 29,9 т – пшениці 2 класу та 30,1 т – пшениці 3 класу з моменту відключення від електропостачання знаходилося у виробничих ємностях в процесі промивки, та 927,474 т – пшениці 2 класу і 920,171 т пшениці 3 класу завантажено у силоса №№ 1, 2, 6, 7, 13, 14 та з моменту відключення від електропостачання призупинений технологічний процес.

Перший етап товарознавчої експертизи включає: вивчення законодавчих, нормативно-технічних документів, спеціальної літератури; вивчення вихідних даних про об'єкти дослідження на підставі результатів дослідження та наданих на дослідження вихідних даних – результатів лабораторних аналізів середньодобових при прийманні зерна, зафіксованих в Журналі; результатів лабораторних досліджень у картках аналізу зерна; проведення детального порівняльного аналізу характеристик зерна пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року з вимогами ДСТУ 3768:2019 «Пшениця. Технічні умови» [1] та ДСТУ 3570-97 «Зерно фуражне, продукти його переробки, комбікорми» [2].

В результаті огляду виробничих ємностей, які знаходяться на території підприємства, експертом встановлено органолептичні показники якості зерна, які є показниками свіжості зерна, повноцінності споживчих якостей. На момент огляду зерно пшениці у ємностях у стадії усмоктування вологи (насичене вологою). Зерно пшениці має невластивий колір: зовнішні покриви зерна коричневі, ендосперм – кремовий, зерно з пліснявою на поверхні, блиск відсутній, повне знебарвлення всієї поверхні зернівки, зерна мають розвинуті проростки і корінці, зерна на поверхні, проросли у молоду рослину рис. 1. Зміна властивого для зерна кольору є першою ознакою несприятливих умов зберігання, порушення технологічних прийомів доробки. Запах зернової маси плісняво-тухлий та різко відчутний затхлий, тому смак зерна експертом не визначався. Плісняво-тухлий запах появляється в зерні внаслідок активного розвитку пліснявих грибів при зберіганні зерна з підвищеною вологістю.

Вивчення вихідних даних про фізико-хімічні показники якості зерна пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року, яке з моменту відключення від електропостачання знаходилося у виробничих ємностях в процесі промивки зерна пшениці, експертом здійснено на підставі наданих на дослідження вихідних даних – результатів лабораторних аналізів середньодобових при прийманні зерна, зафіксованих в Журналі; результатів лабораторних досліджень у картках аналізу зерна. Лабораторні дослідження показників якості не є предметом судової товарознавчої експертизи, тому не проводилися.

Рис. 1. Результати огляду зерна пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року, яке з моменту відключення від електропостачання знаходилося у виробничих ємностях в процесі промивки

Результати наданих лабораторних досліджень та органолептичної оцінки показників якості зерна пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року, яке з моменту відключення від електропостачання знаходилося у виробничих ємностях в процесі промивки зерна пшениці, свідчить про те, що через порушення технологічного процесу, тривалого знаходження зерна пшениці у воді внаслідок неможливості продовження технологічного процесу, зерно пшениці не відповідає вимогами ДСТУ 3768:2019 [1]. Зерно, яке має розвинуті проростки і корінці, та зерно, яке на поверхні проросло у молоду рослину, плісняво-тухлий та різко відчутний затхлий запах зернової маси з показниками якості, що не відповідають вимогам ДСТУ 3768:2019 [1], є непридатною сировиною для виробництва борошняної продукції та крупів, його використання неможливе у сферах виробництва, заготівлі, зберігання, переробки, торгівлі або для застосування на корм тваринам. В результаті огляду вивантаженого з силосів зерна пшениці 2 та 3 класу експертом визначено органолептичні показники якості зерна, які є показниками свіжості зерна, повноцінності споживчих якостей. На момент огляду зерно пшениці у стадії зігрівання, про що свідчить зовнішній вигляд зерна та запах. Зерно пшениці має невластивий темний колір: зовнішні покриви зерна коричневі, ендосперм –

кремовий, зерно з пліснявою на поверхні, блиск відсутній, повне знебарвлення всієї поверхні зернівки, зерно втратило сипкість (рис. 2).

Рис. 2. Результати огляду зерна пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року, яке завантажено у силоса №№ 1, 2, 6, 7, 13, 14 та з моменту відключення від електропостачання призупинений технологічний процес

Результати наданих лабораторних досліджень та органолептичної оцінки показників якості зерна пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року, яке завантажено у силоса № 1, 2, 6, 7, 13 та 14, свідчать про те, що станом на момент огляду зерно за фізико-хімічними та органолептичними показниками якості не відповідає вимогами ДСТУ 3768:2019 [1]. Зерно пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року пройшло першу фазу самозігрівання, тобто втратило біологічні властивості, а тому є непридатною сировиною для виробництва борошняної продукції та крупів, його використання неможливе у сфері заготівлі, зберігання, переробки, торгівлі, його можна використовувати лише як фуражне на корм тваринам.

Виходячи з вищевикладеного, користуючись чинними методиками, розмір матеріальної шкоди по товарах та сировині, яке значно пошкоджене та непридатним для використання за призначенням, розраховується як:

– по зерну пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року, з моменту відключення від електропостачання знаходилося у виробничих ємностях в процесі промивки зерна пшениці, має показники якості, що не відповідають вимогам ДСТУ 3768:2019 [1], у тому числі, 100% зіпсоване зерно, розвинуті проростки і корінці, а також зерно, яке на поверхні проросло у молоду рослину, плісняво-тухлий та різко відчутний затхлий запах зернової маси, є непридатним у сферах виробництва, заготівлі, зберігання, переробки, торгівлі або для застосування на корм тваринам, збиток дорівнює ринковій вартості зерна пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року (29,9 т – пшениця 2 класу та 30,1 т – пшениця 3 класу);

– по зерну пшениці 2 та 3 класу, рік врожаю 2023 року, яке завантажено у силоса № 1, 2, 6, 7, 13 та 14, за всіма показниками якості (фізико-хімічними та органолептичними) не відповідає вимогами ДСТУ 3768:2019 [1], пройшло першу фазу самозігрівання, тобто втратило біологічні властивості, а тому є непридатною сировиною для виробництва борошняної продукції та крупів, його використання неможливе у сфері заготівлі, зберігання, переробки, торгівлі, його можна використовувати лише на корм тваринам, розмір матеріальної шкоди визначається розрахунковим методом як різниця між ринковою вартістю майна до пошкодження від дії негативних чинників та ринковою вартістю майна після пошкодження від дії негативних факторів.

Література:

1. ДСТУ 3768:2019 Пшениця. Технічні умови [Електронний ресурс] / К.: Технічний комітет зі стандартизації «Зернові культури та продукти їх переробки» (ТК 170), 2019.

2. ДСТУ 3570-97 Зерно фуражне, продукти його переробки, комбікорми. Методи визначення токсичності (ГОСТ 13496.7-97, ІДТ). З Поправкою (ІПС № 4-1999) . К.: Київський інститут хлібопродуктів, 1999, 39 с.

ТИПОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ НА ПЕРВИННОМУ ЕТАПІ В МЕЖАХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Хоменко Владислав,

*старший судовий експерт лабораторії товарознавчих та транспортно-товарознавчих видів досліджень
Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

З початком масового використання автомобільного транспорту, а як наслідок розвитком страхової галузі, почався розвиток та впровадження (автотоварознавчої) транспортно-товарознавчої експертизи, а саме дослідження з визначення: ринкової вартості (для цілей розподілу майна), розміру матеріальних збитків, нанесених власникам колісних транспортних засобів (далі – КТЗ) усіх форм власності.

Практика проведення експертиз щодо визначення: ринкової вартості транспортних засобів; розміру матеріальних збитків нанесених власнику КТЗ внаслідок дорожньо-транспортної події (ДТП), протиправних дій третіх осіб (ПДТО), інших механічних впливів тощо, дозволяє зробити висновок про виникнення суперечливих питань на першому етапі транспортно-товарознавчого дослідження/експертизи – процесу технічного експертного огляду КТЗ у зв'язку з сумнівами сторони відповідача в неупередженості та незалежності проведення дослідження.

В багатьох випадках цей процес значно ускладнений через процедуру оповіщення (запрошення, повідомлення) зацікавлених сторін (винуватець ДТП, ПДТО, власник засобу підвищеної небезпеки, балансоутримувач (у випадку аварійного руйнування споруд, дерев, тощо).

Існуюча практика повідомлення зацікавлених сторін про експертний технічний огляд КТЗ регламентується рядом нормативно – правових актів (кодексів, законів), а більш детальний в рамках транспортно-товарознавчої експертизи алгоритм сповіщення прописаний в «Методиці товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів», затвердженої наказом Міністерства юстиції України, Фондом державного майна України від 24.11.2003 № 142/5/2092, п. 5, п.п. 5.2. А саме, п.п. 5.2. «...У разі потреби виклик заінтересованих осіб для технічного огляду із зазначенням дати, місця та часу проведення огляду КТЗ (після їх узгодження з виконавцем дослідження) здійснюється замовником дослідження шляхом вручення відповідного виклику під розписку особі, що викликається, або телеграмою з повідомленням про

її вручення адресату. У разі відсутності в установлений час на місці огляду осіб, що викликалися, огляд проводиться без їх участі, про що зазначається у звіті (акті), висновку...».

Даний алгоритм повідомлення (сповіщення) зацікавлених сторін широко використовувався в судовій практиці та мав форму телеграми, або цінного листу з повідомленням про вручення особі, що викликається.

За формою повідомлення має наступні варіанти:

а) Приклад повідомлення до страхової компанії

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЕКСПЕРТНИЙ ТЕХНІЧНИЙ ОГЛЯД КТЗ

Кому: Керівнику СГ «ТАС»

Куди: 65000, м. Одеса, вул. Буніна, 8, e-mail: tas@sgtas.ua

Запрошуємо Вашого представника на технічний експертний огляд КТЗ **Toyota Prius**, реєстраційний номер: **ВН111КА**, пошкодженого внаслідок ДТП від 05 серпня 2024 року. Цивільно правова відповідальність винуватця ДТП – Іванова І.І. застрахована згідно полісу ОСЦПВНТЗ № АТ/1111111, виданого СГ «ТАС»

Огляд відбудеться о 15³⁰ годин, 12.08.2024 року, за адресою: обл. Одеська, р-н. Одеський, с. Усагове, вул. Остапа Вишні, 19в, в умовах СТО».

При неявці, огляд буде проведений без Вашого представника.

08.08.2024 року

Іван ПЕТРОВ

б) Приклад повідомлення до юридичної особи (в штаті якої знаходиться винуватець події)

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЕКСПЕРТНИЙ ТЕХНІЧНИЙ ОГЛЯД КТЗ

Кому: Керівнику ТОВ «Укрлогістика»

Куди: 65000, м. Одеса, вул. Щепкіна, 8, офіс 3, тел: (048)777-00-00

Запрошуємо Вашого представника на технічний експертний огляд КТЗ **Toyota Prius**, реєстраційний номер: **ВН111КА**, пошкодженого внаслідок ДТП від 05 серпня 2024 року з вини Вашого працівника – Іванова І.І.

Огляд відбудеться о 15³⁰ годин, 12.08.2024 року, за адресою: обл. Одеська, р-н. Одеський, с. Усагове, вул. Остапа Вишні, 19в, в умовах СТО».

При неявці, огляд буде проведений без Вашого представника.

08.08.2024 року

Іван ПЕТРОВ

с) Приклад повідомлення до фізичної особи

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЕКСПЕРТНИЙ ТЕХНІЧНИЙ ОГЛЯД КТЗ

Кому: Попов Валерій Михайлович

Куди: 65000, м. Одеса, вул. Рішельєвська, 11, офіс 9, тел. (048)777-00-00, e-mail: porov@gmail.com

Запрошуємо Вас, або Вашого представника на технічний експертний огляд КТЗ **Toyota Prius**, реєстраційний номер **ВН111КА**, пошкодженого внаслідок ДТП від 05 серпня 2024 року, другої учасник ДТП Попов В.М.

Огляд відбудеться о 15³⁰ години, 12.08.2024 року, за адресою: обл. Одеська, р-н Одеський, с. Усагове, вул. Остапа Вишні, 19а, в умовах СТО».

При неявці, огляд буде проведений без Вашого представника.

08.08.2024 року

Іван ПЕТРОВ

Даний варіант повідомлення (запрошення) зацікавленої сторони має ряд недоліків, до яких можна віднести недосконалу роботу поштових агрегаторів (основний – Укрпошта), а саме несвоєчасне доставлення кореспонденції, що відіграє значущу роль в даному випадку.

У зв'язку з вищенаведеним та з урахуванням існуючих тенденцій (розвиток телекомунікаційних технологій):

- впровадженням Міністерством цифрової трансформації України технологій: «Держава у смартфоні», «Електронний суд»;

- сучасним сервісів поштового зв'язку, а саме (для прикладу): ТОВ «Поштова служба «Е-ПОСТ» (що вбачає відправлення електронного документу з цифровим підписом, який буде вручено отримувачу у вигляді паперової копії електронного документу);

- повідомлення за допомогою «e-mail» електронної пошти;

- різноманітних електронних месенджерів (для прикладу): «VIBER», «WhatsApp», «Telegram» та інші;

- сервіси мобільного зв'язку (для прикладу): «SMS», «MMS».

Використання даних сервісів дає можливість з максимальною вірогідністю сповістити зацікавлені сторони та отримати підтвердження про отримання інформації отримувачем.

е) Приклад повідомлення електронною поштою

22.07.24, 18:08

Gmail - Запрошення на експертний огляд автомобіля Hyundai Sonata, реєстраційний номер: ВН111ВН

<ocenkaodessa@gmail.com>

Запрошення на експертний огляд автомобіля Hyundai Sonata, реєстраційний номер: ВН111ВН

1 повідомлення

<ocenkaodessa@gmail.com>

22 липня 2024 р., о 18:08 Кому:

oranta@oranta.ua

Запрошуємо Вашого представника на технічний експертний огляд КТЗ **Hyundai Sonata**, реєстраційний номер **ВН111ВН**, пошкодженого внаслідок ДТП від 21 липня 2024 року, пильно проправа відповідальність другого учасника ДТП - ----- В.О. застрахована згідно полісу ОСЦПВНТЗ №АТ/11111111, виданого НАСК «ОРАНТА»

Огляд відбудеться о 15⁰⁰ години, 24.07.2024 року, за адресою: м. Одеса, вул. Воробйова, 13, в умовах СТО».

При неявці, огляд буде проведений без Вашого представника.

З повагою, -----, тел. +38(093)111-11-11

Повідомлення ОРАНТА.pdf
274К

f) Приклад повідомлення (типової форми заповнення даних) за допомогою поштового агрегатора «Е-ПОСТ» (що вбачає відправлення електронного документу з цифровим підписом, який буде вручено отримувачу у вигляді паперової копії електронного документу) [4]

Інформація про відправника

Email відправника*

Тип відправника*

ПІБ відправника*

Індекс*

Область, Район, Місто* (авто заповнення)

Тип вулиці*

Вулиця*

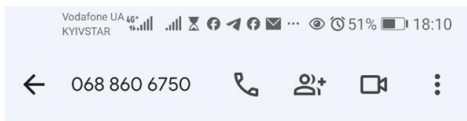
Будинок* Тип приміщення Номер квартири

Мобільний номер телефону відправника*

<https://send.e-post.com.ua>

1/2

f) Приклад повідомлення за допомогою розповсюджених месенджерів («WhatsApp», «Telegram», SMS, MMS)

Спілкування з користувачем 068 860 6750 (SMS/MMS)

Запрошуємо Вас, або Вашого представника на технічний експертний огляд КТЗ Hyundai Sonata, реєстраційний номер: ВН7252ОН, пошкодженого внаслідок ДТП від 21 липня 2024 року, цивільно правова відповідальність другого учасника ДТП – Шаєвський В.О. застрахована згідно полісу ОСЦПВНТЗ №АТ/4278817, виданого НАСК «ОРАНТА»

Огляд відбудеться о 1500 годин, 24.07.2024 року, за адресою: м. Одеса, вул. Воробйова, 13, в умовах СТО».

При неявці, огляд буде проведений без Вашого представника.

Судовий експерт Хоменко В.В.,
+38(050) 333-26-09

18:10 • SMS • Vodafone UA

Перераховані вище можливі варіанти сповіщення (запрошення зацікавлених сторін на експертний технічний огляд КТЗ) мають практичне застосування при виконанні експертних досліджень та судових експертиз, детально описані та проаналізовані в судах різних інстанцій та запропоновані, як належні та допустимі докази [5, 6, 7].

Як приклад стаття судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, кандидата юридичних наук, доцента Наталії Сакари – «Судова практика щодо оцінки електронних доказів», а саме:

«Скрін-шоти повідомлень з телефону та планшету, роздруківки з Viber» – »...На підтвердження заявлених вимог ОСОБА_1 надала скрін-шоти повідомлень з телефону та планшету, роздруківки з Viber, які суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, вважав належними та допустимими доказами, які досліджені судами у їх сукупності та яким надана належна правова оцінка (Постанова ВС від 13 липня 2020 року у справі № 753/10840/19) [5].

Повідомлення про експертний технічний огляд об'єкту дослідження, як частина першого етапу проведення експертного дослідження/судової експертизи, є основою для проведення експертизи зі встановлення ринкової вартості КТЗ, розміру матеріальних збитків нанесених власнику КТЗ.

Неможливість або несвоєчасність повідомлення зацікавлених сторін негативно впливає на подальший розгляд справи в суді, а саме сторони (відповідач) підвергає сумніву висновки наведені експертом, мотивуючи то, що сторона не була своєчасно та в законний спосіб повідомлена про місце, дату та час проведення експертного огляду КТЗ та не мала можливості особисто бути присутньою.

Враховуючі вищезазначене, вважаю за необхідне вдосконалення методичних рекомендацій, що будуть містити більш розгорнутий (сучасний) алгоритм повідомлення (запрошення, виклику) з урахуванням тенденцій запроваджених в Державі Україна.

Література:

1. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.94 року (зі змінами та доповненнями, внесеними законами України).

2. «Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах» (наказ МЮ України від 12.12.2011 року за № 3505/5, у редакції МЮ України від 07.09.1591 року №1659/5).

3. «Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів», затверджена наказом Міністерства Юстиції України та Фонду державного майна України від 24.11.2003 року за № 142/5/2092, у редакції наказу Міністерства юстиції України та Фонду державного майна України від 24.07.2009 року за № 1335/5/1159, зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 04 серпня 2009 року за № 724/16740, {з змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 137/5/2732 від 08.12.2004, № 1335/5/1159 від 24.07.2009, № 3207/5/1033 від 21.10.2019}.

4. Сайт сервісу з доставки електронних документів, <https://send.e-post.com.ua/>.

5. Сайт Верховного суду України. «Судова практика щодо оцінки електронних доказів», суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент Наталія Сакара, upreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1282146/.

6. Сайт Верховного суду України. «Судова практика ККС Верховного Суду щодо допустимості електронних доказів», суддя Верховного Суду Надія Стефанів.

7. Сайт Верховного суду України. «Докази і доказування в господарському процесі: практика Верховного Суду», секретар Великої Палати Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор Віталій Уркевич.

АНАЛІЗ ЗМІН ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ УКРАЇНИ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КЕРУЮТЬ МІКРОМОБІЛЬНИМИ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Хоробрих Павло,

*старший науковий співробітник Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

Для більш об'єктивного, усебічного та повного дослідження за призначення судової інженерно-транспортної експертизи, тобто під час проведення технічного оцінювання дій особи, яка керувала гіробордом, електросамокатом, моноколесом тощо на момент виникнення дорожньо-транспортної пригоди, установлення причинового зв'язку між діями/бездіяльністю даної особи та подією дорожньо-транспортної пригоди, і, як наслідок, обґрунтованості та правильності висновку, виникає потреба у визначенні статусу особи (водій або пішохід), а також установленні відповідності/невідповідності дій цієї особи вимогам забезпечення безпеки дорожнього руху.

24 лютого 2023 року набув чинності Закон України «Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електрозарядної інфраструктури та електричних транспортних засобів», згідно з яким електросамокати та моноколеса належать до транспортних засобів, і об'єднали електричні транспортні засоби у дві категорії:

- легкий персональний електричний транспортний засіб: має від одного колеса, електродвигун потужністю до 1000 Вт і розвиває максимальну швидкість до 25 км/год. До цієї категорії належать всі прокатні самокати;

- низькошвидкісний легкий електричний транспортний засіб: має від двох коліс та може їхати зі швидкістю 10–50 км/год. До того ж, пристрої, які їдуть зі швидкістю понад 50 км/год, не належать до цієї категорії, це мотоцикли.

Згідно з термінами Правил дорожнього руху (далі – ПДР), «водій – особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування транспортним засобом, тимчасовий талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі» [2].

Звертаємо увагу на те, що в наведеному законі відсутні такі важливі, на думку автора, норми:

- обов'язки власників електросамокатів та моноколіс реєструвати їх, або отримувати номерний знак;

- не вимагається від власників отримувати посвідчення водія для керування таким транспортом;

- інформація щодо статусу особи, яка керує мікромобільним транспортним засобом.

Це не дає змоги слідчим органам та суду належним чином надати юридичну оцінку діям такої особи.

Отже, відсутність у законодавстві норм та відсутність розробок із питань теорії та методики автотехнічної експертизи щодо осіб, які керують мікромобільними транспортними засобами, зумовлює необхідність дослідження організаційно-правових, загально-методичних засад судової автотехнічної експертизи в цьому напрямі як джерела доказів під час розслідування злочинів у сфері транспорту.

Актуальність дослідження полягає в об'єктивній необхідності дослідження із розширенням теоретичних, правових, організаційних, методичних та інформаційних основ призначення, виконання, застосування та оцінювання судової автотехнічної експертизи за дорожньо-транспортними пригодами за участі особи, що керувала мікромобільним транспортним засобом, як джерела формування доказової бази під час установлення істини у справі.

Зважаючи на викладене вище, пропонуємо:

1) ч. 2 ст. 14 «Учасники дорожнього руху» Закону України «Про дорожній рух» [3] викласти в такій редакції:

«До учасників дорожнього руху належать водії та пасажирів транспортних засобів, пішоходи, особи, які рухаються в кріслах колісних засобів, на моноколесах, електросамокатах, гірбордах та інших мікромобільних засобах пересування, велосипедисти, погоничі тварин»;

2) абз. 25 п. 1.10 ПДР викласти в такій редакції:

«Водій – особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий дозвіл на право керування транспортним засобом, тимчасовий талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії або особа, яка керує моноколом, електросамокатом, гірбордом, іншим мікромобільним засобом пересування. Водієм також є особа, яка навчає керування транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі»;

3) доповнити п. 1.10 ПДР визначенням термінів:

«мікромобільний транспортний засіб – розрахований на одну особу електричний або самобалансуючий чи механічний транспортний засіб»;

«моноколесо – електричний мікромобільний транспортний засіб, уніцикл (моноцикл), що самобалансує, з одним колесом і розташованими по обидва боки від колеса підніжками, призначений для пересування однієї людини»;

4) обумовити в ПДР мінімальний вік, із якого настає право керувати моноколом, – 16 років;

5) доповнити п. 2.3 ПДР такими обов'язковими вимогами до водія будь-якого мікромобільного транспортного засобу: «Під час пересування водій має бути вдягнений у захисний шолом, захисні рукавички, налокітники й наколінники; а темного часу доби та в умовах недостатньої видимості (для своєчасного їх виявлення іншими учасниками дорожнього руху) використовувати світлоповертальні елементи (стрічку, наліпку, жилет тощо) або бути в одязі, який має світлоповертальні елементи;

6) додати до п. 2.13 ПДР водіїв будь-яких мікромобільних транспортних засобів до категорії А1 учасників дорожнього руху із відповідними правами й обов'язками;

7) додати до п. 12.9 ПДР вимоги щодо обмеження швидкості руху на мікромобільному транспортному засобі до 30 км/год.

Література:

1. Про деякі питання використання транспортних засобів, оснащених електричними двигунами, та внесення змін до деяких законів України щодо подолання паливної залежності і розвитку електрозарядної інфраструктури та електричних транспортних засобів :

Закон України від 24.02.2023 р. № 2956-IX (зі змін.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2956-20#Text> (дата звернення: 09.08.2024).

2. Правила дорожнього руху : затв. постановою Кабміну України від 10.10.2001 р. № 1306 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.08.2024).

3. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.2003 р. № 3353-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3353-12> (дата звернення: 09.08.2024).

ДО ПИТАННЯ ПЕРСПЕКТИВ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОРТРЕТІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Хорошун Дар'я,
аспірантка

Харківського національного університету внутрішніх справ

Увага до професії психолога невпинно зростає, про що свідчать результати конкурсу до закладів вищої освіти зокрема, і запит населення на їх послуги в цілому. Неабияке значення психологи відіграють і в сфері кримінального судочинства, адже тут їм відводиться роль спеціалістів, котрі на підставі власних спеціальних знань вирішують окремі тактичні завдання розслідування, що в комплексі спрямовані на забезпечення повного та всебічного попереднього розслідування.

Злочини проти життя та здоров'я особи є складними в розслідуванні, адже їм притаманна низка ознак, що потребують ретельної оцінки чи зумовлюють потребу проведення комплексу процесуальних заходів. Так, зокрема, умисні вбивства можуть бути вчинені в стані сильного душевного хвилювання, а отже, важливо з'ясувати чи дійсно особа перебувала в цьому особливому стані, чим зумовлено його появу тощо. Поширеним є скоєння умисних вбивств з особливою жорстокістю, що нерідко супроводжується розчленування трупів, понівеченням обличчя з метою унеможливлення швидкої ідентифікації особи потерпілого, вжиттям низки інших заходів, спрямованих на приховання тіла і в цілому події злочину. Ураховуючи викладене, особливо важливо зауважити про доцільність використання всіх передбачених кримінальним процесуальним законодавством можливостей і методів

на шляху вирішення тактичних завдань і завдань кримінального провадження.

Нашу увагу привертає можливість залучення спеціаліста-психолога до складання психологічних портретів. Як зазначають у юридичній літературі, до їх створення можуть бути залучені: психологи, психіатри, патопсихологи, криміналісти, сексологи й інші фахівці. Мета використання психологічних портретів полягає у встановленні особи злочинця (за характеристиками мотиваційної сфери, зокрема у прагненні вчинити злочини, наявністю судимостей, виду діяльності, навичок тощо, соціально-демографічними даними, а якщо злочин мав ще й сексуальний підтекст, то особливостями сексуальної сфери) та забезпеченні її розшуку [1, с. 102]. При цьому слід також ураховувати, що психологічний портрет злочинця не обов'язково вказує на конкретну особистість. Він сприяє створенню загального уявлення про тип особистості злочинця, систематизації варіантів про те, як можливо відшукати особу злочинця або виробленню стратегії подальшого розслідування. Окрім цього, у разі встановлення органами досудового розслідування даних про осіб, які відповідають складеному психологічному портрету, то це може допомогти розробити тактику проведення допиту, слідчого експерименту, затримання тощо [2, с. 27-28].

Психопрофілювання злочинців доцільне в таких ситуаціях: 1) злочин учинено, особистість особи, яка його скоїла невідома; 2) злочин учинено, особу підозрюваного встановлено, проте відсутня можливість отримання від нього інформації (його місцезнаходження невідоме, його немає серед живих); 3) злочин скоєно, особу, причетну до його вчинення затримано, проте він не вступає у взаємодію зі слідством, відомості про його особистість обмежені (це ускладнює встановлення мотиву та мети, якою керувався злочинець); 4) злочин учинено, проте жертва невідома чи не встановлено місцезнаходження трупа; 5) злочин учинено, однак злочинний умисел не доведено до кінця, потерпіла особа відмовляється від контакту зі слідчим або не може давати показання з об'єктивних причин (поранення, перебування в комі, захворювання тощо) [3, с. 53].

Складення психологічного портрету злочинця можливе не в кожному кримінальному провадженні, тому що це складна діяльність, котра зумовлена потребою реалізації цілої низки заходів. Серед них такі, як:

1) ознайомлення із загальною інформацією про вчинені злочини на території, що перебуває під юрисдикцією відповідного територіального органу поліції;

2) аналіз інформативних матеріалів, а саме: аналіз злочинів за моделлю: жертва – місце – спосіб – сліди; оцінка відомостей про злочини за моделями: дата – місце – спосіб – сліди;

3) оцінка вихідних даних з метою узагальнення відомостей щодо: вікових особливостей злочинця; його місце проживання; соціального статусу; сімейного статусу; динамічних характеристик; обрання знаряддя і засобів учинення злочину; аномальних потреб; емоційних станів; індивідуально-психологічних характеристик; зв'язку із жертвами; сексуальних особливостей учинення злочину; психологічної готовності до вчинення злочину [4; 5; 6].

Таким чином, складення психологічного портрету особи злочинця вимагає вивчення й узагальнення низки відомостей, котрі навіть не завжди відображаються в матеріалах кримінальних проваджень. Через це вважаємо слушними позиції, що «найбільш суттєвою перешкодою у розвитку даного напрямку і широкого застосування психологічного портрета у практиці розкриття злочинів є специфіка об'єкта дослідження, що носить міждисциплінарний характер і має складно опосередковану детермінацію. При цьому основна проблема розробки психологічного портрета невстановленого злочинця в тому, що основне завдання полягає в поєднанні криміналістичних ознак, які є матеріальними (об'єктивними) з психологічними ознаками особи злочинця, що є суб'єктивними та не завжди зовнішньо спостерігаються в елементах злочинної поведінки» [7, с. 85]. Не можна не погодитися, що психологічний портрет (профіль) злочинця і досі залишається для вітчизняної правозастосовної практики недостатньо вивченим методом розкриття і розслідування злочинів через низку недоліків і проблем, котрі виникають на етапі його практичного застосування, що актуалізує потребу вивчення зарубіжного досвіду в аспекті застосування цього методу. За таких умов просте його запозичення можливо буде вивести до більш якісного рівня – розробки власної методики зі складання психологічного портрету невідомого злочинця [8, с. 109].

На нашу думку, одним із апробованих способів удосконалення методики профілювання злочинців, складення та використання психологічних портретів під час розслідування злочинів є застосування комплексного наукового підходу щодо вивчення й узагальнення емпіричного матеріалу. У практичному сенсі такий підхід можливо реалізувати шляхом поєднання можливостей кримінального аналізу та роботи психологів, що спеціалізуються на психології особистості. Саме останні на підставі наявних у них спеціальних знань, ґрунтовного вивчення матеріалів кримінальних проваджень, особистого спілкування з деякими засудженими, зможуть виробити науково обґрунтовані алгоритми побудови психологічних портретів злочинців. Вважаємо, що

це питання є актуальним до поглибленого вивчення і подальшого розроблення, а отже, вимагає докладання зусиль як з боку криміналістів, так і психологів.

Література:

1. Вуйма А. Г. Використання спеціальних знань під час розслідування вбивств: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Харків, 2023. 297 с.

2. Алексеєва Т. В. Психологічний портрет як психолого–криміналістичний метод вивчення особистості злочинця. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2010. № 7. С. 19-29.

3. Лозова С. М. Психолого-криміналістичний портрет невідомого злочинця: проблемні питання складання і використання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2 (49). С. 51-57.

4. Гончаренко В. Г. Лекції з судової психології, читані в Академії адвокатури України. Київ: Академія адвокатури України, 2008. 280 с.

5. Куп'янський М. Г. Розслідування серійних сексуально-садистських убивств (організаційно-тактичні засади): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

6. Січковська І. В. Початковий етап розслідування сексуальних вбивств: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2013. 275 с.

7. Федчак І., Корпан В. Особливості складання психологічного портрета серійного вбивці та розкриття його психологічних особливостей. Інформаційні технології в освіті та практиці : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 17 грудня 2021) / упорядник: Т. В. Магерівська. Львів : ЛьвДУВС, 2021. С. 84-85.

8. Деревянко Н. З. Складання психологічного портрету потерпілого, який відбуває покарання, при розслідуванні фактів нанесення йому тілесних ушкоджень. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 16-17 жовт. 2020 р.) / Міжнар. економ.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука. Рівне : Видавн. дім «Гельветика», 2020. Ч. II. С. 107-110.

ФЕНОМЕН БЕЗПРАВНОГО ГОРЯ

Царьова Катерина,

*судовий експерт психологічних, лінгвістичних
та інших видів досліджень*

*Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Професор Коледжу Нью-Рошель, Нью-Йорк, США Кеннет Дока в 1989 році перший запропонував феномен безправного горя, який викликає інтерес та увагу, залишається актуальним по сьогоднішній день. Автор визначив його як «горе, що переживається у випадку, коли втрата не може бути виражена відкрито, публічно оплакана та не приймається суспільством». Тобто саме суспільство та його уявлення про те, що є нормальним, а що ні, не дає змоги тій людині, яка горює явно показувати свою біль у зв'язку з цією втратою. В кожній культурі є свої особливості та правила, які закликають не виказувати печаль та не надавати значення таким втратам: народження мертвої дитини, смерть колишнього чоловіка, присипляння улюбленого кота.

Інший дослідник І. Леон зазначив, що безправне горе не є складовою нормального горя, так як у того, хто скорбує відсутня свобода проявити горювання в соціально схвалених межах [3].

Професор Дока запропонував, що безправне горе втрачає свою легітимність у наступних випадках:

1. Безправні відносини. Суспільство не визнає втрачені відносини достатньо близькими, щоб про них можна було горювати, наприклад: гомосексуальні пари, коханці, колишні партнери, сусіди, вчителі, друзі. Тобто в суспільстві визначається, що «нормальні», близькі відносини можуть бути лише серед близьких родичів та близькими друзями, всі інше, що не включається в це близьке коло, є далекими чи смерті не вартують вашого хвилювання – це лише масовка. Але слід зауважити, що це не завжди відображає реальне становище того, що відбувається у внутрішньому світі іншої людини.

2. Безправна втрата. Нажаль суспільство не визнає, що деякі події можуть бути втратами. Перинатальні втрати, смерті улюблених домашніх тварин, втрата частини тіла, хвороби, які повністю змінюють індивідуальність людини та звичний образ життя. Існують деякі зрозумілі смерті та втрати, які вважаються доречними: родичі та близькі люди, все інше пусте та примха того, хто горює. Особливо в період воєнного часу, коли втрат дуже багато та стан невизначеності та відсутності базового відчуття безпеки дуже легко анулювати та знецінити складні переживання того, хто скорбує. Особливості перинатальної втрати будуть розглянуті окремо в цій статті.

3. Безправний скорботний. Саме тут відказується суспільством у праві на скорботу через: його вік, розумові здібності, соціальний

статус, гендер та інше. Наприклад, що маленька дитина може розуміти про справжнє горе, вона ще нічого не розуміє (тут може йтися і про розлучення батьків, смерть близьких, вимушена міграція та інше) Це велике упередження про те, що дійсну втрату можуть відчувати лише дорослі, дієздатні, зрілі люди, а всі інші не здібні на глибокі переживання.

4. Безправна смерть. Бувають випадки, коли деякі смерті суспільство відносить до ганебних та незручних, наприклад: суїцид, смерть від ганебної хвороби (наприклад, СНІДу), смерть під час сексу з повією. Суспільство схильне дуже засуджувати зазначені види смертей через порушення соціальних правил та важкості їх сприйняття [1, 2].

Основна проблема безправного горя – створення додаткових труднощів у переживанні втрати. Особливу увагу вважаю доцільним приділити перинальній втраті, яка визначається як смерть дитини, може включати такі втрати, як: позаматкова вагітність, викидні, мертвонародження та неонатальні смерті. Зіткнувшись з такою втратою жінка може відчувати двозначність та неоднозначність такої втрати, оскільки саме суспільство сприяло мінімізації перинатальної втрати, що часто позбавляє жінку участі в традиційних процесах горювання та можливості звершити необхідні ритуали, задля того, щоб пережити втрату – проститися з дитиною, поховати її, створити обряди прощання.

Зазначений вид втрати частіше замовчується, однак ці важкі емоційні переживання все ж таки існують, як зазначають психологи та психотерапевти можуть перейти в латентну стадію, що призводить до хронічного стресу, почуття провини та розчарування.

О.В. Полукетова зазначає, що в ситуації перинатальної втрати порушується направленість та безперервність життєвого шляху особистості. Невизначеність майбутнього та викликає додаткове занепокоєння та страхи, викликані з майбутнім дітнородженням. Неоднозначність втрати прокує зі сторони психіки переживання процесу горювання, у зв'язку з чим відбуваються фізичні, соціальні, поведінкові зміни, які дозволяють адаптуватися до ситуації, яка склалася.

К. Ізард стверджує, що горе – це складна структура, яка складається з фундаментальних емоцій та емоційно-когнітивних взаємодій, психологічною причиною горя є афективна прихильність та втрата значимого об'єкту та втрата любові, безпеки чи почуття благополуччя.

Двозначність горя, та викликаних цим переживань можуть посилювати або збивати процес нормального горювання та призводить до ускладнених реакцій горя. Дуже часто людина вимушена необхідністю здійснювати «роботу стримування», той, хто скорбує, змушений проживати горе всередині себе та не виказувати його через неприйняття іншими його переживань.

Багатьом людям не зрозуміло чому горе від втрати дитини, яка не прожила достатньо довго або не народилася зовсім, повинно бути таким тривалим та сильним. Низка видатних психологів в той же час стверджують, що саме перинатальна втрата переживається складніше, ніж наприклад смерть близького родича, людина зокрема стикається з наступними труднощами:

- Відсутність соціальної підтримки: ніхто не дасть відгул на роботі чи відпуску у зв'язку з обставинами, немає звичного людського співчуття чи збору коштів на подальше життя близьким;

- Наявність амбівалентних почуттів, емоцій: людина, яка горює може відчувати біль, відчай через втрату та одночасно – злість, здивування, розгубленість, сором через своє безправ'я.

Слід зауважити, що на відміну легітимного проживання горювання, де є багато способів облегшити свій біль через соціальну підтримку, допомогу близьких, визнання почуттів та дій, а в безправному смутку відсутні такі механізми, людині, що горює, доводиться самотійно створювати свої засоби впоратися з втратою.

Особливості проживання перинатальної втрати обумовлені перешкодами, які створює суспільство та заважає батькам, які не відбулися, пережити втрату та знаходитися у траурі. Смерть дитини порушує базову батьківську функцію та може спричинити депресію, конфлікт у відносинах, навіть руйнування стосунків.

Перинатальна втрата як і феномен безправного горя – дуже делікатна тема, яку найчастіше замовчують, родичі найчастіше за все не знають я себе поводити в таких ситуаціях, не знають механізму горювання.

Судовий експерт-психолог в рамках психологічного дослідження стикається з самими різними аспектами індивідуально-психологічних особливостей підекспертних, різними поведінковими та мотиваційними чинниками, що суттєво впливають на їх емоційний стан та актуальний стан психіки. Саме тому розуміння феномену безправного горя, особливостей його внутрішніх та зовнішніх механізмів, може сприяти доречному розумінню складних емоційних станів підекспертних, етапів та механізмів горювання, тим самим доречно відслідкувати зміни в емоційному стані, індивідуально-психологічних особливостях особи, що досліджується.

Згідно даних офіційної статистики Генерального прокурора України за 2021 рік свідчать, що потерпілими від домашнього насильства стали 88% жінок, які можуть стикатися в своєму житті з феноменом безправного горя та перинатальними втратами. В судовій експертизі в рамках психологічного дослідження потерпілих, пов'язаних з домашнім насильством, щодо встановлення специфіки психологічних страждань, емоційної залежності, погіршення якості життєдіяльності потерпілої є пріоритетним. В той самий час наявність безправного горя, зокрема перинатальної втрати поглиблює психологічні страждання, які в свою

чергу значно погіршують якість життя, як фізичного так і психологічного [4].

Література:

1. Doka K.J. Disenfranchised grief. In K.J. Doka (Ed.), Disenfranchised grief: Recognizing hidden sorrow (pp. 3-11). Lexington, MA: Lexington Books, 1989.

2. Doka K.J. Aber R. Psychosocial loss and grief. In K.J. Doka (Ed.), Disenfranchised grief: Recognizing hidden sorrow (pp. 187-197). Lexington, MA: Lexington Press, 1989.

3. Leon I.G. Helping families cope with perinatal loss. In Global library of woman's medicine, 2008.

4. Розробка методичних рекомендацій щодо психологічного дослідження потерпілих у кримінальних справах, пов'язаних із домашнім насильством. (Міхеєва М. Л.; Донецьке відділення ННЦ ІСЕ)

НАПРЯМИ ОБЛІКУ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ОПЕРАЦІЙ РОЗРАХУНКІВ З ПРАЦІВНИКАМИ

Чабанюк Одарка,

*кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник
лабораторії товарознавчих та економічних досліджень
Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України,
доцент кафедри обліку, контролю, аналізу та оподаткування
Львівського торговельно-економічного університету*

Лобода Наталія,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, аналізу і контролю
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Розрахунки з працівниками завжди були актуальними як для самих працівників, з точки зору отримання доходів та формування соціальних внесків, а відтак – пенсійного стажу, так і для контролюючих органів, з точки зору повноти оподаткування та обґрунтованості віднесення до витрат суб'єктів господарювання. Особливої уваги потребують питання експертних досліджень, пов'язаних із правильністю нарахування заробітної плати та оподаткування доходів фізичних осіб [1, с. 14–15].

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує

працівникові за виконану ним роботу (згідно Закону України «Про оплату праці»).

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про виплати (у грошовій і не грошовій формі) за роботи, виконані працівниками, та її розкриття у фінансовій звітності підприємствами, організаціями, іншими юридичними особами незалежно від форм власності (крім бюджетних установ) визначені НП(С)БО 26 «Виплати працівникам». Види заробітної плати: основна заробітна плата; додаткова заробітна; інші заохочувальні та компенсаційні виплати. Фонд оплати праці є сумою коштів, призначених для оплати праці. Класифікація фонду оплати праці показана на рис. 1.

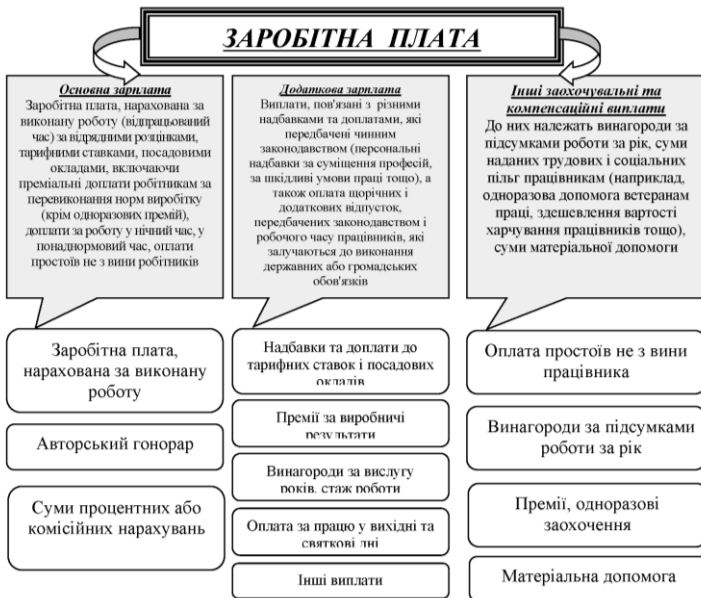

Рис. 1. Класифікація фонду оплати праці [6, с. 149]

Облік розрахунків з оплати праці ведуть на рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам». Облік розрахунків за відрахуванням на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, за індивідуальним страхуванням персоналу підприємства, страхуванням майна та за іншими розрахунками за страхуванням ведуть на рахунку 65 «Розрахунки за страхуванням» [7, с. 298–304].

Держава регулює розмір оплати праці шляхом встановлення мінімальної заробітної плати, прогресивного оподаткування тощо. Мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір, нижче якого не може здійснюватися оплата за виконану працівником місячну, годинну норму роботи (з 01.01.2024 р. – 7100,00 грн., з 01.04.2024 р. – 8000,00 грн.).

Заробітна плата виплачується робітникам регулярно в робочі дні в строки, встановлені в колективному договорі, але не рідше двох разів в місяць через проміжок часу, який не перевищує 16 календарних днів. У разі, коли день виплати заробітної плати збігається з вихідним, святковим або неробочим днем, заробітна плата виплачується напередодні.

Заборогованість підприємства з виплат працівникам у разі одержання підприємством готівки для виплати через касу підприємства та неотримання її працівниками в установленій строк відображається за Дебетом 661 і 663 та Кредитом 662. Не одержана в строк зарплата має назву депонована.

На кожного працівника у відділі кадрів відкривається особова картка, в якій зазначаються необхідні анкетні дані про працівника та всі зміни, які відбуваються у його роботі. Облік використання робочого часу (вихід на роботу, відпрацьований час, невиходи на роботу з різних причин та ін.) ведеться в таблиці (для цього використовують «Табель обліку використання робочого часу», який складає призначена особа і передає в бухгалтерію, як правило, два рази на місяць: для нарахування заробітної плати за першу половину місяця і розрахунку заробітної плати за місяць. Табель – це первинний документ з обліку відпрацьованого часу. Табель ведеться на протязі місяця керівником або обліковцем конкретного підрозділу, а в кінці із підписами вказаних осіб передається до бухгалтерії. Для виплати заробітної плати оформлюються видаткові касові ордери, розрахунково-платіжні відомості або платіжні відомості. Схема документообігу при нарахуванні та виплаті заробітної плати відображена на рис. 2.

Законом встановлено п'ятирічний перехідний період для передачі інформації про трудову діяльність працівників до Реєстру. Також, на час перехідного періоду буде використовуватись як паперова трудова книжка, так і електронна форма вже наявних або внесених відомостей про трудову діяльність.

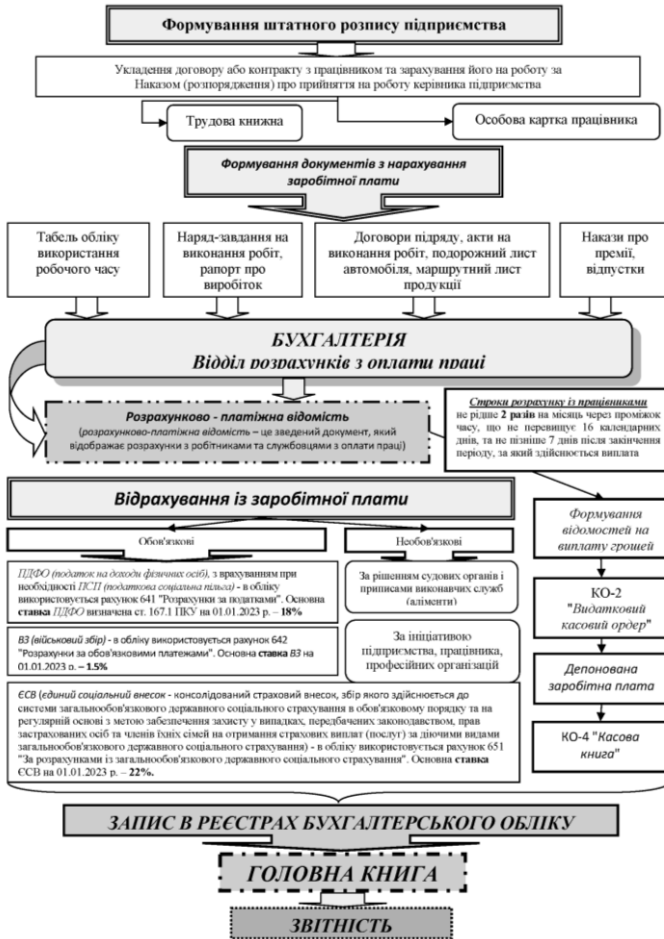

Рис. 2. Схема документообігу при нарахуванні та виплаті заробітної плати

В електронній трудовій книжці буде відображатись уся інформація про стаж, яка наявна в паперовій трудовій книжці. Переглянути наявну інформацію про себе в т.ч. свій трудовий чи страховий стаж працівники зможуть на порталі електронних послуг Пенсійного фонду України.

З оплати праці членів трудового колективу й осіб, які працюють на підприємстві за трудовими угодами, договорами підряду, за сумісництвом, виконують разові та випадкові роботи, здійснюються:

– нарахування:

– *ЄСВ (єдиний соціальний внесок* – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб та членів їхніх сімей на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування) – в обліку використовується рахунок 651 «За розрахунками із загальнообов'язкового державного соціального страхування». Основна ставка ЄСВ на 01.01.2024 р. – 22%.

– утримання:

– *ВЗ (військовий збір)* – в обліку використовується рахунок 642 «Розрахунки за обов'язковими платежами». Основна ставка *ВЗ* на 01.01.2024 р. – 1,5%.

– *ПДФО (податок на доходи фізичних осіб)*, з врахуванням при необхідності *ПСП (податкова соціальна пільга)* – в обліку використовується рахунок 641 «Розрахунки за податками». Основна ставка *ПДФО* визначена ст. 167.1 ПКУ на 01.01.2024 р. – 18%.

Відповідно до ПКУ кожний громадянин має право на податкову соціальну пільгу (*ПСП*) у розмірі однієї мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року. Право на *ПСП* має платник, який протягом місяця отримав заробітну плату, у сумі місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округлену до найближчих 10 грн. *ПСП* працівник може отримати лише якщо його дохід за місяць не перевищує граничного розміру доходу – 4240,00 грн. у 2024 році. Розміри та перелік *ПСП* визначено у ПКУ.

Економічна експертиза операцій розрахунків з працівниками проводиться окремо від дослідження інших операцій економічного суб'єкта в таких випадках:

– коли на розгляд економічної експертизи поставлені питання, пов'язані з нарахуванням та виплатою заробітної плати, що призвело до розкрадання коштів в особливо великих розмірах;

– є порушення нормативних документів в області бухгалтерського обліку операцій з нарахування та виплатою заробітної плати, що послужили підставою несплати відповідних податків та зборів;

– виявлені факти привласнення грошових коштів окремими працівниками підприємства (керівником, касиром, бухгалтером), що мають доступ до нарахування та виплати заробітної плати.

Орієнтовний перелік питань, які вирішуються експертами-економістами у процесі експертизи оподаткування доходів фізичних осіб викладено у Методиці дослідження операцій з оподаткування доходів фізичних осіб:

– чи підтверджується документально зазначене в акті податкової інспекції (зазначаються реквізити акту) заниження об'єкта оподаткування в розмірі (зазначається сума) за період (зазначається період) і донарахування до сплати в бюджет податку на доходи фізичної особи в розмірі (зазначається сума);

– чи підтверджується документально зазначене в акті податкової інспекції (зазначаються реквізити акту) заниження об'єкта оподаткування за період (зазначається період) і донарахування до сплати єдиного податку до бюджету в розмірі (зазначається сума);

– чи відповідають визначені та задекларовані фізичною особою – підприємцем (особою, яка провадить незалежну професійну діяльність) доходи в розмірі (зазначається сума) за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України;

– чи відповідають визначені та задекларовані в розмірі (зазначається сума) витрати фізичною особою – підприємцем (особою, яка провадить незалежну професійну діяльність) за період (зазначається період) наданим первинним документам та вимогам Податкового кодексу України;

– чи підтверджується документально та нормативно відображення у податковому обліку фізичної особи – підприємця нарахування амортизації в розмірі (зазначається сума) за період (вказується період).

– чи підтверджуються документально висновки акту державної податкової інспекції (зазначаються реквізити акту) про завищення фізичною особою – підприємцем заявленої суми бюджетного відшкодування з податку на додану вартість за період (указується період) [2, с. 64–66].

Об'єктами дослідження є: система нормативно-правових документів, що регламентують нарахування, оподаткування та виплату заробітної плати; касові та банківські операції; первинні і зведені документи; реєстри аналітичного і синтетичного обліку розрахунків з працівниками; обґрунтованість нарахування заробітної плати та повнота її оподаткування.

Джерелами інформації для дослідження операцій з нарахування, оподаткування та виплати заробітної плати є: нормативні правові акти України; внутрішні нормативні акти; первинні документи та реєстри бухгалтерського обліку з нарахування, оподаткування та виплати

заробітної плати; акти ревізій і внутрішніх перевірок нарахування, оподаткування та виплати заробітної плати.

Література:

1. Воронко Р. М., Чабанюк О. М. Особливості судово-бухгалтерської експертизи та окремі питання її нормативно-правового регулювання /Р. М. Воронко, О. М. Чабанюк, М. Ю. Чік, Воронко О. С. // Вісник Львівського торговельно-економічного університету / [ред. кол.: Куцик П. О., Семак Б. Б. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2022. – Вип. 67. – 92 с. – (Економічні науки). DOI: 10.36477/2522-1205 DOI: 10.36477/2522-1205-2022-67 Електронна версія : <http://www.lute.lviv.ua/education/nauk-vydan/visnyk-ekon/> (с. 13-20).

2. Звіт про науково-дослідну роботу «Методика дослідження операцій з оподаткування доходів фізичних осіб». Одеський НДІСЕ. 2016.

3. Лобода Н. О., Чабанюк О. М., Сенишин Б. Б. Податковий контроль у структурі фіскальної політики (функціональний аспект). Бізнес Інформ. 2021. № 3. С. 148-155. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001261167>

4. Мединська, Т., Чабанюк, О., & Малець, А. (2017). СПЕЦІАЛЬНІ ПОДАТКОВІ РЕЖИМИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ. Сталий розвиток економіки, (4(37)), 162-168. вилучено із <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/234>

5. Чабанюк, О. М. «Аспекти проведення досліджень у сфері оподаткування.» (2024).

6. Чабанюк, О. М., and Н. О. Лобода. «Бухгалтерський облік: у схемах і таблицях: навч. посіб.» Київ: Алерта (2023).

7. Чабанюк, О. М., and У. М. Залуцька. «Облік оплати праці в ринкових умовах». *Науковий вісник НЛТУ України* 21.3 (2011): 298-304.

ДО ІСТОРІЇ ЗАСНУВАННЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОДЕСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Черемнова Антоніна,

*кандидат юридичних наук, доцент,
вчений секретар Одеського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України*

Історія ОНДІСЕ бере свій початок з лютого 1914 року, коли відповідно до положень Закону від 4(17) липня 1913 року «Про заснування Кабінетів науково-судової експертизи в містах Москві, Києві і Одесі» був заснований Кабінет науково-судової експертизи при Прокурорі Одеської судової палати, відкриття якого відбулося 15(28) лютого 1914 року в урочистій обстановці.

Створення Кабінетів науково-судової експертизи на початку ХХ століття було продиктовано необхідністю долучити відомство юстиції до новітніх досягнень науки і техніки з метою використання розвинених на Заході методів біологічних і фізичних наук, а також створити штат кваліфікованих фахівців задля забезпечення потреб органів досудового слідства і суду в новітніх експертних дослідженнях. На той час для потреб забезпечення правосуддя проводилися лише медична та токсиколого-хімічна експертизи, а потреби слідства вимагали більш вдосконалених прийомів судового розшуку та проведення криміналістичних досліджень. Надзвичайно гостро тоді стояла проблема з фахівцями, здатними проводити необхідні експертні дослідження [1, с. 5]. Тому заснування Кабінетів науково-судової експертизи вирішувало нагальні потреби з впровадження криміналістичних засобів і методів у практику боротьби зі злочинністю та забезпечення правосуддя належними доказами.

На день відкриття Одеського Кабінету науково-судової експертизи (далі, Кабінет) в ньому працювало чотири висококваліфікованих співробітника: управляючий Макаренко Микола Прокопович і три його помічника – Єльчанінов Євген Семенович, Малиновський Борис Олександрович та Матвеев Сергій Миколайович [2, с. 334]. Приміщення Кабінету були обладнані за останніми криміналістичними вимогами: меблями, електричною енергією, газу і водопроводом, приладами, апаратами і устаткуванням, більшість із яких були виготовлені за кордоном по особливому замовленню. Найбільш затребуваними дослідженнями, які виконували співробітники Кабінету, були порівняння почерків, встановлення різного роду підробок, підчисток у документах, виявлення слідів пальців рук людини на місці

злочину й порівняння їх з відбитками пальців рук підозрюваних, фотографування речових доказів, дослідження слідів крові на речових доказах. За повідомленнями судових слідчих, працівників прокурорського нагляду або чинів поліції співробітники Кабінету повинні були виїжджати на місця вчинення злочинів для проведення фотозйомки та виявлення слідів, що могли б допомогти в розслідуванні та розкритті вчинених злочинів [3, с. 138].

Крім проведення експертних досліджень на співробітників Кабінету покладался обов'язок по підготовці працівників, які проводили попереднє слідство, з питань криміналістики та судової експертизи, бо на той час криміналістика, як наука, не користувалася загальним визнанням у працівників органів досудового слідства і суду, що негативно впливало на якість розслідування злочинів і забезпечення правосуддя належними доказами, і такий стан необхідно було виправляти.

Існуючі архівні матеріали та літературні джерела дозволяють виявити відповідні етапи становлення та розвитку інституту, які обумовлювалися зміною влади в різні часи в нашій країні та зміною організаційно-правових форм установи.

Після Жовтневого перевороту 1917 року Одеський Кабінет не припиняв своєї діяльності, він майже повністю зберіг дороговартісне обладнання та особовий склад. Але нова радянська влада в перші роки ігнорувала теоретичні розробки з судово-експертної діяльності та практичні рекомендації, які були напрацьовані співробітниками Кабінету, незважаючи на розгул злочинності в державі.

В 1919 році Кабінет був підпорядкований НКЮ УРСР, а його керівником затверджено Макаренка Миколу Прокоповича, який до 1938 року працював на посаді керівника, а з 1938 до 1945 року (до дня смерті) працював на посаді заступника директора з науково-оперативної роботи.

Правове положення Кабінету було закріплене постановою РНК УРСР від 10.07.1923 року, якою було затверджено Положення про діяльність Кабінетів науково-судової експертизи, а з 1925 року Кабінет був перетворено в Інститут науково-судової експертизи (далі Інститут). До складу інституту входило чотири структурних підрозділи: відділ ідентифікації, який здійснював дослідження почерку, балістичні та трасологічні види експертиз; відділ хімічних досліджень проводив дослідження внутрішніх органів людей, тварин, харчових продуктів, ліків, рідин тощо; біологічний відділ проводив дослідження плям крові, сперми, слини, волосся, тощо; відділ фотографічних досліджень проводив технічну експертизу документів [4, с. 4].

В цей період під керівництвом Макаренка М.П. працювали такі видатні науковці, чії праці внесли вагомий внесок в розвиток вітчизняної криміналістики як науки: Матвеев С.М., Малицький В.П., Озецький В.Е., Хмиров Д.Д., Жмайлович Ф.Н., Козловський М.Т., Папаспіракі А.І. та інші. Практична значимість наукових напрацювань вказаних науковців полягала у тому, що ними були розроблені методики проведення експертних досліджень, які використовувалися в судово-експертній практиці і були теоретичною базою криміналістичної науки.

Окремої уваги заслуговує внесок в розвиток судової експертизи та криміналістики директора Інституту Макаренка М.П., який виконуючи обов'язки керівника установи протягом 1914–1938 років, плідно поєднував судово-експертну, науково-дослідну роботу та педагогічну діяльність. Серед наукових праць Макаренка М.П. необхідно виділити роботу «Розслідування справ про отруєння»(1925), яка була першим вітчизняним виданням в УРСР і, взагалі, одним із перших серед подібних посібників, що були опубліковані в той час у колишньому Радянському Союзі. Цей посібник отримав схвальні відгуки і визнання серед колег і наукової громадськості.

Другий посібник Макаренка М.П. «Розслідування справ про отруєння» опублікований в 1934 році і також був високо оцінений колегами, оскільки став методичним підґрунтям для працівників судово-слідчих органів і озброював їх необхідними фаховими знаннями для розслідування справ про отруєння.

З 1938 по 1941 рік та з 1944 по 1950 рік Інститут очолював Кравцов Михайло Андрійович.

Вперше за весь період свого існування Інститут тимчасово припинив свою роботу з 22 вересня 1941 р., коли в результаті повітряного бомбардування міста Одеси німецько-фашистськими загарбниками в ніч на 22 вересня будинок по вулиці Пастера, 48, в якому дислокувався в той час ОІНСЕ, від попадання бомби і виникнення пожежі згорів. Однак цінна техніка Інституту завчасно була вивезена до Новоросійська, а архів, бібліотека, криміналістичний музей та інше майно цієї судово-експертної установи загинуло в результаті пожежі. На четвертий день після звільнення міста Одеси від окупантів – 14 квітня 1944 р. Інститут відновив свою роботу.

Повернувшись з фронту, Кравцов М.А. приступив до виконання обов'язків директора інституту. В цей важкий час в Інституті проводилися судово-експертні дослідження, а щодо науково-дослідної роботи, то цей напрям діяльності установи практично був призупинений.

З 5 квітня 1951 року Одеський науково-дослідний інститут судової експертизи було ліквідовано і на його базі створено Одеську науково-дослідну криміналістичну лабораторію (ОНДКЛ). Підставою для перетворення інституту у ОНДКЛ було те, що з квітня 1951 року в Україні започатковано судово-медичну експертизу, яка підпорядковувалася Міністерству охорони здоров'я УРСР, і відповідно у судово-експертних установах Міністерства юстиції УРСР зменшилась кількість судово-експертних функцій. Ще однією підставою цієї реорганізації був низький рівень наукової роботи установи. У зв'язку з ліквідацією Інституту переважна більшість досвідчених наукових співробітників були звільнені, штатна чисельність співробітників ОНДКЛ зменшилася майже в три рази.

З грудня 1950 року по серпень 1952 року ОНДКЛ очолював Іканін Микола Тимофійович.

З серпня 1952 року по грудень 1979 року науково-дослідну криміналістичну лабораторію, а потім науково-дослідну лабораторію судових експертиз очолювала кандидат юридичних наук Шаркова Тетяна Федорівна. З 1952 по 1960 роки робота ОНДКЛ орієнтувалася в основному на виконанні судово-експертних функцій, наукова робота практично не здійснювалася, не узагальнювалася судово-експертна практика, не впроваджувалися нові методи досліджень. Такі недоліки судово-експертної діяльності вимагали негайного реагування і запровадження на систематичній основі наукової і експериментальної роботи. Починаючи з 1961 року в ОНДКЛ відновлюється наукова робота і експериментальні дослідження.

В період з 1952-1962 роки до ОНДКЛ надходили здебільшого завдання на проведення судово-почеркознавчих досліджень, а також з кожним роком збільшувалась кількість завдань на проведення техніко-криміналістичних досліджень документів, трасологічних, судово-балістичних та судово-хімічних досліджень. У зв'язку з тим, що в лабораторії почали проводити крім криміналістичних експертиз також автотехнічні, хімічні та біологічні експертизи, тому наказом Юридичної комісії при Раді Міністрів УРСР № 85 від 25 жовтня 1963 р. Одеська НДКЛ була перейменована в Одеську науково-дослідну лабораторію судових експертиз [5].

З грудня 1979 р. на посаду начальника Одеської науково-дослідної лабораторії судової експертизи призначено Змієнка Ігоря Павловича, який раніше обіймав посаду заступника начальника лабораторії [6]. Станом на 01.01.1980 року в ОНДЛСЕ були такі структурні підрозділи: відділ криміналістичних досліджень, відділ фізико-хіміко-біологічних досліджень, відділ автотехнічних досліджень та сектор науково-дослідних робіт. З 1982 року сектор науково-дослідних робіт було

ліквідовано, а співробітників цього сектору було переведено до відділу автотехнічних досліджень та відділу криміналістичних досліджень. У цей період практично всі співробітники лабораторії активно проходили курсову підготовку, стажування або виробничу практику на базі ВНДІСЕ, Київського НДІСЕ, Тульської НДКЛ, Харківського НДІСЕ, Центральної НДІСЕ в м. Кишинів, НДУСЕ в містах Вільнюс, Мінськ, Ташкент, Тбілісі, що надало змогу вивчати та запозичувати досвід проведення судово-експертної діяльності.

1990 рік для ОНДІСЕ був перехідним у зміні керівництва і розширенні напрямків судово-експертної діяльності. З 8 лютого 1990 р. Начальником лабораторії було призначено Чернобая Леоніда Миколайовича [7, Л. 6].

У 1990 році в ОНДІСЕ було створено новий відділ економічних досліджень на підставі наказу Міністерства юстиції УРСР №10/5 від 5.04.1990 р. Одеське бюро державної бухгалтерської експертизи було перетворено у відділ економічних досліджень ОНДІСЕ, до складу якого увійшли як колишні співробітники Бюро державної бухгалтерської експертизи, так і заново прийняті фахівці. У новоствореному відділі окрім судово-економічних експертиз проводилися і судові товарознавчі дослідження. В цьому ж році було створено філіал ОНДІСЕ у м. Миколаєві. [7, Л. 3]

На кінець 1990 року у складі ОНДІСЕ були такі структурні підрозділи: відділ криміналістичних досліджень, відділ судових фізико-хіміко-біологічних досліджень, відділ судових автотехнічних досліджень, відділ судово-економічних досліджень та Миколаївське відділення.

Протягом 1991 року в ОНДІСЕ активно проводилися наукові дослідження та робота з підвищення кваліфікації судово-експертного складу лабораторії, що дозволило підняти на новий рівень судово-експертну та наукову роботу. У зв'язку з потребою проведення нових видів досліджень з 1992 року в лабораторії було засновано відділ будівельно-технічної експертизи та сектор автоматизації судово-експертних та наукових робіт.

25 січня 1995 р. постановою Кабінету Міністрів України № 52 на базі ОНДІСЕ було створено Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз. До складу Інституту в 1995 році входило шість лабораторій: автотехнічних досліджень; криміналістичних досліджень; будівельно-технічних та товарознавчих досліджень; фізико-хіміко-біологічних досліджень; економічних досліджень; математичного моделювання і автоматизації судово-експертних досліджень), один сектор (судово-почеркознавчих і авторознавчих досліджень) та

Миколаївське відділення [8, Л. 19–28]. В 1996 році створюється сектор автотоварознавчих досліджень.

В 1998 році сектор автотоварознавчих досліджень було об'єднано з лабораторією автотехнічних досліджень, після чого лабораторія отримала нову назву – лабораторія автотехнічних досліджень і сектора змінених номерних знаків та автотоварознавчих досліджень.

Наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2000 р. за №47/5 було створено Кіровоградське відділення ОНДІСЕ, а практично функціонувати воно розпочало з початку 2001 року [9, Л. 25–39].

У січні 2002 року судових експертів-товарознавців було виведено зі складу лабораторії судово-економічних досліджень та створено сектор товарознавчих досліджень. З травня 2002 року розпочало роботу Херсонське відділення ОНДІСЕ, яке було створено наказом Міністерства юстиції України від 19.11.2001 р. [10, Л. 28–47].

З 2008 року у складі Інституту функціонувало сім лабораторій (почеркознавчих досліджень та технічної експертизи документів; фізичних, хімічних та біологічних досліджень; автотехнічних досліджень; будівельно-технічних досліджень; економічних досліджень; математичного моделювання та автоматизації судово-експертних досліджень; трасологічних, балістичних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності), сектор товарознавчих досліджень, Миколаївське, Кіровоградське та Херсонське відділення ОНДІСЕ [11, Л. 20–45].

У 2011 році лабораторія почеркознавчих досліджень та технічної експертизи документів була об'єднана з лабораторією трасологічних, балістичних досліджень та досліджень об'єктів інтелектуальної власності і отримала назву – лабораторія криміналістичних досліджень, а лабораторія будівельно-технічних досліджень була перейменована в лабораторію будівельно-технічних досліджень та досліджень технічної експлуатації електроустаткування [12, Л. 24–50].

Науково-дослідна діяльність ОНДІСЕ в основному в цей період була спрямована на формування науково-методичного забезпечення судової експертизи, на виявлення можливостей на той час інструментальних аналітичних засобів в галузі технічного дослідження документів, в галузі почеркознавства та інших видів судово-експертних досліджень, на розробку методичних рекомендацій по виконанню будівельно-технічних науково– експертних досліджень.

З лютого 2011 року по травень 2016 року Інститут очолював Кравченко Олексій Миколайович. В цей період наукова та судово-експертна робота здійснювалася трьома лабораторіями, до складу яких входили відділи та сектори. До складу лабораторії криміналістичних видів досліджень входило три відділи – почеркознавчих досліджень;

технічної експертизи документів; фоноскопичних та комп'ютерних досліджень. Лабораторія інженерно-технічних видів досліджень включала два відділи – автотехнічних досліджень; будівельно-технічних та електротехнічних досліджень. Два відділи – економічних та товарознавчих досліджень і один сектор автотоварознавчих досліджень входили до складу лабораторії економічних, товарознавчих та автотоварознавчих досліджень.

З травня 2016 року по березень 2020 року інститут очолював кандидат юридичних наук Ріпенко Артем Ігорович. В період керівництва Ріпенка А.І. в Інституті відроджено проведення науково-практичних заходів, було проведено дві міжнародні науково-практичні конференції (2018, 2019) та отримали розвиток експертиза з безпеки життєдіяльності, водно-технічна та мистецтвознавча експертизи. В цей період були заявлені розробки науково-дослідних робіт з формування теорії та фундаментальних положень експертизи з безпеки життєдіяльності та водно-технічних експертних досліджень. З 2017 року Інститут видає науково-практичний журнал «Вісник ОНДІСЕ».

З серпня 2020 року директором Інституту призначено Чердинцева Юрія Герасимовича. В період 2020–2022 років започатковано проведення нових видів експертних досліджень – екологічних та гірничо-технічних. У зазначений період Інститутом було організовано чотири міжнародні науково-практичні конференції: у 2020 році (16 жовтня, 3 грудня) та у 2021 році (28 травня, 3 вересня). Практика проведення міжнародних науково-практичних заходів в ці роки сприяла обговоренню актуальних питань судової експертології та обміну судово-експертним досвідом з колегами.

З першого півріччя 2021 року в Інституті запроваджено систему електронного документообігу для документування управлінської інформації, що суттєво спростило роботу з документами та дозволяє відслідковувати рух документу, здійснювати швидкий пошук потрібного документу та одержувати інформацію в найкоротші терміни.

В 2021 році співробітниками інституту було захищено дві дисертації: Чердинцев Ю.Г. захистив дисертацію та здобув науковий ступінь доктора філософії за спеціальністю 081 – Право; Кралюк М.О. захистила дисертацію та здобула ступінь кандидата технічних наук за спеціальністю 05.18.08 – товарознавство непродовольчих товарів.

З серпня 2022 року Інститут очолює Кішко Дмитро Іванович. Фахівці Інституту та двох територіально відділених структурних підрозділів – Миколаївського та Херсонського відділень, атестовані за 60 експертними спеціальностями, за якими проводяться судові

експертизи та експертні дослідження. Натепер у складі Інституту функціонує вісім лабораторій, співробітники яких забезпечують правосуддя належними доказами.

На даному етапі розвитку Інститут розширив можливості для запровадження нових експертних спеціальностей. Так, 31 серпня 2023 року в Інституті відкрито сучасну дорожню лабораторію і судові експерти отримали можливість проводити дослідження якості дорожнього покриття.

В останні роки фахівці Інституту отримали кваліфікацію судового експерта за такими експертними спеціальностями: 8.9 «Дослідження металів і сплавів та виробів з них»; 13.1.1 «Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами та інші», 13.4 «Дослідження, пов'язані з промисловими зразками»; 13.6 «Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями»; 10.22 Дослідження технічного стану ліфтів та умов їх безпечної експлуатації»; 10.23 Дослідження технічного стану та умов експлуатації машин та механізмів; з липня 2024 року відновлено виконання судових експертиз за спеціальністю 6.2 «Ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями».

Протягом 2023 року в Інституті активно впроваджувався електронний документообіг, за допомогою якого в експертну роботу був запроваджений механізм підписання договорів та рахунків електронними підписами з використанням системи електронного документообігу «Платформа-1».

Активно ведеться і науково-дослідна робота. Керівництво Інституту підтримує сталу традицію проведення науково-практичних заходів і сприяє їх організації: у 2022 році проведено одну всеукраїнську науково-практичну конференцію, у 2023 році – дві всеукраїнські, чотири міжнародні конференції, у 2024 році – дві всеукраїнські науково-практичні конференції з іноземною участю та заплановано проведення однієї міжнародної науково-практичної конференції. За результатами проведених заходів видано збірники тез доповідей.

3 грудня 2023 року наказом Міністерства освіти і науки України №1543 «Про затвердження рішень атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2023» (додаток 4) «Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України» було внесено до друкованих (електронних) періодичних видань, що включаються до Переліку наукових фахових видань України (юридичні науки, спеціальності – 081) – категорія «Б».

Сьогодні штат Інституту поповнюється молодими, амбітними фахівцями, які обрали цю складну, але почесну професію. Проходять

роки, змінюються покоління судових експертів, але колектив незмінно дотримується своїх пріоритетів – збереження високої якості експертних досліджень і проведення актуальних наукових розробок.

Література:

1. Макаренко Н. Кабинеты научно-судебной экспертизы // Еженедельник советской юстиции. – 1922. – № 11. – С. 4–6.

2. Краткий очерк деятельности Кабинетов научно-судебной экспертизы в 1914 г. // Журнал Министерства юстиции. – 1915. – № 6. – С. 303–345.

3. Комаха В.О. Становлення і розвиток судової експертизи та судово-експертних установ на півдні України// (За матеріалами перших двох етапів становлення і розвитку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз 1914–1941 рр.) Монографія. – Одеса: Юридична література, 2002. – 512 с.

4. Чернобай Л.Н. К истории Одесской НИЛСЭ// Роль судебной экспертизы и криминалистики в раскрытии и профилактике преступлений: тезисы научно-практической конференции, проводимой в дни 80-летнего юбилея Одесской НИЛСЭ. Одесса, 1994. – 244 с.

5. Про перейменування Одеської науково-дослідної криміналістичної лабораторії в Одеську науково-дослідну лабораторію судових експертиз: Наказ Юридичної комісії при Раді Міністрів УРСР № 85 від 25 жовтня 1963 р. – 1 а //Архів ОНДІСЕ

6. Приказ Министра юстиции Украинской ССР №228/6 от 3 декабря 1979 г. «Об освобождении тов. Шарковой Т. Ф. и назначения тов. Змиенко И. П.» – 1 л. //Архів ОНДІСЕ

7. Отчет о работе Одесской НИЛСЭ за 1990 г. – 26 л.// Архів ОНДІСЕ.

8. Отчет о научной и экспертной деятельности Одесского НИИСЭ за 1995 г. – 22 л.// Архів Одеського НДІСЕ

9. Звіт про науково-дослідну та судово-експертну роботу ОНДІСЕ за 2001 р. 47 а.// Архів ОНДІСЕ

10. Звіт про науково-дослідну та судово-експертну роботу ОНДІСЕ за 2002 р. 56 а.// Архів ОНДІСЕ

11. Звіт про науково-дослідну та судово-експертну роботу ОНДІСЕ за 2008 р. // Архів ОНДІСЕ

12. Звіт про науково-дослідну та судово-експертну роботу ОНДІСЕ за 2011 р. // Архів ОНДІСЕ

РОЛЬ НОВІТНІХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДОКУМЕНТУВАННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Шевчук Віктор,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Стайшица
Національної академії правових наук України,
Заслужений юрист України*

Сучасна криміналістика відповідає новітнім тенденціям розвитку цифрових технологій, створюючи засоби й методи вилучення криміналістично значущої інформації з нових видів носіїв. Інноваційні засоби, методи та технології, сучасний розвиток науково-технічного прогресу створює передумови та можливості активного використання цифрових технологій у правоохоронній діяльності, що підвищує ефективність та прискорює процес досудового розслідування, сприяє повнішому формуванню доказової бази у документуванні і розслідуванні воєнних злочинів в Україні [4, с. 898].

За таких умов визначальною тенденцією сучасного розвитку криміналістики постають процеси інтегрування знань і застосування новітніх, інноваційних розробок науки, спрямованих на протидію злочинності. Закономірний результат інформатизації соціального середовища – «технологізація», «цифровізація» та «діджиталізація» сучасної криміналістики, розроблення, формування та впровадження новітніх інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій у правозастосовну практику й судочинство [6, с. 83].

В умовах воєнних і глобальних загроз усім практикам у галузі міжнародного кримінального правосуддя необхідно розширювати своє розуміння сутності новітніх цифрових технологій (наприклад, у соціальних мережах, системах геолокації та мобільного зв'язку, комп'ютерній інформації й у решті цифрових слідів) і можливостей їх застосування у зонах ведення воєнних дій [8, с. 335]. Зважаючи на скоєні російськими військовими на території України масові вбивства, гвалтування, мародерство тощо, сьогодні постала проблема збирання доказів цих злочинів та їх якісного документування [5; 7], що потребує активізації й поширення застосування технологій штучного інтелекту з метою виявлення, фіксації та розслідування воєнних злочинів,

злочинів проти людяності та геноциду, що вчиняються сьогодні в Україні [1, с. 48].

Загально визнано, що системи і технології штучного інтелекту можуть бути заснованими виключно на програмному забезпеченні та працювати у віртуальному світі (наприклад, голосові синтезатори, програмне забезпечення для аналізу відеозаписів, системи розпізнавання мовлення й обличчя) або можуть бути інтегрованими в апаратне забезпечення (робототехніка, безпілотні транспортні засоби, дрони чи об'єкти мережі «Інтернету речей»). Сучасна людина використовує штучний інтелект щодня – наприклад, для перекладу текстів, створення субтитрів для відео або блокування електронних листів (спаму). Тому штучний інтелект, як передове та перспективне наукове досягнення, у сучасних реаліях потребує новітніх криміналістичних ідей та методів, які пов'язані із удосконалення криміналістичної діяльності та їх використанням у протидії сучасній злочинності [2].

Застосування штучного інтелекту в документуванні та розслідуванні воєнних злочинів в Україні може бути корисним в багатьох аспектах. Основними напрямками, в яких він може бути використаний, є такі:

1) *аналіз супутникових знімків*. Штучний інтелект може допомогти аналізувати великі обсяги супутникових знімків для виявлення змін у ландшафті, зокрема будівель, доріг, об'єктів інфраструктури, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами. Він може також допомогти в ідентифікації місць, де можуть бути поховані тіла жертв воєнних злочинів;

2) *аналіз відео- та фотоматеріалів*. Штучний інтелект може бути використаний для аналізу великого обсягу відео- та фотоматеріалів, які були зняті на місці воєнних злочинів. Він може допомогти в ідентифікації підозрюваних та свідків, а також встановити, чи були зображені деякі об'єкти, які можуть мати важливість для розслідування;

3) *обробка аудіоматеріалів*. Штучний інтелект може допомогти в обробці аудіоматеріалів, наприклад, записів телефонних розмов, які можуть мати важливість для розслідування воєнних злочинів. Він може допомогти в ідентифікації голосів та визначенні місць, де були здійснені розмови;

4) *аналіз соціальних мереж*. Штучний інтелект може допомогти в аналізі соціальних мереж для виявлення зв'язків між підозрюваними та іншими особами, які можуть бути пов'язані з воєнними злочинами. Він може також допомогти в ідентифікації осіб, які можуть бути свідками воєнних злочинів або мати інформацію про них [2, с. 898];

5) *аналіз даних з медичних закладів*. Штучний інтелект може допомогти в ідентифікації тіл жертв воєнних злочинів, встановленні

причини смерті, ідентифікації військовополонених, військових злочинців та їх пошук за даними про хворобу та відомостями про їх ідентифікаційні ознаки;

б) *розпізнавання обличчя*. Штучний інтелект може бути використаний для розпізнавання облич на фото та відео з місць вчинення воєнних злочинів. Це може допомогти в ідентифікації підозрюваних, причетних до вчинення таких злочинів, та встановленню свідків, які можуть повідомити важливу інформацію про розслідувану подію;

7) *аналіз текстової інформації*. Штучний інтелект може бути використаний для аналізу текстової інформації, наприклад, повідомлень в соціальних мережах та інших джерелах, що можуть бути пов'язані з воєнними злочинами. Він може допомогти в ідентифікації підозрюваних та свідків, а також встановленні криміналістично значущої інформації про воєнні злочини, які розслідуються.

Отже, застосування штучного інтелекту може бути корисним для ефективного документування воєнних злочинів в Україні та допомогти встановити винних і притягти їх до відповідальності за вчиненні злочини. Проте, варто зазначити, що використання штучного інтелекту в розслідуванні воєнних злочинів має свої виклики та обмеження. Один з викликів полягає у тому, що війна створює ситуацію, коли може бути складно отримати достовірну інформацію через високу непередбачуваність ситуації на місці. Також, існує ризик використання ШІ для переслідування політичних опонентів або некоректного відображення даних через певні алгоритмічні недосконалості. Усі ці фактори потребують виваженого комплексного підходу, ретельного аналізу та планування перед застосуванням штучного інтелекту у документуванні та розслідуванні воєнних злочинів, враховуючи законність їх використання та етичний характер такого виду діяльності щодо збирання, фіксації, дослідження та оцінки доказів.

Література:

1. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 46–56.

2. Jackson C. Artificial Intelligence Changing the World of Forensics Science. EasyChair Preprint. 2021. No. 5815. 3 p.

3. Konovalova V.O., Shevchuk V.M. Digital criminalistics as a strategic direction of formation of criminalistic knowledge. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*, January 20, 2023. Pp. 73–77.

4. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference* (August 7-9, 2022). Sci-conf.com.ua. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896–903.

5. Shevchuk V. Current Issues of Criminalistics in Context of War and Global Threats. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2022. Issue 3 (28). P. 11–27.

6. Шепітько В. Ю. Формування доктрини криміналістики та судової експертизи в Україні – шлях до єдиного європейського криміналістичного простору. *Право України*. 2022. № 2. С. 76–90.

7. Shepitko V. Yu., Konovalova V.O., Shevchuk V.M. et. al. Scientific and technical support of investigative activities in the context of an adversarial criminal procedure. *Issues of Crime Prevention*. Vol. 1. №. 42, 2021, 92–102.

8. Freeman L. Digital Evidence and War Crimes Prosecutions: The Impact of Digital Technologies on International Criminal Investigations and Trials. *Fordham International Law Journal*. 2018. No. 41. Is. 2. Pp. 284–336.

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРОФЕСІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПІД ЧАС НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Шевчук Олександр,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри адміністративного права

та адміністративної діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Право на охорону здоров'я є одним з основних прав людини, гарантованих Конституцією України [1] тому експертизи, що проводяться щодо захисту прав людини у сфері охорони здоров'я, є вкрай гострою проблемою юридичної науки. В умовах воєнного стану в державі й продовження євроінтеграційних напрямків України [2], зокрема й проведення реформи правоохоронних органів у напрямку розвитку не каральної, а, насамперед, попереджувальної функції дотримання законодавства, в сукупності із проведенням наступного етапу медичної реформи в Україні, створюють нові виклики для захисту гарантованих державою прав і свобод громадян, в тому числі,

при професійних правопорушеннях медичних та фармацевтичних працівників.

Значні правові проблеми сьогодення виникають й при досудовому розслідуванні кримінальних проваджень з приводу притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності за професійні правопорушення внаслідок специфіки таких справ. Водночас й зростають вимоги до організації та проведення судово-медичних експертиз як одного з головних джерел доказів у цій сфері, при наданні медичних послуг, проведенні діагностичних процедур. Це пов'язано із тим, що якість надання медичної допомоги пацієнту та доступ до сертифікованих медичних послуг відіграє важливу роль у здійсненні медичної діяльності.

Однак результат надання медичних послуг пацієнтам не завжди є позитивним із різних причин – від індивідуальної непереносимості лікарського засобу, що застосовується для лікування пацієнта до недостатнього технічного забезпечення, відсутність доступу до окремих лабораторних досліджень, або неухважності медичних працівників або їхньої помилки. Надання неякісних медичних послуг завдає шкоди здоров'ю, а іноді й життю людей, що може призвести до травми або смерті людини. Таким чином, дослідження окремих питань організаційно-правових аспектів проведення судово-медичних експертиз у випадках кримінальних проваджень проти лікарів як одного з найскладніших видів судових експертиз є актуальною проблемою юридичної науки, що вказує на актуальність цієї роботи та практичне значення.

Серед видів судової експертизи, що проводиться в процесі захисту прав людини у сфері охорони здоров'я, можна розрізнити (1) судово-медичну; (2) судово-психіатричну; (3) судово-психологічну. Судово-психологічна експертиза застосовується не часто, але має значення для встановлення розміру моральної шкоди. Найчастіше використовується судово-медична експертиза та судово-психіатричну експертиза. Предметом нашого дослідження є такий вид судової експертизи, що проводиться у процесі захисту прав людини у сфері охорони здоров'я, як судово-медична [3].

Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19.11.1992 р. медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [4]. Відповідно до статті 80 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від

19.11.1992 р. особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством. При цьому, слід зазначити, що згідно з частиною третьою статті 34 цього Закону лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого у разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму [4].

Конституція України передбачає, що принципи судової експертизи визначаються виключно законами України (пункт 14 статті 92) [1]. Організаційно-правові засади проведення судових експертиз проведеної в процесі захисту прав людини у сфері охорони здоров'я на законодавчому рівні охоплюється Законом України «Про судову експертизу» [5]), положеннями Кримінального процесуального кодексу України, Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [4], міжнародними договорами та угодами про взаємну правову допомогу та співробітництво, що регулюють правовідносини у сфері судово-експертної діяльності та іншими законодавчими актами, регламентуються основними підзаконними нормативно-правовими документами Міністерства охорони здоров'я України такими як: «Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи» та «Правил судово-медичних експертиз у бюро судово-медичної експертизи», затверджених наказом МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6.

Судово-медичну експертизу заборонено проводити для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 Кримінально-процесуального кодексу України, ч. 1 ст. 71 Основ законодавства України про охорону здоров'я). Відповідно до Закону України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 р., головним завданням судової експертизи є встановлення обставин справи, яка перебуває у провадженні органів досудового розслідування або суду. Судові експертизи, що проводяться в процесі захисту прав людини у сфері охорони здоров'я, здійснюються переважно державні експертні установи (частина 2 стаття 7), недержавні експертні установи фактично позбавлені права на проведення незалежних судово-медичних експертиз з огляду на положення стаття 7 Закону України «Про судову експертизу» [5]. Таким чином, підстави та порядок призначення експертизи, що проводяться у процесі захисту прав людини у сфері охорони здоров'я, здійснюється за правилами Цивільного процесуального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України та мають певні подібності.

З огляду на те, що Кримінальний кодекс України у статті 140 передбачає відповідальність за неналежне виконання професійних

обов'язків медичним або фармацевтичним працівником унаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, є підстави розрізняти лікарську помилку та відповідний злочин. У науковій літературі немає єдиного розуміння «лікарської помилки», не визначено науковий підхід у співвідношенні з такими термінами як «медична помилка», не розкрито розуміння «дефект надання медичної допомоги». Не встановлені єдині ознаки та сутність правової конструкції «нешасний випадок у медицині». Зазначимо, що в законодавстві України також немає поняття «лікарська помилка». Крім того, не існує єдиних якісних затверджених методик проведення судово-медичних експертиз щодо професійних правопорушень медичних та фармацевтичних працівників.

У випадку коли при наданні медичних послуг помилка може здійснити інші медичні працівники то застосовується термін медична помилка. Деякі автори вважають рівнозначними «лікарська помилка» та «медичну помилку». Лікарська помилка є складовою частиною «дефекту надання медичної допомоги» Так, медичну помилку слід розглядати дії або бездіяльність медичного працівника, які призвели до негативних для здоров'я чи життя пацієнта наслідків та які викликані об'єктивними чи суб'єктивними факторами [5, с. 95], а «лікарська помилка» приміром І. Я. Сенюта, пропонує розуміти вид дефекту надання медичної допомоги, що становить неналежне виконання (невиконання) медичним працівником професійних обов'язків внаслідок суб'єктивної чи об'єктивної помилки, не пов'язане з недбалістю і несумлінним до них ставленням, що спричинило шкоду здоров'ю пацієнта [6, с. 63]. Слід погодитись з думкою С. Г. Стеценко, який розглядає лікарську помилку як дефект надання медичної допомоги, пов'язаний з неправильними діями медичного персоналу, які характеризуються як добросовісна помилка за відсутності ознак зловмисного чи необережного проступку [3]. Отже, без проведення якісної судово-медичної експертизи судові механізми захисту прав людини у сфері охорони здоров'я є малоефективними, а також порушуються конституційні права людини на захист своїх прав на гідність, свободу та недоторканність. З метою встановлення правильності надання та якості медичної допомоги у випадках притягнення до юридичної відповідальності медичних працівників за професійні правопорушення обов'язково призначається комісійна судово-медична експертиза.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Угода про асоціацією між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.

3. Shevchuk, O. Forensic examination in cases on the protection of human rights in the sphere of healthcare in Ukraine: legal issues. Shevchuk, O., Matyukhina, N., Davydenko, S., Babaieva, O., Lysodyed, O. *Juridical Tribune*, 2022. Vol. 12, Iss. 4. P. 552–565.

4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

6. Антонов, С. В. Медична помилка: юридичний аспект. *Медичне право*. 2008. № 10. Т. 56. С. 94–96.

7. Сенюта І.Я. Дефекти надання медичної допомоги: поняття і види. *Медичне право*. 2017. № 1. С. 55–66.

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЛІНГВІСТИВ-ЕКСПЕРТІВ

Широков Володимир,

*академік Національної академії наук України, доктор технічних наук,
директор Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України*

Ющенко Світлана,

*науковий співробітник відділу інформатики
Українського мовно-інформаційного фонду
Національної академії наук України*

Організаційною ознакою переважної більшості судових лінгвістичних експертиз є одноосібність, на що вказує затвердження їх результатів підписом одного експерта. Такий підхід є поширеним й не викликає заперечень, оскільки питання, що виносяться на розгляд семантико-текстуальної експертизи, призначеної в рамках кримінального провадження, зазвичай стосуються змістовно-сислової або формальної сторони окремих фраз, висловлювань, мовних конструкцій, слів певного тексту до того ж відносно невеликого обсягу – від кількох до кількох сотень речень.

Експертиза ж текстів більшого обсягу, який сягає тисячі й більше речень¹, має бути тільки комісійною – такою, що проводиться двома чи більшою кількістю експертів. Зрозуміло, що колективна робота експертів-лінгвістів має бути організованою за певними принципами (вимогами), ключовими з яких є 1) оперативний обмін інформацією між територіально розподіленими членами робочої групи, 2) відтворюваність та 3) об'єктивність результатів дослідження. Реальне забезпечення цих принципів навряд чи можливе без застосування ефективних інформаційних технологій. Безперечний пріоритет для українських користувачів тут має надаватися вітчизняним розробкам з огляду на вагомий тиск на гравців світового ІТ-ринку політичних, економічних, а останнім часом і воєнних процесів. Згадаємо хоча б блокування *терміналів Starlink* для зриву атак українських безпілотних систем, певні акції стосовно супутникового інтернету під час російсько-української війни, що триває. Щодо практично реалізованих платформ обміну, зберігання, редагування й синхронізації файлів у режимі реального часу, якими нині послуговуються, зокрема, й українські лінгвісти-експерти, констатуємо наступне. Жодна них не є вітчизняним доробком і не має інструментарію, необхідного для професійної роботи лінгвістів-експертів.

Так, інтегрований з хмарним сховищем Google Диск популярний пакет офісних веб-застосунків, відомий як Google Документи, Таблиці, Презентації передбачає спільну роботу користувачів над створенням онлайн документів. У цьому пакеті наявні функції голосового та смарт-введення (т. зв. «швидкий набір»), автоматичний переклад, орфокоректор, обмін коментарями, імпорт PDF-файлів, можливість редагування файлів Microsoft Word без конвертування.

Не зважаючи на очевидну корисність зазначеного набору функцій, вони, очевидно, є недостатніми для лінгвістичних досліджень, за результатами яких формується експертний висновок. Крім того, сумнівним видається належне збереження таємниці досудового розслідування власником Google Диск, не українською компанією Google Inc, тим паче, що законодавчо визначений в Україні *порядок кримінального провадження*² не передбачає ані форми, ані процедури звернення *органу досудового розслідування* до іноземних компаній-власників мережевого програмного забезпечення хмарних сховищ із попередженням про відповідальність за порушення українського законодавства.

¹ Зауважимо, що такі завдання набувають все більшої актуальності через збільшення обсягу інформації в соціальних системах.

² Див. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI.

Із подібних міркувань, власного досвіду лінгвоекспертної діяльності [1] та з огляду на успішну реалізацію низки власних (Українського мовно-інформаційного фонду НАН України) фундаментальних розробок теоретичного³ й технологічного⁴ характеру в галузі комп'ютерної лексикографії, корпусної та прикладної лінгвістики, штучних нейронних мереж⁵ та ін. авторами висунуто ідею створення Віртуальної лінгвоекспертної лабораторії.

Віртуальна лінгвоекспертна лабораторія (ВЛЛ) – це лінгвістично-технологічний інструментальний комплекс, призначений для побудови сучасної високоефективної системи лінгвістичної експертизи в юридично-правовій, криміналістичній, науково-дослідницькій сферах.

Крім стандартних засобів колективної роботи над текстом висновку за результатами досліджень, ВЛЛ планується обладнати програмними інструментами для проведення різного роду лінгвістичних досліджень текстів, що є об'єктами експертизи. Це, насамперед:

семантичні дослідження, що вимагають звернення до джерел лінгвістично авторитетних тлумачень мовних одиниць лексичного та фразеологічного рівня;

статистичні дослідження, що базуються на статистиці лексичних, граматичних, знакових та інших систем аналізованих текстів;

когнітивні дослідження, що передбачають формалізовану презентацію аналізованих текстів (у вигляді частотних словників, онтологій, таксономій);

стилістичні дослідження, спрямовані на встановлення маркерів індивідуального стилю фактичного чи гіпотетичного автора тексту, винесеного на експертний розгляд;

³ Широков В. А. Інформаційна теорія лексикографічних систем. – К. : Довіра, 1998. 331 с.; Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем: Моногр. / Широков В. А. ; НАН України. Укр. мов.-інформ. фонд. – К. : Наук. думка, 2004. – 327 с.; Корпусна лінгвістика: моногр. / Широков В. А. та ін.; Укр. мовно-інформ. фонд. НАН України. – Київ, Довіра, 2005. – 472 с. та ін.; Шевченко Л. Л. Мовно-інформаційні моделі концептосфери Нового Завіту в українській рецепції. Дис. на здобуття наук. ступеня д.філол.н. зі спец. 10.02.21 – Українська мова. Київ, 2021.

⁴ Йдеться, насамперед, про корпусні технології та технології віртуальних лексикографічних лабораторій (ВЛЛ), на яких зараз силами Українського мовно-інформаційного фонду НАН України робиться Словник української мови в 20 томах.

⁵ Див. Свідоцтво про авторське право на твір № 96078 від 17 лютого 2020 р. “Комп'ютерна програма “Когнітивна ІТ платформа ПОЛІЕДР” (“КІТ ПОЛІЕДР”) (“POLYHEDRON”). Автори: Стрижак О. Є., Глоба Л. С., Величко В. Ю., Попова М. А., Широков В. А., Надутенко М. В. та ін. Офіційний бюлетень № 57 (від 31 березня 2020 р.), С. 402–403.

визначення ступеню мовної і змістової коректності аналізованих текстів, їх відповідності жанровим й стилістичним канонам (орфографія, граматики, семантика, прагматика) тощо;

логіко-лінгвістичні дослідження, спрямовані на аналіз логічної коректності аналізованих текстів, експлікацію суперечностей, неузгодженостей, порушень причинно-наслідкових зв'язків тощо.

В Українському мовно-інформаційний фонд НАН України створено власні програмні інструменти, здатні підтримувати зазначені функції, їх не потрібно створювати «з нуля», достатньо налаштувати, а засоби, засновані на нейромережових технологіях – «попередньо натренувати». Також важливо враховувати специфіку лінгвістичних досліджень, що зумовлює потребу в інтегрованому з ВЛЛ лінгвістичному корпусі, де представлено досліджувані лінгвістами-експертами явища на репрезентативному матеріалі висновків виконаних лінгвістичних експертиз. Зокрема, йдеться про інтерпретовані лінгвістами-експертами тексти реальної складності, що містять заклики та підбурювання до протиправних дій, інші вербальні маніпуляції індивідуальною й масовою свідомістю, приниження честі, гідності, ділової репутації, дискримінація за всіма можливими ознаками, виправдання воєнної агресії проти України, героїзація ворожої армії, а також інші приклади «експертної пам'яті».

Перейдемо до висновків та узагальнень.

Розвиток і впровадження власних (національних) інтелектуальних методів, засобів і технологій оперування мовно-інформаційними об'єктами і процесами уже стало життєво важливим для України й набуло характеру виклику її національній безпеці. На жаль, зазначена проблематика, не зважаючи на неодноразові сигнали й заклики академічних кіл, досі не одержала належної уваги та адекватного реагування з боку владних структур України. Усвідомлюючи багатоаспектність даної проблематики, в ній слід виділити два напрями, пріоритетні для сучасної України в плані застосувань:

а) інформаційно-лінгвістичне забезпечення потреб оборонного сектору і

б) інформаційно-лінгвістична проблематика нормативно-правової сфери.

Вважаємо, що викладене достатньо переконливо демонструє нагальну потребу в мовно-інформаційній модернізації не лише лінгвоекспертної діяльності, але й усього вітчизняного нормативно-правового процесу в напрямі його перебудови на основі інтелектуальних інформаційних технологій.

Враховуючи досвід й користуючись напрацюваннями Українського мовно-інформаційного фонду НАНУ в галузі створення віртуальних

систем професійної взаємодії, вважаємо за необхідне терміново створити розподілену державну інтелектуалізовану віртуальну мовно-інформаційну систему для забезпечення всіх основних аспектів законотворчої та лінгвоекспертної діяльності в Україні у загальнодержавному та міжнародному аспектах.

Література:

1. Ющенко С. С. Лінгвоекспертна діяльність Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. У зб. матеріалів XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (НАВС, Київ, 17 листопада 2022 р.).

2. Широков В. А. Лінгвістичні виміри проблем національної безпеки та оборони України. – К.: Вісник Національної академії наук України. 2024, № 1. Сс. 56-71. ISSN 1027-3239. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2024. (1). <https://doi.org/10.15407/visn2024.01.056>.

ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРОВЕДЕННЯМ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Шульженко Ассоль,

*доктор філософії, доцент кафедри правосуддя та філософії
Сумського національного аграрного університету*

Проблеми, пов'язані із призначанням і проведенням судових експертиз на сучасному етапі, на сьогодні охоплюють не один практичний аспект процесуальної діяльності. Серед факторів, які впливають на існуючі проблемні питання, є не тільки складний період воєнного стану, що диктує суворі вимоги до доказової діяльності криміналістів, питання європейської інтеграції, врахування викликів науково-технічного прогресу, завдяки якому частина досліджень є застарілими, несучасними, а й розрив між практичною та теоретичною складовою при здійсненні кримінальних процесуальних функцій.

Однією із таких проблем є відсутність злагоженості між органами, що проводять досудове розслідування та дізнання із співробітниками експертних підрозділів та установ. Питання полягає у наступному. Слідчі, дізнавачі та прокурори, формуючи постанову про призначення експертизи керуються переважно довідковою літературою: довідниками слідчого, дізнавача, методичними розробками з цих

питань, які містять типові питання для призначення того чи іншого виду та типу експертизи, упорядкованою криміналістичною інформацією. Перелік питань для дослідження судовим експертам міститься у Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, зокрема у Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [1]. Але наведені у Науково-методичних рекомендаціях питання носять загальний характер і не застосовуються слідчими для типових випадків, тому що практичні ситуації є набагато складнішими, ніж наведені типи.

Довідники слідчого, наприклад, містять питання, які не підлягають розв'язуванню, але є цілком логічними, і відповіді на них дозволили б відпрацюванню необхідних версій та зібранню необхідних доказів. Таким питанням є встановлення статевої належності за слідами рук. За анкетуванням судових експертів, що виконують дактилоскопічні експертизи, кожна третя постанова слідчого стосується виконання не існуючого дослідження, тобто такого, що не передбачено зареєстрованими і діючими методиками. Слідчі керуються інформацією, що втратила свою актуальність: застарілими методичними розробками або старими виданнями з криміналістики. Це говорить не тільки про відсутність належної взаємодії між слідчими та експертами, а ще й про недостатню теоретичну підготовку слідчих, свідчить про розрив між теорією і практикою криміналістики, що впливає безпосередньо на проведення процесуальних дій. Такий вплив має за наслідки зайве листування між вказаними суб'єктами, відтермінування виконання дослідження, а також у виключних випадках – подовження строків.

Вирішенням цієї проблеми може бути розроблення і включення до Реєстру за рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України методик, які б дозволяли вирішувати питання, що часто піднімаються слідчими в їх постановках [2]. Іншим варіантом вирішення названої проблеми є поновлення методичних рекомендацій для слідчих, пов'язаних з призначеннями окремих видів судових експертиз. Ще одним варіантом вирішення даної проблеми є обов'язковість комунікації суб'єкта проведення розслідування із судовим експертом перед призначенням самої експертизи. Така комунікація носила б інформативно-консультуючий характер.

Також в постановках про призначення судових дактилоскопічних експертиз часто потребує вирішення питань про те, чи правою, чи лівою рукою залишено сліди. З вирішенням цього питання у судових експертів виникають проблеми, тому що слідчі не обізнані з технікою

призначення таких експертиз. Разом із постановою судовому експерту для визначення правої або лівої руки сліду направляються або дактилокарта конкретної особи, або кілька слідів – не окремий одиничний слід. При вирішенні зазначеного питання слід не повинен бути поодиноким, інакше поставлене питання судовим експертом не може бути вирішене.

Значна кількість висновків, відповідей судових експертів про те, що неможливо визначити, правою чи лівою рукою був залишений слід, свідчить саме про те, що методичні розробки, якими користуються слідчі, не надають потрібної актуальної інформації, яка б приляла процесуальній продуктивності. Тому перегляд як методик, так і методичної літератури для органів розслідування, щоб усунуло розрив між теорією і практикою криміналістики та кримінального процесу.

Окремого вирішення потребує також пакування вологих об'єктів, на яких містяться сліди, що необхідно дослідити. Нами вже неодноразово вже піднімалось питання про виділення окремих приміщень, закритих ділянок, а також призначення відповідальних осіб, якими б могли бути помічники слідчих або інспектори-техніки, у функціях яких прописувалося б висушування перед пакуванням речових доказів. Це у значній мірі б дозволило зберігати придатні до дослідження відбитки і зберігати стан самих доказів. Але не зважаючи на існування камер схову речових доказів, питання організації камер підготовки до пакування доказів, які цього потребують, на сьогодні не вирішене. Цим обумовлена значна кількість речових доказів, на яких неможливо дослідити залишені сліди. Пакування вологих об'єктів являє собою проблему саме при використанні хімічних методів дослідження, а також під час застосування експериментальних методів для доведення того, чи спрацював сам метод на подібному об'єкті.

Таким чином, розв'язання деяких питань, пов'язаних з виконанням дактилоскопічних експертиз, є проблематичним, потребує як законодавчого врегулювання, так і поновлення методичної бази, якою керуються в своїй повсякденній діяльності дізнавачі, слідчі та прокурори. Крім того, є нагальна необхідність у посиленні взаємодії експертних підрозділів з суб'єктами досудового розслідування та дізнання, щоб значно скоротило кількість проблемних питань під час виконання кримінальних процесуальних функцій. Аналіз наявних проблем, пов'язаних з питанням, винесеними на розв'язання судовому експерту, дозволив би значно скоротити кількість поставлених запитань, що не підлягають розв'язанню. Крім того, перегляд методичної літератури, яка розробляється на сучасному етапі для ефективної діяльності дізнавачів, слідчих та прокурорів, дозволив би

підняти такі розробки на актуальний, сучасний рівень, що б дозволило стверджувати про поєднання теорії та практики.

Література:

1. Інструкція про призначення і проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 30.07.2024).

2. Порядок ведення реєстру методик проведення судових експертиз : затв. наказом Міністерства юстиції України від 02.10.2008 р. № 1666/5. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text> (дата звернення: 30.07.2024).

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ОBOB'ЯЗKОВОГО ПPOBEДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ

Шуневич Катерина,

*докторка філософії в галузі права, асистентка кафедри кримінального процесу і криміналістики юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Вчинення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (далі – СНПК), охоплюється складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України «Порушення законів і звичаїв війни» Розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» КК України, та за свою природою є воєнним злочином. Станом на 1 серпня 2024 року з початку повномасштабної військової агресії рф прокурорами Офісу Генерального прокурора зафіксовано 310 фактів СНПК (*згідно даних, наданих Офісом Генерального прокурора*).

Притягнення до відповідальності винних за вчинення воєнних злочинів, зокрема СНПК, сьогодні є нагальним питанням в Україні задля втілення принципу невідворотності покарання та досягнення справедливості. Водночас це неможливо без ефективного досудового

розслідування з врахуванням норм національного законодавства та загальновизнаних міжнародних стандартів.

У зв'язку з цим виникає питання щодо обсягу та видів доказів, які можуть бути використані для доведення фактів вчинення воєнних злочинів, зокрема СНПК, у судах національної юрисдикції. Особливо актуальним, зважаючи на виклики, які існують сьогодні в Україні (відсутність доступу до тимчасово окупованих територій [с. 222; 8]; відсутність/втрата матеріальних слідів на момент проведення розслідування (відсутні тілесні ушкодження на тілі потерпілої, неможливість відшукати знаряддя вчинення злочину у випадку їх застосування [с. 264; 6]); ризики значної завантаженості державних експертних установ, які володіють монополією на проведення судово-медичних експертиз в Україні [ст. 86; 7] та інші), є питання можливості використання висновків експертів, отриманих у результаті проведення судових експертиз.

Слід звернути увагу на те, що стандарти доказування фактів вчинення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у судах національної юрисдикції, та, у практиці міжнародних судів (до прикладу, Міжнародного кримінального суду), різнитимуться [6]. Так, у Міжнародному протоколі із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті зазначається: «У міжнародній кримінальній практиці **використання медично-правових доказів не є необхідним** для доведення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом та звірствами. Такі вимоги створили б нездоланну перешкоду до досягнення правосуддя для більшості постраждалих, у яких не було доступу до медичних послуг у той час, коли було вчинено сексуальне насильство. Це особливо стосується випадків, коли сексуальне насильство здійснювалося в умовах тримання під вартою чи примусового переміщення, сексуального рабства, а також коли постійне насильство унеможливило мобільність та доступ до медичних послуг» [с. 158; 5].

У національному законодавстві, а саме у ч. 2 ст. 242 КПК України, міститься **перелік підстав обов'язкового залучення експерта** слідчим або прокурором для проведення судової експертизи. Серед переліку таких підстав зокрема, але не лише, – встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень. При цьому законодавець легітимізує можливість примусового залучення особи для проведення такої експертизи на підставі відповідної ухвали слідчого судді, суду. Формально непроведення судової експертизи з цих підстав матиме наслідком порушення кримінально-процесуальної форми, а, отже, стоятиме на перешкоді визнання кінцевого судового рішення правосудним.

На практиці ж відповідне законодавче регулювання може створювати значні перешкоди для усього кримінального провадження. По-перше, такий підхід обмежує слідчих, прокурорів у виборі способів збирання доказів, уповноважуючи у кожному разі проводити судові експертизи, що впливатиме на строки досудового розслідування та перспективу їх затягування, зважаючи на можливу тривалість процедури залучення експерта для проведення судової експертизи, строки проведення останньої. У цьому контексті йдеться про дотримання принципів змагальності та диспозитивності під час кримінального провадження, відповідно до яких слідчий, прокурор має володіти свободою в збиранні та поданні до суду речей, документів, інших доказів. Також, зважаючи на можливі тривалі строки проведення судових експертиз через завантаженість державних судово-експертних установ, їх проведення може бути неефективним.

Іншим аспектом є питання врахування прав потерпілих та досвіду, який вони пережили в результаті вчинення кримінального правопорушення, під час здійснення кримінального провадження. Відповідно до *Директиви 2012/29/ ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, а також замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/ЖНА, (п. 53)* «...ризик вторинної та повторної віктимізації, залякування та помсти з боку правопорушника або в результаті участі у кримінальному провадженні слід обмежити шляхом ведення провадження у скоординований та шанобливий спосіб, що дозволяє постраждалим мати довіру до влади. Взаємодія з компетентними органами має бути якомога простішою, водночас обмежуючи кількість непотрібних взаємодій постраждалої особи з ними [...]» [4].

Вчинення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, зважаючи на його форми, не завжди може мати наслідком тілесні ушкодження (наприклад, примусове оголення, примус до споглядання за актами сексуального насильства як форми СНПК), або ж навіть за умов таких тілесних ушкоджень (наприклад, згвалтування, каліцтва статевих органів як форми СНПК) встановити їх наявність може бути утруднено через час, який пройшов з моменту вчинення кримінального правопорушення, відсутність будь-якої медичної документації через незвернення особи до медичного закладу тощо. Окрім того, законодавчий дозвіл щодо примусового залучення потерпілого для проведення експертиз, в тому числі судово-медичних, може травмувати потерпілих, а також матиме наслідком незвернення інших постраждалих до органів правопорядку із заявами про вчинення щодо них правопорушень такого характеру.

На додаток, такий підхід суперечить міжнародним стандартам реагування на випадки СНПК, згідно яких **отримання інформованої згоди потерпілої особи є обов'язковим** (Глобальний кодекс поведінки щодо збору та використання інформації про систематичне насильство, пов'язане з конфліктом (Кодекс Мурад) [3], Керівництво з ефективного розслідування і документування катувань та інших видів жорстокого, нелюдського та принизливого поведіння та покарання (Стамбульський протокол) [1], Міннесотський протокол про розслідування потенційно незаконної смерті (Міннесотський протокол) [2]).

В аспекті аналізованого питання слід звернути увагу на те, що у 2022 році під час проведення нерепрезентативного опитування щодо досвіду правничої спільноти в частині функціонування інституту судового експерта в Україні (опитування проведене під час підготовки дисертаційного дослідження Шуневич К. А. «Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні» (2023) [9]. Участь в опитуванні взяли 130 представників правничої спільноти (судді, адвокати, прокурори, науковці)) одним із запитань було запропоноване наступне: «Чи доцільним, на Ваше переконання, є передбачення у КПК України випадків обов'язкового проведення експертизи?». Були отримані наступні відповіді:

– Так, адже це допоможе стороні обвинувачення зібрати необхідні докази на стадії досудового розслідування (57,6%).

– Ні, адже всі казуїстичні випадки необхідності обов'язкового проведення тієї чи іншої експертизи у тих чи інших категоріях проваджень вичерпно передбачити неможливо. Сторона обвинувачення повинна з власної ініціативи добросовісно дбати про повноту доказової бази в провадженні з метою постановлення вироку суду поза розумним сумнівом (16,8%).

– Ні, виходячи зі засади змагальності кожна сторона має бути вільна у виборі, яким чином збирати докази під час досудового розслідування (20%).

– Інше (відкрита відповідь) (5,6%). Зокрема, респонденти зазначали наступне:

1 респондент/ка – «обов'язкова підстава залучення експерта (проведення експертизи) – необхідність залучення спеціальних знань у кримінальне провадження. Перелік підстав обов'язкового проведення експертизи, які передбачені КПК, по-суті, не є вичерпним і їх наявність не передбачає, що проведення будь-яких інших експертиз є необов'язковим. Проблема скоріш у недолугій законодавчій техніці цієї норми КПК, якою законодавець намагається наголосити на окремих

«невід'ємних, першочергових» випадках, які не можливо виявити без проведення експертизи (разом з цим не забороняє проводити і в інших випадках). Відтак, «неможливість вичерпно передбачити інші випадки» у переліку підстав (*прим. К. Ш. – варіантів відповідей до питання*) є голослівною. Вичерпний перелік непотрібно і неможливо передбачити з врахуванням динаміки науково-технічного прогресу та розвитку суспільних відносин в цілому. Крім цього, навіть, якщо б переліку обов'язкових підстав призначення експерти у КПК не було, категорія «межі доказування», не зважаючи на те, що є хоч і науковою, змогла б врегулювати це «питання» на практиці»; 1 респондент/ка – «так, оскільки сторони не є відповідними фахівцями у тих чи інших галузях»; 1 респондент/ка – «так, є доцільним прописані моменти обов'язкового проведення експертизи. У разі нових, не вказаних законодавцем, причин сторона обвинувачення може провести експертизу, якщо для цього буде достатньо підстав. Також схильює до того, що і сторона захисту, і сторона обвинувачення, мають мати рівні права на проведення експертизи»; 1 респондент/ка – «так, для сторони обвинувачення, адже це є умовою виконання завдань кримінального провадження, зокрема повноти досудового розслідування»; 1 респондент/ка – «так, як запобіжник щодо бездіяльності органів досудового розслідування».

Як можна спостерігати, результати опитування демонструють, що питання доцільності закріплення підстав для обов'язкового залучення експерта для проведення судової експертизи, визначені у ч. 2 ст. 242 КПК України, потребують перегляду. При цьому ***непроведення судової експертизи не повинно бути перешкодою для вирішення питань про притягнення винних до відповідальності за вчинення СНПК шляхом прийняття відповідних судових рішень у судах національної юрисдикції.***

Література:

1. Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York/Geneva, 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol-manual-effective-0>

2. The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, New York/Geneva, 2017. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-executions/minnesota-protocol>

3. Глобальний кодекс поведінки щодо збору та використання інформації про систематичне насильство, пов'язане з конфліктом. URL: <https://www.muradcode.com/uk/murad-code>

4. Директива 2012/29/ ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, а також замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/ІНА. URL: <https://jurfem.com.ua/dyrektuva-2012-29-eu-ukr-mova/>

5. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf

6. Шуневич К. А. Доказування у справах, пов'язаних із сексуальним насильством, у Міжнародному кримінальному суді: український контекст. *Українська кримінальна юстиція в умовах війни: матеріали VIII (XXI) Львівського форуму кримінальної юстиції (м. Львів, 9–11 червня 2022 року) / упорядник І. Б. Газдайка-Василишин. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 261–266.*

7. Шуневич К. А. Можливості використання результатів судової експертизи при доказуванні сексуального насильства, вчиненого під час повномасштабної збройної агресії РФ проти України. *Гендерний вимір війни: результати аналітичного дослідження / упоряд. Аналітичний центр ЮрФем Асоціації жінок-юристок України ЮрФем. Львів, 2023. С. 83–90.*

8. Шуневич К. А. Особливості судово-експертної діяльності в ході повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. *Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XXI Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції (22–23 квітня 2022 року). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 222–226.*

9. Шуневич К. А. Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні: дис. ... доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право: 12.00.09 / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2023. 332 с.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ З ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Юрець Олена,

*завідувач лабораторії досліджень земельних питань
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Мазченко Вадим,

*судовий експерт лабораторії досліджень земельних питань
Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Основними завдання судової оціночно-земельної експертизи є експертна грошова оцінка земельних ділянок, яка передбачає проведення розрахунку ринкової вартості [4] земельної ділянки.

Згідно з підпунктом 6.2.2 глави 6 розділу II «Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5» передбачено, що питання оціночно-земельної експертизи вирішується за наявності правостановлювальної документації та технічної документації із землеустрою [7].

Для вирішення питання з визначення вартості земельної ділянки або прав на неї, експерту необхідно надати правостановлювальну та технічну документацію із землеустрою на земельну ділянку із зазначенням адреси місцезнаходження ділянки, її кадастрового номера, площі, цільового призначення, плану (схеми), даних щодо зовнішніх меж земельної ділянки, а також даних щодо наявності обмежень та обтяжень на дату оцінки. У разі наявності на земельній ділянці поліпшень (будівель, споруд тощо) [5] на дослідження необхідно надати правостановлювальну документацію на такі об'єкти, матеріали технічної інвентаризації, а також іншу документацію та інформацію, необхідну для проведення оцінки.

Судова оціночно-земельна експертиза повинна проводитись на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження [2].

Важливим етапом при проведенні судової оціночно-земельної експертизи є попереднє вивчення та аналіз експертом наданих матеріалів.

Тобто, основна задача експерта в необхідності проаналізувати всі істотні відомості про об'єкт оцінки, зокрема вихідні дані про його правовий статус, відомості про склад, технічні та інші характеристики, інформацію про стан ринку стосовно об'єкта оцінки та подібного майна, відомості про економічні характеристики об'єкта оцінки (прогнозовані та фактичні доходи і витрати виробництва та реалізації сільськогосподарської і лісгосподарської продукції від використання об'єкта оцінки, у тому числі від його найбільш ефективного використання та існуючого використання).

Зазвичай, наданих матеріалів недостатньо для проведення судової оціночно-земельної експертизи, у зв'язку з цим експерт заявляє клопотання про надання додаткових матеріалів відповідно до п. 2.1, 3.1 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 (із змінами) (далі – Інструкція) [7].

Виконання клопотань щодо надання додаткових матеріалів займає певний час у правоохоронних органів та судів. В той час в експертній установі відбувається накопичення наглядових проваджень через відсутність достатньої вихідної інформації необхідної для проведення судових оціночно-земельних експертиз. Досить часто орган (особа), що призначили експертизу не надають необхідні матеріали відповідно до клопотання експерта.

Крім того, мають місце випадки призначення судової експертизи із невірним зазначенням підвиду експертизи, а саме «оціночної експертизи», «ринково-земельної експертизи», що є підставою відповідно до п. 4.3 Інструкції [7] повідомляти, про це орган (особу) яка призначила експертизу та не проводити дослідження до усунення недоліків, якщо навіть є в наявності всі матеріали необхідні для проведення експертизи.

В зв'язку з набуттям чинності Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року № 552-IX [3] в Україні з 01 липня 2021 року відкрився ринок продажу земель сільськогосподарського призначення.

Отже, виникла необхідність у експертній грошовій оцінці земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Згідно з Методикою експертної грошової оцінки земельних ділянок, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 р. № 1531 [6], при проведенні експертної грошової оцінки земельної ділянки застосовують наступні оціночні методичні підходи:

- капіталізація чистого операційного або рентного доходу (пряма і непряма);

- зіставлення цін продажу подібних земельних ділянок;
- урахування витрат на земельні поліпшення.

Враховуючи, що до 01 липня 2021 року в Україні на продаж земель сільськогосподарського призначення було накладено мораторій, то до цього періоду часу була відсутня і база аналогів з продажу земельних ділянок. Що своєю чергою, призводить до обмеженості у використанні методичного підходу, який базується на зіставленні цін продажу подібних земельних ділянок.

Отже, ринкову вартість земельної ділянки сільськогосподарського призначення можна отримати при застосуванні методичного підходу, який базується на капіталізації чистого операційного або рентного доходу.

При капіталізації чистого операційного доходу судовому експерту необхідні дані щодо ринкових орендних ставок аналогічних земельних ділянок, дані щодо витрат на управління земельною власністю, дані щодо витрат на упорядкування угідь, дані про сплату земельного податку.

При капіталізації рентного доходу необхідна типова врожайність основних сільськогосподарських культур, що вирощуються на даній ділянці т/га; виробничі витрати, які були при вирощуванні цих культур в грн./га та прибуток виробника грн./га.

При проведенні дослідження ринкової вартість земельної ділянки сільськогосподарського призначення при застосуванні методичного підходу, який базується на капіталізації чистого операційного або рентного доходу, для судового експерта головне, щоб було задоволено клопотання експерта про надання додаткових матеріалів та надані матеріали повинні бути достовірними [1], в тому числі, по вирощуванню сільськогосподарських культур, їх продажу, операційних витрат.

Методичний підхід, що базується на врахуванні витрат на земельні поліпшення, використовується для оцінки поліпшених земельних ділянок або земельних ділянок, поліпшення яких передбачається, за умови найбільш ефективного їх використання (фактичного чи умовного). При цьому, вартість земельної ділянки визначається як різниця між очікуваним доходом від продажу поліпшеної ділянки (чи капіталізованим чистим операційним або рентним доходом від її використання) та витратами на земельні поліпшення.

Необхідно враховувати, що методичний підхід, що базується на урахуванні витрат на земельні поліпшення для оцінки земельних ділянок самостійно не використовується, а лише в поєднанні, або з методичним підходом, що базується на зіставленні цін продажу

подібних земельних ділянок, або з методичним підходом, що базується на капіталізації чистого операційного або рентного доходу.

Тобто, існує коло проблемних питань, що виникають, при проведенні судових експертиз з оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення:

- відсутності бази аналогів з продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що приводить до обмеженості у використанні методичного підходу, який базується на зіставленні цін продажу подібних земельних ділянок;
- надання недостатньої кількості матеріалів, в тому числі неякісних копій для проведення експертизи;
- надання матеріалів (документів), які викликають сумнів щодо їх достовірності;
- незадоволення клопотання експерта про надання додаткових матеріалів необхідних для проведення експертизи;
- невірною зазначення підвиду експертизи при її призначенні, органом (особою), яка призначила експертизу.

Література:

1. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12.07.2001 № 2658-III: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>.

2. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.

4. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text>.

5. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна»: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1442: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-п#Text>.

6. Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 № 1531, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1531-2002-%D0%BF#Text>.

7. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних

рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У СВІТІ

Яремчук Вікторія,

кандидат юридичних наук, доцент,

асистент кафедри криміналістики

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сучасний світ із новітніми розробками у всіх галузях науки і техніки потребує суттєвих змін і у розслідуванні кримінальних правопорушень, використовуючи сучасні криміналістичні знання. Розвиток галузевих наук у сучасному світі сприяє змінам і у структурі криміналістичних знань. Сьогодні новою тенденцією є розширення меж і системи криміналістичних знань. Важливими є процеси формування змісту структурних елементів криміналістики, а також пропозиції щодо формування нових її елементів. На переконання В. Ю. Шепітька серед важливих завдань криміналістики на сьогодні є формалізація криміналістичних знань, уніфікація рекомендацій криміналістики, а також реагування на запити практики й пропонування інноваційних розробок [1, с. 7].

На сьогодні у різних державах зміст «криміналістики» і «криміналістичних знань» різний. Важливо виділяти зміст системи криміналістичних знань і зміст таких наукових дисциплін, як *Police Scientifique*, *Criminal Investigation*, *Criminology*. Приміром, у США використовують терміни “*Criminology*” і також “*Criminal Investigation*” [2]. У даному науковому виданні увага зосереджена на криміналістичній тактиці й криміналістичній методиці.

Якщо звернутися до науки “*Police Scientifique*” то вона присвячена питанням використання криміналістичної техніки. Приміром, у науковому журналі “*Police Scientifiques experts mènent l'enquête*” (Франція) викладені сучасні дослідження щодо слідів крові на місці подві, дослідження таких специфічних об'єктів як нафтові свердловини, розглядаються принципи використання ДНК людини при розслідуванні кримінальних правопорушень, про дослідження телефонних розмов злочинців, дослідження анонімних листів. Предметом даної науки також є питання присвячені юридичній

психології. Щодо науки “Criminology” то нею досліджуються питання розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, віктимності [3]. Таким чином, обсяг наукових знань у Criminalistics, Police Scientifique, Criminal Investigation and Criminology є різним.

Отже, на сьогодні зміст «криміналістики» і «криміналістичних знань» у різних країнах розуміють по-різному. Тому для формування новітньої системи криміналістичних знань необхідно враховувати зміст Police Scientifique, Criminal Investigation, Criminology and Forensic criminology. Сьогодні новітньою тенденцією є зміна системи і меж криміналістичних знань.

Література:

1. Shepitko V. Yu. Criminalistics as a system of scientific knowledge in global threats and transformation of *crime Theory and Practice of Forensic Science and criminalistics*. Pravo. 2018. Volume 18. P. 7.
2. Christine Hess Orthmann and Karen M. Hess. Criminal Investigation. 10th Edition. 2013 URL: <https://www.amazon.com/Criminal-Investigation-Christine-Hess-Orthmann/dp/1133018920>
3. Police Scientifique : Les experts mènent l'enquête Rédacteur en chef : Maurice Mashaal. Janvier-Mars 2011. Issue 70. URL: <https://neurolawcontroversie.files.wordpress.com/2014/01/police-scientifique.pdf>

СУЧАСНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Всеукраїнська науково-практична конференція

м. Одеса, 5 вересня 2024 року

*Матеріали друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 30.09.2024 р. Формат 60 × 84 / 16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 31,16. Наклад 100. Замовлення № 061-1024.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.